

ప్రతిమ ముద్రణ ౧౦౦౦

ఆర్యశకము ౧౯౭౨, ౨౯, ౪౯, ౦౬౪

కా. శ. ౧౮౮౫ శోభకృత్

వి. శ. ౨౦౨౦

ద. శ. ౧౩౯

క్రీ. శ. ౧౯౬౩ ఏప్రిల్ ౮

చైత్ర పౌర్ణమి - శోమ.

కంపోజ :

శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదనములో

ప్రింటింగ్ :

అమరావతి ప్రెస్,

తిలక్ రోడ్,

బొగ్గులకుంట.

హైదరాబాదునందు.

వై ల్ల. చ్చ. శిష్టాన్న. సై.

— సూ చ న —

ఇంతదనుక తెలుగులో వాడబడుచున్న "గం" కు బదులు నాగరలిపిలో వాడబడు యమముల
ల్లి. ౨ రూపము లిందు వాడబడినవి. ప్రతిపదము మంత్రములో, పదపాఠములో, సంస్కృత
పదార్థములో, అన్వయములో, తెలుగు పదార్థములో మొత్తము ౫ సార్లు గోచరించగలదు.
కనుక పాఠకులు గమనించి పొరపాటు లున్న సవరించుకొనగలరని ఆశించుచున్నాము.

ల విం చు స్థాన ము ల :

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి

శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదనము

౩-౫-౧౦౦౩ - నారాయణగూడ

హైదరాబాదు-౨౯

పి. యస్. ఆచార్య

గురుకులము - కుందేరు పోస్టు

కృష్ణా జిల్లా

స్థిర ము య న వి లా స ము :

అన్నే మాధవరావు

ఆర్య గ్రంథాలయము

ముదునూరు పోస్టు - కృష్ణా జిల్లా

అథ శోడషోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

పదునారవ యధ్యాయ మారంభించ బడుచున్నది.

ఓం విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥ ౧౧॥

౧౦- నమస్త ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ కుత్స ఋషిః, దుదో దేవతా, అర్షీ గాయత్రీ వస్త్రః, శర్దూః స్వరః.

అథ రాజధర్మ ఉపదిశ్యతే. ఈ పథమ మంత్రమందు రాజధర్మ ముపదేశించబడినది.

నమస్తే రుద్ర మన్యవ ఉతోత ఇషవే నమః । బ్రాహ్మభ్యాముత త్రే నమః ॥

నమః, త్రే, రుద్ర, మన్యవే, ఉతో ఇత్యుతో, త్రే, ఇషవే, నమః, బ్రాహ్మ భ్యామితి బ్రాహ్మ+భ్యామ్, ఉత, త్రే, నమః. [1]

పదార్థః :- (నమః) వజ్రమ్, నమ ఇతి వజ్ర నా . . . నిఘం. ౨. ౨౦. (త్రే) తపోపరి (రుద్ర) దుష్టానాం శత్రూణాం రోదయితః. కతమే తే రుద్రా ఇతి దశేమే పురుషే పాత్రా ఏకాదశ ఆత్మా ఏకాదశ రుద్రాః కస్తాదేతే రుద్రా యదస్తాన్తర్వ్యా చ్యవీరాదుత్కృమ స్త్యత రోదయన్తి యత్తదో దయన్తి తస్తాద్రుద్రాః. ఇతి శతపథ బ్రాహ్మణే. రోదే ర్ని లుక్ చ. అనే నోతాదిగణ సూత్రేణ రో దిదాతో రక్ పరిత్యయో జి లుక్ చ (మన్యవే) క్రోధయుక్తాయ వీరాయ (ఉతో) అపి (త్రే) తప (ఇషవే) ఇష్టాత్కబీక్షం హినన్తి శత్రూన్ యేన తస్మై (నమః) అన్నమ్. నమ ఇత్యన్న నా . . నిఘం. ౨. ౭. (బ్రాహ్మభ్యామ్) భుజాభ్యామ్. (ఉత) అపి (త్రే) తప (నమః) వజ్రమ్. ॥౧॥ అన్వయః :- హే రుద్ర ! తే మన్యవే నమోఽస్తు ఉతో ఇషవే తే నమోఽస్తు. ఉత తే బ్రాహ్మభ్యాం నమోఽస్తు. ॥౧॥ భావార్థః :- యే రాజ్యం చికిరేయస్తే బ్రాహ్మణం యద్దశిజ్ఞ శస్త్రాస్త్రాశి చ సంపాదయేయః. ॥౧॥

పదార్థము :- రుద్ర = దుష్టశత్రువుల నేడిపించు రాజా । తే మన్యవే = క్రోధిత వీరపురుషుడ వగు నీకై . నమః = వజ్రాయుధము లభించుగాక । ఉతో = మతీయు, ఇషవే తే = శత్రువులను సంహ రించు నీకు. నమః = అన్నము ప్రాప్తించును గాక । ఉత తే బ్రాహ్మభ్యామ్ నమః = మతీయు నీ బ్రాహ్మపులనుండి వజ్రాయుధము శత్రువులను తాకు గాక । ॥౧॥

భావార్థము :- రాజ్య మొనర్చ గోరువారు బ్రాహ్మణులమును యద్దవిద్యను, శస్త్రాస్త్రములను సం గ్రహించవలయును. ॥౧॥ (౧౦౫).

౧౦౬ యా శ ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ వా కుత్స ఋషిః, దుదో దేవతా, అర్షీ స్వరాడమృత వస్త్రః, గాంధారః స్వరః. అథ శిక్షక శిష్య వ్యవహార మాహ. శిక్షక శిష్యుల వ్యవహార మిందు జెప్పబడినది.

యా తే రుద్ర శివా తస్మా రఘోరాఽపాపకాశినీ ।

తయా నస్తన్వా శస్త్రమయా గిరిశన్తాభి చాకశీహి ॥ ౨౧॥

యా, త్రే, రుద్ర, ఇవా, తనూః, అఘోరా, అపావకాశీనీత్యపాప+కాశీనీ, తయా, నః, తన్వా, శస్తమయేతి శమ్+తమయా, గిరిశస్తేతి గిరి+శస్త, అభి, చాకశీహి.

పదార్థః :- (యా) (తే) తవ (రుద్ర) దుష్టానాం భయంకరః శ్రేష్ఠానాం సుఖకరః (శివా) రల్పాణ కారిణీ (తనూః) శరీరం విస్తృతోపదేశనీతి ర్వా (అఘోరా) అవిద్యమానో ఘోర ఉపద్రవో యయాసా (అపావకాశీ) అపాపాన్ సత్యధర్మాన్ కాశీకుం శీలఘస్యాః సా (తయా) (నః) అస్తాన్ (తన్వా) విస్తృ తయా (శస్తమయా) అతిశయేన సుఖపాప్రికయా (గిరిశస్త) యో గిరిణా మేఘేన సత్యోపదేశేన వా శం సుఖం తనోతి తత్సమ్ముద్ధో, గిరి రితి మేఘ నా . . . నిఘం. ౧. ౧౦. (అభి) సర్వతః (చాకశీహి) భృశం కక్ష్య పునః పునః శాది, ఆయం కళ ధాతో ర్యజ్జేలుగంతః. ప్రయోగః. వా ఛస్తనీతి పితౄదీప్త. ||౨|| అన్వయః :- హే గిరిశస్త రుద్రః యా తే తవాఘోరాపావకాశీనీ శివా తనూ రస్తీ, తయా శస్త మయా తన్వా నస్త్యమభిచాకశీహి. ||౨|| భావార్థః :- శిక్షకాః శిష్యేభ్యః ధర్మ్యాం నీతిం శిష్యాన్ విషాపాన్ కల్పాణావరణాన్ సమ్పదయన్తు. ||౨||

పదార్థము :- గిరిశంత = మేఘము ద్వారా లేక సత్యోపదేశము ద్వారా సుఖము చేకూర్చువాడః రుద్ర = దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ యొనర్చు విద్వాంసుడః తే = నీయొక్క. అఘోరా = ఘోర మైన ఉపద్రవములేనిది, అపావకాశీనీ = సత్యధర్మములను ప్రకాశిత మొనరించునది, శివా = రల్పా ణకరమునగు, యా తనూః = ఏ దేహము లేక విస్తృతోపదేశ రూప నీతి యున్నదో, శస్తమయా = ఆత్మంత సుఖము లభింపజేయు, తయా తన్వా = ఆ దేహముతో, లేక అవిస్తృతోపదేశనీతితో, నః = మమ్ము నీవు, అభి చాకశీహి = అన్నిదిక్కులనుండి శీఘ్రముగ రక్షించుము. ||౩||

భావార్థము :- శిక్షకులు శిష్యులకు ధర్మయుక్తి నీతిని గణప వలయును. పాపముల నుండి దూర మొనర్చి కల్పాణ కర్మల నాచరించుటకు వియమించవలయును. ||౩|| (౭౮౬)

౭౮౬ యా మిష మిత్యన్య పరమేష్ఠీ వా కుప్స జుషిః, రుద్రో దేవతా, విరాడ్యస్థుష్టవ్ చందః, గాంధారః స్వరః. అథ రాజపురుషైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏమి చేయవలయును ?

యామిషం గిరిశస్త హస్తే బిభర్ష్యస్తవే ।

శివాం గిరిత్ర తాం కురు మా హిభిషిః పురుషం జగత్ ॥ ||౩||

యామ్, ఇషమ్, గిరిశస్తేతి గిరి+శస్త, హస్తే, బిభర్షి, అస్తవే, శివామ్, గిరిత్రేతి గిరి+త్ర, తామ్, కురు, మా, హిభిషిః, పురుషమ్, జగత్. [3]

పదార్థః :- (యామ్) (ఇషమ్) బాణావలిమ్ (గిరిశస్త) గిరిణా మేఘేన శం తనోతి తత్సమ్ముద్ధో (హస్తే) (బిభర్షి) ధరసి (అస్తవే) అసితుం ప్రశ్నైష్టమ్. అత్ర అస ధాతో హ్రుమరే తపేన్ ప్రత్యయః. (శివామ్) మజ్గల కారిణమ్ (గిరిత్ర) గిరిన్ విద్యోపదేశకాన్ మేఘాన్ వా త్రాయతే రక్షతి. తత్సమ్ముద్ధో (తామ్) (కురు) (మా) విషేదే (హింసీ) హింస్యాః (పురుషమ్) పురుషార్థయుక్తమ్ (జగత్) సంసారమ్. అన్వయః :- హే గిరిశస్త సేనావతే యతస్తమస్తవే యా మిషం హస్తే బిభర్షి. అతస్తాం శివాం కురు. హే గిరిత్రః త్వం పురుషం జగన్మా హింసీ ||౩|| భావార్థః :- రాజపురుషైః యద్ధ

విద్యాం బుధ్యా శస్త్రాణి ధృత్వా మనుష్యాదయః శ్రేష్ఠాః పా్రిణి నో హింసనీయాః కిన్తు మన్గలా చారేణ రక్షణీయాః. ||౩||

పదార్థము :- గిరిశంక = మేఘముద్వారా సుఖము చేకూర్చు సేనాపతి : నీవు, అస్తవే = విసరి వేయుటకై, యామ్ ఇమమ్ = ఏ బాణమును, మాస్తే బిభర్షి = చేతిలో ధరించుచున్నావో, తామ్ = దానిని, శివామ్ కురు = మంగళకరమైనదిగ నొనర్చుము, గిరిత్ర = విద్యోపదేశములను, మేఘములను రక్షించు నో రాజపురుషాః : నీవు, పురుషమ్ జగత్ = పురుషార్థయు క్తమైన మనుష్యాది జగత్తును, మా హింసీ = హింసించకుము. ||౩||

భావార్థము :- రాజపురుషులు యుద్ధవిద్య నెఱిగి శస్త్రాస్త్రములను ధరించి మనుష్యాది శ్రేష్ఠ పా్రిణులకు క్షేమము కలుగ నీయకూడదు, చంపకూడదు. మఱేమనిన మంగలాచరణముచే అందఱిని రక్షించవలయును. ||౩|| (౬౮౭).

౭౮౮ శివేనేత్యస్య ఏరమేషీ ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిశ్చదార్శమస్తువ చస్తా, గాన్ధారః స్వరః.

అథ చికిత్సక కృత్య మాహ. వైద్యునికృత్య మిందు చెప్పబడినది.

శివేన వచసా త్వా గిరిశాచ్ఛా వదామసి ।

యథా నః సర్వ మిజ్జగదయక్షభి సుమనా అసత్ ॥ ||౪||

శివేన, వచసా, త్వా, గిరిశేతి గిరి+శ, అచ్చ, వదామసి, యథా, నః, సర్వమ్, ఇత్, జగత్, అయక్షమ్, సుమనా+ఇతి సు+మనాః, అసత్. [4]

పదార్థము :- (శివేన) కల్యాణ కారకేణ (వచసా) వచనేన (త్వా) త్వామ్ (గిరిశ) యో గిరిశు పర్యతేషు మేఘేషు వా శేతే తత్సంబుద్ధా (అచ్చ) సమ్యక్. నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (వదామసి) వదేమ (యథా) (నః) అస్మాకమ్ (సర్వమ్) (ఇతి) ఏవ (జగత్) మనుష్యాదికం జగ్గమం రాజ్యమ్ (అయక్షమ్) యక్షాద్విది రోగ రహితమ్ (సుమనాః) శోభనమ్ మనో యస్య సః (అసత్) స్యాత్. ||౪|| అన్వయః :- హే గిరిశ! రుద్ర! వైద్యరాజ! సుమనా స్త్వం యథా నః సర్వం జగదయక్ష మనత్ తథేచ్ఛివేన వచసా త్వా వ య మచ్చ వదామసి. ||౪|| భావార్థము :- అత్రోపమాంకారః, యో వైద్యక శాస్త్రమధీత్య పర్యతాదిషు స్థితా ఓషధీ రఘో వా సుపరీక్ష్య సర్వేషాం కల్యాణాయ నిష్కపటిత్వేన రోగాన్ నివార్య ప్రియప్రీ రూపయా వాచా వ ర్తత తం వైద్యం సర్వే సత్కురుః. ||౪||

పదార్థము :- గిరిశ = పర్యతములలో లేక మేఘములలో శయనించు రోగనాశకుడవైన వైద్యరాజా : సుమనాః = ప్రసన్నచిత్తుడవైన నీవు, యథా = ఎఱుల, నః సర్వమ్ జగత్ = మాన మస్త మనుష్యాది జంగమ స్థావర రాజ్యము, అయక్షమ్ = క్షయాది రాజరోగ రహితము, అసత్ = కాగలుగునో, ఇత్ = అఱులనే, శివేన వచసా = కల్యాణకరమైన వాక్కుచే, త్వా = నిష్కుగుణించి మేము, అచ్చ వదామసి = చక్కగా పలుకుదుము గాక । ||౪||

భావార్థము :- ఉపమాంకార మీ మంత్ర మందున్నది. ఏ పురుషుడు వైద్యశాస్త్రమును చదివి పర్యతాది స్థానములలోని ఓషధులను సీక్లను పరీక్షించి, సకల ప్రాణుల కల్యాణమునకై నిష్కపట ముగ రోగముల దూఱపఱచి స్ప్రియవాక్కులతో మెలగునో ఆ వైద్యుని అందఱు సత్కరించ వలెను.

అథా అధ్యవోచిత్వన్య బృహస్పతి ర్పశిః, ఏకచంద్రో దేవతా, తురిగార్షీ బృహతి చందః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అధ్యవోచి చదివక్తా ప్రథమో దైవ్యో భిషక్ । అహీశ్చ

సర్వాజ్ఞమ్భయన్ సర్వాశ్చ యాతుధాన్యోఽధరాచీః పరా సువ ॥౫॥

అధి, అవోచత్, అధివక్తేత్వచిత్తవక్తా, ప్రథమః, దైవ్యః, భిషక్, అహీన్, చ, సర్వాన్, జమ్భయన్, సర్వాః, చ, యాతుధాన్య ఇతి యాతుధాన్యః, అధరాచీః, పరా, స్తువ. (5)

పదార్థః :- (అచి) (అవోచత్) ఉపదిశేత్ (అధివక్తా) సర్వేషా ముపర్యధిష్ఠాత్వత్వేన పర్తమానః ఐన్ వైద్యక శాస్త్ర స్వాధ్యాయకః (ప్రథమః) అధిమః (దైవ్యః) దేవేషు విద్యత్సు ధవః (భిషక్) నిదానాది విజ్ఞానేన రోగనివారకః (అహీన్) సర్వవల్ ప్రాజ్ఞానకాన్ రోగాన్ (చ) (సర్వాన్) అఖిలాన్ (జమ్భయన్) ఓషధై ర్నివారయన్ (సర్వాః) (చ) (యాతుధాన్యః) రోగకారిణ్యో వ్యభిచారిణ్యశ్చ త్రియః (అధరాచీః) యా అధరాన్ నీచా న్జన్యన్తి రాః (పరా) దూరే (సువ) పృశీష. ॥౫॥ అన్వయః :- హే రుద్రః యః ప్రథమో దైవ్యోఽధివక్తా భిషగృదాన్ సర్వానహీన్ రోగాశ్చ జమ్భయన్న ద్యవోచత్ స త్వం యాశ్చ సర్వా యాతు ధాన్యోఽధరాచీః సన్తి తాశ్చ పరాసువ ॥౫॥ భావార్థః :- రాజా ది నభానదః పర్వేషా మధిష్ఠాతారం ముఖ్యం ధార్మికం లబ్ధి సర్వపరీక్షం వైద్యం రాజ్యే సేనాయాం చ నియోజ్య బలసుఖ నాశకాన్ రోగాన్ వ్యభిచారిణీ జనాన్ వ్యభిచారిణీః శ్రీశ్చ నివారయేయః ॥౫॥

పదార్థము :- రుద్రాః రోగ నాశకుడవైన పైదాః ప్రథమః = ముఖ్యుడవు, దైవ్యః = విద్వాంసులలో ప్రసిద్ధుడవు, అధివక్తా = సర్వాధిక శ్రేణీకి చెందిన వైద్యశాస్త్రమును చదివించువాడవు, భిషక్ = నిదానాదుల నెఱిగి రోగముల నివృత్తి యొనర్చువాడవు నగు నే నీవు. సర్వాన్ అహీన్ = సర్వ కుల్యముగ ప్రాజ్ఞాంక మొనరించు సర్వరోగములను, చ = విశ్వయముగ జమ్భయన్ = ఓషధులతో రోగించుచు, అధ్యవోచత్ = అధికముగ సుఫలదేహించువో, ఆ నీవు, సర్వాః అధరాచీః = నీచ గతిని కల్పించు సమస్త, యాతుధాన్యః = రోగముల చెచ్చు ఓషధులను, లేక వ్యభిచారిణీ శ్రీలను పరా సువ = తొలగించుము. ॥౫॥

భావార్థము :- రాజాది నభాసదులు సర్వాధిష్ఠాత, ముఖ్యధర్మాత్ముడునగు వాడెవడు నకల రోగములను ఓషధములను పరీక్షించి యున్నాడో అట్టి వైద్యుని రాజ్యమునందు సేన యందు నియమించి బలమును సుఖమును నశింపజేయు రోగములను, వ్యభిచారిణీ శ్రీ పురుషులను నివారించవలయును.

అథా అసా విత్వన్య ప్రజాపతి ర్పశిః, రుద్రో దేవతా, ఏకచంద్రో వంక్తి శ్చన్దః, పశ్చమః స్వరః.

పునః స ఏవ రాజధర్మః ప్రోచ్యతే. మఱల నా రాజ ధర్మమే చెప్పబడుచున్నది.

అసౌ యస్తామోఽలరుణ ఉర బ్రతుః సుమంగళః ।

యే చై నభిరుద్రా అభితో దిక్షు ప్రతాః సహస్రశోఽవైష్టాః హేడ ఈమహే ॥౬॥

అసౌ, యః, తామ్రః, అరుణః, ఉత, బభ్రుః, సుమంగళ ఇతి సు+మంగళః,
యే, చ, ఏనమ్, రుద్రాః, అభితః, దిక్షుః, శ్రితాః, సహస్రశ ఇతి సహస్ర+శః,
అవ, ఏషామ్, హేడః, ఈమహే. (6)

పదార్థః :- (అసౌ) శ్రుతవిషయః (యః) (తామ్రః) తామ్రమివ కఠినాజః. అత్ర అపి తమోర్ధ్వ
ర్షశ్చ. ఉ. ౧. ౧౬. అనేనాయం సిద్ధః (అరుణః) అగ్నిరవ తీవ్రతేజాః (ఉత) అపి (బభ్రుః) విజద్రామ
వర్ణః (సుమంగళః) శోభనాని కల్యాణ కరాణి కర్మాణి యస్య సః (యే) (చ) (ఏనమ్) రాజానమ్ (రు
ద్రాః) శత్రుజాం రోదయితాః ఛూరపీరాః (అభితః) సర్వతః (దిక్షుః) పూర్వాదిభు (శ్రితాః) సేవమానాః
(సహస్రశః) అసంఖ్యాతా బహవః (అవ) నిషేధే (ఏషామ్) పీరాజామ్ (హేడః) అనాదరకర్తా (ఈమహే)
యాచామహే. ॥౬॥ అన్వయః :- హే చునుష్యాః యోఽసౌ తామ్రో హేదోఽరుణో బభ్రో
రుత సుమంగళో ఛవేత్ యే చ సహస్రశో రుద్రా అభితో దిక్ష్యేసం శ్రితాః స్యు రేషా మాశ్రయేణ వయ
మవేమహే. ॥౬॥ భావార్థః :- హే చునుష్యాః యో రాజాఽగ్నివద్ దుష్టదాహకశ్చన్ద్ర
వచ్చేష్టాప్లాహదకో న్యాయకారీ శుభలక్షణో యేఽప్యేదృశా భృత్యా రాజ్యే సర్వత్ర వసన్తు విచరన్తు
వా సమీపే పర్తన్తామ్. తేషాం సత్కారేణ తై ర్దుష్టానాం తిరస్కారం యాయం కారయత. ॥౬॥

పదార్థము :- ప్రజలారా : మానవులారా : యః అసౌ = ఏ యతడు, తామ్రః = తామ్రమువలె
దృఢాంగ యుక్తుడు, హేడః = శత్రువుల సేనాచర మొనర్చువాడు, అరుణః = సుందర గౌరాంగుడు,
బభ్రుః = కొద్దిగ వసుపు చాయ లేక ధూమ్రవర్ణము గలవాడు, ఉత = మరియు, సుమంగళః =
సుందర కల్యాణమొనరించు వాడునునై యున్నాడో, సహస్రశః = వేలకొలది, యే రుద్రాః = దుష్ట
కర్మలనొనరించు వారిని నేడిపించువారెవరు, అభితః దిక్షుః = నయదిక్కులనుండి, ఏనమ్ = ఈరాజును
శ్రితాః = ఆశ్రయించి ఉండుచున్నారో, ఏషామ్ = ఈ వీరుల యాశ్రయముబొంది మేము, అపే
మహే = విరుద్ధాచరణ మొనరించుట కిచ్చగించము. ॥౬॥

భావార్థము :- మానవులారా : ఏ రాజు అగ్నివలె దుష్టులను భస్మమొనరించునో, చంద్రునివలె
శ్రేష్టులకు సుఖము చేకూర్చునో, న్యాయకారియో, శుభలక్షణ సంపన్నుడో, మఱియు నతని భృత్యు
లును ఇట్టివారలై రాజ్యమంతటను నివసించెదరో, విచరించెదరో వారిని మీరు సత్కరించి వారిద్వారా
దుష్టులను అవమాన పఱచుచుండుడు ॥౬॥ (౩౯౦)

౩౯౧ అసౌ య ఇత్యస్య ప్రజావతి ర్విషిః, రుద్రోఽవతా, విరాధాద్ధీ పం క్తిశ్చన్ద్రః, పశ్చిమః స్వరః.

పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అసౌ యోఽవసర్పత్రి సీలగ్రీవో విలోహితః । ఉత్తైసం గోపా

అదృశ్య న్న దృశ్య న్నుదహార్ద్యః స దృష్టో మృడయాతి నః ॥ ౬౭॥

అసౌ, యః, అవసర్పతీత్వవ + సర్పత్రి, సీలగ్రీవ ఇతి సీల + గ్రీవః, విలో
హిత ఇతి వి+లోహితః, ఉత, ఏనమ్, గోపాః, అదృశ్యన్, అదృశ్యన్, ఉద
హార్ద్య ఇత్యుద+హార్ద్యః. సః, దృష్టః, మృడయాతి, సః. [7]

పదార్థః :- (అసౌ) (యః) (అవసర్పతి) దుష్టేభ్యో విరుద్ధం గచ్ఛతి (నీలగ్రీవః) నీలమణియుక్తా గ్రీవా యస్య సః (విలోహితః) వివిధైః కుభగుణకర్మ స్వభావై రోహితో వృద్ధః (ఉత) (ఏనమ్) (గోపాః) రక్షకాః భృత్యాః (అదృశన్) సమీక్షేరన్ (అదృశన్) పశ్యేయుః (ఉదహర్యః) యా ఉదకం హరన్తి తాః (సః) (దృష్టః) స సమీక్షితః (మృడయాతి) సుఖయతు (సః) అస్మాన్ సజ్జనాన్. ||౭||
అన్వయః :- యోఽసౌ నీలగ్రీవో విలోహితో రుద్రః సేనేశోఽవ సర్పతి యమేనం గోపా అదృశన్తు తాప్యదహర్యోఽదృశన్ స దృష్టః సన్ నోఽస్మాన్ మృడయాతి. ||౭|| భావార్థః :- యో దుష్టానాం విరోధి శ్రేష్ఠప్రియో దర్శనీయః సేనాపతిః సర్వాః సేనా రక్షయేత్ స శత్రూన్ విజేతుం శక్నుయాత్.

పదార్థము :- యః అసౌ = ఏ యతడు, నీలగ్రీవః = నీలమణుల మాలనుధరించినవాడు, విలోహితః = వివిధ కుభగుణకర్మ స్వభావములతో నలరారువాడు, రుద్రః = శత్రు సంహారకుడు నగు సేనాపతి, అవసర్పతి = దుష్టులతో విరోధముగ ప్రవర్తించుచున్నాడో, ఏనమ్ = ఏ యితనిని, గోపాః = రక్షకభృత్యులు, అదృశన్ = చూచెదరో, ఉత = మరియు, ఉదహర్యః = జలమును తెచ్చు పేవికలు, అదృశన్ = చూచెదరో, సః దృష్టః = అట్టి చూడబడినవాడు, సః = దార్మికులైన మమ్ము, మృడయాతి = సుఖింప జేయునుగాక !

భావార్థము :- దుష్టులకు విరోధి శ్రేష్ఠులకు ప్రియుడు, దర్శనీయుడు. సకల సేనను ప్రసన్న మొనర్చువాడు నగు సేనాపతి శత్రువులను జయించగలడు. ||౭|| (౭౯౧)

౭౯౨ నమోఽస్తుత్యస్య పరీక్షాపతి రృషిః, రుద్రో దేవతా, నివృద్ధాక్షనుష్ఠవః చంద్రః, గాంధారః స్వరః. పున స్తపేవ విషయ మాహ, మఱల నా నిషయమే.

నమోఽస్తు నీలగ్రీవాయ సహస్రాక్షాయ మీధుషే ।

అథో యే అస్య సత్వానో ఽహ నైభ్యోఽకరన్నమః ॥ ||౮||

నమః, అస్తు, నీలగ్రీవాయేతి నీల+గ్రీవాయ, సహస్రాక్షాయేతి సహస్ర+అక్షాయ, మీధుషే, అథో ఇత్యథో, యే, అస్య, సత్వానః, అహమ్, తేభ్యః, అకరమ్, నమః.

పదార్థః :- (నమః) అన్నమ్ (అస్తు) భవతు (నీలగ్రీవాయ) కుద్ధకణ స్వరాయ (సహస్రాక్షాయ) సహస్రేషు భృత్యేష్యక్షిణా యస్య తస్మై (మీధుషే) వీర్యవతే (అథో) అన స్తరమ్ (యే) (అస్య) సేనాపతే రధికారే (సత్వానః) పశ్యన్ గుణ బలోపేతాః (అహమ్) ప్రజా సేనా పాలనాధికారేఽది కృతోఽమాత్యః (తేభ్యః) (అకరమ్) కుర్యామ్ (నమః) పుష్కల మన్నాదికమ్. ||౮|| అన్వయః :- నీలగ్రీవాయ సహస్రాక్షాయ మీధుషే సేనాపతయే మద్దత్తం నమోఽస్తు అథో యేఽస్య సత్వానః సన్తి తేభ్యోఽపి నమోఽహ మకరం నిష్పాదయేయమ్. ||౮|| భావార్థః :- సభాపత్యాదిభి రన్నాద్యేన యాదృశః సత్కారః సేనాపతేః క్రియతే తాదృగేవ సేనాస్థానాం భృత్యానా మపి క ర్తవ్యః. ||౮||

పదార్థము :- నీలగ్రీవాయ = కుద్ధమైన కంఠమును, సుస్వరమును కలిగినవాడు, సహస్రాయ = వేలాది భృత్యుల కార్యముల నిరీక్షించువాడు, మీధుషే = పరాక్రమవంతుడు నగు సేనాపతి కొఱకు నేనిచ్చిన, నమః = అన్నము. అస్తు = లభించునుగాక ! అథో = తదనంతరము, అస్య యే సత్వా

నః = ఈ సేనాపతి యధికారములో సత్వగుణమును బలమును గలిగిన యే పురుషులున్నారో. తేభ్యః = వారికిని, నమః అకరమ్ = అన్నాది పదార్థములను నిద్ధ మొనరించెదను గాక : ॥౮॥

భావార్థము :- సేనాపతి మొదలైన రాజపురుషులు అన్నాది పదార్థములతో నెటుల సేనాపతిని సత్కరించెదరో అటులనే పై నికులను సేనలోని భృత్యులను కూడ సత్కరించవలయును. ॥౯॥

౧౯౩ ఏముఖ్యేత్యన్య ప్రజాపతి రృషిః, దుష్టో దేవతా, కురిగాక్ష్యమివ చందః, యుషభః స్వరః. పున స్తదే వాహ. మఱల నద్దానినే చెప్పెను.

ప్ర ముఖ్యు ధన్వన్త స్తముఖయో రాత్నోఽస్య ధ్యాయమ్ ।

యాశ్చ తే హస్తైః ఇషవః పరా తా భగవో వప ॥ ౧౯ ॥

ప్ర, ముఖ్యు, ధన్వన్త, త్వమ్, ఉభయోః, ఆత్నోఽస్య, జ్ఞాయమ్, యాః, ప్ర, తే, హస్తే, ఇషవః, పరా, తాః, భగవన్ + ఇతి భగవః, వప. [౧]

పదార్థః :- (స)ప్ర కృష్టార్థే (ముఖ్యు)త్యజ (ధన్వన్త) ధనుషః (త్వమ్) సేనేకః (ఉభయోః) (ఆత్నోఽస్య) పూర్వావరయోః (జ్ఞాయమ్) బాణ సన్ధానార్థమ్ (యాః) (చ) (తే) తవ (హస్తే) కరే (ఇషవః) బాణాః (పరా) దూరే (తాః) (భగవః) ఐశ్వర్యయుక్త (వప) విక్షిప. ॥౯॥ అన్వయః :- హే భగవః సేనాపతే! తే తవ హస్తే యా ఇషవః నన్తి తా ధన్వన్త ఉభయో రాత్నోఽస్య ర్థాయ మనునన్దాయ శత్రూణా ముపరి త్వం ప్రముఖ్యు యాశ్చ స్వోపరి శత్రుభిః. ప్రక్షిప్తాస్తాః పరా వప. ॥౯॥ భావార్థః :- సేనాపత్యాదిభిర్ధనుషాః ప్రక్షిప్తైర్పాణైః శత్రువో విజేతవ్యాః శత్రుక్షిప్తాశ్చ నివారణీయాః.

పదార్థము :- భగవః = ఐశ్వర్య వంతుడనైన సేనాపతీ! తే హస్తే = వీ చేతిలో, యాః ఇషవః = ఏ బాణములున్నవో, తాః = వానిని, ధన్వః = ధనుషు యొక్క, ఉభయోః ఆత్నోఽస్య = పూర్వ వర తీరములనున్న, జ్ఞాయమ్ = నారిమీద జోడించి శత్రువులమీద, త్వమ్ ప్ర ముఖ్యు = బలపూర్వకముగ వదలుము. చ = మఱియు, వీమీద శత్రువులు ప్రయోగించిన బాణములను, పరా వప = దూరమొనరించుము.

భావార్థము :- సేనాపత్యాదులు ధనుస్సులతో బాణముల ప్రయోగించి శత్రువులను జయించవలయును. వారు ప్రయోగించిన శరములను నివారింప వలయును. ॥౯॥ (౧౯౩)

౧౯౪ విజ్య స్థను రిత్యన్య ప్రజాపతి రృషిః, దుష్టో దేవతా, కురిగాక్ష్యమివ చందః, గాంధారిః స్వరః. పున స్తదే వాహ. మఱల నద్దానినే చెప్పెను.

విజ్య స్థనుః కప్రద్ధినో విశలోఽస్య బాణవాంఽ॥ ఉత ।

అనేక న్నస్య యా ఇషవ ఆభురన్య నిషజ్గధిః ॥ ౧౦ ॥

విజ్యమితి వి + జ్యమ్, ధనుః, కప్రద్ధినః, విశల్య ఇతి వి + శల్యః, బాణవానితి బాణ + వాన్, ఉత, అనేకన్, అన్య, యాః, ఇషవః, ఆభుః, అన్య, నిషజ్గధి. రితి నిషజ్గ + ధిః.

పదార్థః :- (విజ్యమ్) విగతా జ్ఞా యస్మాత్తత్ (ధనుః) (కప్రద్ధినః) ప్రకంపితో జటాజూటో విద్యతే యస్య తన్య (విశల్యః) విగతాని శల్యాని యన్య సః (బాణవాన్) బహవో బాణా విద్యంతే యన్య సః

(ఉత)యది(అనేశన్)నశ్యేయుః.ఇత ఆదర్శనే బుజి రూపమ్. నశి మన్యో రలిప్యేత్వం వ క్తవ్యమ్. అనేన వార్తికేనాత్మైత్వమ్(అన్య)సేనాపతేః (యాః) (ఇషవః) బాజాః (అభుః) రిక్తః ఖడ్గాదిరహితః (అన్య)(నిషణ్ణధి)నిషణ్ణాని శస్త్రాస్త్రాణి ఓయన్తే యస్మిన్ సః. ||౧౦|| అన్వయః :-హే ధను నుర్వేదవిదో జనాః అన్య కవర్తినః సేనాపతే ధను ర్విజ్యం మాభూదయం విశిల్య అభు ర్మా భూత్.ఉ తాన్య శస్త్రాస్త్రధారకన్య నిషణ్ణధి ర్మృషా మా భూత్ దాణవాంశ్చాయం భవతు. యా అస్యేషవోఽనేశన్ తా అన్యై నవా దత్త. ||౧౦|| భావార్థః :-యుయుత్సూనా నరేణ ధనుర్వాదయో దృఢా బహు బాణాశ్చ బాధ్యాః సేనాపత్యాదిభి ర్యుధ్యమానాన్ విలోక్య పునశ్చ తేభ్యో బాణాదీని సాధనాని దేయాని.

పదార్థము :-ధనుర్వేదము నెఱుగు పురుషులారా ! అన్య కవర్తినః = జటజూటమును ఛరించిన పృశంసితుడగు నీ సేనాపతియొక్క. ధనుః = ధనుస్సు. విజ్యమ్ = పృత్యజ్ఞాపహితము కాకుండు గాక : మతియు నిరతు, విశిల్యః = దాణాగ్రి భాగరహితుడును. అభుః = ఆయుధములు లేనివాడును కాకుండును గాక : ఉత అన్య = మతియు శస్త్రాస్త్రముల ధరించునీ సేనాపతియొక్క. నిషంగధిః = తూణీరము అంబులబొది ఖాళీ కాకుండునుగాక : బాణవాన్ = ఇత ధనసంఖ్యశర సంపన్నుడగు గాక : అన్య యాః ఇషవః = సేనాపతివిషి బాణములు,అనేశన్ = షడించునో వానివలనకి మీరు క్రొత్తవిండు

భావార్థము :-సంగ్రాహేచ్ఛువులైన పురుషులు వింటినారులను, దృఢములైన యసంఖ్య శరములను ధరించవలయును. సేనాపతులును పోరాడుచున్న తమ భటులను విలోకించి వారిదగ్గర బాణాది యుద్ధసామగ్రిలేనిచో మాదిమాటికి వారికా సాధనముల నిచ్చు చుండవలయును. ||౧౦|| (౩౯౪)

౩౯౪ యః ఇత్యన్య పృషావతిప్పిః. ఉద్రో దేవతా. నివృదనుష్టవ్ ఛస్టః. గాధారః స్వరః.

సేనాధిపాదయః కైః కథ ముపదేశ్యా ఇత్యవ్యతే

సేనాపత్యాదులు ఎవతీచే ఎటువంటి ఉపదేశము పొందవలయును :

యా లే హైతి ర్మిథుష్టమ్ హస్తే బభూవ తే ఛనుః ।

తయాస్మా ద్విశ్వత స్త్వ మయక్షయా పరిభుజ ॥ ||౧౧||

యా, తే, హేతిః, మిథుష్టమ్ మిథుసమేతి మిథు + తమ, హస్తే, బభూవ, తే, ధనుః, తయా, అస్మాన్, విశ్వతః, త్వమ్, అయక్షయా, పరి, భుజ. [11]

పదార్థః :- (యా) సేనా (తే) తప (హేతిః)వజ్రః. హేతి రితి వజ్ర నా . . . నిఘ. ౨.౨౦ (మిథుష్టమ్) అతిశయేన పీర్యన్య సేవక సేనాపతే (హస్తే) (బభూవ)భవేత్ (తే)(ధనుః) (తయా) (అస్మాన్) (విశ్వతః) సర్వతః (త్వమ్) (అయక్షయా) పరాజయాది పీచానివారకయా (పరి) సమ న్తాత్ (భుజ) పాలయ. ||౧౧|| అన్వయః :-హే మిథుష్టమ్ : సేనాపతే : యా తే సేనాఽస్తి. యచ్చ తే హస్తే ధను ర్నేతిచ్చ బభూవ. తయాఽయక్షయా సేనయా తేన చాస్మాన్ ప్రజాసేనా జనాన్ త్వం విశ్వతః పరి భుజ. ||౧౧|| భావార్థః :-విద్యావయో వృద్ధై రుపదేశకై ర్విద్యద్విః సేనాపత్యాదయ ఏవ ముపదేశస్త్వా ధవంతో యావద్బలం తావతా సర్వే శ్రేష్ఠా సర్వథా రక్షణీయా దుష్టాశ్చ తాదనీయా. ఇతి.

||౧౧||

పదార్థము :-మిథుష్టమ్ = అతిశయ పీర్యవంతుడవైన సేనాపతిః యా తే = ఏ నీ సేన యున్నదో, మతియు, తే హస్తే = నీ చేతిలో, ధనుః = ధనుస్సు, హేతిః = వజ్రము, బభూవ =

ఉన్నదో, తయా అయశ్చయా = పరాజయాది వీడలను నివారించు ఆ సేనతోను, ఆ ధనురాధ్యాయు ధములతోను. అస్మాన్ = ప్రజలైన మమ్ము. నై నికులను. త్వమ్ = నీవు. విశ్వతః పరి భుజ = సకలదిశలనుండి చక్కగా సంరక్షించుము. ||౧౧||

భావార్థము :- విద్యయందును వయసునందును వృద్ధులైన ఉపదేశకులు సేనాపత్యాదుల కిటుల ఉపదేశించవలయును. “మీ యధికారములో ఎంతసేన, బలము ఉన్నదో దానితో శ్రేష్ఠులను అన్ని విధముల రక్షించుడు. దుష్టులను శిక్షించుడు”. ||౧౧|| (౭౯౫)

౭౯౬ పరిత్యక్త్య పృథివీతి ర్మసిః, దుద్రో దేవతా, నిశ్చుదార్శ్యనుప్తువ్ భంజః, గాంధారః స్వరః.

రాజప్రజాజనై రితరేరం కిం కార్య మిత్యుపదిశ్యతే. రాజ ప్రజలు పరస్పర మేమి చేయవలెను:

పరి తే ధన్వనో హేతి రస్మాన్ వృణక్తు విశ్వతః ।

అథో యఽఇషుధి స్తవారే అస్మ న్నిధేహి తమ్ ॥ ||౧౨||

పరి, తే, ధన్వనః, హేతిః, అస్మాన్ వృణక్తు, విశ్వతః, అథో ఇత్యథో, యః, ఇషుధి రితిష్టు + ధిః, తవ, ఆరే, అస్మత్, ని, ధేహి, తమ్ (12)

పదార్థః :- (పరి)(తే)తవ(ధన్వనః)(హేతిః)గతిః(అస్మాన్)(వృణక్తు)పరిత్యజతు(విశ్వతః) (అథో)అనస్త్రయే(యః) (ఇషుధిః) ఇషవో ధీయస్తే యస్మిన్ సః (తవ) (ఆరే) సమీపే దూరే వా (అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(ని)(ధేహి)నితరాం ధర(తమ్) ||౧౨|| అన్వయః :- హే సేనాపతే! యా తే ధన్వనో హేతి రస్మి. తయాఽస్మాన్ విశ్వత ఆరే భవాన్ పరివృణక్తు. అథో యస్తవేషు ధి రస్మి తమన్మచ్చారే నిధేహి. ||౧౨|| భావార్థః :- రాజ ప్రజాజనై ర్యుద్ధశస్త్రాభ్యాసం కృత్వా శస్త్రాదిసామగ్ర్యః సదా సమీపే రక్షణీయాః తాభిః పరస్పరస్య రక్ష కార్యా, నుఖం చోన్నేయమ్.

పదార్థము :- సేనాపతీ : తే ధన్వనః = నీ వింటియొక్క. హేతిః = ఏ గతియున్నదో దానితో అస్మాన్ = మమ్ములను, విశ్వతః ఆరే = నలువైపులనుండి దూరముగ, పరివృణక్తు = నీవు పరిత్యజించుము. అథో = అనంతరము, తవ యః ఇషుధిః = నీయొక్క యే యిషుధి యున్నదో, తమ్ = దానిని, అస్మత్ = మా సమీపమున, ని ధేహి = నిరంతరము ధరించుము. ||౧౨||

భావార్థము :- రాజ ప్రజలు యుద్ధమును శస్త్రములను అభ్యసించి శస్త్రాదులను సదా తమ సమీపముననే ఉంచుకొనవలయును. పరస్పరముఁ ఒకరినొకరు రక్షించుకొనుచు నుఖమును పెంపొందించవలయును. ||౧౨|| (౭౯౬)

౭౯౭ అవతత్యేత్యస్య పృథివీతి ర్మసిః, దుద్రో దేవతా, నిశ్చుదార్శ్యనుప్తువ్ భంజః, గాంధారః స్వరః.

రాజపురుషైః కథం భవితవ్య మిత్యాహ. రాజపురుషు లెటులుండ వలయును :

అవతత్య ధనుష్ష్యసహస్రాక్ష శతేషుధే ।

నిశీర్య శల్యానా మ్ముఖా శివో నః స్తుమనా భవ ॥ ||౧౩||

అవతత్యేత్యవ+తత్య, ధనుః, త్వమ్, సహస్రాక్షేతి సహస్ర+అక్ష, శతేషుధే

ఇతి శత+ఇహదే, నిశీర్యేతి స+శీర్య, శల్వానామ్, ముఖా, శివః, నః, సుమనా
ఇతి సు+మనః, భవ. (13)

పదార్థః :- (అవతత్య) విస్తార్య (ధనుః) చాపమ్ (త్వమ్) (సహస్రాక్ష) సహస్రేష్యసంఖ్యాతేషు
యద్ధ కాశ్యేష్యక్షిణీ యస్య తత్యమ్ముద్ధా (శతేషుధ) శతమసంఖ్యాః శస్త్రాస్త్ర ప్రకాశా యస్య తత్స
మ్ముద్ధా (నిశీర్య) నితరాం హింపిత్వా (శల్వానామ్) శస్త్రాణాం ముఖాని (శివః) మజ్జలకారీ (నః) అస్మభ్య
మ్ (సుమనః) సుహృద్భావః (భవ) ॥౧౩॥ అన్వయః :- హే సహస్రాక్ష శతేషుధే సేనాధ్యక్ష !
త్వం ధనుః శల్వానాం ముఖా చావతత్య తైః శత్రూన్నిశీర్య నః సుమనః శివో భవ. ॥౧౩॥
భావార్థః :- రాజపురుషాః సామదామ దండ భేదాది రాజనీ త్యవయవ కృత్యాని సర్వతో విదిత్వా పూర్ణా
ని శస్త్రాస్త్రాణి సహృద్య తీక్షిక్యత్య చ శత్రుషు దుర్మనసః దుఃఖప్రదాః ప్రజాసు సోమ్యాః సుఖప్ర
దాశ్చ సతతం స్మ్యః. ॥౧౩॥

పదార్థము :- సాహస్రాక్ష = అసంఖ్య సంగరముల నిరీక్షించువాడా : శతేషుధే = శస్త్రాస్త్ర
ముల యమిత ప్రకాశము కలిగియున్న సేనాధ్యక్ష! త్వమ్ = నీవు, ధనుః = ధనుస్సును, శల్వానామ్
= శస్త్రముల యొక్క. ముఖా = అగ్రభాగములను, అవతత్య = విస్తరింపజేయుము, మణియు వాని
చే శత్రువులను, నిశీర్య = చక్కగ సంహరించి, నః = మాకై, సుమనః = ప్రసన్న చిత్తుడవు,
శివః = కల్యాణకారివి. భవ = కమ్ము. ॥౧౩॥

భావార్థము :- రాజపురుషులు సామదామ దండభేదాది రాజనీతిలోని భాగముల నన్నివిధముల
నెఱిగి పూర్ణశస్త్రాస్త్రములను సంవయ మొనరించి, వానికి పదునుపెట్టి; శత్రువులకు కఠిన చిత్తులుగను
దుఃఖదులుగను; తన ప్రజలకు శోమం చిత్తులుగను సుఖదులుగను నిరంతరముండవలయును. ॥౧౩॥

౩౯౮ నమస్త ఇత్యన్య వ్రజావతి రృషిః, యద్రో దేవతా, భురిగాఙ్ముష్టిక్ చంద్రః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

నమస్త ఆయుధాయ నాతతాయ ధృష్టవే ।

॥ ఉభాభ్యాముత తే నమో బాహుభ్యా న్తవ ధన్వనే ॥ ॥౧౪॥

నమః, తే, ఆయుధాయ, అనాతతాయ, ధృష్టవే, ఉభాభ్యామ్, ఉత, తే, నమః,
బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, తవ, ధన్వనే. (14)

పదార్థః :- (నమః) (తే) కుభ్యమ్ (ఆయుధాయ) యః సమన్తాద్ యద్యతే తస్మై. అత్ర ఇగు
పదేతి కః (అనాతతాయ) అవిద్యమాన ఆతతో విస్తారో యస్య తస్మై (ధృష్టవే) యో భృష్ణోతి ధార్షణ్యం
ప్రాప్నోతి తస్మై (ఉభాభ్యామ్) (ఉత) (తే) కుభ్యమ్ (నమః) (బాహుభ్యామ్) బలవీర్యాభ్యామ్ (తవ)
(ధన్వనే) ॥౧౪॥ అన్వయః :- హే సభేక ! ఆయుధాయ నాతతాయ ధృష్టవే తే నమోఽస్తు. ఉత తే
భోతే కుభ్యం నమః ప్రయచ్ఛామి. తవోభాభ్యాం బాహుభ్యాం ధన్వనే నమో వియోజయేయమ్.
భావార్థః :- సేనాసత్వాద్య దికారిభి రుభయేభ్యోఽధ్యక్ష యోధృభ్యః శస్త్రాణి దత్వా శత్రుభిః సహైతే
విశక్త్యం నమ్యగ్ యోధవీయాః. ॥౧౪॥

పదార్థము :—ఓ సభాపతి ! ఆయురాయ = యుద్ధమొనర్చు వాడవు. అనాతరాయ = స్వాతంత్ర్యములను గుర్తముగనుంచు వాడవు. ధృష్టవే = ప్రగల్భుడవు నగు, తే = ఓహ. నమః = అన్నము లభించునుగాక ! తే = తోజనమొనరించు నీకు అన్నమిచ్చుచున్నాను. తవ ఉభాభ్యామ్ వాహుభ్యామ్ = నీయొక్క బలవరాక్రమముల రెంటితే, ధన్వనే = యోధునకు, నమః = అన్నము సురక్షితముగ నుంచుదును గాక !

॥౧౪॥

భావార్థము :—సేనాపతి రాజ్యాధికారులు అధ్యక్షునికి యోధులకు నిరుపురకు శత్రువుల నిచ్చి శత్రువులతో నిశ్శంకగ భాగుగ యుద్ధము జరిపించవలయును.

॥౧౪॥ (౧౯౮)

౧౯౯ మానోమహాంత మిత్యన్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిభృదాక్షి జగతి భస్మః, విషాదః స్వరః.

రాజజన్తైః కిం న కార్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏమి చేయకూడదు :

మా నో మహాంత ముత మా నో అర్చక మ్మాన ఉక్షన్తముత మా న ఉక్షితమ్ .

మా నో వధీః పితరమ్మౌత మాతరమ్మా నః ప్రియాస్తన్వో రుద్ర రీరిషః ॥౧౫॥

మా, నః, మహాంతమ్, ఉత, మా, నః, అర్చకమ్, మా, నః, ఉక్షన్తమ్, ఉత, మా, నః, ఉక్షితమ్, మా, నః, వధీః, పితరమ్ మా, ఉత, మాతరమ్, మా, నః, ప్రియాః తన్వః, రుద్ర, రీరిష ఇతి రీరిషః. (15)

పదార్థః :—(మా)నిషేధార్థే(నః)అస్మాకమ్(మహాంతమ్) మహాగుణ విశిష్టమ్ పూజ్యం జనమ్(ఉత)అపి(మా)(నః)(అర్చకమ్)అర్చనం క్షుద్రమ్(మా)(నః)(ఉక్షన్తమ్)వీర్య సేక్తారమ్(ఉత)(మా)(నః)(ఉక్షితమ్)సిక్తమ్(మా)(నః)(వధీః)హింసాః(పితరమ్)పాలకం జనకమ్(మా)(ఉత)(మాతరమ్)మాన్యప్రదాం జననీమ్(మా)(నః)(ప్రియాః)స్త్వాదేః క్రిత్యుత్పాదకాని (తన్వః)శరీరాణి (రుద్ర)యుద్ధ సేనాధికుల విద్వాన్(రీరిషః)హింసాః, అత్ర లిఖ్యై ర్విజడభావశ్చ. అన్వయః :—హే రుద్ర త్వం నో మహాంతం మా వధీ రుత నో అర్చకం మా వధీర్న ఉక్షన్తం మా వధీరుత న ఉక్షితం మా వధీః. నః పితరం మా వధీరుత నో మాతరం చ మా వధీః. నః ప్రియాస్తన్వో మా రీరిషః. భావార్థః :—యోద్ధుభి ర్యుద్ధసమయే కదాచిత్ వృద్ధా బాలకా అయోధ్యారో యువానోగర్వా యోద్ధౄణాం మాతరః పితరశ్చ సర్వేషాం ప్రియః సంప్రేక్షితారో దూతాశ్చ నో హింసనీయాః కింకు సదా శత్రు సంబంధినో వశే స్థాపనీయాః.

॥౧౫॥

పదార్థము :—రుద్ర = సమరసేనాపతి ! విద్వాంసుడా ! నః = మాయొక్క, మహాంతమ్ = ఉత్తమగుణములతో నలరారు పూజనీయుని, మా[వధీః] = వధించకుము, ఉత = మరియు, అర్చకమ్ = చిన్నవానిని, క్షుద్రుని, మా = వధించకుము, నః ఉక్షన్తమ్ మా = గర్వాధాన మొనరించువానిని వధించకుము, ఉత = మరియు, నః ఉక్షితమ్ మా = మా గర్వుములను వధించకుము నః పితరమ్ మా = పాలించు మా పితరుని వధించకుము, ఉత నః మాతరమ్ మా వధీః = మరియు మాన్య మొనగు మా మాతను వధించకుము. నః = మాయొక్క, ప్రియాః తన్వః = భార్యుల శరీరములను, మా రీరిషః = హింసించకుము.

॥౧౫॥

భావార్థము :—రణమొనర్చునప్పుడు యోధులను వృద్ధులను బాలరను రణమొనర్చుని యువ

చరిను, గర్భములను, యోధుల మాతాపితరులను, సకల మహిళలను, రణమును చూచువారిని, సజాప్రబంధ మొనరించువారిని, చూతలను చంపకూడదు. మరేమన శత్రువునకు సంబంధించిన వారిని సదా వశము నందుంచవలయును. ||౧౫|| (౭౯౯)

౧౦౦ హి స స్తోక ఇత్యస్త కుప్స ఋషిః, ఉద్రో దేవతా, నిష్పదార్శి జగతి తన్వః, నిషాదః స్వరః.
పునస్త దేవాహ. మఱల నా విషయమే.

మా స స్తోకే తనయే మా స అయుషి మా నో గోషు మా నో అశ్వేషు రీరిషః ।
మా నో వీరాన్మద్ర భామినో వధీర్మవిష్మన్తః సదమిత త్వా హవామహే ||౧౬||

మా, సః, తోకే, తనయే, మా, సః, అయుషి, మా, సః, గోషు, మా, సః,
అశ్వేషు, రీరిష ఇతి రీరిషః, మా, సః, వీరాన్, రుద్ర, భామినః, వధీః, హవి
ష్మన్తః, సదమి, ఇత్, త్వా, హవామహే. (16)

పదార్థః :- (మా)(సః)అస్మాకమ్(తోకే)నద్యో జాతేఽపత్యే(తనయే)పశ్చమాద్వర్షాద్వర్షం
వయః (ప్రాప్తే)(మా)(సః)అస్మాకమ్(అయుషి)వయసి(మా)(సః)అస్మాకమ్ (గోషు) గోశావ్యాదిషు
(మా)(సః)(అశ్వేషు)తురగ్ల హస్తుష్టాదిషు (రీరిషః)హింసకో భవే(మా)(సః)(వీరాన్)కూరాన్
(రుద్ర)(భామినః)(కుద్గాన్ (వధీః) (హవిష్మన్తః) బహువి హవింషి దాతు మాదాతుం యోగ్యాని
వస్తువి విద్యన్తే యేషాం తే (సదమి)యో న్యాయే సీదతి తమ్(ఇత్)ఏవ(త్వా)త్వామ్(హవామహే)
స్వీకర్మహే. ||౧౬|| అన్వయః :- హి రుద్ర సేనేకః త్వం స స్తోకే మా రీరిషో నస్తనయే
మా రీరిషో న అయుషి మా రీరిషో నో గోషు మా రీరిషో నో అశ్వేషు మా రీరిషః నో భామినో
వీరాన్ మా వధీర్మహవిష్మన్తో వయం సదం తేద్రదవామహే. ||౧౬|| భావార్థః :- రాజ

పురుషైః కస్యాపి ప్రజాస్థవ్య స్థవ్య వా బాలకుమార గవాశ్వాది వీరహత్యా నైవ కార్యా న బాల్యా
వస్త్రాయాం వివాహేన వ్యభిచారేణ దాయు ర్హింసవీయమ్, గవాది పశునాం దుగ్ధాది ప్రదానేన సర్వో
పకారకత్వాత్స దైవేతేషాం వృద్ధిః కార్యా. ||౧౬||

పదార్థము :- రుద్ర = సేనాపతిః సః = మాయొక్క, తోకే = పసిగందులవట్ల, మా = హిం
సాభావముంచకుము, సః తనయే = మా పంచనర్వాధి కాయువుగల బాలురువట్ల, మా = హింసకుడవు
కాకుండము, సః అయుషి మా = మాయాయువుపట్ల హింసకుడవు కాకుండుము, సః గోషు మా =
మా అవు మేక గొట్టెల విషయమున హింసాభావ ముంచకుము, సః అశ్వేషు మా రీరిష = తురగ
మాతంగోష్ట్రములను హింసించకుము, సః భామినః వీరాన్ మా వధీః = మా కుద్ధులైన వీరులను
వదించుకుము. ఇటులొనర్చుటచే, హవిష్మన్తః = ఇచ్చిపుచ్చుకొననగు వస్తువుల ననేకము కలిగి
యున్న మేము, సదమి = న్యాయమునందు స్థిరులమై, త్వా ఇత్ = విన్నే, హవామహే =
స్వీకరించెదము. ||౧౬||

భావార్థము :- రాజపురుషులు బాలురను, కుమారులను, తమవికానిమ్ము ప్రజలవికానిమ్ము గవా
శ్వాదులను, ఉపకారకములగు ప్రాణుల నెన్నటికి హత్య యొనర్పకూడదు. బాల్యావస్థలో వివాహ
మొనర్చియు వ్యభిచారముచే తమ ఆయువును క్షిణింప జేయకూడదు. గవాది పశువులు దుగ్ధాది పదార్థ
ముల ఇచ్చుటచే పకలోపకారకము లగు చున్నవి కావున వానిని సదా వృద్ధి పఱవవలయును. ||౧౬||

౧౦౧ సమో హుణ్య బాహవ ఇత్యస్య కుస్పి యుషిః, యద్రో దేవతా, ఏవృధపర్యంతి శ్చుష్టః, షడ్ఘః స్వరః.

రాజ ప్రజాజనైః కిం కర్తవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. రాజా ప్రజలు ఏమి చేయవలెను ?

నమో హిరణ్య బాహవే సేనాన్యే దిశాం చ పతయే నమో నమో వృక్షేభ్యో
హరి కేశేభ్యః పశూనాం పతయే నమో నమః । శష్పిజ్జరాయ త్విషీమతే
పథీనాం పతయే నమో నమో హరికేశాయోపవీతినే పుష్టానాం పతయే నమః ॥

నమః, హిరణ్యబాహవ ఇతి హిరణ్య+బాహవే, సేనాన్య ఇతి సేనా+న్యై,
దిశామ్, చ, పతయే, నమః, నమః, వృక్షేభ్యః, హరికేశేభ్యః ఇతి హరి +
కేశేభ్యః, పశూనామ్, పతయే, నమః, నమః, శష్పిజ్జరాయ, త్విషీమతే, త్విషీమత
ఇతి త్విషీ+మతే, పథీనామ్, పతయే, నమః, నమః, హరికేశాయేతి హరి +
కేశాయ, ఉపవీతిన+ఇత్తుప+వీతినే, పుష్టానామ్, పతయే, నమః. (17)

పదార్థః :- (నమః) వక్షః (హిరణ్య బాహవే) హిరణ్యం జ్యోతి రివ తీవ్ర తేజస్కా బాహూ
యస్య తస్మై (సేనాన్యే)యః సేనాం నయతి శిక్షం ప్రాపయతి తస్మై (దిశామ్) సర్వాసు దిక్ష స్థితా
నాం రాజ్యప్రదేశానామ్ (చ) (పతయే) పాలికాయ. అత్ర షష్ఠీ యుక్తశ్చందస్ విధిమి సజ్జా(నమః)
అన్నాదికమ్ (నమః) వజ్రాది శత్రుసమూహః (వృక్షేభ్యః) ఆహూదిభ్యః (హరికేశేభ్యః) హరయో
హరణశిలాః సూర్యశక్తయో యేషు తేభ్యః (పశూనామ్) గవాదీనామ్ (పతయే) రక్షకాయ (నమః)
సత్కరణమ్ (నమః) (శష్పిజ్జరాయ) శదుత్పలతం పిష్టరం బిందనం యేన తస్మై (త్విషీమతే) బిహ్వ్య
స్త్యిషయో న్యాయదీప్తయో విద్యంతే యస్య తస్మై, శరాదీనాం చేతి దీర్ఘః (పథీనామ్) మార్గే గస్తూ
ణామ్ (పతయే) పాలికాయ (నమః) సత్కరణ మన్నం చ (నమః) అన్నాదికమ్ (హరికేశాయ) హరితా
కేశా యస్య తస్మై కేశా (ఉపవీతినే) ప్రశస్త ముపవీతం యజ్ఞోపవీతం విద్యతే యస్య తస్మై (పుష్టా
నామ్) అరోగాణామ్ (పతయే) రక్షకాయ (నమః) సత్కారః. ॥౧౭॥ అన్వయః :- హే రుద్ర సేనాధీశః హి
రణ్య బాహవే సేనాన్యే కుభ్యం నమోఽస్తు దిశాం చ పతయే నమోఽస్తు త్వం హరికేశేభ్యో వృక్షేభ్యో
నమో గృహాణ, పశూనాం పతయే నమోఽస్తు, శష్పిజ్జరాయ త్విషీమతే నమోఽస్తు, పథీనాం పత
యే నమోఽస్తు, హరి కేశాయోపవీతినే నమోఽస్తు, పుష్టానాం పతయే నమో భవతు. ॥౧౭॥
భావార్థః :- మనుష్యైః శ్రేష్ఠానాం సత్కారేణ బుభుక్షితానా మన్నదానేన చక్రవర్తి రాజ్యకాసనేన పశూ
నాం పాలనేన గస్తుకానాం దస్యుచోరాదిభ్యో రక్షణేన యజ్ఞోపవీత ధారణేన పుష్ట్యా చ సహానందితవ్యమ్.

పదార్థము :- శత్రుతాదకా : సేనాధీశా : హిరణ్యబాహవే = జ్యోతిసమ తీవ్ర తేజోయుత బా
హువులు కలవాడవు ! సేనాన్యే = సేనకు శిక్ష గలపువాడవు నగు నీకు, నమః = వక్షాయుధము లభిం
చు గాక! దిశామ్ పతయే = సకల దిక్కులలో నున్న రాజ్యభాగములను రక్షించు నీకు, నమః = అన్నా
ది పదార్థములు లభించుగాక హరికేశేభ్యః = హరించు సూర్యకిరణములుగల, వృక్షేభ్యః = ఆహూది
వృక్షములను చేదించుటకు, నమః = వజ్రాది శత్రుములను చేపట్టుము. పశూనాం పతయే = గవాది
పశువులను రక్షించు నీకు, నమః = సత్కారము లభించుగాక : శష్పిజ్జరాయ = విషయాదుల జం

ఋగ్వేదంలో ఋగ్వేదం వాడవు, ద్వివేదం = అధిమైన న్యాయీవులు గలవాడివు నగు నీకు, నమః = సమస్కారము, అన్నము లభించుగాక : పథినాం పతయే = యాత్రికులను రక్షించు నీకు, నమః = ఆచరణు లభించుగాక : హరితేఛాయ ఉపవీతినే = హరిత కేశములు గలవాడవు, సుందర యజ్ఞోపవీతమును ధరించిన వాడవు నగు నీకు, నమః = అన్నాది పదార్థములు లభించును గాక : పృష్ఠానామ్ పతయే = ఆరోగ్యవంతులను రక్షించు నీకు, నమః = నమస్కారము లభించును గాక :

భావార్థము :- మానవులందఱు శ్రేష్ఠులను సత్కరించియు, జ్ఞదార్తుల కన్న మొనగియు, ఓక్ర స్తర్మి రాజ్యమును శాసించియు, పశువులను రక్షించియు, పథికులను దోపిడికాండ్ర నుండి రక్షించియు, యజ్ఞోపవీతమును ధరించియు ప్రసన్నులుగ నుండవలయును. ||౧౭|| (౮౦౧)

౮౦౨ సమో బిభ్లుశాయే వ్యాధినే అన్నానాం పతయే నమో నమో భవస్య హేత్వై జగతాం పతయే నమో నమో రుద్రాయాతతాయినే క్షేత్రాణాం పతయే నమో నమః సూతాయాహస్వై వనానాం పతయే నమః ||

నమో బిభ్లుశాయ వ్యాధినే అన్నానాం పతయే నమో నమో భవస్య హేత్వై జగతాం పతయే నమో నమో రుద్రాయాతతాయినే క్షేత్రాణాం పతయే నమో నమః సూతాయాహస్వై వనానాం పతయే నమః || ||౧౮||
నమః, బిభ్లుశాయ, నేవ్యాధినే, అన్నానామ్, పతయే, నమః, నమః, భవస్య, హేత్వై, జగతామ్, పతయే, నమః, నమః, రుద్రాయ, ఆతతాయిన ఇత్యాతత+ఆయినే, క్షేత్రాణామ్, పతయే, నమః, నమః, సూతాయ, అహస్వై, వనానామ్, పతయే, నమః.

పదార్థః :- (నమః) అన్నమ్ (బిభ్లుశాయ) యోబిభ్లుషు రాజ్య ధారకేషు కేశే తస్మై (వ్యాధినే) రోగిణే (అన్నానామ్) గోధుమా దీనామ్ (పతయే) పాలకాయ (నమః) సత్కారః (నమః) అన్నమ్ (భవస్య) సంసారస్య (హేత్వై) వృద్ధై (జగతామ్) జంగమానాం మనుష్యాదీనామ్ (పతయే) స్వామినే (నమః) సత్కారః (నమః) అన్నమ్ (రుద్రాయ) శత్రుణాం రోదకాయ (ఆతతాయినే) సమస్తాత్ తతం విస్తృతం శత్రుదల మేతుం శీల మస్య తస్మై (క్షేత్రాణామ్) ధాన్యోద్భవాది కరణానామ్ (పతయే) పాలకాయ (నమః) అన్నమ్ (నమః) అన్నమ్ (సూతాయ) క్షత్రియా ద్విప్రకన్యాయాం జాతాయ వీరాయ ప్రేరకాయ వా (అహస్వై) యా రాజపత్నీ కజ్జన న హన్తి తస్మై (వనానామ్) జిజ్ఞాసామ్ (పతయే) పాలకాయ (నమః) అన్నమ్. ||౧౮|| అన్వయః :- రాజపురుషాది మనుష్యై ర్మిభ్యశాయ వ్యాధినే నమో అన్నానాం పతయే నమో భవస్య హేత్వై నమో జగతాం పతయే నమో రుద్రాయాతతాయినే నమః క్షేత్రాణాం పతయే నమః సూతాయాహస్వై నమో వనానాం పతయే నమో దేయం కార్యం చ. భావార్థః :- యే అన్నాదినా సర్వాన్ ప్రాణీనః సత్కుర్వన్తి తే జగతి ప్రళంపితా భవన్తి. ||౧౮||

పదార్థము :- రాజపురుషాది మానవులు, బిభ్లుశాయ = రాజధారక పురుషులలో శయనించు, వ్యాధినే = రోగికి, నమః = అన్న మివ్వవలయును, అన్నానాం పతయే = గోధుమలు మొదలగువాని రక్షకుని, నమః = సత్కరించవలయును, భవస్య = రోకముయొక్క, హేత్వై = వృద్ధితై, నమః = అన్న మొనగవలయును, జగతాం పతయే = మనుష్యాది ప్రాణుల స్వామిని, నమః = సత్కరించవల

యును, దుద్రాయ = శత్రువుల నేడిపించువానికి, ఆతతాయినే = బాగుగ విస్తరించియున్న శత్రుదలమును తారసిల్లువానికి, నమః = అన్న మొసగవలయును. క్షేత్రాణాం పతయే = ధాన్యాదులతో నిండిన పొలమును రక్షించువానికి, నమః = అన్న మొసగవలయును. సూతాయ = క్షత్రియునకు బ్రాహ్మణకన్యయందు జనించిన ప్రేరకుడగు వీరపురుషునకు, అహన్త్యై = ఎవరినిచంపని రాజవత్సితై, నమః = అన్న మొసగవలయును. పనానాం పతయే నమః = వనములను రక్షించు పురుషున కన్న మొసగవలయును ॥౧౦౮॥

భావార్థము :- అన్నాదులచే సకల ప్రాణులను సత్కరించువారు జగత్తులో ప్రశంసితులగుదురు.

౧౦౯ నమో రోహితాయ స్థపతయే వృక్షాణాం పతయే నమో నమో భువన్తయే

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నమో రోహితాయ స్థపతయే వృక్షాణాం పతయే నమో నమో భువన్తయే వారివస్కృతాయా ఓషధీనాం పతయే నమో నమో మున్త్రిణే వాణిజాయ కక్షాణాం పతయే నమో నమ ఉచ్చైర్హోషాయాక్రన్దయతే పత్తీనాం పతయే నమః ॥౧౦౯॥ నమః, రోహితాయ, స్థపతయే, వృక్షాణామ్, పతయే, నమః, నమః, భువన్తయే, వారివస్కృతాయ, వారివః కృతాయేతి వారివః+కృతాయ, ఓషధీనామ్, పతయే, నమః, నమః, మున్త్రిణే, వాణిజాయ, కక్షాణామ్, పతయే, నమః, నమః, ఉచ్చైర్హోషాయే త్యుచ్చైః+హోషాయ, ఆక్రన్దయత ఇత్యా+క్రన్దయతే. పత్తీనామ్, పతయే, నమః.

పదార్థః :- (నమః) అన్నమ్ (రోహితాయ) వృద్ధికరాయ (స్థపతయే) తిష్ఠన్తి యస్మిన్నితి స్థం తస్య పతయే పాలికాయ (వృక్షాణామ్) ఆమ్రాదీనామ్ (పతయే) స్వామినే (నమః) అన్నమ్ (నమః) అన్నమ్ (భువన్తయే) యో భవత్కార వాంస్త వై (వారివస్కృతాయ) వరివస్సేవనం కృతం యేన తస్మై. ఆత్ర స్వార్థేఽణ్ (ఓషధీనామ్) సోమాదీనామ్ (పతయే) పాలికాయ వై ద్యాయ (నమః) అన్నమ్ (నమః) సత్కారః (మున్త్రిణే) విచారకర్తే రాజపురుషాయ (వాణిజాయ) వణిజాం వ్యవహారేషు కుశలాయ (కక్షాణామ్) గృహప్రాంతావయవేషు స్థితానామ్ (పతయే) రక్షకాయ (నమః) అన్నమ్ (నమః) సత్కారః (ఉచ్చైర్హోషాయ) ఉచ్చైర్హోషో యస్య తస్మై (ఆక్రన్దయతే) యో దుష్టానాక్రన్దయతే రోదయతి తస్మై న్యాయాదీకాయ (పత్తీనామ్) సేనాజ్ఞానామ్ (పతయే) రక్షకాయ సేనాధ్యక్షాయ (నమః) సత్కారః ॥౧౦౯॥

అన్వయః :- రాజప్రజాజనై రోహితాయ స్థపతయే నమో వృక్షాణాం పతయే నమో భువన్తయే వారివస్కృతాయ నమ ఓషధీనాం పతయే నమో మున్త్రిణే వాణిజాయ నమః పతయే కక్షాణాం పతయే సమంఉచ్చైర్హోషాయాక్రన్దయతే నమః పత్తీనాం పతయే నమశ్చ దేయం కార్యం చ. ॥౧౦౯॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్వనాదిపాలకేభ్యోఽన్నాదికం దత్వా వృక్షవద్యాద్యున్నతి ర్విధేయా. ॥౧౦౯॥

పదార్థము :- రాజ ప్రజలు, రోహితాయ = సుఖములను వృద్ధిజేయువాడు, స్థపతయే = స్థానములను రక్షించువాడునగు సేనాపతికి, నమః = అన్నము; వృక్షాణాం పతయే = ఆహ్లాది వృక్షములయధిష్ఠాతకు, నమః = అన్నము; భువన్తయే = ఆచారవంతుడు, వారివస్కృతాయ = సేవ యొనర్చు భృత్యునకు, నమః = అన్నము. ఓషధీనాం పతయే = పోషులతాద్యోషధుల రక్షకుడగు వైద్యునికి,

సమః = అన్నము ఒసగవలయును. మంత్రీ = దివారణమొనర్చు రాజమంత్రీ మిలియు, వాణిజాయ
 = పైత్యుల పృథ్వహారము నందు కులములైన పురుషునకు. సమః = సత్కారమొనర్చవలయును. క
 ఖాం ఒతియే = ఇంటిలో నుండువారిని రక్షించువానికి. సమః = అన్నము, ఉచ్చైర్హోషాయ = ఉ
 చ్చన్నముతో నుచ్చోషించు వానికి మిలియు. ఆక్రందయతే = దుష్టుల నేడిపించు న్యాయాధీశునకు,
 సమః = సర్కారము, పతీనాం పతయే = సేనలోని విభాగములను రక్షించువానికి, సమః = సత్కా
 రము ఒసగవలయును. ॥౧౯॥

భావార్థము :- మానవులు అరణ్యాదులను కాపాడువారికి అన్నాది పదార్థములనొసగి వృక్షము
 లను పష్యాది పదార్థములను అభివృద్ధి పఱచవలయును. ॥౧౯॥ (౮౦౩)

౮౦౪ సమః కృత్వాన్నయేతస్య కుర్వ ఋషిః. యద్రా దేవతాః, అరిష్టలి కృష్టః, శర్వః స్వరః.
 పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

సమః, కృత్వాన్నయతయా ధావతే సర్వనాం పతయే సమో సమః సహ
 మానాయ నివ్యాధినైవ్యాధినీనాం పతయే సమో సమో నిష్కణ్ణే కకుభాయ
 స్తేనానామ్ పతయే సమో సమో నిచేరవే పరిచరాయారణ్యానాం పతయే సమః ॥

సమః, కృత్వాన్నయతయేతి కృత్స+అయతయా, ధావతే, సర్వనామ్, పతయే,
 సమః, సమః, సహమానాయ, నివ్యాధిన ఇతి ని+వ్యాధినే, అవ్యాధినీనామిత్యా+
 వ్యాధినీనామ్, పతయే, సమః, సమః, నిష్కణ్ణే, కకుభాయ, స్తేనానామ్, పతయే,
 సమః, సమః, నిచేరవ ఇతి ని+చేరవే, పరిచరాయేతి పరి+చరాయ, అరణ్యా
 నామ్, పతయే, సమః. (20)

పదార్థః :- (సమః) అన్నమ్ (కృత్వాన్నయతయా) ఆయస్య లా భస్య భావ ఆయతా కృత్వాన్
 చాసావాయతా కృత్వాన్నయత తయా సమ్మూర్ణ లాభతయా (ధావతే) ఇతస్తతో ధావనశీలాయ (సర్వ
 నామ్) ప్రాప్తానాం పదార్థానామ్ (పతయే) రక్షకాయ (సమః) సత్కారః (సమః) అన్నమ్ (సహమానాయ)
 బలయుక్తాయ (నివ్యాధినే) నితరాం వ్యద్ధం తాడయితుం శీలమస్య తస్మై (అవ్యాధినీనామ్) సమన్తాత్ శత్రు
 సేనాః వ్యద్ధం శీలం యాసాం తాసాం స్వ సేనానామ్ (పతయే) పాలకాయ సేనాపతయే (సమః) సత్క
 రణమ్ (సమః) అన్నమ్ (నిష్కణ్ణే) ప్రశస్తా నిష్కణ్ణా బాణాసి భుకుణ్ణీ శత్రుస్థితో మరాదయః శత్రుసమూ
 హో విద్యంతే యస్య తస్మై (కకుభాయ) ప్రసన్నమూర్తయే (స్తేనానామ్) అన్యాయేన పరస్పాదాయనామ్
 (పతయే) దణ్డాది శోపకాయ (సమః) వజ్రమ్ (సమః) సత్కరణమ్ (నిచేరవే) యో నితరాం పురుషార్థే
 పరతి తస్మై (పరిచరాయ) యో ధర్మం విద్యాం మాతా పితరో స్వామిమిత్రాదీంశ్చ సేవతే తస్మై (అర
 ణ్యానామ్) వనానామ్ (పతయే) పాలకాయ (సమః) అన్నాదికమ్. ॥౨౦॥ అన్వయః :-
 మనుష్యాః కృత్వాన్నయతయా ధావతే సమః సత్కనాం పతయే సమః సహమానాయ నివ్యాధినే సమ
 అవ్యాధినీనాం పతయే సమో నిష్కణ్ణే సమో నిచేరవే పరిచరాయ కకుభాయ సమః స్తేనానాం పతయే స
 మో రణ్యానాం పతయే సమో దద్యుః కుర్యుశ్చ. ॥౨౦॥ భావార్థః :- రాజపురుషైః పురు

షార్పి నామత్సాహాయ సత్కారః పూజనాముపరి దయా సుశిషితసేనా రక్షణం చౌరాదీనాం రాదనం
సేవకానాం పాలనం వనానా మచ్ఛేదనం చ కృత్వా రాజ్యం వర్ధసియమ్. ||౨౦||

పదార్థము :- మనుష్యులు, కృత్స్నాయ తయా = సంపూర్ణప్రాప్తికై, భావతే = ఇటునటు
తిరుగువానిని, నమః = అన్నము పెట్టవలయును. సత్సనాం పతయే = ప్రాప్త పదార్థముల రక్షించు
వానికి, నమః = సత్కరించవలెను. సహమానాయ = బలవంతుడు, నివ్యాదినే = విరంతరము శత్రు
వులను దండించువాడు నగు పురుషునకు, నమః = అన్నమీయవలెను. ఆ వ్యాధినీనామ్ పతయే = శ
త్రు సేవలను చక్కగా నుక్కడగించు స్వ సేవలను రక్షించు సేనావతిని. నమః = ఆదరించవలయును,
నిష్కణ్ణే = అనేక శర కరవాలములను, రుపాకి ఫిరంగులను, తోమరాద్యా యుధములను కలిగియు
న్నవానికి, నమః = అన్నమొసగవలయును. నిచేరవే = విరంతరము పురుషార్థముతో విహరించువా
నికి, పరిచరాయ = విద్యాదర్శములకు, పితరులకు, యజమానికి, మిత్రాదులకు అన్నివిధముల పరి
చర్య యొనర్చు, కకుభాయ = ప్రసన్నమూర్తిని, నమః = సత్కరించవలెను. స్త్రేనానామ్ = అన్యాయముతో
పరధనముల నపహరించు ప్రాణులను, పతయే = దండెడుచే శుష్కమొనరించువానిని,
నమః = వజ్రముతో సంహరించవలయును, ఆరణ్యానామ్ పతయే = వనములను రక్షించుపురుషు
నికి, నమః = అన్నాది పదార్థము లివ్వవలయును. ||౨౦||

భావార్థము :- పురుషార్థుల ఉత్సాహభివృద్ధికై సత్కారము. ప్రాణులయెడ దయా, సుశిషిత
సేనను ఉంచుట, చౌరాదులను దండించుట, సేవకులను పాలించుట, అడవులను సరక కుండుట రాజ
పురుషు లివి యన్నియు నొనర్చి రాజ్యమును అభివృద్ధి పఱచవలయును. ||౨౦|| (౮౦౪)

౮౦౫ నమో వజ్రాంతరే ఇత్యన్య పశ్య ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, నిష్పవతిపృతి శృన్వః, శడః స్వరః.

పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నమో వజ్రాంతరే పరివజ్రతే స్తాయీనాం పతయే నమో నమో నిష్కణ్ణే ఇషుధిమతే
తస్కరాణాం పతయే నమో నమః సృక్రాయిత్యో జిహ్వాసద్భ్యో ముష్టతాం
పతయే నమో నమో అస్తిమద్భ్యో నక్తం చరద్భ్యో విక్రంతానాం పతయే నమః ||

నమః, వజ్రతే, పరివజ్రత ఇతి పరి + వజ్రతే, స్తాయీనామ్, పతయే, నమః,
నమః, నిష్కణ్ణే, ఇషుధిమత ఇతి షుధి + మతే, తస్కరాణామ్, పతయే, నమః,
నమః, సృక్రాయిత్య ఇతి సృక్రాయిత్య + భ్యః, జిహ్వాసద్భ్య ఇతి జిహ్వాసద్ +
భ్యః, ముష్టతామ్, పతయే, నమః, నమః, అస్తిమద్భ్య ఇతి అస్తిమత్ + భ్యః, నక్తమ్,
చరద్భ్య ఇతి చరత్ + భ్యః, విక్రంతానామితి విక్రంతానామ్, పతయే, నమః.

పదార్థము :- (నమః) వజ్రప్రహారః (వజ్రతే) ఫలేన పరపదార్థానాం హరే (పరివజ్రతే) సర్వతః
కాపత్యేన వర్తమానాయ (స్తాయీనామ్) చౌర్యేణ జీవతామ్ (పతయే) స్వామినే (నమః) వజ్రాది
శత్రు ప్రహరణమ్ (నమః) అన్నమ్ (నిష్కణ్ణే) రాజ్యపాలనే విత్యం సజ్జితాయ (ఇషుధిమతే) ప్రళయధి

ధర్మే (తస్మై) రాజామ్ (స్తేయకర్మ కర్తృణామ్) పాతయిష్టవే (నమః) వజ్రప్రహరణమ్ (నమః) (స్వకాయభ్యః) స్వకేన వజ్రేణ సజ్జననేతుం ప్రాప్తుం శీల మేషాం తేభ్యః. సృక ఇతి వజ్రీ నా . . . ని ఘం. ౨.౨౦. (జిహ్వాంసదృశ్యః) హస్త హిచ్ఛదృశ్యః (ముష్ణతామ్) స్తేయకర్మ కారిణామ్ (పతయే) దండేన విపాత యితేర్ (నమః) సత్కర్తృణామ్ (నమః) వజ్రీ ప్రహరణమ్ (అసిమదృశ్యః) ప్రశస్తా అసయః ఖడ్గాని విద్య నై యేషాం తేభ్యః (నక్తమ్) రాత్రా (చరదృశ్యః) (వికృంతామ్) వివిధోపాయై ర్గ్రన్థిం చిత్వా పర స్వాపహ ర్తృణామ్ (పతయే) విఘాతకాయ (నమః) సత్కర్తృణాం. ॥౨౧॥ అన్వయః :- రాజపురుషా వజ్రాతే పరివజ్రాతే నమః స్తాయానాం పతయే నమో, నిషజ్గణ ఇషుధిమతే నమస్తస్కరాణాం పతయే నమః, సృకాయాభ్యో జిహ్వాంసదృశ్య నమో, ముష్ణతాం పతయే నమో అసిమదృశ్య నక్తం చరదృశ్య నమో వికృంతాం పతయే నమో అనునందధత్. ॥౨౧॥ భావార్థః :- రాజజన్మైః కపట వ్యవహారేణ ఫల యతాం దివా రాత్రౌ చానర్థ కారిణాం నిగ్రహం కృత్వా ధార్మికాణాం చ పాలనం సతతం విధేయమ్.

పదార్థము :- రాజపురుషులు, నంచతే = ఫలకపటములచే నితరుల పదార్థములను హరించు వాడు, పరినంచతే = అన్నివిధముల కపటముగ ప్రవర్తించువాడు నగు పురుషునికి, నమః = వజ్రీ ప్రహరణము, స్తాయానామ్ = దొంగతనము మీద బ్రతుకువారి, పతయే = స్వామిని, నమః = వజ్రీ ముతో సంహరించవలయును. విషంగిణే = రాజ్యరక్షణకై నిరంతరము సిద్ధముగ నున్న, ఇషుధిమతే = ప్రశంసిత బాణములను ధారణమొనరించువానికై, నమః = అన్నమీయవలెను, తస్కరాణామ్ = దొంగతనము చేయువారికి, పతయే = ఆ కార్యమునందు ప్రేరేపించువానికి. నమః = వజ్రము, సృకాయాభ్యః = వజ్రముచే సజ్జనులను పీడించునన్నవారిని, జిహ్వాంసదృశ్యః = చంపనిచ్చగించువారిని, నమః = వజ్రముచే వధించవలయును. ముష్ణతామ్ పతయే = దొంగతనము చేయువారిని దండ ప్రహరణముచే నేలమీద కూలవేయువానిని, సభ్యః = సత్కరించవలయును. అసి మదృశ్యః = శ్రేష్ఠ మైన కరవాలములను ధరించి, నక్తం చరదృశ్యః = రాత్రులందు విహరించు దోపిడి కాండ్రను, నమః = శత్రుములతో సంహరించవలయును. మణియు, వికృంతామ్ పతయే = వివిధోపాయములచే ముడులను కత్తిరించి పరపదార్థములను హరించు జేబుదొంగలను, చంపి నాశనమొనర్చు వారిని, నమః = సత్కరించవలయును. ॥౨౧॥

భావార్థము :- రాజపురుషులు కపట వ్యవహారములతో మోసగించువారిని, దిగ్భమునందు కానీ, రాత్రిలందు కానీ అనర్థము లొనర్చువారిని విహరించి, నిగ్రహించి, ధర్మాత్ములను నిరంతరము రక్షించవలయును. ॥౨౧॥ (౨౦౫)

౨౦౬ నమ ఉష్ణీషిణ ఇత్యన్య కృత్వ ఋషిః. రుద్రా దేవతాః. నిశ్చుదస్థి శృన్వః, మధ్యమః స్వరః. పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

'నమ ఉష్ణీషిణే గిరిచరాయ కులుక్షాన్తాం పతయే నమో నమ ఇషుమదృశ్య ధన్వాయభ్యశ్చ వో నమో నమ ఆతన్వానేభ్యః ప్రతిదధానేభ్యశ్చ వో నమో నమ ఆయచ్చదృశ్యైస్యదృశ్యశ్చ వో నమః ॥ ౨౨॥

నమః, ఉష్ణీషిణే, గిరిచరాయేతి గిరి+చరాయ, కులుక్షాన్తామ్, పతయే, నమః, నమః, ఇషుమదృశ్య ఇతి షుమత్+భ్యః, ధన్వాయభ్య ఇతి ధన్వా+యిభ్యః, చ,

వః, నమః, నమః, ఆతన్వానేభ్య ఇత్యా+తన్వానేభ్యః, ప్రతిదధానేభ్య ఇతి ప్రతి+
దధానేభ్యః, చ, వః, నమః, సమః, ఆయచ్చద్భ్య ఇత్యాయచ్చత్+భ్యః, అన్యద్భ్య
ఇత్యన్యత్+భ్యః, చ, వః, నమః. [22]

పదార్థః :- (నమః) సత్కరణమ్ (ఉష్టిపిబే) ప్రశస్తమష్టిషం శిరోవేషనం విద్యుచే యస్య త
స్మై గ్రామణ్యే (గిరిచరాయ) యో గిరిషు పధ్యతేషు పరతి తస్మై జాగ్ధలాయ (కులుజ్ఞానామ్) యే
కుశీలేన బుద్ధిన్తి అవనయన్తి పరపదార్థా వేషామ్ (పతయే) ప్రపాతకాయ (నమః) సత్కరణమ్ (న
మః) అన్నమ్ (ఇషుమద్భ్యః) బహవ ఇషవో విద్యన్తే యేషాం తేభ్యః (ధన్వాయిభ్యః) ధనూని ధనూం
ష్యేకుం శీలమేషాం తేభ్యః (చ) (వః) యుష్మభ్యమ్ (నమః) అన్నమ్ (నమః) సత్కరణమ్ (ఆతన్వానే
భ్యః) నమన్తాత్ సుఖవిస్తారతేభ్యః (ప్రతిదధానేభ్యః) యే శత్రూన్ ప్రతి శస్త్రాణి దధతి తేభ్యః (చ)
(వః) యుష్మభ్యమ్ (నమః) సత్కరణమ్ (నమః) అన్నమ్ (ఆయచ్చద్భ్యః) నిగృహీతృభ్యః (అన్య
ద్భ్యః) ప్రక్షిపద్భ్య స్త్యజద్భ్యః (చ) (వః) యుష్మభ్యమ్ (నమః) సత్కరణమ్. అన్వయః :-
వయం రాజ ప్రిజా జనా ఉష్టిపిబే గిరిచరాయ నమః కులుజ్ఞానాం పతయే నమ ఇషు మద్భ్యో
నమో ధన్వాయిభ్యశ్చ వో నమ ఆతన్వానేభ్యో నమః ప్రతిదధానేభ్యశ్చ వో నమ ఆయచ్చద్భ్యో
నమో అన్యద్భ్యశ్చ వో నమః కురోః దధత్శ్చ. ॥౨౨॥ భావార్థః :- రాజ ప్రిజాజనైః ప్రిధాన
పురుషాదయః వస్త్రాన్నాది దానేన సత్కరణీయాః. ॥౨౨॥

పదార్థము :- మేము రాజు ప్రజలము, ఉష్టిపిబే = మంచి తలపాగను ధరించు గౌరవపరిని
మఱియు, గిరిచరాయ = పర్వతములందు విహరించు పనచరుని, నమః = సత్కరించెదము, కులుం
జానామ్ పతయే = చెడు స్వభావముతో నితుర్గుల పదార్థములను అవహరించువారిని పడగొట్టువాని
వి, నమః = సత్కరించెదము. ఇషుమద్భ్యః నమః = అసంఖ్యశరములు కలిగినవానికి నన్నము,
చ = మఱియు, ధన్వాయిభ్యః వః = ధనుషులను పొందిన మీకు, నమః = అన్నము, ఆతన్వానేభ్యః
చక్రగ సుఖమును వ్యాపింప జేయువారికి, నమః = సత్కరము, చ = మఱియు, ప్రతిదధానేభ్యః
వః నమః = శత్రువులకై శస్త్రములను ధరించు మీకు సత్కరము, ఆయచ్చద్భ్యః నమః = దుష్టు
లను దుష్కర్మలనుండి నివారించువారికి అన్నము ఇచ్చెదము. అన్యద్భ్యః వః నమః = దుష్టులమీదకు
శస్త్రాదులను ప్రియోగించు మీమ్ము సత్కరించుచున్నాము. ॥౨౨॥

భావార్థము :- రాజు ప్రజలు వస్త్రములను అన్నాదులను దానమునర్చి ప్రిధాన పురుషులను సత్క
రించవలయును. ॥౨౨॥ (౮౦౬)

౮౦౬ నమో విస్మజద్భ్య ఇత్యన్య కుశ్చ ఋషిః, యద్రా దేవతాః, విప్రుదతి జగతీ భవః, విషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నమో విస్మజద్భ్యో విద్వద్భ్యశ్చ వో నమో నమః స్వప్రద్యోజా గ్రద్భ్యశ్చ వో నమో
నమః శయానేభ్య ఆసీనేభ్యశ్చ వో నమో నమస్తిష్ఠద్భ్యో ధావద్భ్యశ్చ వో నమః ॥

నమః విస్మజద్భ్య ఇతి విస్మజత్+భ్యః, విద్వద్భ్య ఇతి విద్+భ్యత్+భ్యః, చ,

వః, సమః, సమః, స్వపద్భ్య ఇతి స్వపత్ + భ్యః, జాగ్రద్భ్య ఇతి జాగ్రత్ + భ్యః,
 చ, వః, సమః, సమః, శయానేభ్యః, అసీనేభ్యః, చ, వః, సమః, సమః, తిష్ఠద్భ్య
 ఇతి టిష్ఠత్ + భ్యః, ధావద్భ్య ఇతి ధావత్ + భ్యః చ, వః, సమః. (23)

పదార్థః :- (సమః) అన్నాదికమ్ (విసృజద్యుః) శత్రుజాముపరి శస్త్రాదికం త్యజద్యుః (విద్య
 ద్యుః) శస్త్రైః దృష్టాంస్తాడయద్యుః (చ) (వః) యుష్మభ్యమ్ (సమః) అన్నమ్ (సమః) వజ్రిమ్ (స్వప
 ద్యుః) శయానేభ్యః (జాగ్రద్భ్యః) ప్రజుద్దేభ్యః (చ) (వః) (సమః) అన్నమ్ (సమః) అన్నమ్ (శయానే
 భ్యః) ప్రాప్త నిద్రేభ్యః (అసీనేభ్యః) అసనోపరిస్థితేభ్యః (చ) (వః) (సమః) అన్నమ్ (సమః) అన్నమ్
 (తిష్ఠద్యుః) స్థితేభ్యః (ధావద్యుః) శీఘ్రగామిభ్యః (చ) (వః) యుష్మభ్యమ్ (సమః) అన్నమ్. ॥౨౩॥

అన్వయః :- హే మనుష్యాః! యాయ మేవం సర్వేభ్య ఆజ్ఞాపయత వయం విసృజద్యో నమో విద్య
 భ్యశ్చ వో సమః స్వపద్యో నమో జాగ్రద్భ్యశ్చ వో సమః శయానేభ్యో నమ అసీనేభ్యశ్చ వో స
 చ తిష్ఠద్యో నమో ధావద్యశ్చ వో సమః ప్రదాస్యామ్ ఇతి. ॥౨౩॥ భావార్థః :- గృహ

ధైరా నృశంస్యం ప్రయోజ్యాన్నాదికం దత్వా సర్వే ప్రాణినః సుఖవీర్యాః. ॥౨౩॥

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు అందఱికి నిటుల తెలియపఱచుడి. మేము, విసృజద్యుః సమః
 = శత్రువులమీదికి శస్త్రాదులను ప్రయోగించువారికి అన్నాది పదార్థముల విచ్చెదము. చ = మఱియు
 విద్యద్యుః వః సమః = శత్రువులచే శత్రువులను సంహరించు మీకు అన్నమొనగెదము, స్వప
 ద్యుః సమః = విడిచివారికి వ్రజము, జాగ్రద్భ్యః వః సమః = మేలుకొను మీకు అన్నము,
 శయానేభ్యః సమః = విద్రావుల కన్నము, చ అసీనేభ్యః వః సమః = మఱియు ఆసనము నందా
 సీనురైయున్న మీకు అన్నము, తిష్ఠద్యుః సమః = నిలబడినవారికి అన్నము, చ ధావద్యుః వః
 సమః = మఱియు శీఘ్రగమనమొనర్చు మీకు అన్నమిచ్చెదము. ॥౨౩॥

భావార్థము :- గృహస్థులు కరుణామయ వాక్యములను పలికియు, అన్నాది పదార్థములను
 ఇచ్చియు సకల ప్రాణులను సుఖులుగ నుంచవలయును. ॥౨౩॥ (౮౦౮)

౮౦౮ నమః సదాభ్య ఇత్యన్య కుప్త ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, కుక్కురీ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సమః సమాభ్యః సభాపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో౨ శ్వేభ్యో౨ శ్వపతి
 భ్యశ్చ వో నమో నమ ఆవ్యాధినీభ్యో వివిధ్యన్తిభ్యశ్చ వో నమో నమ ఉగణా
 భ్యస్తృభిహతీభ్యశ్చ వో సమః ॥ ॥౨౪॥

సమః, సభాభ్యః, సభాపతిభ్య ఇతి సభాపతి + భ్యః, చ, వః, సమః, సమః,
 అశ్వేభ్యః, అశ్వపతిభ్య ఇత్యశ్వపతి + భ్యః, చ, వః, సమః, సమః, ఆవ్యాధి
 నీభ్య ఇత్యా + వ్యాధినీభ్యః, వివిధ్యన్తిభ్య ఇతి వి + విధ్యన్తిభ్యః, చ, వః, సమః,
 సమః, ఉగణాభ్యః, తృభిహతీభ్యః, చ, వః, సమః. (24)

సదార్థః :-(సమః)సత్కరణమ్(సభాభ్యః)యా న్యామూది ప్రకాశేన సహ ప ర్తస్తే తాభ్యః
సభాభ్యః శ్రీభ్యః (సభాపతిభ్యః) సభానాం పాలకేభ్యో రాజభ్యః(చ)(వః)(సమః)సత్కరణమ్(సమః)
అన్నమ్(అశ్వేభ్యః)హయేభ్యః(అశ్వపతిభ్యః)అశ్వానాంపాలకేభ్యః(చ)(వః)(సమః)అన్నమ్(సమః)
అన్నమ్(అవ్యాధినీభ్యః) శత్రుసేనాతాడన శిలాభ్యః స్వసేనాభ్యః (వివిధ్యస్తీభ్యః) శత్రువీరాన్నిహం
త్రీభ్యః(చ)(వః)(సమః) సత్కరణమ్ (సమః) అన్నమ్ (ఉగ్రజాభ్యః) వివిధ తర్కయుక్తా గణా
యాను తాభ్యః (తృంహతీభ్యః)హంత్రిభ్యః(చ)(వః)(సమః) అన్నప్రదానమ్. ॥౨౪॥ అన్వయః:-
మనుష్యైః సర్వాన్ ప్రచ్ఛేదం వక్తవ్యం చయ్యసభాభ్యో సమః సభాపతిభ్యశ్చ వో నమోఽశ్వేభ్యో
నమోఽశ్వపతిభ్యశ్చ వో నమ అవ్యాధినీభ్యో నమో వివిధ్యస్తీభ్యశ్చ వో నమ ఉగ్రజాభ్యో నమస్త్రం
హతీభ్యశ్చ వో నమః కుర్యామ దద్యామ చ. ॥౨౪॥ భావార్థః :-మనుష్యైః సభయా సభా
పతిభిశ్చైవ రాజ్యవ్యవస్థా కారా న భలు కదాచి చేక రాజాభీనత్వేన స్థాతవ్యం యతో నై కేన జహం
నాం హితాహిత సాధనం చితుం శక్యమితి. ॥౨౪॥

పదార్థము :-మానవులందఱికి నిటుల విశదీకరించవలయును. మేము, సభాభ్యః సమః = న్యా
యాది ప్రకాశముచే నలరారు శ్రీలను సత్కరించెదము. చ సభాపతిభ్యః వః సమః = మఱియు సభ
లను రక్షించు మిమ్ము సత్కరించెదము. అశ్వేభ్యః సమః = అశ్వముల కన్నమిచ్చెదము. చ అశ్వ
పతిభ్యః వః సమః = మఱియు సశ్వరక్షకులగు మీకు నన్నమొనగెదము. అటులనే, అ వ్యాధినీభ్యః
సమః = శత్రుసేనలను చంపు స్వసేనలకు అన్నమొనగెదము. చ వివిధ్యస్తీభ్యః వః సమః =
మఱియు శత్రువీరులను సంహరించు మహిళలను గౌరవించెదము, ఉగ్రజాభ్యః సమః = వివిధతర్క
ముల నెఱిగిన శ్రీలకు అన్న మొనగెదము. చ తృంహతీభ్యః వః సమః = మఱియు యుద్ధములో
చంపునట్టి పడతులైన మీకు అన్నమొనగెదము. యథా యోగ్యముగ సత్కరించెదము. ॥౨౪॥

భావార్థము :-మానవులు సభాద్వారా సభాపతుల ద్వారా రాజ్యవ్యవస్థ యొనర్పవలయును. ఒకే
ఒక రాజు యాధీనము నందెన్నటికి నుండగూడదు, ఏలయన ఒక పురుషుని వలన అనేకుల హితా
హిత విషయమున నెన్నటికి అలోచించుట జరుగ జాలదు కావున. ॥౨౪॥ (౮౦౮)

౮౦౯ నమో గణేభ్య గణపతిభ్య కుత్స ఋషిః, ఉద్యా చేవరాః, కురికోకర్షకీ ఛనదః, దైవతః స్వరః.

పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

నమో గణేభ్యో గణపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో వ్రాతేభ్యో వ్రాతపతిభ్యశ్చ
వో నమో నమో గృత్సేభ్యో గృత్సపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో విరూపేభ్యో
విశ్వరూపేభ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౫॥

సమః, గణేభ్యః, గణపతిభ్య ఇతి గణపతి+భ్యః, చ, వ, సమః, సమః,
వ్రాతేభ్యః, వ్రాతపతిభ్య ఇతి వ్రాతపతి+భ్యః, చ, వః, సమః, సమః, గృత్సేభ్యః
గృత్సపతిభ్య ఇతి గృత్సపతి+భ్యః, చ, వః సమః, సమః, విరూపేభ్య ఇతి
వి+రూపేభ్యః, విశ్వరూపేభ్య ఇతి విశ్వ+రూపేభ్యః, చ, వః, సమః. (25)

పదార్థః :- (నమః) అన్నమ్ (గణేభ్యః) సేవకేభ్యః (గణపతిభ్యః) గణానాం సేవకానాం పాలకేభ్యః (చ) (వః) (నమః) అన్నమ్ (నమః) సత్కరణమ్ (వ్రాతేభ్యః) మనుష్యేభ్యః, వ్రాత ఇతి మనుష్యునా . . . ఏఘం. ౨-౩. (వ్రాతపతిభ్యః) మనుష్యాణాం పాలకేభ్యః (చ) (వః) (నమః) సత్కరణమ్ (నమః) సత్కరణమ్ (గృత్సేభ్యః) యే గృణంతి పదార్థ గుణాన్ మువన్తి తేభ్యో విద్యద్యభ్యః (గృత్సపతిభ్యః) మేదావి రక్షకేభ్యః (చ) (వః) (నమః) సత్కరణమ్ (నమః) సత్కరణమ్ (విరూపేభ్యః) వివిధావిరూపాణి యేషాం తేభ్యః (విశ్వరూపేభ్యః) అఖిలస్వరూపేభ్యః (చ) (వః) (నమః) సత్కరణమ్. అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథా వయం గణేభ్యో నమో గణపతిభ్యశ్చ వో నమో వ్రాతేభ్యో నమో వ్రాతపతిభ్యశ్చ వో నమో గృత్సేభ్యో నమో గృత్సపతిభ్యశ్చ వో నమో విరూపేభ్యో నమో విశ్వరూపేభ్యశ్చ వో నమో దద్యామ కుర్యామ చ తథా యుష్యాభి రపి దాతవ్యం కర్తవ్యం చ. ఖాష్యార్థః సర్వే జనా అఖిల ప్రాణ్యుపకారం విద్యత్సజ్గం సమగ్రాం శ్రీయం విద్యాశ్చ ధృత్వా సంతుష్యంతు.

పదార్థము :- మానవులారా! మే మెటుల, గణేభ్యః నమః = సేవకులకు అన్నము, చ గణపతిభ్యః వః నమః = సేవకులను రక్షించు మీకు నన్నమొసగుదుమో, వ్రాతేభ్యః నమః = మానవులను సత్కరించెదమో, చ వ్రాతపతిభ్యః వః నమః = మానవ రక్షకులగు మిమ్ము సత్కరించెదమో, గృత్సేభ్యః నమః = పదార్థముల గుణములను ప్రకటించు విద్వాంసులను సత్కరించెదమో, గృత్సపతిభ్యః వః నమః = మఱియు బుద్ధిమంతులను రక్షించు మిమ్ము రక్షించెదమో, విరూపేభ్యః = వివిధరూపములు గలవారిని సత్కరించెదమో, చ విశ్వరూపేభ్యః వః నమః = సకల రూపములు గలిగియున్న మిమ్ము సత్కరించెదమో అటులనే మీరును అన్నమొసగుడు. సత్కరించుడు. ॥౨౫॥

ఖాష్యార్థము :- సకల మానవులు సంపూర్ణ ప్రాణుల కుపకార మొనర్చియు, విద్వాంసుల సాంగత్యమొనర్చియు, సకలైశ్వర్యమును పొందియు, విద్యను ధరించియు తోషమందవలెను. ॥౨౫॥

౧౮౧౦ నమః సేనాభ్యః ఇత్యన్య కృష్య ఋషిః. దుద్రా దేవతాః, భుగితి బగతీ వృత్తః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తపేవ విషయ మాహ. మతల నా విషయమునే చెప్పెను.

నమః సేనాభ్యః సేనానిభ్యశ్చ వో నమో నమో రధిభ్యో అరధేభ్యశ్చ వో నమో నమః క్షత్త్రుభ్యః సంగృహీతృభ్యశ్చ వో నమో నమో మహద్యో అర్చకేభ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౬॥

నమః, సేనాభ్యః, సేనానిభ్యః ఇతి సేనాని+భ్యః, చ, వః, నమః, నమః, రధిభ్యః ఇతి రధి+భ్యః అరధేభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, క్షత్త్రుభ్యః ఇతి క్షత్త్రు+భ్యః, సంగృహీతృభ్యః ఇతి సమ్+గ్రహీతృభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, మహత్+భ్యః, అర్చకేభ్యః చ, వః నమః. (26)

పదార్థః :- (నమః) సత్కరణమ్ (సేనాభ్యః) నిజ్ఞునే బిధ్నున్తి శత్రూ న్యాభి స్తాభ్యః (సేనానిభ్యః) యే సేనాం నయన్తి తేభ్యో నాయకేభ్యః పరిధాన పురుషేభ్యః. అత్య పర్ణవృత్తయేన ఈ కారస్య ఇ కారః (చ) (వః) (నమః) అన్నమ్ (నమః) సత్కరణమ్ (రధిభ్యః) ప్రకస్తా రథా విద్యన్తే యేషాం తేభ్యః (అరధేభ్యః) అవిద్యమానా రథా యేషాం తేభ్యః పదాతిభ్యః (చ) (వః) (నమః) సత్కరియామ్ (నమః)

అన్నాదిరమ్(క్షత్తభ్యః)శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం జాతేభ్యః(సంగ్రహీతభ్యః)యే ముద్ధార్దాస్సమ
గ్నీః సమ్యగ్ గృహేణన్తి తేభ్యః(చ)(పః)(నమః)సత్కరణమ్(నమః) సుసంప్రృత మన్నాదికమ్
(మహాద్యభ్యః)మహాశయేభ్యో విద్యావయోభ్యాం వృద్ధేభ్యః పూజ్యేభ్యః (అర్చకేభ్యః)కనిష్ఠేభ్యః ఉద్రా
శయేభ్యః శిక్షణీయేభ్యో విద్యార్థిభ్యః(చ)(పః)(నమః) సత్కరణమ్. ॥౨౬॥ అన్వయః :-

హే రాజ ప్రిజాజనా ! యథా వయం సేనాభ్యో నమో వః సేనానిభ్యో నమశ్చ రథిభ్యో నమో వోఽ
రథేభ్యో నమశ్చ క్షత్త్రుభ్యో నమో వః సంగ్రహీతభ్యో నమశ్చ మహాద్యో నమో వోఽర్చకే
భ్యో నమశ్చ సతతం కుర్మో దద్యశ్చ తత్రైవ యాయామపి పూజ్యేభ్యః కురుత దత్త చ. భావార్థః:-
రాజపురుషైః సర్వాన్ భృత్యాన్ సత్కృత్య సుశిక్ష్యన్నాదిన్ వర్ణయత్వా దర్శేణ రాజ్యం పాలిసీయమ్.

పదార్థము :- ఏ రాజా ! ప్రజలారా ! మే మెటుల, సేనాభ్యః నమః = శత్రువులను బంధించు
వైనికులను సత్కరించెదమో, చ వః సేనానిభ్యః నమః = మఱియు సేనానాయకులకు ప్రధాన పురు
షులకు అన్నమిచ్చెదమో, రథిభ్యః నమః = శ్రేష్ఠరథములు గలవారిని సత్కరించెదమో, చ వః
అరథేభ్యః నమః = మఱియు రథములు లేకుండ కాలితో నడచు మిమ్ము సత్కరించెదమో, క్షత్త్రు
భ్యః నమః = క్షత్రియ స్త్రీకి శూద్రునివలన జన్మించిన వర్ణసంకరునికి అన్నాది పదార్థముల నిచ్చెద
మో, చ వః సంగ్రహీతభ్యః = మఱియు చక్రగ యుద్ధసామగ్రిని సమకూర్చు మిమ్ము సత్క
రించెదమో, మహాద్యభ్యః నమః = విద్యచేతను వయస్సుచేతను వృద్ధులు పూజనీయులు నగు మహా
శయులకు సుపక్వమైన యన్నాది పదార్థముల నిచ్చెదమో, చ వః అర్చకేభ్యః నమః = క్షుద్రాశయు
లు, శిక్షణపొందుటకు యోగ్యులనగు విద్యార్థులను నిరంతరము సత్కరించెదమో అటులనే మీరును
అన్నమొనగుడు, సత్కరించుడు. ॥౨౬॥

భావార్థము :- నమస్త భృత్యులను సత్కరించి, సుశిక్షగఱపి, అన్నాది పదార్థములతో సున్నతి
పఱచి రాజపురుషులు ధర్మముతో రాజ్యమును పాలించవలయును. ॥౨౬॥ (౮౧౦)

౮౧౧ సమ స్తక్షిభ్య ఇత్యస్త్య కుశ్చ ఋషిః, చుద్రా దేవతాః, విశ్వచ్ఛక్యకీ ఛస్తా, దైవతః స్వరః.

విద్యద్భిః కే సత్కర్తవ్యా ఇత్యాహ. విద్వాంసు లెవరిని సత్కరించవలయును ?

నమస్తక్షిభ్యో రథకారేభ్యశ్చ వో నమో నమః కులాలేభ్యః కర్తారేభ్యశ్చ వో
నమో నమో నిషాదేభ్యః పుష్కలైభ్యశ్చ వో నమో నమః శ్వనిభ్యో మృగయు
భ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౭॥

నమ, తక్షిభ్య ఇతి తక్ష+భ్యః, రథకారేభ్య ఇతి రథ + కారేభ్యః, చ వః,
నమః, నమః, కులాలేభ్యః, కర్తారేభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, నిషాదేభ్యః,
నిషాదేభ్య ఇతి ని+షాదేభ్యః, పుష్కలైభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, శ్వనిభ్య ఇతి
శ్వనిభ్యః, మృగయుభ్య ఇతి మృగయు+భ్యః, చ, వః, నమః. . (27)

పదార్థః :- (నమః)అన్నమ్(తక్షిభ్యః)యే తక్షువన్తి తనూకుర్వన్తి తేభ్యః(రథకారేభ్యః)యే
రథాన్ విమానాది యాన సమాహాన్ కుర్వన్తి తేభ్యః శ్విభ్యః(చ)(పః)(నమః) వేతనాదిదానేన
సత్కరణమ్(నమః)అన్నాదికమ్(కులాలేభ్యః)మృత్వాన్ పాత్రాదిరచకేభ్యః(కర్తారేభ్యః)అసి భుకు

జ్జీశతఘ్నాఽపి నిర్మాతృభ్యః(చ)(వః) (నమః) సత్తరణమ్ (నమః) అన్నాదిదానమ్ (నిషాదేభ్యః) యే వసకుర్వదాదిషు తిష్ఠన్తి తేభ్యః(పుణ్యేష్టేభ్యః)యే పుణ్యేషు వర్తేషు భాషాసు వా తిష్ఠన్తి తేభ్యః(చ) (వః)(నమః)సత్కరణమ్(నమః)అన్నాదిదానమ్(శ్వనిభ్యః) యే శునో నయన్తి శిక్షయన్తి తేభ్యః (ఘృగయభ్యః)యే అత్యనో ఘృగాన్ కామయన్తే తేభ్యః(చ)(వః)(నమః)సత్కరణమ్.లన్వయః హే మనుష్యాః యథా వయం రాజాదయో వస్తక్షభ్యో నమో రథకారేభ్యో నమశ్చ వః కులారేభ్యో నమః కర్మారేభ్యో నమశ్చ వో నిషాదేభ్యో నమః పుణ్యేష్టేభ్యో నమశ్చ వః శ్వనిభ్యో నమో మృగయ భ్యో నమశ్చ దద్యామ కుర్యామ చ తథా యాయ మపి దత్త కురుత చ. ||౨౭|| భావార్థః :- విద్వాంసో యే ఉదార్థ విద్యయాఽపూర్వాణి శిల్పకృత్యాని సాధ్నుయ స్తాన్ పారితోషిక దానేన సత్తు య్యః.యే శ్వాదిపశుభ్యోఽన్నాది దానేన పరిపాల్య సుశిక్ష్యేవ యోజయేయు స్తాన్ సుఖాని ప్రాపయేయుః

పదార్థము :-మానవులారా : రాజాదులమగు మే మెటుల. తక్షభ్యః నమః = లలితకళలచే పదార్థములను తయారుచేయు మీ కన్న మొసగుచున్నామో, చ రథకారేభ్యః వః నమః = మఱియు అనేక విమానాదులను నిర్మించు మీకు పరిశ్రమాదుల[కు ప్రతిఫలముగ]ధనమిచ్చి సత్కరించుదుమో, కులారేభ్యః నమః = శ్రేష్ఠవ్యుజ్జయ పాత్రలను తయారు జేయువారి కన్నాది పదార్థముల నొసగెద మో, చ కర్మారేభ్యః వః నమః = మఱియు ఖడ్గములను, తుపాకులను, ఫిరంగులను, శస్త్రములను నిర్మించు మీమ్ము సత్కరించు చున్నామో, నిషాదేభ్యః నమః = వన పర్వతాదులందుండు దుష్టజీవులను దండించు మీకు సన్నాదుల నొసగెదమో, చ పుంజిష్టేభ్యః వః నమః = మఱియు శ్వేతాది వర్ణము లందు, భావలందు ప్రవీణులగు మీమ్ము సత్కరించెదమో, శ్వనిభ్యః నమః = కుక్కలకు శిక్షగఅవు మీకు అన్నాదుల నొసగెదమో, చ మృగయభ్యః నమః = మఱియు స్వీయాత్మతో వన్యహరిణాది మృగములను అభికాంక్షించు మీమ్ముల సత్కరించెదమో అటులనే మీరును సత్కరించుడు. ||౨౭||

భావార్థము :-పదార్థ విద్యనెఱిగి అపూర్వ శిల్పకార్యములను శిల్పయుక్త పదార్థములను సాధిం చువారికి విద్వాంసులు పారితోషికముల నిచ్చి సత్కరించి ప్రసన్నులుగ నొసర్పవలయును. కుక్త మొద లైన జంతువులను అన్నాదులచే రక్షించి చక్కని శిక్షగఅపి ఉపయోగములోనికి తీసుకవచ్చు వారికి సుఖము చేకూర్చవలయును.

||౨౭|| (౮౧౧)

౮౧౨ నమః శ్వభ్య ఇత్యన్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, ఆగ్ని జగదీ భస్మః, నిషాదః స్వరః.

మనుష్యైః కేభ్యః కథ ముపకారో గ్రాహ్య ఇత్యాహ.

మానవులు దేనినుండి ఎటువంటి ఉపకారమును గ్రహించవలయును ?

నమః శ్వభ్యః శ్వపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో భవాయ చ రుద్రాయ చ నమః శర్వాయ చ పశుపతయే చ నమో నీలగ్రీవాయ చ శితికణ్ఠాయ చ. ||౨౮|| నమః, శ్వభ్య ఇతి శ్వ+భ్యః, శ్వపతిభ్య ఇతి శ్వపతి+భ్యః, చ, వః,నమః, నమః, భవాయ, చ, రుద్రాయ, చ, నమః, శర్వాయ, చ, పశుపతయ ఇతి పశు+పతయే, చ, నమః, నీలగ్రీవాయేతి నీల+గ్రీవాయ, చ, శితికణ్ఠాయేతి శితి+కణ్ఠాయ, చ.

పదార్థః :- (నమః)అన్నమ్(శ్వభ్యః)కుక్కురేభ్యః(శ్వపతిభ్యః)కునాం పాలకేభ్యః(చ)(వః)

(నమః) అన్నం సత్కరణం చ (నమః) సత్కరణమ్ (భవాయ) యః శుభగుణాదిషు భవతి తస్మై (చ) (రుద్రాయ) దుష్టానాం రోధకాయ (చ) (నమః) అన్నాదికమ్ (శర్వాయ) దుష్టానాం హింసకాయ (చ) (పశుపతయే) గవాది పశుపాలకాయ (చ) (నమః) అన్నమ్ (నీలగ్రీవాయ) నీలః శోభనో వర్ణో గ్రీవా యాం యస్య తస్మై (చ) (శిశికణ్ఠాయ) శిశి స్తీక్షణూతః కృష్ణో వా కణ్ఠో యస్య తస్మై (చ). ॥౨౦॥
అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథా వయం పరీక్షకాః శ్వభ్యో నమో వః శ్వపతిభ్యో నమశ్చ భవాయ నమశ్చ రుద్రాయ నమశ్చ శర్వాయ నమశ్చ పశుపతయే నమశ్చ నీలగ్రీవాయ నమశ్చ శిశికణ్ఠాయ నమశ్చ దద్యామ కుర్యామ తథా యాయ మసి దత్త కురుత చ. ॥౨౦॥ భావార్థః :- మనుష్యైః శ్వాది పశునన్నాది దానేన వర్ధయిత్వా తైరుపకారో గ్రాహ్యః. పశుపాలకాదీనాం సత్కారశ్చ కార్యః.

పదార్థము :- మానవులారా! మేము పరీక్షకుల మెటుల, శ్వభ్యః నమః = కుక్కల కాహార మిచ్చెదమో, చ వః శ్వపతిభ్యః నమః = మఱియు కుక్కలను పెంచు మీ కన్న మిచ్చెదమో. మిమ్ము సత్కరించెదమో; చ భవాయ నమః = మఱియు శుభగుణములతో ప్రసిద్ధుడై ప వానిని సత్కరించెదమో, చ రుద్రాయ (నమః) = దుష్టుల నేడిపించు వీరులను సత్కరించెదమో. చ శర్వాయ నమః = దుష్టులను సంహరించువారికి అన్నాదుల నొసగెదమో. చ పశుపతయే [నమః] = పశుపాలకుల కన్న మొసగెదమో, చ నీలగ్రీవాయ = చక్కని రంగుగల కంఠము గలవానికి, చ శిశికంఠాయ = తీక్షణ కంఠము లేక నల్లని కంఠము గలవానికి, నమః = అన్నమిచ్చెదమో, సత్కరించెదమో, అటులనే మీ రును అన్నాదు లొసగి సత్కరించుడు. ॥౨౦॥

భావార్థము :- మానవులు కుక్కలు మొదలైన పశువుల కాహార మిడి పెంచి వాని నుండి యుప కారమును పొందవలయును. మఱియు పశురక్షకులను సత్కరించవలయును. ॥౨౦॥ (౨౧౨)

౨౧ః నమః కపర్దినే కుశ్చ ఇత్యన్య ఋషిః, రుద్రో దేవతా, కురిగతి జగతి ఛన్దః, విషాదిః స్వరః.

గృహస్థైః కే సత్కరణ్యః ఇత్యుచ్యతే. గృహస్థు లెవరిని సత్కరించవలయును ?

నమః కపర్దినే చ వృష్టప్రకేశాయ చ నమః సహస్రాక్షాయ చ శతధన్వనే చ నమో గిరిశయాయ చ శిషివిష్టాయ చ నమో మీధుష్టమాయ చేషుమతే చ ॥౨౧॥
నమః, కపర్దినే, చ, వృష్టప్ర+కేశాయేతి వృష్టప్ర+కేశాయ, చ, నమః, సహస్రాక్షాయేతి సహస్ర+అక్షాయ, చ, శతధన్వన ఇతి శత+ధన్వనే, చ, నమః, గిరిశయాయేతి గిరి+శయాయ, చ, శిషివిష్టాయేతి శిషి+విష్టాయ, చ, నమః, మీధుష్టమాయ, మీధుష్టమాయేతి మీధుః+తమాయ, చ, ఇషుమత+ఇతిషు+మతే, చ.

పదార్థః :- (నమః) అన్నమ్ (కపర్దినే) జటిలాయ బ్రహ్మచారిణే (చ) (వృష్టప్రకేశాయ) విశేషత యోస్తా శ్చేదితాః కేశా యేన తస్మై సంన్యాసినే (చ) సంన్యాస మిచ్చవే వా (నమః) సత్కరణమ్ (సహస్రాక్షాయ) సహస్రే ష్వ సంఖ్యాతేషు శాస్త్ర విషయాదిష్వక్షిణీ యస్య తస్మై విదుషే బ్రాహ్మణాయ (శతధన్వనే) ధనుర్విద్యా ద్యసంఖ్య శాస్త్ర విద్యాశిక్షకాయ (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (గిరిశయాయ) యో గిరిషు పర్యతేషు శ్రితః సన్ కేతే తస్మై వాన ప్రస్థాయ (చ) (శిషివిష్టాయ) శిషిషు పశుషు

పాలకత్తెన విష్టాయ ప్రపిష్టాయ వై శ్యప్రభృతయే (చ) కూద్రాయ (నమః) సత్కరణమ్ (మీధుష్టమాయ) ఆతిశయేన పృష్టద్యాన క్షేత్రాది సేచకాయ కృషీవలాద్యాయ (చ) (ఇమమతే) ప్రళస్తా ఇషవో బాజా విద్యున్తేయస్స తస్మై వీరాయ (చ) భృత్యవర్గాయ ||౨౯|| అన్వయః :- గృహస్థా మనుష్యా సమః కపర్దినే చ ప్యుప్తకేయ చ సమః సహస్రాక్షయ చ శతధన్వనే చ సమో గిరిశ యాయ చ శిషివిష్టాయ చ సమో మీధుష్టమాయ చేమమతే చ కుర్యః ప్రదద్యుశ్య. భావార్థః :- గృహస్థైర్మృహృచారి ప్రభృతీన్ సత్త్వత్య విద్యాదానం కర్తవ్యం కారయితవ్యం చ తథా సంన్యా స్యాదీన్ సంపూజ్య విశిష్ట విజ్ఞానం గ్రాహ్యమ్. ||౨౯||

పదార్థము :- గృహస్థులు, కపర్దినే = జటాధారియగు బ్రాహ్మచారికి, చ ప్యుప్తకేయ = స కలకేళములను తీసివేసిన సంన్యాసికి, చ = సంన్యాస మఖిలించు వానికి, నమః = అన్నమివ్వ వల యును. చ సహస్రాక్షయ = అసంఖ్యములగు శాస్త్ర విషయములను వీక్షించు బ్రాహ్మణుని, చ శత ధన్వనే = ధనురాద్యసంఖ్య శాస్త్రవిద్యల కిష్టగణపు క్షేత్రయుని, నమః = సత్కరించవలయును. గిరి శయాయ = పర్వతముల యాశ్రయమున శయించు వానప్రస్థుని, చ శిషివిష్టాయ = పశుపాలకులగు వైశ్యులను, చ = కూద్రుని, నమః = సత్కరించవలయును. మీధుష్టమాయ = వృక్షములను, ఉద్యా నములను, సస్యక్షేత్రములను బాగుగ సంచన మొనర్చు కృషీవలలను, చ = తోటమాలి మొదలైన వారిని, ఇమమతే చ = ప్రశంసితశతముల ధరించిన వీరపురుషుని, నమః = సత్కరించవలయును, వీరికి అన్నాదుల నివ్వవలయును. ||౨౯|| (౮౧౩)

౮౧౩ సమో హృస్వాయే త్యస్య కుశ్చ ఋషిః. రుద్రాగ్రీ దేవతాః, విరాధగ్రీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పునర్తదేవాహ. మఱిం న విషయమే.

సమో హ్రస్వాయ చ వామనాయ చ సమో బృహతే చ వర్షీయసే చ సమో వృద్ధాయ చ సవృధే చ సమో అగ్రాయ చ ప్రథమాయ చ || ౩౦ ||
సమః, హ్రస్వాయ, చ, వామనాయ, చ, సమః, బృహతే, చ, వర్షీయసే, చ, సమః, వృద్ధాయ, చ, సవృధ ఇతి స+వృధే, చ, సమః, అగ్రాయ, చ, ప్రథమాయ, చ.

పదార్థః :- (సమః) అన్నమ్ (హృస్వాయ) బాలకాయ (చ) (వామనాయ) వామం ప్రకస్తం విజ్ఞానం విద్యతేయస్య తస్మై, వామ ఇతి ప్రకస్తనా . . . విఘం. ౩. ౮. అత్ర పామాదిత్వాన్నః అ. ౫. అ. ౧౦౦ (చ) (సమః) సత్కరణమ్ (బృహతే) మహతే (చ) (వర్షీయసే) ఆతిశయేన విద్యావృద్ధాయ (చ) (సమః) సత్కరణమ్ (వృద్ధాయ) వయోఽధికాయ (చ) (సవృధే) యః సమానైః సహ వర్ధతే తస్మై (చ) సర్వమిత్రాయ (సమః) సత్కరణమ్ (అగ్రాయ) అగ్రే భవాయ సత్కర్మసు పురః సరాయ (చ) (ప్రణమాయ) ప్రణామాయ (చ). ||౩౦|| అన్వయః :- యే గృహస్థా మనుష్యా హృస్వాయ చ వామనాయ చ సమో బృహతే చ వర్షీయసే చ సమో వృద్ధాయ చ సవృధే చ సమో అగ్రాయ చ ప్రథమాయ సమశ్చ దదతి కుర్యన్తి చ తే సుఖినో భవన్తి. ||౩౦|| భావార్థః :- గృహ స్థైర్మృహృచారి రన్నాదీనా బాలకాదీన్ సత్కృత్య సద్యవహర ఉన్నేయః. ||౩౦||

పదార్థము :- ఏ గృహస్థులు, హ్రస్వాయ = బాలకునకు, చ వామనాయ = ప్రశంసిత జ్ఞానవం శునకు, చ = మధ్యమ విద్వాంసునకు, నమః = అన్నమొసగు చున్నారో, బృహతే = పెద్దలను, చ

వర్షీయసే = విద్యయందధిక పృథ్వులను, చ = విద్యార్థులను, నమః = సత్కరించుదురో, పృథ్వుయ = వరుసు నందధికుని, చ సవృధే = సమవయస్కుని, చ = సర్వముత్రుని, నమః = సత్కరించెదరో, చ అగ్ర్యాయ = సత్కర్మ లొనరించుటలో సర్వప్రథముడుగ నుండువానిని, చ ప్రథమాయ = ప్రసిద్ధ పురుషుని, నమః = సత్కరించెదరో; వారు సుఖవంతులు కాగలరు. ॥౩౦॥

భావార్థము :- గృహస్థులు అన్నాది పదార్థములచే బాలకాదులను సత్కరించి శ్రేష్ఠవ్యవహారము లను ఉన్నతి పఱచవలయును. ॥౩౦॥ (౮౪౧)

౧౧౫ సమ ఆశవ ఇత్యన్య కృత్వ ఋన్యః, దుదాగి దేవతాః, స్వరాదాదీ పంక్తి శృంధః, వజ్రముః స్వరః,

అథోద్యోగః కథం కార్య ఇత్యుపదిశ్యతే. ఉద్యోగ మెటులొనర్చ వలయును :

సమ¹ ఆశ¹వే¹ చాజి¹రాయ¹ చ¹ నమః¹ శీఘ్రాయ¹ చ¹ శీఘ్రాయ¹ చ¹ నమః¹ ఊర్ధ్వాయ¹
చావస్వన్యాయ¹ చ¹ నమో¹ నాదేయాయ¹ చ¹ ద్వీపాయ¹ చ¹ ॥ ॥౩౧॥

నమః, ఆశవే, చ, అజిరాయ, చ, నమః, శీఘ్రాయ, చ, శీఘ్రాయ, చ,
నమః, ఊర్ధ్వాయ, చ, అవస్వన్యాయేత్యవ+స్వన్యాయ, చ, నమః నాదే
యాయ, చ, ద్వీపాయ, చ. (31)

పదార్థః :- (నమః) అన్నాదికమ్ (ఆశవే) వాయురివాధ్యానం వ్యాప్తాయాశ్వాయ (చ) (అజిరాయ) అశ్వవారం ప్రక్షిప్తి (చ) (నమః) అన్నమ్ (శీఘ్రాయ) శీఘ్రగతౌ పాదవే (చ) (శీఘ్రాయ) శీఘ్రేషు క్షిప్రకారిషు భవాయ. శీఘ్ర మితి క్షిప్ర నా... నిమం. ౨. ౧౫ (చ) (నమః) అన్నమ్ (ఊర్ధ్వాయ) ఊర్ధ్వేషు జలతరగ్లేషు భవాయ వాయు రివ వర్తమానాయ (చ) (అవస్వన్యాయ) అర్వాచినేషు స్వనేషు భవాయ (చ) (నమః) అన్నమ్ (నాదేయాయ) నద్యాం భవాయ (చ) (ద్వీపాయ) ద్వీపేషు ద్వీర్గత జలేషు దేశేషు భవాయ (చ). ॥౩౧॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యది యాయ మాశవే చాజిరాయ చ నమః శీఘ్రాయ శీఘ్రాయ చ నమశ్శ్రోత్రియాయ చావస్వన్యాయ చ నమో నాదేయాయ చ ద్వీపాయ చ నమో దత్త తర్హి భవంతోఽఖిలానందాన్ ప్రాప్నుత. ॥౩౧॥ భావార్థః :- యే క్రియా కౌశలేన రచితై ర్విమానాదియానై రశ్వాదిభిశ్చ శీఘ్రం గతిమస్తః సన్తి తే కం కం ద్వీపం దేశం వాఽగత్యా రాజ్యాయ ధనం చ నాప్నువన్తి? కిన్తు సర్వత్ర గత్వా సర్వమాప్నువన్తి. ॥౩౧॥

పదార్థము :- మనుష్యులారా : మీరు, ఆశవే = వాయువువలె మార్గమున పరుగిడునది, చ అజిరాయ = సవారులను విసరి పడవేయునదియు నగు అశ్వమునకు, చ = గజాదులకు, నమః = అన్న మిచ్చుచో, శీఘ్రాయ = శీఘ్రగమన శీలునకు, శీఘ్రాయ = శీఘ్రగాములలో ప్రసిద్ధునకు, చ = మధ్య స్థపురుషునకు, నమః = అన్న మొసగుచో, ఊర్ధ్వాయ = జలతరంగములలో కలుగు వాయువువలె నుండువానికి, చ అవస్వన్యాయ = అత్యుత్త [మాధునిక] శబ్దములలో ప్రసిద్ధుడైనవానికి, చ = దూర ముననుండి వినువానికి, నమః = అన్న మొసగుచో, నాదేయాయ = నదిలో నివసించు వానికి, చ ద్వీపాయ = జలస్థద్వీపమునందుండు వానికి. చ = అతని సంబంధీకులకు, చ = అన్న మొసగుచు నుండుచో, మీకు సంపూర్ణానందము లభించగల. ॥౩౧॥

భావార్థము:—ఏమడు ప్రయాచోళముచే నిర్మించబడిన విమానాది యానములద్వారా, అశ్వములద్వారా శీఘ్రగాముచగుచున్నారో, వారు ఏమే ద్వీపములకు వెళ్లకయు, రాజ్యమునకై ధనసంచయము సర్వకయు సుండురు: కింతు వారన్నిస్థలములకు వెళ్లి సమస్తమును పొందగలుగుదురు. ||౩౧||

౮౧౬ సమో జ్యేష్ఠాచేత్త్యుచ్యతే ఋషిః, యదా దేవతాః, స్వరాదాక్షీ త్రిపుష్ వస్త్వః, దైవతః స్వరః.

మనుష్యాః పరస్పరం కథం సత్కృతా భవేయ రిత్యాహ.

మానవులు పరస్పరమెటుల సత్కరించు కొనవలెను ?

సమో జ్యేష్ఠాయ చ రన్తిష్ఠాయ చ నమః పూర్వజాయ చాపరజాయ చ నమో మధ్యమాయ చాపగల్భాయ చ సమో జఘన్యాయ చ బుధ్నాయ చ ||

సమః, జ్యేష్ఠాయ, చ, రన్తిష్ఠాయ, చ, సమః, పూర్వజాయేతి పూర్వ+జాయ, చ, అపరజాయేత్యపర+జాయ, చ, సమః, మధ్యమాయ, చ, అపగల్భాయేత్యప+గల్భాయ, చ, సమః, జఘన్యాయ, చ, బుధ్నాయ, చ. [32]

సదార్థః :—(సమః)సత్కరణ మన్నం వా (జ్యేష్ఠాయ)అతిశయేన వృద్ధాయ(చ) (కనిష్ఠాయ) అతిశయేన బాలికాయ (చ) (సమః) సత్కరణ మన్నం వా (పూర్వజాయ) పూర్వజాయ జ్యేష్ఠాయ బ్రాహ్మణాయ వా (చ) (అపరజాయ) అపరగ జాతాయ జ్యేష్ఠానుజాయాన్త్యజాయ వా (చ) (సమః)సత్కారాదికమ్(మధ్యమాయ)మధ్యే భవాయ బన్ధవే క్షత్రియాయ వైశ్యాయ వా (చ) (అపగల్భాయ)అపగతం దూరీకృతం గల్పం ధార్షణ్యం యేన తస్మై(చ)(సమః) సత్కరణమ్(జఘన్యాయ) జఘనే నీచకర్మణి భవాయ కూద్రాయ క్షేచ్ఛాయ వా (చ)(బుధ్నాయ) బుధ్నే జలబన్ధనే ౭ స్తరిక్షే భవాయ మేఘాయేవ వర్తమానాయ దాత్రే(చ). ||౩౨|| అన్వయః :—హే మనుష్యా! యాయం జ్యేష్ఠాయ చ కనిష్ఠాయ చ సమః పూర్వజాయ చాపరజాయ చ సమో మధ్యమాయ చాపగల్భాయ చ సమో జఘన్యాయ చ బుధ్నాయ చ సమో దత్త. ||౩౩|| భావార్థః :—సత్కారే కర్తవ్యే సమస్త ఇతి వాక్యోద్ధారణేన కనిష్ఠతై ర్ద్యేష్ఠా జ్యేష్ఠతైః కనిష్ఠా నీచై ర్చుత్తమా ఉత్తమై ర్నిచాః క్షత్రియైర్ద్యై ర్బ్రాహ్మణైర్ద్యైః క్షత్రియాద్యాశ్చ సతతం సత్కర్తవ్యాః. ఏతైనైవ వేదోక్తప్రమాణేన శిష్టాచారే సర్వత్ర సర్వై రేతద్వాక్యం సమ్ప్రయోజ్యై ౭ న్యోన్యేషాం సత్కరణాత్ప్రసన్నై ర్భవితవ్యమ్.

||౩౨||

సదార్థః :—మానవులారా : మీరు, జ్యేష్ఠాయ = అత్యంత వృద్ధులకు, కనిష్ఠాయ = అతి బాలకులకు, సమః = అన్నమొనగుడు, వారిని సత్కరించుడు. చ పూర్వజాయ = జ్యేష్ఠప్రౌదరునికి లేక బ్రాహ్మణునకు, చ అపరజాయ చ = తమ్మునకు లేక నీచునకు, సమః = అన్నమిండు, వారిని సత్కరించుడు మధ్యమాయ = బంధువునకు, క్షత్రియునకు లేక వైశ్యునకు, చ అపగల్భాయ = మొండి తనమును వదలిన సరళస్వభావునకు, చ సమః = వీరందఱికి సత్కారాదుల నొసగుడు. జఘన్యాయ = నీచకర్మల నొనర్చు కూడుగినికి లేక క్షేచ్ఛునకు, చ బుధ్నాయ = అంతరిక్షములో నుండు మేఘమువలె దానమిచ్చువానికి, సమః = అన్నాదులొసగి సత్కరించుడు.

||౩౩||

భావార్థము :—పరస్పరము కలుసుకొన్నప్పుడు సత్కరించుటకై ‘సమస్తే’వాచ్యము నుచ్చరించి చిన్నలు పెద్దలను, పెద్దలు చిన్నలను, శత్రుయైనను వ్రాహ్మణులను. వ్రాహ్మణులు శత్రుయైనను, నిరంతరము సత్కరించవలెను, ప్రజలందరు ఈ పేదోక్త ప్రమాణముచే అన్ని యెడల శిష్టాచారము నందీ వాక్యమును ప్రయోగించి పరస్పరము ఒకరినొకరు సత్కరించుకొని ప్రసన్నులు కావలయును.

॥౩౨॥ (౬౮౧)

౧౧౩ నమః సోభ్యా యేత్యన్య పశ్య ముషిః, పశ్య చేవతాః, ఆరీ త్రిపుష్ పశ్యః, వైవతాః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నావిషయమే.

నమః సోభ్యా య చ ప్రతిస్త్వాయ చ నమో యామ్యాయ చ క్షేమ్యాయ
చ నమః శ్లోక్యాయ చావసాన్యాయ చ నమః ఉర్వర్యాయ చ ఖల్యాయ చ ॥
నమః, సోభ్యా య, చ, ప్రతిస్త్వాయ యేతి ప్రతి+స్త్వాయ, చ, నమః యామ్యాయ,
చ, క్షేమ్యాయ, చ, నమః, శ్లోక్యాయ చ, అవసాన్యాయేచ్ఛవసాన్యాయ, చ,
నమః, ఉర్వర్యాయ, చ, ఖల్యాయ, చ.

(33)

పదార్థః :—(నమః) అన్నమ్ (సోభ్యా) సోభేష్యైశ్వర్యాయ త్రేషు భవాయ (చ) (ప్రతిస్త్వాయ) యే ప్రతితే ధర్మే సర్వై త్రేషు భవాయ (చ) (నమః) : సత్కరణమ్ (యామ్యాయ) యో యమేషు న్యాయ కారిషు సాధు స్తస్మై. అత్రాన్యేషా మపీతి దీప్తః (చ) (క్షేమ్యాయ) క్షేమేషు రక్షకేషు సాధు స్తస్మై (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (శ్లోక్యాయ) శ్లోకే వేదవాణ్శాం సాధచే. శ్లోక ఇతి వాజ్ నా. నిఘం. ౧.౧౧ (చ) (అవసాన్యాయ) అవసానవ్యవహారే సాధవే (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (ఉర్వర్యాయ) ఉరూణాం మహతా మర్యాయ స్వామినే (చ) (ఖల్యాయ) ఖలే సంపయాధికరణే సాధవే (చ) ॥౩౩॥ అన్వయః :—
హే మనుష్యాః : సోభ్యా య చ ప్రతిస్త్వాయ చ నమో యామ్యాయ చ క్షేమ్యాయ చ నమః శ్లోక్యాయ చావసాన్యాయ చ నమః ఉర్వర్యాయ చ ఖల్యాయ చ నమః ప్రయోజ్య దత్వా చైతాన్ భవన్త ఆనన్త యన్తు. ॥౩౩॥ భావార్థః :—అత్రాన్యేతే శ్చకారై రన్యేష్యవయోగినోఽర్థాః సంగ్రాహ్యః సత్కర్త వ్యాశ్చ ప్రజాస్థైర్న్యాయాధీశాదీనాం న్యాయాధీశా ద్యైః ప్రజాస్థానాం చ సత్కారః పత్యాద్యైః స్వా ర్యాద్యా భార్యా ద్యైః పత్యాదయశ్చ ప్రసాదనీయాః

॥౩౩॥

పదార్థము :—మానవులారా : సోభ్యా య = ఐశ్వర్యవంతులలో ప్రసిద్ధునకు, చ ప్రతిస్త్వాయ = ధర్మాత్ములలో జనించినవానికి, చ = ధనికులగు ధర్మాత్ములకు, నమః = అన్నమిచ్చియు, యామ్యాయ = న్యాయకారుల యందుత్తమునికి, చ క్షేమ్యాయ = రక్షణ యొనర్చువారిలో శ్రేష్ఠునకు, చ = న్యాయాధీశాదులకు, నమః = అన్నమిచ్చియు, శ్లోక్యాయ = వేదవాణియందు ప్రవీణుని, చ అవసాన్యాయ = కార్యమును నమాప్తమొనర్చుటలో కుశలుడైనవానిని, చ = ఆరంభించుటయందు త్తముడైన పురుషుని, నమః = సత్కరించియు, ఉర్వర్యాయ = మహాపురుషుల స్వామిని, చ ఖల్యాయ = శ్రేష్ఠభోజన పదార్థాదులను సంపదయ మొనరించుటలో ప్రవీణుని, చ = వ్యయ మొనర్చుటలో విచక్షణుడగువానిని, నమః = సత్కరించియు; వీరి నందరిని మీరు ఆనందపఱచ వలయును.

॥౩౩॥

భావార్థము :—ఈమంత్రమునందు అనేక చకారము లున్నవి. వీనికి నింకను ఉపయోగకరము

అని నమ్ముచు లోనిర్చి వారిని సత్కరించు చలయును. బ్రతులు న్యాయాధీశుని, న్యాయాధీశుడు ప్రజలను, సన్మానులు భార్యచి శ్రీలను, భార్యచి శ్రీలు పిత్యాది పురుషులను సత్కరించి ప్రసన్నులుగ నొనర్చుచలయును.

॥౩౩॥ (౮౧౭)

౧౧౧౧ మో విన్యాసేత్వం ప్రజానతి ర్భవీ, రుద్రా దేవతాః, స్వరాదాక్షీ త్రిపువ్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

రాజా పురుషైః కథం భవితవ్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏవిధముగ నుండవలయును ?

సమో వన్యాయ చ క్షయే చ సమః శ్రవాయ చ ప్రతిశ్రవాయ చ సమః అశుషేణాయ చాశురథాయ చ సమః శూరాయ చావభేదినే చ ॥ ॥౩౪॥

సమః, వన్యాయ, చ, క్షయే, చ, సమః, శ్రవాయ, చ, ప్రతిశ్రవాయేతి ప్రతిశ్రవాయ, చ, సమః, అశుషేణాయ, అశుసేనాయేత్యాశు + సేనాయ, చ, అశురథాయేత్యాశు + రథాయ, చ, సమః, శూరాయ, చ, అవభేదిన ఇత్యవ + భేదినే, చ.

పదార్థః :- (సమః) అన్నమి (వన్యాయ) వనే జగ్గలే భవాయ (చ) (క్షయే) క్షయేను భవాయ (చ) (సమః) సత్కరిణి (శ్రవాయ) శ్రోతే శ్రవణహేతవే వా (చ) (ప్రతిశ్రవాయ) ప్రతిశ్రవణోతి ప్రతిజానీతే తస్మై (చ) (సమః) అన్నదానమి (అశుషేణాయ) అశు శీఘ్రగామినీ సేనా యస్య తస్మై (చ) (అశురథాయ) అశుశీఘ్రగామినో రథా యానాని యస్య తస్మై (చ) (సమః) సత్కరిణి (శూరాయ) శూత్రాణాం హింసకాయ (చ) (అవభేదినే) శత్రూన్ అవభేత్తుం విధార యతుం శీలాయ (చ) ॥౩౪॥

అన్వయః :- హే మనుష్యాః యే వన్యాయ చ క్షయే చ సమః శ్రవాయ చ ప్రతిశ్రవాయ చ సమ అశుషేణాయ చాశురథాయ చ సమః శూరాయ చావభేదినే చ సమః ప్రదద్యుః కుర్యుః సై సర్వత్ర విజయినో భవన్తు ॥౩౪॥ భావార్థః :- రాజపురుషైః వనకక్షాస్తాద్యైత్రధ్యావక బలిష్ఠసేనాత్పరై గామి యానసపీరమాతా నన్నధవాదినా సత్కారేణ ప్రోత్సాహ్యా సదా విజయభి ర్భవితవ్యమ్ ॥౩౪॥

పదార్థము:- మానవులారా : ఎవరు, వన్యాయ = అడవిలోనుండువారికి, చ క్షయే చ = వన సమీపమున గదులలోనుండువారికి, గుహలలో నుండువారికి సమః = అన్నమిచ్చెదరో, శ్రవాయ = వినువారిని, లేక వినిపించుటలో హేతువగువానిని, చ ప్రతిశ్రవాయ = ప్రతిజ్ఞ యొనర్చువానిని, చ = ప్రతిజ్ఞను నెఱవేర్చువానిని, సమః = సత్కరించెదరో, అశుషేణాయ = శీఘ్రగామియగు సేన కలిగి యున్నవానికి, చ అశు రథాయ = శీఘ్రముగ నడచు రథముల యజమానికి, చ = సారథి మొదలైనవారికి సమః = అన్నమిచ్చెదరో. శూరాయ = శత్రువులను చంపువారిని, చ అవభేదినే = శత్రువులను చీల్చి చెండాడువానిని, చ = దూతలను, సమః = సత్కరించెదరో; వారికి సర్వత్ర విజయము లభించును.

భావార్థము :- రాజపురుషులు వనమందు, భవనము లందుండువారికి, చదివించు వారికి, చదువు వారికి, బలిష్ఠసేనలకు, శీఘ్రగామి లగు యానముల నధిష్టించు వీరులకు, దూతలకు అన్నాదు లొసగి సత్కారపూర్వకముగ నుత్సాహమును పెంచి, సదా విజయమును పొందవలయును. ॥౩౪॥ (౮౧౮)

౧౧౧౨ సమో దిత్వి న ఇత్యవ్య దిత్వ మిషి, రుద్రా దేవతాః, స్వరాదాక్షీ త్రిపువ్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

యోద్ధృతాం రజై కథం కార్యేత్యాహ. యోద్ధుల నెదుల రక్షించవలయును;

నమో బిల్మినే చ కవచినే చ నమో వర్మిణే చ వరూధినే చ నమః శ్రుతాయ
చ శ్రుతసేనాయ చ నమో దుస్తుభ్యామ చాహనన్తాయ చ ॥ ౩౫ ॥

నమః, బిల్మినే, చ, కవచినే, చ, నమః, వర్మిణే, చ, వరూధినే, చ, నమః,
శ్రుతాయ, చ, శ్రుతసేనాయేతి శ్రుత+సేనాయ, చ, నమః దుస్తుభ్యామ, చ,
ఆహనన్తాయేత్యా+హనన్తాయ, చ. (35)

పదార్థః :- (నమః) సత్కరణమ్ (బిల్మినే) ప్రశస్తం బిల్మమ్ ధారణం వా విద్యతే యస్య తస్మై
(చ) (కవచినే) సమ్మద్ధం కవచం శరీర రక్షణసాధనం విద్యతే యస్య తస్మై (చ) (నమః) అన్నాది
దానమ్ (వర్మిణే) బహూని వర్మాణి శరీర రక్షణసాధనాని విద్యంతే యస్య తస్మై (చ) (వరూధినే) ప్రశస్తాని
వరూధాని గృహాణి విద్యంతే యస్య తస్మై. వరూథ మితి గృహ నా. నిఘం. . ౩.౪ (చ) (నమః)
సత్కరణమ్ (శ్రుతాయ) యః శుభగుణేషు శ్రూయతే తస్మై (చ) (శ్రుతసేనాయ) శ్రుతా ప్రఖ్యాతా
సేనా యస్య తస్మై (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (దుస్తుభ్యామ) దుస్తుభిషు వాదిత్రేషు సాధవే (చ) (ఆహ
నన్తాయ) వీరరసాయ వాదిత్రవాదనేషు సాధవే (చ) ॥ ౩౫ ॥ అన్వయః :- హే రాజప్రజాజనా
ద్యక్షాః భవన్తో బిల్మినే చ కవచినే చ నమో వర్మిణే చ వరూధినే చ నమః శ్రుతాయ చ శ్రుతసే
నాయ చ నమో దుస్తుభ్యామ చాహనన్తాయ చ నమః కుర్య ర్ద్యు ర్యతో యుష్మాకం పరాజయః క
దాసి న స్యాత్. ॥ ౩౫ ॥ భావార్థః :- రాజప్రజాజనై ర్యోద్ధృతాం సర్వతో రక్ష సర్వతః సుఖ
ప్రదాని గృహాణి భోజ్యపేయాని పస్తూని ప్రసంసితజనానాం సజ్జీత్యుత్తమాని వాదిత్రాణి చ దత్వా
స్వాభీష్టాని సాధనీయాని. ॥ ౩౫ ॥

పదార్థము :- రాజా : ప్రజాద్యక్షా : మీరు, బిల్మినే = ప్రశంసితధారణ పోషణ లావర్య వానిని,
చ కవచినే = శరీర రక్షణ కవచములను ధరించినవానిని, చ = వారి సహాయకారులను, నమః = సత్క
రించవలయును. వర్మిణే = శరీర రక్షణసాధనము లనేకము గలవానికి, చ వరూధినే = ప్రశంసితగృహ
ములు గలవారికి, చ = గృహాదుల రక్షకులకు, నమః = అన్నాదుల సేయవలయును, శ్రుతాయ =
శుభగుణములతో ప్రఖ్యాతులను, చ శ్రుతసేనాయ = ప్రఖ్యాత సేన గల వానిని, చ = సేనలోని వానిని,
నమః = సత్కరించవలయును. చ దుస్తుభ్యామ = వాద్యవిపుణుని, చ ఆహనన్తాయ = యుద్ధ
మందు వీరుల కుత్సాహము పెంపొందించుటకై వాద్యము వాయించు నతనిని, నమః = సత్కరిం
చుడు. దీనివలన మీకు పరాజయ మెన్నటికి కలుగదు. ॥ ౩౫ ॥

భావార్థము :- రాజా ప్రజలు యోధుల కన్ని విధముల రక్షణ, సకల విధముల సుఖ మొసగు
గృహములను, భాద్యపేయ పదార్థములను, శ్రేష్ఠుల సాంగత్యము, ఆత్మ్యుత్తమ వాద్యముల నిచ్చి
స్వాభీష్ట కార్యములను సాధించవలయును. ॥ ౩౫ ॥ (౮౧౬)

౮౨౦ నమో దృష్టవ ఇత్యన్య పుత్ర జుష్టి, రుద్రా దేవతా, స్వరాధార్షీ త్రిప్తవః ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నమో ధష్టవే చ ప్రమృశాయ చ నమో నిష్కజ్జిణే చేషుధిమతే చ నమః

త్వేషే చాయుధినే చ నమః స్వాయుధాయే చ సుధన్వనే చ ॥ ౩౬॥

నమః, ధృష్టవే, చ, ప్రమృశాయేతి ప్ర+మృశాయ, చ, నమః, నిషజ్జిణే, చ, ఇషుధిమత ఇషిమధి+మతే, చ, నమః, త్రిక్షేపవ ఇతి త్రిక్ష+ఇషవే, చ, ఆయుధినే, చ, నమః, స్వాయుధాయేతి సు+ఆయుధాయ, చ, సుధన్వన ఇతి సు+ధన్వనే, చ.

పదార్థః :- (నమః) అన్నాది దానమ్ (ధృష్టవే) యో ధృష్టోతి దృఢో నిర్భయో భవతి (చ) (ప్రమృశాయ) ప్రకృష్టవిచారశీలాయ (చ) మృదుస్వభావ జనాయ (నమః) సత్కరణమ్ (నిషజ్జిణే) బహవో నిషఙ్గాః శత్రుసముహా విద్యంతే యస్య తస్మై (చ) (ఇషుధిమతే) ప్రశస్తశస్త్రాత్త కోశాయ (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (త్రిక్షేపవే) తీక్షణాస్త్రా ఇషవోఽత్ర శస్త్రాణి యస్య తస్మై (చ) (ఆయుధినే) యే శతఘ్నోదిభిః సమన్తా ద్యుధ్యంతే తే ప్రశస్తా విద్యంతే యస్య తస్మై (చ) (నమః) అన్నదానమ్ (స్వాయుధాయ) శోభనాని ఆయుధాని యస్య తస్మై (చ) (సుధన్వనే) శోభనాని ధన్వాని ధనాంషి యస్య తస్మై (చ) తేషాం రక్షకాయ. ॥౩౬॥ అన్వయః :- యే రాజప్రజాజనాద్యై ధృష్టవే చ ప్రమృశాయ చ సమో నిషజ్జిణే చేషుధిమతే చ నమస్తీక్షేపవే చాయుధినే చ నమః స్వాయుధాయ చ సుధన్వనే చ నమః ప్రదద్యుః కుర్యుళ్ళ తే సదా విజయినో భవన్తు. ॥౩౬॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యత్కించిత్కర్మ కార్యం తత్పునిచారేణ చృదోత్సాహేనేతి సహి శరీరాత్మబల మన్తరేణ శత్రు ప్రహరణం శత్రువిజయళ్ళ కర్తుం శక్యతే తస్మాత్సతతం సేనా వర్ధనీయా. ॥౩౬॥

పదార్థము :- ఏరాజా, ఏప్రజాధిపతులు, ధృష్టవే = దృఢునకు, చ ప్రమృశాయ = ఉత్తమ విచార శీలునకు, చ = కోమల స్వభావముగల పురుషునకు, నమః = అన్నమిచ్చెదరో, నిషంగిణే = బహు శత్రుములు గలిగి యున్నవానిని, చ ఇషుధిమతే = ప్రసన్నత శస్త్రాత్త కోశములు గలవానిని, చ = కూడ, నమః = సత్కరించెరో, త్రిక్షేపవే = తీక్షణమైన అత్ర శత్రుములు గలవానిని, చ ఆయుధినే = ఫిరంగి యొదలగు వానితో చక్కగా పోరాడు పీరుల కధ్యక్షుడైన వానిని, చ = కూడ, నమః = సత్కరించుదురో, స్వాయుధాయ చ = సుందరాయుధములు గలవానికి, చ సుధన్వనే = మంచి ధనుస్సులు గలవానికి, చ = వారి రక్షకులకు, నమః = అన్న మిచ్చెదరో, వారు సదా విజయమును పొందగలరు ॥౩౬॥

భావార్థము :- మానవు లే కర్మయోగర్థినను దానిని బాగుగ విచారించి ధృదోత్సాహముతో జేయవలెను. శరీరాత్మబలములులేనిదే శత్రువాలనము శత్రువులను జయించుట ఎన్నటికి జేయ జాలరు. కనుక నిరంతరము సేనను అభివృద్ధి పఱచ వలయును. ॥౩౬॥ (౮౨౦)

౮౨౦ నమః ప్రతా షోకస్య పుత్ర ఋషిః, రుద్రా దేవతా, విశ్వదాక్షి త్రిపుత్ చందః, దై వకః స్వరః.
మనుష్యై రుదకేన కథ ముపక ర్తవ్య మిశ్యాహ.
మానవులు జలములచే నెటుల ఉపకారము గ్రహించ వలయును?

నమః స్రుత్యాయ చ పథ్యాయ చ నమః కాట్యాయ చ నీప్యాయ చ నమః
కుల్యాయ చ సరస్యాయ చ నమో నాదేయాయ చ వైశన్తాయ చ ॥ ౩౭ ॥

నమః, స్రుత్యాయ, చ, పథ్యాయ, చ, నమః, కాట్యాయ, చ, నీప్యాయ, చ, నమః, కుల్యాయ, చ, సరస్యాయ, చ, నమః, నాదేయాయ, చ, వైశ్వానాయ, చ.

పదార్థః :- (నమః) అన్నదానమ్ (స్రుత్యాయ) స్రుతౌ ప్రసవదే భవాయ (చ) (పథ్యాయ) పథి భవాయ గన్తుకాయ (చ) మార్గాదికోధకాయ (నమః) సత్కరణమ్ (కాట్యాయ) కాటేషు హాసేషు భవాయ. కాట ఇతి కూప నా... నిఘం. ౩.౨౩ (చ) (నీప్యాయ) నితరా మాఖో యస్మిన్ స నీప స్తత్ర భవాయ (చ) తత్సహాయినే (నమః) సత్కరణమ్ (కుల్యాయ) కుల్యాసు నదీషు భవాయ. కుల్యా ఇతి నదీ నా... నిఘం. ౧, ౧౩ (చ) (సరస్యాయ) సరసి తడాగే భవాయ (చ) (నమః) అన్నాది దానిమ్ (నాదేయాయ) నదీషు భవాయ (చ) (వైశ్వానాయ) వేశ స్తేషు జ్ఞద్రేషు జలాశయేషు భవాయ (చ) || ౩౭ || అన్వయః :- మనస్యైః స్రుత్యాయ చ పథ్యాయ చ నమః కాట్యాయ చ నీప్యాయ చ నమః కుల్యాయ చ సరస్యాయ చ నమశ్చ నాదేయాయ చ వైశ్వానాయ చ నమో దత్వా దయా ప్రకాశనీయా || ౩౭ || భావార్థః :- మనస్యైః శ్రోతసాం మార్గాణాం కూపానాం జలప్రాయదేశానాం మహదల్ప సరసాం చ జలం చాలయిత్వా యత్ర కుత్ర బద్ధ్యా క్షేత్రాదిషు పుష్కలాన్యన్న ఫల వృక్ష లతాగుల్మ్యాదీని సంవర్ధనీయాని.

పదార్థము :- మానవులు, స్రుత్యాయ = శ్రోతస్సులందు. కాలువలందు నుండువానికి, చ పథ్యాయ = మార్గమున నడచు వానికి, చ = మార్గాదులను శోధించు వానికి, నమః = అన్నమీయ వలెను. కాట్యాయ = కూపాదులందు ప్రసిద్ధుడైన వానిని, చ నీప్యాయ = బృహజ్జలాశయములందున్న వానిని, చ = అతని సహాయకుని, నమః = సత్కరించవలయును, కుల్యాయ = కాలువలను సరిచూచు వానిని, చ సరస్యాయ = తటాక కార్యములందు ప్రసిద్ధుడైన వానిని, నమః = సత్కరించ వలయును, చ నాదేయాయ = నదీతటములందు ఉండువానికి, చ వేశన్తాయ = చిన్న చిన్న జలాశయము లందున్న జీవములకు, చ = వాప్యదులందున్న ప్రాణులకు, నమః = అన్నాదు లొసగి దయను కనబఱచవలయును.

భావార్థము = మానవులు నదుల మార్గములలోని, కూపములలోని, జలప్రాయ దేశములలోని, చిన్న పెద్ద సరస్సులలోని జలములను ప్రవహింపజేసి యెక్కుడైనను బంధించి క్షేత్రాదులందు వదలి పుష్కలముగ అన్నఫలములను, వృక్ష లతా గుల్మ్యాదులను బాగుగ పెంచవలయును. || ౩౭ || (౮౩౧)

౮౨౨ నమః కూప్యామేత్యస్య కుత్స ఋషిః, యదా దేవతాః, భురిగాక్షీ పంక్తి శృన్వః, పశ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. ముఖల నావిషయమే.

నమః కూప్యాయ చావత్యాయ చ నమో వీధ్యాయ చాత్రప్యాయ చ నమో మేధ్యాయ చ విద్యుత్యాయ చ నమో వర్ష్యాయ చావర్ష్యాయ చ || || ౩౮ ||

నమః, కూప్యాయ, చ, అవత్యాయ, చ, నమః, వీధ్యాయేతి, వి + ఈధ్యాయ, చ, అత్రప్యాయేత్యా + త్రప్యాయ, చ, నమః, మేధ్యాయ, చ, విద్యుత్యాయేతి వి + ద్యుత్యాయ్య, చ, నమః, వర్ష్యాయ, చ, అవర్ష్యాయ, చ. (38)

పదార్థః :- (నమః) అన్నాదికమ్ (కూప్యాయ) కూపే భవాయ (చ) (అవత్యాయ) అవతేషు గర్తేషు భవాయ (చ) జగలేషు భవాయ (నమః) సస్యాదికమ్ (వీధ్యాయ) వివిధేషు ఈద్రేషు దీపనేషు

భవాయ. అత్ర వి పూర్వకా దిన్ది ఛాతో రాజాదివో రక ప్రత్యయః (చ) (ఆతప్యాయ) ఆతపేసు భవాయ (చ) ఏప్యదేః ప్రబంధకర్త్రే (నమః) అన్నాదికమ్ (మేధ్యాయ) మేమేసు భవాయ (చ) (విద్యుత్తాయ) విద్యుతి భవాయ (చ) అగ్నివిద్యా విదే (నమః) సత్తా రక్రియామ్ (వర్షాయ) వర్షాసు భవాయ (చ) (అవర్షాయ) అవిద్యమానాసు వర్షాసు భవాయ (చ) || ౩౮ || అన్వయః :- మనుష్యాః కూప్యాయ

చాపహ్యాయ చ నమో పీఢ్యాయ చాతప్యాయ చ నమో మేధ్యాయ చ విద్యుత్తాయ చ నమో వర్షాయ చాపహ్యాయ చ నమో దర్ష్యా కృత్వా చానన్తన్తు. || ౩౮ || భావార్థః :- యది మనుష్యాః కూపాదిభ్యః కార్యసిద్ధయే భృత్యాన్ సత్కుర్వ్య స్తర్హ్యనే కాన్యత్రమాని కార్యాణి కర్తుం శక్నుయుః. || ౩౮ ||

పదార్థము :- మానవులు, కూప్యాయ = కూపస్థజీవములకు, చ అవట్యాయ = గోతులలోని జీవములకు, చ = వన్యజీవములకు, నమః = అన్నపివ్వవలయును; చ పీఢ్యాయ = వివిధప్రకాశము లందుండువానికి, చ ఆతప్యాయ = పండలో నుండువానికి, చ = వ్యవసాయాదుల ప్రబంధ మొనర్చు వానికి, నమః = అన్నపియ్యవలెను. మేధ్యాయ = మేఘములలో నుండు వానికి, చ విద్యుత్తాయ = విద్యుత్తుచే పని గొనువానికి, చ = అగ్నివిద్య నెరిగిన వానికి, నమః = అన్నాదుల నొసగ వలయును. చ వర్షాయ = వర్షము నందుండు వానిని, చ అవర్షాయ = వర్షారహిత దేశము నందుండు వానిని, నమః = సత్కరించి ఆనందితులు కావలయును. || ౩౮ ||

భావార్థము :- మానవులు కూపాదులనుండి కార్యసిద్ధి పొందుటకై పృథ్వులను సత్కరించుచో అనేవో త్రమ కార్యములను పొందించ గలరు. || ౩౮ || (౮.౨౨)

౮.౨౩ నమో వాత్యామేత్యస్య కుప్య ఋషిః, ఏదాగ్ దేవతాః, స్వరావాన్తీ వంక్తి శృన్తిః, వజ్రముః స్వరః.

అథ మనుష్యై రస్యేభ్యో జగత్సపదార్థేభ్యః కథ ముపకారో గ్రాహ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

మానవు లితరములగు లోకస్థ పదార్థములనుండి ఉపకారమెఱుల గ్రహించ వలయును?

సమో వాత్యాయ చ రేష్మాయ చ నమో వాస్తవ్యాయ చ వాస్తుపాయ చ సమః సోమాయ చ రుద్రాయ చ నమస్తామ్రాయ చారుణాయ చ || ౩౯ ||

సమః, వాత్యాయ, చ, రేష్మాయ, చ, నమః, వాస్తవ్యాయ, చ, వాస్తుపాయేతి వాస్తు + పాయ, చ, సమః, సోమాయ చ, రుద్రాయ, చ, నమ, తామ్రాయ, చ, అరుణాయ, చ. (39)

పదార్థః :- (నమః) అన్నాదికమ్ (వాత్యాయ) వాయు విద్యాయాం భవాయ (చ) (రేష్మాయ) రేష్మేసు హింసకేసు భవాయ (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (వాస్తవ్యాయ) వాస్తుని నివాసస్థానే భవాయ (చ) (వాస్తుపాయ) వాస్తుని నివాసస్థానాని పాతి తస్మై (చ) (నమః) అన్నాదికమ్ (సోమాయ) ఐశ్వ ర్యోప పన్నాయ (చ) (రుద్రాయ) దుష్టానాం రోదకాయ (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (తామ్రాయ) యస్తా మ్యతి గ్లాయతి తస్మై (చ) (అరుణాయ) ప్రాపకాయ (చ) || ౩౯ || అన్వయః :- యే మనుష్యాః వాత్యాయ చ రేష్మాయ చ నమో వాస్తవ్యాయ చ వాస్తుపాయ చ నమః సోమాయ చ రుద్రాయ చ నమస్తామ్రాయ చారుణాయ చ నమో విదధ్య స్తే శ్రియా సమ్మన్నాః స్యుః. || ౩౯ || భావార్థః :- యదా మనుష్యా వాయ్వాదిగుణాన్ విదిత్వా వ్యవహారేషు సంప్రయుజ్ఞేన్ స్తదానేకాని సుఖాని లభేరన్.

పదార్థము :- ఏ మానవులు, వాత్యాయ = వాయు విద్యాకుశలునకు, చ రే వ్యాయ = చంపు వారిలో ప్రసిద్ధునకు, చ = కూడ, నమః = అన్నానుల నొనగెదరో, చ వాస్తవ్యాయ = నివాసస్థానము లందుండు వానిని, వాస్తవాయ = నివాసస్థాన రక్షకుని, నమః = నతకరించెదరో, చ సోమాయ = ధనాభ్యునకు, చ రుద్రాయ = దుష్టుల నేడిపించు వానికి, నమః = అన్నాదు లిచ్చెదరో, చ తామ్రాయ = దుష్టర్ముల నుండి ఏవగించు వానిని, చ అరుణాయ = శ్రేష్టపదార్థములను లభింప జేయు వానిని, నమః = నతకరించెదరో, వారు సంసర్ములు కాగలరు. ||౩౯||

భావార్థము :- మనుష్యులు వాయ్యాదుల గుణముల నెరిగి వ్యవహారములందు ప్రయోగించి నప్పుడు అనేక సుఖములను పొందగలరు. ||౩౯|| (౮౨౭)

౮౨౪ సమః శక్లవి ఇత్యన్య పరిమేష్ఠీ పృజాపతి ర్వా దేవా యుషయః, యదాగ్రే దేవతాః, కురిగరి పిష్ఠే
చన్ద్రః, పశ్చిమః, స్యుః.

మనుష్యైః కథం సంతోష్టవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల సంతోష పడవలయును?

సమః శక్లవే చ పశుపతయే చ సమ ఉగ్రాయ చ భీమాయ చ సమోఽగ్రే బిధాయ చ దూరే బిధాయ చ సమో హస్తే చ హనీయసే చ సమో వృక్షేభ్యో హరికేశేభ్యో సమస్తారాయ || ||౪౦||

సమః, శక్లవ ఇతి శమ్ + గవే, చ, పశుపతయ ఇతి పశు + పతయే, చ, సమః, ఉగ్రాయ, చ, భీమాయ, చ, సమః, అగ్రే బిధాయేఽగ్రే + బిధాయ, చ, దూరే బిధాయేతి దూరే బిధాయ, చ, సమః, హస్తే, చ, హనీయసే, చ, సమః, వృక్షేభ్యః, హరికేశేభ్యః + ఇతి హరి + కేశేభ్యః, సమః, తారాయ. (40)

పదార్థః :- (సమః) అన్నాదికమ్ (శక్లవే) శం సుఖం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి తస్మై (చ) (పశుపతయే) గవాదిపశునాం పాలకాయ (చ) (సమః) సత్కరణమ్ (ఉగ్రాయ) తేజస్వినే (చ) (భీమాయ) విభేతి యస్మాత్ తస్మై భయంకరాయ (చ) (సమః) అన్నాదికమ్ (అగ్రే బిధాయ) యోగ్రే పురః శత్రూన్ సృద్ధాతి హన్తి వా తస్మై (చ) (దూరే బిధాయ) యోగ్రీవారే బిద్ధాతి తస్మై (చ) (సమః) అన్నాది దానమ్ (హస్తే) యో దుష్టాన్ హన్తి తస్మై (చ) (హనీయసే) దుష్టానా మతిశయేన హస్తే వినాశకాయ (చ) (సమః) సత్కరణమ్ (వృక్షేభ్యః) యే శత్రూన్ వృశ్శన్తి చిత్తన్తి తేభ్యః పాదపేభ్యో వా (హరికేశేభ్యః) హరయో హరితాః కేశా యేషాం తేభ్యో యువభ్యో వా (సమః) అన్నాదికమ్ (తారాయ) దుఃఖా త్సన్తారకాయ ||౪౦|| అన్వయః :- యే మనుష్యాః : శక్లవే చ పశుపతయే చ సమ ఉగ్రాయ చ భీమాయ చ సమోఽగ్రే బిధాయ చ దూరే బిధాయ చ సమో హస్తే చ హనీయసే చ సమో వృక్షేభ్యో హరికేశేభ్యో సమస్తారాయ సమో దద్యుః కుర్యు స్తే సుఖినః స్యుః. ||౪౦|| భావార్థః :- మనుష్యై ర్గవాదిపశుపాలనేన భయంకరాది శాన్తికరణేన చ సంతోష్టవ్యమ్. ||౪౦||

పదార్థము :- ఏ మానవులు, శంగవే = సుఖమును పొందు వానికి, చ పశుపతయే = గవాది పశువుల రక్షించు వానికి, చ = గవాదులకు, నమః = అన్నాది పదార్థముల నిచ్చెదరో, ఉగ్రాయ = తేజస్విని,

చ ధీమాయ = ధీమన్రి.మని. చ = కూడ, నమః = సత్కరించెదరో. అగ్రేవధాయ = ముందు శత్రువులను బంధించు వానికి, చ మారే వధాయ = మారమున నున్న శత్రువులను బంధించు లేక చంపు వానికి, చ = కూడ. నమః = అన్నాదుల నిచ్చెదరో హంత్రే చ = దుష్ట సంహారనకు, హనీయ సే చ = దుష్టులను నిర్మూలన మొనరించు వానికి కూడ. నమః = అన్నాదుల నిచ్చెదరో, వృక్షేభ్యః = శత్రువులను చీల్చు వానిని లేక చెల్లకు, హరిరేచేభ్యః = ఆకుపచ్చని వెండ్రుకలుగల భటులను లేక ఆకు పచ్చని ఆకులుగల వృక్షములను, నమః = ఆదరించెదరో, జలాదుల నొసగెదరో. తారాయ నమః = దుఃఖముల నుండి తరింపజేయు వానిని, అన్నాదుల నొసగెదరో వారు సుఖులు కాగలరు. ॥౪౦॥

భావార్థము :- మానవులు గవాది పశువులను పాలించియు, భయంకర జీవములను శాంతింప జేసియు సంతోషించ వలయును. ॥౪౦॥ (౨౨౪)

౨౨౪ సమః సమ్యగైతత్తస్య పరమేశ్వే పరశాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, యదా దేవతాః, స్వరాదాదీ
ఋహరి ఉండః, మధ్యమః స్వరః.

జనైః కథః స్వాధీష్ఠం సాధ్య త్త్యాహ. మానవులు తమ అధీష్ఠము నెలుల పాదించ వలెను:

సమః సమ్యవాయ చ మయోభవాయ చ సమః శక్త్యరాయ చ

మయస్కరాయ చ సమః శివాయ చ శివతరాయ చ ॥ ॥౪౧॥

సమః, శక్త్యవాయేతి శక్తి + త్వవాయ, చ, మయోభవాయేతి మయః + భవాయ,
చ, సమః, శక్త్యరాయేతి శక్తి + త్వరాయ, చ, మయస్కరాయ, మయః + కర
యేతి మయః + కరాయ, చ, సమః, శివాయ, చ, శివతరాయేతి శివ + తరాయ, చ.

పదార్థః :- (సమః) సత్కరణమ్ (శక్త్యవాయ)యః శం సుఖం భావయతి తస్మై పరమేశ్వ
రాయ సేనాధీశాయ వా. అరా నర్వావితో ణ్యర్థః (చ) (మయోభవాయ) మయః సుఖం భవతి యస్మా
త్తస్మై (చ) (సమః) సత్కరణమ్ (శక్త్యరాయ)యః సర్వేషాం సుఖం కరోతి తస్మై (చ) (మయ
స్కరాయ)యః సర్వేషాం ప్రాచీనాం మయః సుఖం కరోతి తస్మై (చ) (సమః) సత్కరణమ్
(శివాయ) మజ్జలకారిచ్ఛే (చ) (శివతరాయ) అతిశయేన మజ్జలస్వరూపాయ (చ). ॥౪౧॥ అన్వయః :- యే
మనుష్యాః శక్త్యవాయ చ మయోభవాయ చ సమః శక్త్యరాయ చ మయస్కరాయ చ సమః శివాయ
చ శివతరాయ చ సమః కుర్వన్తి తే కల్యాణమాపువన్తి. ॥౪౧॥ పదార్థః :- మనుష్యైః ప్రేమభక్త్యా
సర్వమజ్జలక్రదః పరమేశ్వర ఏవోపాస్థో బలాధ్యక్షశ్చ సత్కర్తవ్యో యతః స్వాభీష్టాని సిద్ధీయంతః.

పదార్థము :- ఏ మానవులు, శక్త్యవాయ = సుఖములను లభింపజేయు పరమేశ్వరుని లేక
సేనానాయకుని, చ మయోభవాయ = సుఖప్రాప్తికి హేతువగు విద్వాంసుని కూడ, సమః = సత్క
రించెదరో, శంకరాయ = కల్యాణమొనర్చు వానిని, చ మయస్కరాయ = సకలప్రాణులకు సుఖము
చేకూర్చు వానిని కూడ, సమః = ఆదరించెదరో, శివాయ = మంగళకరుని, చ శివతరాయ = అత్యంత
మంగళస్వరూపుని, చ = కూడ, సమః = ఆదరించెదరో, వారు కల్యాణము పొందుదురు, ॥౪౧॥

భావార్థము :- మానవులు ప్రేమతో భక్తితో సకల మంగళముల నొనగ, పరమేశ్వరునే ఉపా
సించ వలయును. సేనాధ్యక్షుని సత్కరించ వలయును. ఇటులొనర్చుటచే నభీష్టకార్యములు సిద్ధించును.

౧౨౬ సమః పార్యాయేభ్యస్య పుమేష్టి ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషియః, బుద్ధాః దేవతాః, నిత్యనాదీరిన్ద్రుః
భూమిః, దైవతః స్వర్గః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సమః పార్యాయ చావార్యాయ చ సమః ప్రతరణాయ చోత్తరణాయ చ
సమస్తీర్ణాయ చ కూల్యాయ చ సమః శష్పాయ చ ఘేన్యాయ చ ॥ ౪౨ ॥
సమః, పార్యాయ, చ, అవార్యాయ, చ, సమః, ప్రతరణాయోత్తర + తర
ణాయ, చ, ఉత్తరణాయోత్తుత్ + తరణాయ, చ, సమః, స్తీర్ణాయ, చ, కూల్యాయ,
చ, సమః, శష్పాయ, చ, ఘేన్యాయ, చ. (12)

పదార్థః :- (సమః) అవారే సత్కరణమ్ (పార్యాయ) దుఃఖేభ్యః పారే వర్తమానాయ (చ)
(అవార్యాయ) అవారే అర్వాచీనే భాగే భివాయ (చ) (సమః) సత్కరణమ్ (ప్రతరణాయ) నౌకాదినా
పరతటాదర్వాచీనే తట ప్రాప్తాయ ప్రాపయితే వా (చ) (ఉత్తరణాయ) అర్వాచీనతటాత్ పరతటం
ప్రాప్నువతే ప్రాపయితే వా (చ) (సమః) అన్నమ్ (తీర్ణాయ) తీర్నేషు వేదవిద్యాభ్యామేషు సత్యభాషణా
దీషు చ సాధవే (చ) (కూల్యాయ) కూలేషు సముద్రనద్యాది తటేషు సాధవే (చ) (సమః) అన్నాదిదానమ్
(శష్పాయ) శష్పేషు తృణాదిషు సాధవే (చ) (ఘేన్యాయ) ఘేనేషు బుద్బుదాకారేషు సాధవే చ. ॥ ౪౨ ॥
అన్వయః :- యే మనుష్యాః పార్యాయ చావార్యాయ చ సమః ప్రతరణాయ చోత్తరణాయ చ
సమస్తీర్ణాయ చ కూల్యాయ చ సమః శష్పాయ చ ఘేన్యాయ చ సమః కుర్వన్తు ప్రదద్యుశ్చ రే
సుఖం ప్రాప్నుయూః. ॥ ౪౨ ॥ పదార్థః :- మనుష్యై ర్వానేషు నౌకాదిషు సుశీతితాన్
తైవర్తకాదీన్ సంస్థాప్య సముద్రాది పారావారా గత్వాగత్య దేశదేశాన్తర ద్వీపద్వీపాన్తర వ్యవహా
రేణ ధనం నిష్పాద్యాభీష్టం సాధనీయమ్. ॥ ౪౨ ॥

పదార్థము :- ఏ మానవులు, పార్యాయ = దుఃఖముల నుండి గట్టెక్కినవానికి, చ అవార్యాయ
= ఇవతలి యొద్దన నున్నవానికి, చ = కూడ, సమః = అన్న సత్కారములను, చ = అటులనే,
ప్రతరణాయ = ఆ తటము నుండి నౌకాదులద్వారా ఈ యొద్దుకు చేరు వానికి లేక చేర్చు వానికి, చ
ఉత్తరణాయ = ఈ యొద్దునుండి ఆ యొద్దుకు చేరు వానికి లేక చేర్చు వానికి, సమః = అన్న సత్క
రములను, తీర్ణాయ = వేద విద్యలను అభ్యసించు వానికి, సత్యభాషణాది కార్యములందు ప్రవీణు
నకు, చ కూల్యాయ = సముద్ర తటమున లేక నదుల తీరమున నుండు వానికి, సమః = అన్న సత్క
రములను, శష్పాయ = తృణాది కార్యములందు నేర్పరికి, చ ఘేన్యాయ = బుడగలకు సంబంధించిన
పనులలో ప్రవీణునకు, చ = కూడ, సమః = అన్న సత్కారముల నొనగదురో, వారు కల్యాణము
లను పొందుదురు. ॥ ౪౨ ॥

భావార్థము :- మానవులు నౌకాది యానములందు సుశీతులగు నావికుల నుంచి సముద్రాదు
లను ఇటు నటు దాటి దేశ దేశాంతములందు, ద్వీపద్వీపాంతరము లందు వ్యవహారము లొనర్చి
ధనము నున్నతి వలచి స్వాభీష్టములను సాధించ వలయును. ॥ ౪౨ ॥ (౧౨౬)

౧౨౭ సమః నికత్తాయేభ్యస్య పరమేష్టి ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషియః, బుద్ధాః దేవతాః, జగతీ భవ్యః, నిషాదః స్వరః.
పున ర్మనుష్యైః కిం రర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయ వలెను?

సమః సప్తత్రయం చ ప్రవాహ్యాయం చ సమః, కింశిలాయం చ క్షయ
జాయం చ సమః కపర్దినే చ పులస్తయే చ సమ ఇరిక్తాయం చ ప్రపథ్యాయం చ ॥

సమః, సప్తత్రయం, చ, ప్రవాహ్యాయేతి ప్ర + వాహ్యాయం, చ, సమః, కిం
శిలాయం, చ, క్షయజాయం, చ, సమః, కపర్దినే, చ, పులస్తయే, చ, సమః, ఇరి
క్తాయం, చ, ప్రపథ్యాయేతి ప్ర + పథ్యాయం చ. (43)

పదార్థః :- (సమః) అన్నమ్ (నికత్యాయ) నికతాను సాధవే (చ) (ప్రవాహ్యాయ) యే ప్రవాహుం
మోగాస్తేషు సాధవే (చ) (సమః) (కింశిలాయ) కిం కుత్పితః శిలో వృత్తి ర్యస్య తస్మై (చ)
(క్షయజాయ) నివాసే పర్తమానాయ (చ) (సమః) అన్నమ్ (కపర్దినే) జటాయుర్తాయ జనాయ (చ) (పుల
స్తయే) మహాకాయ జేష్ఠే. అత్ర పుల మహత్వే ధాతో ర్భాహులకా దౌణాదికః కస్తేః ప్రత్యయః
(చ) (సమః) సత్కర్తవ్యమ్ (ఇరిక్తాయ) ఇరితః ఊషరభూమౌ సాధవే (చ) (ప్రపథ్యాయ) ప్రకృష్టేషు
ధర్మపథిషు సాధవే (చ). ॥౪౩॥ అన్వయః :- యే మనుష్యాః నికత్యాయ చ ప్రవాహ్యాయ
సమః కింశిలాయ చ క్షయజాయ చ సమః కపర్దినే చ పులస్తయే చ సమ ఇరిక్తాయ చ ప్రపథ్యాయ
చ సమో దద్యుః కుర్యు స్తే సర్వప్రియా జాయేరన్. ॥౪౩॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్భూగర్భవిద్యయా
నికతాదిషు భవాన్ సువర్ణాదీన్ ధాతున్ నిఃసార్య మహదై శ్వర్య మున్నీయానాథాః పాలినియాః. ॥౪౩॥

పదార్థము :- ఏ మానవులు. నికత్యాయ = ఇసుకనుండి పదార్థములను తీయుటలో చతురునికి,
చ ప్రవాహ్యాయ చ = వృషభాదులను తోలుటలో ప్రసిద్ధుడైన వానికిని, సమః = అన్నమొనగెదరో,
కింశిలాయ చ = శిలావృత్తి యొనరించువానికి, క్షయజాయ = నివాసస్థానము నందుండు వానికి, చ =
కూడ, సమః = అన్నమొనగెదరో, కపర్దినే చ = జటాధారికి, పులస్తయే చ = పెద్దపెద్ద శరీరము
లను విసరి వేయు వానికిని, సమః = అన్నమొనగెదరో, ఇరిక్తాయ = ఊషర క్షేత్రము నుండి
అత్యుపకారము గ్రహించు వానికి, చ ప్రపథ్యాయ = ఉత్తమ ధర్మ మార్గములందు ప్రవీణుడైన వానికి.
చ = కూడ, సమః = సత్కర్తవ్యుడై, వారందరు సర్వ ప్రియు లగుదురు. ॥౪౩॥

భావార్థము :- మానవులు భూగర్భ విద్యానుసారము ఇసుక మట్టి మొదలైన వానినుండి సుప
ర్ణాది ధాతువులను తీసి మహదై శ్వర్యమును పెంచి యనాథులను పోషించ వలయును. ॥౪౩॥ (౮౨౭)

సమో బ్రాహ్మయేత్యస్య సంపేక్షీ పృజాపతి ర్వా డేవా ఋషియః, పితౄ డేవతాః, ఆర్షీ త్రిష్ఠ పృష్ఠః, దైవతః స్వః.
కీదృశా జనాః సుఖినీ భవన్తీత్యపదిత్యుతే. ఎటువంటి మానవులు సుఖులుగా నుండురు?

సమో బ్రాహ్మాయం చ గోష్ఠ్యాయం చ నమస్త్రాప్యాయం చ గేహ్యాయం చ
సమో హృద్రాయాయం చ నివేష్యాయం చ సమః కాట్యాయం చ గహ్వరేష్ఠాయం చ ॥

సమః, బ్రాహ్మాయం, చ, గోష్ఠ్యాయం గోష్ఠ్యాయేతి గో + థ్యాయం, చ, సమః,
త్రాప్యాయం, చ, గేహ్యాయం, చ, సమః, హృద్రాయాయం, చ, నివేష్యాయేతి ని +
వేష్యాయం, చ, సమః, కాట్యాయం, చ, గహ్వరేష్ఠాయం, చ. (44)

పదార్థః :- (నమః) అన్నాదిదానమ్ (బ్రహ్మాయ) బ్రహ్మ త్రియాసు భవాయ (చ) (గోష్ఠ్యాయ) గోష్ఠేషు గవాం స్థానేషు సాధవే (చ) (నమః) అన్నమ్ (తల్పాయ) తల్పే శయనే సాధవే (చ) (గోహ్యాయ) గోహే నితరాం భవాయ (చ) (నమః) సత్కృతిమ్ (హృదయాయ) హృదయే సాధవే (చ) (నివేష్యాథ) నితరాం వ్యాప్తై సాధవే (చ) (నమః) అన్నాదిదానమ్ (కాట్యాయ) కటేష్వావరణేషు భవాయ (చ) (గహ్వరేష్ఠాయ) గహ్వరేషు గహనేషు తిష్ఠతి, తత్ర సుసాధవే (చ). || ౪౪ || అన్వయః :- యే మనుష్యాః బ్రహ్మాయ చ గోష్ఠ్యాయ చ నమస్తల్పాయ చ గోహ్యాయ చ నమో హృదయాయ చ నివేష్యాయ చ నమః కాట్యాయ చ గహ్వరేష్ఠాయ చ నమో చమ్యై స్తే సుఖం భజేరన్. || ౪౪ || భావార్థః :- యే మనుష్యా మేఘవృష్టిజన్యత్వజాది రిషణేన గవాదీన్ వర్షయేయై స్తే పుష్కలం భోగం లభేరన్.

పదార్థము :- ఏ మానవులు, బ్రహ్మాయ = త్రియలందు ప్రసిద్ధునికీ, చ గోష్ఠ్యాయ = గవాది స్థానముల యుత్తమ ప్రబంధకర్తకు, చ = కూడ, నమః = అన్నుఁబెచ్చెదరో, తల్పాయ = మంచములను నిర్మించు ప్రవీణునకు, చ గోహ్యాయ చ = గృహమునందుండు వానికి కూడ, నమః = అన్నుఁబెచ్చెదరో, హృదయాయ = హృదయభావములలో కుశలునికి, చ నివేష్యాయ = విషయములందు నిరంతరము వ్యాప్తడై యుండు కుశలుని, చ = కూడ, నమః = సత్కరించెదరో. కాట్యాయ = అచ్చాది తములగు గుప్తపదార్థములను ప్రకటించు వానికి, చ గహ్వరేష్ఠాయ = గహనములైన గిరికందరము లందుండు త్రమునికి, చ = కూడ, నమః = అన్నుఁబెచ్చెదరో; వారు సుఖమును పొందగలరు. || ౪౪ ||

భావార్థము = ఏ మానవులు మేఘముచే నుత్పన్నమగు వర్షముచే జనించు తృణాదులను కాపాడి గవాది పశువులను వృద్ధి పఱచుదురో వారు పుష్కల భోగములను పొందగలరు. || ౪౪ ||

౨౨౯ సమః శుష్కాయేర్వస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, యద్రా దేవతాః, నిచ్చదాక్షి త్రిష్టుప్ చందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తైః కిం కార్య మిత్యాహ. ఆ మానవు లేమి చేయ వలెను?

నమః శుష్కాయ చ హరిత్రాయ చ నమః పాఞ్సప్త్యాయ చ రజస్ప్తాయ చ నమో లోప్తాయ చోలప్తాయ చ నమః ఊర్వాయ చ సూర్వాయ చ ||

నమః, శుష్కాయ, చ, హరిత్రాయ, చ, నమః, పాఞ్సప్త్యాయ, చ, రజస్ప్తాయ, చ, నమః, లోప్తాయ, చ, ఊర్వాయ, చ, నమః, ఊర్వాయ, చ, సూర్వాయేతి సు + ఊర్వాయ, చ. (45)

పదార్థః :- (నమః) జలాదికమ్ (శుష్కాయ) శుష్కేషు నీరసేషు భవాయ (చ) (హరిత్యాయ) హరితేషు సరసేషు ఆర్ద్రేషు భవాయ (చ) (నమః) మాన్యమ్ (పాంసప్త్యాయ) పాంసుషుభాలిషు భవాయ (చ) (రజస్ప్తాయ) రజఃసు లోకేషు పరమాణుషు వా భవాయ (చ) (నమః) మానమ్ (లోప్తాయ) లోకేషు చేదనేషు సాధవే (చ) (ఉలప్తాయ) ఉలపే ఉత్క్షేపణే సాధవే. అత్రోలశ్చైరాదికాద్ధాతో రాజాదికో డపన్ ప్రత్యయః (చ) (నమః) సత్త్రియామ్ (ఊర్వాయ) ఊర్వో హింసాయాం సాధవే (చ) (సూర్వాయ) సుప్త ఊర్వో భవాయ (చ) || ౪౫ || అన్వయః :- యే మనుష్యాః శుష్కాయ హరిత్యాయ చ నమః పాంసప్త్యాయ చ రజస్ప్తాయ చ నమో లోప్తాయ చోలప్తాయ

చ నమః చిర్యాయ చ సూర్యాయ చ సమో దక్ష్యః కుర్యుః ప్రేషాం కార్యాణి సిద్ధ్యేయః. ||౪౫||
భాష్యం :- మనుష్యాః శోషణ హరితత్వాది కారకాన్ దాయూన్ విజ్ఞాయ కార్యసిద్ధిం పుర్యుః. ||౪౫||

పదార్థము :- ఏ మానవులు, కుష్కాయ = రసరహిత పదార్థము లందుండు వానికి, చ హరి
ర్యాయ చ = సరస పదార్థములందు ప్రసిద్ధుడైన వానికి కూడ, నమః = జలాదుల నొసగుదురో, పాంస
వ్యాయ = హరియందుండు వానిని. చ రణస్యాయ చ = లోకలోకాంతరము లందున్న వానిని కూడ,
నమః = అదరించెదరో, లోప్యాయ = చేదించుటలో ప్రవీణుని, చ ఉలప్యాయ చ = వినరీపేయ
టలో నేర్పరిని కూడ, నమః = సత్కరించెదరో. ఊర్యాయ = కొట్టుట యందు ప్రసిద్ధుని, చ
సూర్యాయ చ = చక్కిగ కాడన మొనర్చు వానిని కూడ, నమః = సమ్మానించెదరో, అట్టివారి
సరల కార్యములు సిద్ధించును. ||౪౫||

భావార్థము :- మానవులు ఎండించ జేయు, మళియు పెచ్చపటచు వాయువులను తెలుసుకొని
స్వకార్యములను సాధించవలయును. ||౪౫|| (౮౨౯)

౮౩౦ సమః పర్వాభ్యేకస్య సుమేష్ఠీ పృథావతి ర్వా దేవా ఋషియః, ఏద్రా దేవతాః, స్వరాట్ ప్రకృతి
శృష్టః, దైవతః స్వరః. .
స స వ్రదేవహ. చుజల నా విషయమే.

సమః పర్వాయ చ పర్వశదాయ చ నమః ఉద్ధురమాణాయ చాభిముతే చ
సమ అభిదతే చ ప్రభిదతే చ సమ ఇముకృద్భ్యో ధనుష్కృద్భ్యశ్చ వో నమో
నమో వః కిరికేభ్యో దేవానామ్ హృదయేభ్యో నమో విచిన్వత్కేభ్యో నమో
విక్షిణత్కేభ్యో సమ అనిర్వతేభ్యః || ||౪౬||

సమః, పర్వాయ, చ, పర్వశదాయేతి పర్వ + శదాయ, చ, సమః, ఉద్ధురమాణా
యేత్యుత్ + గురమాణాయ, చ, అభిముత ఇత్యభి + ముతే, చ, సమః, అభిదత
ఇత్యా + భిదతే, చ, ప్రభిదత ఇతి ప్ర + భిదతే, చ, సమః, ఇముకృద్భ్య ఇతి ము
కృత్ + భ్యః, ధనుష్కృద్భ్యః, ధనుః + కృద్భ్య ఇతి ధనుః కృత్ + భ్యః, చ,
వః, సమః, సమః, వః, కిరికేభ్యః, దేవానామ్, హృదయేభ్యః, సమః, విచిన్వ
త్కేభ్య ఇతి వి + చిన్వత్కేభ్యః, సమః, విక్షిణత్కేభ్య ఇతి వి + క్షిణత్కేభ్యః,
సమః, అనిర్వతేభ్య ఇత్యాసే + హతేభ్యః. (46)

పదార్థః :- (సమః) అన్నమ్ (పర్వాయ)యః ప్రతిపాలయతి తస్మై (చ) (పర్వశదాయ)యః
పర్వావి శీయతే చివ త్తి తస్మై (చ) (సమః) (ఉద్ధురమాణాయ)య ఉత్కృష్టతయా గురత ఉద్యచ్చత్యు
ద్యమం కరోతి తస్మై (చ) (అభిముతే) య అభిముఖ్యేన హన్తి తస్మై (చ) (సమః) సత్కరణమ్
(అభిదతే) అసమస్తాద్భియైశ్వర్యోపక్షిణాయ (చ) (ప్రభిదతే) ప్రకృష్టతయా క్షిణాయ (చ) (సమః)

అన్నాదిదానమ్(ఇసుకృద్యుః)బాణనిర్మాపకేభ్యః(ధనుష్కృద్యుః)ధనుషాం నిర్మాతృభ్యః(చ) (ఁ) యుష్మభ్యమ్(నమః)మాన్యమ్(నమః)అన్నాదిదానమ్(వః)యుష్మభ్యమ్(కిరికేభ్యః) విక్షేపకేభ్యః(చేవా నామ్) విదుషామ్(హృదయేభ్యః)హృదయవద్వర్త మానేభ్యః (నమః)సత్కరణమ్ (విచిన్వత్కేభ్యః) యే విచిన్వన్తితేభ్యః(నమః)సత్కారమ్(విక్షిణతేభ్యః)యే శత్రూన్ విక్షయన్తి తేభ్యః(నమః)సత్కారమ్(అనిర్వరతేభ్యః) యే సమన్తాన్నిర్వరతాస్తేభ్యః. ॥౪౬॥ అన్వయః :-యే మనుష్యాః పర్యాయ చ పర్యదాయ చ నమ ఉద్గురమాజాయ చాభిన్నతే చ నమ అభిదతే చ ప్రభిదతే చ నమ ఇసు కృద్యో నమో ధనుష్కృద్యుళ్ళ వో నమో దేవానాం హృదయేభ్యః కిరికేభ్యో వో నమో విచిన్వ త్కేభ్యో నమో విక్షిణతేభ్యో నమ అనిర్వరతేభ్యో నమో దద్యుః కుర్యుళ్ళ తే సర్వత ఆత్మా జాయన్తే. ॥౪౬॥ భావార్థః :-మనుష్యైః సర్వోపదిభ్యోఽన్నాదికం సంగృహ్యేనాథ మను ష్యాదిప్రాణిభ్యో దత్వా ఆనందయితవ్యాః. ॥౪౬॥

పదార్థము :-ఏ మానవులు, పర్యాయ = ప్రత్యుపకార మొనర్చి రక్షించు వానికి, చ పర్యదాయ చ = పత్రములను చేదించువానికి కూడ, నమః = అన్న మిడుచుచో, ఉద్గురమాజాయ = ఉత్తమ పద్ధతితో పరిశ్రమించు వానికి, చ అభిన్నతే = సమ్ముఖులై దుష్టులను సంహరించు వానికి కూడ, నమః = అన్న మొనగెదరో, అభిదతే = చీనుని, నిర్దనుని, చ ప్రభిదతే = అతి దరిద్రుని కూడ, నమః = ఆదరించెరో, ఇసుకృద్యుః = బాణములు నిర్మించు వానికి, నమః = అన్నాదు రిచ్చెదరో, చ ధనుష్కృద్యుః వః = ధనుస్సులను నిర్మించు మిమ్ము, నమః = సత్కరించెదరో, దేవానాం హృదయేభ్యః = విద్యాంసులకు హృదయముల పలె ప్రియులు, కిరికేభ్యః = శరాదులను వినడవారు సగు, వః నమః = మీకు భోజనాదుల నిచ్చెదరో, విచన్వత్కేభ్యః నమః = శుభగుణములను లేక శుభ పదార్థములను సంపదయమొనర్చు వారిని సత్కరించెదరో, విక్షిణతేభ్యః = శత్రువులను నాశనమొనర్చు వారిని, నమః = సత్కరించెదరో, అనిర్వరతేభ్యః నమః = బాగుగ పరాజయము పొందిన వారిని సత్కరించెదరో వా రన్నివిధముల ధనికు లయ్యెదరు. ॥౪౬॥

భావార్థము :-మానవులు సకలౌషధముల నుండి ఉత్తమ పదార్థములను గ్రహించి అనాథులైన మనుష్యాది ప్రాణుల కిచ్చి యందరిని ఆనంద పరచ వలయును. ॥౪౬॥ (౮౩౦)

౮౩౧ ద్రావ ఓత్యన్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా చేవా ఋషయః, చంద్రా దేవతాః, భుగిగ్నీ బృహతీ చందః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ద్రావేఽఅన్ధసస్పతే దరిద్ర నిలలోహిత । ఆసాం ప్రజానా

మేషాం పశూనాం మా భే ర్మారోజ్ఞో చ నః కిం చనామమత్ ॥౪౭॥

ద్రావే, అన్ధసః, పతే, దరిద్ర, నిలలోహితేతి నిల+లోహిత, ఆసామ్, ప్రజానామితి ప్ర+జానామ్, ఏషామ్, పశూనామ్, మా, భేః, మా, రోక్, మో ఇతి మో, చ, నః, కిమ్, చన, ఆమమత్.

(47)

పదార్థః :- (ద్రావే)యో దగ్ధః కుత్సాయా గతేః పాతి రక్షతి తత్పమ్ముద్ధా(అన్ధసః) అన్నాదే

(సతే)హిమి(పరిపిరి) యో పరివారితి తత్సమ్ముద్ధౌ (నీలలోహిత)యో నీలాన్ వర్ణాన్ రోహయతి
 తత్సమ్ముద్ధౌ (అసామ్)ప్రత్యక్షదామ్ (ప్రజానామ్) మనుష్యాదీనామ్ (ఏషామ్) (పశూనామ్) గవాదీనామ్
 (మా) (భేః) మా యం ప్రాజయేః (మా) (రోక్) రోగం కుర్యాః (మో) (చ) (నః) అస్మాన్ (కిమ్) (చన)
 (అమమత్) అమ రోగే. అమాగమః. ౨జీ రూపమ్. || ౪౭ || అన్వయః :- హే ద్రాపే అన్తసన్పతేః దరిద్ర
 నీలరోహిత రాజప్రజాజన త్వమాసాం : ప్రజానా మేషాం పశూనాం చ సకాశాన్మా భేః మా రోక్ నోఽ
 స్తాన్ కించన మో అమమత్. || ౪౭ || భావార్థః :- య ఆధ్యా స్తే దరిద్రాన్ పాలయేయ ర్యే రాజప్రజాజ
 నా స్తే ప్రజాపశుహింసనం కదాపి మా కుర్య ర్యతః సర్వేషాం సుఖం వర్ధత. || ౪౭ ||

పదార్థము :- ద్రాపే = నిందితగతి నుండి రక్షించు వాడా; అన్తసః పతే = అన్నాదులకుస్వామి;
 దరిద్ర = దరిద్రమును పొందినవాడా; నీలరోహిత = నీలవర్ణ పదార్థముల నేనించు రాజా; లేక ప్రజా;
 నీవు, అసాం ప్రజానామ్ = ఈ ప్రత్యక్ష మానవులను, చ ఏషాం పశూనామ్ = మఱియు నీ గవాదిపశు
 వులను రక్షించుచు వీని సుండి, మాభేః = భయమును పొందకుము. మా రోక్ = రోగివి కాకుండుము.
 నః = మమ్ము. కిమ్ చన = అన్యులెవరిని కూడ, మో అమమత్ = రోగులుగ నొనర్చుకుము || ౪౭ ||

భావార్థము :- ధనాధ్యులు దరిద్రులను పాలించ వలయును. రాజ రాజపురుషులు ప్రజలను
 : కుపుల నెన్నటికి చంప కూడదు. అందువలన ప్రజలలో నందఱి సుఖము పెంపొందగలదు. || ౪౭ ||

రా. ౨ ఇమా రుద్రాచేత్యన్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ఆప్తీ జగతి
 చన్తః, విషాదః స్వరః.

విద్యద్విః కిం కార్య డిత్తుచ్యతే. విద్వాంసు లేమి చేయ వలెను :

ఇమా రుద్రాయ తవ సే కపర్దినే క్షయద్విరాయ ప్రభరామహే ముతీః ।

యతా శమనద్విపదే చతుష్పదే విశ్వం పుష్టం గ్రామేఽఅస్మిన్ అనాతురమ్ ॥

ఇమాః, రుద్రాయ, తవసే, కపర్దినే, క్షయద్విరాయేతి క్షయత్ + వీరాయ, ప్ర,
 ధరామహే, ముతీః, యతా, శమ్, అనత్, ద్విపద ఇతి ద్వి + పదే, చతుష్పదే,
 చతుః పద ఇతి చతుః + పదే, విశ్వమ్, పుష్టమ్, గ్రామే, అస్మిన్, అనాతురమ్. (48)

పదార్థః :- (ఇమాః) ప్రజాః (రుద్రాయ) శక్త్రురోదకాయ (తవసే) బలిష్ఠాయ (కపర్దినే) కృత
 బిహ్నాచర్యాయ (క్షయద్విరాయ) క్షయంతో దుష్టనాశకా వీరా యస్య తస్మై (ప్ర) (భరామహే) ధరామహే
 (ముతీః) మేధావినః. మతయ ఇతి మేధావినా. . . నిఘం. ౩. ౧౫ (యతా) (శమ్) సుఖమ్ (అనత్) భవేత్
 (ద్విపదే) మనుష్యాద్యాయ (చతుష్పదే) గవాద్యాయ (విశ్వమ్) సర్వం జగత్ (పుష్టమ్) రోగరహితత్వేన
 బలిష్ఠమ్ (గ్రామే) బ్రహ్మజ్ఞసమూహే (అస్మిన్) వర్తమానే (అనాతురమ్) అదుఃఖితమ్. || ౪౮ || అన్వయః :-
 హే వీర రుద్రాః యతాఽస్మిన్ గ్రామేఽనాతురం పుష్టం విశ్వం శమనత్ తథా వయం ద్విపదే చతు
 ష్పదే తవసే కపర్దినే క్షయద్విరాయ రుద్రాయ చేమా ముతీః పృథరామహే తథా త్వమస్మై పృథర.

|| ౪౮ || భావార్థః :- అత్యై వాచక లబ్ధిపమాలంకారః. విద్యద్వి ర్యథా ప్రజాను శ్రీపురుషా
 దీమన్తః స్వస్తథా అనుష్ఠాయ మనుష్యపశ్వాదియ క్తం రాజ్యం రోగరహితం పుష్టిమత్ సుఖి సత
 తం సమృదదీయమ్.

పదార్థము :- శత్రురోదకా : వీరపురుషా : యథా = ఎటుల, అస్మిన్ గ్రామే = ఈబ్రహ్మంస సమూహమున, విశ్వమ్ = సకలజగత్తు, అనాతురం పుష్పమశమ్ = దుఃఖపహితము రోగరహితము బలిష్ఠమును సుఖవంతమును, అనత్ = అగునో. అటుల మేము, ద్విపదే = పునుష్కాయల కొఱకు, చతుష్పదే = గవాదులకొఱకు, తవసే = బలిష్ఠుని కొఱకు, కపర్దినే = బ్రహ్మచర్యము సమర్పించువాని కొఱకు, క్షయద్వీరాయ = దుష్టుల నాశనమొనర్చు వీరులను కలిగియున్నవాని కొఱకు, రుద్రాయ = పాపుల నేడిపించు సేనాపతి కొఱకు, ఇమాః మతీః = వివేకవంతులగు నీ ప్రజలను ధరణిపోషణ రొనర్చుచున్నామో, అటులనే మీరును దానిని భరించుడు. ||౪౮||

భావార్థము :- వాచకలుప్రోపమాలంకార మీ మంత్రమందున్నది. ప్రజలయందు ప్రీపురుషులు వివేకవంతులగునటుల విద్వాంసు లనుష్ఠించి మనుష్యులతో సుఖపులతో నిండియున్న రాజ్యమును రోగ రహితముగ. పుష్టియు క్తముగ, నిరంతరసుఖిగ నొనర్చవలయును. ||౪౮|| (౮౩౨)

౮౩౩ యాతే రుద్ర ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజావతిర్వా యేవా యుషయః, ఋద్రా దేవతాః, ఆర్చ్యమస్తుదే
చన్ద్రః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యా తే రుద్ర ఇవా తనూః ఇవా విశ్వాహా భేషజీ ।

ఇవా రుతస్య భేషజీ తయా నో మృద జీవసే ॥ ||౪౯||

యా, తే, రుద్ర, ఇవా, తనూః, ఇవా, విశ్వాహా, భేషజీ, ఇవా, రుతస్య, భేషజీ, తయా, నః మృద, జీవసే. (49)

పదార్థః :- (యా) (తే) తవ (రుద్ర) రాజవైద్య (ఇవా) కల్యాణకారిణీ (తనూః) శరీరం విస్తృతా నీతి ర్వా (ఇవా) ప్రియదర్శనా (విశ్వాహా) సర్వాణి దినాని (భేషజీ) ఔషధానీవ రోగనివారికా (ఇవా) సుఖ ప్రదా (రుతస్య) రుగ్గస్య. అత్ర పృషోదరాదిత్వాజ్ఞలోపః (భేషజీ) ఆధివినాశినీ (తయా) (నః) అస్మాన్ (మృద) సుఖయ (జీవసే) జీవితుమ్. ||౪౯|| అన్వయః :- హే రుద్ర! త్వం యా తే శివా తనూః శివా భేషజీ రుతస్య శివా భేషజ్యస్తి తయా జీవసే విశ్వాహా నో మృద. ||౪౯|| భావార్థః :- రాజ వైద్యాది విద్యుద్వి ర్ధర్మనీత్యాషధిదానేన హ స్తక్రియాకాశలేన శస్త్రైశ్చిత్వా భిత్వా చ రోగేభ్యో నివార్య సర్వాః సేనాః ప్రజాశ్చ రక్షసియాః. ||౪౯||

పదార్థము :- రుద్ర = రాజవైద్య! తే = నీయొక్క. శివా తనూః = కల్యాణ మొనగూర్చు దేహము లేక విస్తారయుక్తనీతి, శివా = చూచుటకు ప్రియమైనది, భేషజీ = ఓషధులవలె రోగనాశ నము, రుతస్య శివా = రోగికి సుఖదాయకము, భేషజీ = పీడనుహరించునదియునగు, యా = ఏది యున్నదో, తయా = దానిచే, జీవసే = జీవించుటకై. విశ్వాహా = సకలదినములు, నః = మమ్ము, మృద = సుఖులుగ నొనర్చుము. ||౪౯||

భావార్థము :- రాజ వైద్యుడు, విద్వాంసులు ధర్మనీతిగణపియు, ఔషధముల విచ్చియు, చేతిపనుల నేర్పరితనముచేతను, శస్త్రములచే చేదన భేదనములొనర్చియు రోగములనుండి రక్షించి సేనను ప్రజ లను ప్రసన్నులుగ నొనర్చవలయును. ||౪౯|| (౮౩౩)

రాజపురుషుఁ డెవ్వఁడును మేష్ఠి పుట్టినవాఁడైనా నా యజుః, యద్రా దేవతాః, ఆర్షీ త్రిష్టవఁ
భిః, దైవతః స్వరః.

రాజపురుషుఁ డెవ్వఁడును మేష్ఠి పుట్టినవాఁడైనా నా యజుః, యద్రా దేవతాః, ఆర్షీ త్రిష్టవఁ

పరి నో దుద్రస్య హేరి ర్వృణక్తు పరి త్వేషస్య దుర్మతి రఘాయోః ।

అవ స్తిరా మఘవద్భ్యస్తసుష్వ మిథ్వస్తోకాయ తనయాయ మృడ ॥౫౦॥

పరి, నః దుద్రస్య, హేరిః, వృణక్తు, పరి, త్వేషస్య, దుర్మతిరితి దుః+ర్మతిః,
అఘాయోః, అఘాయోర్వ్యమ+యోః, అవ, స్తిరా, మఘవద్భ్య ఇతి మఘవత్ +
భ్యః, తసుష్వ, మిథ్వః, తోకాయ, తనయాయ, మృడ. (50)

పదార్థః :- (పరి)సర్వతః(నః)అస్మాన్ (దుద్రస్య)సదేశస్య(హేరిః)వజ్రః (వృణక్తు)పృథక్
రతోతు(పరి) (త్వేషస్య) క్రోధాదినా క్రోధస్తస్య(దుర్మతిః)దుష్టబుద్ధిః (అఘాయోః) ఆత్మనోఽఘమి
చ్చో దృష్టాచారిణః(అవ)(స్తిరా)నిశ్చరా(మఘవద్భ్యః)పూజితధనేభ్యః(తనుష్వ)విస్తృణు(మిథ్వ)ను
భి సేచక(తోకాయ)సద్యో జారాయ దాలకాయ(తనయాయ) కుమారాయ(మృడ) ఆనన్దయ. ॥౫౦॥

అన్వయః :- హే టిద్యో । భవాన్ యో రుద్రస్య హేతి త్వేన త్వేషస్యాఘాయోః సకాశాన్నః పరివృణ
క్తు యా దుర్మతి ర్భవేత్తస్యాశ్చాస్తాన్ పరివృణక్తు. యా చ మఘవద్భ్యః ప్రాప్తా స్థిరా మతి రస్తి తాం
తోకాయ తనయాయ పరి తనుష్వైతయా సర్వాన్ సతత మవమృడ. ॥౫౦॥ భావార్థః :-

రాజపురుషాణాం తదేవ ధర్మ్యం సామర్థ్యం యేన ప్రజారక్షణం దుష్టానాం హింసనం చ స్యాత్తతః స
ప్రవ్యాః సర్వేషా మాలోగ్యం సాప్రవ్యస్యనుభోన్నతిం చ కుర్మ్య ర్దేవ వర్షే సుభివో భవేయుః. ॥౫౦॥

పదార్థము :- మిథ్వః = సుఖమునుపరింజేయురాజపురుషాః । నీవు, రుద్రస్య = సభాపతియగు
రాజయొక్క, హేరిః = ఏ వజ్రమున్నదో దానిచే, త్వేషస్య = క్రోధాదులతో మండిండువాడు, అఘా
యోః = తానే కోరి దుష్టాచారములొనర్చువాడగు పురుషుని సంబంధమునుండి, నః = నుమ్ము, పరి
వృణక్తు = అన్ని విధముల దూరముగ నుంచుము. దుర్మతిః = దుష్టబుద్ధినుండి మమ్ము రక్షించుము,
మఘవద్భ్యః = పోకొనితధనవంతులనుండి లభించిన, స్థిరా = ఏస్థిరమైనబుద్ధికలదో దానిని, తోకాయ
= శీఘ్రముగ జనించు బాటకునికై, తనయాయ = కుమారునికై, పరి తనుష్వః = అన్నివైపులనుండి
విస్తృతపఱచుము. మతియు నాబుద్ధిచే నందఱిని నిరంతరము, అవ మృడ = సుఖవంతులగజేయుము.

భావార్థము :- ప్రజారక్షణ దుష్టక్షణ జరుపుటయే రాజపురుషుల ధర్మయుక్త పురుషార్థము.
దానివలన శ్రేష్ఠత్వైష్ఠ్యము లందరు సుఖముగనుండునట్లుల వారి ఆరోగ్యమును, స్వాతంత్ర్యమును
పెంచగలరు. ॥౫౦॥ (౮౩౪)

రాజ మేష్ఠిమ ఇత్యస్య పరమేష్ఠి ప్రజాపతిర్వా దేవా యజుః, యద్రా దేవతాః, నిశ్పదాన్తి యవమధ్యా
త్రిష్టవఁ భిః, దైవతః స్వరః.

సభాధ్యక్షుడికిః కిం కార్య మిత్యాహ. సభాధ్యక్షుడు లేమి చేయవలయును ?

మీధుష్టమ శివతమ త్వో నః స్తుమసా భవ । పరమే వృక్ష ఆయుధన్నిధాయ
కృత్తిం వసాన ఆ చర పినాక మ్మిభ్రదా గహీ ॥ ॥౫౧॥

మీధుష్టమ, మీధుస్తమేత్తి, మీధుః+తమ, ఏవత్రమేత్తి, ఏవ+తమ, ఓవః;
నః; సుమనా ఇతి సు+మనాః; భవ, పరమే, వృక్షే, ఆయుధమ్, నిధాయేతి, ని+
ధాయ, కృత్తిమ్, వసానః, ఆ, చర, వినాకమ్, బిభ్రత్, ఆ, గహి. (51)

పదార్థః :- (మీధుష్టమ)యోఽతిశయేన మిథ్వాన్ వీర్యవాఽస్తత్సమ్ముద్ధౌ (శివతమ)అతిశ
యేన కల్యాణకారిన్ (శివః)సుఖకారీ(నః)అన్యభ్యమ్ (సుమనాః)శోభనం మనో యస్య నః(భవ)(పర
మే)ప్రకృష్టే(వృక్షే)వృక్షచ్ఛనీయే చేదనీయే శత్రునై న్యే (ఆయుధమ్)అసి భుకుణ్ణీ శతఘ్నాదికమ్
(నిధాయ)ధృత్వా(కృత్తిమ్)మృగచర్మాదిమయామ్(వసానః) శరీరమాచ్ఛాదయన్ (ఆ) (చర)(వినాక
మ్)పాతి రక్షతి ఆత్మానం యేన తద్దమ ర్మర్మాదికమ్.పాతే ర్ముక్తేతి పాతే రాకః ప్రత్యయః ఉ.౪.౧౫,
(బిభ్రత్)ధరన్ (ఆ)(గహి)ఆగచ్ఛ. ॥౫౧॥ అన్వయః :-హే మీధుష్టమ శివతమ సఖాసేనేశ !
త్వం నః సుమనాః శివో భవ. ఆయుధం నిధాయ కృత్తిం వసానః వినాకం బిభ్రత్సన్నస్థాకం రక్షణా
యాగహి. పరమే వృక్ష ఆచర. ॥౫౧॥ భావార్థః :-సఖాసేనేశాదయః స్వప్రజ్ఞాను మజ్జలా
చారిణో దుష్టేషు చాగ్నిరివ దాహకాః స్యు ర్దేన సర్వే ధర్మపతం విహాయాధర్మం కదాపి నాచరేయుః.

పదార్థము :-మీధుష్టమ = అత్యంత పరాక్రమ యుక్తుడా! శివతమ = అతికల్యాణ మొనర్చు
వాడా! సభకు లేక సేనకు పతియైనవాడా! నీవు, నః = మాకై. సుమనాః = ప్రసన్నచిత్తుడవు, శివః
= సుఖకరుడవు, భవ = అగుము. ఆయుధమ్ = ఖడ్గము, తుపాకి, శతఘ్న మొదలగు శస్త్రములను.
నిధాయ = ధరించి,కృత్తిమ్ = మృగచర్మాదులతో తయారైన దుస్తులను, వసానః = శరీరమున ధరిం
చినవాడవై, వినాకమ్ = స్వరజ్జిసాధనమగు ధనుస్సును లేక కవచమును, బిభ్రత్ = ధరించి మమ్ముల
రక్షించుటకై, ఆగహి = రమ్ము, పరమే = ప్రబలమైనది, వృక్షే = చేదించదగినదియు నగు శత్రుసేన
యందు, ఆచర = దాగుగ విహరించుము. ॥౫౧॥

భావార్థము :-సఖాద్యక్షులు, సేనాద్యక్షులు మొదలగువారు తనప్రజలకు మంగళము సమకూర్చు
వారు, అగ్నితుల్యతేజస్వీలై దుష్టులను దహింపజేయువారుగ కావలయును. దానివలన అందరు ధర్మ
మార్గము వదలి యధర్మమార్గమున నెన్నటికి నడవకుండ నుండగలరు. ॥౫౧॥ (౮౩౫)

౮౩౬ వికిరిద్రోవ్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా చేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ఆర్ష్యనుష్టువ్
భన్దః, గాఢారః స్వరః.

ప్రజాజానా రాజజనైః సహ కథం వర్తేర నిత్తువ దిశ్యతే.

ప్రజాపురుషులు రాజపురుషులతో నెటుల మెలగవలయును ?

వికిరిద్రో విలోహిత నసుస్తే అస్తు భగవః ।

యాస్తే సహస్రభి హేతయోఽన్యముస్మన్ని వపస్తు తాః ॥ ॥౫౨॥

వికిరిద్రేతి వి+కిరిద్ర, విలోహితేతి వి+లోహిత, నమః,తే, అస్తు, భగవ ఇతి
భగ+వః, యాః, తే, సహస్రమ్, హేతయః, అన్యమ్, అస్మత్, నివపస్తు.తాః.(52)

పదార్థః :- (వికిరిద్ర) విశేషణ కిరిః సూకర ఇవ ద్రాయతి శేతే విశిష్టం కిరిం ద్రాతి నిన్దతి

౧౭౨ అసంఖ్యాతేత్యన్య పంచమేష్టి ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, యదా దేవతాః, విరాడాద్వ్యనుష్ఠవః

భంధః, గాంధారిః స్వరః.

మనుష్యైః కథ ముపకారో గౌరవ్యా ఇత్యన్యతే. మానవు లేటుల ఉపకారమును గౌరవించవలయును:

అసంఖ్యాతా సహస్రాణి యే రుద్రాఽఅధి భూమ్నామ్ ।

తేషాం సహస్ర యోజనేవ ధన్వాని తన్మసి ॥

॥౫౪॥

అసంఖ్యాతేత్యసమ్ + ఖ్యాతా, సహస్రాణి, యే, రుద్రాః, అధి, భూమ్నామ్, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి. (54)

పదార్థః :- (అసంఖ్యాతా)సంఖ్యారహితాని(సహస్రాణి)(యే)(రుద్రాః)సజీవాః ప్రాణాదయో వాయవః(అధి)ఉపరిభావే(భూమ్నామ్)పుణివ్యామ్(తేషామ్)(సహస్రయోజనే) సహస్రాక్ష్యసంఖ్యాని చతుఃకోశపరిమితాని యస్మిన్ దేశే తస్మిన్(అవ)అర్వాగర్థే(ధన్వాని)ధనూంషి(తన్మసి)విస్తారయేమ. అన్వయః :- హేమనుష్యా! యథా వయం యే అసంఖ్యాతా సహస్రాణి రుద్రా భూమ్నా మధి సన్తి తేషాం సకాశాత్సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవ తన్మసి తథా యాయ మవి తనుత. ॥౫౪॥ భావార్థః :- మనుష్యైః ప్రతికరీరం విధత్తా అసంఖ్యా భూమిసంబద్ధినో జీవా వాయవశ్చ వేద్యా వై రుపకారో గౌరవ్యావేషాం కర్తవ్యశ్చ.

॥౫౪॥

పదార్థము :- సూనవులారా ! మేమెటుల, అసంఖ్యాతా = అసంఖ్యాతములు, సహస్రాణి = సహస్రములు నైన, రుద్రాః = జీవులకు సంగంధించిన - సంబంధించని, యే = ప్రాణాది వాయువు లేవి, భూమ్నామ్ అధి = భూమిమీద నున్నవో, తేషామ్ = వాని సంబంధముచే, సహస్ర యోజనే = అసంఖ్యములగు యోజనముల విస్తీర్ణదేశమునందు, ధన్వాని = ధనుస్సులను, అవ తన్మసి = విస్తరింపజేయుదుమో అటులనే మీరును విస్తరింప జేయుడు.

॥౫౪॥

భావార్థము :- ప్రతికరీరమునందు విభాగమును పొందిన భూమికి సంబంధించిన అసంఖ్యాతము లగు జీవములను, వాయువులను మానవులేతిగి వానిచే నుపకారమును గౌరవించవలయును. వాని కర్తవ్యములను గూడ గ్రహించవలయును.

॥౫౪॥ (౧౭౨)

౧౭౩ అస్మిన్నిత్యన్య పంచమేష్టి ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, యదా దేవతాః, భురిగర్హస్థిక్

భస్మః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అస్మిన్మహత్యర్థవే సురిక్షే భవా అధి ।

తేషాం సహస్రయోజనేవ ధన్వాని తన్మసి ॥

॥౫౫॥

అస్మిన్, మహతి, అర్థవే, అన్తరిక్షే, భవాః, అధి, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి. (55)

పదార్థః :- (అస్మిన్)(మహతి)వ్యాపకత్వాదిమహాగుణవిశిష్టే (అర్థవే) బహున్యర్థాంసి జలని విద్యంతే యస్మిన్ స్తస్మిన్నివ. అర్థ ఇత్యుదక నామ . . . నిఘం. ౧.౧౨. అర్థస్థో లోపశ్చేతి స లోపో

స పరిభ్రమశ్చ (అస్తరిక్ష) అస్తరిక్షయ ఆకాశే (భవాః) వత్తమానాః (అధి) (తేషామ్) ఇతిపూర్వవత్.
 అస్తరిక్షయః :- హేమనుష్యాః యథా వయం యేఽస్మిన్ మహాత్మ్యప్రవేఽస్తరిక్షే భవా రుద్రా జీవా వాయ
 వశ్చ సన్తి తేషాం ప్రియోగం కృత్వా సహస్రయోజనే ధన్వాన్యధ్యవతన్మసి తథా యాయ మపి
 కురుత. ||౫౫|| భావార్థః :- మనుష్యై ర్యథా భూమిస్తేభ్యో జీవేభ్యో వాయుభ్యశ్చ కార్యోప
 యోగః ప్రియతే తథా అస్తరిక్షస్తేభ్యోఽపి కర్తవ్యః. ||౫౫||

పదార్థము :- మానవులారా! మేమెటుల, అస్మిన్ మహతి అర్జువే అంతరిక్షే = వ్యాపకత్వాది
 మహాగుణములుగలిగి అనంత జలములు కలిగియున్న సముద్రమువలె అగాధము, అన్నిటిమధ్య అవి
 నాయునై యున్న ఈ ఆకాశములో, భవాః = ఏజీవములు లేక వాయువులు ఉన్నవో, తేషామ్ = వానిని
 ఉపయోగమునకుతెచ్చి, సహస్రయోజనే = అసంఖ్యాత యోజనవిస్తీర్ణ దేశములో, ధన్వాని = ధను
 స్సులను, లేక అన్నాదిధాన్యములను, అధ్యవ తన్మసి = అత్యధికముగ విస్తరింపజేయుచున్నామో
 అటులనే మీరును ఒనర్చుడు. ||౫౫||

భావార్థము :- మానవులు పృథివీస్థ జీవములతో వాయువులతో కార్యములను సాధించుచున్నటుల
 ఆకాశస్థ జీవములతోను సాధించవలయును. ||౫౫|| (౮౩౯)

౮౩౯ ఏఽగ్రివా ఇత్యన్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా చేవా ఋషయః, బహురద్రా చేవతా, నిశ్చదార్శ్యమస్తుప
 భన్యః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నీలగ్రీవాః శీతికణ్ఠా దివ చ రుద్రా ఉపశ్రితాః ।

తేషాం సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి॥

||౫౬||

నీలగ్రీవా ఇతి నీల+గ్రీవాః, శీతికణ్ఠా ఇతి శీతి+కణ్ఠాః, దివమ్, రుద్రాః, ఉపశ్రితా ఇత్యు
 ప+శ్రితాః, తేషామ్ సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :- (నీలగ్రీవాః) నీలా గ్రీవా యేషాం తే (శీతికణ్ఠాః) శీతయ స్తీక్షణాః శ్వేతా వా కణ్ఠా
 యేషాం తే (దివమ్) సూర్యం విద్యుదివ (రుద్రాః) జీవా వాయవో వా (ఉపశ్రితాః) ఉపశ్లేషతయా శ్రితాః
 కణ్ఠా యేషాం తే. తేషామితి పూర్వవత్. ||౫౬|| అన్వయః :- హేమనుష్యాః యథా వయం
 యే నీలగ్రీవాః శీతికణ్ఠా దివ ముపశ్రితా రుద్రా జీవా వా వాయవః సన్తి తేషా ముపయోగేన సహస్ర
 యోజనే ధన్వాన్యవ తన్మసి తథా యాయ మపి కురుత. ||౫౬|| భావార్థః :- విద్యుద్విః వహ్ని
 స్థాన్ వాయూన్ జీవాన్వా విజ్ఞాయోపయుజ్య అగ్నియాస్థాదీని నిష్పాదనీయాని. ||౫౬||

పదార్థము :- మానవులారా! మేమెటుల. నీలగ్రీవాః = కంఠమునందు నీల వర్ణము గలవి, శీతికంఠాః
 = తీక్షణమైన లేక శ్వేతమగు కంఠము గలవి. దివమ్ = సూర్యుని విద్యుత్తువలె, ఉపశ్రితాః = ఆశ్ర
 యించియున్నవియు నగు, రుద్రాః = ఏ జీవములు లేక వాయువులున్నవో, తేషాం = వాని ఉపయోగ
 ముచే, సహస్రయోజనే = అసంఖ్యాక యోజన విస్తీర్ణదేశములో, ధన్వాని = శస్త్రాదులను, అవ
 తన్మసి = విస్తరింప జేయుదుమో, అటులనే మీరును ఒనర్చుడు. ||౫౬||

భావార్థము :- విద్యాంసులు అగ్నిస్త వాయువులను, జీవములను ఎరిగి ఉపయోగమునకుతెచ్చి
 అగ్నియాద్యప్రములను సాధించ నలయును. ||౫౬|| (౮౪౦)

౧౪౧ సీలగ్రీవా ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ పృథాపతిర్వా దేవా ఋషయః, ఉద్రా దేవతాః, సిద్ధిదార్శనమప్తువ
చన్ద్రః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మజల నా విషయమే.

సీలగ్రీవాః శిత్తికణ్ఠాః శర్వా అధః క్షమాచరాః ।

తేషాం సహస్రయోజనేనైవ ధన్వాని తన్మసి ॥

॥౫౭॥

సీలగ్రీవా ఇతి సీల+గ్రీవాః, శిత్తికణ్ఠా ఇతి శ్తి+కణ్ఠాః, శర్వాః, అధః, క్షమాచరా ఇతి క్షమా+చరాః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

(57)

పదార్థః :- (సీలగ్రీవాః) సీలా గ్రీవా యేషాం తే (శిత్తికణ్ఠాః) శితిః శ్వేతః కణ్ఠో యేషాం తే (శర్వాః) హింసకాః (అధః) అధోగామినః (క్షమాచరాః) యే క్షమాయాం పృథివ్యాం చరన్తి. తేషామితి పూర్వవత్. ॥౫౭॥

అన్వయః :- హే మనుష్యాః యే సీలగ్రీవాః శిత్తికణ్ఠాః శర్వా అధః క్షమాచరాః నన్తి తేషాం సహస్రయోజనే దూరీకరణాయ ధన్వాని వయ మవతన్మసి. ॥౫౭॥

భావార్థః :- అత్ర వాచక అప్రోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్యే వాయవో భూమే రన్తరిక్ష మన్తరిక్షే భూమిం చ గచ్ఛన్త్యాగచ్ఛన్తి తత్ర యే తేజోభూమ్నాది తత్త్వానా మవయవా శ్చరన్తి తాన్ విజ్ఞా యోపయుజ్య కార్యం సాధ్యమ్.

॥౫౭॥

పదార్థము :- మానవులారా : సీలగ్రీవాః = సీలకంఠము గలవి, శిత్తికంఠాః = నల్లని కంఠము గలవి, శర్వాః = హింసకప్రాణులు, అధః = క్రిందకు నడచునవి, క్షమాచరాః = భూమిలో నడచు నవియు నగు నే జీవము లున్నవో, తేషామ్ = వానిని, సహస్రయోజనే = వేలకొలది యోజనముల దూర మొనర్చుటకు, ధన్వాని = ధనుస్సులను మేము, అవ తన్మసి = విస్తృత మొనర్చుచున్నాము. ॥౫౭॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక అప్రోపమాలంకారమున్నది. ఏ వాయువులు భూమి నుండి ఆకాశమునకు, ఆకాశము నుండి భూమికి వీచుచుండునో వానిలో అగ్నిపృథివ్యాదుల అవయవ ములేవి యున్నవో మానవులు వాని నెరిగి మఱియు మనయోగమునకు తెచ్చి కార్యములను సాధించ వలయును.

॥౫౭॥ (౧౪౧)

౧౪౨ యే వృక్షేషు త్యస్య పరమేష్ఠీ పృథాపతిర్వా దేవా ఋషయః, ఉద్రా దేవతాః, విశ్వుదార్శనమప్తువ
చన్ద్రః, గాన్ధారః స్వరః.

మనుష్యైః సర్పారయో దుష్టా వివారణీయా ఇత్యాహ.

మనుష్యులు సర్పాది దుష్టప్రాణులను వివారించ వలయును.

యే వృక్షేషు శప్షిష్ణురా సీలగ్రీవా విలోహితాః ।

తేషాం సహస్రయోజనేనైవ ధన్వాని తన్మసి ॥

॥౫౮॥

యే, వృక్షేషు, శప్షిష్ణురాః, సీలగ్రీవా ఇతి సీల+గ్రీవాః, విలోహితా ఇతి వి+లోహి తాః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

ఉదాత్తః :- (యే) (వృక్షేషు) అమ్రాది సమేషేషు (శష్పిజ్వరాః) శష్పింసరః పింజరౌ పక్షా
యేషాం తే (నీలగ్రీవాః) నీలవర్ణా నిగంజకౌష్ఠేతాః (విలోహితాః) వివిధరక్తవర్ణాః తేషామితి పూర్వ
పత్. ॥౧౮॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథా వయం యే వృక్షేషు శష్పిజ్వరా నీలగ్రీవా విలో
హితాః సర్వాదయః సన్తి తేషాం సహస్రయోజనే ప్రక్షేపాయ ధన్వాన్యవ తన్మసి. తథా యాయ మప్యా
చరత. ॥౧౯॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యే వృక్షాదిషు పృథ్విజీవనాః సర్వాదయో వర్తన్తే
తేషాం యథా సామర్థ్యం నివారణీయాః. ॥౨౦॥

పదార్థము :- మానవులారా : మేమెటుల, వృక్షేషు = అమ్రాదివృక్షములందు, శష్పింజరాః =
భయంకర రూపము గలవి, నీలగ్రీవాః = నీలకంఠము గలిగి కలుచునవి, విలోహితాః = అనేకవిధ
ముల నలుపు మొదలైన రంగులతో కూడిన సర్పదులు, యే = ఏ హింసక జీవములున్నవో, తేషామ్
వానిని, సహస్రయోజనే = సహస్రయోజన విస్తీర్ణ దేశమున వెడలగొట్టుటకై, ధన్వాని = ధనుస్సు
లను, అవ తన్మసి = విస్తరింప చేయుదుమో, అటులనే మీరును ఆచరించుడు. ॥౨౦॥

భావార్థము :- మానవులు వృక్షాదులలో వృద్ధిగా పెరుగు సర్పదు లేవి యున్నవో వానిని
శక్తికొలది నివారించ వలయును. ॥౨౦॥ (౯౪౨)

౧౪౩ యే భూతానామితిన్య పరిమేష్ఠీ ప్రకాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ఆర్ష్యనుష్టప్
చందః, గాంధారః స్వరః.

జన్తై రధ్యాపనోః దేశౌ కుతో గ్రాహ్యో విత్యాహ.

మానవులు అధ్యాపనోః దేశము లెవరి నుండి గ్రహించ వలయును :

యే భూతానామధిపతయో విశిభాసః కపర్దినః ।

తేషాం సహస్రయోజనేనైవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౨౧॥

యే, భూతానామ్, అధిపతయః ఉచ్ఛ్రియః పతయః, విశిభాసః ఇతి విశిభాసః,
కపర్దినః, తేషామ్, సహస్రయోజన, ఇతి సహస్రయోజనే అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :- (యే) (భూతానామ్) ప్రాణ్యప్రాణీనామ్ (అధిపతయః) అధిష్ఠాతారః పాలకాః (విశి
భాసః) విగతశిఖాః సంన్యాసినః (కపర్దినః) జటిలా బ్రహ్మచారిణః. తేషా మితి పూర్వపత్. ॥౨౧॥
అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథా యే భూతానా మధిపతయో విశిభాసః కపర్దినః సంన్యాసినో బ్రహ్మ
చారిణః సన్తి తేషాం హితాయ సహస్రయోజనే వయం పరిభ్రమమామో ధన్వాన్యవ తన్మసి తథా హే
రాజపురుషాః యాయ మపి పర్యటనం సదా కరుత. ॥౨౨॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యే సూత్రా
త్కథనజ్ఞయాదిపత్ సరివ్రాజో బ్రహ్మచారిణశ్చ సర్వేషాం శరీరాత్మభోషకాః సన్తి. తదధ్యాపనోప
దేశాభ్యాం బుద్ధిదేహపుష్టిః సమ్పాదనీయా. ॥౨౩॥

పదార్థము :- మానవులారా : ఎటుల, భూతానామ్ = ప్రాణులకు ఆప్రాణులకు, అధిపతయః =
రక్షకులు-స్వాములు, విశిభాసః = శిఖారహితులగు సంన్యాసులు, కపర్దినః = జటాదారులైన బ్రహ్మ
చారులు, యే = ఎవరున్నారో, తేషామ్ = వారి హితార్థము, సహస్రయోజనే = వేలకొలది యోజ
నముల విస్తీర్ణదేశములో మేము, ఎల్లప్పు డన్నివిధముల భ్రమణ మొనర్చు చున్నామో, మతియు.
ధన్వాని = ఆ విద్యాదిదోషముల నివారణార్థము విద్యాది శక్త్యములను, అవ తన్మసి = విస్తరింప
జేయుదుమో, రాజపురుషులారా : అటులనే మీరును సర్వత్ర భ్రమణ మొనర్చుడు. ॥౨౩॥

భావార్థము :- సూత్రాత్మ ధనంజయ వాయ్వాదులవలె నే నంన్యాసులు బ్రహ్మచారులు అందఱి శరీరములను ఆత్మలను బలపఱచుచున్నారో వారినుండి చదివెయి, ఉపదేశములు వినియు మానవులు అందఱు స్వబుద్ధులను శరీరమును పుష్టమొనర్చుకొన వలయును. ||౫౯|| (౮౪౩)

౮౪౪ యే పథా మిత్యన్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, ఉద్రా దేవతా, నిఘ్నదార్శ్వనుష్ఠవః
చన్ద్రః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కార్య మిత్యాహ. మఱల మానవు లేమి చేయవలయును?

యే ప్రథాం పథిరక్షయ ఇలవృదా ఆయు ర్యుధః ।

తేషాం సహస్రయోజనేనైవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ౬౦ ॥

యే, ప్రథామ్, పథిరక్షయ ఇతి పథి + రక్షయః, ఇలవృదా, ఆయుర్యుధ ఇత్యాయుః + యుధః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :- (యే)(ప్రథామ్)మార్గాణామ్(పథిరక్షయః)యే పథిమ విచరతాం జనానాం రక్షయో రక్షకాః(ఇలవృదాః)ఇలాయా పృథివ్యా ఇమాని వస్తుజాలాని ఇలాని తాని యే వర్ధయన్తి తే. అత్యవర్ణవ్యత్యయేన ధన్య దః. ఇగుపధరక్షణః కశ్చ(ఆయుర్యుధః) యే ఆయుషా సహ యుధ్యన్తే తేషా మితి పూర్వవత్. ||౬౦|| అన్వయః :- వయం యే పథాం పథిరక్షయ ఇవ ఇలవృదా ఆయు ర్యుధో భృత్యాః సన్తి తేషాం సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవతన్మసి. ||౬౦|| భావార్థః :- మనుష్యై ర్యథా రాజజనా అహర్నిశం ప్రజాజనాన్ యథావద్రక్షన్తి, తథా పృథివీం జీవనాదికం చ వాయవో రక్షన్తితి వేద్యమ్. ||౬౦||

పదార్థము :- మేము, యే పథామ్ పథిరక్షయః = మార్గసంబంధీకులను, మార్గములందు విహరించువారిని రక్షించువారివలె, ఇలవృదాః = పృథివీసంబధములగు పదార్థముల వర్ధకులు, ఆయు ర్యుధః = పూర్ణాయు వున్నంతవరకు యుద్ధమొనర్చు భృత్యులును ఎవరున్నారో, తేషాం ధన్వాని = వారి ధనుస్సులను, సహస్ర యోజనే అవతన్మసి = అసంఖ్యయోజన విస్తీర్ణ దేశమునందు విస్తృత పఱచుచున్నాము. ||౬౦||

భావార్థము :- రాజపురుషు లెఱుల రేయంబవలు ప్రజలను యథావతు రక్షణ మొనరించు చున్నారో అటులనే పృథివిని జీవనాదులను వాయువులు రక్షించుచున్నవని గ్రహించుడు. ||౬౦|| (౮౪౪)

౮౪౫ యే తీర్థానీత్యన్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, ఉద్రా దేవతా, నిఘ్నదార్శ్వనుష్ఠవః
చన్ద్రః, గాంధారః స్వరః.

పున స్త దేవతా. మఱల నా విషయమే.

యే తీర్థాని ప్రచరన్తి స్త్రుకాహస్తా నిషజ్జిణః ।

తేషాం సహస్రయోజనేనైవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ౬౧ ॥

యే, తీర్థాని, ప్రచరన్తి, స్త్రుకాహస్తా + ఇతి, స్త్రుకా + హస్తాః, నిషజ్జిణః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి, సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :- (యే) (తీర్థాని)యాని వేదాచార్యసత్యభాషణబ్రహ్మచర్యాది సునియమాదీన్యవిద్యా దుఃఖేభ్య స్తారయన్తి యద్యాద్యైః సముద్రాదిభ్య స్తారయన్తి తాని (ప్రచరన్తి) (సృకాహస్తాః)సృకా వజ్రాణి హస్తేషు యేషాం తే. సృక ఇత్తి వజ్ర నా . . . నిఘం . . . ౨. ౨౦ (విషజ్జణః)ప్రళస్త దాజకోశయుతాః. తేషామితి పూర్వవత్. ॥౬౧॥ అన్వయః :-వయం యే సృకాహస్తా విషజ్జణ ఇవ తీర్థాని ప్రచరన్తి తేషాం సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవ తన్మసి. ॥౬౧॥ భావార్థః -మనుష్యా జాం ద్వివిధాని తీర్థాని వర్తన్తే తేషాద్భ్యాని బ్రహ్మచర్యాచార్య పేవా వేదాద్యధ్యయనాద్యావన సత్సజ్జేశ్వ రోపాసనా సత్యభాషణాదీని దుఃఖసాగరాజ్జనాన్ పారం నయన్తి. అవరాణి యైః సముద్రాది జలాశ యేభ్యః పారావారం గన్తుం శక్యాశ్చేతి. ॥౬౧॥

పదార్థము :-మేము, యే = ఎవరు, సృకాహస్తాః = హస్తములందు వజ్రమును ధరించిన వారు, విషజ్జణః = మంచి బాణములు కోశములుగలవారు నగు మానవులవలె, తీర్థాని = దుఃఖముల నుండి తరింపజేయు పేదము. ఆచార్యుడు, బ్రహ్మచర్యము, సత్యభాషణము మొదలైన మంచి నియ మములను, లేక సముద్రాదులను డాటుటకు సాధనములగు నౌకాదులను, ప్రచరంతి = ప్రచార మొనర్చుచున్నారో, తేషామ్ = వారియొక్క, సహస్రయోజనే = సహస్రయోజన విస్తీర్ణదేశములో, ధన్వాని = శత్రుములను, అవ తన్మసి = విస్తృత మొనర్చుచున్నాము. ॥౬౧॥

భావార్థము :-మానవులకు రెండురకముల తీర్థములున్నవి. అందులో మొదటివి :-బ్రహ్మచర్య ఘ్ను, గురు సేవ. వేదాదిశాస్త్రములచదువుట చదివించుట, సత్సంగము, ఈశ్వరుని ఉపాసించుట, సత్య భాషణము మొదలైనవి దుఃఖసాగరమునుండి మానవులను తరింపజేయునవి. మఱియు రెండవవి :- సముద్రాది జలాశయములను డాటుటకు సమర్థములగు నౌకాదులు. ॥౬౧॥ (౮౪౫)

౮౪౬ యేఽన్నేష్యన్య వరమేషీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, విరాడావ్యనుష్టవ

చన్తః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తదేవాహ. మఱిల నా విషయమే.

యేఽన్నేషు వివిధ్యన్తి పాత్రేషు పిబితో జనాన్ ।

తేషాం సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౬౨॥

యే, అన్నేషు, వివిధ్యన్తితి వి+విధ్యన్తి, పాత్రేషు, పిబితః, జనాన్, తేషామ్, సహస్రయోజన, ఇతి సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి. (62)

పదార్థః :- (యే) (అన్నేషు) అత్తవ్యేషు పదార్థేషు (వివిధ్యన్తి) బాణా ఇవ సాక్షతాన్ కుర్వన్తి (పాత్రేషు) పానసాధనేషు (పిబితః) పానం కుర్వతః (జనాన్) మనుష్యాదిప్రాణినః. తేషామితి పూర్వవత్. అన్వయః :-వయం యేఽన్నేషు వర్తమానాన్ పాత్రేషు పిబితో జనాన్ వివిధ్యన్తి తేషాం ప్రతి కారాయ సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవతన్మసి. ॥౬౨॥ భావార్థః :-యేఽన్నాహారం జలాదిపానం కుర్వతో విషాదినా ఘ్నున్తి తేభ్యః సర్వై ర్దూరే వసనీయమ్. ॥౬౨॥

పదార్థము :-మేము, అన్నేషు = తినదగిన పదార్థములందు స్థితములు, పాత్రేషు = పాత్రలందు, పిబితః = త్రాగుచున్నవియువగు, జనాన్ = మనుష్యాది ప్రాణులను. వివిధ్యంతి = ఎవరు బాణమువలె

గాయపఱచుచున్నారో, లేషామ్ = వారిని రాలగించుటకై, సహస్రయోజనే = అసంఖ్యయోజన విస్తీర్ణదేశమున, ధన్వాని అవతన్మసి = ధనుస్సులను విస్తరించు చున్నాము. ||౬౨||

భావార్థము :- అన్నముతినుచున్న లేక జలాదులను త్రాగుచున్న టీవములను విషాదులచే చంపు వారినుండి అందఱు దూరముగ నుండవలయును. ||౬౨|| (౮౪౬)

౮౪౭ య ఏతావ స్తః చ్యవన్త్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, భుగిర్భూతపితృః
ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

య ఏతావ స్తః చ్యవన్త్య భూయాన్త్య దిశో రుద్రా వితస్థిరే ।

తేషాన్సహస్రయోజనేనైవధన్వాని తన్మసి ॥

||౬౩||

యే, ఏతావ స్తః, చ్య, భూయాన్త్య, చ్య, దిశః, రుద్రాః, వితస్థిర ఇతి వి + తస్థిరే, లేషామ్, సహస్రయోజనేన ఇతి సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :- (యే) (ఏతావ స్తః) యావంతో వ్యాధ్యాతాః (చ్య) (భూయాన్త్య) తేభ్యోఽస్యధికాః (చ్య) (దిశః) పూర్వాద్యాః (రుద్రాః) ప్రాజఙీవాః (వితస్థిరే) వివిధతయా తిష్ఠన్తి (తేషామ్) (సహస్రయోజనే) ఏతత్సంఖ్యాపరిమితే దేశే (అవ) విరోధాత్ (ధన్వాని) అస్తరిజవయవాన్. ధన్వేత్యస్తరిక్ష నా . . . ని ఘంటా ౧. ౩. (సహస్రయోజనే) (అవ) (ధన్వాని) (తన్మసి). ||౬౩||

లన్ఘయః :- వయం య ఏతావ స్తః చ్యవన్త్య భూయాన్త్య రుద్రా దిశో వితస్థిరే తేషాం సహస్రయోజనే ధన్వాన్త్యవ తన్మసి. భావార్థః :- యే మనుష్యాః సర్వాసు దిక్ష స్థితాన్ జీవాన్ వాయున్వా యథావదుప యుజ్జతే తేషాం సర్వకార్యాణి సిద్ధాని భవన్తి. ||౬౩||

పదార్థము :- మేము. యే ఏతావ స్తః = ఏ యీ వ్యాఖ్యానమొనర్పబడిన, చ = మఱియు, రుద్రాః = ప్రాణములు లేక జీవములు, భూయాన్త్యః చ = వీరికంటె నధికములైన ప్రాణములు జీవములు, దిశః వితస్థిరే = పూర్వాదిదిశలందు వివిధవిధములుగ స్థితములై యున్నవో, తేషామ్ = వానికి విరుద్ధముగ, సహస్రయోజనే = వేయి యోజనముల విస్తీర్ణముగల దేశమునందు, ధన్వాని = అకాశావయవములను, అవతన్మసి = విస్తృతపఱచుచున్నాము. ||౬౩||

భావార్థము :- ఏమానపులు నకలదిశలందున్న జీవములను యథావతుగ ఉపయోగమునకు తెచ్చుచున్నారో వారి నకలకార్యములు సిద్ధించును. ||౬౩|| (౮౪౭)

౮౪౮ నమోఽస్తు రుద్రేభ్యో యే దివి యేషాం వర్ష మిషవః । తేభ్యో దశ ప్రాచీర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీ ర్దశోదీచీ ర్దశోద్ధ్వాః । తేభ్యో నమో అస్తు తే నోఽవస్తు తే నో

శ్వస్తః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

నమోఽస్తు రుద్రేభ్యో యే దివి యేషాం వర్ష మిషవః । తేభ్యో దశ ప్రాచీర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీ ర్దశోదీచీ ర్దశోద్ధ్వాః । తేభ్యో నమో అస్తు తే నోఽవస్తు తే నో

మృచయన్తు తే యం ద్విష్ణో యశ్చ నో ద్వేష్టి ప్రమేషాం జమ్మే దధ్యః॥౬౪॥
 నమః, అస్తు, రుద్రేభ్యః, యే, దివి, యేషామ్, వర్షమ్, ఇషవః, తేభ్యః.
 దివః, ప్రాచీ, దశ, దక్షిణాః, దశ, ప్రతీచీ, దశ, ఉదీచీ, దశ, ఊర్ధ్వాః, తేభ్యః.
 నమః, అస్తు, తే, నః, అవస్తు, తే, నః, మృతయన్తు, తే, యమ్, ద్విష్టః, యః.
 చ, నః, ద్వేష్టి, ప్రమ్, ఏషామ్, జమ్మే, దధ్యః ॥ (64)

పదార్థః :- (నమః) సర్వీయా (అస్తు) పవతు (రుద్రేభ్యః) ప్రాదేభ్య ఇవ వర్తమానేభ్యః (యే) (దివి) సూర్యప్రకాశాదావివ విద్యావినయే వర్తమానా వీరాః (యేషామ్) (వర్షమ్) వృష్టి రివ (ఇషవః) బాణాః (తేభ్యః) (దశ) (ప్రాచీ) పూర్వాదిశః (దశ) (దక్షిణాః) (దశ) (ప్రతీచీ) పశ్చిమాః (దశ) (ఉదీచీ) ఉత్తరాః (దశ) (ఊర్ధ్వాః) ఉపరిస్థాః (తేభ్యః) (నమః) అన్నాదికమ్ (అస్తు) (తే) (నః) అస్మాన్ (అవస్తు) రక్షస్తు (తే) (నః) అస్మాన్ (మృతయన్తు) నుఖయన్తు (తే) (యమ్) (ద్విష్టః) అప్రీతిం కుర్వామ (యః) (చ) (నః) అస్మాన్ (ద్వేష్టి) స ప్రీణయతి (తమ్) (ఏషామ్) వాయూనామ్ (జమ్మే) మార్జారముఖే మూషక ఇవ పీచాయామ్ (దధ్యః) నిః పీచాప. ॥౬౪॥ అన్వయః :- యే రుద్రా దివి వర్తన్తే యేషాం వర్ష మిషవ స్తేభ్యో రుద్రేభ్యో అస్మాకం నమో అస్తు యే దశ ప్రాచీ దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీ దశోదీచీ దశోర్ధ్వాః ప్రాప్ను వన్తి తేభ్యో రుద్రేభ్యో అస్మాకం నమో అస్తు య ఏవ చ భూతాస్తే నో అవస్తు తే నో మృతయన్తు తే వయం యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్మే దధ్యః. ॥౬౪॥ భావార్థః :- ఎంతా వాయూనాం సకాశాద్వర్షా తాయస్తే తథా యే సర్వత్రాధిష్ఠారాః న్యు స్తే వీరాః పూర్వాదిషు దిక్ష్యస్మాకం రక్షకాః నస్తు వయం యం విరోధిసం జానీమ స్తం సర్వత్ర ఆవృత్య వాయు వదన్వన్తయేమేతి. ॥౬౪॥

పదార్థము :- యే = సర్వహితకారు లెవరు, దివి = సూర్యప్రకాశాదులతో తుల్యములగు విద్యావినయ ములందు మెలగుదురో, యేషామ్ = ఎవరికి, వర్షమ్ = వృష్టివలె, ఇషవః = బాణములున్న వో, తేభ్యః రుద్రేభ్యః = పారిణతుల్యముగ మెలగు నా పురుషులకై, నమః = మేము సర్వినవ త్తారము, అస్తు = లభించునుగాకః ఎవరు, దశ = పదివిధముల, ప్రాచీ = తూర్పులై నను, దశ దక్షిణాః = పదివిధముల దక్షిణములై నను, దశ ప్రతీచీ = పదివిధముల పశ్చిమములై నను. దశ ఉదీచీ = పదివిధముల ఉత్తర ములను, దశ ఊర్ధ్వాః = పదివిధముల నూర్ధ్వదిక్కులై నను పొందుదురో, తేభ్యః = సర్వహితై పులగు నా రాజపురుషులకు, నమః = మాయన్నాదిపదార్థములు, అస్తు = ప్రాప్తించునుగావుతః తే = ఇటువంటి వారమైన ఆమేము, యమ్ ద్విష్టః = ఎవరితో నప్రీతి యొనర్చెదమో. చ యః నః ద్వేష్టి = ఎవరు మమ్ము దుఃఖపెట్టుదురో, తమ్ = అతనిని, ఏషామ్ జమ్మే = పిల్లి నోటిలోనికి ఎలుకవలె నీవాయు పుల పీడయందు, దధ్యః = పడవేయుదుము గాక. ॥౬౪॥

భావార్థము :- వాయుపులసంబంధముచే వర్షముకలుగునటుల సకలదిశలందధిష్ఠితులై యుండిన వీరపురుషులు పూర్వాదిదిశలందు మాకు రక్షకులగుదురు గాక : మేము విరోధులని భావించువారిని నాలుగువైపులనుండి చుట్టుముట్టి వాయువువలె బంధించెదరుగాక : ॥౬౪॥ (౮౪౮)

౮౪౯ నమో అస్తు రుద్రేభ్య ఇత్యన్య వరమేష్ఠీ వ్రాజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, దృతి శ్వస్త్వః, ఋషభః స్వరః.

సమోఽస్తు రుద్రేభ్యో యేఽస్తరితే యేషాం వాప్ర యజః । తేభ్యో దశ
ప్రాచీ దశ దక్షిణా దశ పృథివీ ర్దశోద్దీప్తీ ర్దశోద్ధావః । తేభ్యో సమోఽస్తు తే నోఽ
వస్తు తే నో మృదయన్తు తే యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జప్యే దధ్యః ॥

సమః, అస్తు, రుద్రేభ్యః, యే, అస్తరితే, యేషామ్, వాప్రః, యజః, తేభ్యః,
దశ, ప్రాచీ, దశ, దక్షిణా, దశ, పృథివీ, దశ ఉదీచీ, దశ, ఊర్ధ్వా, తేభ్యః,
సమః, అస్తు, తే, సః, ప్రవన్తు, తే, సః, మృదయన్తు, తే, యమ్, ద్విష్టః,
యః, చ, సః, ద్వేష్టి, తమ్, త్విష్టమ్, జప్యే, రుద్రభ్యః. (65)

వివర్థః :- (సమః) (అస్తు) రుద్రేభ్యః (యే) (అస్తరితే) ఆకాశే (యేషామ్) (వాప్రః) (యజః) (తేభ్యః) ఇతి పూర్వవర్త. ॥౬౫॥ అన్వయః :- యే విమానాదిప సత్త్వాఽస్తరితే విచరన్తి యే
షాం వాత ఇవేషవః సన్తి తేభ్యో రుద్రేభ్యోఽస్మాకం సమోఽస్తు యే దశ ప్రాచీ దశ దక్షిణా దశ
పృథివీ ర్దశోద్దీప్తీ ర్దశోద్ధావ ఆకా వ్యాప్తవస్త్రతేభ్యో సమోఽస్తు తే నోఽవస్తు తే నో మృదయన్తు. తే
వయం చ యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జప్యే వశే దధ్యః. ॥౬౫॥ భావార్థః :- అత్ర
వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా ఆకాశస్థాన్ భుద్ధాన్ శిర్షినః సేవన్తే తానేతే సర్వతో దం
యత్వా శిల్పవిద్యాః శిక్షేరన్. ॥౬౫॥

పదార్థము :- యే అంతరితే = విమానాదియానములందు అధిరోహించి ఎవరు అంతరిక్షమున
విహరించెదరో, యేషాం వాతః ఇవవః = దాయునదృశ శరములెవరికి ఉన్నవో, తేభ్యః రుద్రేభ్యః =
ప్రాణములవలె మెలగు నా పురుషులకై మేమునగు, సమః అస్తు = సర్వారము లభించుగావుతః దశ =
ఎవరు పదివిధములుగ, ప్రాచీ = తూర్పుదిక్కున, దశ దక్షిణా = పదివిధముల దక్షిణమున, దశ పృథి
వీ = పదివిధముల పశ్చిమమున, దశ ఉదీచీ = పదివిధముల ఉత్తరమున, దశ ఊర్ధ్వా = పదివిధ
ముల పైదిక్కున వ్యాప్తరైయున్నారో, తేభ్యః సమః అస్తు = ఆ సర్వహితైపులకు అన్నాదిపదార్థములు
లభించుగావుతః తే = అటువంటి ఆపురుషులు, సః అవన్తు = మమ్ము రక్షించుదురుగాకః తే నః మృద
యంతు = వారు మమ్ము సుఖులుగ నొనర్చుదురు గాకః తే = వారును మేమును, యమ్ ద్విష్టః = ఎవ
రిని ప్రేమించుమో, చ యః సః ద్వేష్టి = ఎవడు మమ్ము కష్టపెట్టునో, తమ్ = అతనిని, జప్యే
= మార్గాలముఖమున మూషికమువలె నీ వాయుపులిబాధయందు, దధ్యః = పడవేయుదుముగాక ॥౬౫॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. విమానపులు ఆకాశమునందున్న
కుద్దశిల్పులను సేవించెదరో వారిని పీరిన్నివిధముల బలముగలవారిగ నొనర్చి శిల్పవిద్యన గణఃపలను.

౧౫౦ సమోఽస్తు రుద్రేభ్యో ఇత్యన్య పరమేష్ఠీ ప్రజావతిర్వా యేషా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ధృతి
శృంభిః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తపేవ విషయమాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

సమోఽస్తు రుద్రేభ్యో యే పృథివ్యాం యేషామన్నమిషవః । తేభ్యో దశ
ప్రాచీ దశ దక్షిణా దశ పృథివీ ర్దశోద్దీప్తీ ర్దశోద్ధావః । తేభ్యో సమోఽస్తు తే నోఽ

వస్తు తే నో మృచయస్తు తే యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్మే దధ్యః ॥

సమః, అస్తు, రుద్రేభ్యః, యే, పృథివ్యామ్, యేషామ్, అన్నమ్, ఇషవః, తేభ్యః, దశ, ప్రాచీః, దశ, దక్షిణాః, దశ, పృతీచీః, దశ, ఉదీచీః, దశ, ఊర్ధ్వాః, తేభ్యః, సమః అస్తు, తే, నః, అవస్తు, తే, నః, మృడయస్తు, తే, యమ్, ద్విష్టః, యః, చ, నః, ద్వేష్టి, తమ్, ఏషామ్, జమ్మే, దధ్యః. (66)

పదార్థః :- (సమః) (అస్తు) (రుద్రేభ్యః) (యే) (పృథివ్యామ్) విస్తృతాయాం భూమౌ (యేషామ్) (అన్నమ్) తజ్జలాదిక మ త్రవ్యమివ (ఇషవః) శస్త్రాస్త్రాణి. తేభ్యః ఇతి పూర్వవత్. ॥౬౬॥

లస్యయః :- యే భూవిమానాదిసు స్థిత్యా పృథివ్యాం విచరన్తి యేషా మన్న మిషవ స్తేభ్యో రుద్రేభ్యోఽస్మాకం నమోఽస్తు యే దశ ప్రాచీ ర్దశ దక్షిణా దశ పృతీచీ ర్దశోదీచీ ర్దశోర్ధ్వా వ్యాప్తవస్త్రః సన్తి తేభ్యోఽస్మాకం నమోఽస్తు తే నః సర్వతోఽవస్తు తే నో మృడయస్తు తే వయం చ యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్మే దధ్యః. ॥౬౬॥ భావార్థః :- యే పృథివ్యా మన్నాస్థి న స్తాన్ సః పోష్య వర్ధనీయాః. ॥౬౬॥

పదార్థము :- యే = ఎవరు భూవిమానాదులందునెక్కి, పృథివ్యామ్ = విస్తృతమైన భూమి మీద విహరించెదరో, యేషామ్ అన్నమ్ ఇషవః = ఎవరికి ఖాద్యములగు తండులాదులు బాణరూప ములుగ నున్నవో, తేభ్యః రుద్రేభ్యః = ప్రాణతుల్యులుగ మెలగు నా పురుషులకు. సమః అస్తు = మే మెనగు సత్కారము లభించుగాక ! ఎవరు, దశ ప్రాచీః = పదివిధముల తూర్పునను, దశ దక్షిణాః = పదివిధముల దక్షిణమునను, దశ పృతీచీః = పదివిధముల పశ్చిమమునను, దశ ఉదీచీః = పదివిధ ముల ఉత్తరమునను, దశ ఊర్ధ్వాః = పదివిధముల పై దిశలందును వ్యాప్తులగుచున్నారో, తేభ్యః = ఆ సర్వహితైషులగురాజపురుషులకు, సమః అస్తు = మా అన్నాదిపదార్థములు లభించును గావుత ! ఇటువంటి పురుషు లెవరున్నారో, తే = వారు, నః అవస్తు = మమ్మన్నివై పులనుండి రక్షించెదరు గాక ! తే నః మృడయస్తు = వారు మమ్ము సుఖింపజేయుదురు గాక ! వారును మేమును, యమ్ ద్విష్టః చ = ఎవనిపట్ల అప్రసన్నులముగ నుండుమో మఱియు, యః నః ద్వేష్టి = ఎవడు మమ్ము దుఃఖపెట్టునో, తమ్ = అతనిని, ఏషామ్ = ఈ వాయుపులయొక్క, జమ్మే = మార్జాలముఖ మున మూషికమును బోలు పీడయందు, దధ్యః = పడవేయుదుము గాక ! ॥౬౬॥

భావార్థము :- పృథ్వి యం చెవరు అన్నార్థులైనజనులున్నారో వారిని బాగుగ పోషించి ఉన్నతిపఱచవలెను.

అస్మిన్నధ్యాయే వాయు జీవేశ్వర గుణ కృత్య వర్ణనా దేతదర్థస్య

పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సజ్జతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈఅధ్యాయమునందు వాయుజీవములయొక్కయు, ఈశ్వరునియొక్కయు, వీరునియొక్కయు

గుణములు కృత్యములు వర్ణించబడియుండుటచే నీయధ్యాయోక్తార్థమునకు

పూర్వాధ్యాయోక్తార్థమునకు సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమద్విద్యద్వారపరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీయుత విరజానన సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయుత దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే ఖోద శోఽధ్యాయః సమాప్త మగాత్.

అథ సప్తదశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

పదునేడవ అధ్యాయము ఆరంభించ బడుచున్నది.

విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరా సువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥

రాగం అస్మిహ్నర్తమిత్యస్య మేధాతిథి రృషిః, మరుతో దేవతాః, అతిశయోః ఛందః, పంచమః స్వరః.

అథ వృష్టి విద్యో పదిశ్యతే. ప్రథమ మంత్రమందు వృష్టివిద్య సుపదేశించెను.

అశ్రున్నూర్తం పర్వతే శ్రీయ్యాణా మధ్య ఓషధీభ్యో వనస్పతిభ్యో అధి
సమ్మృతం పయః । తాన్న ఇషమూర్తం ధత్త మరుతః సఖి రరాణాః । అశ్రున్
క్షున్మయి త్తః ఊర్గ్య నిష్కృంతం తే శుగృచ్ఛతు. ॥౧॥

అశ్రున్, ఊర్జమ్, పర్వతే, శ్రీయ్యాణామ్, అధ్య ఇత్యత్ + భ్యః, ఓషధీభ్యః,
వనస్పతిభ్యః ఇతి వనస్పతి + భ్యః, అధి, సమ్మృతమితి సమ్ + భృతమ్, పయః,
తామ్, నః, ఇషమ్, ఊర్జమ్, ధత్త, మరుతః, సఖిరరాణా ఇతి సమ్ + రరాణాః,
అశ్రున్, తే, క్షుత్, మయి, తే, ఊర్క్, యమ్, ద్విష్క, తమ్, తే, శుక్, యుచ్ఛతు.

పదార్థము :- (అశ్రున్) అశ్రుని మేమే. అశ్రేతి మేమ నా. నిమం. ౧.౧౦. (ఊర్జమ్) పరాక్ర
మమ్ (పర్వతే) పర్వతాకారే (శ్రీయ్యాణామ్) మేఘవయవానాం మధ్యే స్థితాం విద్యుతమ్ (అధ్యః) జలాశ
యేభ్యః (ఓషధీభ్యః) యవాదిభ్యః (వనస్పతిభ్యః) అశ్వత్థాదిభ్యః (అధి) (సమ్మృతమ్) సమ్యక్ ధృతం
(పయః) రసయుక్తం జలమ్ (తామ్) (నః) అన్యభ్యమ్ (ఇషమ్) అన్నమ్ (ఊర్జమ్) పరాక్రమమ్ (ధత్త)
ధరత (మరుతః) వాయవ ఇవ క్రియాకుశలా మనుష్యాః (సంరరాణాః) సమ్యక్ రాత్రి దదతి తే (అశ్రున్)
అశ్రుని (తే) తవ (క్షుత్) బుధుజ్ఞ (మయి) (తే) తవ (ఊర్క్) పరాక్రమోఽన్నం వా (యమ్) దుష్టమ్
(ద్విష్క) న ప్రసాదయేమ (తమ్) (తే) తవ (శుక్) శోకః (యుచ్ఛతు) ప్రాప్నోతు. ॥౧॥ అన్వయః :-
హే సంరరాణాః ! మరుతో యాయం పర్వతేఽశ్రున్ శ్రీయ్యాణా మూర్తంఽనోదిధత్తాద్య ఓషధీభ్యో
వనస్పతిభ్యః సమ్మృతం పయ ఇష మూర్తం చ తాఞ్చ ధత్త. హే మనుష్య ! తేఽశ్రున్నూర్గ్
వర్తతే సా మయ్యస్తు యా తే క్షుత్ సా మయి భవతు. యం వయం ద్విష్కృంతం తే శుగృచ్ఛతు.

॥౧॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యథా సూర్యో జలాశయాషధ్యాదిభ్యో రసం హుత్వా మేఘమణ్డలే
సంస్థాప్య పున ర్వర్షయతి తతోఽన్నాదికం జాయతే తదశనేన ఙ్గిన్నివృత్త్యా బలోన్నతి స్తయా దుష్టా
నాం నివృత్తి రేతయా సజ్జనానాం శోకనాశో భవతి తథా సమాససుఖదుఃఖ సేవనాః సుహృదో భూత్యా
పరస్పరేషాం దుఃఖం వినాశ్య సుఖం సతత మున్నేయమ్.

ఋషిః = సురరూపాః = సమ్యక్సాసనీయతాః : పురుషః = వాసువులనిరే క్రియాకులని
 తాతా : పురు, పురుషే = పురుషానామను దోయ. అశ్రమ్ = మేఘమునందలి, శ్రియాతామ్ =
 అవయవములందున్న విష్ణుత్తను. ఋషిమ్ = పరాక్రమమును, అన్నమును, నః = మాకై, అధి
 ధత్త = అధికముగ భరించుడు. మచియ, అద్యః = జలాశయముల నుండి, ఓషధిభ్యః = యవా
 ద్యోషపులనుండి, వసన్పరిభ్యః = రావి మొదలగు వసన్పతల నుండి, సంధ్యతమ్ = చక్కగ ధారణ
 మొనర్చుచిన. పయః = రసయుక్తజలమును, ఇషమ్ = అన్నమును, ఊర్జమ్ = బలమును, తామ్ =
 ఆ పూర్వోక్త విద్యుత్తును ధారణ మొనర్చుడు. మానవుడా : అశ్రమ్ = మేఘవిషయమున, తే
 ఊర్క్ = ఏ సీదులము లేక పరాక్రమమున్నదో యది, మయి = నాయందును ఉండు గాక : తే ఊత్
 = ఏ సీయాకలి యున్నదో యది నాలో నుండుగాక : సమానముగ సుఖదుఃఖముల భావించుచు మనము
 పరస్పర సహాయకుల మగుదుము గాక : యమ్ = మనము, ఏ మప్తుని, ద్విష్యః = ద్వేషించెదమో,
 తమ్ = అతనికి, తే శక్ = నీ శోకము, యుచ్చతు = లభించును గాక. ॥౧॥

భావార్థము : ఎటుల సూర్యుడు జలాశయముల నుండియు, ఓషధ్యాదులనుండియు, రసమును
 హరించి మేఘమండలమునకు చేర్చించి పుటల వర్షింపజేయ దానివలన అన్నాదులు పడగ
 వాని నారగించుటచే ఉదానివృత్తి, ఉన్నివృత్తిచే బలవృద్ధి, బలవృద్ధిచే దుష్టనివృత్తి, దుష్టనివృత్తి
 చే నజ్జన శోకనాశనము జరుగునో అటులనే మానవులు తమవలెనే యిలయల సుఖదుఃఖములను
 భావించి, విశ్వమునకు మిత్రులై, పరస్పర దుఃఖమును వినాశమొనర్చి నిరంతరము సుఖోన్నతి
 నొనర్చవలయును. ॥౧॥ (౮౫౧)

౮౫౨ ఇమా మ ఇత్యన్య మేవాఽఽ ర్పషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విభృష్వికృతి శృన్వః, మధ్యమః స్వరః.

అథేష్టకాది యన దృష్టాంతేన గణిత విద్యోపదిశ్యతే.

ఇష్టకా(ఇటుకలు)దుల దృష్టాంతములచే గణితవిద్య ఉపదేశించ బడుచున్నది.

ఇమా మే అగ్నౌ ఇష్టకా ధేనవః స్రంత్యేకా చ దశ చ దశ చ శతం చ
 శతం చ సహస్రం చ సహస్రం చాయుతం చాయుతం చ నియుతం చ నియుతం చ
 ప్రాయుతం చాయుతం చ స్యుద్ధుదం చ సముద్రశ్చ మధ్యం చ స్రుత చరాఽన్యైతా
 మే అగ్నౌ ఇష్టకా ధేనవః సస్వముత్రాముష్మిం లోకే ॥ ॥౨॥

ఇమాః, మే, అగ్నౌ, ఇష్టకాః, ధేనవః, స్రు, ఏకా, చ, దశ, చ, దశ, చ,
 శతమ్, చ, శతమ్, చ, సహస్రమ్, చ, సహస్రమ్, చ, అయుతమ్, చ, అయు
 తమ్, చ, నియుతమితి ని+యుతమ్, చ, నియుతమితి ని+యుతమ్, చ, ప్రాయు
 తమితి ప్ర+యుతమ్, చ, అర్బుదమ్, చ, స్యుద్ధుదమితి ని+అర్బుదమ్, చ,
 సముద్రః, చ, మధ్యమ్, చ, అన్తః, చ, వరాఽర్ధః, చ, ఏతాః, మే, అగ్నౌ, ఇష్టకాః,
 ధేనవః, స్రు, అముత్ర, అముష్మిన్, లోకే. (2)

పదార్థః :- (ఇమూః) పక్ష్యమాణాః (మే) మఱి (అగ్నే) ఏర్పడు (ఇష్టకాః) ఇష్టములం సాధించు (సహస్రమ్) దుగ్ధదాత్ర్యో గావ ఇవ (సస్తు) (ఏకా) (చ) (దశ) (చ) (దశ) (చ) (శతమ్) (చ) (శతం) (చ) (సహస్రమ్) (చ) (సహస్రమ్) (చ) (అయతమ్) దశసహస్రాది (చ) (అయతమ్) (చ) (నియతమ్) లక్షమ్ (చ) (నియతమ్) (చ) (ప్రయతమ్) దశలక్షణి ప్రయతమ్ తి కోటే పంచు లక్షమ్ (చ) (అర్బుదమ్) దశ కోటయః (చ) (న్యర్బుదమ్) అబ్జమ్. న్యర్బుదమ్ తి ఖర్బునిఖర్బు మహాపచ్చకజ్జా సంఖ్యానామ ప్యవలక్షకమ్ (చ) (సముద్యో) (చ) (మధ్యమ్) (చ) (అంతః) (చ) (పరార్థః) (చ) (ఏతాః) (మే) మమ (అగ్నే) (ఇష్టకాః) (ధేనవః) (సస్తు) (అముత్యం) పరస్మిన్ జన్మని (అముష్మిన్) పరస్మిన్ (లోకే) దృష్టవ్యే. ||౩||

అన్వయః :- మే అగ్నే ! విద్వన్ : యా మే మమేమా ఇష్టకా ధేనవ ఇవ సస్తు రాస్తవాభి భవస్తు యా ఏకా చ దశ చ దశ చ శతం చ శతం చ సహస్రం చ సహస్రం చాయితం చాయితం చ నియతం చ నియతం చ ప్రయతం చార్బుదం చ న్యర్బుదం చ సముద్రశ్చ మధ్యం చాంతశ్చ పరార్థశ్చైతా మే అగ్న ఇష్టకా ధేనవ ఇవాముల్రాముష్మిన్లోకేపస్మిన్ పరజన్మని వా సస్తు. ||౨||

భావార్థః :- యథా సు సేవితా గావో దుగ్ధాదిదానేన సర్వాన్ సంతోషయన్తి తత్రైవ దేవ్యాం సజ్జితా ఇష్టకా వృష్టిహేతుకా భూత్వా వృష్ట్యాదిద్వారా సర్వానానందయన్తి మనుష్యై రేకా సంఖ్యా దశవారం గుణితా సతీ దశసంఖ్యాం లభతే దశ దశవారం సంఖ్యాతా శతం, శతం దశవారం సంఖ్యాతం సహస్రం సహస్రం దశవారం సంఖ్యాత మయత మయతం దశవారం సంఖ్యాతం నియతం నియతం దశవారం సంఖ్యాతం ప్రయతం ప్రయతం దశవారం సంఖ్యాతం కోటిః కోటిర్దశవారం సంఖ్యాతాదశకోటియస్తా దశవారం సంఖ్యాతా ఖర్వః ఖర్వో దశవారం సంఖ్యాతో నిఖర్వో నిఖర్వో దశవారం సంఖ్యాతో మహాపచ్చి మహాపచ్చి దశవారం సంఖ్యాతః శజ్జాః శజ్జిర్దశవారం సంఖ్యాతః సముద్రః సముద్రో దశవారం సంఖ్యాతో మధ్యం మధ్యం దశవారం సంఖ్యాత మంతరన్తో దశవారం సంఖ్యాతః పరార్థ ఏతాః సంఖ్యా ఉక్తా ఉక్తై రనేకై శ్చకారైరన్యా అని అబ్జదీజరేభాప్రభృతయో యథావద్విజ్ఞేయా యథాపస్మిన్లోక ఇమూః సంఖ్యాః సన్తి తథాన్యేష్యపి లోకేషు వర్తన్తే. యథాతైతత్సంఖ్యాభిః సంఖ్యాతా ఇష్టకాః సుశిర్షిభి శ్చితా గృహకారా భూత్వా శీతోష్ణవర్షావాయ్వాదిభ్యో మనుష్యాన్ రక్షిత్వాఽనందయన్తి తత్రైవాహుతయో జలవాప్యోషదీభిః సంహత్య సర్వాన్ప్రాణీన ఆనందయన్తి. ||౨||

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా ! ఎటుల, మే = నాకు, ఇమూః ఇష్టకాః = ఇష్టసుఖమును సాధించు నీ యజ్ఞసామాగ్రి, ధేనవః = పాడియావుల వలె, సస్తు = అగునో అటులనే మీ కొఱకును అగుగాక ! ఏకా = ఒకటి, చ = దశగుణములు, దశ = పది, చ = మఱియు, దశ = పదికి, చ = పదిరెట్లు, శతమ్ = నూరు, చ = మఱియు, శతమ్ చ సహస్రమ్ = నూటికి పదిరెట్లువేయి, చ = మఱి, సహస్రమ్ చ అయతమ్ = వేయికి పదిరెట్లు అయతము, చ = మఱియు, అయతమ్ చ నియతమ్ = పదివేలకు పదిరెట్లు లక్ష, చ = మఱి, నియతమ్ చ ప్రయతమ్ = లక్షకు పదిరెట్లు పదిలక్షలు, చ = దానికి పదిరెట్లు కోటి, దానికిపదిరెట్లు, అర్బుదమ్ = పదికోట్లు, దీనికిపదిరెట్లు న్యర్బుదమ్ = న్యర్బుదము, దానికిపదిరెట్లు ఖర్వము, దానికిపదిరెట్లు నిఖర్వము, దానికిపదిరెట్లు మహాపచ్చము, దానికిపదిరెట్లు శంకు, దానికి పదిరెట్లు, సముద్రః = సముద్రము, చ = దానికిపదిరెట్లు, మధ్యమ్ = మధ్యము, చ = దానికి పదిరెట్లు, అంతః = అంతము, దానికి పదిరెట్లు, పరార్థశ్చ = పరార్థము, అగ్నే = విద్వాంసుడా, ఏతాః = మే, ఇష్టకాః = నా వేదికయొక్క యాజకులు, ధేనవః = ఆవులవలె, అముష్మిన్ లోకే = పరోక్ష జన్మయందు లేక, అముత్ర = ఈ ముందరి జన్మయందు, సంతు

దుహా ని ప్రసిపురతి తాః (అక్షియమాణాః) క్షేతుమనర్హాః ॥౩॥ అన్వయః :- హేత్రియోః యా యాయం ఋతవః స్థయా ఋతావృధః ఋతుష్టా ఋతావృధః స్థయాశ్చ ఋతాయం పుత్రశ్చతో మధుశ్చతో ౭ అక్షియమాణా విరాజః కామదుహా నామ దేనవ ఇవ స్థలా అస్మాన్సుఖయత. ॥౩॥ భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా ఋతవో గావశ్చ స్వస్వనమయానుకూలతయా సర్వాన్ ప్రాణినః సుఖయన్తి తథైవ సత్యప్రియః ప్రతినమయం స్వసత్యాదీన్ సర్వాన్ సంతర్ప్యనన్దయన్తు. ॥౩॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీలారాః ఋతువః స్థ = ఏ మీరు జనంరాది ఋతువులతో తుల్యలు, మణియు, ఋతావృధః = ఉదకముచే నదులు వృద్ధిపొందునటుల సత్యముచే మన్నతిని పొందువారు, ఋతుష్టాః = వసంతాది ఋతువుల యందుండువారలు, ఋతావృధః = సత్యమును పెంపొందించువారలనై, స్థ = ఉన్నారో, ఏ మీరు, పుత్రశ్చతో = నేయి తీయజినవియు మధుశ్చతో = మధురరసముచే ప్రాప్తములైనవియు, అక్షియమాణాః = రక్షించదగినవియు, విరాజః = వివిధ గుణములచే ప్రకాశమానములును, కామదుహాః = కామనలను పూరించునవియు, నామ = ప్రసిద్ధములునై యున్న గోవులవలె నున్నారో, ఆ మీరు మమ్ము సుఖ పెట్టుదు. ॥౩॥

భావార్థము :- వాచక లప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఎటుల ఋతువులు గోవులు వాని వాని సమయానుసారము సకలప్రాణులకు సుఖము చేకూర్చుచున్నవో అటులనే సాధ్వీష్ఠిలు సకల సమయములందు తన పతి మొదలైన వారిని సంతృప్తి పఱచి ఆనందింప జేయవలెను. ॥౩॥ (౧౫౩)

౧౫౪ సముద్రస్య త్వావకయాగ్నే పరి వ్యయామసి । ప్రావకో అస్మభ్యభి శివో భవ ॥

సభాపతి నా కిం కార్య మిత్యపదిశ్యతే । సభాపతి ఏమ చేయ వలయును?

సముద్రస్య త్వావకయాగ్నే పరి వ్యయామసి । ప్రావకో అస్మభ్యభి శివో భవ ॥
సముద్రస్య, త్వా, అవకయా, అగ్నే, పరి, వ్యయామసి, ప్రావకః, అస్మభ్యమ్, శివః, భవ. (4)

భావార్థః :- (సముద్రస్య) అన్తరిక్షస్య మధ్యే (త్వా) త్వామ్ (అవకయా) యయా ఆవన్తి రక్షన్తి తయా క్రియయా (అగ్నే) అగ్నివత్ వర్తమాన సభాపతే (పరి) సర్వరః (వ్యయామసి) ప్రాప్తాః స్మః (ప్రావకః) పవిత్రకారకః (అస్మభ్యమ్) (శివః) మజ్జలకారీ (భవ). అన్వయః :- హే అగ్నే! యథా వయం సముద్రస్యావకయా సహ వర్తమానం త్వా పరివ్యయామసి తథా పావక స్తవ మస్మభ్యం శివో భవ. ॥౪॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా మనుష్యాః సముద్రస్థాన్ జన్తూన్ రక్షిత్వా సుఖయన్తి తథా ధార్మికో రక్షకః సభేశః స్వకీయాః ప్రజాః సంరక్ష్య సతతం సుఖయేత్.

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలె తేజస్వివియైన సభాపతి! ఎటుల మేము, సముద్రస్య = ఆ కాశముమధ్య, అవకయా = రక్షణక్రియను గలిగియున్న, ర్వా = నీకు, పరి వ్యయామసి = అన్నివైపులనుండి లభించుచున్నామో, అటులనే, ప్రావకః = పవిత్ర కర్తవైన నీవు, అస్మభ్యమ్ = మాకై, శివః = మంగళకారివి, భవ = కమ్ము. ॥౪॥

భావార్థము :- వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందు గలదు. మానవు లెటుల సముద్రములోని జీవులను రక్షించి సుఖపెట్టుదురో అటులనే ధర్మాత్ముడు, రక్షకుడునగు సభాపతి స్వప్రజలను సంరక్షించి సతతము సుఖింపజేయును. ॥౪॥ (౧౫౪)

౧౫౫ హిమన్యత్యస్య మేదాతి ర్భవీః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. పురం నా విషయమే.

హిమన్యత్యస్య జరాయుణాఽగ్నేః పరి వ్యయామసి । పావతో అన్యత్యభి శివో భవ॥
హిమన్య, త్వా, జరాయుణా, అగ్నే, పరి, వ్యయామసి, పావతః, అన్య
త్యభి, శివః, భవ.

(5)

పదార్థః :- (హిమన్య) శీతస్య (త్వా) త్వామ్ (జరాయుణా) జరాయేతి యేన జరాయు స్తేన వస్త్రే
దాగ్నినా వా (అగ్నే) అగ్నివత్ తేజస్వీన్ (పరి) సర్వతః (వ్యయామసి) సంవృణోమి (పావతః) పవిత్రః
(అన్యత్యమ్) (శివః) మజ్జలమయః (భవ). ॥౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నే సభేః ! వయం హిమన్య
జరాయుణా త్వా పరివ్యయామసి పావత స్తవ మన్యత్యం శివో భవ. ॥౫॥ భావార్థః :- హే
సభేః ! యదాగ్ని ర్వస్త్రం వా శీతాతురాన్ ప్రాణినః శైత్యాద్ వియోజ్య ప్రసాదయతి తత్తైవ త్వదా
శ్రేణా వయం దుఃఖాన్ముక్తాః సంతః సుఖభాజినః స్యామ.

॥౫॥

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలె తేజస్వీయైన సభాపతి ! మేము, హిమన్య జరాయుణా =
శీతమును జీర్ణింపజేయు వస్త్రముచే లేక అగ్నిచే, త్వా = నిన్ను, పరివ్యయామసి = అన్నిదిశలనుండి
ఆద్యావన మొనరించుచున్నాము. అటులనే, పావతః = పవిత్ర స్వరూపుడవైన నీవు, అన్యత్యమ్ =
మాకు, శివః = మంగళమయడవు, భవ = కమ్ము.

॥౫॥

భావార్థము :- సభాపతి ! అగ్ని లేక వస్త్రము శీతపీడితప్రాణులను చలినుండి విముక్తమొనర్చి
ప్రసన్నమొనర్చు చున్నటులనే నిన్నాశ్రయించి యున్న మేము దుఃఖముత్తులమై సుఖభాగుల
మయ్యెదము గాక !

॥౫॥ (౧౫౫)

౧౫౬ ఉపజ్ఞస్మిత్యస్య మేదాతి ర్భవీః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

అథ దమ్పతీ కథం వర్తేయాతా మిత్యపదిశ్యతే. దంపతులు పరస్పర మెటుల వర్తించవలెను?

ఉప జ్ఞస్మిప వేతనేఽవ తర నదీష్యా । అగ్నే పితృమపామసి మణ్డాకి
తాభి రాగహీ సేమం నో యజ్ఞం పావకవర్ణభి శ్రవం కృధి ॥

॥౬॥

ఉప, జ్ఞస్, ఉప, వేతనే, అవ, తర, నదీషు, ఆ, అగ్నే, పితృమ్, అపామ్,
అస్తి, మణ్డాకి, తాభిః, ఆ, గహీ, సా, ఇమమ్, నః, యజ్ఞమ్, పావకవర్ణమితి
పావక + వర్ణమ్, శివమ్, కృధి.

(6)

పదార్థః :- (ఉప) (జ్ఞస్) జ్ఞాని భూమౌ. అత్ర సుపాం సు లిగితి సప్తమ్యేకవచనస్య లిక్.
క్షేతి పృథివీ నా.. నిమం. ౧౧. (ఉప) (వేతనే) పదార్థవిస్తారే (అవ) (తర) (నదీషు) (ఆ) (అగ్నే)
వహ్నిరీవ తేజస్వీని విదుషి (పితృమ్) తేజః (అపామ్) ప్రాణానాం జలానాం వా (అస్తి) అస్తి (మణ్డాకి)
సుభూషితే (తాభిః) అద్భిః ప్రాణై ర్వా (ఆ) (గహీ) ఆగచ్ఛ (సా) (ఇమమ్) (నః) అస్మాకమ్ (యజ్ఞమ్)
గృహశ్రమాఖ్యమ్ (పావకవర్ణమ్) అగ్నివత్ ప్రకాశ మావమ్. (శివమ్) కల్యాణకారకమ్ (కృధి) కురు.

॥౬॥ అన్వయః :- హే అగ్నే ! వహ్ని రివ విదుషి మణ్ణాకే త్రిః త్వం జ్యన్ నదీషు వేతసే
 ౭వతర యథా౭గ్ని రపాం పిత్త మసి తథా త్వం తాభి రూపాగహి సా త్వం న ఇమం పావక
 వర్ణం యజ్ఞం శివ ముపాకృధి. ॥౬॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. శ్రీ పురుషౌ
 గృహశ్రమే ప్రయత్నేన సర్వాణి కార్యాణి సంసాధ్య భుద్ధాచరణేన కల్యాణం ప్రాప్నుయాదామ్. ॥౬॥

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివంటి తేజస్వినివైన విదుషీ : మండూకీ = శ్రేష్ఠాలంకారములచే
 సుశోభితరాలవై న విదుషీ : నీవు, జ్యన్ = పుడమిమీద, నదీషు = నదులలోను, వేతసే = పదార్థముల
 విస్తారమందును. అవతర = పారము పొందుము. ఎటుల అగ్ని, అపామ్ = ప్రాణముల లేక జల
 ముల యొక్క, పిత్తమ్ అసి = తేజఃస్వరూపమైయున్నదో, ఆటులనే నీవు, తాభిః = ఆ జలములతో
 లేక ప్రాణములతో ఉప ఆ గహి = మాకు దగ్గరగ లభించుము. సా = ఆ నీవు, నః = మాయొక్క,
 ఇమమ్ = ఈ, పావకవర్ణమ్ = అగ్నివలె ప్రకాశమైనదైన, యజ్ఞమ్ = గృహశ్రమ యజ్ఞమును,
 శివమ్ = కల్యాణకర మైనదిగ. ఉప ఆ కృధి = చరచగ సంపన్న మొనర్చుము. ॥౬॥

భావార్థము :- వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. శ్రీపురుషులు గృహశ్రమము నందన్ని
 కార్యములను సిద్ధమొనర్చి భుద్ధాచరణములతో కల్యాణమును పొందుదురుగాక ! ॥౬॥ (౮౫౬)

౧౫౭ అపామిదిమిశ్రస్య మేధాతి రృషీః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆశ్మీ బృహతి ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

గృహపేన కిం కార్య మిత్యాహ. గృహస్థు రేమి చేయవలయును:

అపామిదం న్యయనః సముద్రస్య నివేశనమ్ । అన్యన్

స్తే అస్మత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యభివో భవ ॥ ॥౭॥

అపామ్, ఇదమ్, న్యయనమితి ని+అయనమ్, సముద్రస్య, నివేశనమితి ని+వేశ
 నమ్, అన్యన్, స్తే, అస్మత్, తపన్తు, హేతయః, పావకః, అస్మభ్యమ్, భవః, భవ.

పదార్థః :- (అపామ్)జలానాం ప్రాణానాం వా (ఇమమ్) అన్తరిక్షమ్ (న్యయనమ్) నిశ్చిత
 మయనం స్థానమ్ (సముద్రస్య) సాగరస్య (నివేశనమ్) నివిశన్తి యస్మిన్ స్తత్ (అన్యన్) (తే) తవ
 (అస్మత్) అస్మాకం సకాశాత్. (తపన్తు) దుఃఖయన్తు (హేతయః) వజ్రా వృద్ధయో వా (పావకః) పవిత్ర
 కారీ (అస్మభ్యమ్) (శివః) సుఖప్రదః (భవ). ॥౭॥ అన్వయః :- హే విద్వాన్ ! యదిద మపాం
 న్యయన మస్తి తస్య సముద్రస్య నివేశన మివ గృహశ్రమం ప్రాప్య పావకః సంస్త్య మస్మభ్యం
 శివో భవ తే హేతయో౭స్మదన్యాం స్తపన్తు. ॥౭॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలం
 కారః. మనుష్యా యథా౭పా మాధారః సాగరః సముద్రస్యాధిష్ఠానం భూమి ర్భూమే రధిష్ఠాన
 మన్తరిక్షం తథా గార్హ పత్యపదార్థానా మాధారం గృహం నిర్మాయ మంగలి మాచర్య శ్రేష్ఠపాలనం
 దన్యుతాదన ఇన్దు కుర్వన్తు. ॥౭॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా : ఇదమ్ = ఏయీ యాశ్రమము. అపామ్ = జలములకు ప్రాణము
 లకు. న్యయనమ్ = నిశ్చిత స్థానమై యున్నదో ఆ ఆశ్రమములోని, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క,
 నివేశనమ్ = స్థితికి తుల్యమగు గృహశ్రమమును పొంది, పావకః = పవిత్రకర్మ నొనరించువాడవ
 గుచు నీవు, అస్మభ్యమ్ శివః భవ = మాకు మంగళకారివి కమ్ము. తే హేతయః = నీ వజ్రము,

స యున్నది, అన్యత్ లన్యాన్ తదస్తు = మాకంటే ఓన్నులగు దుష్టులను దుఃఖితులుగ నొనర్చుగాక :

భావార్థము :- వాచక అప్రోవమాలంకారము ఉండున్నది. ఎటుల జలముల కాధారము సముద్రము, వాని కాధారము భూమి, తదాధారము ఆకాశమునై యున్నదో అటులనే మానవులు గృహస్థాశ్రమ సన్యాసముల కాధారముగ గృహమును నిర్మించి మంగలాచరణము లొనర్చి, శ్రేష్ఠపాలనము దుష్టతాదనము నొనర్చవలయును. ||౭|| (౮౫౭)

౮౫౭ అగ్నే పావకేశ్యస్య వసయ ర్హవిః. అగ్నిర్ దేవతా, అగ్ని గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అపై ర్విద్యద్విః కిం కార్య పితౄహ. అస్త విద్వాంసు లేమి చేయ వలయును?

అగ్నే పావక రోచిషా మన్ద్రయా దేవ జిహ్వయా । ఆ దేవాన్వక్షి యక్షి చ ॥
అగ్నే, పావక, రోచిషా, మన్ద్రయా, దేవ, జిహ్వయా ఆ, దేవాన్, వక్షి, యక్షి, చ.

పదార్థము :- (అగ్నే) విద్యాప్రకాశకోపదేశకః । (పావక) జనాంతః కరణకోధకః । (రోచిషా) ప్రకాశేన (మన్ద్రయా) అనందసాధికయా (దేవ) కమనీయ (జిహ్వయా) సత్యప్రియయా వాచా (ఆ) (దేవాన్) విదుషో దివ్యగుణాన్ వా (వక్షి) ఉపదేశసి (యక్షి) సంగచ్ఛన్తే. అత్ర బహులం ఛందసీతి శబ్దో యక్ (చ). ||౮|| అన్వయః :- హే పావక! దేవాగ్నే! త్వం మన్ద్రయా జిహ్వయా రోచిషా దేవా నావక్షి యక్షి చ. ||౯|| భావార్థము :- యథా సూర్యః స్వప్రకాశేన సర్వం జగద్ద్రోశయతి తత్తై వాప్రోపదేశకాః సర్వాణాన్ ప్రీణీయుః. ||౧౦||

పదార్థము :- పావక = మానవుల హృదయములను శుద్ధమొనర్చువాడా! దేవ = సుందరుడా! అగ్నే = విద్యాప్రకాశ మొనర్చువాడా! ఉపదేశమొనర్చువాడా! నీవు, మంద్రయా = అనందమును సాధించునది, జిహ్వయా = సత్యము ప్రియమునగు వాణి చేతను, లేక రోచిషా = ప్రకాశముచేతను, దేవాన్ = విద్వాంసులను లేక దివ్యగుణములను, ఆ వక్షి = ఉపదేశించు చున్నావు, చ = మరియు, యక్షి = సమాగమ మొనర్చుచున్నావు. ||౧౧||

భావార్థము :- సూర్యుడెటుల స్వప్రకాశముతో సకలజగత్తును ప్రసన్న మొనర్చుచున్నాడో అటులనే అవుడు ఉపదేశకుడు నగు విద్వాంసుడు సకల ప్రాణులను ప్రసన్నమొనర్చును గాక :

౮౫౯ స స ఇత్యస్య మేదాతి ర్హవిః. అగ్నిర్ దేవతా, విశ్వదాక్షి గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱి నా విషయమునే చెప్పెను.

స సః పావక దీదివో అగ్నే దేవా ॥ ఇహోపహ । ఉప యజ్ఞాభి హవిశ్చ సః ॥
సః, సః, పావక, దీదివ ఇతి దీది+వః, అగ్నే, దేవాన్, ఇహ, ఆ, వహ, ఉప, యజ్ఞమ్, హవిః, చ, సః ॥ ||౧౨||

పదార్థము :- (సః) విద్వాన్ (సః) అన్యభ్యమ్ (పావక) పవిత్ర (దీదివః) కేషస్విన్ శత్రుదాహక వా. దీదయతి ర్మ్యంతరి కర్మా. నిఘం. ౧.౧౬. అత్ర తుజాదీనా మిత్యభ్యాసస్య దీర్ఘః (అగ్నే) సత్యాసత్య విభాజక (దేవాన్) విదుషః (ఇహ) (ఆ) (వహ) (ఉప) (యజ్ఞమ్) గృహాశ్రమమ్ (హవిః) హతం ద్రవ్యమ్ (చ) (సః) అన్యభ్యమ్. ||౧౩|| అన్వయః :- హే పావక! దీదివో అగ్నే స త్వం యథాయ మగ్ని ర్హవి

హవి రావహతి తథేహ యజ్ఞం దేవాంశ్చ న ఉపావహ. ॥౯॥ భావార్థః :-అత్ర వాచకయప్రోప మాలంకారః.యథా సూర్యాదిరూపేణాయ మగ్నిః సర్వేద్యో రస మూర్ధ్వం నీర్వా వర్షయిత్వా దివ్యాని సుఖాని జనయతి తథైవ విద్వారణో విద్యారస మున్నతం కృత్వా వర్షాణి సుఖాని జనయేయః. ॥౯॥

పదార్థము :-పావక = పవిత్రుడా : దీదివిః = తేజస్వీ : లేక శత్రుదాహకుడా : అగ్నే = సత్యాసత్యములను విభజించు విద్వాంసుడా : సః = పూర్వోక్త గుణములు గల ఆ నీవు, ఎటుల యీ యగ్ని, సః = మాకై మంచి గుణములుగల, హవిః = హతసుగంధ ద్రవ్యములను పొందు చున్నదో, అటులనే, ఇహ = ఈ లోకమున, యజ్ఞమ్ = గృహోక్రమమును. చ = మతీయు, దేవాన్ = విద్వాంసులను, సః = మాకై, ఉప ఆ వహ = చక్కగ నమీపమున పొందుము. ॥౯॥

భావార్థము :-వాచకయప్రోపమాలంకార ఓందున్నది. ఎటుల నీ యగ్ని తన సూర్యాది రూప ముతో రసమును పైకి గొంపోయి వర్షించుజేసి యుత్తమ సుఖములను కలిగించు చున్నదో అటులనే విద్వాంసులు విద్యారసమును ఉన్నతి చలచి నకల సుఖములను కలిగించవలయును. ॥౯॥ (౮౫౯)

౧౬౦ పావకేశ్వస్య భారద్వాజ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా. నిచ్చదగ్నే జగతి భన్తః. నిషాదః స్వరః.

సేనాపతి నా కథ మృచితస్య మిత్థుప దిశ్యతే. సేనాపతి యెటు లుండ వలయును ?

పావకయా యచ్ఛితయన్త్యా కృపా జైమన్ రురుచే,ఉషసో న భానునా ।

తూర్వన్నయామన్నేతశస్య ను రణ ఆ యో మృణే న తత్రప్రాణో అజరః ॥౧౦॥
పావకయా, యః,చితయన్త్యా, కృపా, జైమన్, రురుచే,ఉషసః,న,భానునా,తూర్వన్,
న, యామన్, ఏతశస్య, ను, రణే, ఆ, యః, మృణే, న, తత్రప్రాణః, అజరః.(10)

పదార్థః :- (పావకయా)పవిత్రకారికయా(యః)(చితయన్త్యా)చేతనతాయాః కర్త్యా (కృపా) సామర్థ్యేన (జైమన్) జైమని రాజ్యభూమా. జైమేతి పృథివీ నా. నిఘం.౧,౧. (రురుచే) రోచతే (ఉషసః)ప్రభాతాః(స)ఇవ(భానునా)దీప్త్యా(తూర్వన్)హింసన్ (స)ఇవ (యామన్) యామని మార్గే ప్రహరే వా(ఏతశస్య)అశ్వస్య సంబంధీని బలాని. ఏతశ ఇత్యశ్వ నా. నిఘం. ౧.౧౪.(ను)క్షిప్రమ్. అత్ర ఋచి తు సు. ఇతి దీర్ఘః(రణే)(ఆ)(యః)(మృణే)ప్రదీప్తే(న)ఇవ (తత్రప్రాణః) పిపాసితః (అజరః)జరారహితః. ॥౧౦॥ అన్వయః :-యః పావకయా చితయన్త్యా కృపా సహ వర్తమానః సేనాపతి ర్భాను నోషసో న జైమన్ రురుచే యా వా యామన్నేతశస్య ను తూర్వన్ న మృణే రణే తత్రప్రాణో నాజర ఆ రురుచే న రాజ్య జ్ఞుర్తుష్కర్త. ॥౧౦॥ భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా సూర్యశ్చంద్రోశ్చ దీప్త్యా సుశోభతే తద్దేవోత్తమయా త్రియా సుపతిః సేనయా సేనాపతిశ్చ సుప్రకాశతే. ॥౧౦॥

పదార్థము :-పావకయా = పవిత్ర మొనర్చునది, చితయన్త్యా = చైతన్యమును కలిగించునదియు నగు, కృపా = సామర్థ్యముతో గూడియున్న, యః = ఏ సేనాపతి, భానునా = దీప్తిచే,ఉషసః న = ప్రభాతసమయములు శోభించు చున్నటుల, జైమన్ = రాజ్య ప్రదేశమందు, రురుచే = శోభితు డగుచు న్నాదో, యః = ఎవడు,యామన్ = మార్గమునందు లేక ప్రహరమునందు, ఏతశస్య = అశ్వమునకు సంబంధించిన బలములను,ను = శిష్టముగ,తూర్వన్ న = హింసించుచున్నటుల,మృణే రణే = ప్రదీప్త

మైన పాదము. తత్త్వపాద స = దప్పగొన్నవానివలె, అజరః = అజరుడు, అజేయుడు, యువకుడు, నిర్బయుడునై, ఆ = సక్కగనుటచే అతడు రాజ్య మొనర్చుటకు యోగ్యుడగుచున్నాడు.

భావార్థము :- ఉపమాంకార మందున్నది. సూర్య చంద్రులెటల తన దీప్తిచే శోభితులగుచున్నారో అటులనే సాధ్యమైన భార్యతోపాటు యుత్తమ పతియు, ఉత్తమ సేనతో సేనాపతియు బాగుగ ప్రకాశించుచున్నారు. ॥౧౦॥ (౮౬౦)

౮౬౧ పదునై హరిస ఇత్యన్య లోపాముద్రా ముషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షి బృహతి ఛన్దః, మహ్యమః స్వరః. న్యాయాధీశేన కథం భవితవ్య మిత్యాహ. న్యాయాధీశుడు ఎటు లుండ వలెను ?

సమస్తే హరిసే శోచిషే సమస్తే అస్మర్చిషే । అన్యాయస్తే
అస్మత్ప్రేమై హేరయః పావకౌ అస్మత్భ్యభి వో భవ ॥ ॥౧౧॥
సమః, రే, హరిసే, శోచిషే, సమః, రే, అస్తు, అర్చిషే, అన్యాయన్, రే, అస్మత్, రేవన్, హేరయః, పావకః, అస్మత్భ్యమ్, భవ. (11)

పదార్థః :- (సమః)సత్కరణమ్ (రే)తుభ్యమ్ (హరిసే)యో దుఃఖం హరితి తస్మై (శోచిషే) పవిత్రాయ (సమః) (తే) (అస్తు) (అర్చిషే) పుష్కాయ (అన్యాయన్) భిన్నాన్ శత్రూన్ (తే) తవ (అస్మత్) (తవస్తు) న నావయస్తు (హేతయః) ప్రాణిశస్త్రాయుక్తాః సేనాః (పావకః) శోధకః (అస్మత్భ్యమ్) (భవః) న్యాయకారి (భవ). ॥౧౧॥ అస్మత్భ్యః :- హే సభావతే! తే హరిసే సమస్తకృతం సమోస్తు శోచిషే అర్చిషే తే సమస్తప్రయః సమోస్తు యస్తే హేతయస్తా అన్యదన్యాయ ప్రవస్తు పావకస్త్య మస్మత్భ్యం శివో భవ. ॥౧౧॥ భావార్థః :- మనుష్యైః పవిత్రాన్ జనాన్ న్యాయాధీశాన్ కృత్యా చుష్టాన్ నివార్య సత్యో న్యాయః ప్రకాశయితవ్యః. ॥౧౧॥

పదార్థము :- సభావతీ. హరిసే తే = దుఃఖమును హరించువాడవగు నీకు. సమః = మే మొనర్చిన సత్కారము కలుగుగాక ! శోచిషే = పవిత్రుడవు, అర్చిషే = సత్కారయోగ్యుడవునగు, తే = నీకు, మేము చెప్పిన, సమః అస్తు = సమస్కారము అందును గాక ! తే = నీయొక్క హేతయః = వజ్రాది శస్త్రయుక్తములైన యేసేన లున్నవో యవి, అస్మత్ అన్యాయన్ తవస్తు = మాకంటె భిన్నులైన అన్య శత్రువులను దుఃఖితులుగ నొనర్చుగాక ! పావకః = శుద్ధియొనర్చు నీవు, అస్మత్భ్యమ్ = మాకై. భవః = న్యాయకారివి, భవ = కమ్ము. ॥౧౧॥

భావార్థము :- మానవులు పవిత్రులైన జనులను న్యాయాధీశులుగ నొనర్చి దుష్టులను నివారింపి సత్యమును న్యాయమును ప్రకాశింప జేయవలయును. ॥౧౧॥ (౮౬౧)

౮౬౨ సృషద ఇత్యన్య లోపాముద్రా ముషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విష్ణునాయతీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః. పున స్త దేవాహ. మఱి నా విషయమే.

సృషదే వేదపుషదే వేద్ బర్హిషదే వేడ్వనసదే వేద్ స్వర్విదే వేట్ ॥౧౨॥
సృషదే, సృషద ఇతి సృ + సదే, వేట్, అపుషదే, అపుషద ఇత్యపు +

సదే, వేదే, బ్రిష్టదే, బ్రిష్టసదే ఇతి బ్రిష్ట + సదే, వేదే, వసస్సదే ఇం వసస్స + దే, వేదే, స్వర్విద ఇతి స్వః + వేదే, వేదే. (12)

పదార్థః :- (స్వపదే) యో నాయకేషు సీదతి తస్మై (వేదే) యో న్యాయాసనే విశతి సః. అత్ర విశ భాతో రన్యేభ్యోఽపి దృశ్య వైశతి ఏచ్ ప్రత్యయః (అప్పుపదే) యో జలేషు నౌకాదిషు సీదతి తస్మై (వేదే) (బ్రిష్టపదే) యః ప్రజాయా వర్తకే వ్యవహారే తిష్ఠతి తస్మై (వేదే) అధిష్ఠాతా (వనసదే) యో వనేషు సీదతి తస్మై (వేదే) (స్వర్విదే) యః సుఖం వేత్తి తస్మై (వేదే). ||౧౦||
అన్వయః :- హే సభేః ! త్వం స్వపదే వేదే భవాప్పుపదే వేదే భవ. బ్రిష్టపదే వేదే భవ వనసదే వేదే భవ స్వర్విదే చ వేదే భవ. ||౧౦|| భావార్థః :- యస్మిన్ దేశే న్యాయాధీశ నాయాయ ప్రజావర్తకారణ్యస్త నాయక సుఖప్రాప్తకా విద్వాంసో వర్తంతే తత్త్రైవ సర్వాణి సుఖాని వర్తంతే. ||౧౦||

పదార్థము :- ఓ సభాపతి ! నీవు, స్వపదే = నాయకులందు స్థిరపురుషుడవగుటకై, వేదే = న్యాయాసనము మీద కూర్చొనువాడవు కమ్ము. అప్పు సదే = జలములందు నౌకాదుల మీద స్థిరుడవగుటకై, వేదే = న్యాయాసనముడవు కమ్ము. బ్రిష్టపదే = ప్రజలను వృద్ధిఁజేయు వ్యవహారము నందు స్థిరుడవగుటకు, వేదే = అధిష్ఠాతవు కమ్ము ! వనసదే = వనము లందుండు వానికై, వేదే = న్యాయమునందు ప్రవేశించువాడవు కమ్ము ! స్వర్విదే = సుఖము నెఱుగువానికై, వేదే = ఉత్సాహమునందు ప్రవేశించువాడవు కమ్ము. ||౧౦||

భావార్థము :- ఏదేశమునందు న్యాయాధీశులు, నౌకలను నడపించువాడు, ప్రజావర్తకులు, అరణ్యస్థులు సేనానాయకులు సుఖము చేకూర్చు వారలు నగు విద్వాంసు లందురో అచ్చటనే సకల సుఖములు వృద్ధిజెందగలవు. ||౧౦|| (౮౬౨)

౮౬౩ యే దేవా ఇత్యన్య లోపాముద్రా ఋషిః. ప్రాజో దేవతా, నిర్భవాక్షీ జగతి ఛస్టః, నిషాదః స్వరః.

అథ సంన్యాసిభిః కిం కార్య మిత్యాహ. సంన్యాసు లేషు చేయవలయును ?

యే దేవా దేవానాం యజ్ఞియా యజ్ఞియానామ్ సంవత్సరీణాముప భాగమాసతే ।
అహుతాదో హవిషో యజ్ఞే అస్మిన్ తస్వయమ్ పిబన్తు మధునః పుతస్య ||౧౩||
యే, దేవాః, దేవానామ్, యజ్ఞియాః, యజ్ఞియానామ్, సంవత్సరీణామ్, ఉప, భాగమ్, ఆసతే, అహుతాద ఇత్యహుత + అదః, హవిషః, యజ్ఞే, అస్మిన్, స్వయమ్, పిబన్తు, మధునః, పుతస్య. (13)

పదార్థః :- (యే) (దేవాః) విద్వాంసః (దేవానాం) విదుషామ్ (యజ్ఞియాః) యే యజ్ఞ మర్హన్తి తే (యజ్ఞియానామ్) యజ్ఞసంపాదనకుళానామ్ (సంవత్సరీణామ్) యః సంవత్సరం భృత స్తమ్. సం పార పూర్వాత్ ఖ చ. అ. ౫. ౧. ౯౨ ఇతి భూతార్థే ఖః (ఉప) (భాగమ్) దేవనీయమ్ (ఆసతే) (అహుతాదః) యేహుత మదన్తి తే (హవిషః) హోతవ్యన్య (యజ్ఞే) సంగంత్యే (అస్మిన్) (స్వయమ్) (పిబన్తు) (మధునః) క్షీద్రస్య (పుతస్య) ఆజ్యస్య జలస్య వా. ||౧౩|| అన్వయః :- యే దేవానాం మధ్యే

హవో దేవా యజ్ఞయానాం యజ్ఞే యజ్ఞయా విద్వాంసః సచత్సరీణం భాగ ముపాసతే తేఽస్మిన్
యజ్ఞే మమనో ఘృతస్య హవిషో భాగం స్వయం విదన్తు. ॥౧౩॥ భావార్థః :-యేఽస్మిన్
సంసారే అసిగ్నయోర్లా దాహవనీయ గార్హ పత్య దక్షిణాగ్నిసమ్పత్తి జాహ్యకర్మాణి విహాయాన్త
రగ్నయః సంన్యాసినః సన్తి తే హోమ మమన్వంతో భుక్తానాః సర్వత్ర విహృత్య సర్వాన్ జనాన్
దేదార్థాన్ దోషయంతి.

॥౧౩॥

పదార్థము :-దేవానామ్ = విద్వాంసులలో, అహతాహః = హవన మొనర్చకుండ పదార్థముల
నాశగించు, యే దేవాః = ఏ విద్వాంసులు, యజ్ఞయానామ్ = యజ్ఞమొనర్చుటలో నేర్పరుల యందు,
యజ్ఞయాః = యోగాభ్యాసాది యజ్ఞమునకు యోగ్యులగు నే విద్వాంసులు, సంవత్సరీణమ్ = సంవ
త్సర మంతయు ధరించబడిన వాడు, భాగమ్ = సేవించ దగినవాడునగు ఉత్తమ పరమాత్మను, ఉపా
సతే = ఉపాసించుచు వారు, అస్మిన్ యజ్ఞే = ఈ సమాగమ రూపయజ్ఞమునందు, మధునః = తేనె
యొక్కయు, ఘృతస్య = నేతియొక్కయు, హవిషః = హవన మొనర్చుచగు పదార్థముల యొక్క
యు భాగమును, స్వయమ్ విభింతు = స్వయముగ సేవించుదురు గాక :

॥౧౩॥

భావార్థము :-ఏ విద్వాంసు లోకమున నగ్నిక్రియా రహితులై అనగా ఆహవనీయ గార్హ
పత్య దక్షిణాగ్నులకు సంబంధించిన జాహ్యకర్మలను త్యజించి ఆభ్యంతరాగ్నిని ధారణమొనర్చు
సంన్యాసులై యున్నారో, వారు హోమమొనర్చుచు భోజన మొనర్చుచు సర్వత్ర విహరించుచు నకల
మానవులకు వేదార్థమును ఉపదేశించ వలయును.

॥౧౩॥ (౮౬౩)

౮౬౩ మే ఇత్యస్య లోపాదుద్భావము. ప్రాజో దేవతా, ఆర్ధే జగతి ఫలదః, నిషాదః స్వరః.

అథోత్తమా విద్వాంసః కీర్తనా భుక్తి త్యాహ. ఉత్తమ విద్వాంసు లెటు లందురు ?

యే దేవా దేవేష్వధి దేవత్వహూయస్యే బ్రహ్మణః పుర ఏతారో అస్య ।

యేభ్యో న ఋతే పవరే ధామ కిం చన న తే దివో న పృథివ్యా అధిస్నుః

యే, దేవాః, దేవేషు, అధి, దేవత్వమిత దేవ+త్వమ్, లయన్, యే, బ్రహ్మణః,

పుర+ఏతార ఇతి పురః + ఏతారః, అస్య, యేభ్యః, న, ఋతే, పవతే, ధామ,

కిమ్, చన, న, తే, దివః, -న, పృథివ్యాః, అధి, స్నుః.

(14)

పదార్థః :- (యే) (దేవాః) పూర్ణవిద్వాంసః (దేవేషు)విద్యత్సు(అధి)ఉపరి విరాజమానాః (దే
వత్వమ్)విదుషాం కర్మ భావం వా (అయన్)ప్రాప్నువన్తి (యే)(బ్రహ్మణః) పరమేశ్వరస్య (పుర
ఏతారః) పూర్వం ప్రాప్తారః (అస్య)(యేభ్యః)(న)నిషేధే (ఋతే) వినా(పవతే) పవిత్రీ భవతి(ధామ)
దధతి సుఖాని యస్మిం స్తత్(కిమ్)(చన)(న)(తే)విద్వాంసః(దివః) సూర్యస్య(న)(పృథివ్యాః)భూమేః
(అధి)(స్నుః)ప్రాప్తేషు. ॥౧౪॥ అన్వయః :-య దేవా దేవేష్వధి దేవత్వ మాయన్

యేఽన్య బ్రహ్మణః పుర ఏతారః సన్తి యేభ్య ఋతే ిం చన ధామ న పవతే తే న దివః స్నుః
న చ పృథివ్యాః అధి స్నుష్టాయన్ నాదివస స్తీతి యావత్. ॥౧౪॥ భావార్థః :-యేఽత్ర
జగతి విద్యత్తమా యోగాధిరాజా యాథాతత్త్వేన పరమేశ్వరం సన్తి తే నిఖిలజన శోధకాః సన్తే

జీవన్ముక్తి దశాయాం పరోపకార మాచరన్తో విదేహము క్రిదతాయాం న హ్యుక్తిలోకే స చ పృథి వ్యాం నియతం వసన్తి కిన్తు బ్రహ్మణి స్థిత్యాఽవ్యాహతగత్యా సర్వత్రాభి విహరన్తి. ||౧౪||

పదార్థము :-యే దేవాః = ఏ పూర్ణవిద్వాంసులు, దేవేషు అధి = విద్వాంసులలో నందచకంఠ శ్రేష్ఠులై, దేవత్యమ్ = తమ గుణకర్మ స్వభావములను, ఆయన్ = పొందుచున్నారో, మఱియు, యే = ఎవరు, అన్య బ్రహ్మణః = ఈపరమేశ్వరుని, పుర ఏతాః = ముందుగ పొందుచున్నారో, యేభ్యః ఋతే = ఎవరు లేకుండా, కిం చన ధామ = ఏ సుఖ స్థానము, న పవతే = పవిత్రము కాదో, తే = అట్టి విద్వాంసులు, న దివః = సూర్యులొకపు ప్రదేశములందును ఎక్కువగా నుండరు. న పృథివ్యాః అధి స్నుషు = భూమిమీద నే భాగమునందును ఎక్కువగ నుండరు. ||౧౪||

భావార్థము :-ఈ జగత్తులో నుత్తమ విద్వాంసులు యోగిపుంగవు లెవరు యథా తథ్యముగ పరిమేశ్వరుని ఎఱుగుచున్నారో, వారు నిఖిలజన శోధకులై, సకల ప్రాణులను కుద్దమొనర్చు చున్నవారై జీవన్ముక్తి దశలో పరోపకారము నాచరించుచు, విదేహము క్రిదశలో సూర్యులొకములో గానీ, భూలోకములోగానీ, నియమముగ నివసించక బ్రహ్మయందుస్థితులై అవ్యాహత గతితో సర్వత్రవిహరించెదరు.

౧౫ః ప్రాణదా ఇత్యన్య లోపామద్రా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విదాదాగ్ని వంక్తి శ్చర్మః, పద్మమః స్వరః.

విద్యదాగ్నిజానో కీదృశో స్యాతా మిత్యాహ, విద్వాంసుడు రాజా ఎటువంటివారుగ నుండవలెను ?

ప్రాణదా అపానదా వ్యానదా వర్చోదా వరివోదాః । అన్యాయోస్తే

అస్మాత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యభి శివో భవ ॥ ||౧౫||

ప్రాణదా ఇతి ప్రాణ+దాః, అపానదా+ఇత్యపాన+దాః, వ్యానదా ఇతి వ్యాన+దాః, వర్చోదా ఇతి వర్చః+దాః, వరివోదా ఇతి వరివః+దాః, అన్యాయో, తే, అస్మత్, తపన్తు, హేతయః, పావకః, అస్మభ్యమ్, శివః భవ. (15)

పదార్థః :- (ప్రాణదాః) యాః ప్రాణం జీవనం బలం చ దదతి తాః (అపానదాః) యా అపానం దుఃఖదూరీకరణసాధనం పరియచ్ఛన్తి తాః (వ్యానదాః) యా వ్యాప్తివిజ్ఞానం దదతి (వర్చోదాః) సకలవిద్యాధ్యయనపరిదాః (వరివోదాః) సత్యధర్మవిద్యత్ సేవాపాపికాః (అన్యాయో) (తే) తప (అస్మత్) (తపన్తు) (హేతయః) వజ్రివద్వర్తమానా శస్త్రాస్త్రోన్నతయః (పావకః) కుద్దిప్రచారకః (అస్మభ్యమ్) (శివః) (భవ). ||౧౫|| అన్వయః :- హే విద్యవన్ రాజన్! తే తప యా అస్మభ్యం ప్రాణదా అపానదా వ్యానదా వర్చోదా వరివోదా హేతయో భూత్వాఽన్యదన్యాం స్తపన్తు తాభిః పావకః సంస్త్య మన్మథ్యం శివో భవ. ||౧౫|| భావార్థః :- న ఏవ రాజా యో న్యాయస్య పర్ధకః స్యాత్. న ఏవ విద్వాన్ యో విద్యయా న్యాయస్య విజ్ఞావకో భవేత్. న స రాజా యః పరిజ్ఞాః పీడయేత్, న స విద్వాన్ యోఽన్యాయో విదుషో న తాః పరిజ్ఞాః యా నీతిజ్ఞం రాజానం న సేవేరన్.

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! రాజన్! తే = నీ యొక్క ఏ యున్నతి, లేక శస్త్రాదులు, అస్మభ్యమ్ = మాకై, ప్రాణదాః = జీవనమును బలమును ఇచ్చునవి, అపానదాః = దుఃఖమును దూరమొనర్చు సాధనము నిచ్చునవి, వ్యానదాః = వ్యాప్తివిజ్ఞానముల నిచ్చునవి, వర్చోదాః = సకల విద్యల

సప్తసింహుః హేచుపైసి యని నిర్మింపఁ. సుజియు వరివోదాః = సత్వభక్త్యనేపను విద్వాంసుల సేవలను వ్యాప్తిమొనరించినవయునగు, హేచయః = వజ్రాది శత్రుముంయున్నతులు. అన్మత్ అన్యాన్ లవస్తు = మారంతు నితరులగు దుష్టశత్రువులను తపింః జేయు గాక : వానితో, పావకః = శుద్ధిప్ర చారి మొనర్చు నీవు మాకై. శివః భవ = మంగళకారివి కమ్ము. ||౧౫||

భావార్థము :- స్వాయమును పెంచువాడే రాజు. విద్యచే న్యాయమును తెలియజేయువాడే విద్వాం సుడు, ప్రజలకు నీడ రలిగించువాడు రాజు గాజాలడు. ఇతరులను విద్వాంసులుగ చేయనివాడు విద్వాం సుడు గాజాలడు. నీతివంతుడగు రాజును సేవింపని ప్రజయు ప్రజ గానేరడు. ||౧౫|| (౮౯౫)

౮౬౬ అగ్ని రిప్యస్య వాచద్యాః ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిశ్చుదార్శీ గాయత్రీ ఛన్దః, సప్తః స్వరః. విద్వాన్ కీదృశో భవే దిత్యాహ. విద్వాంసు తెలువంటివాడుగ నుండవలెను ?

అగ్నిసిగ్మేన శోచిషా యానద్విశ్వన్నత్రీణమ్ । అగ్నిర్నో వనతే రయమ్ ||౧౬||
అగ్నిః, త్రిగ్మేన, శోచిషా, యానత్, విశ్వమ్, ని, అత్రీణమ్, అగ్నిః, నః, వనతే, రయమ్. (16)

పదార్థః :- (అగ్నిః) విద్యుత్ (త్రిగ్మేన) తీప్రేణ (శోచిషా) ప్రకాశేన (యానత్) ప్రాప్నోతి (విశ్వమ్) సర్వమ్ (ని) (అత్రీణమ్) ఆత్మం భోక్తం యోగ్యమ్ (అగ్నిః) (నః) అన్మభ్యమ్ (వనతే) విభజతి (రయమ్) పర్యవ్యమ్. ||౧౬|| అన్వయః :- హే విద్వాన్! యథా అగ్ని స్త్రిగ్మేన శోచిషా విశ్వ మత్రీణం యానత్ యథాగ్ని ర్విద్యు వో రయం నివనతే తథా ప్యన్మదర్శం ఛవ. ||౧౬|| భావార్థః :- అత్రీ వాచకలుప్రో మాలంకారః. విద్వద్భి ర్విధా పావకః స్వరేణసా శుష్ట మశుష్టం తృణాదికం దహతి తథా అస్తాకం సర్వాన్ దోషా న్నద్వా గుణాః ప్రాప్నోజీయాః. యథా విద్యుత్ సర్వాన్ పదార్థాన్ సేవతే తథా అన్మభ్యం సర్వాం విద్యాం దేవయిర్వా వయ మవిద్యాయాః పృథక్కరిజీయాః. ||౧౬||

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! ఎటుల, అగ్నిః = అగ్ని, త్రిగ్మేన శోచిషా = తీవ్రప్రకాశముతో, అత్రీణమ్ = భోగయోగ్యమగు, విశ్వమ్ = సమస్తమును, యానత్ = పొందుచున్నదో, ఎటుల, అగ్నిః = విద్యుదిగ్ని, నః రయమ్ = మాకై ధనమును, ని వనతే = నిరంతరము విభాగ మొనర్చు చున్నదో, అటులనే నీవును మారంతు గమ్ము. ||౧౬||

భావార్థము :- వాచక లుప్రోప మాలంకార మిందున్నది. ఎటుల అగ్ని స్వతేజముతో శుష్క- శుష్క- తృణాదుల నన్నిటిని కాల్చి వేయుచున్నదో, అటులనే విద్వాంసులు మారోషముల నన్నిటిని భిన్న మొనర్చి గుణములను లభింప జేయుదురు గాక : విద్యుత్తు ఎటుల సకల పదార్థములను సేవించు చున్నదో అటులనే మారన్ని విద్యుల సేవింపజేసి మమ్మవిద్యనుండి వేరు పఱచుదురు గాక : ||౧౬||

౮౬౭ య ఇమా ఇశ్వస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, నిశ్చుదార్శీ త్రిప్టువ్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

అథేశ్వరః కీదృశోఽ స్తీత్యుప దిశ్యతే. ఈశ్వరు డెట్టివాడు ?

య ఇమా విశ్వా భువనాన్వి జుహ్వాదృషి ర్హోతా స్యసేదత్ప్రితా నః ।
స ఆచిషా ద్రవిణమిచ్ఛమానః ప్రథమచ్ఛదవరా ॥ ఆచివేశ || ౧౭ ||

యః, ఇమా, విశ్వా, భువనాని, జాహ్నుర్, ఋషిః, హోరా, ని, ప్రసీదతః,
పితా, సః, సః, ఆశీషేత్యా + ఆషా, ద్రవిణమ్, ఇచ్చమాసః, ప్రథమచ్ఛత్
ప్రథమ + భత్, అవరాన్, ఆ, వివేశ. (17)

పదార్థః :- (యః) (ఇమా) ఇమాని (విశ్వా) విశ్వాని (భువనాని) జాహ్నుత్ (ఆదీత) (ఋషిః)
జ్ఞాతా (హోతా) దాతా ౭ ౭ దాతా వా (ని) (అసీదత్) సీదతి (పితా) పాలకః (సః) అస్మాకమ్ (సః) (ఆశీషా)
ఆశీర్వాదేన (ద్రవిణమ్) ధనమ్ (ఇచ్చమాసః) అత్ర వ్యత్యయేనాత్మనే పదమ్ (ప్రథమచ్ఛత్) యః
ప్రథమన్ విస్తృతాన్ ఛాయతి (అవరాన్) అర్వాదీనా నాకాదీన్ (అ) నమస్తౌత్ (వివేశ) విష్టో ౭ స్తి
లస్యయః :- హే మనుష్యాః య ఋషి ర్హోతా సః పితా పుమేశ్వర ఇమా విశ్వా భువనాని స్యసీద
త్సర్వాః లోకాన్ జాహ్నుత్ స ఆశీషా ద్రవిణ మిచ్చమాసః ప్రథమచ్ఛదవరా నావివేశేతి యాయం
విజానీత. ||౧౭|| భావార్థః :- సర్వే మనుష్యా యః సకలస్య జగతో రచతో ధారకః పాలతో
వివాశకః సర్వేభ్యో జీవేభ్యో సర్వవస్తుప్రదః పరమేశ్వరః స్వవ్యాప్త్యాకాశాదిషు ప్రవిష్టో ౭ స్తి
తమేవ సతత ముపాసీరన్.

||౧౭||

పదార్థము :- మానవులారా : ఋషిః = జ్ఞానస్వరూపుడు, హోతా = సకల పదార్థములను ఇచ్చు
వాడు, గ్రహించువాడు, సః పితా = మా రక్షకుడునగు, యః = ఏ పరమేశ్వరుడు, ఇమా విశ్వా
భువనాని = ఈ సకల భువనములందు వ్యాప్తుడై, స్యసీదత్ = నిరంతరము స్థితుడై యున్నాడో,
ఎవడు సమస్తలోకములను, జాహ్నుత్ = ధరించి యున్నాడో, సః = అతను, ఆశీషా = ఆశీర్వాద
ముతో మూర్తై, ద్రవిణమ్ = ధనమును, ఇచ్చమాసః = కోరుచున్న వాడై మఱియు, ప్రథమచ్ఛత్
= విస్తృత పదార్థముల నాచ్ఛాదిత మొనర్చుచున్నవాడై, అవరాన్ = పూర్ణాకాశములందు, ఆవివేశ
= చక్కగా వ్యాప్తుడగు చున్నాడని మీరెఱుగుడు.

||౧౭||

భావార్థము :- సకల జగత్తును సృజించి, ధరించి, పాలించి ప్రళయ మొనర్చువాడు, సకల
జీవులకు సర్వవస్తువులను ప్రదాన మొనర్చువాడు నగు నే పరమేశ్వరుడు తనవ్యాప్తిచే నాకాశాది
పదార్థములందు ప్రవేశించి యున్నాడో యతనినే విద్వాంసులందరు సతత ముపాసించ వలయును.

౧౭౮ క్రిష్ణస్విదిత్యస్య భువనపుతో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగాక్షీ పంక్తి

శృణోతి, వజ్రముః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

కిమ్, స్విత్, ఆసీత్, అధిష్ఠానమ్, అధిస్థానమిత్యధి + స్థానమ్, అరమ్భణ

మిత్యా + రమ్భణమ్, కతమత్, స్విత్, కథా, ఆసీత్, యతః, భూమిమ్, జనయన్.

కిమ్, స్విత్, ఆసీత్, అధిష్ఠానమ్, అధిస్థానమిత్యధి + స్థానమ్, అరమ్భణ
మిత్యా + రమ్భణమ్, కతమత్, స్విత్, కథా, ఆసీత్, యతః, భూమిమ్, జనయన్.
విశ్వకర్మేతి విశ్వ + కర్మా, వి, ద్యామ్, బ్రాహ్మణత్, మహి, విశ్వచక్షే ఇతి విశ్వ + చక్షే.

పదార్థము :- (మి) ప్రిశ్నే (స్విత్) వితరే (అసీత్) (అధిష్ఠానమ్) అధి తిష్ఠన్తి యస్మిం స్తత్ (అరమ్భణమ్) ఆరంభరే యస్మాత్తత్ (కతమత్) బహునా ముపాదానానాం మధ్యే కిమితి ప్రశ్నే (స్విత్) (కథా) కేన జగితారేణ (అసీత్) అస్తి (యతః) (భూమిమ్) (జనయన్) ఉత్పాదయన్ (విశ్వకర్మా) విశ్వా సృభిలాని కర్మాణి యన్య పరమేశ్వరస్య సః (వి) వివిధతయా (ద్యామ్) సూర్యాదిలోకమ్ (భౌర్లో) ఉక్త్యుత అద్భుతయతి (మహినా) స్వస్య మహిమ్నా. అతః చాస్తసో వర్ణలోప ఇతి మకారలోపః (విశ్వచక్షః) యో విశ్వం సర్వం జగచ్ఛ్రీ పశ్యతి సః. ||౧౮|| అన్వయః :- హే విద్యన్నస్య జగతోఽభిష్ఠానం యిం స్విదాసీత్ ? అరమ్భణం కతమత్ ? కథా స్విదాసీత్ ? యతో విశ్వకర్మా విశ్వ చక్ష జగదీశ్వరో భూమిం ద్యాం చ జనయత్ మహినా వ్యర్ణోత్. ||౧౮|| భావార్థః :- హే జనా ! యువ్యాభి రిదం జగర్ క్వ వసతి : కిమారమ్భణం చాన్య కిమర్థం జాయత ? ఇతి ప్రశ్న స్థేద ముత్తరః :- యో జగదీశ్వరః కార్యాభ్యం జగదుద్పాద్య స్వవ్యాప్త్యా సర్వమాచ్ఛాద్య సర్వ జ్ఞతయా సర్వం పశ్యతి సోఽభిష్ఠాన మారమ్భణం చాస్తి. సర్వశక్తిమాన్ రచనాదిసామర్థ్యముక్తోఽస్తి. జీవేభ్యః పాపపుణ్యఫలదానాయ భోజయితुం సర్వం రచితవా నితి వేద్యమ్. ||౧౮||

పదార్థము :- విద్వాంసుదా : ఈ జగత్తునకు, అధిష్ఠానమ్ = ఆధారము, కిం స్విత్ అసీత్ = ఎంత ఆశ్చర్యరూప మైయున్నది : మరియు, అరమ్భణమ్ = ఈ కార్యజగత్తుయొక్క రచనకు ఆరంభ కారణము, కతమత్ = అనేకోపాదానములందేది ? మరియు నది. కథా స్విత్ అసీత్ = వివిధముగ తర్కించదగినదై యున్నది : యతః = దేనిచే, విశ్వచక్షః = సర్వ జగత్తుయొక్క ద్రష్ట, జగదీశ్వరుడు, భూమిమ్ = భూమిని. ద్యామ్ = సూర్యాది లోకములను, జనయన్ = ఉత్పన్న మొనర్చుచున్న వాడునునై, మహినా = స్వమహిమచే, వ్యర్ణోత్ = వివిధ విధముల నాచ్ఛాదిత మొనర్చుచున్నాడు.

భావార్థము :- మానవులారా ! ఈ జగత్తెక్కడ యున్నది ? దీనికి కారణమేమిటి ? ఎందు కుత్పన్నమగు చున్నది ? అను ప్రశ్నలకు సమాధానమిది :- ఏ జగదీశ్వరుడు కార్యజగత్తు నుత్పన్న మొనర్చి స్వవ్యాప్తిచే సర్వమును ఆచ్ఛాదించి, సర్వజ్ఞత్వముచే సకలమును వీక్షించుచున్నాడో అత డీ జగత్తున కాధారమును నిమిత్త కారణమునునై యున్నాడు, అతడు సర్వశక్తిమంతుడు, రచనాది సామర్థ్యముక్తుడనై యున్నాడు జీవులకు పాపపుణ్యముల ఫలమిచ్చి భోగింప జేయుటకై ఈసమస్త సంసారమును పరించెనని యే కెలుగ వలెను. ||౧౮|| (౮౬౪)

౮౬౪ విశ్వత ఇత్యన్య భువనపురో విశ్వకర్మా యుషః, విశ్వకర్మా దేవతా భురిగాక్షీ త్రిపువ

చందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతో బాహురుత విశ్వతస్పాత్ ।

సం బ్రాహ్మభ్యాం ధమతి సంపతత్రై ర్ద్యావభూమీ జనయన్తేవ ఏకః ||౧౯||

విశ్వతశ్చక్షురితి విశ్వతః + చక్షుః, ఉత, విశ్వతోముఖ ఇతి విశ్వతః + ముఖః, విశ్వతోబాహురితి విశ్వతః + బాహుః, ఉత, విశ్వతస్పాత్, విశ్వతః పాదితి విశ్వతః + పాత్, సమ్, బ్రాహ్మభ్యామితి బ్రాహ్మ + భ్యామ్, ధమతి, సమ్, పతత్రైః.

ద్యావాభూమీ ఇతి ద్యావాభూమీ, జనయన్, దేవః, ఏకః. (19)

పదార్థః :- (విశ్వతశ్చక్షుః) విశ్వతః సర్వస్మి జ్ఞాగతి చక్ష ర్భవం యస్య స(ఉత) అపి (విశ్వతో ముఖః) విశ్వతః సర్వతో ముఖముపదేశన మస్య సః (విశ్వతో బాహుః) సర్వతో బాహు ర్భవం వీర్యం వా యస్య సః (ఉత) అపి (విశ్వతస్పాత్) విశ్వతః సర్వత్ర పాత్ గతి ర్వాప్తి ర్భవస్య సః (సమ్) సమ్యక్ (బాహుభ్యామ్) అనంతాభ్యాం బలవీర్యాభ్యామ్ (ధమతి) ప్రాప్నోతి, ధమతీతి గతి కర్మా... విమం... ౨.౧౪. (సమ్) (పతత్రైః) పతనశీలైః పరమాత్మాదిభిః (ద్యావాభూమీ) సూర్యృణిపీలోకా (జనయన్) కార్యరూపేణ ప్రకటయన్ సన్ (దేవః) స్వప్రకాశః (ఏకః) అద్వితీయోఽసహాయః. ||౧౯|| ఉన్వయః :- హే మనుష్యా యాయం యో విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోబాహురుత విశ్వతస్పాదేకో దేవః పతత్రై ర్వావా భూమీ సంజనయన్ సన్ బాహుభ్యామ్ సర్వం జగ త్సంధమలి తమేష్ట ముపాస్య మభిరక్షకం పరమేశ్వరం జానీత. ||౧౯|| భావార్థః :- యత్సృజ్యే త్సృజ్యే మహతో మహాన్ నిరాకారోఽనంతసామర్థ్యః సర్వత్రాభివ్యాప్తో దేవోఽద్వితీయః పరమాత్మాస్తి స ఏవాతి సూక్ష్మాత్కారణాత్ స్థూలం కార్యం రచయితుం వినాశయితుం వా సమర్థో పత్రతే. య ఏతస్యోపాసనం విహయాస్య ముపాస్తేః క స్తస్మాదన్యో జగతి దుర్భగోఽస్తి? ||౧౯||

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు, విశ్వతశ్చక్షుః = సకల సంసారద్రష్ట ఉత = మణియు' విశ్వతోముఖః = అన్నివైపులనుండి యందలి కుపదేశించువాడు. విశ్వతోబాహుః = అన్నివిధముల యనంత బలతరాక్రమములు గలవాడు, ఉత = మణియు, విశ్వతస్పాత్ = సర్వత్రవ్యాపించి యున్న వాడు, ఏకః = అద్వితీయుడు, అసహాయకుడు నగునే, దేవః = స్వయంప్రకాశుడు, పతత్రైః = పతనశీలములగు పరమాత్మాదులచే, ద్యావాభూమీ = తరణి ధరణీలోకములను, సం జనయన్ = కార్య రూపమున ప్రకటింప జేయుచు. బాహుభ్యామ్ = అనంత బలపరాక్రమములచే సకల దగ్ధును, సగ ధమతి = చక్కగ పొందుచున్నాడో, ఆ పరమేశ్వరుడే ఉపాసనీయుడు. సర్వత్ర రక్షకుడు నని యెఱుగుడు. ||౧౯||

భావార్థము :- సూక్ష్మముకంటె సూక్ష్మియు, పెద్దవానికంటె పెద్ద, నిరాకారుడు అనంత సామర్థ్య వంతుడు, సర్వవ్యాపకుడు, ప్రకాశ స్వరూపుడు, అద్వితీయుడు, నగు పరమాత్మ యెవడున్నాడో అతడే అతిసూక్ష్మకారణము నుండి స్థూలమగు కార్య రూపజగత్తును రచించుటకు వినాశ మొనర్చుటకు సమర్థుడు. అటువంటి ఇతనిని వదలి ఇతరుని ఉపాసించువాని కంటె భాగ్యహీను డెవరో జగత్తులో నుండును?

౨౦౦ కిల్బిస్విదిత్యస్య భువనపుతో విశ్వకర్మా ముషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, స్వరాచక్షీతిర్ము

చందః, దైవతః స్వరః.

పునస్తదేవాహ. మఖల నా విషయమే.

కిల్బిస్విద్వనం క ఉ స వృక్ష ఆన యలో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః ।

మనీషిణో మనసా పృచ్ఛతేదు తద్యదధ్యతిష్ఠద్ భువనాని ధారయన్ ||౨౦||

కిమ్, స్వితే, వనమ్, కః, ఊ, ఇత్యా, సః, వృక్షః, ఆన, యతః,

ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, నిష్టతక్షుః, నిస్తక్షురితి నిః+తతక్షుః, మనీషిణః,

మసనా, ప్రృచ్ఛత, ఇతః, ఊచిత్యాచ, పచ, యత్, అధ్యత్ప్రదిత్యధి+అతి
ప్రచ, భువనాని, ధారయన్. (20)

పదార్థః :- (కిమ్)(స్విత్)(వనమ్)సంభజనీయం కారణవనమ్(కః)(ఉ)వితర్కే-(సః)పరోక్షే
(వృక్షః)యో పృశ్యతే చిద్యతే న సంసారః(ఆన)అస్తి(యతః)యస్య ప్రకృత్యాఖ్య కారణస్య సకా
శాత్(ద్యావాపృథివీ)విస్తృతౌ సూర్యభూమిలోకౌ (నిష్ఠతక్షః)నితరాం తతక్ష. అత్ర వచనవ్యత్యయః
(మనీషిణః)మనస ఈషిణో యోగినః (మనసా)విజ్ఞానేన(ప్రవృత్త) (ఇత్)ఏవ (ఉ) ప్రసిద్ధౌ(తత్)
సః(యత్)యః(అధ్యత్ప్రత్) అధిష్ఠాతృత్వేన న ర్తతే(భువనాని) భవన్తి భూతాని యేషు తాన్లో
కాన్(ధారయన్)వాయువిద్యుత్సూర్యాదినా ధారణం కారయన్. ॥౨౦॥

పదార్థము :- ప్రశ్న :- మనీషిణః = మనోనిగ్రహముగల యోగులారా : మీరు, మనసా =
విజ్ఞానముతో విద్వాంసులను, కిం స్మిత్ = ఏది, వనమ్ = సేవించ దగిన కారణరూపవనము :
మతియు, కః ఉ = ఏది? సః వృక్షః ఆన = చిద్యమానము అనిత్యము కార్యరూపమునగు సంసారమై
యున్నది : ఇటుల, పచ్చత = అడుగుడు. యతః = దేనినుండి, ద్యావాపృథివీ = విస్తారమున్నదైన
సూర్యుని, భూమ్యాదిలోకములను ఎవడు, నిష్ఠతక్షః = వేరు వేరుగ నొనర్చెనో? యత్ = ఎవడు,
భువనాని = ప్రాణులుండు స్థానమును లోక లోకాంతరములను. ధారయన్ = వాయువిద్యుత్సూర్యా
దుల ద్వారా ధారణ మొనరింప జేయుచు, అధ్యత్ప్రత్ = అధిష్ఠాతయై యున్నాడో, తత్ ఇత్ ఉ =
ఆ ప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మను ఈ సమస్తమునకు కర్తగా నెఱుగుడు. ॥౨౦॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమువలె మొదటి మూడు చరణములలో ప్రశ్నయన్నవి, చివరి
పాదము నందు సమాధానమున్నది. వృక్షశబ్దముచే కార్యము, వనశబ్దముచే కారణమును గ్రహించ
బడును. ఎటుల సకల, పదార్థములను పృథివి, పృథివిని సూర్యుడు, సూర్యుని విద్యుత్తు, విద్యుత్తును
వాయువు ధరించు చున్నదో అటులనే వీనినన్నిటిని ఈశ్వరుడు ధారణ మొనర్చుచున్నాడు. ॥౨౦॥

౮౭౧ యా త ఇత్యస్య భువనపుతో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, ఆగ్నీ త్రిపువ్
భస్వః, వైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

యా తే ధామాని ప్రమాణి యవమా యా మధ్యమా విశ్వకర్మన్నుతేమా ।
ఊ సద్భిః హవిషి స్వధావః స్వయం యజస్వ తన్వం వృధానః ॥ ౨౧ ॥
యా, రే, ధామాని, ప్రమాణి, యా, అవమా, యా, మధ్యమా, విశ్వకర్మ
న్నితి విష్వ+కర్మన్, ఉర, ఇమా, ఊ, సఖిభ్య, ఇతి సఖి+భ్యః, హవిషి,
స్వధావ ఇతి స్వధా+వః, స్వయమ్, యజస్వ, తన్వమ్, వృధానః. (21)

పదార్థః :- (యా) యాని అత్ర శేర్లుక్ (తే) తవ పరమాత్మనః (ధామాని) దధతి పదాధాన్
యేషు యై ర్వా తాని జన్మస్థాన నామాని(పరమాణి)ఉ త్రమాని(యా)యాని(అవమా)కవిష్టాని(యా)
యాని(మధ్యమ)మధ్యమాని మధ్యస్థాని(విశ్వకర్మన్)సమగ్రో త్తమకర్మకారిన్ (ఉత)(ఇమా) ఇమాని

(శిక్ష) కుఱిగుణానుపదిశ. అత్ర ద్విచోత స్తజ ఇతి దీర్ఘః (సఖిభ్యః) అప్రేక్ష్యః (హవిషః) దామ
మాదాతు మర్తే వ్యవహారే (స్వధావః) బహ్వన్నయంత్ర (స్వయమ్) అజ్ఞాపాలకేభ్యః (యజస్వ) సంగ
చ్ఛస్వ (తస్వమ్) శరీరమ్ (వృధానః) వృద్ధం కుర్వన్. ||౨౧|| అర్చయః :- హే స్వధావో
విశ్వకర్మన్ : జగదీశ్వర ! తే నృష్టా యా పరమాణి యాఽపమా యా మద్యమా దామాని సన్నితా
నీమా హవిషి స్వయం యజస్వ. ఉతాస్యస్మాకం తస్యం వృధానోఽస్మద్యం సఖిభ్యః శిక్ష. ||౨౨||
భావార్థః :- యథేహేశ్వరేణ నికృష్ట మధ్యమోత్తమాని వస్తుని స్థానాని చ రచించి తత్రైవ సభాసభ్యా
దిభిః త్రివిధాని స్థానాని రచయిత్వా వస్తుని ప్రాప్య బ్రహ్మచర్యేణ శరీరబలం పెరచిత్తాని మిత్రాణి
సుశిక్ష్యకర్తవ్యమునై రభివితవ్యమ్. ||౨౩||

పదార్థము :- స్వధావః = ఎక్కువ అన్నము గలవాడు. విశ్వ కర్మన్ = సకల శ్రేష్ఠకర్మల
నాచరించువాడు. జగదీశ్వరా : తే = నీసృష్టిలో, యా పరమాణి = ఏ శ్రేష్ఠములు, యా అపమా
= ఏ నికృష్టములు, యా మద్యమా = ఏ మధ్యకములునైన, దామాని = సకల పదార్థములను
ఆధారమాతములగు జన్మస్థాన నామము లున్నవో, ఇమా = వీని సన్నిధిని. హవిషి = ఆదాన ప్రదాన
వ్యవహారము నందు, స్వయమ్ = స్వయముగ, యజస్వ = సంగత మొనర్చుము, ఉత = మరియు
మా యొక్క, తస్వమ్ = శరీరమును, వృధానః = వృద్ధిసమయము, సఖిభ్యః = మి యజ్ఞాపాలకులము
మిత్రులమునగు మాకు, శిక్ష = కుఱి గుణోపదేశ మొనర్చుము. ||౨౪||

భావార్థము :- ఈ జగత్తులో నీశ్వరుడెటుల నికృష్టమధ్యమ శ్రేష్ఠప దార్థములను, స్థానములను
రచించెనో అటులనే సభాసతి మొదలైనవారు మూడురకముల స్థానములను నిర్మించి వస్తువులను
పొంది, బ్రహ్మచర్యముచే శరీర బలమును పెంపొందించెనని, మిత్రులకు సుశిక్ష గణపి ఐశ్వర్య పంతులు
కావలయును. ||౨౫|| (౨౭౩)

౧౦౩ విశ్వకర్మస్మిత్యస్య కువసపుతో విశ్వకర్మా జుషిః, పిక్వర్మా వేవతా, పిక్వదాగ్ని ర్విష్టా
శన్తః, దైవః స్వరః.

పున స్తపేవ విషయ మాహ. పురల నా విషయమే.

విశ్వకర్మన్ హవిషా వావృధానః స్వయం యజస్వ పృథివీముత ద్యామ్ ।
ముహ్యన్త్యన్యేఽఅభితః సపత్నా ఇహాస్మాకం మమవా సూరిస్తు ॥
విశ్వకర్మన్నితి విశ్వ+కర్మన్, హవిషా, వావృధానః, వావృధాన ఇతి వావృధానః, స్వ
యమ్, యజస్వ. పృథివీమ్, ఉత, ద్యామ్, ముహ్యన్తు, అన్యే, అభితః, సపత్నా
ఇతి స+పత్నాః, ఇహ, అస్మాకమ్, మమవేతి, మమ+వా, సూరిః, అస్తు. (22)

పదార్థః :- (విశ్వకర్మన్) అభిలోత్తమ కర్మకారిన్ (హవిషా) హవనేనోత్తమగుణా దానేన
(వావృధానః) వర్ధమానః సన్ (స్వయమ్) (యజస్వ) సంగతం కురు (పృథివీమ్) (ఉత) అపి (ద్యామ్)
సూర్యాదిలోకమ్ (ముహ్యన్తు) (అన్యే) (అభితః) సర్వతః (సపత్నాః) శత్రవః (ఇహ) (అస్మాకమ్)
(మమవా) పూజితధనయుక్తః (సూరిః) విద్వాన్ (అస్తు) ||౨౬|| అన్వయః :- హే విశ్వ

కర్కన్ హవిషా వాప్యధానః సన్ యథేశ్వరః పృథివీముత ద్వాం సంగమయతి తథా త్వం స్వయం
యజన్స్వహ మఘవా హురి రస్తు యతోఽస్మాక మన్యే సపత్నా అభితో ముహ్యస్తు. ||౨౨||
భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా ఈశ్వరేణ యస్మై ప్రయోజనాయ య
న్ వస్తు రచితం తత్తథా విజ్ఞాయోపకుర్వన్తి తేషాం దారిద్ర్యాలస్యాది దోషక్షయాచ్ఛత్రవః ప్రసీ
యంతే రే స్వయం చ విద్వాంసో జాయంతే. ||౨౨||

పదార్థము :-విశ్వకర్మన్ = నిఖిలోత్తమ కర్మ లాసరించు వాడా! సభాపతి! హవిషా =
ఉత్తమగుణముల గ్రహణముచే, వాప్యధానః = ఉన్నతిని పొందుచున్న వాడనై, ఈశ్వరు డెటుల,
పృథివీమ్ ఉత ద్వామ్ = భూమిని సూర్యలోకమును సంగత మొనరించుచున్నాడో అటుఅనే నీవు,
స్వయమ్ యజస్వ = స్వయముగ నందఱితో కలుసు కొనుము. ఇహ = ఈలోకములో, మఘవా
= ప్రశస్తధనవంతుడవు, సూరిః = విద్వాంసుడవు, అస్తు = కమ్ము. దానిచే, అస్మాకమ్ = మా
యొక్క, అన్యే సపత్నాః = ఇతర శత్రువులు, అభితః ముహ్యస్తు = అన్నివైపుల నుండి మోహ
విష్టులగుదురు గాక! ||౨౨||

భావార్థము :-వాచక లుప్తోప మాలంకార మిందున్నది, ఈశ్వరు డే ప్రయోజనమున కే పదా
ర్థములను సృజించెనో వాని నటులనే యెరిగి యే జనులు ఉపయోగించుదురో వారి దరిద్రము అల
స్యాది దోషములు క్షీణించి పోవును. దానిచే శత్రువులు నాశన మగుదురు. వారును స్వయముగ
విద్వాంసులు నగుదురు. ||౨౨|| (౮౭౨)

౮౭౩ వాచస్పతి మిత్యస్య భువనపుతో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగాక్షీ త్రిప్తువ
శస్త్రః, దైవతః స్వరః.

కిం భూత్ ఇనో రాజ్యాధికారే వియోజ్య ఇత్వాహ.

ఏటువంటి పురుషుడు రాజ్యాధి కారమునందు నియుక్తుడు కావలయును ?

వాచస్పతిం విశ్వకర్మాణ మూతయే మనోజువం వాజే అద్యా హువేమ ।

స నో విశ్వాని హవనాని జోషద్విశ్వశమ్భూరవసే సాధుకర్మా ॥ ౨౩ ॥

వాచః, పతిమ్, విశ్వకర్మాణమితి విశ్వ+కర్మాణమ్, ఊతయే. మనోజువమితి
మనః+జువమ్, వాజే, అద్య, హువేమ, సః, నః, విశ్వాని, హవనాని, జోషత్,
విశ్వశమ్భూరితి విశ్వ+శమ్భూః, అవసే, సాధుకర్మేతి సాధు+కర్మా. (23)

పదార్థః :- (వాచస్పతిమ్) వాదో వేదవాఙ్మయః పాలకమ్ (విశ్వకర్మాణమ్) అఖిలేషు కర్మసు
కుశలమ్ (ఊతయే) రక్షణాద్యాయ (మనోజువమ్) మనోవద్వేగవస్తమ్ (వాజే) సంగ్రామాదా కర్మాణి
(అద్య) అస్మిన్ దినే. అత్ర సంహితాయా మితి దీర్ఘః (హువేమ) స్వీకుర్యామ (సః) (నః) అస్మా
కమ్ (విశ్వాని) సర్వాణి (హవనాని) గ్రాహ్యణి కర్మాణి (జోషత్) జూషతామ్. అత్ర వ్యత్యయేన పర
వైత్తపదమ్ (విశ్వశమ్భూః) విశ్వస్మై శం సుఖం భావుకః (అవసే) రక్షణాద్యాయ (సాధుకర్మా)
ధర్మ కర్తానుష్ఠాతా. ||౨౩|| అన్వయః :-హే మనుష్యా వయ మూతయే యం వాచస్పతిం
మనోజువం విశ్వకర్మాణం మహాత్మానం వాజే హువేమ స విశ్వశమ్భూః సాధుకర్తా నోఽవపేద్య

విశ్వాని హవనాని జోషజ్ఞపతామ్. ॥౨౩॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యేన బ్రహ్మచర్యేణా ఖిలా విద్యాధీతా యో ధార్మికోఽవలసో భూత్వా పక్షపాతం విహాయో త్తమాని కర్మాణి సేవతే పూర్ణ శరీరాత్మబలః స సర్వస్యాః ప్రజాయా రక్షణే సర్వాధిపతి రాజా విధేయః. ॥౨౩॥

పదార్థము :- మానవులారా ! మేము, ఈతయే = రక్షకులకై, వాచస్పతిమ్ = వేదవాణీ రక్షకుడు, మనోజువమ్ = మనస్సునంటి వేగము గలవాడు, విశ్వకర్మాణమ్ = సకలకర్మలందు కుశలుడు నగు సేమహాత్ముని, వాణే = సంగ్రామాది కర్మలందు, హవేమ = ఆహ్వానించెదమో, సః = అతడు, విశ్వేశమ్ముః = అందఱికి సుఖము చేకూర్చువాడు, సాధుకర్మా = ధర్మయుక్తకర్మలనాచరించువాడు, విద్వాంసుడునై, సః అవసే = మా రక్షణాదులకై, అద్య = నేడు, విశ్వాని హవాని = సకల గ్రహణీయ కర్మలను, జోషత్ = గ్రహించునుగాక ! ॥౨౩॥

భావార్థము :- బ్రహ్మచర్యముచే సంపూర్ణ విద్యల సభ్యసించినవాడు, ధార్మికుడు, ఆనలనుడు, పక్షపాతమును ద్యజించి యుత్తమ కర్మలను సేవించువాడు, శరీరాత్మ బలములతో పూర్ణుడైన వాడును నగు వానిని సకల ప్రజా రక్షణమునందు అధిపతియగు రాజుగ మానవులొనర్చవలయును. ॥౨౩॥

రాజః విశ్వకర్మన్నిత్యస్య భవనపుతో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, విశ్వదాక్షీ త్రిప్టువ ఛస్తః, దైవతః స్వరః.

మనుష్యైః కీదృశో రాజా మస్తవ్య ఇత్యాహ.

మానవు లెటువంటి వానిని రాజుగ భావించవలయును ?

విశ్వకర్మన్ హవిషా వర్ధనేన త్రాతారమిన్ద్ర మకృణో రవధ్యమ్ ।

తస్మై విశః సమనమస్త పూర్వీ రయ ముగ్రో విహవ్యో యథాఽసత్ ॥౨౪॥

విశ్వకర్మన్నితి విశ్వ+కర్మన్, హవిషా, వర్ధనేన, త్రాతారమ్, ఇన్ద్రమ్,

అకృణోః, అవధ్యమ్, తస్మై, విశః, సమ్, అనమస్త, పూర్వీః, అయమ్, ఉగ్రః,

విహవ్య ఇతి వి+హవ్యః, యథా, అసత్. (24)

పదార్థః :- (విశ్వకర్మన్) అఖిల కుభకర్మ సేవిన్ (హవిషా) ఆదాతవ్యేన (వర్ధనేన) (త్రాతారమ్) రక్షకమ్ (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యవస్తం పురుషమ్ (అకృణోః) కురు (అవధ్యమ్) హస్త మయోగ్యమ్ (తస్మై) (విశః) ప్రజాః (సమ్) ఏకీభావే (అనమస్త) నమస్తు (పూర్వీః) పూర్వైర్నామ యాదీతైః (ప్రాపితాః) (అయమ్) (ఉగ్రః) హింసనే తీవ్రః (విహవ్యః) వివిధైః సాధనై రాదాతు మర్హః (యథా) (అసత్) భవేత్. ॥౨౪॥ అన్వయః :- హే విశ్వకర్మన్ సర్వసభేత! త్వం హవిషా వర్ధనేన యమవధ్యం త్రాతార మింద్రం రాజకార్యే సమృత్తిపదం మంత్రిణ మకృణో స్తస్మై పూర్వీ ర్విశః సమనమస్త యథాయ ముగ్రో విహవ్యోఽసత్ తథా విధేహి. ॥౨౪॥

భావార్థః :- అత్యోపమాలంకారః. సర్వసభాధిష్ఠాత్మా సహితాః సభాసద స్తస్మై రాజ్యాధికారం దద్యుః. యః పక్షపాతీ న స్యాత్. పితృవత్ పృజా న పాలయేయు స్తే పృజాభి ర్నో మస్తవ్యా యే చ పుత్రమివ న్యాదేన పృజా పాలయేయు స్తదనుకూలా స్సతతం న్యుః. ॥౨౪॥

పదార్థము :- విశ్వకర్మన్ = సకలకుభ కర్మల నాచరించువాడా ! సర్వసభాపతి ! రాజా ! నీవు,

సావిహ = గౌహించ తగిన, పర్వనేస = వృద్ధితో, అవధ్యమ్ = వధించ తగనివాడు, తాతారమ్ =
 ప్రకటించు, ఇంద్రమ్ = ఉత్తమైశ్వర్యవంతుడు నగు వానిని రాజ కార్యములందు సమృద్ధిపరిధాతయగు
 ముంద్రునిగ, అర్చణోః = బసర్పుము, తస్మై = అతనికి, పూర్వీః = పూర్వపు న్యాయాధీశులచే లభిం
 పడెనన, విశః = ప్రజలను, సమనమస్త = బాగుగ నమ్ములుగ నొనర్చుము, యథా = ఎటుల, అ
 యమ్ = ఈమంత్రి, ఉగ్రః = హింసించుటలో తీవ్రుడుగను, విహవ్యః = వివిధ సాధనములచే
 స్పృశించు యోగ్యుడుగను, అనత్ = కాగలుగునో అటులొనర్చుము. ||౨౪||

భావార్థము :- ఉపమాలంకారమిందున్నది. పక్షపాతి కానివానికి సకల సభాధ్యక్షులతో సహా
 సభాసభలందఱు రాజ్యాధికారము నీయవలయును. పితృవత్తుగా ప్రజలను రక్షించనిచో వానిని ప్రజలు
 కూడ బిచ్చకొనగూడదు. పుత్రునివలె న్యాయముతో పరిజలను రక్షించువాని కనుకూలముగ పరిజలు
 నిరంతర ముండవలయును. ||౨౪|| (౮౭౪)

రాజు డక్షిణ ఇత్యన్య కువనపుత్రో విశ్వకర్మా ముషిః. విశ్వకర్మా వేవతా. అగ్ని త్రిష్టుప్ ఛన్దః, రై వతః స్వరః.
 పునస్తపేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

చక్షుషః పితా మనసా హి ధీరో ఘృతమేనే అజనన్మమానే ।

యదేదన్తా అదదృహన్త పూర్వ లదిద్ ద్యావాపృథివీ అప్రథేతామ్ ||౨౫||

చక్షుషః, పితా, మనసా, హి, ధీరః, ఘృతమ్, ఏనే ఇత్యేనే, అజనత్, నమ్న
 మానే ఇత్తి నమ్నమానే, యదా, ఇత్, అన్తాః, అదదృహన్త, పూర్వే, అత్,
 ఇత్, ద్యావాపృథివీ, అప్రథేతామ్. (25)

పదార్థః :- (చక్షుషః)న్యాయదర్శకస్య(పితా)పాలకః (మనసా) యోగాభ్యాసేన శాస్తాన్తః కర
 జేన(హి)జలు(ధీరః)రైస్యవాన్(ఘృతమ్)అజ్యమ్(ఏనే)రాజప్రజాదతే(అజనత్)ప్రకటయేత్ (నమ్న
 మానే)యే నమ్న ఇవాచరత స్తే. అత్రాచారే క్విప్ వ్యత్యయే నాత్మనేపదమ్ (యదా) (ఇత్)ఏవ
 (అన్తాః) అన్తావయవాః (అదదృహన్త) వర్ధేరన్. అత్ర దృంహ ధాతో ర్లటి యాదేశే కృతే శపః
 క్లుప్తతో ద్విత్వమ్. (పూర్వే)ప్రథమతో వర్తమానే(అత్)అనన్తరమ్ (ఇత్) (ద్యావాపృథివీ) ప్రకాశ
 భూమి ఇవ సంగలే(అప్రథేతామ్)ప్రఖ్యాతే భవేతామ్. ||౨౫|| అన్వయః :- హి ప్రజాజనాః
 భవంతో యశ్చక్షుషః పితా మనసా హి ధీరో ఘృత మజనత్ తమధికృత్య ఏనే నమ్నమానే పూర్వే
 ద్యావాపృథివీ అప్రథేతా మివ యదేదన్తా ఇవా దదృహన్త తదాఽఽదిత్ స్థిరరాజ్యా భవేయుః. ||౨౫||
 భావార్థః :- అత్ర వాచక లిప్తోపమాలంకారః. యదా మనుష్యా రాజప్రజావ్యవహార ఏకసమృతయో
 భూత్వా నదైవ ప్రయతేరం స్తదా సూర్యపృథివీవత్ స్థిరసుఖా భవేయుః. ||౨౫||

పదార్థము :- పరిజలారాః మిరు ఎవడు, చక్షుషః = న్యాయము చూపించు సుపదేశకుని యొక్క,
 పితా = రక్షకుడు, మనసా హి = యోగాభ్యాసముచే శాంతమైన యంతఃకరణముచేతనే, ధీరః = ధీరు
 డునై, ఘృతమ్ = నేతిని, అజనత్ = పరికటించుచున్నాడో, అతని క్షధికారమిచ్చి, ఏనే = రాజు
 పరిజలు, నమ్నమానే = నమ్నులవలె నాచరించువారై, పూర్వే = పూర్వమునుండి యున్నవారై,
 ద్యావాపృథివీ = పరికాశపృథువులవలె కలిసిన వారై ఎటుల, అప్రథేతామ్ = పరిఖ్యాతు లగుదురో,

ఇత్ = అటులనే. యదా = ఎప్పుడు, అన్తః = అంత్యావయవముల వలె, అదద్యహంత = పృథ్విని పొందుదుగో, అన్నడు, అత్ ఇత్ = దానితర్వాతనే స్థిర రాజ్యము గలవారగుదురు. ॥౨౩॥

భావార్థము :- వాచకలుప్రోవ మాలంకార బిందున్నది. ఎప్పుడు మానవులు రాజా ప్రిజల వ్యవహారము నందేకనమ్మతి గలవారై పరియత్నించుదురో అప్పుడే సూర్యపృథువులవలె స్థిర సుఖము గలవా రగుదురు. ॥౨౪॥ (౨౭౫)

౨౭౬ విశ్వకర్మేత్యస్య భువనపుటో విశ్వకర్మా ఋషిః. విశ్వకర్మా చేవతా, భురిగ్నో త్రిష్టవః
పన్తః, దైవరః, స్వరః.

అథ పరమేశ్వరః కీదృశోఽస్తిత్వపదిశ్యతే. పరమేశ్వరు డెటువంటి వాడు :

విశ్వకర్మో విమనా ఆద్విహాయా ధాతా విధాతా పరమాత సన్దృక్ ।

తేషామిష్టాని సమిషా మదన్తి యత్రా సప్తఋషీన్ పర ఏకమాహూః ॥౨౭॥

విశ్వకర్మేతి విశ్వకర్మో విమనా ఇతి విమనాః, అత్, విహాయా ఇతి విహాయాః, ధాతా, విధాతేతి విధాతా, పరమా, ఉత, సన్దృగితి సమ్ + దృక్, తేషామ్, ఇష్టాని, సమ్, ఇషా, మదన్తి, యత్ర, సప్త ఋషీనితి సప్త + ఋషీన్, పరః, ఏకమ్, అహూః. (26)

పదార్థః :- (విశ్వకర్మా)విశ్వం సర్వం జగత్ కర్మ క్రియమాణం యన్య సః(విమనాః)వివిధం మనో విజ్ఞానం యన్య సః (అత్)అనన్తర్యే(విహాయాః) వివిధేషు పదార్థేషు వ్యాప్తః. అతోహజ్ గతావిత్యస్మాదనున్ జీతార్కం చ (ధాతా)ధర్తా పోషకో వా(విధాతా)విర్మాతా (పరమా) పరమాణి శ్రేష్ఠాని(ఉత)అపి(సన్దృక్)యా సమ్యక్ పశ్యతి(తేషామ్) (ఇష్టాని) సుఖసాధకాని కర్మాణి (సమ్) (ఇషా)ఇచ్ఛయా(మదన్తి) హర్షన్తి (యత్ర) అత్ర ఋచి తు ను ద్యేతి దీర్ఘః(సప్త ఋషీన్)సప్త ప్రాణాదీన్. ప్రాణాదయః పశ్యసూత్రాత్మా ధనజ్ఞయ శ్రేతి (పరః) సర్వోత్తమః (ఏకమ్)ఆద్వితీయమ్ (అహూః)కథయన్తి. ॥౨౭॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః విశ్వకర్మా యో విమనా విహాయా ధాతా విధాతా సందృక్ పరోఽస్తి యమేక మాహూ రాద్ యత్ర సప్త ఋషీన్ ప్రాప్యేషా జీవాః సమదస్తుత య స్తేషాం పరమేష్ఠాని సాధ్నోతి తం పరమేశ్వరం యాయ ముపాధ్యమ్. ॥౨౭॥ భావార్థః :- మనుష్యైః సర్వస్య జగతః సృష్టా ధర్తా పాలకో నాశకోఽద్వితీయః పరమేశ్వర ఏవేష్ఠసాధనాయోపాసనీయః. ॥౨౮॥

పదార్థము :- మానవులారా : విశ్వకర్మా = సమన్తజగత్తును రచించు కర్మగలవాడు, విమనాః = వివిధ విజ్ఞానములు గలవాడు, విహాయాః = వివిధ పదార్థములందు వ్యాప్తుడు, ధాతా = అందరిని ధరించువాడు, పోషించువాడు, విధాతా = రచించువాడు, సందృక్ = బాగుగ నందఱిని చూచువాడు, పరః = సర్వోత్తముడనై, మతీయు నెవనిని, ఏకమ్ = ఆద్వితీయుడని, అహూః = చెప్పుదురో అనగా ఎవని విషయములో చెప్పబడు రెండవవాడు సరితూగడో. అత్ = మతీయు, యత్ర = ఎందు, సప్తఋషీన్ = పంచప్రాణములు, సూత్రాత్మ, ధనంజయము అను నేడింటిని పొంది, ఇషా = ఇచ్ఛతో జీవములు, సం మదన్తి = చక్కగ నానందమును పొందునో, ఉత్ = మతీయు నెవడు, తేషామ్

= అ తీపులయొక్క, పరమా = శ్రేష్ఠములైన, ఇష్టాని = సుఖమును సిద్ధింపజేయు కార్యములను సిద్ధింపజేయుచున్నాడో ఆ పరమేశ్వరుని మీరు ఉపాసించుడు. ||౨౬||

భావార్థము :- మానవులందరు సకల జగత్ప్రపంచ, ధర్మ, పాలకుడు, నాశకుడు, అద్వితీయుడు నగు పరమేశ్వరునినే అభీష్టసాధనకై ఉపాసించ వలయును. ||౧౬|| (౮౬౬)

౮౭౭ యో న ఇత్యన్య భవనవుతో విశ్వకర్మక్షి, విశ్వకర్మా దేవతా, నిచ్చదాక్షి
త్రిపుష్ చన్తః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

యో నః పితా జనితా యో విధాతా ధామాని వేద భువనాని విశ్వా ।

యో దేవానామనామధా ఏక ఏవ తస్మిన్ సమప్రశ్నమువనా యన్త్యన్యా ॥

యః, నః, పితా, జనితా, యః, విధాతేతి, విధాతా, ధామాని, వేద, భువనాని, విశ్వా, యః, దేవానామ్, నామధా ఇతి, నామ + ధాః, ఏకః, ఏవ, తమ్, సమప్రశ్న మితి సమ్ + ప్రశ్నమ్, భువనా, యన్తి, అన్యా. (27)

పదార్థః :- (యః) (నః) అస్మాకమ్ (పితా) పాలకః (జనితా) సర్వేషాం పదార్థానాం స్రాదుర్భావ యితా (యః) (విధాతా) కర్మానుసారేణ ఫలప్రదాతా జగన్నిర్మాతా (ధామాని) జన్మస్థాననామాని (వేద) జానాతి (భువనాని) సర్వపదార్థాధికరణాని (విశ్వా) :- రాజే (యః) (దేవానామ్) విదుషాం పృథివ్యాదీనాం వా (నామధా) యః స్వవిద్యయా నామాని దధాతి (ఏకం) అద్వితీయోఽనహయః (ఏవ) (తమ్) (సమప్రశ్నమ్) సమ్యక్ పృచ్ఛన్తి యస్మిన్ స్తమ్ (భువనా) లోకస్థపదార్థాన్ (యన్తి) ప్రాప్నువన్తి గచ్ఛన్తి వా (అన్యా) అన్యాని భవనస్థాని. ||౨౭|| అన్వయః :- హే మనుష్యాః యో నః పితా జనితా, యో విధాతా విశ్వా భువనాని ధామాని వేద, యో దేవానాం నామధా ఏక ఏవాన్తి, యమన్యా భువనా యన్తి సమప్రశ్నం తం యాయం జాసీత. ||౨౭|| భావార్థః :- యః సర్వస్య విశ్వస్య పితృ వత్ పాలకః సర్వజ్ఞోఽద్వితీయః పరమేశ్వరో వర్తతే తస్య తత్ సృష్టేశ్వ విజ్ఞానేనైవ సర్వే మనుష్యాః పరస్పరం మిలిత్యా ప్రశ్నోత్తరాణి కుర్వన్తు. ||౨౭||

పదార్థము :- మానవులారా! యః = ఎవడు, నః పితా = మన పాలకుడు, జనితా = సకల వస్తుత్పాదకుడు మణియు, యః = ఎవడు, విధాత = కర్మానుసారము ఫలమిచ్చువాడు, జగన్నిర్మాత, విశ్వా భువనాని = సకల లోకములను, ధామాని = జన్మస్థాన నామములను, వేద = ఎఱుగుచున్నాడో, యః = ఎవడు, దేవానామ్ = విద్వాంసుల యొక్కయు, పృథివ్యాది పదార్థములయొక్కయు, నామధాః = స్వవిద్యచే నామముంచువాడో, ఏకః = ఒకడు, అద్వితీయుడునై, ఏవ = విశ్వయముగ నున్నాడో, ఎవనిని, అన్యా = ఇతరములైన, భువనా = లోకస్థపదార్థములు, యన్తి = పొందుచున్నవో, సంప్రశ్నమ్ = చక్కగ సంప్రశ్నము లొనర్చుతగినవదైన. తమ్ = ఆ పరమాత్ముని మీ రెఱుగుడు. ||౨౭||

భావార్థము :- తండ్రీవలె సకల విశ్వమును పాలించువాడు, సమస్తమును ఎఱుగువాడు నగు నే పరమేశ్వరుడున్నాడో అతనియొక్కయు, అతని సృష్టియొక్కయు విజ్ఞానమువలననే సకలమానవులు పరస్పరముకలిసి ప్రశ్నోత్తరము లొనర్చుకొనవలయును. ||౨౭|| (౮౭౭)

త అయజుస్త ఇత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగార్తీ త్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

త అయజుస్త ద్రవిణభి సమస్మా ఋషయః పూర్వే జరితారో న భూనా ।

అసూరే సూరే రజసి నిషత్తే యే భూతాని సమకృణ్వన్నిమాని ॥౨౮॥

తే, ఆ, అయజుస్త, ద్రవిణమ్, సమ్, అస్మై, ఋషయః, పూర్వే, జరితారః,
న, భూనా, అసూరే, సూరే, రజసి, నిషత్తే, నిస్తత్ ఇతి నిస్తత్తే, యే,
భూతాని, సమకృణ్వన్నితి సమ్+అకృణ్వన్, ఇమాని. (28)

పదార్థః :- (తే) (ఆ) (అయజుస్త) సంగచ్ఛరన్ (ద్రవిణమ్) శ్రియమ్ (సమ్) (అస్మై) అ
స్యేశ్వరస్యాజ్ఞాపాలనాయ (ఋషయః) వేదవేత్తారః (పూర్వే) పూర్ణవిద్యయా సర్వస్య పోషకాః (జరి
తారః) ప్రాప్తకాః (న) ఇవ (భూనా) భూమనా. అత్ర పృషోదరాదిత్వా నృకారలోపః (అసూరే) అ
ప్రాప్తే పరోక్షే, అత్ర సృభాతోః క్తాంతం నిపాతసమ్. న సత్తనిషత్తేత్యనేన నిపాత్యతే. అ.౮.౨.౨౧
(సూరే) ప్రాప్తే ప్రత్యక్షే (రజసి) లోకే (నిషత్తే) స్థితే స్థాపితే వా (యే) (భూతాని) (సమకృణ్వన్)
సమ్యక్ శిక్షితాన్ కుర్యః (ఇమాని) ప్రత్యక్షవిషయాణి. ॥౨౮॥ లన్వయః :- యే పూర్వే
జరితారో న ఋషయో భూనాసూరే సూరే నిషత్తే రజసీమాని భూతాని సాక్షాత్సమకృణ్వన్ తేఽస్మై
ద్రవిణం సమాయజుస్త. ॥౨౮॥ భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా విద్వాంసోఽత్ర
జగతి పరోకాజ్ఞాపాలనాయ సృష్ట్యనుక్రమేణ తత్త్వం జానన్తి తదైవాన్య ఆచరన్తు. యథా ధార్మికా
ధర్మాచరణేన ధన ముపార్జన్తి తదైవ సర్వ ఉపార్జన్తు. ॥౨౮॥

పదార్థము :- యే = ఎవరు, పూర్వే = పూర్ణవిద్యచే నందఱిని పోషించువారును, జరితారః న
= స్తుతించువారివలె, ఋషయః = వేదార్థము నెఱుగువారుననై, భూనా = అనేకములైన, అసూరే
= పరోక్షము అనగా అప్రాప్తము, సూరే = ప్రత్యక్షము అనగా ప్రాప్తము, నిషత్తే = స్థితము
స్థాపితము నగు, రజసి = లోకమునందు, ఇమాని భూతాని = ఈ ప్రాణులను, సమకృణ్వన్ =
చక్కగా శిక్షితులుగ నొనర్చుచున్నారో, తే = వారు, అస్మై = ఈశ్వరుని ఈ యాజ్ఞను పాలించు
టకై, ద్రవిణమ్ = ధనమును, సమ్ ఆ యజుస్త = బాగుగ సంగతమొనర్చుదురు. ॥౨౮॥

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మిందున్నది. ఈజగతిలో విద్వాంసు లెఱుల పరమేశ్వరాజ్ఞా
పాలనమునకై సృష్ట్యనుక్రమముతో తత్త్వమును ఎఱుగుచున్నారో అటులనే యితరులును ఆచరింప
వలయును. ఎఱుల ధార్మికులు ధర్మాచరణములచే ధనమును ఆర్జించుచున్నారో అటులనే అందరును
ఆర్జించవలయును. ॥౨౮॥ (౨౭౮)

౨౭౯ పరో దివేత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, ఆర్షీత్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

పరో దివా పర ఏనా పృథివ్యా పరో దేవేభి రసురై ర్యదస్తి । కభిస్త్విద్
గర్భ మ్పృథమన్తద్ అప్రో యత్ర దేవాః సమపశ్యన్త పూర్వే ॥ ౨౭౯ ॥

పరిః, దివా, పరిః, పీనా, పృథివ్యా, పరిః, దేవేభిః, అసురైః, యత్, అస్తి, కమ్, స్వీత్, గర్భమ్, ప్రథమమ్, దధ్రే, అపః, యత్ర, దేవాః, సమపశ్యంతేతి సమ + అపశ్యంత, పూర్వే. (29)

పదార్థః :- (పరిః) ప్రకృష్టః (దివా) సూర్యాదినా (పరిః) (ఏనా) ఏనయా (పృథివ్యా) (పరిః) (దేవేభిః) విద్యద్వి ర్వివ్యాభిః ప్రకారముక్తాభిః ప్రజాభి ర్వా (అసురైః) అవిద్యద్విః. అస్తకరూపాభిః ప్రజాభి ర్వా. (యత్) (అస్తి) (కమ్) (స్వీత్) (గర్భమ్) గ్రహీతుం యోగ్యం వస్తు (ప్రథమమ్) విస్తృతమ్ (దధ్రే) దధిరే (అపః) ప్రాణాః (యత్ర) (దేవాః) విద్వాంసో జనాః (సమపశ్యంత) సమ్యక్ పశ్యన్తి (పూర్వే) అధీత పూర్వవిద్యాః. ॥౨౯॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః య ఏనా దివా పరిః పృథివ్యా పరిః దేవేభి రసురైః పరోఽస్తి. యత్రాపః కం స్వీత్ ప్రథమం గర్భం దధ్రే యత్పూర్వే దేవాః సమపశ్యంత తద్ బ్రహ్మేతి యాయం విజానీత. ॥౩౦॥ భావార్థః - మనుష్యై ర్యత్సర్వేభ్యః సూక్ష్మం మహత్ పరం సుబద్ధర్మ విద్యద్విషయ మనాది చేతన మస్తి. తదేవ బ్రహ్మోపాసనీయం నేతరత్. ॥౩౧॥

పదార్థము :- మానవులారా : ఎవడు, ఏనా దివా = ఈ సూర్యాదిలోకములకంటె, పరిః = పరుడు, అత్యుత్తముడు, పృథివ్యా పరిః = పృథివ్యాది లోకములకంటె పరుడు, దేవేభిః = విద్వాంసులకంటెను దివ్యప్రకాశవంతులగు పరిలకంటెను, అసురైః = అవిద్వాంసులకంటెను లేక అంతక రూప ప్రజలకంటెను, పరిః = పరుడనై. అస్తి = ఉన్నాడో, యత్ర = ఎవనియందు, అపః = ప్రాణములు, స్వీత్ = ఏదోనొక, గర్భమ్ = విస్తృతము, గర్భమ్ = గ్రహించదగినదియు నగు పదార్థమును. దధ్రే = ధరించుచున్నచో, యత్ = ఎవనిని, పూర్వే = పూర్వ విద్య సద్యయన మొనర్చువారైన, దేవాః = విద్వాంసులు. సమపశ్యంత = జాగుగ జ్ఞానచక్షువులతో చూచుచున్నారో, అతడు బ్రహ్మయని మీరెఱుగుడు. ॥౩౨॥

భావార్థము :- ఎవడు అందఱికంటె సూక్ష్ముడు, గొప్పవాడు, అతిశ్రేష్ఠుడు, సర్వధర్మ, విద్వాంసులకు విషయము అనగ నకల విద్యలకు సమాధానరూపము, అనాది, చేతనమాత్మగిడునై ఉన్నాడో ఆ బ్రహ్మయే ఉపాసించతగినవాడు, ఇతరము కాజాలదు. ॥౩౩॥ (౨౭౯)

౨౮౦ తమిదిత్యస్య భువనపుటో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, ఆర్షీ త్రిపున్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

తమిద్గర్భ మ్మృతమన్ద్ర ఆప్తో యత్ర దేవాః సమగచ్ఛంత విశ్వే ।
అజన్య నాభావధ్యేక మర్పితం యస్మిన్విశ్వాని భువనాని తస్యః ॥౩౦॥
తమ్, ఇత్, గర్భమ్, మృతమమ్, దధ్రే, అపః, యత్ర, దేవాః, సమగచ్ఛంతేతి సమ్ + అగచ్ఛంత, విశ్వే, అజన్య. నాభా, అధి, ఏకమ్, అర్పితమ్, యస్మిన్, విశ్వాని, భువనాని తస్యః. (30)

పదార్థః :- (తమ్) (ఇత్) ఏవ (గర్భమ్) సర్వలోకానా ముత్పత్తిస్థానం ప్రకృత్యాఖ్యమ్
(ప్రథమమ్) విస్తృత మన్నాది (దధ్రే) దధిరే (అపః) కారణాభ్యాః ప్రాణాజీవా చ (యత్ర) య
స్మిన్ బ్రహ్మణి (దేవాః) దివ్యాత్మాన్తఃకరణా యోగవిదః (సమగచ్ఛంత) సమ్యక్ ప్రాప్యవన్తి
(విశ్వే) సర్వే (అజన్య) అనుత్పన్నస్యానాదే ర్జీవస్యావ్యక్తస్య చ (నాభా) మధ్యే (అధి) అధిష్ఠాతృ
త్వేన సర్వోపరి విరాజమానమ్ (ఏకమ్) స్వయం సిద్ధమ్ (అర్పితమ్) ప్రార్పితం స్థితమ్ (యస్మిన్)
(విశ్వాని) అఖిలాని (భువనాని) లోకజాతాన్యధికరణాని (తస్మః) తస్మిన్. ॥౩౦॥ అన్వయః :-
హే మనుష్యా! యత్రాపః ప్రథమం గర్భం దధ్రే యస్మిన్ విశ్వే దేవాః సమగచ్ఛంత. యదజన్య
నాభా వధ్యేక మర్పితం యస్మి విశ్వాని భువనాని తస్మ స్థమిదేవ పరమాత్మానం యాయం బుధ్య
ధ్యమ్. ॥౩౦॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్మో జగత్-అధారో యోగిభి ర్గమ్యైవ వైర్యామి
స్వయం స్వాధారః సర్వత్ర వ్యాప్తోఽస్తి స ఏవ సర్వైః సేవనీయః. ॥౩౦॥

పదార్థము :- మానవులారా : యత్ర = ఏ బ్రహ్మయందు, అపః = కౌంఠమాత్రములైన
ప్రాణములు, జీవములు, ప్రథమమ్ = విస్తారముక్తము అనాదియైన, గర్భమ్ = సకల లోకముల
ఉత్పత్తికి స్థానమైన ప్రకృతిని. దధ్రే = ధారణ మొనర్చు చున్నవో, ఎందు, విశ్వే దేవాః = సకల
దివ్యాత్మలు మఱియు అంతఃకరణముక్త యోగులు, సమగచ్ఛంత = సంరీనమగుదురో, ఏది, అజ
న్య = అనుత్పన్నము అనాదియు నగు జీవముయొక్క లేక అవ్యక్తమైన కారణముయొక్క, నాభా
= మధ్యన, అధి = అధిష్ఠాతృత్వముగ అన్నిటిపైన విరాజమానమై, ఏకమ్ = స్వయంసిద్ధమునై,
అర్పితమ్ = స్థితమునై యున్నదో, యస్మిన్ = ఎందు, విశ్వాని భువనాని = సకల లోకోత్పన్న
ద్రవ్యములు, తస్మః = స్థిరము లగుచున్నవో, తమిత్ = మి రతనినే పరమాత్మగ నెఱుగుదు. ॥౩౦॥

భావార్థము : - జగదాధారుడు. యోగిజనగమ్యుడు, అంతర్యామి, తనకు తానే ఆధారుడు, సర్వ
వ్యాపకుడునై యేవడున్నాడో అతనినే సకల మానవులు సేవించవలయును. (౮౮౦) ॥౩౦॥

౮౮౧ న తం విదాతేత్యన్య భువనపుతో విశ్వకర్మ్యః, విశ్వకర్మ్య దేవతా, భుగక్తి వంక్తి శ్చందః.

పశ్యమః స్వరః.

పున స్తవమేవ విషయ మాహ. మఱిల నా విషయమే.

న తం విదాత య ఇమా జ్జనానాన్యద్యుష్టాక మస్తరం బభూవ ।

నీహారేణ ప్రావృతా జల్ప్యా చాస్తుతృవ ఉక్తశాస శ్చరన్తి ॥ ౩౧॥

న, తమ్, విదాత, యః, ఇమా, జ్జనాన, అన్యత్, యుష్టాకమ్, అస్తరమ్,
బభూవ, నీహారేణ, ప్రావృతాః, జల్ప్యా, చ, అస్తుతృవ ఇత్యస్తు + తృపః,
ఉక్తశాసః, ఉక్తశస్త ఇత్యుక్త శసః, చరన్తి. (31)

పదార్థః :- (న) నిషేధే (తమ్) పరమాత్మానమ్ (విదాత) శాసీభ. రేఖాప్రయోగః (యః)
(ఇమా) ఇమాని భూతాని (జ్జనాన) జనయతి (అన్యత్) కార్యకారణ జీవేభ్యో భిన్నం బ్రహ్మ (య
ష్టాకమ్) ఆధార్మికాణా మవిదుషామ్ (అస్తరమ్) మధ్యే స్థితమపి దూరస్థ మివ (బభూవ) (భవతి)
(నీహారేణ) ధూమకారేణ కుహకే నేవాజ్ఞానేన (ప్రావృతాః) ప్రకృష్టతయాఽలవృతా ఆచన్నాః

సన్తః (జల్పాన్య)జల్పేషు సత్యాసత్యవాదాను వాదేషు భవాః. అత్ర సుపాం సు లుగితి విభక్తే రాకారా దేశః (చ) (అనుత్పః) యేఽనుషు ప్రాణేషు తృప్యన్తి తే(ఉత్తకాసః)యే యోగాభ్యానం విహాయ ఉక్థాని వచనాని శంసన్తి తేఽర్థాత్ శబ్దార్థయోః ఖణ్డనే రతాః(చరన్తి) వ్యవహరన్తి. ||౩౧|| అన్వయః :-హే మనుష్యాః యథాఽబ్రహ్మవిదో జనా సీహరేణవాజ్ఞానే ప్రావృతా జల్పాన్య అనుత్ప వశోక్తకాన శృరన్తి తథా భూతా యూయం తం న విదాథ, య ఇమా జజాన యద్ బ్రహ్మ యుష్మా కం సకాశాదన్యదన్తరం బభూవ తదతి సూక్ష్మ మాత్మన ఆత్మభూతం న విదాథ. ||౩౦|| భావార్థః:- యే బ్రహ్మచర్యాది వ్రతాచారవిద్యాయోగాభ్యానధర్మానుష్ఠాన సత్సంగపురుషార్థరహితాస్తే ఽజ్ఞానా స్తకారావృతాః సన్తో బ్రహ్మ జ్ఞాతుం న శక్నువన్తి. యద్ బ్రహ్మ జీవాదిభ్యో భిన్నమన్తర్యామి సకల నియన్తృ సర్వత్ర వ్యాప్తమస్తి తత్జ్ఞాతుం పవిత్రాత్మాన ఏవార్హన్తి నేతరే. ||౩౧||

పదార్థము :-మానవులారా : బ్రహ్మను ఎఱుగని పురుషులు, సీహరేణ = ధూమమువలె నుండు పొగమంచు యను అజ్ఞానాంధకారముచే, ప్రావృతాః = బాగుగా ఆవరించబడినవారు, జల్పాన్య = ఈషన్మాత్ర సత్యాసత్యములు గల వాదానువాదములందు స్థిరులు, అనుత్పః = ప్రాణపోషకులు, చ = మఱియు, ఉత్తకాసః = యోగాభ్యానమును వదలి శబ్దార్థ సంబంధపు ఖండన మండనములందున రమించువారునునై, చరన్తి = ఎఱుల విచరించు చున్నారో; అవిధముగనుండి మీరు, తమ్ = ఆ పరమాత్మను, న విదాథ = ఎఱుగ కున్నారు. యః = ఎవడు, ఇమాః = ఈప్రజలను, జజాన = ఉత్పన్నమొనర్చునో మఱియు నే బ్రహ్మ.యుష్మాకమ్ = అధర్ములు అజ్ఞానులునగు మీకంటెను జీవము కంటెను భిన్నుడై, అన్తరమ్ = సకల జీవులందు స్థితుడై యుండియు దూరస్థుడుగ, బభూవ = ఉండు చున్నాడో అట్టి అతి సూక్ష్ముడు, ఆత్మకు ఆత్మ అనగ పరమాత్మయు నగు నాతనిని ఎఱుగకున్నారు.

భావార్థము :-బ్రహ్మచర్యాది వ్రతరహితులు, ఆచారహీనులు, విద్యాయోగాభ్యాన విరహితులు, ధర్మానుష్ఠాన విరతులు, సత్సంగకూన్యులు, పురుషార్థ హీనులు నై నవారు అజ్ఞానాంధకారమున ఆఱగి పోయిన వారై బ్రహ్మను ఎఱుగజాలకున్నారు. జీవులకు భిన్నుడు సర్వాంతర్యామి, సర్వనియంత, సర్వవ్యాపకుడు నగు బ్రహ్మను ఎఱుగుటకు పవిత్రాత్ములే అర్హులు కాని ఇతరులు కాజాలరు. ||౩౧||

౧౮౮ విశ్వకర్మేత్యస్య భువనపుతో విశ్వకర్మర్షిః విశ్వకర్మా దేవతా. స్వరాధాక్షీ పంక్తి శృండః, పశ్యమః స్వరః.

పునన్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

విశ్వకర్మ హ్యజనిష్ట దేవ ఆదిద్ గన్తర్వో అభవద్ ద్వితీయః ।

త్వతీయః పితా జనితౌషధీనా ముపాం గర్భం వ్యధధాత్పురుత్రా ||౩౨||

విశ్వ కర్తా, హి, అజనిష్ట, దేవః, ఆత్, ఇత్, గన్తర్వః, అభవత్, ద్వితీయః, త్వతీయః, పితా, జనితా, ఓషధీనామ్, అపామ్, గర్భమ్, వి, అదధాత్, పురుత్రేతి పురు + త్రా.

పదార్థః :- (విశ్వకర్మా) విశ్వాని సర్వాణి కుభాని కర్మాణి యస్య సః (హి) ఖలు (అజనిష్ట) జనితవాన్ (దేవః) దివ్యస్వరూపః (ఆత్) (ఇత్) గన్తర్వః) గాం పృథివీం ధరతి స సూర్యః సూత్రాత్మా వాయు ర్వా (అభవత్) భవతి (ద్వితీయః) ద్వయోః సంధ్యా పూరకో ధవజ్జయః (త్వతీయః)

త్రయాణాం సంఖ్యాపూరకః ప్రాణాదిస్వరూపః (పితా) పాలకః (జనితా) ప్రసిద్ధకర్తాఽపాం ధర్మా
పరస్యః (ఓషధీనామ్) యవాదీనామ్ (అపామ్) జలానాం ప్రాణానాం వా (గర్భమ్) ధారణామ్ (వి)
(అదధాత్) దధాతి (పురుత్రా) యః పురుష్ బహున్ త్రాయతే సః. ||౩౨|| అన్వయః :-
హే మనుష్యాః! ఆత్ర జగతి విశ్వకర్మా దేవో వాయు రాదిమ ఇదభవ దాదన వ్రతం గన్ధర్వోఽజనిష్ఠా
షధీనామపాం పితా హి ద్వితీయో యో గర్భం వ్యదధాత్ స పురుత్రా జనితా పరస్యః తృతీయోఽభవ
దితి భవన్తో విదన్తు. ||౩౩|| భావార్థః :-నర్వై ర్మనుష్యై రిహ సకలకర్మ సేవకా జీవాః
వ్రథమా, విద్యుదగ్ని సూర్యవాయవః పృథివ్యాదిధారకా ద్వితీయా స్తృతీయాః పరస్యాదయ స్తేషాం
జీవా అజా అన్యే సర్వే జాతా స్తేఽపి కారణరూపేణ నిత్యాశ్చేతి వేద్యమ్. ||౩౪||

పదార్థము :-మానవులారా! ఈ జగత్తులో, విశ్వకర్తా = సకల శుభకర్మలు గలది, దేవః
= దివ్య స్వరూపము గలదియనగు వాయువు, ఉత్ = వ్రథమముగానే, అభవత్ = వుట్టుచున్నది.
అత్ = తదనంతరము, గంధర్వః = భూమిని వహించు సూర్యుడు లేక సూత్రాత్మయైన వాయువు,
అజనిష్ఠ = ఉత్పన్నమైనది. మఱియు, ఓషధీనామ్ = యవాద్యోషధులను, అపామ్ పితా హి =
జలములను, ప్రాణములను పాలించునదే, ద్వితీయః = ధనంజయ మను రెండవది మఱియు నేది
ప్రాణములయొక్క, గర్భమ్ = గర్భమును అనగా ధారణమును, వ్యదధాత్ = విధాన మొనరించు
చున్నదో అట్టి, పురుత్రా = అనేకుల రక్షకము, జనితా = జలములను ధరించునదియు నగు మేఘము,
తృతీయః = మూడవది ఉత్పన్నమగుచున్నది. ఈ విషయమును మీరెఱుగుడు. ||౩౫||

భావార్థము :-సకల కర్మలను సేవించు జీవులు మొదటివియనియు, పృథివి మొదలగువానిని
ధరించునవియగు విద్యుత్తు, అగ్ని సూర్యవాయువులు ద్వితీయములనియు, మేఘదులు తృతీయము
లనియు, వానిలో మొదటి జీవములు అజములు అనగ ననుత్పన్నములు, మిగతా ద్వితీయ తృతీయ
ము లన్నియు జాతములు, అవియు కారణరూపమున నిత్యములనియు సకల మానవులు తెలుసు
కొనవలయును. ||౩౬|| (౮౮౨)

౮౮౩ ఆకుః శిశాన ఇత్యస్యావ్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, అగ్ని శ్రీష్టవ్ ఛందః, దైవతః స్వరః.

అథ సేనాపతి కృత్య ముపదిశ్యతే. సేనాపతికృత్యము ఉపదేశింపబడుచున్నది.

ఆకుః శిశానో వృషభో న భీమో ఘనాఘనః క్షోభణశ్చర్షణీనామ్ ।

సంక్రద్ధనోఽనిమిష ఏకవీరః శత్రుః సేనా అజయత్సౌక మిన్ద్రః ||౩౭||

ఆకుః, శిశానః, వృషభః, న, భీమః, ఘనాఘనః, క్షోభణః, చర్షణీనామ్,

సంక్రద్ధన ఇతి సమ్ + క్రద్ధనః, అనిమిష ఇత్యని + మిషః, ఏకవీర ఇత్యేక +
వీరః, శత్రుమ్, సేనా, అజయత్, సౌకమ్, ఇన్ద్రః. (33)

పదార్థః :- (ఆకుః) శ్రీఘకారీ (శిశానః) తనూకర్తా (వృషభః) బలీవర్ధః (న) ఇవ (భీమః)
భయంకరః (ఘనాఘనః) అతిశయేన శత్రూన్ ఘాతుకః, హస్తే ర్ఘ్నత్వం చేతి వార్తికేనాది ప్రత్య
యే ఘత్వ మభ్యాసస్యాగమశ్చ (క్షోభణః) శోభకర్తా సంభాయితా (చర్షణీనామ్) మనుష్యాణామ్

తత్సంస్కృత్యేనానాం చా. చర్షదయ ఇతి మనుష్యే నా . . . నిఘం. ౨. ౩. (సంక్రన్తనః) సమ్యక్ శక్రూణాం రోగిణాం (అనిమిషః) అహర్నిశం ప్రయతమానః (ఏలపీరః) ఏకశ్చాసౌ పీరశ్చ (శ రమ్) అసంస్కృతః (సేనాః) పిన్వన్తి చర్షన్తి శక్రూన్ యాభిస్తాః (అజయత్) జయతి (సాకమ్) సా ర్థమ్ (ఇన్ద్రోః) శత్రూక్షాం విదారయతా సేనేశః. ||౩౩|| ఆస్త్వయః :- హే విద్వాంసో మనుష్యాః యాయం యశ్చర్షజీనా మాకుః శికానో వృషభో స వీమో ఘనాఘనః క్షోభణః సంక్రిన్దనో ఽనిమిష ఏలపీర ఇన్ద్రోఽస్త్రాభిః సాకం శతం సేనా అజయత్ తమేవ సేనాధీశం కురుత. ||౩౩||

భావార్థః :- మనుష్యై ర్యో ధనుర్వేదవిద్య గాదివిన్నిర్భయ స్సర్వవిదో బలిష్ఠో ఛార్మికః స్వరాజ్యాను రాగీ జితేన్ద్రీయోఽరీణాం విజేతా స్వసేనాయాః శిక్షణే యోధనే చ కుశలో వీరో భవేత్, స సేనాధీ శాధికారే స్థానసియః. ||౩౩||

పదార్థము :- చిద్వాంసులారా : మానవులారా : మీరు, చర్షజీనామ్ = సకలమానవులందు వారికి సంబంధించిన దేవతలందు. అకుః = ఏఘ్రికారి, శికానః = పదార్థములను సూక్ష్మమొనరించువాడు, వృషభః వ = బలముగల పెద్ద వలె, వీమః = భయంకరుడు, ఘనాఘనః = అతిశయముగ శత్రువులను సంహరించువాడు, క్షోభణః = శత్రువులను కంపింపజేయువాడు, సంక్రిందనః = శత్రువులను చెన్నగ నేదించువాడు, అనిమిషః = రేయుంబవలు పరిశ్రమించువాడు, ఏకపీరః = అద్వితీయ పీరుడు, ఇన్ద్రోః = శత్రువులను విదీర్ఘ మొనర్చువాడును సగు నే సేనాపతి, సాకమ్ = మాతోపాటు, శతమ్ సేనాః = శత్రువులను బంధించగలుగు అనేకములైన సేనలను, అజయత్ = జయించుచున్నాడో, అతనినే సేనాధీశునిగ నొనర్చుడు. ||౩౩||

భావార్థము :- ధనుర్వేదము నెఱిగినవాడు, ఋగ్వేదాది శాస్త్రముల నెఱిగినవాడు, నిర్భయుడు, సకల విద్యలందు కుశలుడు, బలిష్ఠుడు, ఛార్మికుడు, స్వరాజ్యానురాగి, స్వస్వామి రాజ్యమునందు ప్రీతి గలవాడు, జితేంద్రియుడు, శత్రువిజేత, తన సేనకు శిక్షగలుపుటయందును యుద్ధము చేయించుటయందును కుశలుడు, పీరుడు సగు వానినే సేనాధీశాధికారిమునందు స్థాపించ వలయును. ||౩౩|| (౮౮౩)

౮౮౪ సంక్రిందనేనేత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, స్వరాజ్యా త్రిపుష్ వన్తః, దైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సంక్రన్తనేనానిమిషేణ జిష్ఠునా యుత్కారేణ మశ్చ్యవనేన ధృష్టునా ।

తద్దీన్ద్రోణ జయత్ర తస్మాద్ధ్వం యుధో నర ఇషహస్తేన వృష్టా ॥౩౪॥

సంక్రన్తనేనేతి సమ్ + క్రన్తనేన, అనిమిషేత్యని + మిషేణ, జిష్ఠునా, యుత్కారేణేతి యుత్ + కారేణ, మశ్చ్యవనేనేతి దుః + చ్యవనేన, ధృష్టునా, తత్, ఇన్ద్రోణ, జయత్ర, తత్, సహద్వమ్, యుధః, నరః, ఇషహస్తేనేతి ష + హస్తేన, వృష్టా.

వదార్థః :- (సంక్రిన్దనేన) సమ్యగ్జ్ఞానాం రోదయిత్యా (అనిమిషేణ) విరంతరం ప్రయత మానేన (జిష్ఠునా) జయశీలేన (యుత్కారేణ) యో వ్యూహై ర్యుతో మిశ్రితానమిశ్రితాన్ భృత్యాన్ కరోతి తేన (దుశ్చ్యవనేన) యః శత్రుభి ర్దుఃఖేన కృచ్ఛేణ చ్యవతే తేన (ధృష్టునా) దృఢోత్పా

హేన (తత్) తేన పూర్వోక్తేన (ఇంద్రోణ) యద్యైశ్వర్యకారణేణ (జయం) (తత్) శత్రువైశ్యం యద్యజన్యం దుఃఖం వా (సహధ్వమ్) (యుధః) యే యుధ్యంతే తే (సరిః) నాయకాః (ఇషుహస్తేన) ఇషవః శస్త్రాణి హస్తయో ర్యన్య తేన (వృష్టా) పీర్వవతా. ||౩౪|| అన్నయః :- హే యుధో నరోః యాయ మనిమిషేణ దుశ్శృవనేన దృష్టనా యుక్తార్కరేణ పృష్టేషుహస్తేన సంక్రిందనేన జిష్టనా తత్తేనేంద్రోణ సహ వర్తమానాః సన్తః శత్రూన్ జయత తచ్చత్రు, సైన్యవేగం సహధ్వమ్. ||౩౪|| భావార్థః :- హే మనుష్యాః యాయం యుద్ధ విద్యాకుశలం సర్వకుభలక్షణాన్నితం బలపరాక్రమాభ్యం జనం సేనాపిష్టారం రృత్వా తేన సహధార్మికాన్ శత్రూన్ జిత్వా నిష్కంజితం చక్రవర్తి రాజ్యం సంఘట్నన్మమ్.

||౩౪||

పదార్థము :- యుధః సరిః = యుద్ధమునందు సరులారాః మిరు, అనిమిషేణ = నిపంతర స్రయత్నము రానట్లువాడు, దుశ్శృవనేన = ఎదుర్కొనుచునో శత్రువులకు దుస్సాహ్యుడు, దృష్టనా = దృఢమైన ఉత్సాహి, యుక్తార్కరేణ = వివిధరహితం రచనలతో యోధులను సమావేశపఱచువాడు, పఱచనివాడు, పృష్టా = బలపంతుడు, ఇషుహస్తేన = వాదాది శస్త్రములను చేతిలో ధరించువాడు, సంక్రిందనేన = దుష్టులను బాగుగ నేచించువాడు, జిష్టనా = జయించువాడు, శత్రువులను జయించువాడు, ఇంద్రోణ = పరమైశ్వర్య మొనర్చువాడు సగు, తత్ = పూర్వోక్త సేనాపతితో కలిసియున్నవారై శత్రువులను, జయత = జయించుడు, చుచియు, తత్ = ఆ శత్రుసేనయొక్క ధాటిని, యుద్ధముచే కలుగు దుఃఖములను, సహధ్వమ్ = సహించుడు.

||౩౪||

భావార్థము :- మానవులారాః మిరు యుద్ధ విద్యాకుశలుడు, సర్వకుభలక్షణుడు, బలపరాక్రమయుతుడు సగు మానవుని సేనాపతిగ నొనర్చి, అతనితోపాటు అధార్మికులైన శత్రువులను జయించి నిషంభకముగు చక్రవర్తి రాజ్యమును అనుభవించుడు.

||౩౪||

(౮౮౪)

౮౮౪ స ఇషుహస్తైః పితృస్యా ప్రతిరథ ఋషిః ఇంద్రో దేవతా. లక్ష్మీ తిర్ఘవ చందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱిల నా విషయమే.

స ఇషుహస్తైః స నిష్కంజితై ర్వశీ సఖిస్తృష్టా స యుచ ఇన్ద్రో గ్రహేన ।

స్తఖిస్తృష్టాః సోమపా బాహుశర్ధ్ధిగ్రధన్వా ప్రతిహితాభి రస్తా ॥

సః, ఇషుహస్తైరిషు + హస్తైః, సః, నిష్కంజితైః నిష్కంజితైః + భిః, వశీ, సఖిస్తృష్టైః సమ్ + స్తృష్టా, సః, యుధః, ఇంద్రోః, గ్రహేన, స్తఖిస్తృష్టాః సఖిస్తృష్టాః + జిత్, సోమపా ఇతి సోమ + పాః, బాహుశర్ధ్ధితి బాహు + శర్ధ్ధి, ఉగ్రధన్వైతుః గ్ర + ధన్వా, ప్రతిహితాభిరితి ప్రతి + హితాభిః, అస్తా.

(35)

పదార్థః :- (సః) సేనాపతిః (ఇషుహస్తైః) శస్త్రపాణిభిః సుశిక్షితై ర్బలిష్టై ర్బలైః (సః) (నిష్కంజితైః) నిష్కంజితైః భుక్తుజ్ఞైః శత్రుష్టుగ్నేయాస్త్రాదీని బహుని విద్యంతే యేషాం తైః (వశీ) జితేంద్రియాస్త్రకరణః (సంస్తృష్టా) శ్రేష్ఠానాం మనుష్యాణాం శస్త్రాస్త్రాణాం వా సంసర్గస్య కర్తా (సః) (యుధః) యో యుధ్యతే సః (ఇంద్రోః) శత్రుజాం దారయితా (గ్రహేన) సుశిక్షితభృత్య సమూహేన

పై న్యేన వా (సంస్కృష్టజిత) యః సంస్కృష్టాన్ ములిత్వాఞ్చత్రాఞ్చయతి సః (సోమపాః) యః సోమ మోషధిరసం విజతి సః (బాహుశర్ధీ) బాహోః శర్ధీ బలం యన్య సః (ఉగ్రధన్వా) ఉగ్రం ధను ర్య స్య (ప్రతిహితాభిః) ప్రత్యక్షేణ ధృతాభిః (అస్తా) శస్త్రాస్త్రాణాం ప్రక్షేప్తా. ||౩౫|| అన్వయః :- స సేనాపతి రిషుహస్తై ర్నిషజ్గిభిః సహ వర్తమానః స సంప్రప్తా వశీ సంస్కృష్టజిత సోమపా బాహు శర్ధ్యుగ్రధన్వా స యుధోఽస్త్రేన్ద్రో గణేన ప్రతిహితాభిశ్చ సహ వర్తమానః సన్ శత్రూఞ్చయతు. ||౩౫|| భావార్థః :-సర్వేశో రాజా సర్వ సేనాధిపతి ర్వా సుశిక్షితవీరభృత్య సేనయా సహ వర్తమానో దు ర్జయనపి శత్రూఞ్జేతుం యథా శక్తుయా త్తథా వర్తేన్ ద్విధేయ మితి. ||౩౫||

పదార్థము :-సః = ఆ సేనాపతి, ఇషుహస్తైః = శత్రుములను హస్తములందు ధరించువాడు, బాగుగ నేర్పించబడిన బలవంతులు, నిషజ్గిభిః = భుకుండి 'తుపాకి' శతఘ్ని 'పిరంగి' మఱియు నాగ్నేయాది బహు అస్త్రములుగలవారు నగు భృత్యులతో కలిసియున్న, సః = అతడు; సంస్కృష్టా = శ్రేష్ఠ మనుష్యులతో, శస్త్రాస్త్రములతో సంబంధ మొనరించువాడు, వశీ = ఇంద్రియాంతఃకరణము లను జయించినవాడు, సంస్కృష్టజిత = ప్రాప్త శత్రువులను జయించువాడు, సోమపాః = బలిష్ఠము లగు ఓషధుల రసమును పానమొనరించువాడు, బాహుశర్ధీ = భుజబలము గలవాడు, ఉగ్రధన్వా = తీక్షణమైన ధనువుగలవాడైన, సః = అతడు, యుద్ధః = యుద్ధశీలుడు, అస్తా = శస్త్రాస్త్రములను చక్కగ ప్రయోగించువాడు, ఇంద్రః = శ్రతువులను సంహరించు వాడు, గణేన = సుశిక్షితులగు భృత్యులతోను, సేనావీరులతోను, ప్రతిహితాభిః = ప్రత్యక్షముగ ధరించబడిన లేక స్వీకరించబడిన సేనతోను కూడినవాడై శత్రువులను జయించుగాక : ||౩౫||

భావార్థము :-సర్వేశుడు, రాజా, లేక సర్వ సేనాధిపతి సుశిక్షిత వీరభృత్యులు గలిగిన సేనతో గూడినవాడై దుర్జయులగు శత్రువులనుకూడ జయించుటకు శక్తివంతుడు కాగలగునటుల అందరు ప్రవర్తించవలయును. ||౩౫|| (౮౮౫)

౮౮౬ బృహస్పత ఇత్యస్యా పృథిరభ ముషిః. ఇంద్రో దేవతా, అగ్నీ త్రిష్టువ ఛన్దః, దైవతః స్వరః. వున ప్రమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషమే.

బృహస్పతే పరి దీయా రథేన రక్షోహమిత్రాన్ ౨॥ అప్రబాధమానః ।

ప్రభ్రజ్జన్ తే సేనాః ప్రమృణో యుధా జయన్మస్మాక మేద్ధ్యవితా రథానామ్॥

బృహస్పతే, పరి, దీయ, రథేన, రక్షోహేతి రక్షః+హః, అమిత్రాన్, అప్రబాధ మాన ఇత్యప్ర+బాధమానః, ప్రభ్రజ్జన్మితి ప్ర+భ్రజ్జన్, సేనాః, ప్రమృణ ఇతి ప్ర+ మృణః, యుధా, జయన్, అస్మాకమ్, ఏధి, అవితా, రథానామ్. (36)

పదార్థః :- (బృహస్పతే) బృహతాం దార్మికాణాం వృద్ధానాం సేనానాం వా పతి స్తత్సం బుద్ధౌ (పరి) సర్వతః (దీయా) క్షిణుమహి. అత్ర ద్వ్యచోఽతస్త్రైః ఇతి దీర్ఘః. అత్ర వ్యత్యయే నాత్మనే ఛదమ్ (రథేన) రమణీయేన యాన సమూహేన (రక్షోహ) యో రక్షంసి దుష్టాన్ హన్తి సః (అమిత్రాన్) న విద్యన్తే మిత్రాణ్యేషాం తాన్ (అప్రబాధమానః) అపబధతే సః (ప్రభ్రజ్జన్) యః ప్రభగ్నాన్ కరోతి సః (సేనాః) (ప్రమృణః) యే ప్రకృష్టతయా మృణన్తి హింసన్తి తాన్ (యుధా)

యుద్ధే (జయన్) ఉత్కర్షం ప్రాప్నువన్ (అస్మాకమ్) (ఏథి) భవ(అవితా) రక్షితా (రథానామ్) రమణీ
యానాం యానానామ్. ||౩౬|| అన్వయః :-హే బృహస్పతే! యో రక్షోహాఽమిత్రాసప
బాధమానః ప్రమృణః సేనాః ప్రభజ్ఞా స్త్వం రథేన యుధా శత్రునాం పరిదీయా స జయన్మస్మాకం
రథా నామవితైథి. ||౩౬|| భావార్థః :-రాజా సేనాపతిం స్వసేనాం చ వర్ధయన్ శత్రుసేనాం
హింసన్ ధార్మికీం ప్రజాం సతతమున్నయేత్. ||౩౬||

పదార్థము :-బృహస్పతే = ధర్మాత్ములను, వృద్ధులను, సేనలను రక్షించువాడా! రక్షోహా
= దుష్ట సంహారకుడవు, అమిత్రాసన్ = శత్రువులను, అపబాధమానః = తొలగించువాడవు, ప్రమృణః
= నేర్పుగ సంహరించువాడవు, సేనాః = శత్రు సేనలను, పృథంజన్ = భగ్ను మొనర్చువాడవు
సగు నే నీవు, రథేన = రథ సముహముతో. యుధా = యుద్ధములో శత్రువులను, పరిదీయా =
అన్నివైపులనుండి సరికివేయుచున్నావో, ఆ నీవు. జయన్ = ఉత్కర్షను జయమును పొందుచున్న
వాడవై, అస్మాకమ్ రథానామ్ = మారథములను, అవితా = రక్షించువాడవు, ఏథి = కమ్ము. ||౩౬||

భావార్థము :-రాజా సేనాపతిని, స్వసేనను వృద్ధిపఱచుచు, శత్రుసేనను సంహరించుచు,
ధర్మాత్ములగు పృథంజను సతతము ఉన్నతి పఱచవలయును. ||౩౬|| (౮౮౬)

౮౮౬ బలవిజ్ఞాయ ఇత్యస్యావృతిరథ ముషి, ఇంద్రో దేవతా, అగ్ని త్రిష్టవః శస్త్రః, దైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

బలవిజ్ఞాయః స్థవీరః ప్రవీరః సహస్వాన్ వాజీ సహమాన ఉగ్రః ।

అభివీరో అభినత్వా సహజా జైత్రమిన్ద్రో రథమా తిష్ఠ గోవిత్ ॥

బలవిజ్ఞాయ ఇతి బల+విజ్ఞాయః, స్థవీరః, ప్రవీర ఇతి ప్ర+వీరః, సహస్వాన్,
వాజీ, సహమానః, ఉగ్రః, అభివీర ఇత్యభి+వీరః, అభినత్వేత్త్యభి సత్వా, సహజా
ఇతి సహ+జాః, జైత్రమ్, ఇన్ద్రో, రథమ్, అ+తిష్ఠ, గోవిదితి, గో+విత్. (97)

పదార్థః :- (బలవిజ్ఞాయః) యో బలం బలయంతం నైస్యం కర్తుం జానాతి సః (స్థవీరః)
వృద్ధో విజ్ఞాతరాజధర్మ వ్యవహారః (ప్రవీరః) ప్రకృష్టశాసౌ వీరశ్చ (సహస్వాన్) సహా బహు
బలం విద్యతే యస్య సః (వాజీ) ప్రశస్తో వాజః శాస్త్రబోధో విద్యతే యస్య సః (సహమానః) యాః
సుఖదుఃఖాదికం సహతే (ఉగ్రః) దుష్టానాం వధే తీవ్రతేజాః (అభివీరః) అభిష్టా వీరా యస్య సః
(అభినత్వా) అభితః సర్వతః సత్వానో యుద్ధ విద్వాంసో రక్షితా భృత్యా వా యస్య సః (సహజాః)
సహసా బలేన జాతః ప్రసిద్ధః (జైత్రమ్) జేతృభిః పరివృతం రథమ్ (ఇన్ద్రో) యుద్ధస్య పరమ
సామగ్రి సహిత (రథమ్) రమణీయం భూసముద్రాకాశయానమ్ (అ) (తిష్ఠ) (గోవిత్) యో గా వాచో
దేనుః పృథివీం వా విన్దతి సః. ||౩౭|| అన్వయః :-హే ఇన్ద్రో సేనాపతే! బలవిజ్ఞాయః స్థవీరః
ప్రవీరః సహస్వాన్ వాజీ సహమాన ఉగ్రోఽభివీరోఽభి సత్వా సహజా గోవిత్ స్త్వం యు
ద్ధాయ జైత్రం రథ మాతిష్ఠ. ||౩౭|| భావార్థః :-సేనాపతిః సేనావీరా వా యుధా శత్రుభిః
యోద్ధు మిచ్చేయ స్తదా పరస్పరం సర్వతో రక్షం రక్షాపాదనాని వా సంగృహ్య బుద్ధ్యత్సాహేన
సహ వర్తమానా ఆనలసః సస్త్రః శత్రువిజయతత్పరా భవేయః. ||౩౭||

పదార్థము :- ఇంద్రో = శ్రేష్ఠ యుద్ధసామగ్రి కరిగియున్న సేనాపతి : బలవిజ్ఞాయః = స్వ సేనను బలవంతమైనదిగ నొనర్చు పద్ధతి నెఱిగిపడవడు. సవిరః = వృద్ధుడవు, పృషీరః = ఉత్తమ పీఠుడవు, సహస్పాన్ = అత్యంత బలవంతుడవు, వాణీ = ప్రళయమైన శాస్త్ర జ్ఞానము గలవాడవు, సహమానః = సుఖదుఃఖములను సహించువాడవు, ఉగ్రః = దుష్టనంహరమునందు తీవ్ర తేజస్సు గలవాడవు, అభిషీరః = అభిష్ట కార్యమును తత్కాలమే చేసివేయువాడవు, అభి సత్వా = అన్ని వైపులనుండి యుద్ధ విద్యాంసులతో రక్షకులతో వీరులతో బలసియున్నవాడవు, సహోజాః = బలముచే ప్రసన్నుడవు, గోవిత్ = వాణిని, గోవులను, భూమిని పొందుచున్నవాడవు నగు నీవు యుద్ధము నక్తే, డై త్రిమ్ రథమ్ = జయముపొందు వీరులచే కొలువబడినదియు. భూమిమీద, సముద్రముమీద, ఆకాశము మీద నిడుచునదియునగు రథమును, ఆ తిష్ఠ = అధిరోహించుము, వచ్చియందాసీనుడ వగుము.

భావార్థము :- సేనాపతికి లేక నైవికవీరులకు శత్రువులతో యుద్ధేచ్ఛ కలిగినపుడు పరస్పర మన్నివైపులనుండి రక్షణ, రక్షాసామగ్రిని సంగ్రహమొనర్చుకొని, అలోచనోత్సాహములను కలిగిన వారై, ఆలస్యరహితులై శత్రువులను జయించుటయందు తత్పరులు కావలయును. ||౩౭|| (౮౮౩)

౮౮౮ గోత్రధిప మిహస్యావ్రతిరప ఋషిః, ఇంద్రో దేవరా, భుగ్భీ త్రిపువ ఛందః, చైవరః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

గోత్రధిదక్షోవిదం వజ్రదాహుజ్ఞయన్తమజ్మ ప్రమృణన్తమోజసా ।

ఇమం సజాతా అను వీరయధ్వమిన్ద్రోజ్ఞి సఖాయో అనుసజ్జిరభధ్వమ్ ॥

గోత్రధిదమితి గోత్ర ధిదమ్, గోవిదమితి గో+విదమ్, వజ్రదాహుమితి వజ్ర+దాహమ్, ఇయన్తమ్, అజ్మ, ప్రమృణన్తమితి ప్ర+మృణన్తమ్, ఓజసా, ఇమమ్, సజాతా ఇతి స+జాతాః, అను, వీరయధ్వమ్, ఇన్ద్రోమ్, సఖాయః, అను, సమ్, రభధ్వమ్. (38)

పదార్థః :- (గోత్రధిదమ్) యః శత్రుజాం గోత్రాణి ధిన్తతి తమ్ (గోవిదం) యోఽరీజాం గాః భూమిం విన్తతి తమ్ (వజ్రదాహమ్) వజ్రాః శస్త్రాణి దాహోర్వస్య తమ్ (ఇయన్తమ్) శత్రూన్ పరాజయమానమ్ (అజ్మ) అజన్తి ప్రక్షిపన్తి శత్రూన్ యేన యస్మిన్ వా, అత్ర సుహం ను లుగితి విభక్తే ర్లుక్. ఆశ్మేతి సంగ్రామ నా . . . విషం. ౨. ౧౭. (ప్రమృణన్తమ్) ప్రకృష్టతయా శత్రూన్ హింసన్తమ్ (ఓజసా) స్వస్యశరీర బుద్ధిబలేన సైన్యేన వా (ఇమమ్) (సజాతాః) సమానదేశే జాతా ఉత్పన్నాః (అను) సర్వాదర్శే (వీరయధ్వమ్) విద్రుమయధ్వమ్ (ఇన్ద్రోమ్) శత్రుదలవిదారకమ్ (సఖాయః) పరస్పరస్య సహాయినః (అను) సుహృదః సన్తః ఆనుకూల్యే (సమ్) సమ్యక్ (రభధ్వమ్) యుద్ధాభిష్టుం కురుత. ||౩౮|| అన్వయః :- హి సజాతాః-సఖాయో యూయ మోజసా గోత్ర ధిదం గోవిదం వజ్రదాహం ప్రమృణన్త మజ్మ జయన్తేమ మిన్ద్రం సేనాపతి మనువీరయధ్వ మను సం రభధ్వం చ. ||౩౯|| భావార్థః :- సేనాపతయో భృత్యాశ్చ పరస్పరం సుహృదో భూత్వా ఒన్యోన్యమనుమోద్య యుద్ధారమ్భవిజయో కృత్వా శత్రురాజ్యం లభ్యా న్యాయేన ప్రజాః పాలయిత్వా సతతం సుఖినః స్యుః.

పదార్థము :- సజాతాః = ఒకే దేశమున జుట్టిన వారిలారా : సభాయః = పరస్పర సహాయ మొనర్చుకొను మిత్రులారా : మీరు, ఓజసా = శరీర బుద్ధి బలములతోను, వైదికములతోను, గోత్ర భిదమ్ = శత్రువుల గోత్రములను నమదాయమును చిన్న చిన్న మొనర్చువాడు. వారిని ఉహ్యాల మొనర్చువాడు, గోవిదమ్ = శత్రుభూమిని తీసుకొనువాడు, వజ్రివాహుమ్ = తన ఘోరములయందు శత్రుములనుధరించువాడు, పశ్యమంతమ్ = శత్రువులను దాగుగా చంపువాడు, అజ్య = శత్రువులను క్రింద పడవోయుటకు సాధనముగు యుద్ధమునందు, జయంతమ్ = వైరులను జయించువాడు, ఇమమ్ ఇంద్రిమ్ = శత్రువులను విదీర్ఘమొనర్చువాడునగు నీ సేనాపతిని, అను పీఠయధ్వమ్ = పోత్సాహిత మొనర్చుడు. మణియు. అను సంరక్షధ్వమ్ = దాగుగ యుద్ధమును అందించుడు.

భావార్థము :- సేనాపతులు, భృత్యులు పరస్పర మిత్రులై పరస్పరము అనుమోదన మొనర్చుచు యుద్ధము నారంభించి, విజయమును పొంది, శత్రురాజ్యములను పొంది, న్యాయముతో పరిజ్ఞా పాలన మొనరించి నిరంతరము సుఖముగ సుండవలయును. ||౩౬|| (౮౮౮)

౮౮౯ అభిగోత్రాణీ సహసా గాహమానోఽదయో వీరః శతమన్యురిన్ద్రః.

పున స్తపేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అభి గోత్రాణీ సహసా గాహమానోఽదయో వీరః శతమన్యురిన్ద్రః ।

దుశ్శ్యవనః పుతనాషాతయధ్యో అస్మాకభి సేనా అవతు ప్ర యుత్సు ॥

అభి, గోత్రాణీ, సహసా, గాహమానః, అదయః, వీరః, శతమన్యురిన్ద్రః శత+మన్యుః, ఇన్ద్రః, దుశ్శ్యవన ఇతి దుః+చ్యవనః, పుతనా+షాత్, అయుధ్యః, అస్మాకమ్, సేనాః, అవతు, ప్ర యుత్స్వితి యుత్సు. (39)

పదార్థః :- (అభి) సర్వతః (గోత్రాణి) శత్రుకులాని (సహసా) బలేన (గాహమానః) విరోధ సం కుర్వన్ (అదయః) అవిద్యమానా దయా కరుణా యన్య సః (వీరః) శత్రుజాం దరితా (శత మన్యుః) శతదా మన్యుః కోరో యన్య సః (ఇన్ద్రః) సేనేశః (దుశ్శ్యవనః) శత్రుభి ర్దుఃఖేన చ్యోతుం యోగ్యః (పుతనాషాత్) యః పుతనాం సహతే (అయుధ్యః) శత్రుభి ర్యోద్ధ మయోగ్యః (అస్మాకమ్) (సేనాః) (అవతు) రక్షకు (ప్ర) ప్రియత్నేన (యుత్సు) మిత్రితామిత్రితకరణేషు యుద్దేషు. ||౩౬|| అన్వయః :- హే విద్వాంసులారా యో యుత్సు సహసా గోత్రాణీ ప్రగాహమానోఽదయః శతమన్యు ర్దుశ్శ్యవనః పుతనాషాతయధ్యో వీరోఽస్మాకం సేనా అభ్యవతు, న ఇన్ద్రః సేనాపతి ర్వుపత్తిత్యా జ్ఞాపయత. ||౩౯|| భావార్థః :- దార్మికేషు కరుణాకరః దుష్టేషు నిర్దయః సర్వాభిరక్షకో సరో భవేత్ స ఏవ సేనాపాలనేఽధిక ర్తవ్యః. ||౩౯||

పదార్థము :- విద్వాంసులారా : ఎవడు, యుత్సు = అనేక పదార్థముల యోగ వియోగములను కలిగించు యుద్ధములందు, సహసా = బలముతో, గోత్రాణీ = శత్రుకులములను, ప్రగాహమానః = మంచి ప్రయత్నముతో పట్టుకొనుచున్నాడో, అదయః = నిర్దయుడో, శతమన్యుః = శత విధ కోర్కెలను గలవాడో, దుశ్శ్యవనః = శత్రువులకు దుస్సాధ్యుడో, పుతనాషాత్ = శత్రుసేనను

సహించువాడో, అయుధ్యః = యదేధమొనర్చుటకు సాహసించని శత్రువులుగలవాడో, వీరః = శత్రువులను విదీర్ఘమొనర్చువాడో అట్టి యతను, అస్మాకమ్ సేనాః = మా సేనలను, అభి అవతు = అన్నివైపులనుండి పాలించుగాక : ఇంద్రః = అతడు సేనాధిపతియగుటకు మీ రనుమతి యొసంగుడు.

భావార్థము :- ధర్మాత్ములపట్ల కరుణజూపువాడు, దుష్టులయెడల దయలేనివాడు, అన్నివైపులనుండి యందఱిని రక్షించువాడునై నవాడే సేనాపాలనమందు అధికారిగ నొనర్చుతగినవాడై యున్నాడు.

౯౯౦ ఇంద్ర ఆసా మిత్యస్యావృతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, విరాధార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇంద్ర ఆసాం నేతా బృహస్పతి ర్దక్షిణా యజ్ఞః పుర ఏతు సోమః ।

దేవసేనానామభిభజ్జతీనాం జయస్తీనాం మరుతో యన్తగ్రమ్ ॥ ౪౦॥

ఇంద్రః, ఆసామ్, నేతా, బృహస్పతిః, దక్షిణా, యజ్ఞః, పురః, ఏతు, సోమః, దేవసేనానామితి దేవ+సేనానామ్, అభిభజ్జతీనామిత్యభి+భజ్జతీనామ్, జయస్తీనామ్, మరుతః, యన్తు, అగ్రమ్. (40)

పదార్థః :- (ఇంద్రః) పరమైశ్వర్యయుక్తః సేనాపతిః శిక్షకః (ఆసామ్) పృథ్వీజ్ఞానామ్ (నేతా) నాయకః (బృహస్పతిః) బృహతా మధికారాణా మధ్యక్షః (దక్షిణా) దక్షిణస్యాం దిశి (యజ్ఞః) సంగం తా (పురః) పూర్వమ్ (ఏతు) గచ్ఛతు (సోమః) సేనాప్రేరకః (దేవసేనానామ్) విదూషాం సేనానామ్ (అభిభజ్జతీనామ్) శత్రుసేనానా మభితో మర్దన మాచర స్తీనామ్ (జయ స్తీనామ్) శత్రువిజయోన్మత్కర్ష స్తీనామ్ (మరుతః) వాయువద్ బలిష్ఠాః కూరవీరాః (యన్తు) గచ్ఛన్తు అగ్రమ్. ॥౪౦॥ అన్వయః :- యుద్ధే అభిభజ్జతీనాం జయ స్తీనా మాసాం దేవసేనానాం నేతేంద్రః పశ్చాద్యజ్ఞః పురో బృహస్పతి ర్దక్షిణా సోమ ఉత్తరస్యాం చైతు మరుతో అగ్రం యన్తు. ॥౪౦॥ భావార్థః :- యదా రాజ పురుషాః శత్రుభి ర్యుయుత్సేయు న్నదా సర్వాసు దిక్ష్యేద్యజ్ఞేన్ కూరవీరా నగ్రతో భీరానన్తుః సం స్థాప్య భోజనాచ్ఛాదన వాహనాశ్చ శత్రుయోగేన యుధ్యేరన్, తత్ర విద్వత్ సేనాధీనా మూర్ధసేనాః కార్యాః. తా విద్వాంసో వ క్ష్యేన్మోత్సాహయేయు రధ్యజ్ఞశ్చపద్యవ్యూహాదిభి ర్వ్యధయేయుః. ॥౪౦॥

పదార్థము :- యుద్ధమునందు, అభిభంజితీనామ్ = శత్రుసేనలను అన్నివైపులనుండి మర్దించు నవి, జయ స్తీనామ్ = శత్రువులను జయించుటచే మత్సాహవంతములు నగు, ఆసామ్ దేవసేనానామ్ = ఈవిద్వాంసుల సేనలకు, నేతా = నాయకుడు, ఇంద్రః = ఉత్తమైశ్వర్యవంతుడగు శిక్షకుడు నైన సేనాపతి వెనుకనుండి, యజ్ఞః = అందరిని కలుసుకొనువాడు, పురః = పృథమముగ, బృహస్పతిః = అధికారులందరికధిపతి, దక్షిణాసోమః = కుడివైపున సేనకు ప్రేరణోత్సాహముల గొలుపు వాడునై ఎడమవైపునకు, ఏతు = నడచుగాత : మఱియు, మరుతః = పవనతుల్య వేగముగల బలవంతులగు కూరవీరులు, అగ్రమ్ = ముందుకు, యంతు = పోవుదురుగాక : ॥౪౦॥

భావార్థము :- రాజపురుషులు శత్రువులతో యుద్ధమొనర్చు గోరినపుడు అన్నిదిక్కులందు పథ్యక్షలను, కూర వీరులను ముందును, భీరు సైనికులను మధ్యను చక్కగ స్థాపించుకొని, భోజ

నాచ్చాదన వాహన శస్త్రాస్త్రములను కలిగియుండి యుద్ధమొనర్చవలయును. మూర్ఖసేనను విద్వాంసులున్న సేన కొదీన మొనర్చవలయును. అసేనలను విద్వాంసులు చక్కగ ఉపదేశించి ఉత్సాహపఱచవలయును. సేనాధ్యక్షులు పద్మపూహాదుల నిర్మించి యుద్ధము చేయించవలయును. ॥౪౦॥

౧౯౧ ఇంద్రస్యేత్యస్యా పృతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, ఆర్షీ తీర్థిష్ఠవః చందాః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇంద్రస్య వృష్ణో వరుణస్య రాజ్ఞ ఆదిత్యానా మ్మరుతభిశ్చరథ ఉగ్రమ్ ।

మహామనసాం భువనచ్యవానాం ఘోషో దేవానాం జయతా ముదస్థాత్ ॥

ఇంద్రస్య, వృష్ణః, వరుణస్య, రాజ్ఞః, ఆదిత్యానామ్, మరుతామ్, శర్థ, ఉగ్రమ్, మహామనసామితి మహా+మనసామ్. భువనచ్యవానామితి భువన+చ్యవానామ్, ఘోషః, దేవానామ్, జయతామ్, ఉత్, అస్థాత్. (41)

పదార్థః :- (ఇంద్రస్య) సేనాపతేః (వృష్ణః) పీఠ్యవతః (వరుణస్య) సర్వోత్కృష్టస్య (రాజ్ఞః) న్యాయవినయాదిభిః ప్రకాశమాసస్య సర్వాధిష్ఠాతుః (ఆదిత్యానామ్) కృతాష్టాచత్వారింశద్వన్త ప్రమిత బ్రహ్మచర్యాణామ్ (మరుతామ్) పూర్ణవిద్యాబలయుక్తానాం పురుషాణామ్ (శర్థః) బలం సైన్యమ్ (ఉగ్రమ్) శత్రుభిః సోధు మశక్యమ్ (మహామనసామ్) మహా వి మనాంసి విజ్ఞానాని యేషాం తేషామ్ (భువనచ్యవానామ్) యే భువనాన్యత్రమాని గృహాణి చ్యవన్తే ప్రాపువన్తి తేషామ్, (ఘోషః) శౌర్యోత్సాహజనకో విచిత్ర వాదిత్ర స్వరాలాప శబ్దః (దేవానామ్) విరుషామ్ (జయతామ్) శత్రూన్ విజేతుం సమర్థానామ్ (ఉత్) (అస్థాత్) ఉత్తిష్ఠతు. ॥౪౧॥ లస్యయః :- అపృష్ట ఇంద్రస్య వరుణస్య రాజ్ఞో భువనచ్యవానాం మహామనసాం జయతా మాదిత్యానాం మరుతాం దేవానా ముగ్రం శర్థో ఘోషో యుద్ధారంభాత్ పూర్వ ముదస్థాత్. ॥౪౧॥ భావార్థః :- సేనాధ్యక్షైః శిక్షేనమయే యుద్ధసమయే చ మనోహరై ర్నిర్భయాదిభావజనకైః శబ్దితై ర్వాదిత్యై ర్విరా హర్షణీయాః. యే దీప్త బ్రహ్మచర్యేణాధిక విద్యయా శరీరాత్మబలా స్త వివ యుద్ధసేనాస్వధిక ర్తవ్యాః. ॥౪౧॥

పదార్థము :- వృష్ణః = పీఠ్యవంతుడు, ఇంద్రస్య = సేనాపతి. వరుణస్య = సర్వోత్తముడు. రాజ్ఞః = న్యాయవినయాది గుణములతో ప్రకాశించువాడు. సర్వాధిపతియు నగు రాజాయొక్క. భువనచ్యవానామ్ = ఉత్తమగృహములను పొందువారు, మహామనసామ్ = గొప్ప భావములు గలవారు, జయతామ్ = శత్రువులను జయించుటకు సమర్థులు. ఆదిత్యానామ్ = ౩౨ సంవత్సరముల వరకు బ్రహ్మచర్య మాచరించినవారు. మరుతామ్ = పూర్ణబల విద్యాయుక్తులు నగు, దేవానామ్ = విద్వాంసులయొక్క, ఉగ్రమ్ శర్థః = శత్రువులు సహించజాలని సైన్యబలగమునకు, ఘోషః = శౌర్యోత్సాహములను కలిగించు విచిత్ర వాద్యముల ఘోషధ్వనులు యుద్ధారంభమునకు పూర్వము, ఉదస్థాత్ = ఉద్యమిల్లునుగాక ! ॥౪౧॥

భావార్థము :- సేనాధ్యక్షులు శిక్షణకాలమందును, యుద్ధకాలమందును మనోహరములు, నిర్భయాది పీఠభావములను కలిగించునవియు నగు మంచి వాద్యములచే మ్రోగించబడిన శబ్దములతో పీఠ

ఁను సంతుష్టులుగ నొనర్చవలయును. ఎక్కువకాలపు బ్రహ్మచర్యముచేత శరీరాత్మ బలముఁ
 ౨ నవారే యొనుపేనల కధికారులుగ నేర్పఁబడవలయును. ॥౪౧॥ (౮౯౧)

౮౯౨ ఉద్భవయేత్సాస్మాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, విరాడాద్ధీ త్రిష్టవః ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

ఉద్ధర్షయ మఘవన్నాయుధాన్యుత్సత్వనాం మామకానాం మనాః సి ।

ఉద్వృత్రహన్ వాజినాం వాజినాన్యుద్రథానాం జయతాం యన్తు ఘోషాః ॥

ఉత్, హర్షయ, మఘవన్నితి మఘ+వన్, ఆయుధాని, ఉత్, సత్వనామ్,
 మామకానామ్, మనాః సి, ఉత్, వృత్రహన్నితి వృత్ర + హన్, వాజినామ్,
 వాజినాని, ఉత్, రథానామ్, జయతామ్, యన్తు, ఘోషాః. (42)

పదార్థః :- (ఉత్) (హర్షయ) ఉత్కర్షయ (మఘవన్) ప్రళస్తాని మఘాని ధనాని విద్యన్తే
 యన్య తత్సంబుద్ధౌ (ఆయుధాని) సమన్తాద్యుద్యన్తే యై స్తాని (ఉత్) (సత్వనామ్) సేనాయాం సీదతాం
 ప్రాజినామ్ (మామకానామ్). మదీయానాం వీరాణామ్ (మనాంసి) అన్తఃకరణాని (ఉత్) (వృత్ర
 హన్) మేఘహన్తా సూర్య ఇవ శత్రుహన్తః సేనాపతే (వాజినామ్) బంజ్గణామ్ (వాజినాని) శీఘ్ర
 గమనాని (ఉత్) (రథానామ్) (జయతామ్) (యన్తు) గచ్ఛన్తు (ఘోషాః) శబ్దాః. ॥౪౨॥ అన్వయః :-
 సేనాస్థా జనాః స్వాధీశ మేవం బ్రూయః. హే వృత్రహన్! మమ చ స్త్వం మామకానాం సత్వ నా
 మాయుధాన్యుద్ధరయ. మామకానాం సత్వనాం మనాన్యుద్ధరయ. మామకానాం వాజినాం వాజినాన్యు
 ద్ధరయ. ధవత్కృపాతో మామకానాం జయతాం రథానాం ఘోషా ఉద్యన్తు. ॥౪౩॥ భావార్థః :-
 సేనాపతిభిః శిక్షితైశ్చ యోద్ధాణాం చిత్తాని నిత్యం హర్షణీయాని. సేనాజ్ఞాని సమ్యగన్వీయ
 శత్రవో జేతవ్యాశ్చ. ॥౪౪॥

పదార్థము :- పైనికలు తమ అధిపతితో ఛిటులనవలెను :- వృత్రహన్ = మాయుడు మేఘ
 మును సంహరించినటుల శత్రువులను చిన్న చిన్న మొనరించువాడః మఘవన్ = ప్రళంసిత
 ధనము గలవాడః సేనాపతిః సీవు. మామకానామ్ = మాయొక్క, సత్వనామ్ = పైనిక వీరపురు
 షుల, ఆయుధాని = దాగుగా యుద్ధమొనర్చుటకుపయోగపడు శస్త్రములను. ఉద్ధర్షయ = ఉత్కర్ష
 మొనర్చుము. మా పైనికలయొక్క, మనాంసి = మనస్సులను, ఉత్ = ఉత్తమహర్షయ క్తములుగ
 నొనర్చుము. వాజినామ్ వాజినాని = మా హయముల శీఘ్రగతులను, ఉత్ = పెంపొందజేయుము.
 మతీయు నీ అనుగ్రహముచే, మామకానాం జయతామ్ రథానామ్ = జయము కలిగించు మా రథ
 ములయొక్క, ఘోషాః = జయ ఘోషలు, ఉద్యన్తు = మిన్నుముట్టును గాక । ॥౪౫॥

భావార్థము :- సేనాపతియు శిక్షకులును యోధుల చిత్తములను నిత్యము హర్షింపజేసియు,
 సేనాంగముల బాగుగ నున్నతిపఱచియు శత్రువులను జయించవలయును. ॥౪౬॥ (౮౯౨)

౮౯౩ అస్మాకమిత్యస్యా ప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, విష్ణవాద్ధీ త్రిష్టవః ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అస్మాకమిన్ద్రః సమృతేషు ధ్వజేష్వస్మాకం యా ఇషవ స్తా జయన్తు ।

అస్మాకం వీరా ఉత్తరే భవన్తస్మా ॥౨॥౬॥ దేవా అవతా హవేషు ॥

అస్మాకమ్, ఇన్ద్రః, సమృతేష్వితి సమ్+ముతేషు, ధ్వజేషు, అస్మాకమ్, యా, ఇషవః, తాః, జయన్తు, అస్మాకమ్, వీరాః, ఉత్తర + ఇత్యుత్+తరే, భవన్తు, అస్మాన్, ఉ + ఇత్యుత్, దేవాః, అవత, హవేషు. (48)

పదార్థః :- (అస్మాకమ్) (ఇన్ద్రః) ఐశ్వర్యకారకః సేనేశః (సమృతేషు) సమ్యక్ సత్యన్యాయప్రకాశకచిహ్నము (ధ్వజేషు) స్వవీరప్రతీతయే రథాద్యుపరి స్థాపితేషు విజాతీయచిహ్నము (అస్మాకమ్) (యాః) (ఇషవః) ప్రాప్తాః సేనాః (తాః) (జయన్తు) విజయిన్యో భవన్తు (అస్మాకమ్) (వీరాః) (ఉత్తరే) విజయానన్తరసమయే కుశలా విద్యమానజీవనాః (భవన్తు) (అస్మాన్) (ఉ) విత్తరే (దేవాః) విజిగీషవః (అవత) రక్షత (హవేషు) హ్వయన్తి స్పర్ధన్తే పరస్పరం యేషు సంగ్రామేషు తేషు. ॥౪౩॥

అన్వయః :- 'హే దేవా ! విద్వాంసో యూయమస్మాకం సమృతేషు ధ్వజేష్వద్దోదేశే య ఇన్ద్రో౭ స్మాకం యా ఇషవః స తాశ్చ హవేషు జయన్తస్మాకం వీరా ఉత్తరే భవన్తు. అస్మాను సర్వత్రా వత. ॥౪౩॥ భావార్థః :- సేనాజనైః సేనాపత్యాదిభిః స్వస్వరథాదిషు భిన్నం భిన్నం చిహ్నం సంస్థాపనీయమ్. యతో౭స్యాయం రథాది రితి సర్వే జానీయుః. యథా వీరాణామశ్వానాం చాదికః క్షయో న స్యాత్తథానుష్ఠాతవ్యమ్. కుతః పరస్పరస్య పరాక్రమక్షయేణ ద్రువో విజయో న భవతీతి విజ్ఞేయమ్. ॥౪౩॥

పదార్థము :- దేవాః = విజయాభిలాషులగు విద్వాంసులారా ! మీరు, అస్మాకమ్ = మాయొక్క, సమృతేషు = బాగుగ సత్యన్యాయముల ప్రకాశించు చిహ్నము గలవియగు, ధ్వజేషు = స్వపక్ష వీరులకు తెలియు నటుల రథాది యానములమీద స్థాపించబడిన విభిన్న చిహ్నములక్రింద-ధ్వజచ్ఛాయలో, ఇన్ద్రః = ఏ సేనాపతి యున్నాడో అతను, మతీయు, అస్తాకమ్ యాః ఇషవః = మాకు ఏ సేనలున్నవో, తాః = ఆ సేనలు, హవేషు = స్పర్ధతో శత్రువును ఆహ్వానించు సంగ్రామములందు, జయన్తు = జయించును గాక ! అస్మాకం వీరాః = మా వీరులు, ఉత్తరే = విజయావంతరము కుశలులుగ జీవన యుక్తులుగ, భవన్తు = అగుదురు గాక ! అస్మాన్ = మమ్ములను, ఉ = నిశ్చయముగ సర్వత్ర యుద్ధసమయములందు, అవత = రక్షించుదు. ॥౪౩॥

భావార్థము :- 'వైవిధ్యము, సేనాపతులు 'ఇతనిది ఈ రథము' అని గ్రహించుటకై తమతమ రథాదులందు భిన్న భిన్న చిహ్నములను స్థాపించ వలయును. వీరులు, ఆశ్వములు ఎక్కువ నశించ కుండునటుల అనుష్ఠించ వలయును. ఏల యనగా సరస్వర పరాక్రమము క్షీణించుచో నిశ్చయ విజయము లభించజాలదని గ్రహించ వలయును. ॥౪౩॥ (౮౯౩)

౮౯౪ అమిషా మిత్యస్యా పృతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, స్వరాధాక్షీ త్రిపువ భస్మ, దైవతః స్వరః.

పున స్తపేన విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అమీషాం చిత్తం ప్రతిరోభయన్తి గృహాణాజ్ఞాన్యవ్యే పరేహి ।

అథి ప్రేహి నిర్దహ హృత్స శోతై ర్దేహానిత్యైస్తమసా సచన్తామ్ ॥

అమిషామ్, చిత్తమ్, ప్రతిలోభయన్తి ప్రతి+లోభయన్తి, గృహణ, అఙ్గాని,
ప్రేహి, పరా, ఇహి, అథి, ప్ర, ఇహి, ని, వహ. హృత్స్వతి హృత్+ను,
శోతైః, అన్దేస, అమిత్రాః, తమసా, సచన్తామ్. (44)

పదార్థః :- (అమిషామ్) పరోజాహమ్ (చిత్తమ్) స్వాంతమ్ (ప్రతిలోభయన్తి) ప్రత్యక్షే మోహ
యన్తి (గృహణ) (అఙ్గాని) సేనవయవాన్ (అపే) యావతి శత్రుప్రాణాన్ హింసన్తి తత్సమ్ముద్ధా.
అపహర్యాద్యాతే ర్దేహానిత్యైః దృశ్యత ఇతి క్లిప్ అకారలోపశ్చాన్దసః. (పరా) (ఇహి) దూరం గచ్ఛ
(అథి) (ప్ర) (ఇహి) అధిప్రాయం దర్శయ (నిర్దహ) నితరాం ధిస్మీకురు (హృత్స) హృదయేషు (శోతైః)
(అన్దేస) అవరణేణ (అమిత్రాః) శత్రవః (తమసా) రాత్ర్యంతకారేణ (సచన్తామ్) సంయుజ్జన్తు. ॥౪౪॥
లన్దయః :- హే అపే ఛూరపీరే రాజప్రి క్షత్రియే ! అమిషాం చిత్తం ప్రతిలోభయన్తి యా
స్వసేనాన్తి తస్యా అఙ్గాని త్వం గృహణ. అధర్మాత్ పరేహి స్వసేనామధిప్రేహి శత్రూన్ నిర్దహ
యత ఇమేఽమిత్రా హృచ్చ శోతై ర్దేసేన తమసా సహ సచన్తాం సంయుక్తా స్తివన్తు. ॥౪౪॥
భావార్థః :- సభాపత్యాదిభి ర్యథాఽతిపృశంసితా హృష్టపృష్టా సాంగో పాంగా పురుష సేనా స్వీకార్యా తథా
త్రీ సేనా చ. యత్యాదిభిరణ్య త్రియ స్తిషేయ స్తయా సేనయా శత్రువో వశే స్తాపనీయాః. ॥౪౪॥

పదార్థము :- అపే = శత్రుప్రాణములను హరించు ఛూర వనితా ! పీరురాలా ! క్షత్రియ
మహిలా ! అమిషామ్ చిత్తమ్ = ఈ సేనల చిత్తములను, ప్రతిలోభయన్తి అంగాని = ప్రత్యక్ష
ముగ మోహింపజేయు నీ సేనాంగములను, గృహణ = నీవు గ్రహించుము. పరేహి = అధర్మ
మునకు దూరముగ నుండుము. అథిప్రేహి = స్వ సేనకు స్వాధిప్రాయమును ప్రకటించుము. శత్రువు
లను, నిర్దహ = నిరంతరము దహించుము. అమిత్రాః = ఈ శత్రువులు. హృత్స = తమహృదయ
ములలో, శోతైః = శోకములతోను, అంధేన తమసా = అచ్యుదితమైన రాత్ర్యంధకారముతోను,
సచన్తామ్ = సంయుక్తులై యుండునటుల ఒనర్చుము. ॥౪౪॥

భావార్థము :- సభాపత్యాదులు అతి పృశంసితము, హృష్టపృష్టము, సాంగో పాంగయుక్తము
నగు సేన నెటుల స్వీకరించెదరో అటులనే ఛూరపీర. మహిళలుగల సేనను గూడ స్వీకరించ వల
యును. అవ్యధిచారిణులగు మహిళలున్న సేనతో శత్రువులను వశము నుండుచ వలయును. ॥౪౪॥

రా॥ అవస్థప్రేత్యస్యావృతిరథ ఋషిః, ఇషు రైవతా, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అవస్థప్తా పరా పత శరవ్యే బ్రహ్మ సఖిరే ।

గచ్ఛామిత్రాన్ ప్ర పద్యస్వ మామీషామ్ శ్చానోచ్చిషః ॥ ౪౫ ॥

అవస్థప్రేత్య+స్థప్తా, పరా, పత, శరవ్యే, బ్రహ్మసఖిశిత ఇతి బ్రహ్మ+సఖి
శితే, గచ్ఛ, అమిత్రాన్, ప్ర, పద్యస్వ, మా, అమీషామ్, రమ్, చన, ఉత్, ఉచ్చః.

సదాత్మః :- (అపస్మష్టా) పేరితా (పరా) (పిత) యాహి (శరవ్యే) శరేణు చాదేము సాధ్వీ త్రి తత్సమ్ముద్ధౌ (బ్రహ్మసంశితే) బ్రహ్మసంశితే శ్చపిర్వేదవిద్విః ప్రశంసిరే శిక్షయా సమ్మక్ తిష్ఠిత్వలే (గచ్ఛ) (అమితార్హన్) శతూగ్న్ (ప్ర) (పద్యస్య) పాశ్చిమా (మా) విషేధే (అమిషామ్) దూరస్తానాం విరోధీనామ్ (కమ్) (చస) కంచదపి (ఉత్) (వేష) ఉహర్షస్యం శ్చ క్షేత్. ||౪౫|| అన్వయః :- హే శరవ్యే : బ్రహ్మసంశితే : సేనావిపత్ని : త్వమపస్మష్టా సతీ పరాః పరాత్సాన్ గచ్ఛ రేషాం హన నేన విజయం ప్రపద్యస్మామిషాం శతూగ్ణాం మధ్యే కంచన మోచ్చిషో హననేన వినా కంచదపి మా త్యజే. ||౪౬|| భావార్థః :- సభాపత్యాదిభిః యథా యుద్ధవిద్యయా పురుషాః శిక్షిత్యా స్తథా త్రియశ్చయథా వీరపురుషా యుద్ధం కుర్వ్య స్తథా త్రియోఒపి కుర్వీస్తు యే శత్రువో యుద్ధే హతాః స్యుస్తవశిష్టాశ్చ శాశ్వతే బద్ధనే కారాగృహే స్థాపసియా. ||౪౭||

పదార్థము :- శరవ్యే = శరవిద్యాతుశలే : బ్రహ్మసంశితే = వేదవేత్తయైన విద్వాంసునిచే ప్ర శంసను - శిక్షను పొందిన సేనాని పత్ని : వీవు, అపస్మష్టా = పేరితాను పొందిన దానపై, పరా పత = దూరముగ పొమ్ము. అమితార్హన్ = శత్రువులను, గచ్ఛ = ఎదుర్కొనుము. మణియు వారిని సంహరించి విజయమును. ప్ర పద్యస్య = పొందుము. అమిషామ్ = దూరదేశమున విడిది చేసి యున్న ఆ శత్రువులలో, కంచన = ఎవరిని చంపకుండు. మోచ్చిషః = వధకుము. ||౪౮||

భావార్థము :- సభాపత్యులు యుద్ధవిద్యచే పురుషులను నుశిక్షితులగ నొనర్చి నటుల త్రిలను కూడ నుశిక్షితురాండుగ నొనర్చ వలయును. వీర పురుషుల వలె త్రియ రణ మొనర్చవలయును. యుద్ధ ములో చంపబడగ మిగిలిన [నిరీతి వారిని] శత్రువులను నిరంతరము కారాగారమునందే ఉంచవలయును.

౧౭౯౯ పేరితా జయతేభ్యస్యాప్రతిరప్య ముషిః, యోద్ధా వేవతా. విరాహ్స్యపృథువ్ చన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱిం చా విషయమే.

ప్రేతా జయతా నర ఇన్ద్రో వః శర్మ యచ్ఛతు ।

ఉగ్రా వః సస్తు బాహవో అనాధృష్యా యథాఅసథ ॥ ||౪౯||

ప్ర, ఇత జయత, నరః, ఇన్ద్రః, వః, శర్మ, యచ్ఛతు, ఉగ్రాః, వః, సస్తు, బాహవః, అనాధృష్యాః, యథా, అసథ ॥ (46)

పదార్థః :- (ప్ర) (ఇత) శతూగ్న్ ప్రాప్నుత. అత్ర ద్వ్యవోఒపస్తేజ ఇతి దీర్ఘః (జయత) విజయధ్వమ్. అత్రాన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః (నరః) నాయకాః (ఇన్ద్రః) శతూగ్ణాం దార యితా సేనాపతిః (వః) యుష్మధ్యమ్ (శర్మ) గృహమ్ (యచ్ఛతు) దదాతు (ఉగ్రాః) దృఢాః (వః) యుష్మాకమ్ (సస్తు) (బాహవః) భుజాః (అనాధృష్యాః) శత్రుభి ర్దర్శిత మయోగ్యాః (యథా) (అ సథ) భవత. ||౫౦|| అన్వయః :- హే నరో : యాయం యథా శత్రునిత జయత. ఇన్ద్రో వః శర్మ ప్రయచ్ఛతు వో బాహవ ఉగ్రాః సస్తు. అనాధృష్యా అసథ తథా ప్రయతధ్వమ్. ||౫౧||

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యే శత్రుజాం విజేతారో వీరాస్య స్తాన్ సేనాపతి ర్దనాన్నగృహ వస్త్రాదిభిః సతతం సత్కుర్యాత్ సేనాస్థా జనాశ్చ యథా బలిష్ఠాః స్యుస్తథా వ్యవహారేయః. ||౫౨||

పదార్థము :- సరః = అనేక విధముల వ్యవహారము పొందు మానవులారా : మీరు, యథా = ఎటుల శత్రువులను, ఇత = పొందుదురో మణియు వారిని, జయత = జయించుదురో, ఇంద్రః = శత్రుదలన మొనర్చు సేనాపతి, నః = మీకై, శర్మ పృ యచ్చతు = ఇంటిని ఇచ్చునో, నః బాహుః ఉగ్రః సంత = మీ బాహువులు దృఢము లగునో, మణియు అనాధృష్ట్యాః = శత్రుతిరస్కారము పొందనివారుగ, అనథ = అగుదురో అటులొనర్చుడు. || ౪౬ ||

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మిందున్నది. శత్రువులను జయించు వీరులను, సేనాపతి ధనాన్నగృహవస్త్రాదులతో విరంతరము నక్కరించ వలయును. సైనికులు బలవంతు లగునటుల వ్యవహరించ వలయును. అనగా వ్యాయామము శస్త్రాస్త్రప్రయోగము నేర్చుకొన వలయును. || ౪౬ ||

అసౌ యో సేనా మరుతః పరేషామైత్యతి న ఓజసా స్పర్ధమానా .
తామ్ గూహత తమసా ప్రవ్రతేన యథామీనోఽన్యన్మ జ్ఞానన్ ||

అసౌ, యా, సేనా, మరుతః, పరేషామ్, అభి, ఆ, ఏతి, నః, ఓజసా, స్పర్ధమానా, తామ్, గూహత, తమసా, అప్రవ్రతేనేత్యప+ప్రతేన, యథా, అమీ ఇత్యమీ, అన్యః, అన్యమ్, న, జ్ఞానన్. (47)

పదార్థః :- (అసౌ) (యా) (సేనా) (మరుతః) ఋత్విజో విద్వాంసః (పరేషామ్) శత్రుజ్ఞామ్ (అభి) అభిముఖ్యే (ఆ) సర్వతః (ఏతి) ప్రాప్నోతి (నః) అస్మాకమ్ (ఓజసా) బలేన (స్పర్ధమానా) ఈర్ష్యప్రీతి (తామ్) (గూహత) సంవృణుత (తమసా) అన్తకారేణ శతశ్శూన్య్యుత్త దూషేన మేషు సర్వతాకారేణాస్మాది దూషేన వా (అప్రవ్రతేన) అనియమేన పరుష కర్మజ్ఞా (యథా) (అమీ) (అన్యః) (అన్యమ్) (న) నివేదే (జ్ఞానన్) || ౪౭ || అన్వయః :- హే మరుతో ! యూయం పరేషాం స్పర్ధమానా సేనాజ్ఞానోఽస్మానైత్యతి తామపప్రతేన తమసా గూహత. అమీ శత్రుసేనాస్థా జ్ఞానా యథా అన్యోఽన్యం న జ్ఞానన్ తథా విక్రమధ్వమ్. || ౪౭ || భావార్థః :- యథా యుద్ధాయ శత్రుసేనాను ప్రాప్తాను యుద్ధమాచరేత్ తదా సర్వతః శస్త్రాస్త్రప్రహారోత్థ దూషుధూల్వాదినా తా ఆధ్వాన్య యథైతే సరస్పర మపి న జానీయ ప్రథా సేనాపత్యాదిభి ర్విధేయమ్. || ౪౭ ||

పదార్థము :- మరుతః = ప్రతిఋతువునందు యజ్ఞ మొనర్చు విద్వాంసులారా : మీరు, పరేషామ్ శత్రువులతో, స్పర్ధమానా = ఈర్ష్యచేయుచున్న. యో అసౌ = ఏయీ, సేనా = సేన, ఓజసా = బలముతో, నః అభి ఆ ఏతి = మమ్మెదుర్కొను చున్నదో, తామ్ = దానిని, అప్రవ్రతేన = చేదన మను కఠోర కర్మచేతను, తమసా = విరంగి మొదలై న శత్రుములనుండి లేచిన సర్వతాకారముగనున్న అస్త్రాదుల దూషముతోను, గూహత = కప్పివేయుదు. అమీ = ఈ శత్రు సైనికులు, యథా = ఎటుల, అన్యః అన్యమ్ = పరస్పరము, న జ్ఞానన్ = ఎఱుగ కుందురో అటుల పరాక్రమించుడు. || ౪౭ ||

భావార్థము :- యుద్ధమునకై శత్రుసేనలు నమిపించగ యుద్ధమాచరించు నపుడు అన్నివైపుల

నుండి శస్త్రాస్త్రప్రయోగముచే లేచిన ఘాతానుభవముచే వారి నాచ్ఛాదించిన మొసరించి, వారు వారిలోనే ఒకరి నొకరు గుర్తుపట్టజాల నటులుగ సేనాపత్యాదు లొనర్చవలయును. ||౪౭|| (౮౯౭)

౮౯౮ యథా బాణా ఇత్యస్యాప్రతిపత్తుః, ఇన్ద్రబృహస్పత్యౌదయో దేవతాః, పంక్తిః, పద్మముః, స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱుల నా విషయమే.

యత్ర బాణాః సమ్పత్తన్తి కుమారా విశిఖా ఇవ । తన్నై ఇన్ద్రో
బృహస్పతి రదితిః శర్మ యచ్ఛతు విశ్వాహో శర్మ యచ్ఛతు ॥ ||౪౮||

యత్ర, బాణాః, సంపత్తన్తి సమ్ + పత్ + ని, కుమారాః, విశిఖా ఇవేతి విశిఖాః + ఇవ, తత్, నః, ఇన్ద్రః, బృహస్పతిః, అదితిః, శర్మ, యచ్ఛతు, విశ్వాహో, శర్మ, యచ్ఛతు.

పదార్థః :- (యత్ర) యస్మిన్ సంగ్రామే (బాణాః) యే ఐజన్తి శబ్దాయన్తే తే శస్త్రాస్త్రస మూహాః (సంపత్తన్తి) (కుమారాః) అతిచపలా వేగవన్తో బాలకాః (విశిఖా ఇవ) యథా విగతశిఖా వివిధశిఖా వా (తత్) తత్త (నః) అన్యభ్యమ్ (ఇన్ద్రః) సేనాపతిః (బృహస్పతిః) బృహత్పాత్యాః సభా యాః సేనాయా వా పాలకాః (అదితిః) అఖణ్డతా సభాసదలంకృతా సభా (శర్మ) శరణం సుఖమ్ (యచ్ఛతు) (విశ్వాహో) సర్వాణ్యహోవి దినాని (శర్మ) సుఖసాధకం గృహమ్. (యచ్ఛతు)దదాతు. లన్ద్రయః :- యత్ర సంగ్రామే విశిఖా కుమారా ఇవ బాణాః సంపత్తన్తి తద్ బృహస్పతి రిన్ద్రః శర్మ యచ్ఛత్వదితిశ్చ విశ్వాహో నః శర్మ యచ్ఛతు ||౪౮|| భావార్థః :- అత్రోపమానం కారః. యథా బాలకా ఇతస్తతో రావన్తి తథా యుద్ధ సమయే యోధ్యారో ఒపి చేష్టన్తామ్. యే యుద్ధే క్షతాః క్షిణాః శ్రాన్తాః క్షాన్తా భిన్నభిన్నాంగా మూర్ఛితాశ్చ భవేయ స్థాన్ యుద్ధ భూమీః సద్యః ఉత్థాప్య సుఖాలయం వీక్ష్యప్రదాదీని కృత్వా స్వస్థాన్ కుర్యుః. యే చ ధ్రువేర ల స్థాన్విది వద్దహేయః. రాజజనస్తేషాం మాతృపితృ శ్రీ బాలకాదీనాం సదా రక్షం కుర్యుః. ||౪౮||

పదార్థము :- యత్ర = ఏ యుద్ధములో, విశిఖా ఇవ = పిలకలేని లేక అనేక పిలకలు గల వారైన, కుమారాః = బాలకుల వలె, బాణాః = బాణాది శస్త్రాస్త్రముల సమూహములు, సంపత్తన్తి = చక్కగా పడుచున్నవో, తత్ = అక్కడ, బృహస్పతిః = పెద్దసభను లేక సేనను పాలించు వారైన, ఇన్ద్రః = సేనాపతి, శర్మ = ఆశ్రయము లేక సుఖమును, యచ్ఛతు = ఇచ్చుగాక; మఱియు అదితిః = నిత్యము సభాసదులచే శోభాయమాన మగు సభ, విశ్వాహో = సకల దినములు, నః = మాకు, శర్మ = సుఖము సమకూర్చు గృహమును, యచ్ఛతు = ఇచ్చుగాక ! ||౪౮||

భావార్థము :- ఉపమానంకార మిందున్నది. బాలకు లెటుల ఇటు నటు పరుగెత్తుచున్నారో, అటులనే యుద్ధసమయమున యోధులును చేష్టలొనర్చ వలయును. యుద్ధములో గాయపడిన వారిని క్షిణించిన వారిని, అలసట చెందిన వారిని, భిన్నులు, భిన్నులు, మూర్ఛితులునైనవారిని యుద్ధ భూమినుండి లేవనెత్తి వెంటనే సుఖాలయమునకు చేర్చవలయును. మందులు వాడి పట్టి కట్టి స్వస్థులుగ చేయవలయును. చనిపోయిన వారిని విధిపూర్వకముగ దహన మొనర్చ వలయును. రాజు వారి తల్లిదండ్రులను భార్యాపుత్రులను సర్వదా రక్షించ వలయును. ||౪౮|| (౮౯౮)

౧౯౯ మర్మాజీత్యస్యాప్రతిపత్తి ఋషిః, సోమపమణి దేవా దేవతాః, అగ్ని త్రిష్టుప్ ఛందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమే.

ఋక్సాది తే వర్మణా ఛాదయామి సోమస్త్యా రాజామృతేనాను వస్తామ్ ।

ఉరోర్వరీయో వరుణస్తే కృణోతు జయంతం త్వాను దేవా మదస్తు ॥౪౯॥

మర్మాజి, తే, వర్మణా, ఛాదయామి, సోమః, త్వా, రాజా, అమృతేన, అను, వస్తామ్, ఉరోః, వరీయః, వరుణః, తే, కృణోతు జయంతమ్, త్వా, అను, దేవాః, మదస్తు.

పదార్థః :- (ఋక్సాది)యాని తాచిత్వాని సప్తి సద్యో మరణజనకాన్యత్నాని (తే)తవ(వర్మణా)దేహ రక్షణేన(ఛాదయామి)అపవృణోమి(సోమః) సోమ్యగుణై శ్వర్యసంపన్నః (త్వా) త్వామ్ (రాజా)విద్యా న్యాయవినయాదిభిః ప్రకాశమానః(అమృతేన)నర్వరోగనివారకేణామృతాత్మకేనావదేన(అను)పశ్చాత్ (వస్తామ్)అచ్ఛాదయతామ్(ఉరోః)బహుగుణై శ్వర్యాత్(వరీయః) అతిశయితం బహ్యైశ్వర్యమ్(వరుణః)సర్వత ఉత్కృష్టః(తే)తుభ్యమ్(కృణోతు)(జయంతమ్)దుష్టాన్ పరాజయంతమ్ (త్వా) త్వామ్ (అను)(దేవాః)విద్వాంసః(మదస్తు) ఉత్సాహయస్తు. ॥౪౯॥ అన్వయః :- హే యోధ్యః ! హరవీర! అహం తే మర్మాణి వర్మణా ఛాదయామి, అయం సోమో రాజామృతేన త్వానువస్తామ్. పరుణస్త ఉరోర్వరీయః కృణోతు జయంతం త్వా దేవా అను మదస్తు. ॥౪౯॥ భావార్థః :- సేనాపత్యాదిభిః సర్వేషాం యోద్ధాణాం శరీరాదిరక్షణం, సర్వతః కృత్యైతే సతతం ప్రోత్సాహనీయా లగుమోదనీయాశ్చ యతో విశ్వతో విజయం లభేరన్.

॥౪౯॥

పదార్థము :- యుద్ధమొనర్చు భూరుదా ! నేను. తే = నీ యొక్క. మర్మాణి = మర్మస్థలము లను అనగా చెల్లతగిలిన వెంటనే మరణము సంభవించు శరీరాంగములను, వర్మణా = దేహమును రక్షించు కవచముతో, ఛాదయామి = ఆచ్ఛాదన మొనరించు చున్నాను. సోమః = శాంత్యాది గుణము లుగలిగిన వాడు, రాజా = విద్యాన్యాయ వినయాది గుణములచే ప్రకాశమానుడునగు నీ రాజా, అమృతేన = సకల రోగములు పోగొట్టు అమృత తుల్యమైన ఓషధితే, త్వా = నిన్ను. అను వస్తామ్ = తర్వాత రప్పనుగాక ! వరుణః = సర్వోత్తమ గుణములు గల రాజా, తే = నీకు, ఉరోః = బహు గుణై శ్వర్యములకంటె గూడ, వరీయః = అత్యంతై శ్వర్యమును, కృణోతు = కలుగజేయును గాక ! మఱియు, జయంతమ్ = దుష్టులను ఓడించు, త్వా = నిన్ను, దేవాః = విద్వాంసులు, అను మదంతు = అనుమోదించెదరు గాక. అనగా ఉత్సాహము కలిగించెదరు గాక :

॥౪౯॥

భావార్థము :- సేనాపత్యాదులు సకల యోధుల శరీరాదుల రక్షణ మన్నివై పులనుండి యొనర్చి, వారిని విరంతర ముత్సాహపఱచి, అనుమోదితు లొనర్చు వలయును. దాని వలన అందరితో విజయము పొందగలుగుదురు.

॥౪౯॥ (౧౯౯)

౯౦౦ ఉదేవమిత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాధర్షణుష్టుప్ ఛందః, గాధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమే.

ఉదేన ముత్తరాం నయాగ్నే ఘృతేనాహత । ధ్రాయస్పోషేణ

సజ్జీప్రజ ప్రజయా చ బహుం పృథి ॥

॥౨౦॥

ఉత్, ఏనమ్, ఉత్తరామిత్వం + త్రరామ్, సయి, అగ్నే, ఘృతేన, బహుతేనా + హుత, రాయః, పోషేణ, సమ్, సృజ, ప్రజయే + ప్ర + జయా, చ, బహుమ్, పృథి.

పదార్థః :- (ఉత్) (ఏనమ్) విజేతామ్ (ఉత్తరామ్) ఉత్కృష్టతయా తపన్తి యయా సే నయా తాం ప్రాప్తవిజయామ్ (సయ) (అగ్నే) ప్రకాశమయః (ఘృతేన) ఆద్యేన (అహుత) తృప్తిం (ప్రాప్త (రాయః) రాజ్యశ్రయః (పోషేణ) పోషణేన (సమ్) సమ్యక్ (సృజ) యోజయ (ప్రజయా) బహుసంఖ్యైః (చ) (బహుమ్) అధికం కర్మ (కృధి) కురు. ॥౨౦॥ అన్వయః :- హే ఘృతేనా రాగ్నేః

సేనాపతేః త్వమేనమత్తరామన్నయ రాయస్పోషేణ సంసృజ ప్రజయా చ బహుం పృథి. ॥౨౦॥ భావార్థః :- యః సేనాధికారి భృత్యో వా ఛర్యేయః యద్దేన దుష్టాన్ విజయేత తం సభాసేనాప తయో ధనాదినా బహుధా సత్కుర్యుః. ॥౨౦॥

పదార్థము :- ఘృతేన అహుత = ఘృతముతో తృప్తిపొందినవాడ; అగ్నే = ప్రకాశము కుడ వైన సేనాపతీః; నీవు, ఏనమ్ = జయించు నీ పీఠుని, ఉత్తరామ్ = ఉత్తమరీతితో సంగ్రామమును తరించి విజయము పొందు సేనను, ఉత్ నయ = ఉత్తమాధికారమునకు చేర్చుము. రాయః పోషేణ = రాజలక్ష్మియొక్క పుష్టిచే, సమ్ సృజ = దాగుగ సంయుక్తపటము, చ = మరియు, ప్రజయా = బహుసంతానముతోకూడ, బహుమ్ = అధిక్యమును, కృధి = లభింప జేయుము. ॥౨౦॥

భావార్థము :- ధర్మముతో యుద్ధమాచరించి దుష్టులను జయించు సేనాపతిని లేక భృత్యుని సభాపతులు ధనాధికములచే ననేక విధములుగ సత్కరించ వలయును. ॥౨౦॥ (౬౦౦)

౯౦౧ ఇంద్రేమమిత్యస్యావ్రతింక జుషిః, ఇంద్రో దేవతా, అర్హ్యుడుప్రవ వస్తా, గాంధారః స్వరః.

పున వ్రమేవ విషయ మాహ. మఱిల నా విషయమే.

ఇన్ద్రేమం ప్రతరాం నయ సజ్జాతానా మసద్వశీ ।

సమేనం వర్చసా సృజ దేవానాం భాగదా అసత్ ॥

॥౨౧॥

ఇన్ద్ర, ఇమమ్, ప్రతరామితి ప్ర + తరామ్, సయ, సజ్జాతానామితి స + జ్జాతానామ్, అసత్, వశీ, సమ్, ఏనమ్, వర్చసా, సృజ, దేవానామ్, భాగదా ఇతి భాగ + దాః, అసత్.

పదార్థః :- (ఇన్ద్ర) సుఖానాం ధారక (ఇమమ్) విజయమానమ్ (ప్రతరాం) ప్రతరస్తుల్లజ్జయన్తి శత్రుబలాని యయా నీత్యా తామ్ (సయ) ప్రాపయ (సజ్జాతానామ్) సమాసజన్మనామ్ (అసత్) భవేత్ (వశీ) జితేంద్రియః (సమ్) సమ్యక్ (ఏనమ్) (వర్చసా) విద్యాప్రకాశేన (సృజ) యుద్ధి (దేవానామ్) విదుషాం యోద్ధాజాం మధ్యే (భాగదాః) అంశవ్రదః (అసత్). ॥౨౧॥ అన్వయః :- హే ఇన్ద్ర! త్వం సజ్జాతానాం దేవానా మిమం ప్రతరాం నయ యతోఽయం వశ్యసత్. ఏనం వర్చసా సంసృజ యతోఽయం భాగదా అసత్. ॥౨౧॥ భావార్థః :- యుద్ధే భృత్యాః శత్రుజాం యాన్ పదార్థాన్ ప్రాప్నుయూః తాన్ సర్వాన్ సభాపతి రాజా న స్వీకుర్యాత్. కింతు తేషాం మధ్యాద్ యథాయోగ్యం సత్కారయ

యోద్ధృభ్యో ధోదకాంశం ప్రదద్యాద్ధావతః పదార్థాన్ భృత్యాః ప్రాప్నుయూ స్తావతాం షోడశాంశం రాజ్నే ప్రదద్యుః. యది సర్వే సభేశాదయో జితేన్ద్రియాః స్యుః స్తవ్యైతేషాం కదాపి పరాజయో న స్యాత్. యది సభేశః స్వహితం చితేర్నే త్తర్హి యోద్ధృణా మంశం స్వయం న స్వీకుర్యాత్. ||౫౧||

పదార్థము :- ఇంద్ర = సుఖముల దారణమొనర్చు దేవాపతి : నీవు, సజాతానామ్ = సమాన వయస్కులు, దేవానామ్ = విద్వాంసులునగు యోద్ధులమధ్య, ఇమమ్ = విజయమును పొందుచున్న యూపీరునికి, ప్రతరామ్ = శత్రుబలమును క్షీణింపజేయు నీతిని, నయ = లభింపజేయుము. దానివలన ఇతడు, వశీ అసత్ = ఉత్తేంద్రియుడు అగుగాక : మణియు, ఏనమ్ = ఇతనిని, వర్చసా సం సృజ = విద్యాప్రకాశముతో సంసర్గ మొనరించుము. దానివలన ఇతడు, భాగదాః అసత్ = విడివిడిగ యథా యోగ్యముగ భాగముల నిచ్చువాడు, అగుగాక :

||౫౧||

భావార్థము :- ఛృత్యులు యుద్ధమునందు శత్రువుల యే పదార్థములను పొందుదురో వాని నన్ని టిని సభాపతి రాజు పినుకొన గూడదు. ఇంతియగాదు, వానిలోనుండి యోద్ధులకు యథా యోగ్యముగ నక్కరించుటకై వడినాణవ వంతు ప్రదాన మొనర్చవలయును. భృత్యులు పొందిన సకల పదార్థ ములనుండి షోడశాంశము రాజున కర్పించ వలయును. సభాపత్యాదులందరు జితేంద్రియులగుచో వారి కెన్నడు పరాజయము కలుగదు. సభాపతి స్వహితమును గోరుచో యోధుల భాగమును స్వయముగ తీసుకొనగూడదు.

||౫౧|| (౯౦౧)

౯౦౨ యస్య కుర్వ ఇత్యస్యాప్రచితి ముషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నికృదార్జనుష్టువ చన్తః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ పురోహిత త్విగ్యజమాన కృత్య మాహ.

పురోహిత ముత్విగ్యజమానుల కృత్యములు చెప్పబడు చున్నవి.

యస్య కుర్వః గృహే హవి స్తమగ్నే వర్తయా త్వమ్ ।

తస్మై దేవా అధిబ్రువన్నయం చ బ్రహ్మణ స్పతిః ॥ ||౫౨||

యస్య, కుర్వః, గృహే, హవిః, తమ్, అగ్నే, వర్తయ, త్వమ్, తస్మై, దేవాః, అధి, బ్రువన్, అయమ్, చ, బ్రహ్మణః, పతిః. (52)

పదార్థః :- (యస్య)రాజః(కుర్వః) నమూదయామః (గృహే) (హవిః) హోమమ్ (తమ్) (అగ్నే)విద్వాన్ పురోహిత : (వర్తయ) అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః (త్వమ్)(తస్మై)తం యజమానమ్, అత్ర వ్యత్యయేన చతుర్థి(దేవాః)దివ్యగుణా ముత్విజః(అధి)(బ్రువన్)అధికం బ్రువన్తు. లేట్ ప్రయో గోఽయమ్(అయమ్)(చ)(బ్రహ్మణః)వేదస్య(పతిః)పాలక్ యజమానః. ||౫౨|| అన్వయః:- హే అగ్నే ! వయం యస్య గృహే హవిఃపుర్కృత్యం త్వం వర్తయ. దేవాస్తస్మా అధి బ్రువన్. ఆయం బ్రహ్మణస్పతిశ్చ తావధిబ్రవీతు. ||౫౨|| భావార్థః :- పురోహితస్య తత్ కర్మాప్తి యతో యజమానశ్యాన్నతి స్వాస్య ద్యౌ యస్య యాదృశం యావచ్చ కర్మ కుర్యాత్ తస్మై తాదృ శం తావదేవ మాసికం వేతనం దేయమ్. సర్వే విద్వాంసః సర్వాన్ ప్రతి సత్యముపదిశేయూ రాజా చ.

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడైన పురోహితుడా : మేము. యస్య గృహే = ఏ రాజు గృహమునందు, హవిఃపుర్వః = హోమ మొనర్చెదమో, తమ్ = అతనిని, త్వమ్ = నీవు, వర్తయ

వర్ధింపజేయుము. ఉత్సాహపాపము, మణియు, దేవాః = చివ్యగుణములుగల ముత్విజులు, తి ద్మై = అతనికి, అభిప్రవన్ = అధికముగ ఉపదేశించవలయును. చ = మఱియు, బ్రహ్మణః = దేవములను, పతిః = పాలించువాడగు, అయమ్ = ఈ యజమానుడు కూడ వారికి శిక్ష నొసగు గార .

భావార్థము :- యజమానునికి ఉన్నతి కలుగు నటుల కార్యమొనర్చుట పురోహితుని కర్తవ్యము. ఎవడు ఎవని పనిని ఎంతజేయునో వానికి సరిగ విశ్చితమైన అంత వెలజీతమును ఇవ్వవలయును. విద్వాంసులందరు అందఱికి సత్యోపదేశ మొనర్చవలయును. రాజును సత్యోపదేశ మొనర్చవలయును.

౯౦౩ ఉదుత్సేక్యస్యాప్రతిరథ ముషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాచావ్యసంప్రప్త ఫంహః, గాంధారః స్వరః.

అథ సభాపతి విషయ మాహ. సభాపతి విషయము చెప్పబడుచున్నది.

ఉదు త్వా విశ్వే దేవా అగ్నే భరన్తు చిత్తిభిః ।

స నో భవ త్వస్త్వభి సుప్రతీకో విభావనుః ॥౫౩॥

ఉత్, ఉత్ ఇత్యూత్, త్వా, విశ్వే, దేవాః, అగ్నే, భరన్తు, చిత్తిభిరితి చిత్తిభిః, సః, నః, భవ, త్వస్త్వభి, సుప్రతీకో విభావనుః, త్వస్త్వభి, సుప్రతీకో, విభావనురితి విభావనుః.

పదార్థః :- (ఉత్) (ఉ) (త్వా) త్వమ్ (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) విద్వాంసః (అగ్నే) విద్వన్ (భరన్తు) భరన్తు (చిత్తిభిః) సంజ్ఞానైః (సః) (నః) అన్యభ్యమ్ (భవ) (శివః) మజ్గలకారీ (త్వస్త్వభి) (సుప్రతీకో) సుప్రతీకం ప్రతీతికరం జ్ఞానం యస్య (విభావనుః) యో వివిధాను భాను విద్యాప్రకాశేషు వా వసతి సః. ॥౫౩॥ అన్వయః :- హే అగ్నే సభేశః యం త్వా విశ్వే దేవాశ్చిత్తిభి రుచ్చరన్తు స ఉ త్వం నః శివః సుప్రతీకో విభావను ర్భవ. ॥౫౩॥ భావార్థః :- యే యేభ్యో విద్యాం దద్యు స్తే తేషాం సేవకాః స్వః. ॥౫౩॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడవైన సభాపతిః త్వా = ఏ విన్ను, విశ్వే దేవాః = సకల విద్వాంసులు, చిత్తిభిః = మంచి మంచి జ్ఞానములతో, ఉచ్చరన్తు = ఉత్కృష్టముగ భారణము ఉద్ధరణము నొనరించెదరో, వారు తమశిక్షలచే నీ అజ్ఞానమును దూరపరచెదరో, సః ఉ త్వమ్ = ఆ నీవు, సః = మాకు, శివః = మంగళకరుడవు, సుప్రతీకో = చక్కగ ప్రతీతి యొనర్చు జ్ఞానముచే యుక్తుడవు, విభావనుః = వివిధ విద్యా సిద్ధాంతములందు స్థిరుడవు, భవ = కమ్ము. ॥౫౩॥

భావార్థము :- విద్యగణపువారికి విద్యార్థులు సేవకులుగ నుండవలయును. ॥౫౩॥ (౯౦౩)

౯౦౪ పశ్చదశ ఇత్యస్యాప్రతిరథ ముషిః, దిగ్ దేవతా, స్వరాదాశ్చి ఫన్తః, దైవతః స్వరః.

అథ ప్రీపురుష కృత్య మాహ. ప్రీపురుషుల కృత్యములు.

పశ్చ దిశో దైవీ ర్యజ్ఞమవన్తు దేవీ రపామతిం దుర్మతిం బాధమానాః ।

రాయస్పోషే యజ్ఞపతిమాభజన్తి రాయస్పోషే అధి యజ్ఞో అస్థాత్ ॥౫౪॥

పశ్చ, దిశః, దైవీ, యజ్ఞమ్, అవన్తు, దేవీ, అప, అమతిమ్, దుర్మతిమితి

దివిః పుష్టిమ్, బాధమానాః, రాయః, పోషే, యజ్ఞపతిమ్, యజ్ఞపతిమ్, అభజన్తి
రిర్యాపిషిన్, రాయః, పోషే, అభి, యజ్ఞః, అస్థాత్. (54)

పదార్థము :- (పాశ్చ) పూర్వాదివతస్రో మధ్యస్థా చైకా (దిశః) అకాః (దైవీః) దేవానామిమాః
(యజ్ఞమ్) సంగతివ్యం నత్యర్థవ్యం వా గృహశ్రమమ్. (అవన్తు) కామయన్తామ్ (దేవీః) దివ్యా
విమిష్యో బ్రహ్మచారిభ్యః ప్రియః (అప) (అమతిమ్) అజ్ఞానమ్ (దుర్మతిమ్) దుష్టాం ప్రజ్ఞామ్ (బాధ
మానాః) నిస్సాంయన్త్యః (రాయః) ధనస్య (పోషే) పోషణే (యజ్ఞపతిమ్) రాజ్యపాలకమ్ (అభ
జన్తి) సమస్తాన్ సేవమానాః (రాయః) శ్రయః (పోషే) పుష్టే (అభి) (యజ్ఞః) గృహశ్రమః (అస్థా
త్) తిష్ఠేత్. ॥౨౪॥ అన్వయః :- అపామతిం దుర్మతిం బాధమానా దైవీ దేవీః పాశ్చ
దిశ ఇవ విస్తృతా రాయస్సోషే యజ్ఞపతిం స్వామిన మాభజన్తి ర్యజ్ఞ మవన్తు యతోఽయం యజ్ఞో
రాయస్సోషేఽభ్యుధాపి లిప్సేత్. ॥౨౪॥ ఖావార్థము :- అత్ర అప్రోపమాలంకారః. యత్ర
గృహశ్రమే ఛారికా విచారణః ప్రశంసితా విమిష్య ప్రియశ్చ సన్తి. తత్ర దుర్వ్యసనాని న జాయన్తే.
యది సర్వాసు విప్ర ప్రశంసితాః ప్రజా భవేయు స్తర్హి రాజ్ఞః సమీపేఽన్యేభ్యోఽధికై శ్వర్యం స్యాత్.

పదార్థము :- అప అమతిమ్ = అత్యంత యజ్ఞానమును, దుర్మతిమ్ = దుష్టబుద్ధిని, బాధమా
నాః = పేరుచేయువారు, దైవీః దేవీః = విద్వాంసులకు చెందినవారును, దివ్య గుణములు గలిగి
పండితులందైన బ్రహ్మచారియు నగు నీ ప్రియ, పంచ దిశః = పూర్వాది చతుర్దిశలును, మధ్యస్థము
నగు పంచ దిశలవలె పేర్కొను కార్యములందు అగ్రేనరు లాంద్రై, రాయః పోషే = ధనమును
పుష్టి యొనర్చుటకై, యజ్ఞపతిమ్ = గృహకృత్యము లొనర్చు. లేక రాజ్యపాలన మొనర్చు స్వామిని,
అభజంతీః = అన్నివిధముల సేవించుచున్నవారలై, యజ్ఞమ్ = సంగతి యొనర్చదగు గృహశ్రమ
మును, అవన్తు = వాంఛించెదరుగాక ! దానివలన, యజ్ఞః = ఈ గృహశ్రమము, రాయః పోషే
= ధన పుష్టియందు. అభి అస్థాత్ = అధికముగ స్థిరమగును గాక. ॥౨౪॥

ఖావార్థము :- అప్రోపమాలంకార ముందున్నది. ఏ గృహశ్రమమునందు ఛారిక విద్వాంసుడు,
ప్రశంసాయుక్తుడైన విమిషీ మహిళ యుందురో, ఆక్కడ దుష్ట కర్మలు జరుగవు. అన్నివైపుల
ప్రశంసిత ప్రజ యున్నచో రాజావద్ద అన్యులకంటె నధికైశ్వర్యము ఉండగలదు. ॥౨౪॥ (౯౦౪)

౯౦౫ సమిద్ధ ఇతి సమ్ + ఇద్ధే, అగ్నా, అభి, మామహానః, మమహాన ఇతి మమ

హానః, ఉక్థపత్ర ఇత్యుక్థ + పత్రః, ఈడ్యః, గృభీతః, తప్తమ్, ఘర్మమ్, పరి

సమిద్ధే అగ్నావధి మామహాన ఉక్థపత్ర ఈడ్యో గృభీతః ।

తప్తం ఘర్మం పరిగృహ్యో యజన్తోహ యద్యజ్ఞమయజన్త దేవాః ॥౨౫॥

సమిద్ధ ఇతి సమ్ + ఇద్ధే, అగ్నా, అభి, మామహానః, మమహాన ఇతి మమ
హానః, ఉక్థపత్ర ఇత్యుక్థ + పత్రః, ఈడ్యః, గృభీతః, తప్తమ్, ఘర్మమ్, పరి
గృహ్యేతి పరి + గృహ్య, అయజన్త, ఊర్హ, యత్, యజ్ఞమ్, అయజన్త, దేవాః.

పదార్థః:- (సమిధే) నమ్యక్ ప్రవీప్తే (అగ్నౌ) పావతే (అది) (మామహీనః) అదిగో మేన మహీనః పూజనీయః (ఉక్తపత్రః) ఉక్తాని వక్తుం యోగ్యాని పేదస్తోత్రాని సత్కాణి విద్యాగమరూపి య్యః సః (ఈడ్యః) ఈడితుం స్తోతు మధ్యేషితుం యోగ్యః (గృహీతః) గృహీతః (తప్తమ్) తాపస్వితమ్ (ఘృతమ్) అగ్నిహోత్రాదికం యజ్ఞమ్. ఘృత ఇతి యజ్ఞ నామ. . నిఘం. ౩. ౧౭. (పరిగృహ్య) సర్వతో గృహీత్వా (అజయన్త) యజన్తు (ఊర్ధ్వా) విలేన (యత్) యమ్ (యజ్ఞమ్) అగ్నిహోత్రాదికమ్ (అయజన్త) యజన్తే (దేవాః) విద్వాంసః. ||౫౫|| అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథా యథా దేవా సమిధే అగ్నౌ యద్యం యజ్ఞమయజన్త తథా యోఽధిమామహాన ఉక్తపత్ర ఈడ్యో గృహీతోఽన్తి తం తప్తం ఘృతమూర్ధ్వా పరిగృహ్యయజన్త. ||౫౫|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిః సూరికారః. మనుష్యైర్జగదుపకారాయ యథా విద్వాంసోఽగ్నిహోత్రాదికం యజ్ఞ మనుత్తిష్ఠన్తి తథాఽయ మనుష్ఠారవ్యః.

పదార్థము :- మానవులారా : ఎటుల, దేవాః = విద్వాంసులు, సమిధే అగ్నౌ = ప్రబలిల్లుచున్న అగ్నియందు, యత్ యజ్ఞమ్ = ఏ యగ్నిహోత్రాది యజ్ఞమును, అయజంత = బసర్చుచున్నారో అటుల ఏది, అది మామహానః = అధికముగను అత్యంతముగను సత్కారము పొందు పగినదియు, ఉక్తపత్రః = చెప్పబడు యోగ్యములగు వైదిక స్తోత్రపత్రములు గలదియు, ఈడ్యః = స్తురించుటకు యోగ్యమును అభిలషింప తగినదియు, గృహీతః = నజ్జన గృహీతమును నై యున్నచో, తప్తమ్ = తాపయుక్తము, ఘృతమ్ = అగ్నిహోత్రాదికము నగు నాయజ్ఞమును మీరు ఊర్ధ్వా = విలమించి, పరి గృహ్య = గ్రహణ మొనరించి, అయజంత = చేయు చుండుదు. ||౫౫||

భావార్థము :- వాచక బుద్ధిః సూరికార మందున్నది. సంసారోపకారమునకై విద్వాంసు లెటుల అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞకార్యము లొనరించు చున్నారో అటులనే మానవులును ఆనుష్ఠాన మొనర్చువలెను.

౯౦౬ దైవ్యాయేత్యస్యాప్రతిరథ ముషిః, అగ్నిర్ దేవతా. విరాధాగ్ని పంక్తి శృన్వః, వజ్రముః స్వరః.

అథ యజ్ఞం కథం కర్తవ్య ఇత్యాహ. యజ్ఞ మెటుల చేయవలెను ?

దైవ్యాయ ధర్త్రే జోష్ఠే దేవశ్రీః శ్రీమనాః శతపయాః । పరిగృహ్య

దేవా యజ్ఞ మాయన్ దేవా దేవేభ్యోఽధ్వర్యన్తో అస్థుః ॥ ||౫౬||

దైవ్యాయ, ధర్త్రే, జోష్ఠే, దేవశ్రీ రితి దేవ + శ్రీః, శ్రీమనా ఇతి శ్రీ + మనాః, శతపయా ఇతి శత + పయాః, పరిగృహ్యేతి పరి + గృహ్య, దేవాః, యజ్ఞమ్, అయన్, దేవాః, దేవేభ్యః, అధ్వర్యన్తః, అస్థుః. (56)

పదార్థః :- (దైవ్యాయ) దివ్యేషు గుణేషు భవాయ (ధర్త్రే) ధారణశీలాయ (జోష్ఠే) జుషమాణాయ (దేవశ్రీః) శ్రీయతే యా సా శ్రీ ర్దేవేషు విద్యతే యస్య సః (శ్రీమనాః) క్రియ మనో యస్య సః (శతపయాః) శతాని పయాంసి దుగ్ధాదీని వస్తుని యస్య సః (పరిగృహ్య) (దేవాః) కామయమానాః (యజ్ఞమ్) సంగతవ్యమ్ గృహ శ్రమ మగ్నిహోత్రాదికం వా (అయన్) ప్రాప్నువన్తు (దేవాః) విద్యా దాతారః (దేవేభ్యః) విద్వద్భ్యః (అధ్వర్యన్తః) ఆత్మనోఽధ్వరమిచ్ఛన్తః (అస్థుః) తిష్ఠేయః. ||౫౬|| అన్వయః :- హే మనుష్యా యథాఽధ్వర్యన్తో దేవా విద్వాంసో దేవేభ్యో యజ్ఞేఽస్తు ర్యథా దైవ్యాయ

ధర్మ జోష్ఠి హోత్రే దేవశ్రీః శ్రీమనాః శతపయా యజమానో వర్తతే. తథా దేవా యాయం విద్యాః పరిగృహ్య యజ్ఞమాయన్. ||౫౬|| భావార్థః :- మనుష్యైః ! శ్రీప్రాప్తయ ఉద్యోగః సదైవ కర్తవ్యో యథా విద్వాంసో ధనలబ్ధయే ప్రయతేరం స్తద్వదనుప్రయతితవ్యమ్. ||౫౭||

పదార్థము :- మానవులారా ! ఎటుల, అధ్వర్యంతః = తనను యజ్ఞముగ భావించు వారు, దేవాః = విద్యాదాతలు నగు విద్వాంసులు, దేవేభ్యః = విద్వాంసుల ప్రసన్నతకై గృహశ్రమమందు లేక అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞమునందు, ఆంఘ్రః = స్థిరులగుదురో లేక ఎటుల, దైవ్యాయ = మంచి మంచి గుణములందు ప్రసిద్ధుడు, ధర్మే = ధారణశీలుడు, జోష్ఠే = ప్రీతి యొనర్చువాడు నగుహోతకు, దేవశ్రీః = దేవతల యందుండు సేవించదగిన విద్యలు గలవాడు, శ్రీమనాః = లక్ష్మీయందు మన సున్నవాడు, శతపయాః = వందలకొలది దుగ్ధాది వస్తువులు గలవాడునైన యజమానుడు ఉన్నాడో, అటుల, దేవాః = విద్యాదాతలగు మీరు విద్యను, పరిగృహ్య = గ్రహించి, యజ్ఞమ్ = పొంద దగిన గృహశ్రమమును అగ్నిహోత్రాదులను, ఆయన్ = పొందుడు. ||౫౬||

భావార్థము :- మానవులు ధనప్రాప్తికై సదైవ పురుషార్థ మొనర్చవలయును. విద్వాంసులు ధనప్రాప్తి కొరకు ప్రయత్నించు చున్నటులనే వారి ననుసరించి యితర మానవులు యత్నించవలెను.

కాంఠ వీరమిత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, విశ్విదాద్వీ బృహతీ భన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వీతశ్చి హవిః శమితశ్చి శమితా యజధ్యై తురీయో యజ్ఞో

యత్ర హవ్యమేతి । తతో వాకా ఆశిషో నో జుషన్తామ్ || ||౫౭||

వీతమ్, హవిః, శమితమ్, శమితా, యజధ్యై, తురీయః, యజ్ఞః, యత్ర, హవ్యమ్, ఏతి, తతః, వాకాః, ఆశిష ఇత్యాశిషః, నః, జుషన్తామ్. (57)

పదార్థః :- (వీతమ్) గమనశీలమ్ (హవిః) హోతవ్యమ్ (శమితమ్) ఉపశాంతమ్ (శమితా) ఉప శమాదిగుణయుక్తా (యజధ్యై) యజ్ఞమ్ (తురీయః) చతుర్థః (యజ్ఞః) సంగంతవ్యః (యత్ర) (హవ్యమ్) (ఏతి) గచ్ఛతి (తతః) తస్మాత్ (వాకాః) ఉవ్యన్తే యా స్తాః (ఆశిషః) ఇచ్ఛాసిద్ధయః (నః) అస్మాన్ (జుషన్తామ్) సేవన్తామ్. ||౫౭|| అన్వయః :- హే మనుష్యా ! యః శమితా యజధ్యై వీతం శమితం హవిరగ్నౌ ప్రక్షిప్తి య స్తురీయో యజ్ఞోఽస్తి యత్ర హవ్య మేతి తతో వాకా ఆశిషశ్చ నో జుషన్తామితిచ్ఛత. ||౫౭|| భావార్థః :- అగ్నిహోత్రాదౌ చత్వారః పదార్థాః సన్తి పుష్కలం పుష్టిమగర్భిష్టగుణయుక్తం రోగనాశకం హవిః, తచ్ఛోదనం, యజ్ఞకర్తా, వేద్యగ్న్యూదికం చేతి యథావద్దుతః పదార్థ ఆరాశం గత్వా పునరావృత్యేష్వసాదకో భవతీతి మనుష్యై ర్మన్తవ్యమ్. ||౫౭||

పదార్థము :- మానవులారా ! శమితా = శాంత్యాది గుణములతో కూడిన ఏ గృహశ్రమస్తుడు, యజధ్యై = యజ్ఞమొనర్చుటకై, వీతమ్ = గమనశీలము, శమితమ్ = దుర్గుణములను శాంతమొనర్చు నది, హవిః = హోమమొనర్పదగినదియు నగు పదార్థమును అగ్నియందు ప్రేల్చుచున్నాడో. తురీయః = నాలుగవదియు, యజ్ఞః = పొందదగినదియునగు నే యజ్ఞమున్నదో, మఱియు, యత్ర హవ్యమ్ ఏతి = ఎచ్చట హవ్యము లభించుచున్నదో, తతః = దానినుండి, వాకాః = చెప్పబడుచున్న, ఆశిషః = ఇచ్ఛాసిద్ధులు నః = మాకు, జుషన్తామ్ = లభించుగాక యవి కోరుడు. ||౫౭||

భావార్థము :- అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములందు పుష్కలముగా (౧) పుష్పము, (౨) మిగులము, (౩) మిష్టము, (౪) రోగవిनाశకము నగు నాలుగు హోమపదార్థము లుండును; వాని శోధనము, యజ్ఞకర్త, వేది అగ్ని మతీయు సమీధలు మొదలైనవి ఉండును. విధిపూర్వకముగ హోమ మొనర్చబడిన పదార్థము ఆకాశమునకు పోయి, అటునుండి పవనము ద్వారా లేత వర్షముద్వారా తిరిగి వచ్చి ఇచ్ఛాసిద్ధి యొనరించున దగు చున్నదని మానవులు గ్రహించ వలయును. ||౫౯|| (౯౦౭)

౯౦౮ సూర్యరశ్మిరీత్యపాప్రతిరథ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, అగ్ని త్రిష్టవః ధన్వః, ప్రవహః స్వరః.

అథ సూర్యలోక స్వరూప మాహ. సూర్యలోక స్వరూపము పిర్జించబడుచున్నది.

సూర్యరశ్మి ర్హరికేశః పురస్తాత్సవితా జ్యోతి రుదయా ౨ || ౭౦౮ || స్రమ్.

తస్య పూషా ప్రసవే యాతి విద్వాన్ తస్మిన్ సప్తశ్మిన్విశ్వా భువనాని గోపాః ||

సూర్యరశ్మి రితి సూర్య+రశ్మిః, హరికేశ ఇతి హరి+కేశః, పురస్తాత్, స్రవితా, జ్యోతిః, ఉత్, అయాన్, అజస్రమ్, తస్య, పూషా, ప్రసవ ఇతి ప్ర+ప్రవే. యాతి విద్వాన్, సంపశ్యన్తితి స్రమ్+పశ్యన్, విశ్వా, భువనాని. గోపాః. (౧౦8)

పదార్థః :- (సూర్యరశ్మిః) (హరికేశః) హరితవర్ణః (పురస్తాత్) ప్రథమతః (సవితా) సూర్యలోకః (జ్యోతిః) ద్యుతిమ్ (ఉత్) (అయాన్) (అజస్రమ్) నిరస్త్రమ్ (తస్య) (పూషా) పుష్టికర్తా (ప్రసవే) ప్రసూతే జగతి (యాతి) ప్రాప్నోతి (విద్వాన్) విద్యాముక్తః (సంపశ్యన్) సమ్యక్ ప్రేక్షమాణః (విశ్వా) సర్వాన్. (భువనాని) లోకాన్ (గోపాః) పృథివ్యాదయో జగద్రక్షకాః. ||౫౯|| అన్వయః :-

హే మనుష్యా! యః పురస్తాత్ సవితా జ్యోతిః పరియచ్ఛతి యస్మిన్ హరికేశః సూర్యరశ్మి ర్విస్తతే యః పరిసవే జన్మం పూషా ౭ స్తి యం విద్వాన్ సంపశ్యన్ సన్ తద్విద్వాం యాతి తస్య సకాశాద్ గోపా విశ్వా భువనాన్యదయాన్ స సూర్యమణిలోకపరీకాశమయ ఇతి యాయం చిత్త. ||౫౯|| భావార్థః :- యో ౭ యం సూర్యలోక స్తత్రపకాశే శుక్ల హరితాదయో ౭ నేకే కిరణాః సన్తి యే సర్వా ల్లోకానభిరక్షన్తి. అతఏవ సర్వస్య సర్వథా సర్వదా రక్షణం భవతీతి వేద్యమ్.

పదార్థము :- మానవులారా : పురస్తాత్ = పూర్వమునుండియే, సవితా = ఏ సూర్యలోకము, జ్యోతిః = ప్రకాశమును ఇచ్చుచున్నదో, ఎందు, హరికేశః = ఆకువచ్చని రంగుగల, సూర్య రశ్మిః = సూర్యకిరణములున్నవో, ఏది. పరిసవే = ఉత్పన్నమైన జగత్తులో, అజస్రమ్ = నిరంతరము, పూషా = పుష్టియొనర్చునదై యున్నదో, దేనిని. విద్వాన్ = విద్వాంసుడు, సంపశ్యన్ = చక్కగ ఆకలింపు చేసుకొనుచు ఆ విద్యను, యాతి = పొందుచున్నదో, తస్య = అట్టి దానినుండియే, గోపాః = జగద్రక్షకములగు పృథివ్యాదిలోకములు. తారాగణము, విశ్వా భువనాని = సకలలోక లోకాంతరములను, ఉదయాన్ = ప్రకాశ మొనరించుచున్నవి. అట్టి సూర్యమండల మతిప్రకాశమయ మైనదని మీరెఱుగుడు.

||౫౯||

భావార్థము :- ఏయి సూర్యలోకమున్నదో దానిప్రకాశమునందు శుక్ల హరితాది వర్ణయుక్తములైన యనేకకిరణము లున్నవి, అవి సకలలోకములను రక్షించుచున్నవి. కనుక అన్నిటిరక్షణ అన్నికాలములందన్ని విధములగు జరుగుచున్నదని తెలుసుకొనవలయును.

||౫౯|| (౯౦౯)

కాంక్షా ఏమాం ఇల్యన్య ఏకావసం ర్భుషిః, అదిత్యో దేవతా, ఆర్షీ తిర్విష్టవః చన్తః, దైవతః స్వరః.
అతేశ్వరేణ తిమరః సూర్యో నిర్మిత ఇల్యన్య దిశ్యతే, ఛగవంతుడు సూర్యుని ఎందులకు సృజించెను ?

ఏమాన్ ఏష దివో మధ్య అంత్రాపప్రివా న్నోదసీఅంత్రక్షమ్ ।

స విశ్వాచీ రభిచష్టే ఘృతాచీ రన్తరా పూర్వమపరం చ కేతుమ్ ॥౫౯॥

ఏమాన్ ఇతి ఏమాన్యః, ఏషః, దివః, మధ్యే, అస్తే, అపప్రివానిత్యాపప్రివాన్, రోదసీ ఇతి రోదసీ, అంత్రక్షమ్, సః, విశ్వాచీ, అభి, చష్టే, ఘృతాచీ, అన్తరా, పూర్వమ్, అపరమ్, చ, కేతుమ్. (59)

పదార్థః :- (ఏమాన్యః) ఏమాన్యః పస్తితః (ఏషః) సూర్యః (దివః) ప్రకాశన్య (మధ్యే) (అస్తే) తిష్ఠతి (ఆ పప్రివాన్) స్వతేజసా వ్యాప్తవాన్ (రోదసీ) ప్రకాశభూమి (అంత్రక్షమ్) అవకాశమ్ (సః) (విశ్వాచీ) యా విశ్వమణ్వుని ప్రాపువన్తి తా ద్యుతీః (అభి) (చష్టే) పశ్యతి. చష్ట ఇతి పశ్యతికర్మా. విషం ౩.౧౧. (ఘృతాచీ) యోఘుత ముదక మణ్వుని తాః (అన్తరా) ద్వయో ర్మధ్యే (పూర్వమ్) (అపరమ్) (చ) (కేతుమ్) ప్రజ్ఞాపకం తేజః. ॥౫౯॥ అన్వయః :- విద్వాన్ య ఏష దివో మధ్యే విమానో రోదసీ అంత్రక్ష మాపప్రివాన్ సన్నాస్తే స విశ్వాచీ ర్భుతాచీ ర్భుతీ ర్విస్తారయతి పూర్వ మపర మన్తరా చ కేతు మభిచష్టే తం విజానీయాత్. ॥౫౯॥ భావార్థః :- యః సూర్య లోకో బ్రహ్మణ్యమధ్యే స్థితః పన్ స్వప్రకాశేన సర్వ మభివ్యాప్నోతి స సర్వాభిక్షక్తో వర్తత ఇతి మనుష్యై ర్వేద్యమ్. ॥౫౯॥

పదార్థము :- ఏషః = ఏ సూర్యమండలము, దివః మధ్యే = ప్రకాశముమధ్య, విమాన్యః = విమానము అనగా ఆకాశాది మార్గములందు ఆశ్చర్యముగ నడుచుచున్న దానివలె, రోదసీ = ప్రకాశమును భూమి. అంతరిక్షమ్ = అవకాశమును, ఆ పప్రివాన్ = తనతేజస్సుతో వ్యాప్తమై, అస్తే = స్థిరమగు చున్నదో, సః = అది, విశ్వాచీః = లోకమును పొందునవి అనగా తమ యుదయముచే ప్రకాశింప జేయునవియు, ఘృతాచీః = జలమును లభింప జేయునవియు నగు ఆ స్వకీయ కాంతులను విస్తృత మొనర్చు చున్నది. పూర్వమ్ = ముందుదినము. అపరమ్ = గడచినరాత్రి, చ అంతరా = మఱియు రెండిటిమధ్య. కేతుమ్ = సకలలోకముల ప్రకాశకమగు తేజస్సును, అభిచష్టే = చూచుచున్నది. అట్టి దానిని విద్వాంసు డెఱుగ వలయును. ॥౫౯॥

భావార్థము :- ఏ సూర్యులొకము బ్రహ్మాండ మధ్యమున స్థితమై తనప్రకాశముచే సకలమును వ్యాప్తమగుచున్నదో అది అన్నిటిని చక్కగా ఆర్షణ మొనర్చున దగుచున్నది. అని మానవులు గ్రహించ వలయును. ॥౫౯॥ (౯౦౯)

కాంక్షా ఏమాం ఇల్యన్య ఏకావసం ర్భుషిః, అదిత్యో దేవతా, నిచ్చదార్షీ తిర్విష్టవః చన్తః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఉచై సప్తద్రోఅత్రుణః సుప్తరః పూర్వస్య యోనిం పితౄ రావివేశ ।

మధ్యే దివో నిహితః పృథ్విరశ్మా వి చక్రమే రజసస్సాత్యన్ ॥౬౦॥

ఉజ, సముద్రః, అరుణః, సుపర్ణ చ సు + పర్ణః, పూర్వస్య, యోనిమ్, పితుః, ఆ, వివేక, మధ్యే, దివః, నిహిత ఇతి స + హితః, పృష్ఠః, అశ్మా, వి, చక్రమే, రజనః, పాతి, అన్తే. (60)

పదార్థః :- (ఉజ) వృష్ట్యా సేచకః (సముద్రః) సమ్యక్ ద్రవస్త్వాపో యస్మాత్సః (అరుణః) ఆరక్తః (సుపర్ణః) శోభనాని పర్ణాని పాలనాని యస్మాత్ (పూర్వస్య) పూర్వస్య (యోనిమ్) కారణమ్ (పితుః) ఉత్పాదికాయా విద్యుతః (ఆ) (వివేక) ప్రవికతి (మధ్యే) (దివః) ప్రకాశమయస్య (నిహితః) ఈశ్వరేణ స్థాపితః (పృష్ఠః) విచిత్రవర్ణః సూర్యః (అశ్మా) అన్నతే వ్యాప్తోతి న మేఘః. అశ్మేతి మేఘనా. విఘం. ౧.౧౦. (వి) (చక్రమే) వివిధతయా క్రమతే (రజనః) లోకాన్ (పాతి) రక్షతి (అన్తే) బద్ధనే. ॥౬౦॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః య ఈశ్వరేణ దివో మధ్యే నిహిత ఉజ సముద్రోఽరుణః సుపర్ణః పృష్ఠిరశ్మా మేఘశ్చ రజసోఽన్తే విచక్రమే పాతి చ పూర్వస్య పితు ర్శోని మావివేక స సమ్యక్ గువయోక్తవ్యః. ॥౬౦॥ భావార్థః :- మనుష్యై రీశ్వరస్యానేకే ధన్యవాదా వాచ్యాః కుతో యేన స్వవిజ్ఞానాయ జగత్పాలన నిమిత్తః సూర్యాదిదృష్టాంతః ప్రదర్శితః స కథః న సర్వశక్తిమాన్ భవేత్. ॥౬౦॥

పదార్థము :- మానవులారా : పరమేశ్వరునిచే నేది, దివః మధ్యే = ప్రకాశమధ్యమున, నిహితః = స్థాపించబడియున్నదో. ఉజ = వర్షజలముచే తడుపునది, సముద్రః = జలములుదేనినుండి బాగుగా పడుచున్నవో యది, అరుణః = ఎఱ్రరంగు గలది, సుపర్ణః = మంచిగ పాలన మొనర్చునది, పృష్ఠః = విచిత్రవర్ణములు గలదియు నగు, ఏ సూర్యరూప తేజస్సు మతీయు, అశ్మా = మేఘము, రజనః = లోకములు, అన్తే = బంధన నిమిత్తములై. వి చక్రమే = అనేక విధముల తిరుగుచున్నవో, మతీయు, పాతి = రక్షించుచున్నవో, పూర్వస్య = పూర్వము, పితుః = సూర్యమండలము యొక్క తేజస్సును ఉత్పాదన మొనర్చునదియు నగు విద్యుద్రూపాగ్ని యొక్క. యోనిమ్ = కారణమునందు, ఆ వివేక = ప్రవేశించుచున్నవో, ఆ సూర్యుడు - మేఘము చక్కగా ఉపయోగించుటకు యోగ్యమైనది.

భావార్థము :- మానవు లీశ్వరుని కనేక ధన్యవాదము లర్పించ వలయును. ఏలయన తనను వ్యక్తపఱచుటకై జగత్పాలన నిమిత్తమగు సూర్యాదుల దృష్టాంతమును చూపియున్నాడు. అతడు సర్వశక్తిమంతు డెందులకు కాదు : ॥౬౦॥ (౯౦౦)

౯౦౧ ఇన్ద్రం విశ్వేత్యస్త మధుశ్చన్తాః సుతజేరా ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవితా, విపృదార్హస్థుః పుష్టః, గాంధారః స్వరః. పునర్జగత్సృష్టరీశ్వరస్య గుణా నాహ. జగద్రచయితయైన యీశ్వరుని గుణములను జెప్పెను.

ఇన్ద్రం విశ్వా అవీవృధన్తముద్రవ్యచన్తం గిరః ।

రథీతమఽగ్ని రథీనాం వాజానాన్తత్పతిం పతిమ్ ॥ ॥౬౧॥

ఇన్ద్రమ్, విశ్వః, అవీవృధన్, సముద్రవ్యచన్తమితి సముద్ర + వ్యచన్తమ్, గిరః, రథీతమమ్, రథీతమమితి రథి + తమమ్, రథీనామ్, రథినామితి రథినామ్, వాజా

నామః, సుప్త్యంతముల సుప్త+పరిమే, పరిమే.

(61)

పాఠ్యః :- (ఇంద్రమ్) పరమాత్మానమ్ (విశ్వాః) సర్వాః (అవీవృధన్) వర్ధయన్తు (సముద్రవ్యచ సమ్) సముద్రస్యా సరిక్షన్య వృధా వ్యాప్తి తివ వ్యాప్తిర్యస్య తమ్ (గిరః) వాచః (రథీతమమ్) ప్రశస్తా చా సుఖహేతవః పదార్థా వివృతే యస్మిన్ సోఽతిశయిత స్తమ్ (రథీనామ్) ప్రశస్తరథయుక్తా నామ్ (వాజానామ్) జ్ఞానాదిగుణయుక్తానాం జీవానామ్ (సత్పతిమ్) సదవివాశీ చాసౌ పతిః పాలకశ్చ యద్వా సదామవినాశినాం కారజానామ్ జీవానామ్ చ పాలక స్తమ్ (పతిమ్) స్వామినమ్. ||౬౧||

అర్చయః :- హే మనుష్యాః! యాయం యం సముద్రవ్యచసం రథీనాం రథీతమం వాజానాం పతిం సర్వద్వ విస్తృం పరమత్మానం విశ్వా గిరోఽవీవృధంతస్తం సతత ముపాధ్యమ్. ||౬౧||

భావార్థః :- సర్వై ర్యనుష్ఠై ర్యం సర్వే పేదాః ప్రశంసన్తి యం యోగిన ఉపాసతే యం ప్రాప్య ముక్తా ఆనందం భుంజతే స ఏవ ఉపాస్య ఇట్టో దేవో మస్తవ్యః. ||౬౧||

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు, సముద్రవ్యచసమ్ = అంతరిక్షపు వ్యాప్తివలె వ్యాప్తికలి గినవాడు, రథీనామ్ = ప్రశంసనతో కూడిన సుఖమునకు హేతువులగు పదార్థములు కలిగియున్న వారిలో, రథీతమమ్ = అత్యంత ప్రశంసిత సుఖహేతుపదార్థములు కలిగి యున్నవాడు, వాజానామ్ = జ్ఞానులకు గుణవంతులకు, పతిమ్ = స్వామి, సత్పతిమ్ = వివాశరహితుడైన పతి, లేక వినాశ రహితములైన కారణమగు ప్రకృతిని జీవులను పాలించువాడు నగు, ఇంద్రమ్ = పరమాత్మను విశ్వాః గిరః = సకల వాణులు, అవీవృధన్ = పెంచుచున్నవి. విస్తారముగ వర్ణించుచున్నవి. అట్టి పరమాత్ముని నిరంతర ముపాసన యొనర్చుడు. ||౬౧||

భావార్థము :- వేదములన్నియు నెవని ప్రశంసించు చున్నవో, యోగులెవరిని ఉపాసించెదరో, ముక్తాత్మ లెవరిని పొంది ఆనందమును పొందుచున్నవో, అట్టి యా పరమేశ్వరునే ఉపాసించ దగిన ఇష్టప్రపముగ స్వీకరించుడు. ||౬౧|| (౯౦౧)

౯౦౧ దేవహూర్యస్య విద్యుత్ రృషిః, యజ్ఞో దేవతా, విదార్ధ్యసుప్తుః ఛన్దః, గాంధారః స్వరః
పునరీశ్వరః కీదృశోఽస్తీత్యాహ. ఈశ్వరు డెట్టివాడు :

దేవహూర్యస్య ఆ చ వక్షత్సుమ్నుహూ ర్యస్య ఆ చ వక్షత్ .

యక్షదగ్ని ర్దేవో దేవా ౨॥ ౭ఆ చ వక్షత్ ॥ ||౬౨||

దేవహూరితి దేవ+హూః, యజ్ఞః, ఆ, చ, వక్షత్, సుమ్నుహూ రితి సుమ్ను+ హూః, యజ్ఞః, ఆ, చ, వక్షత్, యక్షత్, అగ్నిః దేవః, దేవాన్, ఆ, చ, వక్షత్.

పదార్థః :- (దేవహూః) దేవాన్ విదుష అహ్వయతి సః (యజ్ఞః) పూజనీయః (ఆ) (చ) (వక్ష త్) ప్రాసయేత్ (సుమ్నుహూః) యః సుమ్నువి సుఖాన్యాహ్వయతి సః (యజ్ఞః) పంగ వ్రవ్యః (ఆ) (చ) (వక్షత్) (యక్షత్) యజేద్దద్యాత్ (అగ్నిః) స్వయం ప్రకాశః (దేవః) సకలసుఖదాతేశ్వరః (దేవాన్) దివ్యా న్ గుణాన్ భోగాన్ వా (ఆ) (చ) (వక్షత్) ప్రాసయేత్. ||౬౨|| అన్వయః :- హే మనుష్యాః! యో దేవ హూ ర్యస్య ఈశ్వరోఽస్తాన్ సత్య మాపక్షత్. చాచసత్యా దుద్ధరేత్. యః సుమ్నుహూ ర్యజ్ఞోఽన్యత్కం

సఖ్యావశాత్, దుఃఖాని చ నాశయేత్. మోక్షార్థే చాపి యోగ్యం బాపక్షస్థిరం చ ప్రస
 సరతం వేదంతామ్. ||౬౦|| భావార్థః :- అప్తైర్విప్లవైర్విచలనాశ్చరే యస్య సుఖస్వరూపో
 మజ్జింపగ్ధః పరమేష్వరోఽస్తి తం సమాధియోగేన మనుష్యాః ఉపాసేదన్. ||౬౧||

పదార్థము :- మానవులారా ! చేపవలెనా : విద్యార్థుల నాహ్వానించువాడు. యజ్ఞః = పూజ
 నీయుడునగు నే ఈశ్వరుడు. మనకు సర్వమును, అచిత్త = చిత్తజేయినది. చ = చుచియు నన
 త్యమునుండి మనల సుద్ధరించునో. విప్లువాః = విప్లుముల నాహ్వానించువాడు. యజ్ఞః = పూజనీ
 యుడు నగు నే ఈశ్వరుడు మాకు విప్లుములను, ఆపక్ష = పక్షిని జేయునో, చ = దుఃఖములను
 దూరమొనర్చునో. అగ్నిః = స్వయంజ్యోతాకుడు. చేపః = సమస్తసుఖాభిరాతయునగు నే పర
 మాత్మ, మనకు, చేవాన్ = ఉత్తమ గుణములను, దోషములను, యతః = ఇచ్చునో, చ = మతియు,
 అపక్షత్ = చేర్చిండునో. బాధ్యంతరుముచే లభించేయునో. అప్రవాని పురు నిరంతరము సేవిండుడు.

భావార్థము :- ఉత్తమ రాష్ట్రజ్వలగు విద్యార్థులచే నెవ రుపాసించ బడునో మతియు సుఖ
 స్వరూపుడు. పుంగవప్రదుడు నై మే విచలనాత్మ యున్నాడో అతనిని సమాధియోగముచే ఉపాసించ
 వలయును. ||౬౨|| (౯౧౨)

౯౧౩ బాపక్షైర్భవ్య విప్లవై ర్మషిః, ఇన్ద్రో చేవతా, విరాడాప్యమప్తవః, భువః, గాంధారః స్వరః.
 ఇన స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వాఙ్మయ మా ప్రసవ ఉద్గ్రాభేణోపగ్రభీత్ ।
 అథా నుత్తానిన్ద్రో మే నిగ్రాభేణాపరా ॥౬౩|| ౬౩౩ ||

వాఙ్మయ, మా, ప్రసవ ఇతి ప్ర + ప్రవః, ఉద్గ్రాభేణ్యుల్ + గ్రాభేణ, ఉత్,
 అగ్రభీత్, అథ, నుత్తానిన్ద్రో ప్ర + ప్రాన్, ఇన్ద్రో, మే, నిగ్రాభేణి ని + గ్రాభేణ,
 అధరాన్, అకరిన్ద్రః. (63)

పదార్థః :- (వాఙ్మయ)విజ్ఞానస్య(మా)మామ్(ప్ర)ప్రవః(ఉ)త్పాదకః (ఉద్గ్రాభేణ) ఉత్కృష్టత
 యా గృహ్ణాతి యేన చేన(ఉత్)(అగ్రభీత్)(అథ)అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(స)సత్వాన్(శ)త్రూన్
 (ఇ)న్ద్రో(ప)తిః(మే)మమ(ని)గ్రాభేణ(వి)గ్రహేజ(అ)ధరాన్(అ)ధఃపతితాన్(అ)కః(కు)ర్యాత్. ||౬౩||
 అన్వయః :- హే మనుష్యా ! యథేన్ద్రో వాఙ్మయ ప్రసవో మా మాముహూర్ణాభేణోపగ్రభీత్. తథా
 చాత్ర మో మే మమ సపత్నాన్ నిగ్రాభేణాధరానక ప్రం యూయ మపి సేనాపతిం కరుత. ||౬౩||
 భావార్థః :- అతలి చాచర అప్రోపమాంకారః. యథేన్ద్రోరస్తథా యే మనుష్యా పాలనాయ చార్మికాన్
 మనుష్యాన్ సంగృహ్ణంతి రాధనాయ దుష్టాశ్చ నిగృహ్ణన్తి త ఏవ రాజ్యం కర్తుం శక్తువన్తి. ||౬౩||

పదార్థము :- మానవులారా ! ఎటుల, ఇంద్రః = పాలించువాడు, వాఙ్మయ = విశేషజ్ఞానమును,
 ప్రసవః = ఉత్పన్నమొనర్చువాడు, మా = నన్ను, ఉద్గ్రాభేణ = దాగుగ గ్రహించుటకు పాతనమైన
 దానిచే, ఉత్ అగ్రభీత్ = గ్రహించునో, అటులనే, అథ = అతని తర్వాత తదనుకూలముగ పా
 రించువాడు, మతియు విశేషజ్ఞానము నిచ్చువాడు నగు నే పురుషుడు, మే = నాయొక్క, సపత్నాన్ =

అర్చయంతు, విగ్రహేణ = పూజయముచే, అధరాన్ = అభిషేచకులుగ, అరః = ఓనర్చునో అత
నిని పించును చేసావతిగ నొనర్చుచు. ||౬౩||

భావార్థము :- వాచకయజుర్వేదములందర యందున్నది. ఈశ్వరుడు పాలించునట్లుగ నే పురుషులు
యజుర్వేదముల చక్కగ గ్రహించెదరో, మఱియు దండించుటకు దుష్టులను విగ్రహించి అపమాన పఠ
నెదురో అట్టివారే రాజ్యమొనర్చగలుగుచున్నారు. ||౬౩|| (౯౦౩)

౯౦౩ ఉద్గ్రాభ్యమిత్యస్యా విధృం రృషిః, ఇన్ద్రాగ్ని దేవతే, అర్చ్యమస్తు ఛన్దః, స్వరః.

అను చక్రే రాజధర్మ ఉప దిశ్యతే. ఈ మంత్రమందు రాజధర్మము ఉపదేశించబడినది.

ఉద్గ్రాభం చ నిగ్రాభం చ బ్రహ్మ దేవా అవీవృధన్ ।

అథ సప్తత్వాన్ద్రాగ్ని మే విషూచీనాన్వ్యస్యతామ్ ॥ ||౬౪||

ఉద్గ్రాభమిత్ + గ్రాభమ్, చ, నిగ్రాభమితి, ని + గ్రాభమ్, చ, బ్రహ్మ,
దేవాః, అవీవృధన్, అథ, సప్తత్వానితి, సప్తత్వాన్, ఇన్ద్రాగ్ని, ఇతీన్ద్రాగ్ని,
మే, విషూచీనాన్, ఏ, అన్వస్యతామ్. (64)

పదార్థః :- (ఉద్గ్రాభమ్) ఉత్కృష్టతయా గ్రహణమ్ (చ) (నిగ్రాభమ్) నిగ్రహణమ్ (చ)
(బ్రహ్మ)ధనమ్ (దేవాః)విద్వాంసః (అవీవృధన్)వర్జయన్తు (అథ) అథ, అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః
(సప్తత్వాన్)అరీన్ (ఇన్ద్రాగ్ని) విద్యుత్పావకాస్తావిః సేనాపతీ (మే)మమ (విషూచీనాన్) విరుద్ధమాచ
రతః (ఏ) (అన్వస్యతామ్). ||౬౩|| అన్వయః :- దేవా ఉద్గ్రాభం చ నిగ్రాభం చ కృత్వా బ్రహ్మవీవృధన్
అథాథ సేనాపతీ ఇన్ద్రాగ్ని ఇవ మే విషూచీనాన్వస్యతామ్ వ్యస్యతా ముత్తివతామ్. ||౬౪||

భావార్థః :- యేచనుష్యాః, సజ్జనాన్ సత్కృత్య దుష్టాన్ నిపాత్య బ్రహ్మ వర్ధయిత్వా విష్కంజ
కం రాజ్యం సంపాదయన్తి త ఏవ ప్రళంసితాః, యో రాజా రాష్ట్రవాసినః సజ్జనాన్ సత్కృత్య
దుష్టాన్నిరవైశ్వర్యం వర్ధయతి తస్మైవ సభాసేనాపతీ శత్రునాశం కర్తుం శక్నుయాత్.

పదార్థము :- దేవాః = విద్వాంసులు, ఉద్గ్రాభమ్ చ = అత్యంతోత్సాహముతో గ్రహణమొన
ర్చియు, నిగ్రాభం చ = త్యాగమొనర్చియు, బ్రహ్మ = ధనమును, అవీవృధన్ = వృద్ధి యొనర్చ వల
యును, అథ = తదనంతరము, ఇంద్రాగ్ని = విద్యుత్తుల్యుడు, అగ్నితుల్యుడనైన యిరువురు సేనా
పతులు, మే = నామొక్క, విషూచీనాన్ = విరోధ భావముతో వర్తించు, సప్తత్వాన్ = వైరులను,
వ్యస్యతామ్ = బాగుగ పైతృతి పడవేయ వలయును. ||౬౪||

భావార్థము :- ఏ చూనవులు సజ్జనులను సత్కరించియు, దుష్టులను బాగుగ దండించియు
'విష్కంజంకముగ రాజ్యమును సంపాదించుదురో వారే ప్రళంసితులగుచున్నారు. ఏరాజా రాజ్యములో
నివసించు సజ్జనుల సత్కరించి, దుష్టులను నిరాదరించి తనవైభవమును, ప్రజల ఐశ్వర్యమును
వృద్ధియొనర్చునోరో అతని సభాపతి సేనాపతులు శత్రువులను నాశన మొనర్చగలుగుచున్నారు. ||౬౪||

౯౦౪ క్రమధ్వమిత్యస్య విధృం రృషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడ్విష్కంజః ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ, మఱల నా విషయమే.

క్రమధ్వమగ్నినా నాకముఖ్యజిహ్వస్తేషు విభ్రతః ।

దివస్పృష్టజిహ్వర్తత్వా మిశ్రా దేవేభి రాభ్యమ్ ॥

॥౬౩॥

క్రమధ్వమ్, అగ్నినా, నాకమ్, ఉభ్యమ్ హస్తేషు, విభ్రతః, దివః, స్పృష్టమ్, స్వః, గత్వా, మిశ్రాః, దేవేభిః, అభ్యమ్. (60)

పదార్థః :- (కర్మధ్వమ్) పరాక్రమం కురుత (అగ్నినా) విద్యుతా (నాకమ్) అవిద్యమాన దుఃఖమ్ (ఉభ్యమ్) ఉభాయాం సంస్కృతం చక్యమోచనాదికమ్. అత్ర శూదోభా ద్యత్. అ.బ.౨.౧౭ అనేన సంస్కృతం ఖిజ ఇత్యర్థే యత్ (హస్తేషు) (విభ్రతః) ధర్మస్తః (దివః) న్యాయవినయాది ప్రకాశ జాతస్య (స్పృష్టమ్) జ్ఞేయతమ్ (స్వః) సుఖమ్ (గత్వా) ప్రాప్య (మిశ్రాః) మిశ్రాః (దేవేభిః) విద్యద్భిః (అభ్యమ్) ఉపవిశత. ॥౬౪॥ అన్వయః :- హే వీరా! యాయ మగ్నినా నాకముఖ్యం చ హస్తేషు విభ్రతో ధర్మస్తః క్రమధ్వం దేవేభి ర్మిశ్రాః సంతో దివస్పృష్టం స్వర్గత్వాభ్యమ్. భావార్థః :- రాజపురుషో విద్యద్భిః సహ సంప్రయోగేణాగ్నేయాస్థాదినా శత్రుషు పరాక్రమంతాం స్థిరం సుఖం ప్రాప్య పునః పునః ప్రయతేరన్. ॥౬౫॥

పదార్థము :- వీరులారా ! మీరు, అగ్నినా = విద్యుత్తుచే, నాకమ్ = అత్యంత సుఖమును మఱియు, ఉభ్యమ్ = పాత్రయందు పచన మొనర్చబడిన అన్నము, పప్పు, కూర, పులుసు మొదలగు భోజనములను, హస్తేషు = హస్తములందు, విభ్రతః = ధారణ మొనర్చినవారలై, క్రమధ్వమ్ = పరాక్రమించుడు. దేవేభిః = విద్వాంసులతో, మిశ్రాః = కలిసినవారలై, దివః = న్యాయ వినయాది గుణముల ప్రకాశముచే పుట్టిన దివ్యమును, స్పృష్టమ్ = జ్ఞేయమును సగు, స్వః = సుఖమును, గత్వా = పొంది, అభ్యమ్ = స్థితులగుడు. ॥౬౬॥

భావార్థము :- రాజపురుషులు విద్వాంసులతో సంబంధ మేర్పడచుకొని ఆగ్నేయాచ్యుతములతో విరోధుల మీదకు పరాక్రమించవలయును. స్థిర సుఖమును పొంది మాటి మాటికి మంచి ప్రయత్నము లొనర్చవలయును. ॥౬౭॥ (౯౦౫)

౯౦౬ పావీమిత్యస్య విదృతి ర్మషిః, అగ్నిర్ దేవతా, సిన్ధుద్వస్తీ త్రిష్టువ్ శస్త్రః, వైవతః స్వరః.

పున వ్రజేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రాచీమను ప్రదిశం ప్రేహి విద్వానగ్నే రగ్నే పురోఽఅగ్ని ర్భవేహ ।

విశ్వా ఆశా దీద్యానో వి భాహ్యార్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే ॥

ప్రాచీమ్, అను, ప్రదిశమితి ప్ర+దిశమ్, ప్ర, ఇహి, విద్వాన్, అగ్నేః, అగ్నే, పురో అగ్నిరితి పురః+అగ్నిః, భవ, ఇహ, విశ్వాః, ఆశాః, దీద్యానః, వి, భాహి, ఊర్జమ్, నః, ధేహి, ద్వి+పదే, చతుష్పదే, చతుష్పద ఇతి చతుః + పదే. (66)

పదార్థః :- (ప్రాచీమ్) పూర్వామ్ (అను) (ప్రదిశమ్) ప్రకృష్టాం దిశమ్ (ప్ర) (ఇహి) ప్రా

పుహి (పద్మాన్) (అగ్నేః) అగ్నేయాస్త్రామయోగా (అగ్నేః) శత్రుదాహర (పురోఅగ్నిః) అగ్రగన్తా
హావరి ఇమి (ధిమి). (ఇహ) అస్మిన్ రాజ్యవర్తయే (విశ్వాః) అభిలాః (అశాః) దిశః. అశా ఇతి ది
జ్ఞామి, ఘం. ౧. ౬. (దీద్యానః) దేదీప్యమానః సూర్య ఇవ (వి భాహి) ప్రకాశయ (ఊర్జమ్)
అన్నాదిమ్ (సః) అస్మాకిమ్ (దేహి) (ద్విపదే) మనుష్యాన్యాయ (చతుష్పదే) గవాద్యాయ ॥౬౬॥
అన్వయః :- హే అగ్నే సవేదః : ర్వం ప్రాచీం ప్రదిశ మనుప్రేహి. త్వయహగ్నేః పురో అగ్ని రివ
విద్వాన్ భవ. విశ్వా అశా దీద్యానః సన్ నోఽ స్మాకం ద్విపదే చతుష్పదే ఊర్జ దేహి సిద్ధ్యా
వినయ సరాకిష్టైః పితౄం విభాహి. ॥౬౬॥ భావార్థః :- యే పూర్వేన విగ్రహ్యచరణ
సర్వా విద్యా అభ్యస్య యుద్ధవిద్యాం విదివాన్ సర్వాసు దిక్షి మ్తాయన్తే తే మనుష్యాణాం పశ్యాదీనాం
చ భక్ష్యదోజ్య మున్నీయ రక్షం విదాయానధితా భవన్తు. ॥౬౬॥

పదార్థము - అగ్నే = శత్రువులను చహస మొనర్చు నో సభాపతి : నీవు, ప్రాచీమ్ ప్రది
శమ్ = తూర్పు దిక్కు వైపును, అను ప్ర- ఇహి = అనుకూలముగ పొందుము. ఇహ = ఈ రాజ్య
కార్యమునందు. అగ్నేః = అగ్నేయాస్త్రాయోగముచే, పురో అగ్నిః = అగ్నివలె అగ్రగమివి.
విద్వాన్ = రాజ్యజ్ఞానముగల పద్మాంసుడవు, ధివ = కమ్ము. విశ్వాః అశాః = సకల దిశలను, దీద్యా
నః = నిరింతరము ప్రకాశమొనరించు చున్న సూర్యునివలె, సః = మాయొక్క. ద్విపదే = మను
ష్యులకు. చతుష్పదే = గవాది పశువులకు, ఊర్జమ్ = అన్నాది పదార్థములను, దేహి =
వారణ మొనర్చుము. మఱియు విద్యా మనయ పరాక్రమములతో అభియమును, విభాహి =
ప్రకాశింప జేయుము. ॥౬౬॥

భావార్థము :- పూర్వ బ్రహ్మచర్యముతో పనుప్త విద్యుల సభ్యునివలె, యుద్ధ విద్యుల నెఱిగి
దిశలందు స్తుతిని పొందుచున్నవారు మాయొక్క సూర్యులకు భక్ష్య దోజ్యముల సభివృద్ధి పఱచియు,
రక్షణ యోగ్యులగు అసంపితలగుదురు. ॥౬౬॥ (౯౧౬)

౯౧౬ పృథివ్యా ఇత్యస్య పితౄం పృథ్వీ, అగ్నిర్ దివతా. పవీరికామిచ్చా బ్రహ్మ ఛస్య, మధ్యమః స్వస్తిః.
సం రోగ్యే గుణా ఉపదిశ్యన్తే. యోగి గుణములు పరిచేరించబడుచున్నవి.

పృథివ్యా అహమ్, అ, అన్తరిక్షమ్, అ, అరుహమ్, అన్తరిక్షత్, దివమ్,
దివో నారస్య, పృథ్వాత్, స్వస్తిః, ఛోగ్మే, అహమ్ ॥

పృథివ్యాః, అహమ్, అ, అన్తరిక్షమ్, అ, అరుహమ్, అన్తరిక్షత్, దివమ్,
అ, అరుహమ్, దివః, నారస్య, పృథ్వాత్, స్వస్తిః, ఛోగ్మే, అహమ్. (67)

పదార్థః :- (పృథివ్యాః) భూమీ పృథ్వీ (అహమ్) (ఉత్) (అన్తరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (అ) (అరు
హమ్) రోహేయమ్ (అన్తరిక్షత్) ఆకాశత్. (దివమ్) ప్రకాశమానం సూర్యమ్ (అ) (అరుహ
మ్) సమస్తాద్రోహేయమ్ (దివః) ద్యౌఃపూనస్య (నారస్య) సుఖినిమిత్తస్య (పృథ్వాత్) సమీపాత్
(స్వస్తిః) సుఖమ్ (ఛోగ్మే) జ్ఞానప్రకాశమ్ (అహమ్) ప్రాప్నుయామ్ (అహమ్). ॥౬౭॥ అన్వయః :-
హే మనుష్యాః, యథా కృతయోగాజ్ఞానుషాన సంయమనిర్దోహం పృథివ్యా అన్తరిక్ష ముదారుహ మన్త
రిక్ష ద్విప మారుహం నారస్య దివః పృథ్వాత్ స్వస్తిః ఛోగ్మహమ్. అథ యాయ మప్యా చరిత. ॥౬౭॥

భావార్థః :-యదా మనుష్యః స్వాత్మనా సహ విమూర్ఖానం యుజ్జే అచాచరీమూచయః సిద్ధయః ప్రాదుర్భవన్తి తతోఽవ్యాహత గత్యాభీష్టాని స్థానాని గన్తుం శక్తోతి నాన్యథా. ||౬౬||

పదార్థము :- మానవులారా ! యోగాంగానుష్ఠాన మొనర్చిన వాడను, భారజాత్యుని సమాఖ్య లలో పరిపూర్ణుడను, సంయమ సిద్ధుడను నగు, అహమ్ = నేను, ఏతుల పృష్టవ్యాః = భూమండల మునుండి, అంతరిక్షమ్ = ఆకాశమునకు, ఉచ్ఛ్రాంత అయహమ్ = ఎగిరిపోవుడునో, అంతరిక్షత్ = ఆకాశమునుండి, దివమ్ = ప్రకాశమానమగు సూర్యలోకమునకు, ఆరుహమ్ = అధిరోహించెదనో, నాకన్య = సుఖము చేకూర్చునది, దివః = ప్రకాశవంతమునగు ఆ సూర్యలోకముయొక్క, పృష్ఠాత్ = నమిపమునుండి, స్వః = అత్యంత సుఖమును, జ్యోతిః = జ్ఞాన ప్రకాశమును, అహమ్ = నేను, అగామ్ = పొందుదునో, అటుల మీరును ఆచరించుడు. ||౬౭||

భావార్థము :- మానవుడెప్పుడు తన యాత్మతో పాటు పరమాత్మ ప్రాప్తి పొందుచున్నాడో, అప్పుడతనికి అణిమాదిసిద్ధులు లభించుచున్నవి. తదనంతరము అవ్యాహర గతితో సిద్ధిప్రసానములకు పోగలుగుచున్నాడు. ఇంకొక విధముగ పోజాలడు. ||౬౭|| (౬౧౭)

౯౧౮ స్వర్యస్త ఇత్యన్త విధృతి ర్బుధిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చుదార్శనుష్ఠుః శక్తిః, గాంధారిః పర్వః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మటల నా విషయమే.

స్వర్యస్తో నాపేక్షస్తతః ద్యాం రోహన్తి రోదనీ ।

యజ్ఞం యే విశ్వతోధారమినువిద్వాంసో వితేనిరే ॥ ౬౮ ॥

స్వః, యస్తః, న, అప, ఈక్షన్తే, య, ద్యామ్, రోహన్తి, రోదనీ ఇతి రోదనీ, యజ్ఞమ్, యే, విశ్వతోధారమ్, విశ్వతః + ధారమ్, సువిద్వాంస ఇతి సు + విద్వాంసః, వితేనిర ఇతి వి + తేనిరే. (68)

పదార్థః :- (స్వః) సుఖమ్ (యస్తః) ఉపయస్తః (న) ఇప (అప) (ఈక్షన్తే) సమాలోకన్తే (అ) సమంతాత్ (ద్యామ్) ప్రకాశమయం యోగవిద్యామ్ (రోహన్తి) (రోదనీ) ద్యావాపృథివ్యా (యజ్ఞమ్) సంగంతవ్యమ్ (యే) (విశ్వతోధారమ్) విశ్వతః స్వర్యతో ధారాః సుశీతా వాచో యస్మిన్ స్తమ్ (సువిద్వాంసః) శోభనాశ్చ తే యోగినః (వితేనిరే) విస్తృతం కుర్వన్తి. ||౬౮|| అన్వయః :- యే సువిద్వాంసో యన్తో న స్వరపేక్షన్తే రోదనీ ఆరోహన్తి ద్యాం విశ్వతోధారం యజ్ఞం వితేనిరే తేఽక్షయం సుఖం లభన్తే. ||౬౮|| భావార్థః :- అత్యుపమాలంకారః. యథా సారథి రశ్వాన్ సుశిక్ష్యభీష్టే మార్గే చాలయిత్వా సుఖేనాభీష్టం స్థానం సద్యో గచ్ఛతి తథైవ శోభనా విద్వాంసో యోగినో జితేంద్రియా భూత్వా సంయమేన స్వేష్టం పరమాత్మానం ప్రాప్యోపానందం విస్తారయన్తి.

పదార్థము :- యే సువిద్వాంసః = వీ సువిద్వాంసులు. యంతః న = యోగాభ్యాసపు పూర్ణ నియమము లొనర్చువాని వలె, స్వః = అత్యంత సుఖమును, అప ఈక్షితే = అపేక్షించు చున్నాలో లేక, రోదనీ = ఆకాశమును పృథివిని. ఆ రోహంతి = అధిరోహించెదరో అనగా లోకలోకాంత రములకు స్వేచ్ఛా పూర్వకముగ వెళ్లుదురో, ద్యామ్ = ప్రకాశమయ మగు యోగ విద్యను,

విశ్వతోహమ్ = అన్ని దిక్కులనుండి సుశివయుక్త వాణులు కలిగియున్నది, యజ్ఞమ్ = పొంద దగినదియు నగు ఆ యజ్ఞాది కర్మ[౧]ను. వితేనిరే = విస్తరింపజేయుచున్నారో, వారు అవినాశ మైన సుఖమును పొందగలుగు చున్నారు. ||౬౮||

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మిందున్నది. ఎటుల సారథి అశ్వములను బాగుగ శిక్షగఱపి, అభీష్టమార్గములందు నడిపించి, సుఖముగ నభీష్ట స్థానమునకు శీఘ్రముగ చేరుచున్నాడో, అటులనే శోభన విద్వాంసులు యోగులు జితేంద్రియులు నై సంయమముచే తా మభిలషించు పరమాత్ముని పొంది ఆనందమును విస్తరింపజేయుచున్నారు. ||౬౮|| (౬౧౮)

౯౧౯ అగ్ని ఇత్యస్య విదృతి రృషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగన్తీ వంక్తి శృన్వః, శబ్దముః స్వరః. పున ర్విద్యచ్ఛవహార ఉపదిశ్యతే. విద్వాంసుని వ్యవహార ముపదేశింప బడుచున్నది.

అగ్నే ప్రేహి ప్రత్రమో దేవయతాం చక్షు ర్దేవా నాముత మర్త్యానామ్ ।

ఇయక్షమాణా భృగుభిః సజోషాః స్వప్యన్తు యజమానాః స్వస్తి ॥

అగ్నే, ప్ర, ఇహి, ప్రక్షిమః, దేవయతామితి దేవ+యతామ్, చక్షుః, దేవానామ్, ఉత, మర్త్యానామ్, ఇయక్షమాణాః. భృగుభి రితి భృగు+భిః, సజోషా ఇతి స+జోషాః, స్వః, యన్తుః, యజమానాః, స్వస్తి: (69)

పదార్థః :- (అగ్నే) విద్యన్ (౬౧) (ప్రేహి) ప్రాప్నుహి (ప్రథమః) అదిమః (దేవయతామ్) రామయమానానామ్ (చక్షుః) దర్శకమ్ (దేవానామ్) విదుషామ్ (ఉత) అపి (మర్త్యానామ్) అవిదుషామ్ (ఇయక్షమాణాః) యజ్ఞం చిక్షిత్వాణాః (భృగుభిః) పరివక్ష్య విజ్ఞానై ర్వివశ్చిద్విః (సజోషాః) సమానప్రీతి సేవనాః (స్వః) సుఖమ్ (యన్తు) ప్రాప్నువన్తు (యజమానాః) సర్వేభ్యః సుఖదాతారః (స్వస్తి) కల్పాణమ్. ||౬౯|| అన్వయః :- హే అగ్నే, దేవయతాం మధ్యే ప్రథమః పూర్వం ప్రేహి యతో దేవానా ముత మర్త్యానాం త్వం చక్షు రసి యథేయక్షమాణాః సజోషా యజమానా భృగుభిః సహ స్వస్తి స్వప్యన్తు తథా త్వమపి భవ. ||౬౯|| భావార్థః :- హే మనుష్యాః విద్యద్వి రవిద్యద్విశ్చ సహ ప్రీతోవదేశేన యాయం సుఖం ప్రాప్నుత

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా! దేవయతామ్ = కామించు జనులమధ్య నీవు, ప్రథమః = ముందు. ప్రేహి = లభించుము. దావీలయన, దేవానామ్ ఉత = విద్వాంసుల యొక్కయు. మర్త్యానామ్ = అవిద్వాంసులయొక్కయు ప్యవహారములను నీవు చూచువాడవై యున్నావు. ఎటుల, ఇయక్షమాణాః = యజ్ఞేచ్ఛ యొనరించువారు, సజోషాః = సమాన ప్రీతిగలవారు, యజమానాః = అందరకు సుఖము నిచ్చువారు, భృగుభిః = పరిపూర్ణ విజ్ఞానమును కలిగియున్న విద్వాంసులతో పాటు, స్వస్తి = సామాన్య సుఖమును, యన్తు = పొందుదురో అటులనే నీవును కమ్ము. ||౬౯||

భావార్థము :- మానవులారా! మీరు విద్వాంసులతోను అవిద్వాంసులతోను ప్రేమతో సంభాషించి సుఖమును పొందుడు. ||౬౯|| (౬౧౯)

౯౨౦ సక్తోహేవ్యస్య కుప్త మ్మన్యః, అగ్నిర్ దేవతా, అగ్నిః క్రౌఞ్చవః శృన్వః, దైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల మెలగవలయును :

సక్తోషాసా సమనసా విరూపే ధాపయేతే శకుమేరశ్చ సమీచీ ।

ద్యావాక్షమా రుక్మోఽత్ర నర్మిభాం దేవా అగ్నిం ధారయన్ ద్రవణోదాః ॥

సక్తోషాసా, సక్తోఽనేతి సక్తోఽషా, సమనసేతి స+మనసా, విరూపే ఇతి విరూపే, ధాపయేతే ఇతి ధాపయేతే, శకుమ్, ఏకమ్, సమీచీ ఇతి సమ్+ఈచీ, ద్యావాక్షమా, రుక్మః, అన్తః, వి, ధాత్రి, దేవాః, అగ్నిమ్, ధారయన్, ద్రవణోదా ఇతి ద్రవణః+దాః.

పదార్థః :- (సక్తోషాసా) రాత్యుషసావివ (సమనసా) సమానం మనో విజ్ఞానం యయో ప్తే (విరూపే) విరుద్ధస్వరూపే (ధాపయేతే) పాయయతః (శకుమ్) కాలకమివ వర్తమానం జగత్ (ఏకమ్) అనహయమ్ (సమీచీ) యే ఏకీభావ మిచ్ఛంతస్తే (ద్యావాక్షమా) (రుక్మః) దేదీప్యమానోఽగ్నిః (అన్తః) మధ్యే (విభాతి) విశేషణ ప్రకాశతే (దేవా) విద్యాంసః (అగ్నిమ్) (ధారయన్) అధారయన్ అరాధితావః (ప్రవిణోదాః) దగ్ధవృధాతారః. ॥౨౦॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా యాయం యథా సమనసా సమీచీ విరూపే మాతృధార్మ్యే నైకం శకుమివ సక్తోషాసా జగద్ధావయేతే యథా వా ద్యావాక్షమాన్తో రుక్మో విభాతి దగ్ధిణోదా దేవా తమగ్నిం ధారయంతస్తథా వర్తన్వమ్. ॥౨౧॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్జగతి యథా రాత్యుషసా విరుద్ధై రూపై ర్వర్తతే యథా చ విద్యుత్ సర్వపదార్థేషు వ్యాప్తా యథా వా ద్యావాహూయి అతిసహన శీలే వర్తేతే తద్వత్ వివేచకైః శుభగుణేషు వ్యాపకై ర్భూత్వా పుత్రప జగత్పాలనీయమ్.

॥౨౦॥

పదార్థము :- మానవులారా : ఎటుల, సమనసా = ఒకే విజ్ఞానము కలిగిన వారు, సమీచీ = ఐకమత్యము నభిలషించువారు, విరూపే = వేర్వేరు రూపములు గలిగినవారు నగు దాదియు తల్లియు విరువురు, ఏకమ్ శకుమ్ = ఒక శకువునకు పాలు త్రాగించు చున్నారో అటులనే, సక్తో షాసా = రాత్రి ప్రాతఃకాల వేళలు జగత్తును, ధాపయేతే = పాలు మాదిరిగ త్రాగించు చున్నవి. అనగ ఆత్మానంద మొనగుచున్నవి, లేక ఎటుల, రుక్మః = ప్రకాశమానమైన అగ్ని, ద్యావాక్షమా అంతః = బ్రహ్మాండ మధ్యమున, వి భాతి = విశేషించి ప్రకాశ మొనరించు చున్నదో, అగ్నిమ్ = ఆ అగ్నిని, ద్రవిణోదాః = ద్రవ్యమొనగు వారు, దేవాః = శాస్త్రాధ్యయన మొనర్చినవారు, ధారయత్ = దారణ మొనర్చు చున్నారో, అటులనే ప్రవర్తించుదు.

॥౨౦॥

భావార్థము :- వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. జగతి యందెటుల రాత్రి ప్రాతఃకాలములు విరుద్ధ రూపములు గలిగియున్నవో, ఎటుల విద్యుత్తు నకల వస్తువులందు వ్యాప్తమై యున్నదో, ఎటుల ప్రకాశము భూమి ఆత్యంత సహనశీలములై యున్నవో అటులనే మానవులు అత్యంత వివేచన మొనర్చువారు, శుభగుణములందు వ్యాపకులు నై పుత్రునివలె జగత్తును పాలించవలెను.

౯౨౧ అగ్ని ఇత్యన్య తుప్త మిషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగాక్షీ పంక్తి శృప్తః, పశ్చాదుః స్వరః.

పునర్యోగి చిర్రుఫల ముపదిశ్యతే. యోగియొక్క కర్మల ఫలితము అపదేశించబడుచున్నది.

అగ్నే సహస్రాక్ష శతమూర్ధస్త్వం తే ప్రాణాః సహస్రం వ్యానాః ।
 స్వస్తి సాహస్రస్య రాయః శశిషే తస్మై తే విధేమ వాజాయ స్వాహా ॥
 అగ్నే, సహస్రాక్షేతి సహస్ర + అక్ష, శతమూర్ధస్త్వతి శత + మూర్ధన్, శతమ్,
 రే, ప్రాణాః, సహస్రమ్, వ్యానా ఇతి ప + అనాః, స్వమ్, సాహస్రస్య, రాయః,
 ఈశిషే, తస్మై, రే, విధేమ, వాజాయ, స్వాహా. (71)

పాదార్థము :- (అగ్నే) పావక ఇవ ప్రకాశమయ (సహస్రాక్ష) సహస్రేష్యసంఖ్యాతేషు వ్యవహారేష్యషి విజ్ఞానం యస్య తత్సమ్ముద్ధా (శతమూర్ధన్) శతేష్యసంఖ్యాతేషు మూర్ధా మస్తకం యస్య తత్సమ్ముద్ధా (శతమ్) అసంఖ్యాతాః (తే) తప (ప్రాణాః) జీవనసాధనాః (సహస్రమ్) అసంఖ్యాతాః (వ్యానాః) తేప్రాణాః సహస్రశరీరస్తా వాయవః (త్వమ్) (సాహస్రస్య) సహస్రాక్షా మసంఖ్యాతానా మిద మధికరణం జగత్ తస్య (రాయః) ధనస్య (ఈశిషే) ఈశోఽసి (తస్మై) (తే) తుభ్యమ్ (విధేమ) పరిచరేమ (వాజాయ) విజ్ఞానవతే (స్వాహా) సత్యయా వాచా. ॥౭౧॥ అన్వయః :- సహస్రాక్ష శతమూర్ధస్త్వగ్నే యోగిరాజః యస్య తే శతం ప్రాణాః సహస్రం వ్యానాః సప్తయస్త్యం సాహస్రస్య రాయ ఈశిషే తస్మై వాజాయ తే వయం స్వాహా విధేమ. ॥౭౧॥ భావార్థము :- యో యోగీ తప - అది - సాధనై ర్యోగబలం ప్రాప్యసంఖ్యప్రాణిశరీరాణి ప్రవిశ్యానేక నే తాదిధి రక్షగై స్తస్మాది కార్యాది కర్తుం శక్నోతి. అనేకేషాం పదార్థానాం ధనానాం చ స్వామి భవతి సోఽస్మాధి రవశ్యం పరిచరేయః. ॥౭౧॥

పదార్థము :- సహస్రాక్ష = వేలకొలది వ్యవహారములందు స్వకీయ విశేష జ్ఞానము కలిగి యున్నవాడః శతమూర్ధన్ = వందల ప్రాణులలో మస్తకము గలవాడః అగ్నే = అగ్నివలె ప్రకాశమానుడవగు నో యోగిరాజః తే = ఏ నీయొక్క, శతమ్ ప్రాణాః = వందలకొలది జీవనపు సాధనములున్నవో, సహస్రమ్ వ్యానాః = సకల క్రియలకు నిమిత్తములైన శరీరప్రవాయువులున్నవో, మఱియు, త్వమ్ = ఏ నీవు, సాహస్రస్య = వేలకొలది జీవములకు పదార్థములకు ఆధారమైన జగత్తు యొక్క, రాయః = ధనమునకు, ఈశిషే = అధికారివై యున్నావో, తస్మై వాజాయ తే = అట్టి పిదప జ్ఞానము గల నీకై మేము, స్వాహా = సత్తివాణితో, విధేమ = సత్కారపూర్వకముగ వ్యవహరించెదము గాక : ॥౭౨॥

భావార్థము :- ఏ యోగి తపః స్వాధ్యా యేశ్వరప్రణిధానాది యోగ సాధనములచే యోగ (ధారణా ధ్యాన సమాధిరూప సంయమముల) బలమును పొంది యనేక ప్రాణుల శరీరములలో ప్రవేశించి అనేక శిరస్సులతో, నేత్రా ద్యంగములతో దర్శనాది కార్యముల నొనరించుటకు శక్తి పంతు ధగుచున్నాడో, అనేక పదార్థములకు ధనములకు స్వామియు కాగలుగుచున్నాడో, అతనికి మనము తప్పక పరిచర్య యొనరించవలయును. ॥౭౧॥ (౯౨౨)

౯౨౨ సువర్ణ ఇత్యన్య తత్సమ్ముద్ధా, అగ్నిర్ దేవతా, విభృద్వాన్తి మస్తకీ శృండః, పశ్చుమః స్వరః.
 పున ర్విద్వాన్ రీర్వకః స్వాదిత్యాహ. విద్వాంసు దేతు లందవలయును :

సుప్రజ్ఞో అసి గరుత్మాన్ పృష్ఠే పృథ్వివ్యాః సీదః । భాసా న్తరిక్షమా
ప్రణ య్యోతిషా దివమ్ ఉత సదానైవ రేజసా దిశ ఉత్పృళిహ ॥ ౧౭౨ ॥

సుప్రజ్ఞః, అసి, గరుత్మాన్, గరుత్మాన్, పృష్ఠే, పృథ్వివ్యాః, సీదః, భాసా,
అన్తరిక్షమ్, ఆ, ప్రణ, య్యోతిషా, దివమ్, ఉత, సదానైవ, రేజసా, దిశ, ఉత్, పృళిహ.

పదార్థః :- (సుప్రజ్ఞః) శోభనాని చంద్రాని పూర్తాని చక్షురక్షణాని యస్య సః (అసి) (గరుత్మాన్) గుర్వారా (పృష్ఠే) ఉపరి (పృథ్వివ్యాః) (సీదః) (భాసా) ప్రకాశేన (అన్తరిక్షమ్) అకాశమ్ (ఆ) సమా న్తత్ (ప్రణ) సుఖయ (య్యోతిషా) న్యాయప్రకాశేన (దివమ్) ప్రకాశమయమ్ (ఉత్) ఉద్భవమ్ (ప్ర థా) (తేజసా) తీక్షణీకరేన (దిశః) (ఉత్) (ఉత్పృళిహ) ఉద్భవ్యయః. ॥౧౭౨॥ అన్వయః - చో ఓహన్ మోగిత స్తన్తం భాసా సుప్రజ్ఞో గరుత్మానసి యథా నవిరా న్తరిక్షస్య మధ్యే వ ర్తతే తథా పృథివ్యాః పృష్ఠే సీద వాయు రివ ప్రణా అప్రణ సవిరా య్యోతిషా దివమ్ న్తరిక్ష మవ రాజ్య ముత్తభాన లగ్ని స్తేజసా దిశ ఇవ ప్రణ ఉత్పృళిహ. ॥౧౭౨॥ భావార్థః :- అత్ర వాచరి తప్రోపమాలంకారః. యదా మనుష్యో రాగద్వేషరహితః పరోపకారిత్వం ఇవ ప్రాప్తిః సహ వ ర్తత తదా సద్ధిం లభేరి. ॥౧౭౩॥

పదార్థము :- విద్వాంసుదా : యోగీ : సీపు. భాసా = ప్రకాశముచే, సుప్రజ్ఞః = మంచి మంచి కుశలములతో కూడినవాడవు, గరుత్మాన్ = పెద్ద ఆత్మమనోబలములు గలవాడవు, అసి = అయి యున్నావు. ఎదుల సవిత - సూర్యమండలము లంతరిక్ష మధ్యమున ప్రకాశమానమై యు న్నచో అటుల సీపు, పృథివ్యాః పృష్ఠే = భూమిమీది, సీద = స్థిరపడుచున్నవి. వాయువు వలె ప్రణ లకు, ఆ ప్రణ = సుఖము నిచ్చును. లేక ఎటుల సూర్యుడు. య్యోతిషా = స్వప్రకాశముచే, దివమ్ అంతరిక్షమ్ = ప్రకాశమయమగు అంతరిక్షమును పృథ్వి యొనర్చు చున్నాడో అటుల సీవు రాజనీతి ప్రకాశముచే రాజ్యమును, ఉత్ స్తభాన = ఉన్నతికి చేర్చుము. లేక ఎటుల అగ్ని రస, తేజసా = అతి తీక్షణతేజస్సుతో, దిశః = దిశల మన్నతి పఱచు చున్నదో అటుల స్వకీయ తీక్షణతేజస్సుతో ప్రణ లను, ఉత్ ఉత్పృళిహ = ఉన్నతి పఱచుము. ॥౧౭౩॥

భావార్థము :- వాచక తప్రోపమాలంకార మందున్నది. ఎప్పుడు మానవుడు రాగప్రీతుల నుండియు, వైర ద్వేషములనుండియు రహితుడు పరోపకారియు నై ఈశ్వరునివలె సకల ప్రాణుల పట్ల ప్రవర్తించునో అప్పుడని సద్ధిలను పొందగలడు. ॥౧౭౩॥ (౯౨౨)

౯౨౨ ఆ అహస్యం ఇత్యస్య కుర్వ యిషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్ష త్రిపువ ఛక్రః, వైషకః స్వరః.

పున ర్విద్వాన్ కీదృశః స్యా దిత్యాహ. విద్వాంసు దెటు లుండవలయును ?

ప్రజుహ్యోనః సుప్రతికః పురస్తాదగ్నే స్వం యోనిమాసీద సాధుయా ।

అస్మిన్ నధస్తే అభ్యుత్థిరస్మిన్ పశ్యే దేవా యజమానశ్చ సీదత ॥

ప్రజుహ్యోనః పితృజుహ్యోనః, సుప్రతిక ఇతి సుప్రతికః, పురస్తాత్, అగ్నే,

స్వమ్, యోనిమ్, ఆ, సీద, సాధుయేతి సాధు+యా, అస్మిన్, సదస్థే, అధి, ఉత్తరస్మిన్, ఒశ్వే, దేవాః, యజమానః, చ, సీదత. (73)

పదార్థః :- (ఆజుహ్వనః) సత్కారేణాహూతః (సుప్రతీకః) ప్రాప్తభదగుణః (పురస్తాత్) ప్రథమతః (అగ్నే) యోగాభ్యాసేన ప్రకాశితాత్మన్ (స్వమ్) స్వకీయమ్ (యోనిమ్) పరమాత్మాఖ్యం గృహమ్ (ఆ) (సీద) సమన్వత్ స్థిరో భవ (సాధుయా) శ్రేష్ఠైః కర్మభిః (అస్మిన్) (సదస్థే) సహస్థానే (అధి) ఉపరిభావే (ఉత్తరస్మిన్) (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) దివ్యాత్మానో యోగినః (యజమానః) యోగప్రవ అచార్యః (చ) (సీదత). ||౭౩|| అన్వయః :- హే అగ్నే! పురస్తాదా జుహ్వనః సుప్రతీకో యజమానస్వం సాధుయాస్మిన్ సధిస్తే స్వం యోని మాసీద. హే విశ్వే దేవా! యాయం సాధుయోత్తరస్మిన్ సదస్థే బాధి సీదత. ||౭౩|| భావార్థః :- యే సాధుని కర్మాణి కృత్వా కృతయోగాభ్యాసస్య విదుషః సద్గ్రహీతిభ్యం చరస్పరం సంవాదం కుర్వన్తి తే సర్వాదిష్ఠాన మిశం ప్రాప్య సిద్ధా జాయంతే. ||౭౩||

పదార్థము :- అగ్నే = యోగాభ్యాసముచే ప్రకాశితమైన ఆత్మగలవాడా! పురస్తాద్ = ప్రథమము నుండియే. ఆ జుహ్వనః = సత్కారముతో విలువబడినవాడవు, సుగ్రహీతః = కుద గుణయుక్తుడవు, యజమానః = యోగవిద్య గలవు నాచార్యుడవు, సాధుయా = శ్రేష్ఠకర్మలతో. అస్మిన్ సదస్థే = ఈ సముత్తమ స్థానమునందు, స్వమ్ యోనిమ్ = స్వకీయమైన పరమాత్మ యను గృహమునందు, ఆసీద = స్థిరుడవు కమ్ము. చ = మరియు, విశ్వే దేవాః = దివ్యాత్ములైన యోగులారా! మీరు శ్రేష్ఠ కార్యములచే, ఉత్తరస్మిన్ = ఉత్తర సమయమునందు ఒక్క-మృదిగ సత్య సిద్ధాంతమునందు, అధి సీదత = అధికముగ స్థితులగుడు. ||౭౩||

భావార్థము :- ఎవరు సాధుకర్మల నొనర్చి యోగాభ్యాస మొనరించువిద్వాంసుల సాంగత్యముతోను ప్రీతితోను పరస్పర సంవాద మొనర్చెదరో, వారు సర్వాదిష్ఠాను డగు నీకుని పొంది సిద్ధులగుచున్నారు.

౧౨౨ తావన్ సమయ రిత్యన్య కిన్య ఋషిః, సవిదా దేవతా, సచ్ఛదాశ్రీ త్రిష్టవ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

అత క ఈశ్వరం ప్రాప్తుం శక్నో తీత్యాహ. ఈశ్వరుని ఎవరు పొందగలరు :

తావన్ సమయ ర్వరేణ్యస్య చిత్రాహూహం వృదే సుమతిం విశ్వజన్యామ్ ।

యామస్య కణ్ఠో అహూత్రప్రసీనాన్ సహస్రధారా మ్పయసా మహీజ్ఞామ్ ॥

తామ్, సమయః, వరేణ్యస్య, చిత్రామ్, ఆ, అహమ్, వృదే, సుమతిమితి సు+మతిమ్, విశ్వజన్యామ్, యామ్, అస్య, కణ్ఠః, అహూత్, ప్రసీనామితి, ప్ర+సీనామ్, సహస్ర ధారామితి సహస్ర + ధారామ్, పయసా, మహీమ్, గామ్. (74)

పదార్థః :- (తామ్) వక్ష్యమాణామ్ (సవితుః) యోగైశ్వర్య సంప్రదస్యైశ్వరస్య (వరేణ్యస్య) వరికు మర్హస్య (చిత్రామ్) అద్భుతవిషయామ్ (ఆ) (అహమ్) (వృదే) స్వీకుర్వే (సుమతిమ్) శోభనం యథావిషయాం శ్రజ్ఞామ్ (విశ్వజన్యామ్) యా విశ్వ మఖిలం జగజ్జనయతి ప్రకటయతి

రామ్ (యామ్) (అన్య) (రణ్య) మేధావీ (అమూల్య) పరిపూరిత (ప్రసన్న) ప్రసన్నామ్ (సహస్ర ధరామ్) సహస్ర మనంభ్యానరాన్ ధరిత తాం సర్వజ్ఞాన ప్రదామ్ (యసా) అన్నాదిన (మహీమ్) మహాతీమ్ (గామ్) వాచమ్. గౌరితి వాజ్ నా. ని. ౧ ౧౧. ||౭౭|| అన్వయః :- యథా కణ్వోఽన్య వరేణ్యన్య సవితు రీశ్వరస్య యాం చిద్రాం విశ్వజన్యాం ప్రసీనాం సహస్రధరాం సుమతీం పయసా మహీం గాం చాదుహత్. తథా రా మహమా వృజే. ||౭౮|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిసమాలంకారః. యథా మేధావీ జగదీశ్వరస్య విద్యాం ప్రాప్యైథతే తద్వైతైతాం లభ్యోఽన్యోనాపి విద్యాయోగవృద్ధ్యై భవితవ్యమ్. ||౭౯||

పదార్థము :- ఎటుల, కణ్వః = బుద్ధిమంతుడగు పురుషుడు, అన్య వరేణ్యన్య సవితుః = వరించ దగినవాడు, యాగై శ్వరము నిచ్చువాడు సగు నీ పుమాత్ముని యొక్క, యామ్ చిత్రామ్ = నీ యమ్ముతాశ్చర్య రూపమును, లేక, విశ్వజన్యామ్ = సమస్త జగదుత్పాదకమును, ప్రిసీనామ్ = సమస్త జగదుత్పాదకమును, ప్రిసీనామ్ = అత్యున్నతిలో వృద్ధి పొందునదియు, సహస్రధరామ్ = వేలకొంది పవార్థములను ధరించునదియు, సుమతీమ్ = యథాతథ్య విషయములను పరిశీలించ జేయు నదియు సగు సుత్తమ బుద్ధిని, మజియు, పయసా = అన్నాది పదార్థములతోపాటు, మహీమ్ గామ్ = గొప్పవాడిని, అదుహత్ = పరిపూర్ణ మొనరించునో అనగా కర్మముగ నెఱిగి తన జ్ఞాన విషయముగ నొనర్చుకొనుచున్నావో, అటులనే, రామ్ = నేను, రామ్ = దానిని, ఆ వృజే = చక్కగ స్వీకరించు చున్నాను. ||౮౦||

భావార్థము :- వాచక బుద్ధిసమాలంకార మందున్నది. ఎటుల మేధావి జగదీశ్వరుని విద్యను పొంది వృద్ధిని పొందుచున్నావో అటులనే దీనిని పొంది ఇతర సామాన్యజనులను విద్యా యోగముల వృద్ధికై ఉద్యతులు కావలయును. ||౮౧|| (౯౨౪)

౯౨౪ విదేమేన్యన్య గృత్స ఋషిః, అగ్నిర్ దేవా, ఆగ్నీ త్రిపువ చందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మతల నా విషయమే.

విదేమే లే పరమే జన్మన్మగ్నే విదేమే స్తోమై రవరే సదస్థే ।

యస్మాద్యోనేరుదారిథా యజే తం ప్ర త్వే హవీఃషి జాహరే సమిద్ధే ॥

విదేమే, తే, పరమే, జన్మన్, అగ్నే, విదేమే, స్తోమైః, అవరే, సదస్థ ఇతి సద+స్థే, యస్మాత్, యోనేః, ఉదారిధేర్భ్యుత్+అరిథ, యజే, తమ్, ప్ర, త్వ ఇతి త్వే, హవీఃషి, జాహరే సమిద్ధ ఇతి సమ్+ఇద్ధే. (75)

పదార్థః :- (విదేమ) పరివరేమ (తే) తవ (పరమే) సర్వోత్కృష్టే యోగ సంస్కారజే (జన్మన్) జన్మని. అత్ర సుపాం సు బిగితి జేర్లుక్ (అగ్నే) యోగసంస్కారేణ దుష్టకర్మ దాహక (విదేమ) సేవేమహి (స్తోమైః) మ్రుతిభిః (అవరే) అర్వాచీనే (సదస్థే) సహస్థానే (యస్మాత్) (యోనేః) స్థానాత్ (ఉదారిథ) ఉత్కృష్టతైః సాధనైః ప్రాప్నుహి. అత్రాన్యేషా మపీతి దీర్ఘః. (యజే) సంగచ్ఛే (తమ్) (ప్ర) (త్వే) త్వయి (హవీఃషి) హోతవ్యాని (జాహరే) జాహ్వాతి (సమిద్ధే) సమ్యక్

ప్రతిష్ఠే. ॥౭౨॥ అన్తయః :- హే అగ్నేః యోగిన్ లే భవ పరమే జన్మన్ త్వే వర్తమానేఽపిరే సవస్తే వర్తమానా వయః. సోమై ర్విధేమ ర్విమస్మాన్ యస్మాద్యోనే రుదారిథ తం యోవి మహం యోయజే యథా హోలాః సమీధైఽగ్నౌ హపీంషి జాహారే. తథా యోగాగ్నౌ దుఃఖ సమూహస్య హోమం విధేమ. ॥౭౩॥ భావార్థః :- ఇహ యస్య యోగ సంస్కారయుక్తస్య జీవస్య పర్యోపచితం జన్మ జాయతే స సంస్కారబలాత్ యోగజ్జ్ఞాను రేవ భవతి. యే తం సేవస్తే లేఽపి యోగజ్జ్ఞానజో సర్వ ఏతేఽగ్ని ర్థినానీవ సర్వా మశుద్ధిం యోగేన దహన్తి ॥౭౪॥

పదార్థము :- అగ్నే = యోగీ : లే = నీ యొక్క. పరమే జన్మన్ = సర్వశ్రేష్ఠమగు సుత్తమ యోగ సంస్కారముచే తలగిన పూర్వజన్మయందు లేక, త్వే = వర్తమాన జన్మయందు, అపరే సిద్ధనే = అర్హులైన సర్వసాధనమందున్న మేము, సోమై = స్తుతులతో, విధేమ = సత్కారపూర్వకముగ నీ సేవ యొనర్చెదము. నీవు మాకు, యస్మాత్ యోనే = ఏ ప్రాసమునుండి ఉదారిథ = మంచి మంచి సాధనములతో ప్రాప్తమగు చున్నావో, తమ్ = అస్థానమును నేను, ప్ర యజే = బాగుగ పొందుచును మరియు నెఱుల హోతలు, సమీధై అగ్నౌ = చక్కగ ప్రజలించుచున్న అగ్నియందు. హపీంషి = హోమ మొనర్చుదగు యోగ్యవస్తువులను, జాహారే = హోమ మొనరించుచున్నారో, అటులనే యోగాగ్నియందు మేము దుఃఖములను, విధేమ = హోమ మొనర్చెదము. ॥౭౫॥

భావార్థము :- ఈ రోకములలో యోగసంస్కారముగల యే జీవము పవిత్రభావముతో జన్మించునో అది సంస్కారప్రాబల్యముచే యోగమునే తెలుసుకొను విచ్ఛగలదే అగును. అతనిని సేవించువారును యోగజ్జ్ఞానువు లగుదురు. వీరందరు అగ్ని ఇంద్రనములను దహించి నటుల సమస్త దుఃఖములను, అశుచులను యోగముచే దహింప జేయుదురు. ॥౭౬॥ (౯-౨౫)

౯-౨౬ ప్రేష్ఠ ఇత్యస్య వశః య్విః, అగ్నిర్ దేవతా, అద్భుష్టిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రేష్ఠోఽగ్నౌ దీదిహి పురో నోఽప్రయా సూర్యా యవిష్ట ।

త్వామ్ శశ్వంతఽఉప యన్తి వాజాః ॥

॥౭౭॥

ప్రేష్ఠ ఇతి ప్ర+ఉద్ధః, అగ్నే, దీదిహి, పురః, నః, అప్రయా, సూర్యా, యవిష్ట, త్వామ్ శశ్వంతః, ఉప, యన్తి, వాజాః. (76)

పదార్థః :- (ప్రేష్ఠః) పృథక్ష్వతయా చ్చదీప్తః (అగ్నే) అగ్నిరివ దుఃఖదాహక యోగిన్ (దీదిహి) కామయన్ (పురః) పృథమమ్ (నః) అస్మాన్ (అజస్రీయా) అనుపక్షీజయా (సూర్యా) ఐశ్వర్యేణ (యవిష్ట) అతిశయేన యువన్ (త్వామ్) (శశ్వంతః) నిరంతరం పర్తమానాః (ఉప యన్తి) పౌష్ణపస్తు (వాజాః) విజ్ఞానవన్తో జనాః ॥౭౮॥ అన్వయః :- హే యవిష్ఠాగ్నే! త్వం పురః ప్రేష్ఠః సన్నజన్మయా సూర్యా నోఽస్మాన్ దీదిహి శశ్వన్తో వాజా స్వామువయన్తి. ॥౭౯॥ భావార్థః :- యదా మనుష్యాః కుద్ధాన్తో భార్యాఽన్యాయప కుర్వన్తి తదా తేఽపి సర్వత్రోప కృతా భవన్తి. ॥౮౦॥

పదార్థము :- యవిష్ట = అత్యంత తరుణ పయస్కుదా : అగ్నే = అగ్నివరే దుఃఖములను వినాశ మొనరించు యోగీ : నీవు పురః = పూర్వము, ప్రేష్ఠః = మంచి తేజస్సుతో ప్రకాశమాను

ప పెగుచు, లజస్రయా = నాశన రహితమగు. సూర్యా = విశ్వరూప్రవాహము. స = మును. వీదిః = ఆకాంక్షించుము, శశ్వంతః = నిరంతరము ఉండువారు, వాతాః = విశేష వాతము గలవారు. వ్యామ్ = నిన్ను. ఉప యంతి = పొందుదురు గాక !

॥౭౬॥

భావార్థము :- మానవు లెప్పుడు భుక్తాత్ములై పరోపకార మొనర్చెదరొ, అప్పుడు వారును అన్నిదిశలనుండి ఉపకృతు లయ్యెదరు.

॥౭౬॥ (౯౨౬)

౯౨౭ అగ్నే తమిశ్వస్య పరమేష్ఠి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ ఛందః, ఉద్యో స్వరూపః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అగ్నే రస్తుద్యాశ్చస్మి స్తోమైః క్రతుస్స భద్రమ్ హృదిస్సృశమ్ ।

ఋద్యామా ర్జతః ॥

॥౭౭॥

అగ్నే, సమ్, అద్య అశ్వమ్, స, స్తోమైః, క్రతుమ్, స, భద్రమ్, హృది+స్సృశమ్, ఋద్యామ, తే, ర్జతః.

(౧౧)

పదార్థః :- (అగ్నే) విద్యన్ (తమ్) పూర్వమస్తోక్తమ్ (అద్య) (అశ్వమ్) తనన్తమ్ (స) ఇవ (స్తోమైః) స్తుతిభిః (క్రతుమ్) చిక్షానమ్ (స) ఇవ (భద్రమ్) భజనీయం కల్యాణరహమ్ (హృదిస్సృశం) మో హృదయే స్పృశతి తమ్ (ఋద్యామ) వర్ధేమ. అతాన్యేషా మితి దీప్తః (రే) తప (ర్జతః) రజజాదిభిః ॥౭౭॥

అన్వయః :- హే అగ్నే ! విద్యుత్పద్యశపరాగ్రితస్పృశ్యం ర క్రతుం న భద్రం హృదిస్సృశం తం త్వాం స్తోమైరద్య ప్రియ తే తవాహై ర్స్వయం సతత ముద్యామ. ॥౭౭॥

భావార్థః :- అతోపమానకారః. యథా శరీరస్థేన విద్యు దాదినా స్పర్ధివేగా పృజ్ఞానుభావి చ వర్ధేర స్రుతా విద్యచ్ఛిజరజ్జదిభి ర్మనుష్యాదయో వర్ధన్త.

॥౭౭॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్యుత్తువలె పరాక్రమముగల విద్వాంసుడా ! అశ్వమ్ స = హయమువలె, క్రతుమ్ స = బుద్ధివలె, భద్రమ్ = కల్యాణ కారివి, హృదిస్సృశమ్ = హృదయమును స్పృశించువాడవు నగు, తమ్ = పూర్వమంత్రోక్తమైన ఆ నిన్ను, స్తోమైః = స్తుతులతో, అద్య = నేడు పొంది, తే = నీయొక్క, ర్జతః = పాలనాది గుణములచే, ఋష్యామ = వృద్ధినిపొందుదుము గాక !

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మిందున్నది. ఎఱుల శరీరస్థమగు విద్యుదాదులచే వృద్ధి వేగములు, సజ్ఞానుభములు వృద్ధి జెందునో అఱులనే విద్వాంసుల శిశురజ్జదులచే మనుష్యాదులు వృద్ధిచెందుదురు.

౯౨౮ చిత్తి మిత్యస్య వశిష్ఠ ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, విరాడతి జగతీ ఛందః, విషాహ స్వరూపః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

చిత్తిం జుహోమి మనసా పుతేన యథా దేవా ఇహాగమ స్వీతిహోత్రా ముత్రాపృథః సత్యే విశ్వస్య భూమనో జుహోమి విశ్వక్రమణే విశ్వాహాదాభ్యశ్చ మావిః ॥౭౮॥

చిత్తిమ్, జుహోమి, మనసా, పుతేన, యథా, దేవాః, ఇహ, అగమన్నిత్యా

† గమి, పీఠహోత్ర ఇతి పీఠహోత్రా ఋతావృధః, ఋతావృధ ఇత్యుక్త +
వృధః, పత్యే, విశ్వస్య, భూమనః, జుహోమి, విశ్వకర్మణ, ఇతి విశ్వ + కర్మణే,
చిత్వాహో, అదాభ్యమ్, హవిః. (78)

పదార్థః :- (చిత్రిమ్) చిన్వన్తి యయా తామ్ (జుహోమి) గృహ్ణామి (మనసా) విజ్ఞానేన
(ఘృతేన) ఆజ్ఞేన (యథా) (దేవాః) కామయమానా విద్వాంసః (ఇహ) (ఆగమన్) ఆగచ్ఛన్తి (పీఠి
హోత్రాః) పీఠిః స్వకః ప్రకాశతో హోత్రా యజ్ఞో యేషాం తే (ఋతావృధః) యే ఋతేన నత్యేన
వర్ధంతే. అత్రాన్యేషామపీఠి పూర్వ పదస్య దీర్ఘః (పత్యే) పాలకాయ (విశ్వస్య) సమగ్రస్య జగతః
(భూమనః) బహురూపస్య (జుహోమి) దదామి (విశ్వకర్మణే) విశ్వం కర్మ క్రియమాణం కృతం
యేన తస్మై (చిత్వాహో) పర్వాణి దినాని (అదాభ్యమ్) ఆహింసనీయమ్ (హవిః) హోతవ్యం
గుర్ధం సుఖకరం దగ్ధమ్. || ౭౮ || అస్పయః :- హే మనుష్యాః, యథాఽహం మనసా
ఘృతేన చిత్రిం జుహోమి యథేహ పీఠిహోత్రా ఋతావృధో దేవా భూమనో విశ్వస్య విశ్వకర్మణే
పత్యే జగదీశ్వరాయాదాభ్యం హవి ర్విశ్వాహో హోతు మాగమన్నహం హవి ర్భుహోమి తథా
యాయమప్యవరత. || ౭౯ || భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. యథా కౌష్ఠితోఽగ్ని
రాజ్యేన వర్ధతే తథా విజ్ఞానేనాహం వర్ధేయ యథేశ్వరో పాసకా విద్వాంసశ్చ జగతః కల్యాణాయ ప్రయ
తంతే తథాహమపి ప్రియతేయ. || ౮౦ ||

పదార్థము :- మానవులారా : యథా = ఎటుల నేను, మనసా = విజ్ఞానము చేతను, ఘృతేన
నేతితోను, చిత్రిమ్ = సంఘటించుచు క్రియను, జుహోమి = గ్రహించుచున్నానో, లేక ఎటుల,
ఇహ = ఈ జగత్తునందు, పీఠిహోత్రాః = అన్నిదిక్కులందు ప్రకాశ మానమైన యజ్ఞము కలవారు,
ఋతావృధః = సత్యముచే వృద్ధి నొందువారు, దేవాః = కామించు వారునగు విద్వాంసులు, భూమనః వి
శ్వస్య = బహురూపములుగల సకల సంసారము యొక్క విశ్వకర్మణే = క్రియమాణ సకలకర్మల నొ
నర్చిన వారు, పత్యే = పాలకుడునగు జగదీశ్వరుని కై, అదాభ్యమ్ = నష్టమొనర్చుతగనిది, హవిః =
హోమమొనర్చు తగినదియు నగు పదార్థమును, విశ్వాహో ఆగమన్ = సర్వచింతములందు హోమ
మొనర్చుటకు వచ్చుచున్నారో, మఱియు నేను హోమ మొనర్చుదగు పదార్థమును, జుహోమి =
హోమ మొనర్చుచున్నానో అటులనే మీరును ఆచరించుడు. || ౮౧ ||

భావార్థము :- ఉపమాంకార మిందున్నది. కౌష్ఠితమైనయగ్ని ఎటుల నేతితో పెద్దదగుచున్నదో
అటులనే విజ్ఞానముచే నేను అభివృద్ధిచెందుదును గాక; ఎటుల ఈశ్వరోపాసన మొనర్చు విద్వాంసులు
జగత్తుయొక్క కల్యాణమునకు ప్రయత్నించెదరో అటులనే నేనును ప్రయత్నించెదను గాక :

౯౦౯ సప్త త ఇత్యస్య సప్తఋషయః ఋషయః, అగ్నిర్ దేవతా, అగ్నీ జగతీ ఛస్త, విషాదః స్వరః.
సప్తస్తమేన విషయ చూహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

సప్త తేఽలగ్నే సప్తమిధః సప్త జిహ్వః సప్తఽఋషయః సప్త ధామ ప్రియాణి ।
సప్తహోత్రాః సప్తదా త్వా యజన్తి సప్తయోనీ రాపృణస్య ఘృతేన స్వాహా ॥ ౯౧ ॥

సప్త, రే, అగ్నే, సమిధ ఇతి సప్త + యః, సప్త, జిహ్వః, సప్త, ఋషయః, సప్త, ధామ, ప్రియాణి, సప్త, హోత్రాః, సప్త + ధా, త్వా, యజ్ఞి, సప్త, యోనీః, ఆ, పృణస్వ, పృతేన, స్వాహా. (79)

పదార్థః :- (సప్త) సప్త సంఖ్యాకాని గాయత్ర్యాదీని ఛందాని (తే) తవ (అగ్నే) తేజస్విన్ విద్వాన్ (సమిధః) పృథీపకః (సప్త జిహ్వః) కాల్యాచయః సప్త సంఖ్యాకా జ్వాలాః (సప్త ఋషయః) ప్రాజాదయః పశ్చాదేవదత్తధనంజయః చ (సప్త ధామ) జన్మ నామ స్థాన ధర్మార్థ కామ మోక్షభ్యాని ధామాని (ప్రియాణి) (సప్త హోత్రాః) సప్త ఋత్విజః (సప్తధా) సప్తభిః పృకారైః (త్వా) త్వామ్ (యజ్ఞి) సంఘచ్ఛేత (సప్తయోనీః) చితీః (ఆ) (పృషస్వ) సుఖీ భవ (పృతేన) ఆజ్యేన (స్వాహా)

॥౭౯॥ అన్వియః :- హే అగ్నే విద్వాన్ : యథాగ్నేః సప్త సమిధః సప్త జిహ్వః సప్తర్షయః సప్తప్రియాణి ధామ సప్త హోత్రాశ్చ సప్తి తథా తే తవ సన్తు యథా విద్వాంస సప్తమగ్నిం సప్తధాయజ్ఞి తథా త్వా యజ్ఞస్తు యథా యమగ్నిర్వృత్తేన స్వాహా సప్త యోనీ రాపృణతే తథా త్వమా పృణస్వ. ॥౮౦॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిప్రమాణంకారః. యథేన్నై రగ్ని ర్వర్తతే తథా విద్వాదిభుభగుజ్ఞైః సర్వే మనుష్యా వర్ధంతామ్. యథా విద్వాంసో రగ్ని ఘృతాదికం హుత్వా జగదుపకుర్వన్తి తథా వయ మపి కుర్మామ. ॥౮౧॥

పదార్థము :- అగ్నే = తేజస్వియైన విద్వాంసుడా ! ఎటుల అగ్నికి, సప్త సమిధః = పృజ్వలింప జేయునవి ఏడు, సప్తజిహ్వః = కాలీ, కరాలీ అను ఏడు జ్వాలారూపజిహ్వలు, సప్తఋషయః = సప్త ప్రాజములు, ప్రాజాపాన సమానోదాన వ్యాన దేవదత్త ధనంజయములు, సప్త ధామ ప్రియాణి = సప్త ప్రియ ధామములు జన్మ, స్థానము, నామము, ధర్మము, అర్థము, కామము, మోక్షము, సప్త హోత్రాః = ఋతువులందు యజ్ఞ మొనర్చు వారేడుగురు ఉన్నారో, అటులనే, తే = నీకును కలుగును గాక ! ఎటుల విద్వాంసులా యగ్నిని, సప్తధా = సప్త విధముల, యజంతి = పొందుచున్నారో, అటులనే, త్వా = నీకును లభించుగాక ! ఎటుల నీ యగ్ని, పృతేన = నేతితోను, స్వాహా = ఉత్తమ వాణితోను, సప్త యోనీః = సప్త సంవయములను సుఖముగ పొందుచున్నదో అటులనే నీవు, ఆపృణస్వ = సుఖముగ పొందుము. ॥౮౨॥

భావార్థము :- వాచక బుద్ధిప్రమాణంకార మిందున్నది. అగ్ని ఇంద్రనములచే పెద్దది యగు నటుల విద్వాది భుభ గుణములచే సకల మానవులు వృద్ధిజెందవలెను. విద్వాంసు లెటుల అగ్నియందు ఘృతాదులను హోమమొనర్చి జగదుపకార మొనర్చుచున్నారో అటులనే మేమును ఒనరెదముగాక !

౯౩౦ కుర్రజ్యోతి రిత్యన్య సప్తఋషయ ఋషయః, మరుతో దేవతాః, అర్హ్యస్త్రీక్ ఛన్దః, నిషాధః స్వరః. అచేశ్వరః కీదృశోఽస్త్రీత్యాహ. ఈశ్వరు డెట్టివాడు ?

కుర్రజ్యోతిశ్చ చిత్రజ్యోతిశ్చ సత్యజ్యోతిశ్చ జ్యోతిష్మా శ్చ ।

కుర్రశ్చ ఋత్రపా శ్చాత్యభిహః ॥ ౮౦ ॥

కుర్రజ్యోతి రితి కుర్ర + జ్యోతిః, చ, చిత్రజ్యోతి రితి చిత్ర + జ్యోతిః, చ, సత్య జ్యోతి రితి సత్య + జ్యోతిః, చ, జ్యోతిష్మాన్, చ, కుర్రః, చ, ఋత్రపా ఇత్యుత్త

+ పాఠః, చ, అస్మభ్యమ్ ఇత్యతి + అభ్యహః.

(80)

పదార్థః :- (కుక్రజ్యోతిః) కుక్రం కుద్దం జ్యోతి ర్యస్య సః (చ) (చిత్ర జ్యోతిః) చిత్రమద్భుతం, జ్యోతి ర్యస్య సః (చ) (సత్య జ్యోతిః) సత్యమవినాశి జ్యోతిః ప్రకాశో యస్య సః (చ) (జ్యోతి ష్మాన్) బహువి జ్యోతీంషి ప్రకాశా విద్యంతే యస్య సః (చ) (కుక్రః) శీఘ్రకర్తా కుద్దస్వరూపో వా (చ) (ఋతపాః) య ఋతం సత్యం పాతి (చ) (అత్యంహః) అతిక్రాంత మంహో దుష్కృతం చేన సః. ||౮౦|| అన్వయః :- హే మనుష్యాః! యథా కుక్రజ్యోతిశ్చ చిత్రజ్యోతిశ్చ సత్యజ్యోతిశ్చ జ్యోతిషాం చ కుక్రజ్యోతిశ్చ ఋతపాశ్చేత్వరోఽస్తి తథా యాయం భవత. ||౮౦|| పదార్థః :- అత్ర వాచక అప్రోపమాలంకారః. యథేహ విద్యుత్ సూర్యాదీన్ ప్రభాకరాన్ కుద్ది కరాన్ పదార్థాన్నిర్మాయేత్వరేణ జగచ్ఛోద్యతే తత్తైవ కుచి సత్యవిద్యోపదేశక్రియాభి ర్మనుష్యాదయో విద్యుద్భిః శోదసియాః, అప్రానేకేషాం చకారాణాం పాతాత్ సర్వేషా ముపరి ప్రీత్యాదయోఽపి విధేయాః.

పదార్థము :- మానవులారా! ఎటుల, కుక్రజ్యోతిః = కుద్దమైన ప్రకాశము గలవాడు. చ = చుచియు, చిత్రజ్యోతిః = అద్భుతమైన ప్రకాశము గలవాడు, చ = మఱియు, సత్య జ్యోతిః = వినాశరహితమైన జ్యోతిగలవాడు, చ = మఱియు, జ్యోతిషాన్ = బహు ప్రకాశములు గలవాడు, చ = మఱియు, కుక్రః = శీఘ్రకర్త, కుద్ద స్వరూపుడు, చ = మఱియు, అత్యంహః = దుష్కర్తమును చూర మొనర్చినవాడు, చ = మఱియు, ఋతపాః = సత్యమును రక్షించువాడును నై ఈశ్వరు డున్నాడో అటులనే మీరును గండు. ||౮౦||

భావార్థము :- వాచక అప్రోప మాలంకార మిందున్నది. ఈలోకము విద్యుత్తు సూర్యాదులను ప్రభా కరములు, కుద్దికరములు నగు పదార్థములను రచించి ఈశ్వరు డెటుల జగత్తును కుద్ద మొనర్చెనో అటులనే కుద్ది సత్య విద్యోపదేశాది క్రియలచేత విద్వాంసులు మానవులను కుద్దమొనర్చ వలయును. ఈ మంత్రముం దనేక చకారము లుండుటచే అందరిపట్ల ప్రీత్యాదులను గూడ చూపవలయునని తెలియుచున్నది. ||౮౦||

౯౩౧ ఈదృజ్ చేత్యస్య సప్తఋషయ ఋషయః, మరుతో దేవతాః, అగ్ని గాయత్రీ ఛందః, శ్లోకః స్వరః.

పున ర్విద్వాన్ కీదృశో భవే దిత్యాహ. మఱల విద్వాంసు డెటు లుండవలయును?

ఈదృజ్ చాన్యోదృజ్ చ సదృజ్ చ ప్రతి సదృజ్ చ ।

మితశ్చ సంమితశ్చ సభరాః ॥

||౮౧||

ఈదృజ్, చ, అన్యోదృజ్, చ, సదృజ్ సదృజీతి స+దృజ్, చ, ప్రతి సదృజ్ జీతి ప్రతి + సదృజ్, చ, మితః, చ, సమ్మిత ఇతి సమ్ + మితః, చ, సభరా ఇతి స+భరాః. (81)

పదార్థః :- (ఈదృజ్) అన్యేన తుల్యః (చ) (అన్యోదృజ్) అన్యేన సమానః (చ) (సదృజ్) సమానం పశ్యతి స సదృజ్ (చ) (ప్రతిసదృజ్) తం తం త్రతి సదృశం పశ్యతి (చ) (మితః) మానం ప్రాప్తః (చ) (సమ్మితః) సమ్మక్ (సమితిః) (చ) (సభరాః) సమానం బిభ్రతీతి సభరాః. ||౮౧|| అన్వయః :- యే పురుషా ఈదృజ్ చాన్యోదృజ్ చ సదృజ్ చ ప్రతిసదృజ్ చ మితశ్చ సంమితశ్చ

సభరాళ్ళ వర్తనే తే వ్యావహారికీం కార్యసిద్ధిం కర్తుం శక్తువన్తి. ||౮౧|| భావార్థః :-
యో మనుష్యః ఈశ్వరతుల్య ఉత్తమ స్తదనుకరణం కృత్వా సత్యం ధరత్యసత్యం త్యజతి స
ఏవ యోగ్యోఽస్తి. ||౮౧||

పదార్థము :- ఏ పురుషులు, ఈదృజ్ = ఇతని వలెను, చ = కూడ, అన్యదృజ్ = ఇతరు
నితో తుల్యముగను, చ = కూడ, సవృజ్ = సమానముగ చూచువాడు, చ = కూడ, ప్రతిసదృజ్ =
వారివారి పట్ల సదృశ భావ ముంచువాడు, చ = కూడ, మితః = గౌరవమును పొందినవాడు, చ =
కూడ, సంమితః = దాగుగ పరిమాణ మొనర్చబడినవాడు. చ = మతీయు, సభరాః = సమానధారణ
మొనర్చువారును నై యుందురో వారు వ్యవహార సంబంధమైన కార్యములను సాధించ గలుగుదురు.

భావార్థము :- ఏ మనుష్యుడు ఈశ్వరునివలె ఉత్తముడై, ఈశ్వరుని అనుకరణ మొనర్చి, సత్య
మును ధరించును అసత్యమును త్యజించునో అతడే యోగ్యుడు. ||౮౧||

౯౩౨ ఋతుశ్చేద్యస్య సప్తఋషయః ఋషయః, మరుతో దేవతాః, ఆక్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునరీశ్వరః కీదృశోఽస్తి ల్యాహ. ఈశ్వరు డెట్టివాడు ?

ఋతుశ్చ సత్యశ్చ ధ్రువశ్చ ధరుణశ్చ ధర్తా చ విధర్తా చ విధారయః ||౮౨||

ఋతుః, చ, సత్యః, చ, ధ్రువః, చ, ధరుణః, చ, ధర్తా, చ, విధర్తేతి వి+
ధర్తా, చ, విధారయ ఇతి వి+ధారయః. (82)

పదార్థః :- (ఋతుః)సత్యజ్ఞానః(చ)(సత్యః)సత్తు సాధుః (చ)(ధ్రువః) దృఢవిశ్వయః(చ)
(ధరుణః)ఆధారః(చ)(ధర్తా)(చ)(విధర్తా)(చ)(విధారయః)యో విశేషేణ దారయతి సః. ||౮౨||
అన్వయః :- హే మనుష్యా ! య ఋతుశ్చ సత్యశ్చ ధ్రువశ్చ ధరుణశ్చ ధర్తా చ విధర్తా చ విధా
రయః పరమాత్మాఽస్తి తమేవ సర్వ ఉపాసీరన్. ||౮౨|| భావార్థః :- యే మనుష్యా !
విద్యోత్సాహ సత్సంగ పురుషార్థైః సత్యవిజ్ఞానే ధృత్వా సుశీలతాం ధరన్తి త ఏవ సుఖినో భవితు
మన్యాః శ్చ కర్తుం శక్నువన్తి. ||౮౨||

పదార్థము :- మానవులారా ! ఋతుః = సత్యము నెరుగువాడు, చ = మతీయు, సత్యః =
శ్రేష్ఠులందు శ్రేష్ఠుడు, ధ్రువః = దృఢ విశ్వయుము గలవాడు, చ = మతీయు, ధరుణః చ = సర్వాధారు
డును, ధర్తా చ = దారణకర్తయు, విధర్తా చ = విశేషించి దారణ మొనర్చువాడును, అనగా దారకు
లకు దారకుడును, విధారయః = విశేషించి సకల వ్యవహారముల ధరింపజేయువాడును నై యే పర
మాత్మ యున్నాడో అతనినే అందరు ఉపాసించ వలయును. ||౮౨||

భావార్థము :- ఏ మానవులు విద్యోత్సాహము చేతను, సత్సాంగత్యము చేతను, పురుషార్థము
చేతను సత్యవిజ్ఞానములను ధరించి పౌశీల్యమును ధరించుచున్నారో వారే సుఖులగుటకును, ఇతరు
లను సుఖులుగ నొనర్చుటకును సమర్థులగు చున్నారు. ||౮౨|| (౯౩౨)

౯౩౩ ఋతః కిదిత్యస్య సప్తఋషయః ఋషయః, మరుతో దేవతాః, భురిగార్హస్థీకో ఛందః, ఋషతః స్వరః.

అథ విద్వాంసః కీదృశా భవేయు రిత్యవ్యతే. విద్వాంసు లెటు లుండుదు ?

విద్వాంసః (యజ్ఞే) సంగంత్యే వ్యవహారే (అస్మిన్). ॥౬॥ అన్వయః :- హే చురుతో : విద్వాంసో : య ఈదృశాన ఏతాదృశాన స్పదృశానః ప్రతిసప్తకైశ్చ నోఽస్మాన్ స్వేతప ఓ యతానః సమ్మతాన శ్చాస్మిన్ యజ్ఞే సభరశో భవతాఽద్య నో రక్షత రాన్ వయ మపి సతతం సత్కుర్యామః. ॥౭॥ భావార్థః :- యదా ధర్మికా విద్వాంసః క్వాపి యతేయ ర్యానుపాగచ్ఛేయం రధ్యావయేయః సుశిక్షేరం శ్చ తదేమే సర్వైః సత్కర్తవ్యాః. ॥౮॥

పదార్థము :- మరుతః = ప్రతి ఋతువునందు యజ్ఞమొనర్చు విద్వాంసులారా ! ఈదృశానః = ఈయీ లక్షణములు గలవారు, ఏతాదృశానః = పూర్వోక్త సదృశులు, సదృశానః = పక్షపాతమును వీడి సమానమైన దృష్టిగలవారు, ప్రతిసదృశానః = శాస్త్రముల జదివి సత్యమును జెప్పుధర్మాత్ములైన ఆప్తులకు తుల్యులు నగు వారెవరు, నః = మాకు, సు ఆ ఇతన = బాగుగ లభించెదరో, ఉ = లేక, పితానః = పరిమిత విజ్ఞానము గలవారును, సంపితానః = తులాసదృశముగ సత్యాసత్యములను పేరుపజుచు వారును, చ = మఱియు, అస్మిన్ యజ్ఞే = ఈ యజ్ఞమునందు, సభరసః = తనవలెనే ప్రాణులను పోషించు వారును నగు నెవరు, అద్య = నేడు, నః = మమ్ముల రక్షించెదరో వారిని మేము నిరంతరము సత్కరించెదము గాక ! ॥౯॥

భావార్థము :- ధర్మిక విద్వాంసు లెక్కడైనా కలసినను, ఎవరింటికైనా విచ్చేసినను, చదివించినను, శిక్షగఱపినను వారు వీరందరికి సత్కారార్హులగుచున్నారు. ॥౧౦॥ (౯౩౪)

౯౩౫ స్వతవానిత్యస్య స ప్రర్థయ ఋషయః, ఇత్యుర్యాస్యా మరుతో దేవతాః, స్వరాదాక్షి గాయత్రీ ఛందః, వక్షః స్వరః. పున స్స విద్వాన్ కీదృశో భవే దిత్యాహ. విద్వాంసు డెటువంటి వాడు ?

స్వతవా^౧ శ్చ ప్రమా^౨సీ చ సాంతవనశ్చ^౩ గృహమేధీ^౪ చ । క్రీడి^౫ చ శాకీ^౬ చో^౭ జ్ఞేషీ^౮ ॥
స్వతవానితి^౧ స్వ+తవాన్, చ, ప్రమా^౨సీతి ప్ర+మాసీ, చ, సాంతవన^౩ ఇతి సామ్+
తవనః, చ, గృహమేధీ^౪తి, గృహమేధీ, చ, క్రీడి^౫, చ, శాకీ^౬, చ, ఉజ్ఞేషీ^౮త్యుత్+జ్ఞేషీ.

పదార్థః :- (స్వతవాన్) యః స్వాన్ తాతి వర్తయతి నః. అత్ర తు వాతో రౌణాదిక ఆనిః ప్రత్యయః (చ) (ప్రమాసీ) బహవః ప్రకృష్టా ఘాసా భోజ్యాని విద్యంతే యస్య నః (చ) (సాంతవనః) సమ్యక్ శత్రూన్ తాపయతి తస్యాయమ్ (చ) (గృహమేధి) ప్రళస్తి గృహే మేధః సంగమోఽస్యాస్తీతి సః (చ) (క్రీడి) (చ) అవశ్యం క్రీడితుం శీలః (శాకీ) అవశ్యం శక్తుం శీలః (చ) (ఉజ్ఞేషీ) ఉత్కృష్టతయా జేతుం శీలః. ॥౧౧॥ అన్వయః :- యః స్వతవాంశ్చ ప్రమాసీ చ సాంతవనశ్చ గృహమేధీ చ క్రీడి చ శాకీ చ భవేత్ స ఉజ్ఞేషీ స్యాత్. ॥౧౨॥ భావార్థః :- యో బహుబలాన్నసామర్థ్యో గృహస్థో భవతి స సర్వత్ర విజయ మాప్నోతి. ॥౧౩॥

పదార్థము :- స్వతవాన్ = స్వకీయులను వృద్ధియొనర్చువాడు, చ = మఱియు, ప్రమాసీ = అపరిమిత భోజన సామాగ్రి గలవాడు, సాంతవనః = బాగుగ శత్రువులను తపింప జేయువాడు, చ = మఱియు, గృహమేధీ = గృహమందు ప్రళస్తమైన సంగమముగలవాడు, చ = మఱియు, క్రీడి = క్రీడా స్వభావము కలిగియున్నవాడు, చ = మఱియు, శాకీ = అవశ్యముగ శక్తిజూపు శీలము గలవాడుగ నెవడున్నాడో అతను, ఉజ్ఞేషీ = మనస్సుతో సత్యంతముగ జయించు వాడగు చున్నాడు.

భావార్థము :- అధిక జలియు, అధికాఽముగలిగి యున్నవాడును సమర్థుడును నైన గృహస్తుడు సర్వత్ర విజయమును పొందు చున్నాడు. ॥౮౫॥ (౯౩౪)

౯౩౬ ఇంద్రమిత్యస్య సప్తఋషయః ఋషయః, మరుతో దేవతాః, నిభృష్కర్షరీ ఛన్దః, దైవతః స్వరః, పునా రాజప్రజాః కథం పరస్పరం వర్తే రన్నిత్యాహ. రాజా ప్రజలు పరస్పర మెఱుల మెలగవలెను:

ఇన్ద్రం దై వీర్విశో మరుతో అనువర్తానో అభవన్యథేన్ద్రం దై పీ ర్విశో మరుతో అనువర్తానో అభవన్ । ఏవ మిమం యజమానం దై వీశ్చ విశో మానుషీశ్చానువర్తానో భవన్తు ॥ ॥౮౬॥

ఇన్ద్రమ్, దై వీః, విశః, మరుతః, అనువర్తాన ఇత్యను+వర్తానః, అభవన్, యథా, ఇన్ద్రమ్, దై వీః, విశః, మరుతః, అనువర్తాన ఇత్యను+వర్తానః, అభవన్, ఏవమ్, ఇమమ్, యజమానమ్, దై వీః, చ, విశః, మానుషీః, చ, అనువర్తాన ఇత్యను+వర్తానః, భవన్తు. (86)

పదార్థః :- (ఇంద్రమ్) పర మైశ్వర్యయుక్తం ఛార్మికం రాజాసమ్ (దై వీః) దేవానాం విదుషా మిమాః (విశః) ప్రజాః (మరుతః) ఋత్విజో విద్వాంసః (అనువర్తానః) అనుకూలో వర్తా మార్గో యేషాం తే (అనుభవన్) భవన్తు (యథా) యేన ప్రకారేణ (ఇన్ద్రమ్) అఖిలై శ్వర్యమ్ (దై వీః) (విశః) (మరుతః) ప్రాణా ఇవ పీయః (అనువర్తానః) అనుకూలాచరతాః (అభవన్) (ఏవమ్) (ఇమమ్) (యజమానమ్) విద్యాసుశిక్ష్యాం సుఖదాతారమ్ (దై వీః) (చ) (విశః) (మానుషీః) మానుషాణా మవిదుషా మిమాః (చ) (అనువర్తానః) (భవన్తు). ॥౮౭॥ అర్ఘ్యం :- హే రాజా అస్త్యం

తథా వర్తస్య యథేమా దై వీ ర్విశో మరుత శ్చేన్ద్ర పునువర్తానో అభవన్ యథా మరుతో దై వీ ర్విశా విశ శ్చేన్ద్ర మనువర్తానో అభవన్. ఏవం దై వీశ్చ విశో మానుషీశ్చ విశ ఇమం యజమాన మనువర్తానో భవన్తు. ॥౮౮॥ భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ, యథా ప్రజా రాజాదీనాం రాజపురుషాణా మనుకూలా వర్తేరం స్తథైవ తేపి ప్రజానుకూలా వర్తన్తమ్. యథా ధ్యావకోప దేవతాః సర్వేషాం సుఖాయ ప్రయతేరం స్తథైవ సర్వ ఏతేషాం సుఖాయ ప్రయతన్తమ్.

పదార్థము :- రాజా : నీవు ఈ విధముగ ప్రవర్తించుము. యథా = ఎఱుల, దై వీః = విద్వాంసులకు సంబంధించిన, విశః = ప్రజలు, మరుతః = ప్రతిఋతువునందు యజ్ఞ మొనరించు విద్వాంసులు, ఇంద్రమ్ = పర మైశ్వర్యయుక్తుడగు రాజాసకు, అనువర్తానః = అనుకూల మార్గమున నడచు వారుగ, అభవన్ = ఆగుదురో లేక ఎఱుల, మరుతః = ప్రాణముతో సమానమగు ప్రియులు, దై వీః విశః = శాస్త్రజ్ఞులు దివ్యులు నగు ప్రజలు, ఇంద్రమ్ = సకలైశ్వర్య యుక్తుడగు పరమేశ్వరునకు, అనువర్తానః = అనుకూలముగ నాచరించు వార లగుదురో, ఏవమ్ = ఇటులనే. దై వీః = శాస్త్రముల నభ్యసించినవారు, చ = మరియు, మానుషీః = మూర్ఖులు, చ విశః = ఈ యరువురు ప్రజలు, ఇమమ్ యజమానమ్ = విద్యా సుశిక్షల నొనగు నీ సజ్జనునికి, అనువర్తానః = అనుకూలముగ చరించు వారులై , భవన్తు = ఉండురో అటుల ప్రవర్తించుము. ॥౮౯॥

భావార్థము :- ఉపమా వాచక లుప్తోప మాలంకారము లిందున్నవి. ప్రజ లెఱుల రాజుకు రాజపురు

మరికూ అనుహాలముగ వర్తించుదురో అటులనే వారును ప్రజల కనుహాలముగ వర్తించ వలయును. ఎటుల అధ్యాపనోపదేశముల నొనరించువారు అందఱి సుఖము కొలకు ప్రయత్నించెదలెదో అటులనే అందఱును వారి సుఖమునకై ప్రయత్నించ వలయును. ||౮౭|| (౯౩=)

౯౩౩ ఇమమిత్యన్య సప్తరయః ఋషయః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షి త్రిష్టవః శస్త్రః, చైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల మెలగ వలయును :

ఇమ¹భి¹ స్తన¹మూర్జస్వ¹ంతం¹ ధయా¹పాం¹ ప్రపీ¹నమగ్నే¹ సరి¹రస్య¹ మధ్యే¹ ।

ఉత్సం¹ జుష¹స్వ¹ మధు¹మ¹ న్తమ¹ర్వ¹న్త¹ సము¹ద్రియ¹భి¹ సద¹నమా¹ విశ¹స్వ¹ ॥

ఇమమ్, స్తనమ్, ఊర్జస్వంతమ్, ధయ, అపామ్, ప్రపీనమగ్ని ప్రపీనమ్, అగ్నే, సరిరస్య, మధ్యే ఉత్సమ్, జుషస్వ, మధుమన్తమ్, మధుమన్తమ్, మధుమన్తమ్, అర్వన్, సముద్రియమ్, సదనమ్, ఆ, విశస్వ. (87)

పదార్థః :- (ఇమమ్) (స్తనమ్) దుగ్ధాదారమ్ (ఊర్జస్వంతమ్) ప్రళస్త బలరాచకమ్ (ధయ) పిబ (అపామ్) జలానామ్ (ప్రపీనమ్) ప్రకృష్టతయా స్థూలమ్ (అగ్నే) పావక ఇవ వర్తమాన (సరిరస్య) బహోః. సరిర మితి బహు నా. నిఘం. ౩.౧, (మధ్యే) (ఉత్సమ్) ఉత్తన్తి యేన తం కూపమ్. ఉత్సమితి కూప నా. నిఘం. ౩.౨౩. (జుషస్వ) సేవస్వ (మధుమన్తమ్) ప్రళస్తం మధుమాధుర్యం విద్యతే యస్మిన్ స్తమ్ (అర్వన్) అశ్వ ఇవ వర్తయన్ (సముద్రియమ్) సాగరే భవమ్ (సదనమ్) సీదన్తి గచ్ఛన్తి యత్తత్ (ఆ) (విశస్వ) అత్ర వ్యత్యయే నాత్మనేపదమ్. ||౮౭||

అన్వయః :- హే అగ్నే! పాలక! త్వం ప్రపీనం స్తనమి వేమ మూర్జస్వంత మపాం రసం ధయ. సరిరస్య మధ్యే మధుమంత ముత్సం జుషస్వ. హే అర్వం స్వం సముద్రియం సదన మావిశస్వ. ||౮౭|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిపమాలంకారః. యథా బాలకా వత్సాశ్చ స్తనదుగ్ధం పీత్వా వర్తన్తే యథా వాక్యః శీమగ్రిం దావతి తథా మనుష్యా యుక్తాహరేణ వర్తమానా వేగేన గచ్ఛన్తు యథా ఓద్భిః పూర్ణే సముద్రే నౌకాయాం స్థిత్యా గచ్ఛన్తః సుఖేన పారావారే యాన్తి తతైవ సుసాధనై ర్వ్యవహరస్య పారావారౌ పోష్యువన్తు. ||౮౭||

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలెనున్న పురుషుడా! నీవు, ప్రపీనమ్ = మంచి పాలతో నిండి యున్న, స్తనమ్ = స్తనమువలె, ఇమమ్ ఊర్జస్వంతమ్ = ఈ ప్రళంపిత బలమొనగు, అపామ్ = జలముల రసమును, ధయ = పాన మొనర్చుము. సరిరస్య మధ్యే = అనేకుల పుధ్య, మధుమంతమ్ = ప్రళంపిత మధురాది గుణయుక్తముగు పదార్థములను, ఉత్సమ్ = ఆర్ద్రమొనర్చు కూపమును, జుషస్వ = సేవించుము. లేక, అర్వన్ = అశ్వమువలె ప్రవర్తించు మానవుడా! నీవు, సముద్రియమ్ సదనమ్ = సముద్రములో పోవుట కాధారముగు సదనమున[ఓడలో] ఆ విశస్వ = చక్కగ ప్రవేశించుము.

భావార్థము :- వాచక బుద్ధిపమాలంకార మిందున్నది. బాలకులు దూడలు ఎటుల స్తన్యపాన మొనర్చి పెరుగుచున్నవో, అశ్వమెటుల వేగముగ పరుగెత్తుచున్నదో, అటులనే మానవులు యథా యోగ్య భోజన శయన విక్రమములచే వృద్ధిపొంది వేగముతో నడువవలయును. ఎటుల జలములతో

నిండియున్న సముద్రము మధ్య నొకయందు స్థితులై వెళ్ళుచు సుఖముగ పారావారము అనగ ఈ తటమునుండి ఆ తటమునకు చేరుచున్నారో అటులనే సుసాధనముచేత వ్యవహారము యొక్క పారావారములు పొందవలయును.

॥౮౭॥ (౯౩౭)

౯౩౮ పుత మిమిష్య గృత్సమద ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా. నిశ్చుదాక్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పునస్మనుష్యై రగ్నిః క్వ క్షాన్వేషణీయ ఇత్యాహ. మానవు లగ్నిని ఎచ్చఁబెచ్చట అన్వేషించ వలెను?

పుత్రం మిమిషే పుత్రమస్య యోనిర్హృతే శ్రితో పుత్రమస్య ధామ ।

అనుష్వధ మావహ మాదయస్వ స్వాహాకృతం వృషభ వక్షి హవ్యమ్ ॥

పుత్రమ్, మిమిషే, పుత్రమ్, అస్య, యోనిః, పుత్రే, శ్రితః, పుత్రమ్, ఊఽఞ్ఞాఽ, అస్య, ధామ, అనుష్వధమ్, అనుష్వధమిత్యను + స్వధమ్, అ, వహ, మాదయస్వ, స్వాహాకృతమితి స్వాహా + కృతమ్, వృషభ, వక్షి, హవ్యమ్.

పదార్థః :- (పుత్రమ్) ఉదకమ్ (మిమిషే) నిశ్చుతు మిచ్చ (పుత్రమ్) జలమ్ (అస్య) (యోనిః) గృహమ్ (పుత్రే) (శ్రితః) (పుత్రమ్) ఉదకమ్ (ఁ) వితర్కే (అస్య) పావకస్య (ధామ) అధిక రణమ్ (అనుష్వధమ్) స్వధాన్త స్వానుకూలమ్ (అ) (వహ) ప్రాపయ (మాదయస్వ) హర్షయస్వ (స్వాహాకృతమ్) వేదవాణీ నిష్పాదితమ్ (వృషభ) యో వర్జిత తత్సమ్మద్ధౌ (వక్షి) కామయనే ప్రాప్తోషి వా (హవ్యమ్) హోతు మాదాతు మర్హమ్. ॥ ౮౭ ॥ అన్వయః :- హే సముద్రయా

యినః త్విం పుత్రం మిమిషే ఉ అస్మాగ్నే ర్హృతం యోని రస్తి. యో పుత్రే శ్రితో పుత్ర మస్య ధామ తమగ్ని మనుష్వధ మావహ. హే వృషభ ! త్వం యతః స్వాహాకృతం హవ్యం వక్షి తేనాస్మాన్ మాదయస్వ. ॥౮౮॥ భావార్థః :- యావా నగ్ని ర్జలేన్తి తావాన్ జలాధికరణ ఉచ్యతేయ థాత్యేన వహ్ని ర్వర్జితే తథా జలేన సర్వే పదార్థా వర్జన్తే. అన్న మనుకూల మాజ్యం చానస్తకారి జాయతే తస్మా త్సర్వై రేతత్కమనీయమ్. ॥౮౯॥

పదార్థము :- సముద్రమున పయనించు మానవా ! నీవు, పుత్రమ్ = జలమును, మిమిషే = సింహన మొనర్చ గోరుము, ఁ = లేక. అస్య పుత్రమ్ = ఈ అగ్నికి నేయి. యోనిః = గృహమై యున్నది. ఏది, పుత్రే = నేతియందు, శ్రితః = ఆశ్రయమును పొందుచున్నదో, లేక, పుత్రమ్ = జలము, అస్య = ఈ యగ్నికి, ధామ = ధామము-అధికరణమో అనగా ఉండుటకు స్థానమో, ఆ యగ్నిని నీవు, అనుష్వధమ్ = అన్నముయొక్క అనుకూలమునకు, అవహ = చేర్చించుము, వృషభ = వర్షించు జనుడా ! నీవు, స్వాహాకృతమ్ = వేదవాణిచే సిద్ధమొనర్చబడిన, హవ్యమ్ = తీసుకొన దగిన పదార్థమును, వక్షి = కోరుచున్నావు లేక పొందుచున్నావు. కనుక మమ్ము, మాదయస్వ = ఆనందింపజేయుము.

॥౮౮॥

భావార్థము :- జలములలో నెంత అగ్ని యున్నదో అదంతయు జలాధికరణ మనగా జలము నందుండునది యని అనబడును, అజ్యముచే వహ్ని వృద్ధి యగుచున్నటుల ఁ.ముచే సకలపదార్థములు

వృద్ధిజెందును. అన్నము అనుచులమైన నేయియు అనందకరము లగుచున్నవి కావున దానిని అందరు కామింపవలయును.

॥౧౭॥ (౯౩౮)

౯౩౯ సముద్రాదిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, సచ్చిదాక్షి త్రిప్తవ ఛక్రః, దైవతః స్వరః.

పున ర్మమైక్యః కథం వ ర్తితస్య యత్యాహ. మానవు లెటుల మెరిగ వలయును ?

సముద్రాత్సర్జితృః సర్వభూతాంశ్చ ॥౧౮౦॥ ఉదాత్తమైశ్చ సమమృతత్వ మ్మానయే ।

పునరస్య నామ గుహ్యం యదస్తి జిహ్వో దేవానా మమృతస్య నాభిః ॥౧౮౧॥

సముద్రాత్, ఊర్విః, ముఖమోఽపి ముఖం మోనీ, ఉర, అరత్, ఉప, అభి

శునా, సమ్, అమృతత్వమ్, సమృతత్వమ్, అనయే, పునరస్య నామ, గుహ్యమ్, యయే, అస్తి, జిహ్వో, దేవానామ్, అమృతస్య, నాభిః. (89)

పదార్థః :- (సముద్రాత్) అస్తరితత్ (ఊర్విః) తరణః (మధుమాన్) మధుగుణ యుక్తః (ఉత్) (అరత్) ఊర్ధ్వం ప్రాప్నోతి (ఉప) (అంశునా) కిరణసమూహేన (సమ్) (అమృతత్వమ్) అమృతస్య భావమ్ (అనయే) సమస్తాద్ వ్యాప్నోతి (పుతస్య) జలస్య (నామ) సంజ్ఞా (గుహ్యమ్) రహస్యమ్ (యత్) (అస్తి) (జిహ్వో) వాణీ (దేవానామ్) విదుషామ్ (అమృతస్య) మోక్షస్య (నాభిః) స్తమ్భవం స్థిరీకరణం ప్రబంధనమ్. ॥౧౮౦॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః భవన్తో యత్సముద్రా దంశునా మధుమా నూర్మి రుదారత్ సమమృతత్వ ముపానయే, యద్ పుతస్య గుహ్యం నామాస్తి, యా దేవానాం జిహ్వోఽమృతస్య నాభిరస్తి తత్సర్వం సేవంతామ్. ॥౧౮౧॥ భావార్థః :- హే మనుష్యాః యథాఽగ్ని ర్మిలితయో ర్జలభూమ్యో ర్నిభాగేన మేఘమండలం ప్రాపయ్య మధురం జలం సంపాదయతి యత్కారణాభ్యా మపాం నామ తద్ గుహ్య మస్తి మోక్ష శైలితత్సర్వ ముపదేశే నైవ లభ్య మితి వేద్యమ్. ॥౧౮౨॥

పదార్థము :- మానవులారా ! మీరు, సముద్రాత్ = అంతరిక్షమునుండి, అంశునా = కిరణ సమూహముతోపాటు, మధుమాన్ = మధుర్యము గలిగియున్న, ఊర్విః = ఏ జల తరంగము, ఉదారత్ = పైకి లేచుచున్నదో అది, సమ మృతత్వమ్ = మంచి అమృతమువంటి ఆస్వాదమును, ఉపానయే = సమీపముననే పొందునుగాక ! అత్యంత రుచిగలది యగుగాక ! పుతస్య = నేతి యొక్క, యత్ గుహ్యమ్ నామ అస్తి = గుప్తమైన యే నామము ఉన్నదో మఱియు, దేవానాం జిహ్వో = విద్వాంసుల యే వాణి, అమృతస్య = మోక్షముయొక్క, నాభిః = ప్రబంధమొనర్చునదై యున్నదో పీని నన్నిటిని సేవించుడు. ॥౧౮౩॥

భావార్థము :- మానవులారా ! ఎటుల అగ్ని కలిసియున్న పృథివీజలములను విడదీసి మేఘ మండలమునకు అందున్న జలములను చేర్పించి దానిని మధురముగ నొనర్చు చున్నదో, అటులనే జలములకు కారణమని యున్న పేరు అనగా కారణరూప జలము గుహ్యముగ నున్నది. అదియును మోక్షమును విద్వాంసుల యుపదేశమువలననే లభించగలవని గ్రహించవలెను. ॥౧౮౪॥ (౯౩౯)

౯౪౦ వయ మిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడాక్షి త్రిప్తవ ఛక్రః, దైవతః స్వరః.

అన్యః, ప్రాధాః, బుద్ధః, పుష్పభః, రోరపీతి, మహాః, దేవః, మహ్నాన్, అ, మహేః.

పదార్థః :- (చత్వారి) (శృంగా) శృంగాణీవ చత్వారి వేదా నామాభ్యాతోపసర్గవిపాతా వా (ప్రయః) ప్రాత ర్మధ్య సాయం సవనాని, ఘాత భవిష్య ద్విప్రమానాః కాలా వా (అన్య) యజ్ఞస్య శబ్దస్య వా (పాదాః) అదిగమసాధనాని (దేవ) (శీర్షే) రసి ప్రాయజేయోదయనీయే. నిత్యః కార్యశ్చ శబ్దాత్మానా వా (సప్త) ఏతత్సంఖ్యాకాని గాయత్రాదీని ఛందాని విచిత్రయో వా (హస్తానః) హస్తేన్ద్రియ మివ (అన్య) (త్రిధా) త్రిభిః ప్రకారై ర్మంత్రద్రాహ్మణ కల్పైః. ఉరసి కణ్ఠే శిరసి వా (బద్ధః) (పుష్పభః) సుఖానా మభివర్షకః (రోరపీతి) ఋగ్వేదాదినా సవనక్రమేణ వా శబ్దాయతే (మహాః) మహాన్ (దేవః) సంగమనీయః ప్రకాశకో వా (మహ్నాన్) మనుష్యాన్ (ఆ వివేక) ఆవిశతి.

అతాహ రైర్యతః :- చత్వారి శృంగేతి వేదా వా ఏత ఉక్తా ప్రయోజన్య పాదా ఇతి సవనాని త్రితి దేవ శీర్షే ప్రాయజేయోదయనీయే సప్తహస్తానః సప్త ఛందాని త్రిధా బద్ధస్తేదా బద్ధో మంత్ర ద్రాహ్మణకల్పై ర్మంత్రవిధో రోరపీతి. రోరపవ మన్య సవనక్రమేణ ఋగ్వేదార్పి స్సామభి ర్మదేవ మృగ్విః శంసంతి. యజార్పి ర్మజన్తి. సామభిః స్తువన్తి. మహో దేవ ఇత్యేష హి మహాన్ దేవో యద్యజ్ఞో మర్త్యాం ఆ వివేకేభ్యేష హి మనుష్యా నావిశతి యజనాయ. నిరు. అ. ౧౩.ఖం.౭.

పక్షమనం పతజ్జలి ముని రేవ మాహ :- చత్వారి శృంగాణీ చత్వారి సమకాలాని నామాభ్యాతోపసర్గ విపాతాశ్చ. త్రయో అన్య పాదాః. త్రయః కాలా ఘాతభవిష్యద్విప్రమానాః. దేవ శీర్షే ద్వా శబ్దాత్మానా. నిత్యః కార్యశ్చ. సప్తహస్తాసో అన్య. సప్తవిభక్తయః. త్రిధా బద్ధః త్రిపు స్థానేషు బద్ధ ఉరసి కణ్ఠే శిరసీతి. పుష్పభో వర్షణాత్ రోరపీతి శబ్దం కరోతి కుత ఏతత్. రోతిః శబ్దకర్మా. మహాదేవో మర్త్యాం ఆవివేశతి. మహాన్ దేవః శబ్దో మర్త్యా మరణధర్మాతో మనుష్యా స్తానావివేశ. మహా భాష్యమ్. అ.౧.పా. ౧. ఆ. ౧. ||౯౧|| అన్వయః :- హే మనుష్యా ! యాయం యస్యాన్య త్రయః పాదా శ్చత్వారి శృంగా దేవ శీర్షే, యస్యాన్య సప్త హస్తానః సప్త, యత్త్రిధా బద్ధో మహో దేవో పుష్పభో యజ్ఞః శబ్దో వా రోరపీతి మర్త్యా నావివేశ. తమనుష్ఠాయాభ్యన్య చ సుఖినో విద్వాంసో భవత్. ||౯౧|| భావార్థః :- అత్రోభయైక్యా రూపకః శ్లేషాలంకారశ్చ. యే మనుష్యా ! యజ్ఞవిద్యాం శబ్దవిద్యాం చ జానన్తి తే మహాశయా విద్వాంసో భవన్తి. ||౯౧||

పదార్థము :- మానవులారా ! అన్య = ఏ దీనికి, త్రయః = ప్రాతః సవనము, మధ్యందిన సవనము, సాయం సవనము అను మూడు, పాదాః = ప్రాప్తిసాధనములో, చత్వారి = నాలుగు వేదములు, శృంగాః = కొమ్మలో, దేవ = అస్తోదయకాలములు రెండు, శీర్షే = తలలో, అన్య = ఏ దీనికి, సప్తహస్తానః = గాయత్రాది ఛందస్సులేడు చేతులో, ఏది, త్రిధా = మంత్ర ద్రాహ్మణ కల్పములను మూడు విధములుగ, బద్ధః = బంధించబడి యున్నదో, మహాః దేవః = ప్రాప్తించ దగిన గొప్పది. పుష్పభః = సుఖమును అస్పృశై పులనుండి వర్షింపజేయునదియు నగు నే యజ్ఞము, రోర వీతి = ప్రార్థన, మధ్య, సాయం సవనముల కృమములో శబ్దమొనర్చుచు, మర్త్యాన్ = మర్త్యులందు, ఆ వివేక = చక్కగ ప్రవేశ మొనర్చుచున్నదో దాని ననుష్ఠించి సుఖులు గండు. ||౯౧||

ద్వితీయ పక్షము :- మానవులారా ! అన్య = ఏ దీనికి, త్రయః = ఘాతభవిష్యద్విప్ర మానములను మూడు కాలములు, పాదాః = పాదములో, చత్వారి = నామాభ్యాతోపసర్గ విపాతములను

నవి నాలుగు, శృంగా = కొమ్మలో, ద్వే = నిత్యము కార్యము అనురెండును, శీర్షే = తలలో, అన్య = ఏ దీనికి, సప్తహస్తానః = పృథమాది సప్తవిభక్తులు చేతులో, త్రిధా బద్ధః = కంఠము, హృదయము శిరస్సు అను మూడు స్థానములందు బద్ధమై యున్నదో, మహాః = గొప్పదీ, దేవః = శుద్ధా శుద్ధములను ప్రకాశింప జేయునది, వృషభః = సుఖములను వర్షింపజేయు నదియు నగు నే శబ్దకాత్రము, రోరపీఠ = ఋగ్యజుస్సామాధర్వ వేదములచే శబ్ద మొనర్చుచు, మర్త్యాన్ = మానవులందు, ఆ వివేక = ప్రవేశించుచున్నదో దాని నభ్యసించి విద్వాంసులు గండు. ॥౯౦॥

భావార్థము :- ఇందుభయోక్తి యున్నది. అనగా ఉపమానము యొక్క సూన్యాధిక ధర్మములు చెప్పబడుటచే రూపకశ్లేషాలంకారము లున్నవి. ఏ మానవులు యజ్ఞవిద్యను, శబ్దవిద్యను ఎరుగుదురో వారు మహాశయులు విద్వాంసులు నగుచున్నారు. ॥౯౦॥ (౯౪౧)

౯౪౨ త్రిదేశ్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, ఆగ్నీ త్రిష్టుప్ చన్దః, దైవతః స్వరః.

అథ మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల మెలగ వలయును ?

త్రిధా హితం పఞ్చభి ర్గుహ్యమానం గవి దేవానో ఘృత మన్యవిన్దన్ ।

ఇన్ద్రో ఏకకై సూర్య ఏకజ్ఞాన వేనాదేకై స్వధయా నిష్ఠతక్షః ॥౯౨॥

త్రేధా, హితమ్, పఞ్చభి, రితి పఞ్చభిః గుహ్యమానమ్, గవి, దేవానః, ఘృతమ్, అను, అవిన్దన్, ఇన్ద్రః, ఏకమ్, సూర్యః, ఏకమ్, జ్ఞాన, వేనాత్, ఏకమ్, స్వధయా, నిః, తతక్షః. (92)

పదార్థః :- (త్రిధా)త్రిభిః ప్రకారైః (హితమ్)స్థితమ్ (పఞ్చభిః) వ్యవహారక్షణైః స్తావతైః (గుహ్యమానమ్)రహసి స్థితమ్ (గవి)వాచి(దేవానః) విద్వాంసః (ఘృతమ్)ప్రదీప్తం విజ్ఞానమ్ (అను) (అవిన్దన్)లభన్తే (ఇన్ద్రః)విద్యుత్ (ఏకమ్) (సూర్యః) నవితా (ఏకమ్) (జ్ఞాన) జనయతి (వేనాత్) కమనీయాత్ మేధావినః. వేన ఇతి మేధావి నా. . నిఘం ౩, ౧౫ (ఏకమ్) విజ్ఞానమ్ (స్వధయా) స్వేన ధారితయా క్రియయా (నిః)నితరామ్ (తతక్షః) తనూకుర్యుః. ॥౯౨॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః ! యదా దేవానః పఞ్చభి త్రిధా హితం గవి గుహ్యమానం ఘృత మన్యవిన్దన్ యదీద్ధ్రో ఏకం సూర్య ఏకం జ్ఞాన వేనాచ్చ స్వధయైకం నిష్ఠతక్ష స్తథా యాయ మప్యాచరత. ॥౯౨॥ భావార్థః :-

త్రిప్రకారకం స్థలసూక్ష్మకారణ విజ్ఞాపకం తం విద్యుత్ సూర్యప్రకాశ మివ ప్రకాశిత మాప్రేభ్యో యే మనుష్యాః పాప్రన్నయ స్తే స్వకీయం జ్ఞానం వ్యాప్తం కుర్యుః. ॥౯౨॥

పదార్థము :- మానవులారా ! ఎటుల, దేవానః = విద్వాంసులు, పఞ్చభిః = వ్యవహారక్షాలచే, స్తుతియొనర్చువారిచే, త్రిధా = త్రివిధముగా, హితమ్ = స్థిత మొనర్చబడినది మఱియు, గవి = వాణీయందు; గుహ్యమానమ్ = దాగి యున్నదియు నగు, ఘృతమ్ = ప్రకాశిత జ్ఞానమును. అను ఆ విందన్ = అన్వేషించిన తర్వాత పొందుచున్నారో, ఇన్ద్రః = విద్యుత్తు, ఏకమ్ = ఏ యేకవిజ్ఞాన మును, మఱియు, సూర్యః = సూర్యుడు, ఏకమ్ = ఏ యేకవిజ్ఞానమును, జ్ఞాన = ఉత్పన్న మొనర్చునో మఱియు, వేనాత్ = అతి సుందరుడు మనోహరుడు నగు బుద్ధిమంతుని వలనను, స్వధయా

= స్వయముగ ధరించిన కీర్తించేతను, ఏకమ్ = అద్వితీయ విజ్ఞానమును, విః = నిరంతరము, తతః = అతి తీక్షణముగ సూక్ష్మమొనర్చు చున్నారో అటులనే మేరును ఆచరించుడు. ॥౯౨॥

భావార్థము :- స్థూల సూక్ష్మకారణముల జ్ఞానముకలిగించు త్రివిధములైన విద్యుత్సూర్య ప్రకాశములవలె ప్రకాశిత జ్ఞానమును ఆప్తులనుండి అనగా శాస్త్రజ్ఞులనుండి పొందు మానవులు స్వజ్ఞానమును వ్యాప్తమొనర్చు వలయును. ॥౯౨॥ (౯౪౨)

౯౪౩ ఏతా ఇత్యన్య వాచదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, నిశ్చుదాగ్ని త్రిష్టవః ఛస్త్యః, నైవతః స్వరః. పునర్మనుష్యైః కీదృశీ వాక్ ప్రయోజ్యేత్యాహ. మానవు లెటువంటివాణి ప్రయోగించ వలయును.

ఏతా అర్షన్తి హృద్యాత్సముద్రాచ్చత్రబ్రజా రిపుణా నావచక్షే ।

ఘృతస్య ధారాఽఅభి చారశీమి హిరణ్యయో వేతసో మధ్యేఽసామ్ ॥

ఏతాః, అర్షన్తి, హృద్యాత్, సముద్రాత్, శత్రుబ్రజా ఇతి శత్రు+బ్రజాః, రిపుణా, న, అవచక్షే ఇత్యంతచక్షే, ఘృతస్య, ధారాః అభి, చాత్రమ్, హిరణ్యాయః, వేతసః, మధ్యే, ఆసామ్. (93)

పదార్థః :- (ఏతాః) (అర్షన్తి) గచ్చన్తి నిస్సరన్తి (హృద్యాత్) హృదయే చ వాత్ (సముద్రాత్) అస్త రిజైత్ (శతవ్రజాః) శత మసంఖ్యాతా వ్రజా మార్గా యాసాంతాః (రిపుణా) శత్రుణా స్తేనేన. రిపు రితి స్తేన నా... నిఘం.౩.౨౪. (న)నివేదే (అవచక్షే) అవఖ్యాతవాః (ఘృతస్య) ఆజ్యస్య (ధారాః) (అభి) (చాకశీమి) సర్వతోఽనుశాస్మి (హిరణ్యయః) తేజః స్వరూపః (వేతసః) కమనీయః (మధ్యే) (ఆసామ్) వేదధర్మ యుక్తావాణీనామ్. ॥౯౩॥ అన్వయః :- యా రిపుణా నావచక్షే శతవ్రజా ఏతా వాచో హృద్యాత్సముద్రా దర్శన్త్యాసాం మధ్యే యా అగ్నౌ ఘృతస్య ధారా ఇవ జనేషు పతితాః ప్రకాశస్తే తా హిరణ్యయో వేతసోఽహ మభిచాకశీమి. ॥౯౩॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథోపదేశకా విద్వాంసో యాః పవిత్రా విజ్ఞానయుక్తా అనేకమార్గా శత్రుభి రఖిణ్యా ఘృతస్య ప్రవాహోఽగ్నిమివ శోత్రూన్ ప్రసాదయన్తి తా వాచః ప్రిప్నువన్తి. తథా సర్వే మనుష్యాః ప్రయత్నే నైతాః ప్రిప్నుయూః. ॥౯౩॥

పదార్థము :- రిపుణా = శత్రువుచే, దొంగచే, న అవచక్షే = కోయతగనివి, శతవ్రజాః = వందల కొలది మార్గములు గలవియు నగు, ఏతాః = ఏ యీ వాణులు, హృద్యాత్ సముద్రాత్ = హృదయా కాశము నుండి, అర్షంతి = బయలుదేరు చున్నవో, ఆసామ్ మధ్యే = ఈ వైదిక ధర్మయుక్త వాణుల మధ్య, అగ్నిలో, ఘృతస్య = నేతియొక్క, ధారాః = ధారలవలె నేవి మానవులందు పడి ప్రకాశితము లగుచున్నవో, హిరణ్యః = తేజోవంతుడను, వానిని, వేతసః = అతి సుందరుడును నేను, అభి చాకశీమి = అన్నివై పులనుండి అనుశాసించు చున్నాను. ॥౯౩॥

భావార్థము :- వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. విద్వాంసులైన ఉపదేశకులు పవిత్రములు విజ్ఞాన యుక్తములు అనేక మార్గములు గలవి, శత్రువులకు అఖండములు నై అగ్నిని ప్రజ్వ

లింబజేయు ఘృతమువలె శ్రోతలను ప్రసన్న మొనర్చునవియునగు నే వాణు లున్నవో వానినెటుల పొందు చున్నారో అటులనే సకల మనుష్యులు ప్రియత్నముతో వానిని పొంద వలయును. ॥౯౩॥ (౯౪౩)

౯౪౪ సమ్యగిర్వన్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, నిశ్చిదార్థీ తిర్విష్టవః ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సమ్యక్ స్రవన్తి సరితో న దేనాఽఅన్తర్వాదా మనసా పూయమానాః ।

ఏతేఽఅర్షన్ హ్యర్మయో ఘృతస్య మృగాఽఇవ క్షిప్తో రీషమాణాః ॥

సమ్యక్, స్రవన్తి, సరితో, న, దేనాః, అన్తః, హృదా, మనసా, పూయమానాః, ఏతే, అర్షన్, ఊర్మయః, ఘృతస్య, మృగాః ఇవ, క్షిప్తోః, ఈషమాణాః. (94)

పదార్థః :- (సమ్యక్) (స్రవన్తి) క్షరన్తి (సరితో) నద్యః. సరిత ఇతి నదీ నా. . నిఘం. ౧.౧౫ (స) ఇవ (దేనాః) వాచః. దేనేతి వాజ్ నా. . నిఘం. ౧.౧౧ (అన్తః) శరీరాన్త ర్వ్యవస్థితేన (హృదా) విషయహాకరకేణ (మనసా) కుద్ధాంతః. కరణేన (పూయమానాః) పవిత్రాః సత్యః (ఏతే) (అర్షన్) గచ్ఛన్తి ప్రియత్నవన్తి (ఊర్మయః) తరంగాః (ఘృతస్య) ప్రకాశితస్య విజ్ఞానస్య (మృగా ఇవ) (క్షిప్తోః) హింసకస్య భయాన్త (ఈషమాణాః) భయాత్పలాయమానాః. ॥౯౪॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! యా

అన్తర్వాదా మనసా పూయమానా దేనాః సరితో న సమ్యక్ స్రవన్తి తా యే చైతే ఘృతస్యోర్మయః క్షిప్తో రీషమాణా మృగా ఇవ హర్షన్తి తాన్ శ్చ యాయం విజానీత. ॥౯౪॥ భావార్థః :-

అత్యోపమావాచక లుప్తోః చ లంకారౌ. యథా నద్యః సముద్రాన్ గచ్ఛన్తి తథైవాన్తరిక్షస్థా శ్చన్ది సముద్రా ద్వాచో విచరన్తి. యథా సముద్రస్య తరంగా శ్చలన్తి యథా చ వ్యాఘాత్పితౄ మృగో భావన్తి తథైవ సర్వేషాం ప్రాణీనాం శరీరస్థేన విజ్ఞానేన పవిత్రాః సత్యో వాణ్యః ప్రచరన్తి. యే శాస్త్రాభ్యాస సత్యవచనాదిభి ర్వాచః పవిత్రయన్తి త ఏవ కుద్ధా జాయన్తే. ॥౯౪॥

పదార్థము :- మానవులారా! అంతః హృదా = శరీరము మధ్య, మనసా = కుద్ధాంతఃకరణముచే, పూయమానాః = పవిత్ర మొనర్చుచున్నవై, దేనాః = ఏ వాణులు, సరితః స = నదులవలె, సమ్యక్ స్రవన్తి = చక్కగా ప్రవృత్తము లగుచున్నవో వానిని, మఱియు, ఘృతస్య = ప్రకాశితమైన అంతరిక్షజ్ఞానము యొక్క, ఏతే ఊర్మయః = ఏ యీ తరంగములు, క్షిప్తోః = వేటగాని భయముచే, ఈషమాణాః మృగా ఇవ = పారిపోవు హరిణములవలె, అర్షన్తి = లేచుచున్నవో వానిని కూడ మీరు తెలుసుకొనుడు. ॥౯౪॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు రెండు ఉపమలు, వాచకలుప్తోప మాలంకారము గలదు. నది సముద్రమునకు చేరుచున్నటుల శబ్దగుణమగు నాకాశసముద్రమునుండి వాణి విచరించుచున్నది. సముద్ర తరంగములు చలించుచున్నటుల, లేక వేటగానివలన భయపడిన హరిణము లిటునటు పరుగు లిడుచున్నటుల సకల ప్రాణుల శరీరస్థ విజ్ఞానముచే పవిత్రములైన వాణులు ప్రచారమును పొందుచున్నవి. శాస్త్రాభ్యాసము చేతను సత్య వచనాదుల చేతను వాక్కు కుద్ధ మొనర్చువారే కుద్ధులగుచున్నారు.

౯౪౫ నిర్దారిత్యన్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, అర్థీ తిర్విష్టవః ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సిన్ధోరివ ప్రాధ్వనే కూఘనాసో వాతప్రమియః పతయన్తి యహ్వః ।

ఘృతస్య ధారా అరుషో న వాజీ కాష్ఠా భిన్నస్సూర్మిభిః పిన్వమానః ॥

సిన్ధోరివేతి సిన్ధోః ఇవ, ప్రాధ్వన ఇతి ప్ర+అధ్వనే, కూఘనాసః, వాతప్రమియ ఇతి వాత + ప్రమియః, పతయన్తి, యహ్వః, ఘృతస్య, ధారాః, అరుషః, న, వాజీ, కాష్ఠాః, భిన్నన్, ఊర్మిభి రిత్సూర్మి+భిః, పిన్వమానః. (95)

పదార్థః :- (సిన్ధోరివ)నద్యా ఇవ (ప్రాధ్వనే) ప్రకృష్ట శ్వాసా వద్వా చ తస్మిన్. సప్తమ్యర్థే చతుర్థి (కూఘనాసః) ఊర్ణగమనః. కూఘనాన ఇతి ఊర్ణ నా.. విఘం. ౨.౧౫. (వాతప్రమియః) వాతేన ప్రమాతుః జ్ఞాతుం యోగ్యాః (పతయన్తి) పతన్తి గచ్ఛన్తి చురదిత్వాత్ స్వార్థే ణిచ్ (యహ్వః) మహత్వః. యహ్వ ఇతి మహన్నా.. నిఘం. ౩.౩. (ఘృతస్య) విజ్ఞానస్య (ధారాః) వాహః (అరుషః) య ఋచ్ఛ త్యద్వానం సః (న) ఇవ (వాజీ) వేగవా నశ్వః (కాష్ఠాః) సంగ్రామప్రదేశాన్. కాష్ఠా ఇతి సంగ్రామ నా విఘం. ౨.౧౭. (భిన్నన్) విదారయన్ (ఊర్మిభిః) శత్రుభేదనోత్త శ్రమస్వేదోదత్తైః (పిన్వమానః) నిఘ్నన్. ॥౯౫॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః । ప్రాధ్వనే సిన్ధోరివ కూఘనాసా వాత ప్రమియః కాష్ఠా భిన్న స్సూర్మిభి ర్ఘామిం పిన్వమానో అరుషో వాజీ న యా యహ్వః ఘృతస్య ధారాః పతయన్తి తా యాయం విజానీత. ॥౯౬॥ భావార్థః :- అత్ర పృథమా ద్వయమ్. యే నదీ వత్ కార్యసిద్ధయే తూర్ణగమినో ల్యవద్ వేగవన్తైః సర్వాసు దిక్షి ప్రవృత్తకీర్తయో జనాః పరోప కారా యోపదేశేన మహాన్తి దుఃఖాని సహన్తే తే తేషాం శ్రోతారశ్చ జగత్సామిన్ తవన్తి నేతరే.

పదార్థము :- మానవులారా । ప్రాధ్వనే = జలప్రవాహపు టుత్తమ మార్గమున, సింధో రివ = నదివలె, కూఘనాసః = శీఘ్రముగ నడచునవి, వాత ప్రమియః న = వాయువుచే గమ్యమానములు నగు తరంగములు పడుచున్నటుల, కాష్ఠాః = సంగ్రామపు దేశములను, భిన్నన్ = విడిర్ల మొన ర్చుచు మఱియు, ఊర్మిభిః = శత్రుహనన పరిశ్రమజన్య స్వేదజలముచే భూమిని, పిన్వమానః = తడుపుచు, అరుషః వాజీన = నిపుణము వేగము గల హయమువలె, యహ్వః = గొప్ప గంభీరము లైన, ఘృతస్య ధారాః = విజ్ఞానపు ఏ వాణులు, పతయన్తి = ఉపదేశకుని ముఖమునుండి వెలువడి శ్రోతలమీద పడుచున్నవో వానిని మీ రెరుగుదు. ॥౯౫॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు రెండుపమాలంకారములు గలవు. నదివలె కార్యసిద్ధికై శీఘ్రముగ ధావన మొనర్చువారును, హయముతో సమానమగు వేగము గలవారును, సకల దిక్కులందు కీర్తి వ్యాపించిన వారును, పరోపకారమునకై యుపదేశముచే మహా దుఃఖమును సహించు వారును, వారిశ్రోతలును జగత్తునకు స్వాములగుదురు కాని యితరులు కాజాలరు. ॥౯౫॥ (౯౫౬౫)

౯౫౬ అభివ్రవన్తేత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, నిఘ్నదాక్షీ త్రిపున్ షస్త్వః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అభిప్రవన్త సమనేవ యోషాః కల్త్యాఙ్ఘ్రాః స్మయమానాసో అగ్నిమ్ ।

ఘృతస్య ధారాః సమిధో నసన్త తా జుషాణో హర్యతి జాతవేదాః ॥

అభి, ప్రవన్త, సమనేవేతి సమనా ఇవ, యోషాః, కల్యాణ్యః, స్మయమానాసః, అగ్నిమ్, ఘృతస్య, ధారాః, సమిధ ఇతి సమ్ ఇధః, నసన్త, తాః, జుషాణాః, హర్యతి, జాతవేదాః. (96)

పదార్థః :- (అభి) (ప్రవన్త) గచ్ఛన్తి. లజ్యదభావః. (సమనేవ) సమానం మనో యాసాం తా ఇవ. సుపాం సు లుగితి విభక్తేర్దాదేశః (యోషాః) త్రియః (కల్యాణ్యః) కల్యాణాచరణశీలాః (స్మయమానాసః) కించిద్ధాసేన ప్రసన్నతాకారిణ్యః (అగ్నిం) తేజస్వీనం విద్వాంసమ్ (ఘృతస్య) కుద్ధస్య జ్ఞానస్య (ధారాః) వాచః (సమిధః) శబ్దార్థసంబంధైః సమ్యక్ దీపితాః (నసన్త) ప్రాప్నువన్తి. నసత ఇతి గణికర్యా. నిఘం. ౨.౧౪. (తాః) (జుషాణాః) సేవమానః (హర్యతి) కామయతే. హర్యతీతి కాన్తికర్యా. నిఘం. ౨.౬. (జాతవేదాః) జాతం వేదో విజ్ఞానం యస్య సః. ॥౯౬॥ అన్వయః :- స్వయమానాసః కల్యాణ్యః సమనేవ యోషా యాః సమిధో ఘృతస్య ధారా అగ్ని మభిప్రవన్త నసన్త చ తా జుషాణో జాతవేదా హర్యతి. ॥౯౬॥ భావార్థః :- అత్యోపమాలంకారః. యథా ప్రసన్న చిత్తా హర్షం పాప్రైః సౌభాగ్యవత్కః త్రియః స్వస్వపతీన్ ప్రాప్నువన్తి తథైవ విద్యావిజ్ఞానభరణ భూషితా వాచో విద్వాంసః ప్రాప్నువన్తి. ॥౯౬॥

పదార్థము :- స్మయమానాసః = చింతనవ్యుచే ప్రసన్నురాండు. కల్యాణ్యః = కల్యాణార్థమాచరణ మొనర్చువారలు, సమనేవ యోషాః = ఏక చిత్తముగలవారును నై పతులను పొందుత్రీంవలె, సమిధః = శబ్దార్థసంబంధములను చక్కగా ప్రకాశింప జేయునవి, ఘృతస్య ధారాః = కుద్ధజ్ఞానము యొక్క యే వాణులు, అగ్నిమ్ = తేజస్వీ విద్వాంసుని, అభిప్రవన్త = అన్నివైపులనుండి సమీపించి నసన్త = లభించు చున్నవి, తాః = ఆ వాణులను, జుషాణాః = సేవింపు, జాతవేదాః = జ్ఞానియైన విద్వాంసుడు, హర్యతి = కాంతిని పొందు చున్నాడు. ॥౯౬॥

భావార్థము :- ఈ మంత్ర మందుపమాలంకార మున్నది. ప్రసన్న చిత్తలు, హర్షితలు, సౌభాగ్యవతులు నగుత్రీంవలె తమతమ పతులను పొందుచున్నటులనే విద్యా విజ్ఞానభరణ భూషితములైన వాక్కులు విద్వాంసులను పొందుచున్నవి. ॥౯౬॥ (౯౬౬)

౬౪౩ కన్యా ఇవేత్యస్య వామదేవ జుషాః, యజ్ఞపురషో దేవతా, విపృదాద్ధీ త్రిప్తవః తప్తః, దైవతః స్వరః. పున స్తపేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

కన్యా ఇవ వహతు మేతవా ఉ అఙ్ జ్యేష్ఠానా అభిచాకశీమి ।

యత్ర సోమః సూయతే యత్ర యజ్ఞో ఘృతస్య ధారా అభి తత్పవన్తే ॥

కన్యా ఇవేతి కన్యాః ఇవ, వహతుమ్, ఏతవై, ఉ ఉ ఇత్యుక్, అఙ్, అఙ్ఞానాః, అభి, చాకశీమి, యత్ర, సోమః, సూయతే, యత్ర, యజ్ఞః ఘృతస్య, ధారాః, అభి, తత్, పవన్తే. (97)

పదార్థః :- (కన్యా ఇవ) కుమార్య ఇవ (వహరుమ్) వహతి పాప్రీప్నోతి ప్రియ మితి వహతు ర్భర్తా తమ్ (ఏతవై) ఏతుం (ప్రాప్తుమ్) (ఉ) వితర్కే (అజ్ఞో) కమనీయయాపమ్ (అజ్ఞానాః) జ్ఞాపయంతః (అభి) (చాకశీమ్) పునః పునః ప్రాప్నోమి. (యత్ర) (సోమః) ఐశ్వర్యసమూహః (సూయతే) ఉత్ప ద్యతే (యత్ర) (యజ్ఞః) (ఘృతస్య) విజ్ఞానస్య (ధారాః) (అభి) సర్వతః (తత్) (పవన్తే) పవిత్రీభవన్తి. అన్వయః :- అజ్ఞాజ్ఞానా వహతు షేతవై కన్యా ఇవ యత్ర సోమః సూయతే ఉ యత్ర చ యజ్ఞ స్తద్యా ఘృతస్య ధారా అభివవన్తే తా అహ మభిచాకశీమ్. ||౯౭|| భావార్థః :- అత్రోపమా లంకారః. యథా కన్యాః స్వయంవర విధానేన స్వాభీష్టాన్ పతీన్ స్వీకృత్య శోభన్తే తథా ఐశ్వర్యో త్పత్త్యవసరే యజ్ఞసమృద్ధౌ చ విదుషాం వాచః పవిత్రా సృత్యః శోభన్తే. ||౯౮||

పదార్థము :- అజ్ఞో = కోరదగిన రూపమును, అజ్ఞానాః = ప్రకటించుచున్నవారలై, వహతుమ్ = పొందదగిన పతిని. ఏతవై = పొందుటకై, కన్యా ఇవ = శోభించుచున్న కన్యలవలె, యత్ర = ఎచ్చట, సోమః = బృహదైశ్వర్యము, సూయతే = ఉత్పన్న మగుచున్నదో. ఉ = మఱియు, యత్ర ఎక్కడ, యజ్ఞః = యజ్ఞము జరుగు చున్నదో, తత్ = అచ్చట, ఘృతస్య ధారాః = జ్ఞాన వాణులు అభి పవన్తే = సకల దిశలనుండి పవిత్రములగుచున్నవో వానిని నేను, అభి చాకశీమ్ = జాగుగా మాటి మాటికి పొందుచున్నాను. ||౯౯||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందుపమాంకార మున్నది. కన్య లెటుల స్వయంవర విధాన ముచే ననుకూల పతులను స్వీకరించి శోభితురాండ్రగు చున్నారో, అటులనే ఐశ్వర్యోత్పత్తియందును, యజ్ఞసమృద్ధి యందును విద్వాంసుల వాక్కులు పవిత్రములై శోభించును. ||౧౦౦|| (౯౭)

౯౯౮ అభ్యర్థితేత్యస్య వామదేవ ముషిః. యజ్ఞపురుషో దేవతా. ఆగ్నీ త్రిష్టవ చన్తః, దైవతః స్వరః.

వివాహితైః శ్రీ పురుషైః కిం కార్య మిత్యాహ. వివాహిత దంపతు లేమి చేయవలయును ?

అభ్యర్థ్యత సుప్తతిం గవ్య మ్రాజి మస్మాను భద్రా ద్రవిణాని ధత్త । ఇమం యజ్ఞం నయత దేవతా సో ఘృతస్య ధారా మధుమత్పవన్తే ||౧౦౦||

అభి, అర్చత, సుప్తతిమ్, సుస్తతిమితి సు + స్తుతిమ్, గవ్యమ్, అజిమ్, అస్మాను, భద్రా, ద్రవిణాని, ధత్త, ఇమమ్, యజ్ఞమ్, నయత, దేవతా, నః, ఘృతస్య, ధారాః, మధుమదిత్తి మధు + మత్, పవన్తే. (98)

పదార్థః :- (అభి) సర్వతః (అర్చత) (ప్రాప్నుత (సుప్తతిమ్) శోభనాం ప్రశంసామ్ (గవ్యమ్) గవి వాచి భవం బోధం దేనా భవం దుగ్ధాదికం వా (అజిమ) అజన్తి జానన్తి సుకర్మాణి యేన త్తం సంగ్రామమ్. ఇణజాదిభ్య ఇతీణ్ ప్రత్యయః (అస్మాను) (భద్రా) కల్యాణీకరాణి (ద్రవిణాని) (ధత్త) (ఇమమ్) (యజ్ఞమ్) సంగంతవ్యం గృహశ్రమవ్యవహారమ్ (నయత) ప్రాపయత (దేవతా) విద్వాంసః. అత్ర సుపాం సు లుగితి జసో లుక్ (సః) అస్మాన్ (ఘృతస్య) ప్రదీప్తస్య విజ్ఞానస్య సమ్మన్యః (ధారాః) సుశిక్షితా వాచః (మధుమత్) బహు మధు విద్యతే యస్మిం స్తద్ యథా స్యాత్తథా (పవన్తే) ప్రాప్నువన్తి. అన్వయః :- హే శ్రీపురుషా ! యాయ ముత్తమాచారేణ సుప్తతి మాజిం గవ్యం చాభ్యర్థిత దేవతా

స్మాను భద్రా ద్రవిణాని ధత్త న ఇమం యజ్ఞం నయత యా ఘృతస్య ధారా విదుషో మధుమత్స
పస్తే తా అస్మాన్నయత. ॥౯౮॥ భావార్థః :-శ్రీ పురుషైః సఖిభి ర్భూత్వా జగతి ప్రఖ్యాతై
ర్భవితవ్యమ్. యథా స్వేభ్య ప్రథాన్యేభ్యోఽపి కల్యాణకారకాణి ద్రవ్యాణ్యున్నేయాని పరమపురుషా
ర్థేన గృహశ్రమస్య శోభా కర్తవ్యా. వేదవిద్యా సతతం ప్రచారణీయా చ. ॥౯౮॥

పదార్థము :-వివాహిత శ్రీ పురుషులారా ! మీరు తమ ప్రవర్తనములచే, సుష్టుతిమ్ = మంచి
ప్రశంసను, ఆజిమ్ = ఉత్తమ కార్యములను నెఱుగదగు సంగ్రామమును, గవ్యమ్ = వాణీస్త జ్ఞాన
మును లేక గవాదులందలి దుగ్ధదధిఘృతములను, అభ్యర్థత = అన్నివైపులనుండి పొందుము. దేవతా
= విద్వాంసులారా! అస్మాను = మాయందు, భద్రా = ఆత్మానందమును గొలుపు, ద్రవిణాని = ధనము
లను, ధత్త = స్థాపించుడు. నః = మాకు, ఇమమ్ యజ్ఞమ్ = పొందదగిన యీ గృహస్థాశ్రమ
వ్యవహారమును, నయత = లభింప జేయుము, ఘృతస్య ధారాః = పృకాశిత విజ్ఞాన యుక్తములు
చక్కగా శిక్షయుక్తములునగు నే వాణులు విద్వాంసులను, మధుమత్ = మధురాలాపము వలె,
పపస్తే = పొందుచున్నవో, ఆ వాణులను మాకు లభింప జేయుము. ॥౯౮॥

భావార్థము :-శ్రీ పురుషులు పరస్పర మిత్రులై సంసారమునందు విఖ్యాతులు కావలయును.
తమకు వలెనే యితరులకు కూడ కల్యాణ మొనగూర్చు ధనముల నభివృద్ధి పఱచవలయును పరమ
పురుషార్థముచే గృహస్థాశ్రమమును శోభింప జేయ వలయును. వేదవిద్యను నిరంతరము ప్రచార
మొనర్చు వలయును. ॥౯౮॥ (౯౪౮)

౯౪౯ ధామన్విత్వస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, స్వరాధాన్తి తిర్విష్టవః ఛన్దః, దైవతః స్వరః.
అథేశ్వర రాజ విషయ మాహ. ఈశ్వరుని గుఱించియు, రాజునుగుఱించియు చెప్పబడినది.

ధామన్విస్తే విశ్వం భువన్తమధి శ్రితమన్తః సముద్రే హృద్ధ్యన్తరాయుషి ।
అపామనీకే సమిధే య ఆభృతస్తమశ్యామ మధుమన్తం త ఊర్మిమ్ ॥౯౯॥
ధామన్, తే, విశ్వమ్, భువనమ్, అధి, శ్రితమ్, అన్తరిత్యన్తః, సముద్రే, హృది,
అన్తరిత్యన్తః, ఆయుషి, అపామ్, అనీకే, సమిధ ఇతి సమ్ + ఇథే, యః, ఆభృత
ఇత్యా + భృతః, తమ్, అశ్యామ్, మధుమన్తమితి మధు + మన్తమ్, తే, ఊర్మిమ్.

పదార్థః :- (ధామన్)దధాతి యస్మిన్ స్తస్మిన్ (తే)తవ(విశ్వమ్)సర్వమ్ (భువనమ్) భవన్తి
భూతాని యస్మిన్(అధి)(శ్రితమ్)(అన్తః)మధ్యే(సముద్రే)అకాశ మివ వ్యాప్తస్వరూపే(హృది)హృ
దయే(అన్తః)మధ్యే(ఆయుషి)జీవనహేతౌ(అపామ్)ప్రాణానామ్(అనీకే) నైన్యే (సమిధే)సంగ్రామే
(యః)సంభారః(అశృతః)సమన్తా ద్భృతః(తమ్)(అశ్యామ్) ప్రాప్నుయామ (మధుమన్తమ్) పృశస్త
మధురాది గుణోపేతమ్(తే)తవ(ఊర్మిమ్) బోధమ్ ॥౯౯॥ అన్వయః :-హే జగదీశ !
యస్య తేఽధామన్నన్తః సముద్రే విశ్వం భువన మధిశ్రితం తద్వయ మశ్యామ్. హే సఖావతే ! తే
ఽపా మన్తర్లూద్యాయుష్యపా మనీకే సమిధే యః సమ్మూర ఆభృత స్తం మధుమన్త మూర్మిం చ
పయ మశ్యామ్. ॥౯౯॥ భావార్థః :-మనుష్యై ర్జగదీశ్వరస్పష్టౌ పరమప్రయత్నేన సఖ్య

న్నతిః కార్యాః సర్వాః సామగ్రి ర్ద్విత్యా యుక్తాహారవిహారేణ శరీరాలోగ్యం సంతత్య స్వేషా మన్యేషాం చోపకారః కార్య ఇతి శమ్.

॥౯౯॥

పదార్థము :- జగదీశ్వరా ! తే = ఏ నీయొక్క, ఛామన్ = సకల పదార్థములను నుంచు ఛామమునందు, అన్తః సముద్రే = ఆకాశమువలె అన్నిటియందు వ్యాప్తమైన స్వరూపమునందు, విశ్వమ్ భువనమ్ = సకల ప్రాణుల యుత్పత్తి స్థానమగు సంసారము, అధి శ్రితమ్ = ఆశ్రితమై నిరముగ నున్నదో దానిని మేము, అశ్యామ = పొందెదముగాక ! సభాపతి ! తే = నీ యొక్క, ఆపామ్ = ప్రాణములయొక్క, అన్తః = మధ్య, హృది = హృదయమునందు, ఆయుషి = జీవన హేతువునందు, ప్రాణులయొక్క, అనీకే = పైన్యమునందు మఱియు, సమిధే = సంగ్రామమునందు, యః అభృతః = ఏ సంభారము చక్కగా కూడబెట్టబడి యున్నదో, తమ్ = దానిని మఱియు, మధుమం తమ్ ఊర్మిమ్ = ప్రళంసిత మధుర గుణ విశిష్టమగు బోధను పొందుదుము గాక :

॥౯౯॥

భావార్థము :- మానవులు జగదీశ్వరుని సృష్టియందు పరమ ప్రయత్నముతో స్నేహితులను అభివృద్ధిపఱచవలయును. సకల సామగ్రిని సమకూర్చుకొని యుక్తాహార విహారములచే అనగాపరిశ్రమ వలన శరీరాలోగ్యమును విస్తరింపజేసికొని తనకు, ఇతరులకు నుపకారమొనర్పవలయును. ॥౯౯॥

అత్ర సూర్య మేఘ గృహశ్రమ గణితవిద్యేశ్వరాది పదార్థ విద్యా వర్జనా
దేతదధ్యాయోక్తా ర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన
సహ సంగతి రస్తీతి బోధవ్య మితి.

ఈ యధ్యాయమునందు సూర్యుడు, మేఘము, గృహశ్రమము,
గణితవిద్య మఱియు ఈశ్వరాదుల పదార్థ విద్యలయొక్క
వర్జన యుండుటచే నీ యధ్యాయార్థము పూర్వాధ్యాయో
క్తార్థముతో సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం
శ్రీయుత విరజానంద సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ
శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే
సంస్కృతార్యభాషాఖ్యాం విభూషితే
సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే
సప్తదశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

అథ అష్టాదశో ధ్యానా రి మ్భః

పదునెనిమిదవ అధ్యాయము ఆరంభించ బడుచున్నది.

విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరా నువ । యద్భద్రం తన్న ఆనువ ॥

ॐం వాజశ్చ మ ఇశ్వస్య దేవా ఋషయః, అగ్నిర్ దేవతా, శక్తిరీ ఛందః, దైవతః స్వరః.

అథాహ మనుష్యై ర్యజ్ఞేన కిం కిం సాధనీయ మిత్యాహ.

మానవులు ఈశ్వరునినుండి, ధర్మానుష్ఠానాదులనుండి యే మేమి సాధించవలయును ?

వాజశ్చ మే ప్రసవశ్చ మే ప్రయతిశ్చ మే ప్రసీతిశ్చ మే ధీతిశ్చ మే
క్రతుశ్చ మే స్వరశ్చ మే శ్లోకశ్చ మే శ్రవశ్చ మే శ్రుతిశ్చ మే జ్యోతిశ్చ
మే స్వశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥

॥౧॥

వాజః, చ, మే, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవః చ, మే, ప్రయతి రితి ప్ర+యతిః,
చ, మే, ప్రసీతి రితి ప్ర+సీతిః, చ, మే, ధీతిః, చ, మే, క్రతుః, చ, మే స్వరః,
చ, మే, శ్లోకః, చ, మే, శ్రవః, చ, మే, శ్రుతిః, చ, మే, జ్యోతిః, చ, మే,
స్వరితి స్వః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

(1)

పదార్థః :- (వాజః) అన్నమ్ (చ) విజ్ఞానాదికమ్ (మే) మమ (ప్రసవః) ఇశ్వర్యమ్ (చ) తత్సాధనాని (మే) (ప్రయతిః) ప్రయతతే యేన సః, అత్ర సర్వ దాతుభ్యః . . . ఇత్యేతాదిక ఇ ప్రత్యయః. (చ) తత్సాధనమ్ (మే) ప్రసీతిః ప్రబిధః (చ) రక్షణమ్ (మే) (ధీతిః) ధారణా (చ) ధ్యానమ్ (మే) (క్రతుః) ప్రజ్ఞా (చ) ఉత్సాహః (మే) (స్వరః) స్వయం రాజమానం స్వాతంత్ర్యమ్ (చ) పరం తపః (మే) (శ్లోకః) ప్రశంసితా శిక్షితా వాక్. శ్లోక ఇతి వాజ్ నా . . . విఘం. ౧, ౧౧. (చ) వక్తృత్వమ్ (మే) (శ్రవః) శ్రవణమ్ (చ) శ్రావణమ్ (మే) (శ్రుతిః) శృణ్వంతి సకలా విద్యా యయా సా వేదాభ్యా (చ) తదనుకూలా స్మృతిః (మే) (జ్యోతిః) విద్యా ప్రకాశః (చ) అన్యస్మై విద్యాప్రకాశనమ్ (మే) (స్వః) సుఖమ్ (చ) పరమసుఖమ్ (మే) (యజ్ఞేన) పూజనీయేన పరమేశ్వరేణ జగదుపకారకేణ వ్యవహారేణ వా (కల్పన్తామ్) సమర్థా భవన్తు. ॥౧॥ అన్వయః :- మే వాజశ్చ మే ప్రసవశ్చ మే ప్రయతిశ్చ మే ప్రసీతిశ్చ మే ధీతిశ్చ మే క్రతుశ్చ మే స్వరశ్చ మే శ్లోకశ్చ మే శ్రవశ్చ మే శ్రుతిశ్చ మే జ్యోతిశ్చ మే స్వశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧॥

భావార్థః :- హే మనుష్యాః ! యష్మాభి రన్నాద్యేన సర్వసుఖాయ యజ్ఞ ఉపాసనీయః సాధనీయశ్చ యతః సర్వేషాం మనుష్యాదీనా మున్నతి ర్భవేత్.

॥౧॥

పదార్థము :- మే = నాయొక్క, వాణి = అన్నము, చ = పశేష జ్ఞానము, మే ప్రియః = నా బిశ్వప్రేమ, చ = మణియు తత్పాదనము, ప్రియతిః = నా సకల ప్రేమత్వములు, చ = మణియు వాని సాధనములు, మే ప్రీతిః = నా ప్రేమధములు, చ = మణియు రక్ష, మే ఫీతిః = నా భారణాశక్తి, చ = ధ్యానము, మే క్రితుః = నా శ్రేష్ఠబుద్ధి, చ = ఉత్పాదము, మే స్వరః = నా స్వాతంత్ర్యము, చ మే = ఉత్తమతేజస్సు, మే శ్లోకః = సచరచన యొనర్చు నా వాణి, చ = పర్వత్వము, మే శ్రీవః = నా శ్రీవణము, చ = శ్రావణము, మే శ్రుతిః = సకల విద్యలను వినగలుగుటకు సాధనమగు నా వేద విద్య, చ = తదనుకూలమగు స్మృతి ధర్మశాస్త్రము, మే జ్యోతిః = నా విద్యా ప్రకాశము, చ = ఇతరుల విద్యా ప్రకాశన మొనర్చుట, మే స్వః = నా సుఖము, చ = ఇతరుల సుఖము, యజ్ఞేన = సేవించ యోగ్యుడగు పరమేశ్వరునిచే లేక జగదుపకార మొనర్చు వ్యవహారముచే, కల్పనామ్ = సమర్థములగుగాక :

॥౧॥

భావార్థము :- మానవులారా ! మీరు అన్నాది పదార్థములచే సందటికి సుఖము కలుగుటకై ఈశ్వరోపాసనను జగదుపకారియగు వ్యవహార సిద్ధియు నొసర్చవలయును. దానిచే సకల మానవాదుల యున్నతి కాగలుగును.

॥౧॥ (౯౫౦)

౯౫౧ ప్రాణశ్చైవ్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రాణాపతిర్ దేవతా, అతిజగతి భవదః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రాణశ్చ మేఽపానశ్చ మే వ్యానశ్చ మేఽనుశ్చ మే చిత్తం చ మేఽఅధీతం
చ మే వాక్ చ మే మనశ్చ మే చక్షుశ్చ మే శ్రోత్రం చ మే దక్షశ్చ మే
బలం చ మే యజ్ఞేన కల్పనామ్ ॥

॥౨॥

ప్రాణః, చ, మే, అపాన ఇత్యప+అనః, చ, మే, వ్యాన ఇతి వి+అనః,
చ, మే, అనుః, చ, మే, చిత్తమ్, చ, మే, అధీతమిత్యా+ధీతమ్, చ, మే,
వాక్, చ, మే, మనః, చ, మే, చక్షుః, చ, మే, శ్రోత్రమ్, చ, మే, దక్షః,
చ, మే, బలమ్, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పనామ్.

(2)

పదార్థః :- (ప్రాణః) హృదిస్థో వాయుః (చ) ఉదానః కణ్ఠదేశస్థః పవనః (మే) (అపానః) నాభేరదో గామీ వాతః (చ) సమానో నాభిసంస్థితో వాయుః (మే) (వ్యానః) శరీరస్య సర్వేషు సంధిభిర్వ్యాప్తః పవనః (చ) ధనంజయః (మే) (అనుః) నాగాది ర్మరుత్ (చ) అన్యే వాయవః (మే) (చిత్తమ్) స్మృతిః (చ) బుద్ధిః (మే) (అధీతమ్) సమంతాద్భూతి ర్నిశ్చయవృత్తిః (చ) రక్షితమ్ (మే) (వాక్) వాణి (చ) శ్రీవణమ్ (మే) (మనః) సంకల్ప వికల్పాత్మికా వృత్తిః (చ) అహంకారః (మే) (చక్షుః) చక్షే పశ్యామి యేన తన్నేత్రమ్ (చ) ప్రత్యక్షప్రమాణమ్ (మే) (శ్రోత్రమ్) శృణోమి యేన తత్ (చ) ఆగమ ప్రమాణమ్ (మే) (దక్షః) చాతుర్యమ్ (చ) సామయికం భానమ్ (మే) (బలమ్) (చ) పరాకర్మిణః (మే) (యజ్ఞేన) ధర్మానుష్ఠానేన (కల్పనామ్). ॥౨॥ అన్వయః :- మే ప్రాణశ్చ మేఽపానశ్చ మే వ్యానశ్చ మేఽనుశ్చ మే చిత్తం చ మే అధీతం చ మే వాక్ చ మే మనశ్చ

మే చక్షుశ్చ మే శ్రోత్రమ్ చ మే చక్షుశ్చ మే బలం చ యజ్ఞేః కల్పంతాం సమర్థా భవన్తు. ॥౨॥

భావార్థః :- మనుష్యాః ససాధనాన్ ప్రాణాదీన్ ధర్మానుష్ఠానాయ నియోజయన్తు. ॥౨॥

పదార్థము :- మే ప్రాణః = నా హృదయస్థ వాయువు, చ = కంతమందుండు పవనము, మే అపానః = నాభినుండి క్రిందకు పోవు వాయువు, చ = నాభియందుండు వాయువు, మే వ్యానః = శరీర సందులందు వ్యాప్తమైన వాయువు, చ = శరీరములోని రుధిరాదులను వృద్ధిపఱచు ధనంజయ మను వాయువు, మే అసుః = నా నాగది ప్రాణభేదము, చ = అన్యపవనములు, మే చిత్తమ్ = నా స్మృతి, చ = బుద్ధి, మే ఆచీతమ్ = సునిశితమైన నా నిశ్చిత జ్ఞానము, చ = రక్షిత విషయము, మే వాక్ = నావాణి, చ = విసుట, మే ఘనః = సంకల్ప వికల్ప రూపమగు నంతఃకరణవృత్తి, చ = అహంకార వృత్తి, మే చక్షుః = చూచుటకు సాధనమైన నా చక్షువు, చ = ప్రత్యక్ష ప్రమాణము, మే శ్రోత్రమ్ = చినుటకు సాధనమగు నా శ్రోత్రము, చ = అన్ని విషయములకు ఆగమ ప్రమాణము, మే దక్షః = నా చాతుర్యము, చ = తాత్కాలిక స్ఫురణ, ప్రత్యున్నమితి, మే బలమ్ = నా బలము, చ = పరాక్రమము ఇవన్నియు, యజ్ఞేన = ధర్మానుష్ఠానముచే, కల్పంతామ్ = వృద్ధిజెందునుగాక.

భావార్థము :- మానవులు సాధన సహితములుగ తమ ప్రాణాది పదార్థములను ధర్మము నాచ రించుటయందర్పించ వలయును. ॥౨॥ (౯౫౧)

౯౫౨ ఓజశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతిర్ దేవతా, స్వరాక్షతి శ్వశరీ చనదా, పశ్చిమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఓజశ్చ మే సహశ్చ మై ఆత్మా చ మే త్రనూశ్చ మే శర్మ చ మే వర్మ
చ మై జ్ఞాని చ మై అస్థీని చ మై పరూషి చ మై శరీరాణి చ మై ఆయుశ్చ
మై జరా చ మై యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ॥౩॥

ఓజః, చ, మే, సహః, చ, మే, ఆత్మా, చ, మే, త్రనూః, చ, మే, శర్మ,
చ, మే, వర్మ, చ, మే, అజ్ఞాని, చ, మే, అస్థీని, చ, మే, పరూషి, చ, మే,
శరీరాణి, చ, మే, ఆయుః, చ, మే, జరా, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్. (౩)

పదార్థః :- (ఓజః) శరీరస్థం తేజః (చ) సేవా (మే) (సహః) శరీరం బలమ్ (చ) మానసమ్ (మే) (ఆత్మా) స్వ స్వరూపమ్ (చ) స్వ సామర్థ్యమ్ (మే) (తనూః) శరీరమ్ (చ) సమృద్ధిః (మే) (శర్మ) గృహమ్ (చ) గృహ్యః పదార్థా (మే) (వర్మ) రక్షకం కవచమ్ (చ) శస్త్రాస్త్రాణి (మే) (అజ్ఞాని) (చ) ఉపాజ్ఞాని (మే) (అస్థీ ని) (చ) అన్య స్థరంగాణి (మే) (పరూషి) మర్మస్థలాని (చ) జీవన నిమిత్తాని (మే) (శరీరాణి) మత్సంబంధి నాం దేహః (చ) సూక్ష్మ దేహవయవాః (మే) (ఆయుః) జీవనమ్ (చ) జీవనసాధనాని (మే) (జరా) వృద్ధావస్థా (చ) యువావస్థా (మే) (యజ్ఞేన) సత్కర్తవ్యేన పరమాత్మనా (కల్పంతామ్.) ॥౩॥

అన్వయః :- మే ఓజశ్చ మే సహశ్చ మై ఆత్మా చ మే తనుశ్చ మే శర్మ చ మే వర్మ చ మై జ్ఞాని చ మై అస్థీని చ మే పరూషి చ మే శరీరాణి చ మే ఆయుశ్చ మే జరా చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్.

భావార్థః :- రాజపురుషైః సబలాః సేవాదయో దార్మికరక్షణాయ దుష్టతాడనాయ చ ప్రవర్తన్తీయా.

పదార్థము :- మే ఓజః = నా శరీర తేజస్సు, చ = మచియ నా చేసి, మే గుహః = నా శరీర బలము, చ = మనస్సు, మే ఆత్మా = నా స్వరూపము, చ = నా సామర్థ్యము, మే తనూః = నా శరీరము, చ = సంబంధీకులు, మే శర్మ = నా గృహము, చ = గృహములొని పదార్థములు, మే వర్మ = రక్షణసాధనముగు నా కవచము, చ = శస్త్రాస్త్రములు, మే అంగాని = నాయొక్క శిరస్సు మొదలైన అంగములు, చ = వ్రేళ్లు మొదలైన ప్రవృత్త్యంగములు, మే అస్థిని = నా యెముకలు, చ = లోపల అంగ ప్రవృత్త్యంగములు అనగా హృదయ మాంసనాడ్యాదులు, మే చరూంఽ = నా మర్మ స్థలములు, చ = జీవనకారణములు, మే శరీరాణి = నా సంబంధీక్కుల శరీరములు, చ = అత్యంత సూక్ష్మ దేహాంగములు, మే ఆయుః = నా ఆయువు, చ = జీవన సాధనములు, మే వరా = నా వృద్ధాప్యము, చ = యౌవనము ఈ పదార్థములన్నియు, యజ్ఞేన = సత్కార యోగ్యుడైన పరమేశ్వరునిచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగుగాక :

॥౩॥

భావార్థము :- రాజపురుషులు బలవంతముగ నేననుచుకొనలైన సజ్జనుల రక్షణ కొరకును, దుష్టులను దండించుటకును ప్రవృత్త మొనర్చవలయును.

॥౩॥ (౯౫౨)

౯౫౩ జ్యైష్ఠ్యం చేత్యన్య దేవా ముషయః, ప్రజాజితౌ దేవతా, నిర్భుధిత్యస్థి శ్చస్తాః, గాంధారిః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఅల నా విషయ మే.

జ్యైష్ఠ్యం చ ము అధిపత్యం చ మే మన్యుశ్చ మే భామశ్చ మేమశ్చ మేమృశ్చ మే జేమా చ మే మహిమా చ మే వరిమా చ మే ప్రథిమా చ మే వర్తిమా చ మే ద్రాఘిమా చ మే వృద్ధం చ మే వృద్ధిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥

జ్యైష్ఠ్యమ్, చ, మే అధిపత్యమిత్యాది పత్యమ్, చ, మే, మన్యుః, చ, మే, భామః, చ, మే, అమః, చ, మే, అమృః, చ, మే, చేమా, చ, మే, మహిమా, చ, మే వరిమా, చ, మే, ప్రథిమా, చ, మే, వర్తిమా, చ, మే, ద్రాఘిమా, చ, మే, వృద్ధమ్, చ, మే, వృద్ధిః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (4)

పదార్థః :- (జ్యైష్ఠ్యమ్) ప్రశస్యన్య భావః (చ) ఉత్తమాని వస్తుని (అధిపత్యమ్) అధిపతే ర్భావః (చ) అధిపతిః (మే) (మన్యుః) అభిమానః (చ) శాన్తిః (మే) (భామః) కోరిధః. భామ ఇతి కోరిధ నా . . . నిఘం. ౨. ౧౩ (చ) సుశీలమ్ (మే) (అమః) న్యాయేన ప్రాప్తో గృహాదిపదార్థః (చ) ప్రాప్తవ్యః (మే) (అమృః) ఉదకమ్ అమృ ఇత్యుదక నా . . . నిఘం. ౧. ౧౨. (చ) దుగ్ధాది కమ్ (మే) (జేమా) జేతుర్భావః (చ) విజయః (మే) (మహిమా) మహతోభావః (చ) ప్రతిష్ఠా (మే) (వరిమా) వరస్య శ్రేష్ఠస్య భావః (చ) ఉత్తమాచరణమ్ (మే) (ప్రథిమా) పృథీర్భావః (చ) విస్తీర్ణః పదార్థః (మే) (వర్తిమా) వృద్ధస్య భావః (చ) బాల్యమ్ (ద్రాఘిమా) దీర్ఘస్య భావః (చ) హస్తవత్వమ్ (మే) (వృద్ధమ్) ప్రభూతం బహురూపం ధనాదికమ్ (చ) స్వల్పచుపి (మే) (వృద్ధిః) వర్ధంతే యయా సత్క్రియా సా (చ) తజ్జన్యం సుఖమ్ (మే) (యజ్ఞేన) ధర్మపాలనేన (కల్పన్తామ్) సమర్థా భవన్తు.

॥౪॥

అన్వయః :- మే జ్యైష్ఠ్యం మ అధిపత్యం చ మే మన్యుశ్చ భామశ్చ మే మేమశ్చ మేమృశ్చ మే

జేమా చ మే మహిమా చ మే మిమా చ మే ప్రభిమా చ మే వర్షిమా చ మే ద్రాఘిమా చ మే వృద్ధం
చ మే వృద్ధిశ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ||౪|| భావార్థ :- హే సఖాయో ! జనా యాయం
యజ్ఞ సిద్ధయే సర్వస్య జగతో హిలాయ చ ప్రశంసితాని వస్తుని సంయుజ్యధ్వమ్. ||౪||

పదార్థము :- మేజ్యైష్వర్యమ్ = నా ప్రశంస. చ = ఉత్తమ పదార్థములు. మే అధిపత్యమ్ =
నా స్వామిత్వము, చ = స్వకీయ ద్రవ్యము, మే మన్యుః = నా అభిమానము, చ = శాంతి, మే భామః
= నాక్రోధము, చ = ఉత్తమ శీలము, మే అమః = న్యాయముతో పొందిన నా గృహాదులు, చ =
పొందదగిన పదార్థములు, మే అమ్నుః = నా జలములు, చ = దుగ్ధ దధి పుతాది పదార్థములు, మే
జేమా = నా జయ భావము, చ = విజయము, మే మహిమా = నా గొప్పతనము, చ = ప్రతిష్ఠ, మే
వర్షిమా = నా శ్రేష్ఠత్వము, చ = ఉత్తమ ప్రవర్తన, మే ప్రథిమా = నా విస్తరణ, చ = వ్యాపించిన
పదార్థములు, మే వర్షిమా = నా వృద్ధాప్యము, చ = బాల్యము, మే ద్రాఘిమా = నా దీర్ఘత్వము-
పొడవరి తనము, చ = హ్యస్యత్వము, మే వృద్ధమ్ = ప్రభుతము లైన బహురూపములగు ధనాది
పదార్థములు, చ = స్వల్పపదార్థములు, మే వృద్ధిః = వృద్ధిని లభింపజేయు మంచి క్రియ. చ = దానివలన
ఉత్పన్నమైన సుఖము, ఉక్తాఖిల పదార్థములు, యజ్ఞేన = ధర్మరక్షణ యొనర్చుటచే, కల్పంతామ్ =
సమరితము లగుగాక ! ||౪||

భావార్థము :- మిత్రులారా ! మీరు యజ్ఞసిద్ధ్యర్థమును, సమస్త జగద్దితార్థమును ప్రశంసిత
పదార్థములను సమకూర్చుదు. ||౪|| (౯౫౩)

౯౫౪ సత్యశ్చేత్యన్య దేవా మిషయః, వృజావతిర్ దేవతా, అత్యష్టి శృన్వః, గన్ధారః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱి నా విషయమే.

సత్యం చ మే శ్రద్ధా చ మే జగచ్ఛ మే ధనం చ మే విశ్వం చ మే
మహాశ్చ మే క్రీడా చ మే మోదశ్చ మే జాతం చ మే జనిష్యమాణం చ మే
సూక్తం చ మే సుక్రతం చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ || ||౫||

సత్యమ్, చ, మే, శ్రద్ధా, చ, మే, జగత్, చ, మే, ధనమ్, చ, మే, విశ్వమ్,
చ, మే, మహాః, చ, మే, క్రీడా, చ, మే, మోదః, చ, మే, జాతమ్, చ, మే,
జనిష్యమాణమ్. చ, మే, సూక్తమితి సు+ఉక్తమ్, చ, మే, సుక్రతమితి సు+
క్రతమ్, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్. (5)

పదార్థః :- (సత్యమ్)యదార్థమ్(చ)సర్వహితమ్(మే)(శ్రద్ధా)శ్రత్ సత్యం దధాతి యయా
సా. శ్రదితి సత్య నా. . నిఘం. ౩.౧౦. (చ)ఏతత్ సాధనాని (మే) (జగత్)యద్గచ్ఛతి తత్ (చ)
ఏతత్సాః సర్వే పదార్థాః(మే)(ధనమ్)సువర్ణాదికమ్(చ)దాన్యమ్(మే)(విశ్వమ్)సర్వమ్(చ)అఖిలోప
కరణమ్(మే)(మహాః)మహాస్వయం క్తం పూజ్యం వస్తు (చ)సత్కారః (మే)(క్రీడా)విహారః (చ)
ఏతత్సాధనమ్(మే)(మోదః)హర్షః(చ)పరమానందః(మే)(జాతమ్)యావదుత్పన్నమ్ (చ)యావదు
త్పద్యతే తావత్(మే)(జనిష్యమాణమ్) ఉత్పత్త్యమానమ్ (చ)యావత్పన్నుద్ధి (మే) (సూక్తమ్)

సుప్థకథితమ్(చ)సువిచారితిమ్(మే)(సుకృతమ్)పుష్కాత్కర్తృ సుస్థ విష్ణుదితం కర్మ(చ)ఏతత్పాద
నాని(మే)(యజ్ఞేన)సత్యధర్మోన్నతి కరణేనోపదేశాభ్యేన(కల్పనామ్). ||౫|| అన్వయః :-
మే సత్యం చ మే శ్రద్ధా చ మే జగచ్చ మే ధనఞ్చ మే విశ్వం చ మే మహాశ్చ మే క్రిడా చ మే
మోదశ్చ మే జాతఞ్చ మే జనిష్యమాణం చ మే సూక్తం చ మే సుకృతం చ యజ్ఞేన కల్పనామ్.
||౫|| భావార్థః :-యే మనుష్యాః విద్యాధ్యయనాధ్యాపనశ్రవణోపదేశాన్ కుర్వంతి కారయంతి చ తే
నిత్యమన్నతా జాయంతే. ||౫||

పదార్థము :-మే సత్యమ్ = నా యదార్థ విషయము, చ = అంతరికి హితమాచరించుట, మే
శ్రద్ధా = సత్యమును ధరించు శ్రద్ధ, చ = ఉత్తశ్రద్ధను సిద్ధింపజేయు పదార్థములు, మే జగత్ =
చేతన సంతానాది వర్గము, చ = అందు స్థిరములైన పదార్థములు, మే = నా యొక్క, ధనమ్ =
సువర్ణాది ధనములు, చ = దాన్యాదులు, మే = నా యొక్క, విశ్వమ్ = సర్వస్వము, చ = సకలోప
కరణములు, మే = నా యొక్క, మహాః = గొప్పతనముతో కూడిన ప్రళంసా యోగ్యమగు వస్తువు,
చ = సత్కారము, మే క్రిడా = నా క్రిడా విహారములు, చ = తత్పదార్థములు, మే మోదః = నా
హర్షము, చ = అతిహర్షము, మే = నా యొక్క, జాతమ్ = ఉత్పన్న పదార్థములు, చ = ఉత్పన్న
ములగు పదార్థములు, మే జనిష్యమాణమ్ = నాకు పుట్టబోవునది. చ = దానితో నబంధముంచున దంత
యు, మే సూక్తమ్ = నా సూక్తులు, చ = చక్కగ విచారించ బడినది, మే సుకృతమ్ = శ్రేష్ఠ
ముగా నొనర్చబడిన నా కార్యము, చ = దాని సాధనములు ఈ పదార్థములన్నియు, యజ్ఞేన = సత్య
ధర్మముల యున్నతి యొనర్చు ఉపదేశముచే, కల్పనామ్ = సమర్థములగు గాక : ||౫||

భావార్థము :-ఏ మూనవులు విద్యాధ్యయనాధ్యాపనములు, శ్రవణోపదేశములు నొనర్చుదురో,
లేక ఓనరింప జేయుదురో వారు నిత్యము ఉన్నతిని పొందుదురు ||౫|| (౯౫౪)

౯౫౫ ఋతం చేత్యన్య దేవా ఋషయః, పృజాపతి ర్దేవతా, భుగిగతి శక్యరీ ఛన్దః, వజ్రముః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

ఋతం చ మేఽమృతం చ మేఽయత్కృం చ మేఽనామయచ్చ మే జీవా
తుశ్చ మే దీర్ఘాయుత్వం చ మేఽనమిత్రం చ మేఽభయం చ మే స్తుఖం చ మే
శయనం చ మే సూషాశ్చ మే స్తుదినం చ మే యజ్ఞేన కల్పనామ్ || ౯౫ ||

ఋతమ్, చ, మే, అమృతమ్, చ, మే, అయత్కృమ్, చ, మే, అనామయత్,
చ, మే, జీవాతుః, చ, మే, దీర్ఘాయుత్వమితి దీర్ఘాయు+త్వమ్, చ, మే, అనమిత్రమ్,
చ, మే, అభయమ్, చ, మే, స్తుఖమితి స్తు+ఖమ్, చ, మే, శయనమ్, చ, మే,
సూషా ఇతి సు+ఉషాః, చ, మే, స్తుదిన మితి స్తు+దినమ్, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పనామ్.

పదార్థః :- (ఋతమ్)యశార్థవిజ్ఞానమ్(చ) ఏతత్పాదకమ్ (మే) (అమృతమ్) స్వస్వరూపం
ముక్తిస్తుఖం యజ్ఞశిష్ట మన్నం వా(చ)(పేయమ్)(మే) (అయత్కృమ్) యజ్ఞాదిరోగరహితం శరీరాది

మే(చ)ఏతత్సాధకం కర్మ(మే)(అనామయత్) రోగాదిరహితమ్ (చ) ఏతత్సాధకమాషధమ్ (మే) (జీవాతుః)యేన జీవన్తి యజ్ఞేవయతి వా(చ)పఠ్యాదికమ్(మే)(దీర్ఘాయత్స్వమ్) చిరాయుషో భావః(చ) బ్రహ్మచర్య జితేంద్రియత్సాధికమ్(మే)(అనమత్రమ్)అవిద్యమానశత్రుః(చ)పక్షపాతరహితం కర్మ (మే)(అభయమ్)భయరహితమ్(చ)శౌర్యమ్(మే)(సుఖమ్)పరమానందఃప్రసన్నతా(చ)ఏతత్సాధకం కర్మ(మే)(శయనమ్) (చ)ఏతత్సాధనమ్(మే)(సూషాః)శోభనా ఉషా యస్మిన్ స కాలః(చ)ఏతత్సం బద్ధి కర్మ(మే) (సుదినమ్) శోభనమ్ చ తద్దినం చ తత్ (చ) ఏతదుపయోగి కర్మ(మే) (యజ్ఞేన) సత్యభాషణాదివ్యవహారేణ (కల్పన్తామ్) నమర్థా భవన్తు. ||౬|| అన్వయః :-మే ఋతం చ మేఽ ఘృతం చ మేఽయశ్మిం చ మేఽనామయచ్చ మే జీవాతుశ్చ మే దీర్ఘాయత్స్వం చ మేఽనమిత్రం చ మేఽభయం చ మే సుఖం చ మే శయనం చ మే సూషాశ్చ మే సుదినం చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ||౬|| భావార్థః :-యే మనుష్యాః : సత్యభాషణాదీని కర్మాణి కుర్వన్తి తే సర్వథా సుఖినో భవన్తి.

పదార్థము :-మే ఋతమ్ = నా యదార్థవిజ్ఞానము, చ = తత్పిద్ధి కలిగించు పదార్థము, మే అమృతమ్ = నా అమృత స్వరూపము, ముక్తిసుఖము లేక యజ్ఞశేషాన్నము, చ = పానయోగ్య రసము, మే అయశ్మిమ్ = యశ్మేది రోగరహితమైన నా శరీరము, చ = రోగవినిశక కర్మలు, మే అనామయత్ = రోగరహితమైన నా ఆయువు, చ = తత్పిద్ధి యొనరించు ఓషధులు. మే జీవాతుః = నా బ్రతుకు తెరువులు, చ = పథ్యభోజనము, మే దీర్ఘాయత్స్వమ్ = నా దీర్ఘాయువు, చ = బ్రహ్మ చర్యము, ఇంద్రియ వశత్వము, మే అనమిత్రమ్ = నా అణాత శత్రుత్వము, చ = పక్షపాత రహిత కార్యములు, మే అభయమ్ = నా భయరహిత వృత్తి, చ = శౌర్యము, మే సుఖమ్ = నా అత్యుత్త మానందము, చ = తత్సాధకము, మే శయనమ్ = నా నిద్రాపోవుట. చ = తత్కార్యసాధ నములు, మే సూషాః = నా శోభనములైన ఉషఃకాలములు, చ = తత్సంబంధమైన క్రియలు మే సుదినమ్ = నా సుదినము, చ = ఉపయోగ కర్మలు. ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = సత్యభాషణాది వ్యవహారములచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థితము లగుగాక : ||౬||

భావార్థము :-సత్యభాషణాదు లొనర్చువారు సతతము సుఖులుగ నుందురు. ||౬|| (६౫౩)

౬౫౬ యస్తాచేత్యన్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, భుగిగతి జగతి వన్తః, విషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమే.

యస్తా చ మే ధర్మా చ మే క్షేమశ్చ మే ధృతిశ్చ మే విశ్వం చ మే మహశ్చ మే సంవిచ్ఛ మే జ్ఞాత్రం చ మే సూశ్చ మే ప్రసూశ్చ మే సీరం చ మే లయశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ || ||౭||

యస్తా, చ, మే, ధర్మా, చ, మే, క్షేమః, చ, మే, ధృతిః, చ, మే, విశ్వమ్, చ, మే, మహాః, చ, మే, సంవిదితి సమ్ + విత్, చ, మే, జ్ఞాత్రమ్, చ, మే, సూః, చ, మే, ప్రసూరితి ప్ర + సూః, చ, మే, సీరమ్, చ, మే, లయః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :- (యన్తా)నియమకర్తా (చ)నియతః (మే) (ధర్తా)ధారకః (చ)ధృతః (మే) (క్షేమః) రక్షణమ్ (చ)రక్షకః (మే) (ధృతః)ధరన్తి యయా సా (చ)క్షమా (మే) (విశ్వమ్)అఖిలం జగత్ (చ) ఏతదనుకూలా క్రియా (మే) (మహా)మహత్ (చ)మహాన్ (మే) (సంవిత్) ప్రతిజ్ఞా (చ) విజ్ఞాతమ్ (మే) (జ్ఞాతృమ్) జానామి యేన (చ) జ్ఞాతవ్యమ్ (మే) (సూః) యా సువతి పేరియతి సా (చ) ఉత్పన్నమ్ (ప్రసూః)యా ప్రసూతం ఉత్పాదయతి సా (చ)ప్రసవః (మే) (సీరమ్) కృషిసాధకం హలాదికమ్ (చ)కృషీవలాః (మే) (లయః) రీయన్తే యస్మిన్యః (చ) రీనమ్ (మే) (యజ్ఞేన) సునియమా నుషానాశ్చేన (కల్పన్తామ్). || ౧౭ || అన్వయః :- మే యన్తా చ మే ధర్తా చ మే క్షేమశ్చ మే ధృతిశ్చ మే విశ్వం చ మే మహాశ్చ మే సంవిచ్చ మే జ్ఞాతృం చ మే సూశ్చ మే ప్రసూశ్చ మే సీరం చ మే లయశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. || ౧౭ || భావార్థః :- యే శమదమాదిగుణాన్వితాః సునియమాన్మలయేయ స్తే స్వాభీష్టాని సాధయేయ. || ౧౭ ||

పదార్థము :- మే యన్తా = నా నియమకర్త, చ = నియమిత పదార్థములు, మే ధర్తా = నన్ను ధారణ మొనర్చునది, చ = ధరించబడిన పదార్థము, మే క్షేమః = నా క్షేమము, చ = రక్షించువాడు, మే ధృతిః = నా ధారణ, చ = సహన శీలత్వము, మే విశ్వమ్ = నాకు సంబంధించిన జగత్తు, చ = తదనుకూల మర్హద, మే మహాః = నా యొక్క గొప్పకర్మ, చ = గొప్ప వ్యవహారము, మే సంవిత్ = నా ప్రతిజ్ఞ, చ = ఎఱిగిన విషయము, మే జ్ఞాతృమ్ = నా జ్ఞానసాధనము, చ = జ్ఞాతవ్య పదార్థము, మే సూః = నా ప్రేరింపించు చిత్తవృత్తి, చ = ఉత్పన్న పదార్థము, మే ప్రసూః = ఉత్పన్న మొనరింపజేయు నా ప్రౌఢ్య, చ = ఉత్పత్తి విషయము, మే సీరమ్ = నా కృషిసాధక హలాదులు, చ = కృషీవలులు, మే లయః = నా ఏకాగ్ర రీనత్వము, చ = నాయందు రీనమైన విద్యాదిగుణములు, ఈ జెప్పబడిన పదార్థములన్ని, యజ్ఞేన = మంచి నియమముల ఆచరణముచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థము లగుగాక : || ౧౭ ||

భావార్థము :- శమదమాది గుణములతో కూడిన మంచి నియమములను చక్కగ పాలించు వారు కాము కోరిన కామములను సాధించుకొన గలరు. || ౧౭ || [౯౫౬]

౯౫౬ శ్లో చేత్యన్య దేవా ఋషయః, అత్మా దేవతా, భువిక్ శక్వరీ చన్దః, దైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమే.

శం చ మే మయశ్చ మే ప్రియం చ మే అనుకౌమశ్చ మే కామశ్చ మే
సౌమనసశ్చ మే భగశ్చ మే ద్రవిణం చ మే భద్రం చ మే శ్రేయశ్చ మే
వసీయశ్చ మే యశశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ || || ౧౮ ||

శమ్, చ, మే, మయః, చ, మే, ప్రియమ్, చ, మే, అనుకౌమ ఇత్యను +
కౌమః, చ, మే, కామః, చ, మే, సౌమనసః, చ, మే, భగః, చ, మే, ద్రవిణమ్, చ, మే,
భద్రమ్, చ, మే, శ్రేయః, చ, మే, వసీయః, చ, మే, యశః, చ, మే,
యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :- (శమ్) కల్యాణమ్ (చ) (మే) (మయః) ఐహికం సుఖమ్ (చ) (మే) (ప్రియమ్) ప్రీతి
కాఽకమ్ (చ) (మే) (అనుకామః) ధర్మానుకూలా కామనా (చ) (మే) (కామః) కామ్యతే యేన యస్మిన్
వా (చ) (మే) (సౌమనసః) శోభనం చ తన్మనః సుమనస్తస్య భావః (చ) (మే) (భగః) ఐశ్వర్యసంఘాతః
(చ) (మే) (ద్రవిణమ్) బలమ్ (చ) (మే) (భద్రమ్) భవనీయం సుఖమ్ (చ) (మే) (శ్రేయః) ముక్తిసు
ఖమ్ (చ) (మే) (వసీయః) అతిశయేన వస్తు వసీయః (చ) (మే) (యశః) కీర్తిః (చ) (మే) (యజ్ఞేన) సుఖ
సిద్ధికరేణ్యే శ్వరేణ (కల్పన్తామ్). ॥౮॥ అన్వయః :- మే శం చ మే మయశ్చ మే ప్రియం
చ మే అనుకామశ్చ మే కామశ్చ మే సౌమనసశ్చ మే భగశ్చ మే ద్రవిణం చ మే భద్రం చ మే
శ్రేయశ్చ మే వసీయశ్చ మే యశశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౮॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యేన కర్మణా
సుఖాదయో వర్ధేరంస్త దేవ కర్మ సతతం సేవసీయమ్. ॥౮॥

పదార్థము :- మే శమ్ = నా సుఖము, చ = సుఖపునమస్తసామగ్రి, మే మయః = నా ప్రత్య
జ్ఞనందము, చ = దాని సాధనము. మే ప్రియమ్ = నా ప్రియకారకము, చ = దాని సాధనములు,
మే అనుకామః = నా ధర్మానుకూల కామన, చ = తత్సాధనములు, మే కామః = నే నభిలషించు
కామము, చ = మఱియు, మే సౌమనసః = నా సౌమనస్యము, చ = దాని సాధనములు, మే భగః =
నా ఐశ్వర్యము, చ = దాని సాధనములు, మే ద్రవిణమ్ = నా బలము, చ = మఱియు దాని సాధ
నములు. మే భద్రమ్ = నా ఆత్మానంద మొనగ గుణము, చ = సుఖ సాధనములు, మే శ్రేయః =
నా ముక్తి సుఖము, చ = దాని సాధనములు, మే వసీయః = అతిశయముగనుండు నా యొక్క
వస్తువు, చ = దాని సామాగ్రి, మే యశః = నా కీర్తి, చ = తత్సాధనములు, యజ్ఞేన = సుఖము
ను సిద్ధింపజేయు నీశ్వరుని వలన, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగు గాక : ॥౮॥

భావార్థము :- మానవు లే కార్యముచే సుఖాదుల వృద్ధిచేయగలనో ఆ కార్యమునే నిత్యము సేవించవలెను.

౯౫౮ ఊర్క్ చ త్యన్య దేవా ఋషయః, అత్మా దేవతా, శక్వరీ ఛప్తః, దైవతః స్వరః.
పున ప్రమేవ విషయ మాహ. మఱిల నా విషయమే.

ఊర్క్ చ మే సూన్యతాం చ మే పయశ్చ మే రసశ్చ మే పుత్రం చ
మే మధు చ మే సగ్ధిశ్చ మే సపీతిశ్చ మే కృషిశ్చ మే వృష్టిశ్చ మే
జైత్రమ్ మృదౌద్భిద్యం చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ౯౫౮ ॥

ఊర్క్, చ, మే, సూన్యతా, చ, మే, పయః, చ, మే, రసః, చ, మే,
పుత్రమ్, చ, మే, మధు, చ, మే, సగ్ధిః, చ, మే, సపీతి రితి స+పీతిః, చ, మే,
కృషిః, చ, మే, వృష్టిః, చ, మే, జైత్రమ్, చ, ఔద్భిద్యమిత్యోత్+భిద్యమ్,
చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (9)

పదార్థః :- (ఊర్క్) సుసంస్కృతమన్నమ్ (చ) సుగన్ధాది ముక్తమ్ (మే) (సూన్యతా) ప్రియా
వాక్ (చ) సత్యా (మే) (పయః) మిథ్యమ్ (చ) ఉత్తమం పక్వమౌషధమ్ (మే) (రసః) సర్వద్రవ్యపార (చ)

మహాపదీధ్యో నిష్పాదితః (మే) (ఘృతమ్) ఆజ్యమ్ (చ) సుసంస్కృతమ్ (మే) ముఖ (వైప్రమ్) (చ) శర్కరాదికమ్ (మే) (నగ్నిః) సమానభోజనమ్ (చ) భిక్ష్యాదికమ్ (మే) (నపీతిః) సమానా ప్రితిః పానం యస్యాం సా (చ) చూష్యమ్ (మే) (కృషిః) ధూమకర్షణమ్ (చ) శస్య విశేషాః (మే) (వృష్టిః) జలవర్షణమ్ (చ) అహుతిభిః సంస్త్రియా (మే) (జైత్రమ్) జేతుం ఖిలమ్ (చ) సుశీతం సేనాపితమ్ (మే) (బౌద్ధిద్యమ్) ఉద్బిదాం పృథివీం భిక్షా జాతానాం భావమ్ (చ) ఫలాదికమ్ (మే) (యజ్ఞేన) సర్వరసపదార్థపర్థకేన క ర్మణా (కల్పంతామ్). ॥౯॥ అన్వయః :- మ ఊర్క చ మే సూన్యతా చ మే పయశ్చ మే రసశ్చ మే ఘృతశ్చ మే ముఖ చ మే నగ్నిశ్చ మే సపీతిశ్చ మే కృషిశ్చ మే వృష్టిశ్చ మే జైత్రశ్చ మే బౌద్ధిద్యం చ యజ్ఞేన పిల్పంతామ్. ॥౯॥ భావార్థః :- మనుష్యాః సర్వానుత్తమ రస యుక్తాన్ పదార్థాన్ సంచిత్య తాన్ యథాకాలం హోమాద్యుత్తమేషు వ్యవహరేషు నియోజయేయుః.

పదార్థము :- మే ఊర్క = బాగుగా సంస్కరించ దిగిన నా యన్నము, చ = సుగంధాది పదార్థములతో గూడిన వ్యంజనములు, మే సూన్యతా = నాయొక్క ప్రియమైన వాణి, చ = సత్య పవనము, మే పయః = నాయొక్క క్షరము, చ = బాగుగా వండిన ఓషధాది పదార్థములు, మే రసః = నా సకల పదార్థముల సారము, చ = గొప్ప గొప్ప ఓషధులనుండి తీసిన రసము, మే ఘృతమ్ = నా ఘృతము, చ = దానిని సంస్కరించి లేక వేడిచేసి సిద్ధమొనర్చిన పక్వములు, మే ముఖ = నా ముఖపు, చ = శర్కర బెల్లము మొదలైనవి, మే నగ్నిః = నా సమాన భోజనము, చ = భిక్ష్యాన్నము, ఉత్తమ భోగ సాధనము, మే సపీతిః = నాయొక్క ఏకరస పానీయము, చ = చోష్యము, మే కృషిః = నా భూమి దుక్కి, చ = గోధుమాన్నము, మే వృష్టిః = నా వర్షము, చ = హోమాహుతులతో పవనాదుల శుద్ధిపఱచుట, మే జైత్రమ్ = నా జయస్వభావము, చ = చక్కగా శిక్షగఱపిన సేన, మే బౌద్ధి ద్యమ్ = భూమిని బద్ధలుకొట్టుచు మొలచు నా వృక్ష సంపద, చ = పుష్పఫలములు ఈ పదార్థము లన్ని, యజ్ఞేన = సకల రసములను, పదార్థములను పెంపొందజేయుకర్మచేత. కల్పంతామ్ = సమర్థము లగు గాక : ॥౯॥

భావార్థము :- మానవులు ఉత్తమరిన యుక్తములగు సకల పదార్థములను సంచయమొనర్చి వానిని కాలానుగుణ్యముగ హోమాద్యుత్తమ వ్యవహారములందు వినియోగించ వలయును. ॥౯॥ (౯౫౮)

౯౫౯ రయిశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ఆత్మా దేవతా, నివృచ్ఛక్వరీ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

రయిశ్చ మే రాయశ్చ మే పుష్టం చ మే పుష్టిశ్చ మే విభు చ మే ప్రభు
చ మే పూర్ణం చ మే పూర్ణతరం చ మే కుయవం చ మే అక్షితం చ
మే అన్నం చ మే అశుచ్య మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ౧౦ ॥

రయిః, చ, మే, రాయః, చ, మే, పుష్టమ్, చ, మే, పుష్టిః, చ, మే, విభి^{శ్చ}తి

వి+భు, చ, మే, ప్రభి^{శ్చ}తి ప్ర+భు, చ, మే, పూర్ణమ్, చ, మే, పూర్ణతరమితి పూర్ణ
+తరమ్, చ, మే, కుయవమ్, చ, మే, అక్షితమ్, చ, మే, అన్నమ్, చ, మే,

అక్షిత్. చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్.

(10)

పదార్థః :- (రయిః) విద్యాశ్రీః (చ) పురుషార్థః (మే) (రాయః) ప్రళయత్యక్తిః (చ) వక్తావన్నాది కమ్ (మే) (పుష్టమ్) (చ) ఆరోగ్యమ్ (మే) (పుష్టిః) పుష్టికరణమ్ (చ) (సుపత్యమ్) (మే) (విభు) అఖిల విషయేషు వ్యాప్తం మన ఆది (చ) పరమాత్మధ్యానమ్ (మే) (ప్రభు) సమర్థమ్ (చ) సర్వసామర్థ్యమ్ (మే) (పూర్ణమ్) అలంకారి (చ) ఏతత్సాధనమ్ (మే) (పూర్ణతరమ్) అతిశయేన పూర్ణమాభరణాదికమ్ (చ) సర్వముపకరణమ్ (మే) (కుయవమ్) కుత్పితై ర్యవై ర్వియుక్తమ్ (చ) ప్రీహ్యదికమ్ (మే) (అక్షి తమ్) క్షయరహితమ్ (చ) తృప్తిః (మే) (అన్నమ్) అత్తుం యోగ్యమ్ (చ) వ్యజ్ఞానమ్ (మే) (అక్షత్) జ్ఞానాహిత్యమ్ (చ) తృప్తాదిరాహిత్యమ్ (మే) (యజ్ఞేన) ప్రళయధనప్రాపకేత్యేన రేణ (కల్పంతామ్).

॥౧౦॥ అన్వయః :- మే రయిశ్చ మే రాయశ్చ మే పుష్టం చ మే పుష్టిశ్చ మే విభు చ మే ప్రభు చ మే పూర్ణం చ మే పూర్ణతరం చ మే కుయవం చ మే అక్షితం చ మే అన్నం చ మే అక్షి చ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ॥౧౦॥ భావార్థః :- మనుష్యైః పరమపురుషార్థేన జగదీశ్వరభక్తి ప్రార్థనాభ్యాం చ విద్యాదికధనం లభ్యైః సర్వోపకారః సాధనీయః. ॥౧౦॥

పదార్థము :- మే రయిః = నా విద్యాకాంతి, చ = పురుషార్థము, మే రాయః = నా ప్రళంసిత ధనము, చ = వక్తావన్నాదులు, మే పుష్టమ్ = నా పుష్టపదార్థము, చ = ఆరోగ్యము, మే పుష్టిః = నా పుష్టి, చ = వత్సభోజనము. మే విభు = నకల విషయములలో వ్యాప్తమైన మనస్సు, చ = పర మాత్ముని ధ్యానము, మే ప్రభు = నా మొక్క సమర్థ వ్యవహారము, చ = మతీయు సమస్తసామర్థ్య ము, మే పూర్ణమ్ = నాకార్య పూర్ణత్వము, చ = దాని సాధనము, మే పూర్ణతరమ్ = నాయొక్క అ భూషణములు, ఆవు, అశ్వము, గేదె, మేక, గొట్టె, అన్నము మొదలైనవి. చ = అందరి కుపకార మొనర్చుట, మే కుయవమ్ = నా నిర్దుష్టమైన ధాన్యము, చ = ప్రీహ్యదులు, మే అక్షితమ్ = నా యొక్క అక్షయ పదార్థములు: చ = తృప్తి, మే అన్నమ్ = నాయొక్క భాద్యాన్నము, చ = మసాలా మొదలైనవి, మే అక్షత్ = నా జ్ఞానాహిత్యము, చ = తృప్తాది రాహిత్యము, ఇవియన్నియు, యజ్ఞేన = ప్రళంసిత ధనాదుల నొసగు పరమాత్మ వలన, కల్పంతామ్ = సమర్థములగు గాక. ॥౧౦॥

భావార్థము :- మానవులు పరమ పురుషార్థముచేతను, జగదీశ్వరుని భక్తిప్రార్థనల చేతను, విద్యాది ధనములుపొంది సర్వోపకారము సాధించ వలయును. ॥౧౦॥ (౯౯౯)

౯౬౦ విత్తం చేత్యస్య చేవా ఋషయః, శ్రీమదాత్మా దేవతా, భుక్తిః క్వరీ చన్తః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

విత్తం చ మే వేద్యం చ మే భూతం చ మే భవిష్యచ్చ మే సుగం చ మే సుప్త్యం చ ముఽఋద్ధం చ ముఽఋద్ధిశ్చ మే కౌఞ్చప్తం చ మే కౌఞ్చిశ్చ మే ముతిశ్చ మే సుమతిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ౧౧॥

విత్తమ్, చ, మే, వేద్యమ్, చ, మే, భూతమ్, చ, మే, భవిష్యత్, చ మే, సుగమితి సు+గమ్, చ, మే, సుప్త్యమితి సు+ప్త్యమ్, చ, మే, ఋద్ధమ్, చ,

మే, ఋద్ధిః, చ, మే, కౌప్తమ్, చ, మే, కౌప్తిః, చ, మే, ముః, చ, మే, సుమతి రితి సు+మతిః, చ, మే, యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. (11)

పదార్థః :- (విత్తమ్) విచారికమ్ (చ) విచారః (మే) (వేద్యమ్) విచార్యమ్ (చ) విచారక ర్తా (మే) (భూతమ్) అతీతమ్ (చ) వర్తమానమ్ (మే) (భవిష్యత్) అగ్రమ్ (చ) వర్తసామయికమ్ (మే) (సుగమ్) సుఖ గచ్ఛన్తి యస్మిన్ ప్రతీ (చ) ఉచితం కర్మ (మే) (సుపత్యమ్) శోభనస్య పక్షో భావమ్ (చ) విదానమ్ (మే) (ఋద్ధమ్) నమృద్ధమ్ (చ) సిద్ధయః (మే) (ఋద్ధిః) యోగేన ప్రాప్తా సమృద్ధిః (చ) తుష్టయః (మే) (కౌప్తమ్) సమర్థితమ్ (చ) కల్పనా (మే) (కౌప్తిః) సమర్థోహా (చ) తర్కః (మే) (మతిః) మననమ్ (చ) వివేచనమ్ (మే) (సుమతిః) శోభనా ప్రజ్ఞా (చ) ఉత్తమా నిష్ఠా (మే) (యజ్ఞేన) శమదమాదియైతేన యోగాభ్యాసేన (కల్పన్తామ్). ॥౧౧॥ అన్వయః :- మే విత్తం చ మే వేద్యం చ మే భూతం చ భవిష్యచ్చ మే సుగం చ మే సుపత్యం చ ఋద్ధం చ మే ఋద్ధిశ్చ మే కౌప్తం చ మే కౌప్తిశ్చ మే మతిశ్చ మే సుమతిశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౧॥ భావార్థః :- యే శమదమాదియైకైః సంయతా యోగ మభ్యస్యన్త్యుద్ధి సిద్ధిసహితాశ్చ భవన్తి తేనాన్యసి సమర్థయితుం శక్తువన్తి. ॥౧౧॥

పదార్థము :- మే విత్తమ్ = నేను విచారించినది, చ = సువిచారణ, మే వేద్యమ్ = నే నాలో చించవలసినది, చ = విచారక ర్త, మే భూతమ్ = నా అతీతము, చ = వర్తమానము, మే భవిష్యత్ = నా భవిష్యత్తు, చ = సార్వకాలికోత్తమ వ్యవహారము, మే సుగమ్ = నా సుగమ మార్గము, చ = ఉచితకర్మ, మే సుపత్యమ్ = నా యుక్తావార విహారిములు, చ = సర్వకార్యములందు ప్రథమ కారణము, మే ఋద్ధమ్ = మంచివృద్ధిని పొందిన పదార్థములు, చ = సిద్ధి, మే ఋద్ధిః = యోగప్రాప్తమైన నా మంచివృద్ధి, చ = తుష్టి, సంతోషము, మే కౌప్తమ్ = సామర్థ్యమును పొందిన నా కార్యము, చ = కల్పన, మే కౌప్తిః = నా సామర్థ్యకల్పన, చ = తర్కము, మే మతిః = నా విచారము, చ = వ్రతినదార్థవిచారణ, సుమతిః = నా యుత్తమవృద్ధి, చ = మంచి నిష్ఠ, యజ్ఞేన = శమదమాది నియమములతో గూడిన యోగాభ్యాసముచే, కల్పన్తామ్ = శమర్థము లగుగాక : ॥౧౧॥

భావార్థము :- శమదియైత్యులు, సంయములు నై యోగాభ్యాస మొనర్చువారు ఋద్ధిసిద్ధిలను పొందగలరు. వారితరులనుగూడ ఋద్ధిసిద్ధిమంతులుగ నొనర్చగలరు. ॥౧౧॥ (౯౬౦)

౯౬౧ వ్రీహయశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ధన్వదా ఆత్మా దేవతా, తురిగతి శసిరీ ఛన్దః, పశ్చిమః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వ్రీహాయశ్చ మే యవాశ్చ మే మాషాశ్చ మే తిలాశ్చ మే ముద్గాశ్చ మే ఖల్వాశ్చ మే ప్రియఙ్గవశ్చ మే అణవశ్చ మే శ్వామాకాశ్చ మే సీవారాశ్చ మే గోధూమాశ్చ మే మసూరాశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౨॥

వ్రీహాయః, చ, మే, యవాః, చ, మే, మాషాః, చ, మే, తిలాః, చ, మే, ముద్గాః, చ, మే, ఖల్వాః, చ, మే, ప్రియఙ్గవః, చ, మే, అణవః, చ, మే,

శ్వామాకాః చ, మే, నీవారాః, చ, మే, గోధూమాః, చ, మే, మసూరాః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్. (12)

పదార్థము :- (ప్రీహయః) తణ్ణలాః (చ) షష్టికాః (మే) (యవాః) (చ) అథక్యః (మే) [మాషాః] [చ] కలాయః [మే] [తిలాః] [చ] నారికేలాః [మే] [ముద్గాః] [చ] తత్సంస్కారాః [మే] [ఖల్వాః] చణకాః [చ] తత్సాధనమ్ [మే] [ప్రియంగవః] ధాన్యవిశేషాః [చ] అన్యాని జ్ఞద్రాన్యాని [మే] [అణవః] సూక్ష్మ తణ్ణలాః [చ] తత్సాకాః [మే] [శ్వామాకాః] [చ] [మే] [నీవారాః] వినా వసనేనోత్పన్నాః [చ] ఏతత్సంస్కరణమ్ [మే] [గోధూమాః] [చ] ఏతత్సంస్కరణమ్ [మే] [మసూరాః] [చ] ఏతత్సంబద్ధి [మే] [యజ్ఞేన] సర్వాన్ ప్రదేన పరమాత్మనా కల్పంతామ్. ||౧౭|| అన్వయము :- మే ప్రీహయశ్చ మే యవాశ్చ మే మాషాశ్చ మే తిలాశ్చ మే ముద్గాశ్చ మే ఖల్వాశ్చ మే ప్రియంగవశ్చ మే అణవశ్చ మే శ్వామాకాశ్చ మే నీవారాశ్చ మే గోధూమాశ్చ మే మసూరాశ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ||౧౮|| భావార్థము :- మనుష్యై ర్విహ్యదిభ్యః సుసంస్కృతానోదనాదీన్ సంపాద్య తేఽగ్నౌ హోతవ్యా భోక్తవ్యా అన్యే భోజయితవ్యాశ్చ. ||౧౯||

పదార్థము :- మే ప్రీహయః = నా వడ్లు, చ = అరువది దినములకు బండు షష్టికా ధాన్యములు, మే యవాః = నా యవలు, చ = కండులు, మే మాషాః = నా బినుములు, చ = బిణానీలు, మే తిలాః = నా సువ్వులు, చ = నారికేళములు, మే ముద్గాః = నా పెసలు, చ = వానిచే తయారయినవి, మే ఖల్వాః = నా పెనగలు, చ = తత్సాధనము, మే ప్రియంగవః = నా ఆరుగలు, చ = ఇతర జ్ఞద్ర ధాన్యములు, మే అణవః = నా నన్న పరిధాన్యము, చ = వాని పాకము, మే శ్వామాకాః = నా సామధాన్యములు, చ = ఇతర అల్పధాన్యములు, మే నీవారాః = విత్తకుండ మొలచు నీవారధాన్యములు, చ = వాని పాకము, మే గోధూమాః = నా గోధుమలు, చ = వాని పాకము, మే మసూరాః = నా మసూర [చిలు పెనగలు] ధాన్యములు, చ = దానికి సంబంధించిన యితర ధాన్యములు, ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = సకలాన్న దాతయగు పరమేశ్వరునిచే, కల్పంతామ్ = సమృద్ధములగుగాక.

భావార్థము :- మానవులు దాన్యాదులచే ను సంస్కృతములగు అన్నాదుల నొనర్చి, వాని నగ్నియందు వ్రేల్చి, భుజించవలయును. ఇతరులకు తినిపించవలయును. ||౧౭|| (౯౬౧)

౯౬౨ అశ్వాచేత్యన్య దేవా ఋషయః, రత్నవాన్ దనవానాత్మా దేవా, కురిగతి కత్వశీ చన్దః, పశ్చుమః స్వరః. ఛన న్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అశ్వా చ మే మృత్తికా చ మే గిరయశ్చ మే పర్వతాశ్చ మే సికతాశ్చ మే వనస్పతయశ్చ మే హిరణ్యం చ మే ఽయశ్చ మే శ్వామం చ మే లోహం చ మే సీసం చ మే త్రపు చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ || ||౧౭||

అశ్వాః చ, మే, మృత్తికా, చ, మే, గిరయః, చ, మే, పర్వతాః, చ, మే, సికతాః, చ, మే, వనస్పతయః, చ, మే, హిరణ్యమ్, చ, మే, అయః, చ, మే,

శ్యామమ్, చ, మే, లోహమ్, చ, మే, నీరమ్, చ, మే, త్రపు, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్.

పదార్థః :- (అశ్మా) సాపాణః (చ) హీరకాదీని రత్నాని (మే) (మృత్తికా) ప్రళంసితా మృత్ (చ) సాధారణ మృత్ (మే) (గిరయః) మేఘాః (చ) అన్నాది (మే) (పర్వతాః) హ్రస్వా మహా స్తః తై లాః (చ) సర్వధనమ్ (మే) (సికతాః) (చ) తత్రస్థాః పదార్థాః సూక్ష్మ బాహుకాః (మే) (పనస్పతయః) వటాదయః (చ) అమౌఢయో వృక్షాః (మే) (హీరకామ్ (చ) పితృతాది (మే) (అయః) (చ) శస్త్రాణి (మే) (శ్యామమ్) శ్యామ మణిః (చ) ఖత్వాది (మే) (లోహమ్) సువర్ణమ్. లోహాః సువర్ణ నా . . . నిఘం. ౧. ౨. (చ) కాన్తి సారాదిః (మే) (నీరమ్) (చ) జల (మే) (త్రపు) (చ) రజమ్ (మే) (యజ్ఞేన) సంగతి కరణయోగ్యేన (కల్పంతామ్). ॥౧౩॥

చన్ద్రయః :- మేఽశ్మా చ మే మృత్తికా చ మే గిరయశ్చ మే పర్వతాశ్చ మే సికతాశ్చ మే పనస్పతయశ్చ మే హీరకాం చ మే యశ్చ మే శ్యామం చ మే లోహం చ మే నీరం చ మే త్రపు చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ॥౧౩॥ భావార్థః :- మనుష్యాః పృథివీస్థాన్ పదార్థాన్ సుచరిత్యై తేభ్యో రత్నాని చాత్మాశ్చ ప్రాప్య సర్వహితాయో పయజ్ఞీరన్. ॥౧౩॥

పదార్థము :- మే అశ్మా = నా రాయి, చ = చక్రాది రత్నములు, మే మృత్తికా = నా మంచి మట్టి, చ = సాధారణ మట్టి, మే గిరయః = నా మేఘములు, చ = చిన్న మట్టులు, మే పర్వతాః = నా చిన్న పెద్ద పర్వతములు, చ = పర్వతము లందుత్పన్నములగు పదార్థములు, మే సికతాః = నా గండ్ర యిసుక, చ = సన్న ఇసుక, మే పనస్పతయః = నా వటాది వృక్షములు, చ = మామిడి మొదలైన చెట్లు, మే హీరకామ్ = అన్నివిధముల నా ధనము, చ = వెండి మొదలైనవి, మే అయః = నా లోహము, చ = శస్త్రములు, మే శ్యామమ్ = నా నీలమణులు, చ = చన్ద్రకాంతమణి, ముత్యములు, మే లోహమ్ = నా సువర్ణము, చ = కాంతి సారము, మే నీరమ్ = నా నీరము, చ = లక్క, మే త్రపు = నా తగరము, చ = ఇత్తడి మొదలైనవి, ఇవి యన్ని, యజ్ఞేన = సంగతి యోగ్యములగు వ్యవహారములచే, కల్పంతామ్ = సమర్థము లగు గాక : ॥౧౩॥

భావార్థము :- మానవులు పృథివీస్థ పదార్థములను బాగుగ పరీక్ష జేసి వానినుండి రత్నములను చాతువులను పొంది సర్వం హితమునకై ఉపయోగించవలయును. ॥౧౩॥ ౯౬౨

౯౬౩ అగ్నిశ్చేత్యన్య దేవా ఋషయః, అగ్నాదియంతి అత్మా దేవతా, భువిష్టి శృన్వః, మధ్యమః స్వరః, ఓషన్ వ్రమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అగ్నిశ్చ మృత్యుశ్చ మే వీరుధశ్చ మృత్యుషధయశ్చ మే కృష్ణప్రచ్ఛాశ్చ మే కృష్ణప్రచ్ఛాశ్చ మే గ్రామ్యాశ్చ మే ప్రళవ అరణ్యాశ్చ మే విత్తం చ మే విత్తిశ్చ మే భూతం చ మే భూతిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ॥౧౪॥

అగ్నిః, చ, మే, అపః, చ, మే, వీరుధః, చ, మే, ఓషధయః, చ, మే, కృష్ణప్రచ్ఛా ఇతి కృష్ణ+ప్రచ్ఛాః, చ, మే, అకృష్ణప్రచ్ఛా ఇత్యకృష్ణ+ప్రచ్ఛాః,

ఛ, మే, గ్రామ్యః, ఛ, మే, పశవః, ఆరణ్యః, ఛ, మే, విత్తమ్, ఛ, మే, విత్తిః, ఛ, మే, భూరమ్, ఛ, మే, భూతిః, ఛ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్. (14)

పదార్థః :- (అగ్నిః)వహ్నిః(చ) విద్యుదాదిః(మే)(ఆహః)జలాని(చ)జలరత్నాని(మే)(పీఠభూ)గుల్మ విశేషాః (చ)తృణకాకాది(మే)(ఓషధయః) యవసోమలతాద్యాః(చ)సర్వౌషధాది(మే)(కృష్ణపద్యాః) యా కృష్ణేషు క్షేత్రేషు పశ్యంతే తాః (చ)ఉత్తమాని శస్యాదీని(మే)(అకృష్ణపద్యాః) యా అకృష్ణేషు జంగలాదిషు పశ్యంతే తాః (చ) పర్వతాదిషు పక్ష్యాః (మే) (గ్రామ్యాః) గ్రామభవాః(చ)నగరస్థాః (మే) (పశవః) గవాద్యాః (ఆరణ్యాః) అరణ్యే వసే భవాః మృగాదయః (చ) సింహాదయః (మే)(విత్తమ్) లబ్ధిమ్(చ)సర్వం ధనమ్ (మే) (విత్తిః) ప్రాప్తిః (చ) ప్రాప్తవ్యమ్ (మే) (భూతమ్)రూపమ్(చ) నానావిధమ్(మే) (భూతిః) ఐశ్వర్యమ్ (చ) ఏకత్వా ధనమ్ (మే) (యజ్ఞేన) సంగతి కరణయోగ్యేన కల్పంతామ్. ||౧౪|| అస్పయః :- మేఽగ్నిశ్చ మే ఆపశ్చ మే వీరుధశ్చ మ ఓషధయశ్చ మే కృష్ణపద్యాశ్చ మేఽకృష్ణపద్యాశ్చ మే గ్రామ్యాశ్చ మే ఆరణ్యాశ్చ పశవో మే విత్తం చ మే విత్తిశ్చ మే భూతం చ మే భూతిశ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ||౧౪|| భావార్థః :-యే మనుష్యాః పావకాది విద్యయా సంగంతవ్యం శిల్పయజ్ఞం సాధ్యువన్తి త ఐశ్వర్యం లభంతే ||౧౪||

పదార్థము :- మే అగ్నిః = నా అగ్ని. చ = విద్యుత్తాదులు, మే ఆహః = నా జలములు, చ = మణియు జలములందుండు రత్నముల్లాదులు, మే వీరుధః = నా లతా గుల్మములు, చ = కాకాదులు, మే ఓషధయః = నా సోమలతాద్యౌషధులు, చ = ఫలపుష్పాదులు, మే కృష్ణపద్యాః = నా పొలము ములలో పండు ధాన్యములు, చ = ఉత్తమాన్నములు, మే అకృష్ణపద్యాః = అడవులందు బిండు ధాన్యములు, చ = పర్వతాది స్థానములందు ఫలించు ధాన్యములు, మే గ్రామ్యాః = నా గవాది గ్రామ్య జంతువులు, చ = నగరమందుండునవి, మే ఆరణ్యాః = వనము నందుండు మృగములు, చ = సింహాదులు, పశవః = పశువులు, మే విత్తమ్ = నేను పొందిన పదార్థములు, చ = సకల ధనము, మే విత్తిః = నా ప్రాప్తి. చ = పొందదగినవి, మే భూతమ్ = నా రూపము, చ = నానా విధములైన పదార్థములు, మే భూతిః = నా ఐశ్వర్యము, చ = మణియు దాని సాధనములు, ఇవి యన్ని, యజ్ఞేన = మేళవింపదగు శిల్పవిద్యచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక : ||౧౪||

భావార్థము :- ఏ మానవులు పావకాది విద్యలచే సంగతి యొనర్చదగు శిల్పవిద్యా రూప యజ్ఞమును సాధించుదురో వారై శ్వర్యమును పొందగలుగుదురు. ||౧౪|| ౯౬౩

౯౬౪ పశుచేత్యన్య దేవా యవయః, దనాదియై క్త ఆత్మా దేవతా, నివృద్ధాన్తి పంక్తి శృప్తః, పశ్చాదుః స్వరః. పున స్తపేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమే.

వసు చ మే వస్త్రశ్చ మే కర్మ చ మే శక్తిశ్చ మేఽర్థశ్చ ము ఏమశ్చ ముఽఞ్జిత్యా చ మే గతిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ || ||౧౫||
వసు, ఛ, మే, వస్త్రతిః, ఛ, మే, కర్మ, ఛ, మే, శక్తిః, ఛ, మే, అర్థః, ఛ, మే, ఏమః,

చ, మే, ఇత్యా, చ, మే, గతిః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (15)

పదార్థః :- (వసు)వస్తు(చ)క్రియమ్ (మే) (వనతిః) యత్ర వసన్తి సా (చ)సామంతా (మే) (కర్మ)అభిప్సితతమా క్రియా(చ)కర్తా(మే)(శక్తిః)సామర్థ్యమ్(చ)ప్రేమ (మే)(అర్హః) సకలపదార్థ సంఘయః(చ)సంచేతా(మే)(ఏమః)ఏతి యేన స ప్రియత్నః(చ)భోధః (మే) (ఇత్యా) ఏనా జానానాం యయా రీత్యా సా(చ)యుక్తిః(మే)(గతిః)గమనమ్(చ)ఉత్తేజతాది కర్మ(మే) (యజ్ఞేన) పురుషార్థా నుష్ఠానేన(కల్పన్తామ్). ॥౧౫॥

అన్వయః :- మే వసు చ మే వనతిశ్చ మే కర్మ చ మే శక్తిశ్చ మే లక్ష్యమ ఏమశ్చ మ ఇత్యా చ మే గతిశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౫॥ భావార్థః :- హే మనుష్యాః ! యే జనాః సర్వం సామర్థ్యాదికం సర్వహితాయైవ కుర్వన్తి త ఏవ ప్రళంసితా భవన్తి.

పదార్థము :- మే వసు = నా వస్తువు, చ = ప్రియపదార్థములు, ప్రియమైన కార్యములు, మే వనతిః = నా వనతి (బిస్తీ) ప్రదేశము, చ = ఛృత్యుట, మే కర్మ = నా యభిప్సితతమకర్మలు, చ = కర్త. మే శక్తిః = నా సామర్థ్యము. చ = ప్రేమ, మే అర్హః = సకల పదార్థముల సంఘము. చ = సంచయ మొనర్చువాడు. మే ఏమః = నా సుయత్నములు, చ = బుద్ధి. మే ఇత్యా = నామవ్యవహారముల నెఱుగు రీతి, చ = యుక్తి, మే గతిః = నా సడక, చ = ఎగుటలు దుముకుట మొదలగు క్రియలు, ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = పురుషార్థానుష్ఠానముచే కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక :

భావార్థము :- మానవులారా ! ఎవరు తన సమస్త సామర్థ్యాదులను సర్వహితార్థము వినియోగించెదరో వారే ప్రళంసనీయు లగుచున్నారు, ॥౧౫॥ (౯౬౪)

౯౬౫ అగ్నిశ్చేత్యన్య దేవాః జుషయః, అగ్న్యదివిద్యావిదార్థా చేవతా, ఏజ్యదతి శక్తిరీ చక్షుః, ఏజ్యమః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అగ్నిశ్చ మై ఇన్ద్రోశ్చ మే సోమశ్చ మై ఇన్ద్రోశ్చ మే సప్తితా చ మై ఇన్ద్రోశ్చ మే సరస్వతీ చ మై ఇన్ద్రోశ్చ మే పూషా చ మై ఇన్ద్రోశ్చ మే బృహస్పతిశ్చ మై ఇన్ద్రోశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ౧౬॥

అగ్నిః, చ, మే, ఇన్ద్రోః, చ, మే, సోమః, చ, మే, ఇన్ద్రోః, చ, మే, సప్తితా, చ, మే, ఇన్ద్రోః, చ, మే, సరస్వతీ, చ, మే, ఇన్ద్రోః, చ, మే, పూషా, చ, మే, ఇన్ద్రోః, చ, మే, బృహస్పతిః, చ, మే, ఇన్ద్రోః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :- (అగ్నిః)సూర్యః ప్రసిద్ధస్వరూపః(చ)భోమః(మే)(ఇన్ద్రః)విద్యుత్ (చ) వాయుః (మే)(సోమః)సోమ్యగుణసమ్పన్నో జనః పదార్థో వా(చ)వృష్టిః(మే) (ఇన్ద్రోః) అన్యాయవిదారకః సభేళః(చ)సభ్యాః(మే)(సవితా)ఐశ్వర్యయుక్తః(చ)ఏతత్పాదనాని(మే)(ఇన్ద్రోః)సకలావిద్యాచేదకో విద్యాసకః(చ)విద్యార్థినః(మే)(సరస్వతీ) ప్రళస్తభోధః శిక్షయంతా వాణీవా (చ) సత్యవక్తా (మే) (ఇన్ద్రోః)విద్యార్థినో జ్ఞాత్యదిచ్ఛేదక ఉపదేశకః(చ)శ్రోతారః(మే)(పూషా)పోషకః(చ) యుక్తాహార విహారా(మే)(ఇన్ద్రః)యః పుష్టికరణవిద్యాయాం రమతే (చ) వైద్యః(మే) (బృహస్పతిః) బృహతాం

వ్యవహారాణాం రక్షకః(చ)రాజా(మే)(ఇన్ద్రః)సకలైశ్వర్యపర్వకః(చ)సేనేశః(మే)(యజ్ఞేన)విద్యైశ్వర్యోన్నతికరణేన(కల్పంతామ్). ॥౧౬॥ అన్యాయః :-మేఽగ్నిశ్చ మ ఇన్ద్రో శ్చ మే సోమశ్చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే సవితా చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే సరస్వతీ చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే పూషా చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే బృహస్పతి శ్చ మ ఇన్ద్రోశ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ॥౧౬॥ భావార్థః :-హే మనుష్యాః యుష్మాభిః సువిచారేణ స్వకీయాః సర్వే పదార్థాః శ్రేష్ఠపాలనాయ సుష్టశిక్షణాయ చ సతతం యోజనీయాః. ॥౧౬॥

పదార్థము :- మే అగ్నిః = నా ప్రసిద్ధమగు సూర్య రూపాగ్ని, చ = భూమి మీద లభించు భౌతికాగ్ని, మే ఇన్ద్రః = నా విద్యుద్రూపాగ్ని, చ = పవనము, మే సోమః = నా శాంతి గుణము గల పదార్థము లేక సౌఖ్య ఉనుచు, చ = వృక్ష, మే ఇన్ద్రః = అన్యాయమును తొలగించు సభాపతి, చ = సభాసదులు, మే సవితా = నా ఐశ్వర్య యుక్త కార్యములు, చ = తత్పాదనములు, మే ఇన్ద్రః = సమస్త అవిద్యులను నశింపజేయు అధ్యాపకుడు, చ = మఱియు విద్యార్థి, మే సరస్వతీ నా ప్రశంసిత బోధ, శత్రుహర్షవాణి, చ = సత్యవక్త, మే ఇన్ద్రః = విద్యార్థుల మోఢ్యమును హరింప జేయు నుపదేశకుడు, చ = శ్రోతలు, మే పూషా = నా పోషకుడు, చ = యుక్తాహార విహార నిద్రాదులు, మే ఇంద్రః = నాయొక్క పుష్టికరవ్యయంబు రమించువాడు, చ = వైద్యుడు, మే బృహస్పతిః = నాయొక్క పెద్ద పెద్ద వ్యవహారములను రక్షించువాడు, చ = రాజా మఱియు, మే ఇంద్రః = నా సమస్తైశ్వర్యమును వృద్ధిపఱచువాడు, చ = సేనాపతి ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = విద్యైశ్వర్యముల యున్నతి యొనర్చుటచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక : ॥౧౬॥

భావార్థము :-మానవులారా : మీరు ఒకటి ఆలోచనతో మీకున్న సకల పదార్థములను శిష్ట రక్షణ దుష్టశిక్షణలకై సతతము వినియోగించవలయును. ॥౧౬॥ (F. ౧)

౧౬౬ మిత్రశ్చేత్యన్య దేవా యుషయః, మిత్రైశ్వర్యసహిత ఆత్మా దేవతా, స్వరాట్ శక్యకీ చన్తః, దైవతః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

మిత్రోశ్చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే వరుణశ్చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే ధాతా చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే త్వష్టా చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే మరుతశ్చ మ ఇన్ద్రోశ్చ మే విశ్వే చ మే దేవా ఇన్ద్రోశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ౧౭॥

మిత్రః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, వరుణః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, ధాతా, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, త్వష్టా, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, మరుతః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, విశ్వే, చ, మే, దేవాః, ఇంద్రః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్.

పదార్థః :- (మిత్రః)ప్రాణః(చ)సమానః(మే)(ఇన్ద్రః)విద్యుత్(చ)తేజః(మే)(వరుణః)ఉదాహ. ప్రాణోదానో మిత్రావరుణౌ. శ. ౩.౧.౧౩. (చ)వ్యానః(మే)(ఇన్ద్రః)సూర్యః(చ)ధృతిః(మే)(ధాతా)ధర్మ(చ)దైర్ఘ్యమే(మే)(ఇన్ద్రః)పరమైశ్వర్యప్రాపకః(చ)న్యాయః(మే)(త్వష్టా)విచ్చేదకోఽగ్నిః(చ)పురుషార్థః(మే)(ఇన్ద్రః)శత్రువిదారకో రాజా(చ)శిల్పమే(మే)(మరుతః)బ్రహ్మాణ్డస్థా

అన్యే వాయుః(చ)శారీరా దాచః(మే)(ఇన్ద్రః)సర్వాభివ్యాపితా లలిత (చ) ఏతి(ప్ర)యోగః (మే)
(విశ్వే)సర్వే(చ)సర్వస్వమ్(మే)(దేవా)విష్వక్సితాః పశ్యన్త్యావయః(ఇన్ద్రః)మైత్స్వీహతా (చ)
ఏతదుపయోగః(మే)(యజ్ఞే)వాయువిద్యావిదానేస(ల్ప)స్తామ్. ||౧౭|| సర్వస్వము : మే

ఋతశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే వరుణశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే చాతా చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే త్వష్టా చ మ ఇన్ద్ర
శ్చ మే మరుతశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే విశ్వే చ దేవా మ ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ||౧౭||

భావార్థః :-మనుష్యాః ప్రాణవిద్యుద్విద్యాం విజ్ఞాప్యైతయోః సర్వప్రాభివ్యాప్తిం చ జ్ఞాత్వా దీర్ఘ
జీవనం సమృద్ధయేయః. ||౧౭||

పదార్థము :-మే ఋతః = హృదయము నందుండు ప్రాణవాయువు, చ = నాభిస్థ సమాన
వాయువు, మే ఇంద్రః = నా విష్వక్రూపాగ్ని. చ = తేజస్సు, మే వరుణః = ఉవాన మను కంఠ
స్థ పవనము, చ = శరీరమంతట విహరించు వాయువు, మే ఇంద్రః = నా సూర్యుడు, చ = భార
ణాకర్షణములు, మే చాతా = నన్ను దారణ చేసెనట్లువాడు, చ = ధైర్యము, మే ఇంద్రః = నాకు
సర్వమైశ్వర్యమును లభింపజేయువాడు, చ = న్యాయము క్త పురుషార్థము, మే త్వష్టా = పదార్థము
ములను చిన్న చిన్న మొనర్చు నగిచ్చి, చ = శిల్పము, మే ఇంద్రః = శత్రువులను విదీర్ఘ
మొనర్చు రాజు, చ = చేతివి, మే మరుతః = ఈ బ్రహ్మాండములో నున్నవారు, మఱియు వాయు
వులు, చ = శరీరదాతువులు, మే ఇంద్రః = సర్వత్ర వ్యాపకమైయున్న నా విద్యుత్. చ = దాని
కార్యము, మే విశ్వే = నా సమస్త పదార్థములు, చ = సర్వస్వము, దేవాః = ఉత్తమ గుణయుక్తము
లగు పృథివ్యాదులు, మే ఇంద్రః = నా సర్వమైశ్వర్య దాత, చ = అతని ఉపయోగము ఇవి యన్నియు.
యజ్ఞేన = పవన విద్యా విధానముచే, కల్పంరామే = సమర్థములగు గాక : ||౧౭||

భావార్థము :-మానవుడు ప్రాణ విద్యను, విద్యుద్విద్యను గ్రహించి. అవి యంతటను అన్ని
వైపులను వ్యాప్తములని యెఱిగి దీర్ఘ జీవనమును సంపాదించవలయును. ||౧౭|| (F=౬)

౯౬౭ పృథివీ చేత్యన్య దేవా ఋషయః, రాత్ర్యశ్వర్యాదియక్తార్థా. దేవరా, భురిక్ శక్యరీ చన్ద్రః, దైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

పృథివీ చ మైత్స్వీశ్చ మే స్తరిక్షం చ మైత్స్వీశ్చ మే ద్యౌశ్చ మై
ఇన్ద్రశ్చ మే సమాశ్చ మైత్స్వీశ్చ మే నక్షత్రాణి చ మైత్స్వీశ్చ మే దిశశ్చ
మైత్స్వీశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ || ||౧౮||

పృథివీ, చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే, అస్తరిక్షమ్, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే,
ద్యౌః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, సమాః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, నక్షత్రాణి,
చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, దిశః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :- (పృథివీ)విస్తీర్ణ భూమిః(చ)అత్రస్థాః పదార్థాః(మే)(ఇన్ద్రః)విద్యుత్ క్రియా(చ)
బలప్రదా(మే)(అస్తరిక్షమ్)అక్షయమారాశకమ్(చ) అత్రస్థాః పదార్థాః(మే)(ఇన్ద్రః)సర్వైశ్వర్యాదా
రః(చ) ఏతత్ప్రియోగః(మే)(ద్యౌః)సౌకాశకర్మా(చ)ఏతత్సాధకాః పదార్థాః(మే)(ఇన్ద్రః)సకల

పదార్థవిచ్ఛేదా (చ) విచ్ఛేద్యాః పదార్థాః (మే) (సమాః) సంవత్సరాః (చ) క్షణాదయః (మే) (ఇన్ద్రీ) కాలజ్ఞాననిమిత్తః (చ) గణితమ్ (మే) (నక్షత్రాణి) యాని కారణరూపేణ న క్షీయంతే తాని భువనాని (చ) ఏతత్ సమన్వయినః (మే) (ఇన్ద్రీ) లోకలోకాన్తరస్థా విద్యుత్ (చ) (మే) (దిశః) పూర్వాద్యాః (చ) ఏతత్ స్థాని వస్తుని (మే) (ఇన్ద్రీ) దిగ్జ్ఞాపకః (చ) ద్భువతారా (మే) (యజ్ఞేన) పృథివీకాలవిజ్ఞాపకేన (కల్పంతామ్). ॥౧౦౮॥ అన్వయః :- మే పృథివీ చ మ ఇన్ద్రీశ్చ మేఽన్తరిక్షం చ మ ఇన్ద్రీశ్చ మే ద్యౌశ్చ మ ఇన్ద్రీశ్చ మే సమాశ్చ మ ఇన్ద్రీశ్చ మే నక్షత్రాణి చ మ ఇన్ద్రీశ్చ మే దిశశ్చ మ ఇన్ద్రీశ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ॥౧౦౮॥ భావార్థః :- మనుష్యాః పృథివ్యాదిపదార్థాం సత్త్వాం విద్యుతం చ యావన్న జానన్తి తావదైశ్వర్యం సహ్యం నన్తి. ॥౧౦౮॥

పదార్థము :- మే పృథివి = నా విస్తారమైన భూమి, చ = అందున్న పదార్థములు, మే ఇన్ద్రీ = నా విద్యుత్క్రియ, చ = బల మొనగు వ్యాయామాది క్రియలు, మే అంతరిక్షమ్ = వివాళ రహితమగు నాకాశము, చ = ఆకాశమున నుండు సకల పదార్థములు, మే ఇంద్రీ = నా సకలైశ్వర్యాధారము, చ = దాని ప్రయోగము, మే ద్యౌః = నా ప్రకాశ కర్మ, చ = దానిని సాధించు పదార్థములు, మే ఇంద్రీ = నా సకల పదార్థములను చిన్న చిన్న మొనర్చు సూర్యుడు, చ = చేదనీయ పదార్థములు, మే సమాః = నా సంవత్సరములు, చ = క్షణ వల విసల ఘటి దినాదులు, మే ఇంద్రీ = నా కాలజ్ఞానము యొక్క నిమిత్తము, చ = గణిత విద్య, మే నక్షత్రాణి = కారణ రూపమున స్థిరములై నశించని లోకములు, చ = వానితో సంబంధముంచు ప్రాణులు, మే ఇంద్రీ = లోక లోకాంతరములలో నుండు నా విద్యుత్తు, చ = విద్యుత్తుతో సంయోగ మొనర్చుచు నా యా లోకములందుండు పదార్థములు, మే దిశః = నా పూర్వాది దిశలు, చ = తత్రస్థ వస్తువులు, మే ఇంద్రీ = నా దిక్కుల జ్ఞాపకము, చ = ద్రువ నక్షత్రము ఇవన్నియు, యజ్ఞేన = పృథివీ జ్ఞానమును కలిగించు కర్మచేతను, సమయజ్ఞానమును కలిగించు కర్మచేతను, కల్పం తామ్ = సమర్థము లగుగాక. ॥౧౦౮॥

భావార్థము :- మానవులు పృథివ్యాది పదార్థములను, అందుండు విద్యుత్తును గ్రహించనంత వరకు ఐశ్వర్యవంతులు కాజాలరు. ॥౧౦౮॥ (౯౬౭)

౯౬౮ అజ్ఞిశుశ్చేత్యన్యః డేవా మనయః, పదార్థవిదత్తా దేవతా, నిచ్చదిత్యప్తి శ్చన్తః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే,

అజ్ఞిశుశ్చ మే రశ్మిశ్చ మేదాభ్యశ్చ మేధిపతిశ్చ మ ఉపాశ్చ శ్చ మేఽన్తర్యామశ్చ మేఽన్ద్రీవాయవశ్చ మే మైత్రా వరుణశ్చ మేఽజ్ఞినశ్చ మే పృతిప్రస్థానశ్చ మే కుక్రశ్చ మే మునీ చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ॥౧౦౯॥

అజ్ఞిశుః, చ, మే, రశ్మిః, చ, మే, అదాభ్యః, చ, మే, అధిపతి రిత్యధి+ పతిః, చ, మే, ఉపాశ్చ కురిత్యుప+అజ్ఞిశుః, చ, మే, అన్తర్యామ ఇత్యన్తః+యాయుః, చ, మే, అన్ద్రీవాయవః, చ, మే, మైత్రావరుణః, చ, మే, అజ్ఞినః, చ, మే,

ప్రతిప్రస్థాన ఇతి ప్రతి + ప్రస్థానః, చ, మే, శుక్రః, చ, మే, మన్త్రి, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (19)

పదార్థః :- (అంకుః) వ్యాప్తిమాన్ సూర్యః. అత్రాశ్వాజ్వాస్తా విత్యస్మాద్ బాహుకేనౌజా దిక ఉః ప్రత్యయో నుగాగమశ్చ (చ) ప్రతాపః (మే) (రశ్మిః) యేనాశ్వాతి సః. అత్రాశ్ భోజనే ధాతో ర్మాహులకాన్ మిః ప్రత్యయో రకాదేశశ్చ. ఉ ౪.౪౬. (చ) వివిధమ్ (మే) (అదాభ్యః) ఉపక్షయరహితః (చ) రక్షకః (మే) (అధిపతిః) అధిష్ఠాతా (చ) అధ్యస్తమ్ (మే) (ఉపాంకుః) ఉపగతా అంశవో యత్ర స ఉపాంకు ర్జవః (చ) రహస్యవిచారః (మే) (అస్తర్యామః) యోఽస్తర్యధ్యే యాతి స వాయుః (చ) బలమ్ (మే) (ఐన్ద్రీవాయవః) ఇన్ద్రో విద్యుద్వాయుశ్చ తయో రయం సంబధీ (చ) జలమ్ (మే) (మైత్రావరుణః) ప్రాణోదానయో రయం సహచారీ (చ) వ్యానః (మే) (ఆశ్వినః) ఆశ్వినోః సూర్యాచన్ద్రమసో రయం మధ్యవ త్రీ (చ) ప్రభావః (మే) (ప్రతిప్రస్థానః) యః ప్రప్రస్థానం గమనం ప్రతి వ త్రతే సః (మే) (శుక్రః) శుద్ధస్వరూపః (చ) పీర్యకరః (మే) (మన్త్రి) మధితుం శీలః (చ) పయః కాష్ఠాదిః (మే) (యజ్ఞేన) అగ్నిః దాథో నయోగేన కల్పన్తామ్. ॥౧౯॥ అన్వయః :- మే అంకుశ్చ మే రశ్మిశ్చ మే అదాభ్యశ్చ మే అధిప తిశ్చ మ ఉపాంకుశ్చ మే అస్తర్యామశ్చ మ ఐన్ద్రీవాయవశ్చ మే మైత్రావరుణశ్చ మ ఆశ్వినశ్చ మే ప్రతిప్రస్థానశ్చ మే శుక్రశ్చ మే మన్త్రిచ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౯॥ భావార్థః :- యది మనుష్యాః సూర్యప్రకాశాదిభ్యోఽప్యవకారం గృహీయ స్తర్హి విద్వాంసో భూత్వా క్రియకౌశలం కుతో న ప్రిప్నుయూః? ॥౧౯॥

పదార్థము :- మే అంకు = నా వ్యాప్తిమంతుడగు సూర్యుడు, చ = అతని ప్రతాపము, మే రశ్మిః = నాభోజన కర్మ, చ = పలురకముల భోజనము, మే అదాభ్యః = నా వినాశ రహితుడు, చ = రక్షకుడు, మే అధిపతిః = నా స్వామి, చ = అధిష్ఠానము, మే ఉపాంకుః = నా మానసిక జవము, చ = పీతాంక విచారణ, మే అస్తర్యామః = మధ్యను వెళ్లు పవనము, చ = మత్రియు బలము, ఐంద్రవాయవః = విద్యుత్పవనములతోపాటు సంబంధముంచు కార్యము. చ = జలము, మే మైత్రావరుణః = ప్రాణోదానములతో నడచు వాయువు, చ = వ్యాన వాయువు, మే ఆశ్వినః = సూర్య చంద్రుల మధ్య మన్న తేజము, చ = ప్రభావము, మే ప్రతిప్రస్థానః = నడక నడకలకు సంబంధించి వర్తించువాడు, చ = భ్రమణము, మే శుక్రః = నా శుద్ధ స్వరూపము, చ = పీర్య కరము, మే మన్త్రిః = నా మథన మొనర్చువాడు, చ = పాలు లేక పుల్లలు మొదలగు సమస్త పదార్థములు, యజ్ఞేన = అగ్నియొక్క ఉపయోగముచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగును గాక!

భావార్థము :- మానవుడు సూర్యప్రకాశాదులచే నుపకారములను గ్రహించుచో విద్వాంసులై క్రియా కుశలత్వము నెందుకు పొందలేదు? ॥౧౯॥ (౯౬౮)

౯౬౯ అగ్రయజ్ఞశ్చేత్యన్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞామస్తానాశ్చా దేవతా, స్వరాదతి దృతిశ్చస్తః, శ్చడ్ః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అగ్రయజ్ఞశ్చ మే వైశ్వదేవశ్చ మే ద్రువశ్చ మే వైశ్వానరశ్చ మ ఐన్ద్రా గ్నుశ్చ మే మహావైశ్వదేవశ్చ మే మరుత్స్వతీయాశ్చ మే నిష్క్రివల్యశ్చ

మే సావిత్రిశ్చ మే సారస్వతశ్చ మే పాత్నివతశ్చ మే హరియోజనశ్చ
మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ౨౦ ॥

అగ్రయణః, చ మే, వైశ్వదేవ ఇతి వైశ్వ+దేవః, చ, మే, ధ్రువః, చ, మే, వైశ్వానరః,
చ, మే, మహావైశ్వదేవ ఇతి మహా+వైశ్వదేవః, చ మే,
మరుత్వతీయాః, చ, మే, నిష్కేవల్యః. నిః+కేవల్య ఇతి నిః+కేవల్యః. చ, మే,
సావిత్రిః, చ, మే, సారస్వతః చ, మే, పాత్నివత ఇతి పాత్ని+వతః, చ, మే,
హరియోజన ఇతి హరి+యోజనః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్. (20)

పదార్థః :- (అగ్రయణః) మార్గశీర్షాది మాషనిష్పన్నో యజ్ఞవిశేషః (చ) (మే) (వైశ్వదే
వః) విశ్వేషాం దేవానా మయం సమృద్ధి (చ) (మే) (ధ్రువః) నిశ్చలః (చ) (మే) (వైశ్వానరః) వి
శ్వేషాం సర్వేషాం నరాణా మయం సత్కారః (చ) (మే) (బన్దాగ్నిః) ఇన్ద్రో వాయురగ్ని ర్విద్యుచ్ఛ
తాభ్యామ్ నిర్వృత్తః (చ) (మే) (మహావైశ్వదేవః) మహతాం విశ్వేషాం సర్వేషా మయం వ్యవహా
రః (చ) (మే) (మరుత్వతీయాః) మరుతాం సమృద్ధినో వ్యవహారః (చ) (మే) (నిష్కేవల్యః) నిత
రాం కేవలం సుఖం యస్మిం ప్రస్థినో భవః (చ) (మే) (సావిత్రిః) పవిత్రః సూర్యస్థాయం ప్రభా
వః (చ) (మే) (సారస్వతః) సరస్వత్యా వాక్యా ఆయం సమృద్ధి (చ) (మే) (పాత్నివతః) ప్రకస్తా
పత్ని యజ్ఞసంబంధినీ తద్వతోఽయమ్ (చ) (మే) (హరియోజనః) హరిణా మశ్వానాం యోజయితా
తస్థాయ మనుక్రమః (చ) (మే) (యజ్ఞేన) సంగతికరణేన (కల్పంతామ్). ॥౨౦॥ అన్వయః :-
మ అగ్రయణశ్చ మే వైశ్వదేవశ్చ మే ధ్రువశ్చ మే వైశ్వానరశ్చ మ బన్దాగ్నిశ్చ మే మహావై
శ్వదేవశ్చ మే మరుత్వతీయాశ్చ మే నిష్కేవల్యశ్చ మే సావిత్రిశ్చ మే సారస్వతశ్చ మే పాత్నివ
తశ్చ మే హరియోజనశ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ॥౨౦॥ భావార్థః :- యే మనుష్యా స్సామయికిం
క్రియాం విద్యుత్సంగం చాశ్రిత్య వివాహితక్రీప్రతా భవేయు స్తే పదార్థవిద్యాం కుతో న జానీయుః :

పదార్థము :- మే అగ్రయణః = మార్గశీర మాసాదులందు నిష్పన్నమైన నా యజ్ఞము, చ
= దాని సామగ్రి, మే వైశ్వదేవః = నాయొక్క సమస్త విద్వాంసులతో సంబంధమున్న భావము, చ
= దాని ఫలము. మే ధ్రువః = నానిశ్చల వ్యవహారము, చ = దాని సాధనములు, మే వైశ్వా
నరః = నాదు సకల హింస సత్కారము, చ = సత్కరించువాడు, మే బన్దాగ్నిః = పవన
విద్యుత్తులచే సిద్ధమైన కార్యము, చ = మఱియు దాని సాధనములు, మే మహావైశ్వదేవః =
నా పొలిచీనుల వ్యవహారము, చ = వారి సాధనములు, మే మరుత్వతీయాః = సవనములతో
సంబంధముంచు వ్యవహారములు చ = వానిఫలింపు, మే నిష్కేవల్యః = నిరంతరము సుఖములు
కలుగు నా కార్యము, చ = దాని సాధనములు, మే సావిత్రిః = నా సూర్యుని ప్రభావము, చ
= దాని ఉపకారము, మే సారస్వతః = నా వాణి సంబంధ వ్యవహారము. చ = దాని ఫలము,
మే పాత్నివతః = మే పశుసంనీయురాలైన యజ్ఞ సంబంధపు భార్య యొక్క కార్యము, చ =
దాని సాధనములు, మే హరియోజనః = గుర్రములను రథమున పూస్తుట, చ = దాని సామ
గ్రి యజ్ఞేన = పదార్థములను మేళనింపజేయుటచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక. ॥౨౦॥

ధావార్థము :- మీ మానవులు కార్యకారోచిత కర్మను, పవిత్రత్వముగత్యమును ఆశ్రయించియు, వివాహితస్త్రీ వ్రతములును అయ్యెదరో వారు పదార్థ విద్యను ఏది ఎటుగజాలరు ? ॥౨౦॥ (౯౩౯)

౯౩౦ స్రుచశ్చేత్యన్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞావానరా దేవా, విరాట్ భృతి శృణోః, యజ్ఞః స్వరః.
పున స్తమేవాహ. మఱల నా విషయమే.

స్రుచశ్చ మే చమసాశ్చ మే వాయవ్యాని చ మే ద్రోణకలశశ్చ మే
గ్రావాణశ్చ మే అధిషవదే చ మే పూతభృచ్చ మే అధవనీయశ్చ మే
వేదిశ్చ మే బర్హిశ్చ మే అవభృథశ్చ మే స్వగాకారశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥
స్రుచః, చ, మే, చమసాః, చ, మే, వాయవ్యాని, చ, మే, ద్రోణకలశ ఇతి
ద్రోణ+కలశః, చ, మే, గ్రావాణః, చ, మే, అధిషవదే, అధిషవనేత్యధి+
సవనే, చ, మే, పూతభృదితి పూత+భృత్, చ, మే, అధవనీయ ఇత్యా+ధవనీయః,
చ, మే, వేదిః, చ, మే, బర్హిః, చ, మే, అవభృథ ఇత్యవ+భృథః, చ, మే,
స్వగాకార ఇతి స్వగా+కారః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్. (21)

పదార్థః :- (స్రుచః) జుహోదయః (చ) తచ్చుద్ధిః (మే) (చమసాః) హోమభోజనపాత్రాణి
(చ) ఉపకరణాని (మే) (వాయవ్యాని) వాయుషు సాధూని (చ) పవనకుద్ధికరాణి (మే) (ద్రోణకలశః)
ద్రోణశ్చాసౌ కలశశ్చ పాత్రవిశేషః (చ) పరిమాణవిశేషః (మే) (గ్రావాణః) శిలాపలకాదయః (చ)
ముళలోలూఖలే (మే) (అధిషవదే) సోమలరాద్యోషధిసాధకే (చ) కుట్టనపేషణక్రియా (మే) (పూత
భృత్) యేన పూతం విభర్తి తచ్చుద్ధికరం సూర్యాదికమ్ (చ) మార్జనాదికమ్ (మే) (అధవనీయః)
అధవనసాధనపాత్రవిశేషః (చ) చర్మ కదయః (మే) (వేదిః) యత్ర హూయతే (చ) చతుష్కాదిః
(మే) (బర్హిః) ఉపవర్తకో దర్శనమూహః (చ) తద్యోగ్యమే (మే) (అవభృథః) యజ్ఞాంతః స్నానాది
కమ్ (చ) సుగంధ దేవనమ్ (మే) (స్వగాకారః) యేన స్నాన్ పదార్థాన్ గాతే తే కరోతీతి (చ) పవి
త్రీకరణమ్ (మే) (యజ్ఞేన) హవనాదినా (కల్పంతామ్) సమర్థయన్తు ॥౨౧॥ అన్వయః :-
మే స్రుచశ్చ మే చమసాశ్చ మే వాయవ్యాని చ మే ద్రోణకలశశ్చ మే గ్రావాణశ్చ మే అధిషవదే
చ మే పూతభృచ్చ మే అధవనీయశ్చ మే వేదిశ్చ బర్హిశ్చ మే అవభృథశ్చ మే స్వగాకారశ్చ య
జ్ఞేన కల్పంతామ్. ॥౨౧॥ ధావార్థః :- తే ఏవ మనుష్యా యజ్ఞం కర్తుం శక్నువన్తి యే సాధ
నోపసాధన సామగ్రీ రలం కుర్వన్తి. ॥౨౧॥

పదార్థము :- మే స్రుచః = నా స్రువాదులు. చ = వాని కుద్ధి, మే చమసాః = యజ్ఞము లేక
పాకముచేయు పాత్రలు, చ = వాని పదార్థములు, మే వాయవ్యాని = నా పవనములలోని పుంచి పదా
ర్థములు, చ = పవనములను కుద్ధియొనర్చు కార్యములు, మే ద్రోణకలశః = నా యజ్ఞక్రియాకలశము,
చ = దాని పరిమాణము, మే గ్రావాణః = నాకు చెందిన సాన నన్నికళ్లు మొదలగు రాళ్లు, చ =

రోఽయ రోకళ్లు, మే అధిషవడే = నాకు చెందిన సోమలతాద్యోషధములను మారు సాధనములు, చ = మారుట రుబ్బుట, మే పూతభృత్ = పవిత్రమును లభింపజేయు చేట, చ = చీపురు మొదలైనవి, మే అధవనీయః = నాకు చెందిన మంచిగా కుత్రపఱచుటకు సాధనభూతములైన పాత్రలు, చ = నశికాది యంత్రములు అనగా నక్షత్రాదులను పీడించుట కుపయోగించు వెదురు గొట్టములు, మే వేది = నా హోమకుండము, చ = చతుష్కోణాదులు, మే బర్హిః = త్వరలో వృద్ధిని కలిగించు కుశ సమూహము, చ = యజ్ఞ సమయమునకు యోగ్యములగు పదార్థములు, మే అవభృతః = నా యజ్ఞాంత స్నానము, చ = చందనాద్యను లేపనము, మే స్వగాకారః = పొంత పదార్థములను లభింపజేయుట కుపయోగపడు సాధనములను నిర్మించువాడు, చ = పవిత్రీకరణము, ఇవి యన్నియు. యజ్ఞేన హోమ మొనర్చు క్రియచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగు గాక ।

॥౨౧॥

భావార్థము :- సాధనోప సాధనములను సమకూర్చగలవారే యజ్ఞమొనరించుటకు సమర్థులు.

౯౭౧ అగ్నిశ్చేత్యన్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞవానాత్మా దేవతా, భురిక్ శక్వరీ ఛన్తః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అగ్నిశ్చ మే ఘర్మశ్చ మేఽర్కశ్చ మే సూర్యశ్చ మే ప్రాణశ్చ మేఽశ్వమేధశ్చ మే పృథివీ చ మేఽదితిశ్చ మే దితిశ్చ మే ద్యౌశ్చ మేఽఙ్గాలయః శక్వరయో దిశశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥ ॥౨౨॥

అగ్నిః, చ, మే, ఘర్మః, చ, మే, అర్కః, చ, మే, సూర్యః, చ, మే, ప్రాణః, చ, మే, అశ్వమేధః, చ, మే, పృథివీ, చ, మే, అదితిః, చ, మే, దితిః, చ, మే, ద్యౌః, చ, మే, అఙ్గాలయః, శక్వరయః, దిశః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్. (22)

సదార్థః :- (అగ్నిః) పావకః (చ)తత్ప్రయోగః (మే)(ఘర్మః)తాపః (చ)కాంతిః (మే)(అర్కః) పూజనీయ సామగ్రీవిశేషః (చ) ఏకచ్ఛుద్ధికరో వ్యవహారః (మే)(సూర్యః) సవితా (చ) జీవితాహేతుః (మే)(ప్రాణః) జీవనహేతుః (చ) బాహ్యో వాయుః (మే)(అశ్వమేధః) రాష్ట్రమ్ (చ) రాజనీతిః (మే)(పృథివీ) భూమిః (చ)ఏతత్స్థాః సర్వపదార్థాః (మే)(అదితిః) అఖణ్డతా నీతిః (చ) జితేంద్రియత్వమ్ (మే)(దితిః) అఖణ్డతా సామగ్రీ (చ) అచిత్త్యం జీవనం శరీరాదికం వా (మే)(ద్యౌః) ధర్మప్రకాశః (చ) అహర్నిశమ్ (మే)(అంగులయః) అఙ్గాన్తి ప్రాప్నువన్తి యాభి స్తాః (శక్వరయః) శక్తయః (దిశః) (చ)(ఉపదిశః) (మే)(యజ్ఞేన) సంగతికరణయోగ్యేన పరమాత్మనా (కల్పంతామ్) ॥౨౨॥

లస్సయః :- మేఽగ్నిశ్చ మే ఘర్మశ్చ మేఽర్కశ్చ మే సూర్యశ్చ మే ప్రాణశ్చ మేఽశ్వమేధశ్చ మే పృథివీ చ మేఽదితిశ్చ మే దితిశ్చ మే ద్యౌశ్చ మేఽఙ్గాలయః శక్వరయో దిశశ్చ యజ్ఞేన కల్పంతామ్. ॥౨౩॥ భావార్థః :- యే ప్రాణేనుభవయ యజ్ఞ మను తిష్ఠన్తి తే మహాశయాః స స్థితి వేద్యమ్. ॥౨౩॥

పదార్థము :- మే అగ్నిః = నా భౌతికాగ్ని, చ = దానిని ఉపయోగించుట, మే ఘర్మః = నా ఎండ, చ = శాంతి, మే అర్కః = నాకు చెందిన సత్కరించుటకు వలయు సామగ్రి విశేషము, చ = దానిని శుద్ధిజేయు వ్యవహారము, మే సూర్యః = నా సూర్యుడు, చ = జీవికా హేతువు, మే ప్రాణః = నా జీవన హేతువగు ఆయువు, చ = బాహ్యపవనము, మే ఆశ్వమేధః = నా రాజ్య దేశము, చ = రాజనీతి. మే పృథివి = నా భూమి, చ = తత్కృష్ట సకల పదార్థములు, మే అదితిః = నా అఖండ నీతి, చ = జితేంద్రియత్వము, మే దితిః = నా ఖండిత సామగ్రి, చ = అనిత్య జీవనము లేక శరీరాదులు, మే ద్యౌః = నా ధర్మ ప్రకాశము, చ = దివాదాతృములు, మే అంగు రయః = నా వ్రేళ్లు, శక్వరయః = శక్తులు, దిశః = పూర్వపశ్చిమ దక్షిణాది దిక్కులు, చ = ఈశాన్య వాయవ్య నైరుత్య ఆగ్నేయా ద్యుపదిశలు ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = సంగతికరణ యోగ్యుడగు పరమాత్మునిచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక :

॥౨౨॥

భావార్థము :- ప్రాణుల సుఖమునకై యజ్ఞమొనర్చువారు మహాశయులగుదురని గ్రహించ వలెను.

౯౩౨ వ్రతం చేత్యస్య దేవా ఋషయః, కాలవిద్యావిదాత్మా దేవతా, పంక్తి శృంధః, పశ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వ్రతం చ మఋతవశ్చ మే తపశ్చ మే సఽవ్యత్సరశ్చ మేఽహోరాత్రేఽ
ఊర్వస్థీవే బృహద్రథన్తరే చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౨౩॥

వ్రతమ్, చ, మే, ఋతవః, చ, మే, తపః, చ, మే, సఽవ్యత్సరః, చ, మే, అహోరాత్రే ఇత్యహోరాత్రే, ఊర్వస్థీవే ఇత్యూర్వస్థీవే, బృహద్రథన్తరే ఇతి బృహత్ + రథన్తరే, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (23)

పదార్థః :- (వ్రతమ్) సత్యాచరణ నియమపాలనమ్ (చ) సత్యకథనం సత్యోపదేశశ్చ (మే) (ఋతవః) వసంతాద్యః (చ) ఆయనమ్ (మే) (తపః) ప్రాణాయామో ధర్మానుష్ఠానం వా (చ) శీతోష్ణాది ద్వంద్వ సహనమ్ (మే) (సంవత్సరః) ద్వాదశభి ర్మాసై రలంకృతః (చ) కల్ప మహా కల్పాది (మే) (అహోరాత్రే) (ఊర్వస్థీవే) ఊరూచాస్థీవంతా చ తే. అత్ర అచతుర వి . . . అ. ౫.౪.౭౭. ఇతి విపాతః (బృహద్రథన్తరే) బృహచ్చరథన్తరం చ తే (చ) వోధౌన్ (మే) (యజ్ఞేన) కాల చక్రజ్ఞాన దర్మాద్యనుష్ఠానేన (కల్పన్తామ్). ॥౨౩॥ అన్వయః :- మే వ్రతం చ మఋత వశ్చ మే తపశ్చ మే సంవత్సరశ్చ మేఽహోరాత్రే ఊర్వస్థీవే బృహద్రథన్తరే చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౩॥ భావార్థః :- యే నియతసమయే కార్యాణి సతతం ధర్మం చాచరన్తి తేఽభీష్ట సిద్ధి మాప్నువన్తి.

॥౨౩॥

పదార్థము :- మే వ్రతమ్ = నా సత్యాచరణ నియమ పాలనము, చ = సత్య భాషణము సత్యోపదేశము, మే ఋతవః = నా వసంతాద్యృతువులు, చ = ఉత్తరాయణ దక్షిణాయనములు, మే తపః = నా ప్రాణాయామము, చ = ధర్మాచరణము, శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను సహించుట, మే సంవత్సరః = నా సంవత్సరము, చ = కల్పమహా కల్పములు, మే అహోరాత్రే = నా రాత్రిం బవళ్లు, ఊర్వస్థీవే = తొడలు, అష్టినంతములు [మోకాళ్లు], బృహద్రథంతరే = పెద్ద వస్తువులు,

అత్యంత రమణీయ రథములు. మణియు, చ = అశ్వవృషభములు, యజ్ఞేన = ధర్మ జ్ఞానాదుల
ఆచరణము వలనను, కాలవకృభ్రమణానుష్ఠానము చేతను, కల్పంతామి = సమర్థములగుగాక :||౨౩||

భావార్థము : నియమిత సమయమున ఆయా కార్యములు, సతతము ధర్మము నాచరించి మాన
వులు అభీష్టసిద్ధిని పొందుదురు. ||౨౩|| (౯౮౨)

ఏకాదేశ్యస్య దేవా ఋషయః, విషమాఙ్గుగణితవిద్యావిద్యా దేవతా, పూర్వాద్వస్య సంకృతిశ్చస్తాః,

ఏక వింశతి శ్చేత్సర్వస్య విరాట్ సంకృతి శ్చస్తాః, గాఢారః స్వరః.

అథ గణితవిద్యాయా మూల ముపదిశ్యతే. గణితవిద్య మూల ముపదేశించ బడుచున్నది.

ఏకా చ మే త్రిస్రశ్చ మే త్రిస్రశ్చ మే పఞ్చ చ మే పఞ్చ చ మే సప్త
చ మే సప్త చ మే నవ చ మే నవ చ మైవేకాదశ చ మైవేకాదశ చ మే
త్రయో దశ చ మే త్రయోదశ చ మే పఞ్చదశ చ మే పఞ్చ దశ చ మే సప్తదశ చ
మే సప్తదశ చ మే నవదశ చ మే నవదశ చ మైవేకవిభిశ్చ తిశ్చ మైవేకవిభిశ్చ
మే త్రయోవిభిశ్చ తిశ్చ మే త్రయో విభిశ్చ తిశ్చ మే పఞ్చవిభిశ్చ తిశ్చ మే పఞ్చ
విభిశ్చ తిశ్చ మే సప్తవిభిశ్చ తిశ్చ మే సప్తవిభిశ్చ తిశ్చ మే నవవిభిశ్చ తిశ్చ మే
నవవిభిశ్చ తిశ్చ మైవేకత్రిభిశ్చ తిశ్చ మైవేకత్రిభిశ్చ మే త్రయప్రిభిశ్చ తిశ్చ మే
యజ్ఞేన కల్పంతామి. (౨౪)

ఏకా, చ, మే, త్రిస్ర, చ, మే, త్రిస్ర, చ, మే, పఞ్చ, చ, మే, పఞ్చ, చ, మే,
సప్త, చ, మే, సప్త, చ, మే, నవ, చ, మే, నవ, చ, మే, ఏకాదశ, చ, మే,
ఏకాదశ, చ, మే, త్రయోదశేతి త్రయః+దశ, చ, మే, త్రయోదశేతి త్రయః+
దశ, చ, మే, పఞ్చదశేతి పఞ్చ+దశ, చ, మే, పఞ్చదశేతి పఞ్చదశ, చ, మే,
సప్తదశేతి, సప్త+దశ, చ, మే, సప్తదశేతి సప్త+దశ, చ, మే, నవదశేతి
నవ+దశ, చ, మే, నవదశేతి నవ+దశ, చ, మే, ఏకవిభిశ్చ తి రిత్యేక+విభి
శ్చ తి, చ, మే, ఏకవిభిశ్చ తి రిత్యేక+విభిశ్చ తి, చ, మే, త్రయోవిభిశ్చ తి రితి
త్రయః విభిశ్చ తి, చ, మే, త్రయోవిభిశ్చ తి రితి త్రయః+విభిశ్చ తి, చ, మే,
పఞ్చ+విభిశ్చ తి రితి పఞ్చ+విభిశ్చ తి, చ, మే, పఞ్చ+విభిశ్చ తి రితి పఞ్చ+విభిశ్చ తి,

చ, మే, నప్త విభిశతి రిప్త నప్త+విభిశతి, చ, మే, నప్తవిభిశతి రిప్త నప్త+
విభిశతి, చ, మే, నప్తవిభిశతి రిప్త నప్త+విభిశతి, చ, మే, నప్తవిభిశతి రిప్త
నప్త+విభిశతి, చ, మే, ఏప్తవిభిశతి+విభిశతి, చ, మే, ఏప్తవిభి
శతి+విభిశతి, చ, మే, ప్రయత్తివిభిశతి ప్రయో+విభిశతి, చ, మే,
యజ్ఞేన, కల్పనామ్. (24)

పదార్థః :- (ఏ) ఏప్తస్య విభిశా సంఖ్యా (చ) (మే) (రిప్త) తిత్వవిభిశా సంఖ్యా (చ) (మే)
(రిప్త) (చ) (మే) (ఏ) ఏప్తస్య విభిశా గణనా (చ) (మే) (ఏ) (చ) (మే) (నప్త) నప్తస్య విభిశా
గణనా (చ) (మే) (నప్త) (చ) (మే) (నప్త) నప్తస్య విభిశా సంఖ్యా (చ) (మే) (నప్త) (చ) (మే) (ఏకాదశ)
ఏకాదశ (చ) (మే) (ఏకాదశ) (చ) (మే) (త్రయోదశ) త్ర్యధికా దశ (చ) (మే) (త్రయోదశ) (చ)
(మే) (ఏకాదశ) ఏకాదశ తా దశ (చ) (మే) (ఏకాదశ) (చ) (మే) (నప్త) నప్తాధికా దశ (చ)
(మే) (నప్త) (చ) (మే) (నప్త) నప్తాధికా దశ (చ) (మే) (నప్త) (చ) (మే) (ఏకవింశతి)
ఏకాదశా వింశతిః (చ) (మే) (ఏకవింశతి) (చ) (మే) (త్రయోవింశతి) త్ర్యధికా వింశతిః (చ)
(మే) (త్రయోవింశతి) (చ) (మే) (ఏకవింశతి) ఏకాదశా వింశతిః (చ) (మే) (ఏకవింశతి) (చ)
(మే) (నప్తవింశతి) నప్తాధికా వింశతిః (చ) (మే) (నప్తవింశతి) (చ) (మే) (నప్తవింశతి) నప్త
ాధికా వింశతిః (చ) (మే) (నప్తవింశతి) (చ) (మే) (ఏకవింశతి) ఏకాదశా వింశతిః (చ) (మే) (ఏకవింశతి)
(చ) (మే) (త్రయోవింశతి) త్ర్యధికా వింశతిః (చ) (మే) (చ) (మే) (యజ్ఞేన) సంగతికరణేన
యోగేన దానేన వియోగేన వా (కల్పనామ్).

॥౨౪॥

అన్వయః :- యజ్ఞేన సజ్జితకరణేన మ ఏకా సంఖ్యా చ - ద్వే మే తిస్రః, చ-పున ర్మే
తిస్రశ్చ - ద్వే మే పంచ, చ-పునర్మే పంచ చ-ద్వే మే నప్త, చ-పునర్మే నప్త చ-ద్వే మే నవ,
చ-పునర్మే నవ చ ద్వే మే ఏకాదశ, చ-పునర్మే ఏకాదశ చ-ద్వే మే త్రయోదశ, చ-పునర్మే త్రయో
దశ చ-ద్వే మే పంచాదశ, చ-పున ర్మే పంచాదశ చ-ద్వే మే సప్తదశ, చ-పునర్మే సప్తదశ చ-
ద్వే మే నవదశ, చ-పునర్మే నవదశ చ-ద్వే మ ఏకవింశతి, చ-పునర్మే ఏకవింశతి-ద్వే మే
త్రయో వింశతి, చ-పునర్మే త్రయోవింశతి-ద్వే మే పంచవింశతి, చ-పునర్మే పంచవింశ
తి-ద్వే మే సప్తవింశతి, చ-పునర్మే సప్తవింశతి-ద్వే మే నవవింశతి, చ-పునర్మే నవవింశ
తి-ద్వే మ ఏకవింశతి-పునర్మ ఏకవింశతి-ద్వే మే త్రయోవింశతి-పునర్మ ఏకవింశతి-ద్వే మే
కల్పనామ్ ॥ ఇత్యేకో యోగపక్షః.

అథ ద్వితీయ పక్షః :- యజ్ఞేన యోగతో విపరీతేన దానరూపేణ వియోగమార్గేణ విపరీతాః
సంగృహీతాశ్చాన్యన్య సంఖ్యా ద్వయో ర్వియోగేన యథా మే కల్పనా తథా మే త్రయోవింశత్యద్య
యోగేన వియోగేన మ ఏకవింశత్, చ-పునర్మే మమైకవింశత్యద్యయోగేన మే నవవింశ
తి, చ-పునర్మే నవవింశతి-ద్వయోగేన మే సప్తవింశతి రేవం-సర్వత్ర ఇతి వియోగోన్వ
యోగ ద్వితీయః పక్షః.

అథ తృతీయః :- మ ఏకా చ మే తిస్రశ్చ, మే తిస్రశ్చ మే పంచ, చ, మే పంచ చ మే నప్త, చ, మే

సప్త ప మే సు ప. మ నవ ప మ ఏకాదశ చైవం వివాః సంఖ్యాః అగ్రేపి యజ్ఞేన ఉక్త పునః
 పునర్యోగ్యేన గుణనేన కల్పంతాం సమర్థా భవన్తు. ఇతి గుణసవిషయే తృతీయః పక్షః. ||౨౪||
 భావాల్లః : అన్యస్మస్తే యజ్ఞేనేతి పదేన యోగవియోగా గృహ్యేతే కురో యజదాతోర్ని యః సజ్గ
 తికరణార్థస్తేన సజ్గదిపిణః కస్యార్హిత్ సంఖ్యాయాః కయాదిద్యోగకరణం యశ్చ దానార్థస్తేనైవం
 సంభావ్యం కస్యార్హిత్తానం వ్యయకరణ మిదమేవాస్తర మేవం గుణన భాగ వర్గ వర్గమూల ఘన ఘన
 మూల భాగజాతి ప్రభాగజాతి ప్రభృతయో యే గణితభేదాః సన్తి తే యోగవియోగాభ్యామేవోత్పద్యంతే
 కుతః కాంచిత సంఖ్యాం కయాచిత్ సంఖ్యయా సకృత్ సంయోజయేత్ స యోగో భవతి యథా
 ౨ + ౪ = ౬ ద్వయోర్మధ్యే చత్వారో యుక్తాః షట్సంపద్యంతే. ఇత్తమనేకవారం చేత్ సంఖ్యాయాం
 సంఖ్యాం యోజయేత్ త్తతి తద్గుణసమాహుః. యథా ౨ × ౪ = ౮. అర్థాత్ ద్వీరూపాం సంఖ్యాం చతుర్వా
 రం పృథక్ పృథగ్ యోజయేద్వా ద్వీరూపాం సంఖ్యాం చతుర్విధగణయేత్తదాష్టా జాయంతే. ఏవం చత్వా
 రశ్చతుర్వారం యుక్తా వా. చతుర్విధగణితాస్తదా చతుర్థాం వర్గః షోడశ సంపద్యంతే ఇత్తమస్తరేణ
 భాగవర్గమూల-ఘనమూలాద్యః క్రియా నిష్పద్యంతే. అర్థాత్ యస్యాం కస్యాం చిత్సంఖ్యాం కాం
 చిత్ సంఖ్యాం యోజయేద్వా కేన చిత్ప్రకారాస్తరేణ వియోజయేదిత్యనేనైవ యోగేన వియోగేన
 వా బుద్ధిమతాం యథామతి కల్పనయా వ్యక్తావ్యక్తతరాః సర్వా గణితక్రియా నిష్పద్యంతే. ౬తో ౬
 త్ర మస్తే ద్వయో ర్యోగేనోత్తరోత్తరా ద్వయో ర్హియోగేన వా పూర్వా పూర్వా విషమ సంఖ్యా
 ప్రదర్శితా, తథా గుణసంఖ్యా కశ్చిత్ప్రకారః సృదర్శిత ఇతి వేదితవ్యమ్. ||౨౪||

పదార్థము : యజ్ఞేన = మేకవింశతిచే ననగా యోగ [కూడిక] మొనర్చుటచే, మే ఏకా =
 నా ఒకటి, చ = ఇంకొక రెండు, మే తిస్రః = నా మూడు; చ = అటలనే, మే తిన్రః = నా మూ
 డు, చ = మణియు రెండు, మే పంచ = నా అయిదు; చ = అటలనే, మే పంచ = నా అయిదు,
 చ = మణియు రెండు, మే సప్త = నా యేడు, చ = మణియు, మే సప్త = నా యేడు, చ = మణి
 యు రెండు, మే నవ = నా నొమ్మది, చ = మఱి, మే నవ చ = నా తొమ్మిదియు మణియు రెండు,
 మే ఏకాదశ = నా పదునొండు చ = మఱి, మే ఏకాదశ చ = నా పదునొకండు మణియురెండు,
 మే త్రయోదశ = నా పదమూడు, చ = మఱి, మే త్రయోదశ చ = నా పదమూడు మణియు
 రెండు, మే షడ్చరః = నా పదిహేను, చ మే షడ్చరః చ = మఱి, నా పదిహేను మణియు
 రెండు, మే సప్తదశ = నా పదియేడు, చ = మఱి, మే సప్తదశ చ = నా పదియేడు మణియు
 రెండు, మే నవదశ = నా పందొమ్మది, చ = మఱి, మే నవదశ చ = నా పందొమ్మది
 మణియు రెండు, మే ఏకవింశతిః = నా ఇరువది యొకటి, చ = మఱి, మే ఏకవింశతిః చ
 = నా ఇరువది యొకటి మణియు రెండు, మే త్రయోవింశతిః = నా ఇరువది మూడు, చ = మఱి.
 మే త్రయోవింశతిః చ = నా ఇరువది మూడు మణియు రెండు, మే పంచ వింశతిః = నా ఇరువది
 యైదు, చ = మఱి, మే పంచవింశతిః చ = నా యిరువది యైదు మణియు రెండు, మే సప్తవిం
 శతిః = నా యిరువదియేడు, చ = మఱి, మే సప్తవింశతిః చ = నా యిరువదియేడు మణియు
 రెండు, మే నవవింశతిః = నా యిరువది తొమ్మది, చ = మఱి, మే నవవింశతిః చ = నా యిరు
 వది తొమ్మది మణియు రెండు, మే ఏకశ్రింశత్ = నా ముప్పది యొకటి, చ = మఱి, మే ఏక
 శ్రింశత్ చ = నా ముప్పదియొకటి మణియు రెండు, మే త్రయశ్రింశత్ = నా ముప్పదిమూడు, చ =
 ఆ తర్వాతగూడ నిదేవిధముగ సంఖ్యలు, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక : ఇదియోగ పక్షార్థము.

రెండవ పక్షము :- యజ్ఞేన = యోగమునకు విపరీతము వానము. వియోగము [రసిచేత] చేత విపరీత మార్గముచే సంగృహీతమై, చ = రెండు వియోగముచే అనగా రెంటి తగ్గించుచుచే నెటుల, మే కల్పంతామ్ = నాకు సమర్థమగునో, అటులనే, మే లభ్యయంత్రంశరే = నా ముప్పది మూడునుండి, చ = రెండు నిచ్చుటచే, మే ఏకల్యంతంశరే = నా ముప్పది ముప్పది, చ = మే ఏకల్యంతంశరే చ = మఱి నా ముప్పది యొక్కజనుండి రెండు తగ్గించుటచే, మే సుమేధరః = నా ఇరువది తొమ్మిది, చ = మే నవవింశతిః చ = మఱి నా ఇరువది తొమ్మిది నుండి రెండు తగ్గించుటచే మే సప్తవింశతిః = నా ఇరువది యేడు, సంపన్న మగు గాః : ఇటులే అన్ని సంఖ్యలందు గ్రహించ వలయును. ఇది వియోగపక్షమున ద్వితీయార్థము.

మూడవ పక్షము :- మే ఏకా = నా ఒకటి, చ = మరెయు, మే తిస్రః = నా మూడు, చ = పరస్పర గుణము గలవియై, మే తిస్రః = నా మూడు, చ = మరెయు, మే చచ్చా = నా అయిదు, చ = పరస్పర గుణితములై, మే పంచ = నా అయిదు, చ = మరెయు, మే సప్త చ = నా యేడు పరస్పర గుణితములై, మే సప్త చ మే నవ చ = నా యేడు దుడయునా తొమ్మిది పరస్పరగుణితములై, మే నవ చ = నా తొమ్మిదియు, మే ఏకాదశ చ = నా పదునొండును పరస్పర గుణితములై ఇటులనే యితర సంఖ్యలుకూడ, యజ్ఞేన = పై రీతి మాటి మాటి కూడుటచేరనో లేక యెచ్చి వేయుట చేతనో, కల్పంతామ్ = సమర్థము లగుగాక : ఇది గుణన పక్షమున మూడవ యర్థము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు “యజ్ఞేన” పదముచే కూడుట రీతివేయుట అను అర్థములు గ్రహించబడుచున్నవి. ఏలయన యజఃభాతువున కర్తము సంగతికరణము అనగా ఒకానొక సంఖ్యను మరొక సంఖ్యతో కలుపుట అనియు, యజః భాతువునకు దానార్థ ముండుటచే మరొక అర్థమునుగూడ తీసుకొనవచ్చును, అదేదనగా :- ఒకసంఖ్యను దానమొసగుటయు, వ్యయమొనర్చుటయు, రీతివేయుటయే యగును. ఇదియే [వాని] అంతరమన బడును. ఇదేవిధముగ గుణనము, భాగాహారము, వర్గము, వర్గమూలము, ఘనము, ఘనమూలము, భాగజాతి, ప్రభాగజాతి మొదలైనవన్నియు సంఖ్యల యోగ వలననో అంతరము వలననో కలిగించుచున్నవి. ఎటులనగా :- ఒక సంఖ్యను ఒక సంఖ్యతో నొకసారి కలుపుచో యోగము [కూడిక] అనియందుము. ఉదా :- ౨ + ౪ = ౬ అనగా రెంటికి నాలుగు జేర్చిన అరు అగుచున్నది. ఇటులనే సంఖ్యను అనేక ఋత్యయములు కలుపుచో గుణన మగును. ఉదా :- ౨ × ౪ = ౮ అనగా రెండును నాలుగు సారులు వేరువేరుగ కలిపినను, లేక నాలుగుచేత గుణించినను ౮ అగును. నాలుగును నాలుగురెట్లు చేయగా వర్గము ౧౬ అగుచున్నది. ఇటులనే అంతరముచే భాగాహారము, వర్గమూలము, ఘనమూలము మొదలగునవి విషృన్వములగు చున్నవి. ఒక సంఖ్యలో నొక సంఖ్యను కలుపుటగాని, ఏదో విధముగ తగ్గించుటగాని ఇరుగును. ఇటుల యోగవియోగముచే బుద్ధిమంతులు యథావతి కల్పన యొనర్చి పృక్తిములు - అపృక్తిములునగు అంక దీక్షగణితము లాది సమస్త గణితక్రియలను గ్రహించ గలుగుచున్నారు. కావున నీ మంత్రమునందు రెంటిని కలుపుటచే నేర్పడు ఉత్తరోత్తర సంఖ్య, రెండు తగ్గించుటచే నేర్పడు పూర్వ పూర్వ సంఖ్య విష మాంకముచే నిర్దేశింప బడినదని అటులనే గుణన పద్ధతియు తొద్దిగ సూచింప బడినదనియు గ్రహించ వలయును.

॥౨౪॥ (౯౭౩)

౯౭౪ చతశ్రశ్చేత్యస్య పూర్వదేవా మువయః. సమాజ్కగణితవిద్యావిద్యార్థా దేవతా, పంక్తిశ్చన్తః, శతుర్విజ్ఞాతీ శ్చేత్యుత్తరస్యాకృతి శ్చన్తః, పశ్చాదుః స్వరః.

అథ సమాఙ్కగణిత విషయ మాహ. సమ సంఖ్యల గణితము జెప్పెను.

చ¹త్ర¹స్ర¹శ్చ¹ మే¹ఽష్టా¹ చ¹ మే¹ఽష్టా¹ చ¹ మే¹ ద్వాదశ¹ చ¹ మే¹ ద్వాదశ¹ చ¹ మే¹ షోడశ¹ చ¹ మే¹ షోడశ¹ చ¹ మే¹ విభి¹శతి¹శ్చ¹ మే¹ విభి¹శతి¹ శ్చ¹ మే¹ చతుర్విభి¹శతి¹ శ్చ¹ మే¹ చతుర్విభి¹శతి¹శ్చ¹ మే¹ఽష్టా¹విభి¹శతి¹శ్చ¹ మే¹ఽష్టా¹విభి¹శతి¹శ్చ¹ మే¹ ద్వాత్రి¹భి¹శచ్చ¹ మే¹ షట్¹త్రి¹భి¹శచ్చ¹ మే¹ షట్¹త్రి¹భి¹శచ్చ¹ మే¹ చత్వారి¹భి¹శచ్చ¹ మే¹ చత్వారి¹భి¹శచ్చ¹ మే¹ చతుశ్చ¹త్వారి¹భి¹శచ్చ¹ మే¹ఽష్టా¹చత్వారి¹భి¹శచ్చ¹ మే¹ యజ్ఞే¹న కల్ప¹న్తామ్ ॥

॥౨౫॥

• చ¹త్ర¹స్ర¹ః, చ¹, మే¹, అష్టా¹, చ¹, మే¹, అష్టా¹, చ¹, మే¹, ద్వాదశ¹, చ¹, మే¹, ద్వాదశ¹, చ¹, మే¹, షోడశ¹, చ¹, మే¹, షోడశ¹, చ¹, మే¹, విభి¹శతిః, చ¹, మే¹, విభి¹శతిః, చ¹, మే¹, చతుర్విభి¹శతి రితి చతుః+ర్విభి¹శతిః, చ¹, మే¹, చతుర్విభి¹శతి రితి చతుః+విభి¹శతిః, చ¹, మే¹, అష్టా¹విభి¹శతి రిత్యష్టా¹విభి¹శతిః, చ¹, మే¹, అష్టా¹విభి¹శతి రిత్యష్టా¹+విభి¹శతిః, చ¹, మే¹, ద్వాత్రి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, ద్వాత్రి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, షట్¹త్రి¹భి¹శదితి షట్¹త్రి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, షట్¹త్రి¹భి¹శదితి షట్¹త్రి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, చత్వారి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, చత్వారి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, చతుశ్చత్వారి¹భి¹శదితి చతుః+చత్వారి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, చతుశ్చత్వారి¹భి¹శదితి చతుః+చత్వారి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, అష్టా¹చత్వారి¹భి¹శదిత్యష్టా¹+చత్వారి¹భి¹శత్, చ¹, మే¹, యజ్ఞే¹న, కల్ప¹న్తామ్. (25)

సదార్థః :- (చతస్రః)చతుష్ట్యవిశిష్టాసంఖ్యా(చ)(మే) (అష్టా)అష్టత్వవిశిష్టా సంఖ్యా(చ)(మే)(అష్టా)(చ)(ద్వాదశ)ద్వ్యధికా దశ(చ)(మే)(ద్వాదశ)(చ)(మే)(షోడశ)షడధికా దశ(చ)(మే)షోడశ చ మే(వింశతిః)(చ)(మే)(వింశతిః)(చ)(మే)(చతుర్వింశతిః)చతురధికా వింశతిః(చ)(మే)(చ)తుర్వింశతిః(చ)(మే)(అష్టావింశతిః)అష్టాధికావింశతిః(చ)(మే)అష్టావింశతిః చ మే(ద్వాత్రింశత్ ద్వ్యధికాత్రింశత్(చ)(మే)(ద్వాత్రింశత్)(చ)(మే)(షట్త్రింశత్)షడు త్తరా త్రింశత్(చ)(మే)(షట్త్రింశత్)(చ)(మే)(చత్వారింశత్)(చ)(మే)(చతుశ్చత్వారింశత్)చతురధికాచత్వారింశత్(చ)(మే)(చతుశ్చత్వారింశత్)(చ)(మే)(అష్టాచత్వారింశత్)అష్టాధికా చత్వారింశత్(చ)(మే)(యజ్ఞేన)యోగేన వియోగేన వా(కల్పన్తామ్)సమర్థా భవన్తు. ॥౨౫॥ అన్వయః :-యజ్ఞేన సజ్జతికరణేన మే చతస్రః-చతుఃసంఖ్యా చ-చతస్రో మేఽష్టా, చ-పునర్మే అష్టా-చ - చతస్రో మే ద్వాదశ, చ-పునర్మే ద్వాదశ చ-చతస్రో మే షోడశ. చ - పునర్మే షోడశ, చ-చతస్రో మే వింశతిః, చ-పునర్మే వింశతిశ్చ-చతస్రో మే చతుర్వింశతిః, చ-పునర్మే చతుర్వింశతిశ్చ - చతస్రో మేఽష్టావింశతిః.

చ-పునర్మేలష్టావింశతిశ్చ-చతస్రో మే ద్వాత్రింశత్, చ-పునర్మే ద్వాత్రింశచ్చ-చతస్రో మే షట్త్రింశచ్చ-పునర్మే షట్త్రింశచ్చ-చతస్రో మే చత్వారింశత్, చ-పునర్మే చత్వారింశచ్చ చతస్రో మే చతుశ్చత్వారింశత్, చ పున ర్మే చతుశ్చత్వారింశచ్చ-చతస్రో మేలష్టాచత్వారింశత్ చాదగ్గ్రేపి పూర్వోక్తవిధినా సంఖ్యా కల్పనామ్, ఇత్యేకో యోగ పక్షః. ॥౨౫॥

అథ ద్వితీయః :-యజ్ఞేన యోగతో విపరీతేన దానరూపేణ ఓయోగమార్గేణ విపరీతాః సంగృహీతాశ్చన్యాన్యాసంఖ్యా చతుర్థాం వియోగేన యథా మే కల్పనాం రథా మేలష్టాచత్వారింశచ్చ చతుర్థాం దానేన వియోగేన మే చతుశ్చత్వారింశత్ చ-పున ర్మే చతుశ్చత్వారింశచ్చ-చతుర్థాం వియోగేన మే చత్వారింశత్ చ-పున ర్మే చత్వారింశచ్చ-చతుర్థాం వియోగేన మే షట్త్రింశత్, చ-పున ర్మే షట్త్రింశచ్చ-చతుర్థాం వియోగేన మే ద్వాత్రింశత్ పంచ షట్త్రి, ఇది వియోగేన ద్వితీయః పక్షః.

అథ తృతీయః :-మే చతస్రోశ్చ మేలష్టా చ, మేలష్టా చ, మే ద్వాదశ చ, మే ద్వాదశ చ మే షోడశ చ, మే షోడశ చ మే వింశతి స్త్రైచం విధాః సంఖ్యా అగ్గ్రేపి యజ్ఞేన ఉక్త పునః పున ర్మోగేన గుణనేన కల్పనాం సమర్థాః వస్తు, ఇతి గుణన విషయేణ తృతీయః పక్షః. ॥౨౬॥

భావార్థః :-పూర్వస్మిన్నేకాం సంఖ్యాం సంగృహ్య ద్వయో ర్మోగవియోగాభ్యాం విషమాః సంఖ్యాః పృతిపాదితాః, అతః పూర్వత్ర క్రమేణాగతై కద్విత్రిసంఖ్యా విహయాత్ర మస్తే చతస్మాణాం యోగేన వియోగేన వా చతుఃసంఖ్యా మారభ్య సమసంఖ్యాః పృతిపాదితాః, అనేన మంత్ర ద్వయేన విషమసంఖ్యానాం సమసంఖ్యానాం భేదాన్ విజ్ఞాయ యథా బుద్ధికల్పనయా సర్వా కలీత విద్యా విజ్ఞాతవ్యాః. ॥౨౭॥

పదార్థము:-యజ్ఞేన = మేళవింతుటచే, అనగాకలుపుటచే, మే చతస్రః చ = నానాలుగు మఱియు నాలుగు, మే అష్టా = నా ఎనిమిది, చ మే అష్టా చ = మఱి నా ఎనిమిది ఇంక నాలుగు, మే ద్వాదశ = నా పందెండు, చ మే ద్వాదశ చ = మఱి నా పందెండు మఱియు నాలుగు, మే షోడశ = నా పదునారు, చ = మఱి, మే షోడశ చ = నా పదునారు మఱియు నాలుగు, మే వింశతిః = నా యిరువది, చ మే వింశతిః చ = మఱి నా యిరువది మఱియు నాలుగు, మే చతుర్వింశతిః = నా నా యిరువది నాలుగు, చ మే చతుర్వింశతిః చ = మఱి నా యిరువది నాలుగు మఱియు నాలుగు, మే అష్టావింశతిః = నా యిరువది యెనిమిది, చ మే అష్టావింశతిః చ = మఱి నా యిరువది యెనిమిది మరియు నాలుగు, మే ద్వాత్రింశత్ = నా ముప్పది రెండు, చ మే ద్వాత్రింశత్ చ = మఱి నా ముప్పది రెండు మరియు నాలుగు, మే షట్త్రింశత్ = నా ముప్పదియారు, చ మే షట్త్రింశత్ చ = మఱి నా ముప్పదియారు మరియు నాలుగు, మే చత్వారింశత్ = నా నలువది, చ మే చత్వారింశత్ చ = మఱి నా నలువది మరియు నాలుగు, మే చతుశ్చత్వారింశత్ = నా నలుబది నాలుగు, చ మే చతుశ్చత్వారింశత్ చ = మఱి నా నలుబది నాలుగు మఱియు నాలుగు, మే అష్టాచత్వారింశత్ = నా నలుబది యెనిమిది, చ = ముందును ఉక్తవిధిచే సంఖ్యలు, కల్పనామ్ = సమర్థము లగుగాక ! ఇది యోగపక్షమున అర్థము. ॥౨౮॥

ద్వితీయ పక్షము :-యజ్ఞేన = యోగమునకు విపరీతమగు దాన రూప వియోగముచే విపరీతముగ సంగృహీత మొనర్చబడినవై, చ = ఆయా సంఖ్యలు నాలుగుతగ్గించుటచే నెఱుల, మే = నాకు, కల్పితామ్ = సమర్థములగునో, అటులనే, మే అష్టాచత్వారింశత్ చ = నా నలుబది యెనిమిది

నుండి నాలుగు తగ్గించుట చే, మే చతుశ్చత్వారింశత్ = నా నలుబది నాలుగు. చ మే చతుశ్చత్వారింశత్ చ = మఱల నా నలుబది నాలుగునుండి నాలుగు తగ్గించుటచే, మే చత్వారింశత్ = నా నలుబది, చ మే చత్వారింశత్ చ = మఱల నా నలుబదినుండి నాలుగు తగ్గించుటచే, మే షట్త్రింశత్ = నా ముప్పది యారు, చ మే షట్త్రింశత్ చ = మఱల నా ముప్పదియారు నుండి నాలుగు తగ్గించుటచే, మే ద్వాత్రింశత్ = నా ముప్పదిరెండు, ఇటుల సకల సంఖ్యలను ఎఱుగ వలయును, ఇది తీసివేతచే ద్వితీయ పక్షము.

॥౨౫॥

తృతీయ పక్షము :- మే చతస్రః = నా నాలుగు, చ = మరియు, మే అష్టై = నా ఎనిమిది, చ = పరస్పర గుణితములై, మే అష్టై చ మే ద్వాదశ చ = నా ఎనిమిది మఱియు నా పందెండు పరస్పర గుణితములై, మే ద్వాదశ చ మే షోడశ చ = నా పందెండు మఱియు నా పదునారు పరస్పర గుణితములై, మే షోడశ చ మే వింశతిః చ = నా పదునారు మరియు నా ఇరువది పరస్పర గుణితములై, ఇటులనే తర్వాత సంఖ్యలకూడ. యజ్ఞేన = పదేపదే గుణన మొనర్చుటచే. కల్పంతామ్ = సమర్థ వంతములగుగాక : ఇది గుణన విషయమున మూడవ పక్షము.

॥౨౫॥

భావార్థము :- పూర్వ మంత్రమందు ఒకటి నుండి రెంటిని కలుపుచు, తీసివేయుచు విషమ సంఖ్యలు చెప్పబడినవి. కనుక ఆట వచ్చిన ఒకటి రెండు మూడు సంఖ్యలను వదలి ఈ మంత్రము నందు నాలుగు కలుపుచు నాలుగు తీసివేయుచు నాలుగును గ్రహించు సమసంఖ్య ప్రతిపాదించబడినది. ఈ రెండు మంత్రములచే విషమసంఖ్యల సమసంఖ్యల భేదము నెఱిగి బుద్ధిని బట్టి కల్పన యొనర్చుకొని సమస్తగణిత విద్యను ఎఱుగవలయును.

॥౨౫॥ ౯౭౪

౯౭౪ త్ర్యవిశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, పశువిద్యావిదాత్మా దేవతా. బ్రాహ్మీ బృహతి ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః. అథ పశుపాలన విషయ మాహ. పశుపాలనము గుఱించి.

త్ర్యవిశ్చ మే త్ర్యవీ చ మే దిత్త్యవాట్ చ మే దిత్త్యోహీ చ మే పఞ్చావిశ్చ మే పఞ్చావీ చ మే త్రివత్సశ్చ మే త్రివత్సా చ మే తుర్యవాట్ చ మే తుర్యోహీ చ మే యజ్ఞేన కల్పంతామ్ ॥

॥౨౬॥

త్ర్యవిరితి త్రి + అవిః, చ, మే, త్ర్యవీతి త్రి + అవీ, చ, మే, దిత్త్యవాడితి దిత్త్య + వాట్, చ, మే, దిత్త్యోహీ, చ, మే, పఞ్చావిరితి పఞ్చ + అవిః, చ, మే, పఞ్చావీతి పఞ్చ + అవీ, చ, మే, త్రివత్స ఇతి త్రి + వత్సః, చ, మే, త్రివత్సేతి త్రి + వత్సా, చ, మే, తుర్యవాడితి తుర్య + వాట్, చ, మే, తుర్యోహీ, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పంతామ్.

(28)

వదార్థః :- (త్ర్యవిః) త్రిసోఽవయో యస్య సః (చ) అతో భిన్నా సామగ్రి (మే) (త్ర్యవీ) త్రిసోఽవయో యస్యాః సా (చ) ఏతజ్జన్యం ఘృతాది (మే) (దిత్త్యవాట్) దితౌ ఖణ్డితాయాం క్రియాయాం భవా దిత్యాస్తాన్యో వహతి పృథక్ కరోతి సః (చ) ఏతత్కాలనమ్ (మే) (దిత్త్యోహీ) తత్ త్రీ (చ) అన్యదపి

(మే)(పచ్చావిః)పచ్చావయో యన్య సః(చ)ఏతద్రక్షణమ్(మే)(పచ్చావీ)త్రీ(చ)ఏతత్పాలనమ్(మే)
(త్రివత్సః)త్రయో వత్సా యన్య సః(చ)ఏతద్విక్షణమ్(మే) (త్రివత్సా)త్రయో వత్సా యస్యాః సా
(చ)ఏతస్యా రక్ష(మే)(తుర్యవాట్)యస్తుర్యం చతుర్థం వర్షం వహతి ప్రాప్నోతి స వృషభాః
యన్య త్రిణి వర్షాణి పూర్ణాని జాతాని చతుర్థః ప్రవిష్టః స ఇత్యర్థః(చ) అన్య శిక్షణమ్ (మే)(తుర్య
హీ)పూర్వోక్తపద్మశి గోః(చ)అస్యాః శిక్ష(మే)(యజ్ఞేన)పశుపాలనవిధినా(కల్పనామ్)సమర్థయన్తు.

॥౨౬॥ అన్వయః :-మే త్ర్యవిళ్ళ మే త్ర్యవీ చ మే దిత్యవాట్ చ మే దిత్యాహీ చ మే
పచ్చావిళ్ళ మే త్రివత్సళ్ళ మే త్రివత్సా చ మే తుర్యవాట్ చ మే తుర్యహీ చ యజ్ఞేన కల్పనామ్.

॥౨౭॥ భావార్థః :-అత్ర గోఽజావిగ్రహణ ముపలక్షణార్థమ్. యే మనుష్యాః పశూన్ వర్ష
యన్తి తే రసాధ్యా జాయన్తే.

॥౨౭॥

పదార్థము :-మే త్ర్యవిః = మూడు మగ గొట్టెలు గలవాడు, చ = తద్విన్న సామగ్రి,మేత్ర్యవీ =
మూడురకములఆడ గొట్టెలు గలత్రీ.చ = వానినుండి కలిగిన పృథాదులు,మే దిత్యవాట్ = నా ఖండిత
క్రియలందు కలిగిన విష్ణుములను వేలుపఱచు వాడు, చ = అతనికి సంబంధించినది, మే దిత్యాహీ
= ఆక్రియలనే లభింపజేయు గోవులు,చ = వాని రక్షణ.మే పంచావిః = నా ఐదు రకముల గొట్టెల
వాడు, చ = అతని పృథాదులు, మే పంచావీ = ఐదురకముల ఆడ గొట్టెలుగలత్రీ. చ = వాని పాల
నము, మే త్రివత్సః = నా మూడు దూడలుగలవాడు, చ = వానిశిక్షణము, మే త్రివత్సా = నా
మూడు దూడలుగల ఆవు. చ = దాని రక్షణ-పృథాదులు, మే తుర్యవాట్ = మూడుసంవత్సరములు
నిండి నాలుగవ సంవత్సరము వచ్చిన నా యెద్దు,చ = దాని పనినేర్పు,మే తుర్యహీ = నాల్గవ సంవత్స
రమువచ్చిన నా ఆవు. చ = దానిశిక్షణ, ఈ పదార్థము లన్నియు, యజ్ఞేన = పశుపాలన విధానముచే,
కల్పంతామ్ = సమర్థము లగుగాక :

॥౨౭॥

భావార్థము :-ఈ మంత్రమందు గోవు, మేక, గొట్టెలయొక్క ఉప రక్షణముచే అన్యపశు
వులు కూడ గ్రహించ బడుచున్నవి. పశువులను పెంపొంద చేయువారు వాని రసముచే ఆధ్యులు
టా గలుగు చున్నారు.

॥౨౭॥ (F2X)

౯౦౬ వ్యవహత్ చేత్యవ్య దేవా ఋషయః, పశుపాలనవిద్యావిదాత్మా దేవతా. భరిగార్తీ పంక్తికృష్ణః,వల్లభః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రప్తవాట్ చ మే షష్ఠాహీ చ ముక్తజై చ । మే వ్రశా చ మ ఽఋష
భళ్ళ మే వేహాచ్చ మేఽనద్వాన్ శ్చ మే ధేనుళ్ళ మే యజ్ఞేన కల్పనామ్ ॥౨౭॥

ప్రప్తవాడితి ప్త+వాట్, చ, మే, షష్ఠాహీ, చ, మే, క్తజై, చ, మే, వ్రశా, చ,
మే, ఋషభః, చ, మే, వేహత్, చ, మే, అనద్వాన్, చ, మే, ధేనుః, చ, మే,
యజ్ఞేన, కల్పనామ్.

(27)

పదార్థః :- (వ్యవహత్)యః పృషేన పృషేన వహతి సో హస్తుష్టాధిః (చ) తత్పమ్యన్తి
(మే)(షష్ఠాహీ)బడవాడిః(చ)హ స్తిన్యాదిభి రుత్థావితాః పదార్థాః(మే)(క్తజై)వీర్య సేచకః(చ)వీర్యధారి

చాః(మే)(వశా)వన్ద్యా గోః[చ]వీర్యహీనః[మే][ఋషభః]బలిష్ఠః[చ]బలవతీ[మే][వేహత్] యన్య
 పీఠ్యం యస్యా గర్భో వా విహన్యతే న సా చ[చ]సామర్థ్యహీనః[మే](అనన్ద్యాన్)హరికకటాదివహ
 నసామర్థ్యః[చ]శకటవాహీ జనః(మే)(ధేనుః)దుగ్ధదాతీ(చ)దోగ్ధా(మే)(యజ్ఞేన)పశుశిక్షణేన (కల్ప
 న్తామ్)సమర్థయన్తు.॥౨౭॥ అన్వయః :-మే పశ్చవాట్ చ మే పష్టహీ చ మే ఉజ్జ చ మే వశా చ మ
 ఋషభచ్చ మే వేహశ్చ మే అనన్ద్యాన్ శ్చ మే ధేనుశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౭॥ భావార్థః :-
 యే పశూన్ సుశిక్ష్య కార్యేషు సంయుజ్జతే తే వీధార్థా జాయంతే. ॥౨౭॥

పదార్థము :-మే పశ్చవాట్ = వీపుచే భారవహన మొనర్చు ఒంటె మున్నగునవి, చ = వానికి
 సంబంధించినవి, మే పష్టహీ = వీపుతో భారవహనమొనర్చు ఆడ యేనుగు, ఆడ యొంటెలు మొద
 లగునవి, చ = అవి మోయు పదార్థములు, మే ఉజ్జ = నాకు చెందిన వీర్యసేచన సమర్థమైన
 వృషభము, చ = వీర్యమును ధారణ మొనర్చుగోవు, మే వశా = నా గొడ్డుబోతు ఆవు, చ = వీర్యహీ
 న వృషభము, మే ఋషభః = నా బలిష్ఠ బలీవర్థము, చ = బలసిన ఆవు, మే వేహత్ = నా ఈసుక
 బోవు ఆవు, వీర్యము చెడిపోయిన ఎద్దు, చ = సామర్థ్య హీనములైన గోవృషభములు, మే అనన్ద్యాత్
 = హరి శకటాదులను లాగు ఎద్దు, చ = బండితోలువాడు, మే ధేనుః = నాకుచెందిన క్రొత్తగా
 యీవిన పాడియావు, చ = పాలుపితుకు వాడు, వీరందరు-ఇవియన్నియు, యజ్ఞేన = పశుశిక్షరూప
 యజ్ఞముచే, కల్పంతామ్ = సమర్థము లగుగాక : ॥౨౭॥

భావార్థము :-పశువులకు మంచి శిక్షణ నొసగి కార్యములందు వినియోగపఱచువారు స్వప్ర
 యోజనములను సాధించుకొని సుఖులగు చున్నారు. ॥౨౭॥ (౯౭౬).

కాః వాజాయేత్యన్య దేవా ఋషయః, సంగ్రహః ఏవిదాత్మా దేవత్యా పూర్వన్య విత్పదతి శక్యరీ ఛన్దః.

వచ్చునుః స్వరః ఇయ మిత్త్యుత్తరస్యాప్రీ బృహ్యతీ ఛన్దః-ఋషభః స్వరః.

అథ కీదృశీ వాక్ స్వీకార్యేత్యాహ. ఇప్పు డెటువంటి వాణిని స్వీకరించ వలయును ?

వాజాయ స్వాహా ప్రసవాయ స్వాహా పిజాయ స్వాహా క్రతవే స్వాహా
 వసవే స్వాహా హర్పతయే స్వాహాహ్నా ముగ్ధాయ స్వాహా ముగ్ధాయ వైనభి
 శినాయ స్వాహా వినభిశిన ఆన్తాయనాయ స్వాహాన్తాయ భౌవనాయ స్వాహా భువ
 నన్య పతయే స్వాహాధిపతయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా । ఇయం తే రాణ్రి
 త్రాయ యన్తాసి యమన ఊర్జే త్వా వృష్ట్యేత్వా ప్రజానాం త్వాధిపత్యాయ ॥౨౮॥

వాజాయ, స్వాహా. ప్రసవాయేతి ప్ర+సవాయ, స్వాహా, అపిజాయ, స్వాహా,
 క్రతవే, స్వాహా, వసవే, స్వాహా, అహర్పతయే, స్వాహా, అహ్నా, ముగ్ధాయ,
 స్వాహా, ముగ్ధాయ, వైనభిశినాయ, స్వాహా, వినభిశిన ఇతి వినభిశినే, ఆన్తాయ
 నాయ, స్వాహా, ఆన్తాయ, భౌవనాయ, స్వాహా, భువనన్య, పతయే, స్వాహా,
 అధిపతయ ఇత్యధి+పతయే, స్వాహా, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా+పతయే.

స్వాహా, ఇయమ్, త్రే, రాద్, ఘ్రత్రాయ, యస్తా, అస్మి, యమసః, ట్విరే, త్వా, వృష్ట్యై, త్వా, ప్రజానామతి ప్ర+జానమ్, త్వా, అధిపత్యాయేర్భృషి-పత్యాయ.

పదార్థః :- (వాజాయ) సంగ్రామాయ (స్వాహా) సత్యక్రియా (ప్రసవాయ) ఐశ్వర్యాయ సస్తా నోత్పాదనాయ వా (స్వాహా) పురుషార్థబలయుక్తా సత్యా వాక్ (అపిజాయ) స్వీకారాయ (స్వాహా) సాధ్వీ క్రియా (క్రతవే) విజ్ఞానాయ (స్వాహా) యోగాభ్యాసాదిక్రియా (వసవే) వాసాయ (స్వాహా) ధన ప్రాపికా క్రియా (అహర్వతయే) అహ్నం పాలకాయ (స్వాహా) కాలవిజ్ఞాపితా క్రియా (అహ్నే) దినాయ (ముగ్ధాయ) ప్రాపితమోహాయ (స్వాహా) వైరాగ్య యుక్త క్రియా (ముగ్ధాయ) మోహం ప్రాప్తాయ (వై సంశినాయ) వినష్టం శీలం యస్య తస్యాయం బోధస్తస్మై (స్వాహా) సత్యోప దేశికా వాక్ (వినశినే) వినష్టం శీలాయ (అన్తాయనాయ) అస్తే భవ మయనం యస్య స అన్తాయనః స ఏవ తస్మై (స్వాహా) సత్యా వాణి (అన్తాయ) అస్తే భవాయాన్తాయ (భావనాయ) భవ నానామయం సమ్పన్నీ తస్మై [స్వాహా] సుష్టాపదేశః [భవనస్య] భవన్తి భూతాని యస్మి న్యస్య [సతయే] స్వామినే [స్వాహా] ఉత్తమా వాక్ [అధిపతయే] పతీనాం పాలికానామధిషాత్రే [స్వాహా] రాజవ్యవహారసూచికా క్రియా [ప్రజాపతయే] ప్రజారక్షకాయ [స్వాహా] రాజధర్మచ్యోతికా నీతిః [ఇయమ్] నీతిః [తే] తవ [రాట్] యా రాజతే సా [ఘ్రత్రాయ] సుహృదే [యస్తా] నియామకః [అసి] [యమసః] య స్పద గుణాన్ యచ్చతి సః [ఘ్రే] సరాక్రమాయ [త్వా] త్వమ్ [వృష్ట్యై] పృష్టాయ [త్వా] త్వమ్ (ప్రజానామ్) పాలనీయానామ్ [త్వా] త్వమ్ [అధిపత్యాయ] అధిపాతృత్వాయ. ॥౧౮॥ అన్వయః :- యేన విదుషా వాజాయ స్వాహా ప్రసవాయ స్వాహా పిజాయ స్వాహా క్రతవే స్వాహా వసవే స్వాహా అహర్వతయే స్వాహా అహ్నే ముగ్ధాయ స్వాహా ముగ్ధాయ వై సంశినాయ స్వాహా వై సంశిన అన్తాయనాయ స్వాహా అన్తాయ భావనాయ స్వాహా భవనస్య సతయే స్వాహా అధిపతయే స్వాహా ప్రజా పతయే స్వాహా స్వీక్రియతే యస్య తే తవేయం రాడ ప్తియో యమనస్త్యం ఘ్రత్రాయ యస్తా తం త్వా త్వ మూర్తే త్వా వృష్ట్యై త్వా ప్రజానామధిపత్యాయ చ వయం స్వీకుర్వీమహి. ॥౨౦॥ భావార్థః :- యే మనుష్యాః ధర్మ్యవాక్ క్రియాభ్యాం సహ ప్రవర్తంతే తే సుఖాని లభంతే య జితేంద్రియాస్తే రాజ్యం రక్షతుం శక్నువన్తి. ॥౨౦॥

పదార్థము :- ఏ విద్వాంసునిచే, వాజాయ = సంగ్రామమునకై, స్వాహా = సత్యక్రియ, ప్రస వాయ = ఐశ్వర్యోత్పత్తికై లేక సంతానోత్పత్తికై, స్వాహా = పురుషార్థము బలము కలిగిన సత్య వాణి, అపిజాయ = గ్రహణ మొనర్చుటకై; స్వాహా = ఉత్తమక్రియ, కర్తవ్యే = విజ్ఞానమునకై, స్వాహా = యోగాభ్యాసాది క్రియ, వసవే = నివాసస్థానమునకై, స్వాహా = ధనప్రాప్తికలిగించు క్రియ, అహర్వతయే = దినములను పాలించువానికై, స్వాహా = కాలవిజ్ఞానము నొనగ క్రియ, అహ్నే = దినమునకై లేక, ముగ్ధాయ = మూఢునికై, స్వాహా = వైరాగ్యయుక్త క్రియ, ముగ్ధాయ = మోహప్రాప్తుని కొఱకై. వై సంశినాయ = వినాశమొందు వాని కొనర్చబడు బోధకై, స్వాహా = సత్యహితోప దేశమొనర్చు వాణి, వినశినే = వినాశము పొందు స్వభావమునకై. అంతాయ నాయ = చివరయిల్లు గలవానికై, స్వాహా = సత్యవాణి, అన్తాయ = సీచవర్ణమునం దుత్పన్న మైనవానికై, భావనాయ = భువన సంబంధికై, స్వాహా = ఉత్తమోపదేశము, భవనస్య = ప్రాణి మాత్రము ఐత్పన్నమగు భువనము యొక్క, సతయే = స్వామికై, స్వాహా = ఉత్తమ, వాణి, అధి

పతయే = పాలించువారిలో అధిష్ఠాతకై, స్వాహా = రాజ వ్యవహారమును తెలియ జేయు క్రియ మతీయు. ప్రజాపతయే = ప్రజలను పాలించు వాని కొఱకు, స్వాహా = రాజధర్మమును ప్రకాశ మొనర్చు నీతి స్వీకరించబడు చున్నదో మరియు, తే = ఏ నీ యొక్క, ఇయం రాట్ = ఈ రాజిల్ల విశేష నీతియున్నదో మతీయు. యమనః = సుగుణములను గ్రహించు నే నీవు. మిత్రాయ = మిత్రునికై, యస్తా అసి = ఉచిత సత్కార మొనర్చు వాడవై యున్నావో, త్వా = అట్టి నిన్ను, ఊర్జే = పరాక్రమముకొఱకు, త్వా = నిన్ను, సృష్ట్యై = వర్షమునకై, మతీయు, త్వా = నిన్ను, ప్రజానామ్ = పాలించదగు ప్రజల యొక్క, ఆది పత్యాయ = అధిపతి యగుటకై, స్వీకరించుచున్నాము. ॥౨౮॥

భావార్థము :- ధర్మయు క్తవాణితోను ధార్మికక్రియతోను కూడియున్నవారు సుఖములను పొందు చున్నారు. జితేంద్రియై నవారు రాజ్యపాలనమునకై సమర్థు లగుచున్నారు. ॥౨౮॥ (౯౭౭)

౯౭౮ ఆయుర్యజ్ఞేనేత్యస్య దేవా ఋషియః, యజ్ఞానుషాతాత్మా, దేవతా, పూర్వస్య స్వరాద్వికృతిశ్చన్తః,

పశ్యుమః స్వరః. ప్రోమశ్చేత్యస్య బ్రాహ్మ్యప్తిక్ చన్తః, ఋషభః స్వరః.

అథ కిం కిం యజ్ఞసిద్ధయే నియోజనీయ మిత్యాహ. యజ్ఞసిద్ధికై ఏమేమి యొనర్చు వలయును ?

ఆయు ర్యజ్ఞేన కల్పతాం ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతాం చక్షుర్యజ్ఞేన కల్పతాం శ్రోత్రం యజ్ఞేన కల్పతాం వాగ్యజ్ఞేన కల్పతాం మనో యజ్ఞేన కల్పతా మ్మాత్మ యజ్ఞేన కల్పతాం బ్రహ్మ యజ్ఞేన కల్పతాం జ్యోతి ర్యజ్ఞేన కల్పతాం స్వర్యజ్ఞేన కల్పతాం పుష్టం యజ్ఞేన కల్పతాం యజ్ఞో యజ్ఞేన కల్పతామ్ । స్తోమశ్చ యజు శ్చైముక్షు సామ చ బృహచ్చ రథన్తరం చ । స్వర్దేవా అగన్తామృతా అభూమ ప్రజాపతేః ప్రజా అభూమ వేత్ స్వాహా ॥ ॥౨౯॥

ఆయుః, యజ్ఞేన కల్పతామ్, ప్రాణః యజ్ఞేన, కల్పతామ్, చక్షుః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, శ్రోత్రమ్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, వాక్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, మనః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, ఆత్మా, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, బ్రహ్మ, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, జ్యోతిః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, పుష్టమ్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, యజ్ఞః, యజ్ఞేన కల్పతామ్, స్తోమః, చ, యజుః, చ, ఋక్, చ, సామ, చ, బృహత్ చ, రథన్తరమితి రథమ్ + తరమ్, చ, స్వః, దేవాః, అగన్తా, అమృతాః, అభూమ, ప్రజాపతేరితి ప్రజా + పతేః ప్రజా ఇతి ప్ర + జాః, అభూమ, వేత్, స్వాహా.

పదార్థః :- (ఆయుః) ఏతి జీవనం యేన తత్ (యజ్ఞేన) పరమేశ్వరస్య విదుషాం చ సత్కారేణ (కల్పతామ్) సమర్థం భవతు (ప్రాణః) జీవనహేతుః (యజ్ఞేన) సంగతికరణేన (కల్పతామ్) (చక్షుః) నేత్రమ్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (శ్రోత్రమ్) శ్రవణేన్ద్రియమ్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (వాక్) వక్త్రీయయా సావాణీ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (మనః) అంతఃకరణమ్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (ఆత్మా) అతతి శరీరః పిన్ద్రియాణి ప్రాణాంశ్చ వ్యాప్తోతి సః (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (బ్రహ్మ) చతుర్వేదవిద్విద్వాన్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (జ్యోతిః) న్యాయ ప్రకాశః (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (స్వః) సుఖమ్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (పృష్ఠమ్) జ్ఞాతు మిచ్ఛా (యజ్ఞేన) అధ్యయనాభ్యేన (కల్పతామ్) (యజ్ఞః) సజ్జన్తవ్యా ధర్మః (యజ్ఞేన) సత్యవ్యవహారేణ (కల్పతామ్) (స్తోమః) స్తువన్తి యస్మిన్ సోఽథర్వవేదః (చ) (యజ్ఞః) యజతి యేన సయజార్ద్రేదః (చ) (ఋక్) ఋగ్వేదః (చ) (సామ) సామవేదః (చ) (బృహత్) మహత్ (చ) (రథ నైరమ్) సామస్తోత్రవిశేషః (చ) (స్వః) మోక్షసుఖమ్ (దేవాః) విద్వాంసః (అగన్త) ప్రాప్నుయామ (అమృతాః) జన్మమరణ దుఃఖరహితాః సంతః (అభూమ) భవేమ (ప్రజాపతేః) సకలసంసారస్య స్వామినో జగదీశ్వరస్య (ప్రజాః) పాలనీయాః (అభూమ) భవేమ (వేత్) సత్కియయా (స్వాహ) సత్యయా వాక్యా. ॥౨౯॥

అన్వయః :- హే మనుష్య ! తే తవ ప్రజానా మాధిపత్యాయాం ర్యజ్ఞేన కల్పతాం ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతాం చక్షు ర్యజ్ఞేన కల్పతాం శ్రోత్రం యజ్ఞేన కల్పతామ్ వాగ్ యజ్ఞేన కల్పతాం మనో యజ్ఞేన కల్పతాం మాత్మా యజ్ఞేన కల్పతాం బ్రహ్మ యజ్ఞేన కల్పతాం జ్యోతిర్యజ్ఞేన కల్పతాం స్వర్యజ్ఞేన కల్పతాం పృష్ఠం యజ్ఞేన కల్పతామ్ యజ్ఞో యజ్ఞేన కల్పతాం స్తోమశ్చ యజాశ్చ ఋక్ చ సామ చ బృహచ్చ రథ నైరం చ యజ్ఞేన కల్పతామ్. హే ! దేవా విద్వాంసో యథా వయ మమృతాః స్విరగన్త ప్రజాపతేః ప్రజా అభూమ వేత్ స్వాహాయుక్తాశ్చ భూమ తథా యూయమపి భవత. ॥౨౯॥

శావర్థః :- ఆత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. పూర్వసన్తాత్ (తే) (అధిపత్యాయ) ఇతి పదద్వయ మనువర్తతే, మనుష్యా ధార్మికవిద్వదనుకరణేన యజ్ఞాయ సర్వం సమర్థపరమేశ్వరం న్యాయాధీశం రాజానం చ మత్వా సతతం న్యాయపరాయణా భూత్వా సుఖినః స్యుః. ॥౨౯॥

పదార్థము :- మానవులారా ! మీ పరిజలకు అధిపతి యగుటకు, ఆయుః = జీవన వయస్సు, యజ్ఞేన = పరమేశ్వర పూజచే, మహాత్ముల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక : ప్రాణః = జీవనహేతునగు ప్రాణవాయువు, యజ్ఞేన = సంగమొనర్చుటచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక : చక్షుః = నేత్రము, యజ్ఞేన = పరమేశ్వర పూజచే లేక విద్వాంసుని సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగునుగాక : శ్రోత్రమ్ = చెవులు, యజ్ఞేన = ఈశ్వరుని లేక విద్వాంసుని సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థము లగుగాక : వాక్ = వాణి, యజ్ఞేన = ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక : మనః = సంకల్ప వికల్ప మొనర్చు మనస్సు, యజ్ఞేన = ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక : ఆత్మా = శరీరేంద్రియ ప్రాణాది వాయువులందు వ్యాప్తమగుచున్న ఆత్మ, యజ్ఞేన = ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక : బ్రహ్మ = నాలుగు వేదముల నెఱుగు విద్వాంసుడు, యజ్ఞేన = పరమాత్మ విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగుగాక : జ్యోతిః = న్యాయప్రకాశము, యజ్ఞేన = దేవసండిత సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగుగాక : స్వః = సుఖము, యజ్ఞేన కల్పతామ్ = దేవసండిత సత్కారములచే సమర్థమగుగాక : పృష్ఠమ్ = జిజ్ఞాస, యజ్ఞేన = పఠనరూప యజ్ఞముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగుగాక : యజ్ఞః = పొందదగు ధర్మము, యజ్ఞేన = సత్యవ్యవహార

ముచే, కల్పతాప = నమర్తపగు గాక : స్తోమః = స్తుతియున్న యథర్వవేదము, చ = మరియు, యజః = జీవము సత్కార్యములాది యొనర్చు యజుర్వేదము, చ = మరియు. యుక్ = స్తుతి సాధక మగు యుగ్యేదము, చ = మరియు. సామ = సామవేదము, చ = మరియు, బృహత్ = అత్యంత గొప్పవస్తువు, చ = మరియు సామవేదముయొక్క. రథస్తరమ్ చ = రథంతరమును స్తోత్రము కూడ ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారిములచే నమర్తములగు గాక : దేవాః = విద్వాంసులారా ! మే మెటుల, అమృతాః = జన్మ మరణదుఃఖ రహితులమై, స్వః = మోక్ష సుఖమును, అగన్త = పొందు దుమో, లేక ప్రజాపతేః = నమస్త లోకముల కదిపతియగు జగదీశ్వరునికి. ప్రజాః = పాలించదగిన ప్రజలము, అభూమ = అగుదుమో మరియు. వేదో = ఉత్తమ క్రియావంతులము, స్వాహా = సత్య వాణీయుతులము, అభూమ = అగుదుమో అటులనే మీరును గండు. ||౨౯||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలక్ష్మీసమాలంకారమున్నది, ఇది పూర్వమంత్రము నుండి “తే, ఆధిపత్యాయ” అను రెండు పదముల యనువృత్తి వచ్చినది. మానవులు ధార్మికవిద్వాంసుల యనుకరణముచే యజ్ఞమునకై సర్వము సమర్పించి పరమేశ్వరుని. రాజును న్యాయాధీశులుగ భావించి న్యాయవరాయణులై నిరంతరము సుఖులు కావలయును. ||౨౯|| (౯౭౮)

౯౭౯ వాజస్వేత్యస్య దేవా ఋషయః, రాజ్యవానారా దేవతా, స్వరాద్భగతి ఛన్దః, విషాదిః స్వరః.

పునర్మనుష్యైఃకన్య కథముపాసనా కార్యేత్యాహ. మానవు లెటుల ఎవనిని ఉపాసించ వలయును.

వాజస్య ను ప్రసవే మాతరం మహీమదితి న్నామ వచసా కరామహే ।
యస్యామిదం విశ్వం భువనమావివేశ తస్యాన్నో దేవః సవితా ధర్మ సావిషత్ ॥
వాజస్య, ను, ప్రసవ, ఇతి ప్రసవే, మాతరమ్, మహీమ్, అదితిమ్, నామ, వచసా, కరామహే, యస్యామ్, ఇదమ్, విశ్వమ్, భువనమ్, అవివేశేత్యా+వివేశ, తస్యామ్, నః, దేవః, సవితా, ధర్మ, సావిషత్. (30)

పదార్థః :- (వాజస్య)వివిధోత్తమస్యాన్నస్య(ను)ఏవ(ప్రసవే)ఉత్పాదనే (మాతరమ్)మాన్యనిమిత్తమ్(మహీమ్)మహతీం భూమిమ్(అదితిమ్) కారణరూపేణ నిత్యామ్ (నామ)ప్రసిద్ధా (వచసా) వచనేన(కరామహే)కుర్యామ్, అత్ర వికరణవ్యత్యయేన శవ్(యస్యామ్) పృథివ్యామ్(ఇదమ్)పృథ్వీక్షమ్(విశ్వమ్)సర్వమ్(భువనమ్)భవన్తి యస్మిన్ ప్రతస్తూలం జగత్(అవివేశ)అవిష్టమస్తి (తస్యామ్) (నః)అన్యాయమ్(దేవః)కుద్దస్వరూపః(సవితా)సకలైశ్వర్యయుక్త ఈశ్వరః (ధర్మ)ధారణామ్ (సావిషత్)సువరు. ||౩౦|| అన్వయః :- వాజస్య ప్రసవే ను వర్తమాన వయం మాతర మదితిం మహీం నామ వచసా కరామహే యస్యామిదం విశ్వం భువన మావివేశ తస్యాం సవితా దేవో నో ధర్మ సావిషత్. ||౩౦|| భావార్థః :- యేన జగదీశ్వరేణ సర్వస్వాధికరణం యా భూమి ర్మిత్రితా సా సర్వం ధరతి స ఏవ నరైర్మనుష్యై రుపాసనీయః. ||౩౦||

పదార్థము :- వాజస్య = వివిధప్రకారముల ఉత్తమఅన్నమును, ప్రసవే ను = ఉత్పన్న మొనరుచులొనే తత్పురులమైయున్న మేము, మాతరమ్ = మాన్యహేతువు. అదితిమ్ = కారణరూపమున విత్యమునగు, మహీమ్ = భూమిని, నామ = ప్రసిద్ధి యందు, వచసా కరామహే = వాణిచే యుక్త.

మొనర్చుచును. యస్మామ్ = ఏ పృథివిలో, ఇహమ్ విశ్వమ్ ఓవనమ్ = ఈ సకల జగత్తు, ఆవి వేశ = వ్యాప్తియైయున్నదో, తస్మామ్ = ఆ పృథివియందు, సమితా = సులైఖ్యస్య వంతుడు, చేవః = శుభస్య రూపుడు నగు నీశ్వరుడు. నః ధర్మ = మా యుత్తమకర్మం ధారణమును, సావిషత్ = ఉత్పన్న మొనర్చును గాక :

॥౩౦॥

భావార్థము :- ఏ జగదీశ్వరుడు సకలాధారములగు నే నూని నిర్మించెనో, మరియు నెయ్యది సర్వమును ధారణ మొనర్చుచున్నదో, ఆ యీశ్వరుడే సకలమానవుల కుపాసించ దగినవాడు. ॥౩౦॥

౯౦౦ ఏశ్వే అచ్యేత్యస్య దేవా ఋషయః, విశ్వేదేవా దేవతాః, విశ్వదాక్షీ త్రిపువ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

అథ ప్రాణినాం కర్తవ్య ముపదిశ్యతే. ప్రాణుల కర్తవ్య ముపదేశించబడు చున్నది.

ఏశ్వేఽఅద్య మురురో విశ్వేఽక్షితి ఏశ్వే భవన్వగ్నయః, సమిద్ధాః ।

ఏశ్వే నో దేవా అవసా గమన్తు ఏశ్వమన్తు ద్రవిణం వాజోఽఅస్మే ॥ ॥౩౧॥

ఏశ్వే, అద్య, మురురో, ఏశ్వే, ఊతి, ఏశ్వే, భవన్తు, అగ్నయః, సమిద్ధా ఇతి సమి ఇద్ధాః, ఏశ్వే, నః, దేవాః, అవసా, అ, గమన్తు, విశ్వమ్, అస్తు, ద్రవిణమ్, వాజః, అస్మే, ఇత్త్యస్మే. (31)

పదార్థః :- (ఏశ్వే)సర్వే(అద్య)(మరురో)వాయవః(విశ్వే)(క్షితి) ఊత్యా రక్షణాదినా సహ. అత్ర సుపాం సు బుగితి పూర్వసవర్ణాదేశః(ఏశ్వే)(భవన్తు)(అగ్నయః)పావకా ఇవ(సమిద్ధాః)సమ్యక్ ప్రదిప్తాః(విశ్వే)(నః)అస్మాకం(దేవా)విద్వాంసః(అవసా) పాలనాదినా (అ)సమన్తాత్ (గమన్తు) గచ్ఛన్తు. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శబ్దో బుక్(విశ్వమ్)అఖిలమ్(అస్తు)ప్రాప్తం భవతు(ద్రవిణమ్) ధనమ్(వాజః)అన్తమ్(అస్మే)అన్తభ్యమ్. ॥౩౦॥అన్వయః :- అస్మాం పృథివ్యా మధ్య విశ్వే మరుతో విశ్వప్రాణినః పదార్థాశ్చ విశ్వే సమిద్ధా అగ్నయ ఇవ స ఊతీ భవన్తు విశ్వే దేవా అవసాఽగమన్తు యతోఽస్మే విశ్వం ద్రవిణం వాజశ్చాస్తు. ॥౩౧॥ భావార్థః :- యే మనుష్యా అలస్యం విహాయ విదుషః సంగత్య పృథివ్యా వ్రయత స్తే తే సమగ్రానుత్తమాన్ పదార్థాన్ ప్రాప్నువన్తి.

పదార్థము :- ఈ పృథివియందు, అద్య = నేడు, విశ్వే మరుతః = సమస్త పవనములు, విశ్వే = సమస్తప్రాణులు పదార్థములు, విశ్వే సమిద్ధాః అగ్నయః = బాగుగ ప్రజ్వలించు సమస్తాగ్నులనుబోలు మానవులు. నః ఊతీ = మా రక్షణులచే. భవన్తు = ప్రసిద్ధులగుదురుగాక : విశ్వే దేవాః = సకల విద్వాంసులు, అవసా = పాలనాదులతో, అ గమన్తు = విచ్చేయుదురు గాక : వచ్చి మమ్ము రక్షించుదురు గాక : దానిచే, అస్మే = మాకు, విశ్వమ్ ద్రవిణమ్ = సమస్త ధనము, వాజః = అన్నము, అస్తు = ప్రాప్తించు గాక :

॥౩౧॥

భావార్థము :- అలస్యమును వదలి విద్యత్సంగ మొనర్చి యీ పృథివియందు వ్రయత్న మొనర్చువారు సకల శ్రేష్ఠ పదార్థములను పొందుచున్నారు.

॥౩౧॥ (౯౦౦)

౯౦౧ వాజో స ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, అన్నవాన్ విద్వాన్ దేవతా, విశ్వదాక్ష్యనుప్తవ ఛన్దః, గాడ్తారః స్వరః.

అత విద్వాన్ ప్రజాశ్చ కథం వర్తేరన్ని త్యాహ. విద్వాంసులు ప్రజలు ఎటుల మెలగ వలయును ?

వాజో నః సప్త ప్రదిశశ్చత్రస్రో వా పరావతః ।

వాజో నో విశ్వే ర్దేవై ర్ధనసాతా విహవతు ॥ ౩౨ ॥

వాజః, నః, సప్త, ప్రదిశ ఇతి ప్రదిశః, చత్రస్రో, వా, పరావత ఇతి పరా+
వతః, వాజః, న, విశ్వే, ర్దేవైః, ధనసాతావితి ధన + సాతౌ, ఇహ, అవతు ॥

పదార్థః :- (వాజః) అన్నాదిః (నః) అస్మాన్ (సప్త) (ప్రదిశః) ప్రదిశ్యస్తే తాః (చత్రస్రో) పూర్వాద్య దిశః (వా) దార్దే (పరావతః) దూరస్థాః (వాజః) శాస్త్రబోధో, వేగో వా (నః) అస్మాకమ్ (విశ్వే) అభిలైః (ర్దేవైః) విద్యద్భిః (ధనసాతౌ) ధనానాం సంవిభక్తౌ (ఇహ) అస్మింట్లోకే (అవతు) రక్షతు ప్రాప్నోతు వా. ॥ ౩౨ ॥ అన్వయః :- హే విద్వాంసోః యథా విశ్వే ర్దేవైః సహ వర్తమానో వాజ ఇహ ధనసాతౌ నోఽవతు వా నో వాజః సప్త ప్రదిశః పరావత శ్చత్రస్రో దిశోఽవతు తథైతా యాయం సతతం రక్షత. ॥ ౩౨ ॥ భావార్థః :- మనుష్యైః పుష్కలాన్నేన స్వేషాం పాలన మస్యాం పృథివ్యాం సర్వాసు దిక్షి సత్కీర్తిః స్యాదితి సజ్జనా ఆదర్శవ్యాః. ॥ ౩౨ ॥

పదార్థము :- విద్వాంసులారా ! ఎటుల, విశ్వేః ర్దేవైః = సకల విద్వాంసులతో పాటు, వాజః = అన్నాదులు, ఇహ = ఈ లోకమున, ధనసాతౌ = ధనమును విభజించుటలో, నః = మాకు, అవతు = లభించునో ! వా = లేక, నః = మాయొక్క, వాజః = శాస్త్రజ్ఞానము, వేగము, సప్త ప్రదిశః = చక్కగ బోధించబడిన యేడు లోక లోకాంతరములను, పరావతః = దూర దూరముగనున్న, చత్రస్రో = పూర్వాది చతుర్దిశలను పాలించునో ! అనగా ఉత్తమ పదార్థము లన్నిటిని రక్షించునో, అటులనే వీని రక్షణ మీరును నిరంతర మొనర్చుదు. ॥ ౩౨ ॥

భావార్థము :- మానవులు పుష్కలాహార పదార్థములతో స్వరక్షణ ఒనర్చవలయును, మరియు వీ జగత్తు నందంతట సత్కీర్తి లభించునటుల సత్పురుషులను సమ్మానించ వలయును. ॥ ౩౨ ॥

౯౦౨ వాజో న ఇత్యన్య దేవా ఋషయః, అన్నపతిర్ దేవతా, త్రిపుష్ వన్తః, దైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కిమభీష్పితవ్య మిత్యాహ. మఱల మానవులు ఏమేమి కోరదగును ?

వాజో నోఽఅద్య ప్ర సువాతి దానం వాజో దేవాన్ ౨॥ ఋతుభిః కల్పయాతి ।

వాజో హి మా సర్వవీరం జజాన విశ్వా ఆశా వాజపతి ర్జయేయమ్ ॥ ౩౩ ॥

వాజః, నః, అద్య, ప్ర, సువాతి, దానమ్, వాజః, దేవాన్, ఋతుభిః కల్పయాతి +
భిః, కల్పయాతి, వాజః, హి, మా, సర్వవీరమితి సర్వ + వీరమ్, జజాన, విశ్వాః,
ఆశాః, వాజపతి రితి వాజ + పతిః, జయేయమ్. (౩౩)

పదార్థః :- (వాజః) అన్నమ్ (నః) అన్మభ్యమ్ (అద్య) అస్మిన్దినే (ప్ర) (సువాతి) ప్రేరయేత్ (దానమ్) (వాజః) (దేవాన్) విదుషో దివ్యాన్ముతాన్ వా (ఋతుభిః) వసంతాదిభిః (కల్పయాతి) సమర్థయేత్ (వాజః)

(హి)ఖలు(మా) మామ్ (సర్వవీరమ్)సర్వే వీరా యస్మాత్ తమ్(జజాన)జనయతు. అత్ర లోకరే
లిట్ (విశ్వాః)సమగ్రాః(అశాః) దిశః(వాజపతిః)అన్నాద్యధిష్ఠాతా(జయేయమ్)ఉత్కర్షేయమ్. ||౩౩||
అన్వయః :-హే మనుష్యాః ! యథాఽద్య యద్వాఙ్మో నో దానం ప్రసువాతి వాజ ఋతుభి ర్దేవాన్
కల్పయాతి యద్ది వాజః సర్వవీరం మా జజాన తేనాహం వాజపతి యృత్వా విశ్వా ఆశా జయేయమ్.
తథా యాయ మపి జయత. ||౩౩|| భావార్థః :-యాన స్తీహ ఖలు వస్తుని సంతి తావతా
మన్న మేవ శ్రేష్ఠ మస్తి యతోఽన్నవాన్ సర్వత్ర విజయా జాయతే. ||౩౩||

పదార్థము :-మానవులారా ! ఎటుల, అద్య = నేడు, వాజః = ఏ యన్నము, నః = మమ్ము, దానమ్
వితరణమునకై. ప్రసువాతి = ప్రేరేపించు చున్నదో, వాజః = వేగరూప గుణము, ఋతుభిః = వసం
తాది ఋతువులచే, దేవాన్ = మంచి గుణములను, [విద్వాంసులను]. కల్పయాతి = పొందుటకు
సమర్థ మొనర్చు చున్నదో, లేక, హి వాజః = ఏ అన్నమైతే, సర్వవీరమ్ = సకల వీరులను కలగి
యున్న బలవంతుడనగు, మా = నన్ను, జజాన = ప్రసిద్ధ మొనర్చునో, దానిచే నేను, వాజపతిః
= అన్నాదుల కధిష్ఠాతనై, విశ్వాః ఆశాః జయేయమ్ = సకల దిశలను జయించెదను గాక !
అటులనే మీరును జయించుడు. ||౩౩||

భావార్థము :-ఈ పృథివి మీదనున్న పదార్థములన్నిటిలో అన్నమే ప్రళంపించ దగినదై యు
న్నది. ఏలయన అన్నముగల పురుషుడే సర్వస్థలములందు విజయము పొందు చున్నాడు. ||౩౩||

౧౮౫ వాజః పురస్తాదిత్యస్య దేవా ఋషయః, అన్నపతిర్ దేవతా, త్రిష్టుప్ చస్తక, దైవతః స్వరః,
అన్నమేవ సర్వాన్ పాలయతీత్యాహ. అన్నమే అందఱిని రక్షించుచున్నది.

వాజః, పురస్తాదుత మధ్యతో నో వాజో దేవాన్ హావిషా వర్ధయాతి ।

వాజో హి మా సర్వవీరం చకార సర్వా ఆశా వాజపతి ర్భవేయమ్ ॥

వాజః, పురస్తాత్, ఉత, మధ్యతః, నః, వాజః, దేవాన్, హావిషా, వర్ధయాతి,

వాజః, హి, మా, సర్వవీరమితి సర్వ+వీరమ్, చకార, సర్వాః, ఆశాః, వాజపతి
రితి వాజ+పతిః, భవేయమ్. (34)

పదార్థః :- (వాజః)అన్నమ్(పురస్తాత్)ప్రథమతః(ఉత)అపి(మధ్యతః)(నః)అస్మాన్(వాజః)
అన్నమ్(దేవాన్)దివ్యాన్ గుణాన్(హావిషా)దానేనాదానేన చ(వర్ధయాతి)వర్ధయేత్(వాజః) (హి)కిం
(మా)మామ్(సర్వవీరమ్)సర్వే వీరా యస్య తమ్(చకార)కరోతి(సర్వాః)(అశాః) దిశః (వాజపతిః)
అన్నాదిరక్షకః(భవేయమ్). ||౩౪|| అన్వయః :-యద్వాఙ్మో హవిషా పురస్తాదుత మధ్యతో
నో వర్ధయాతి యద్వాఙ్మో దేవాశ్చ వర్ధయాతి యద్ది వాజో మా సర్వవీరం చకార తేనాహం వాజపతి
ర్భవేయం సర్వా ఆశా జయేయం చ. ||౩౪|| భావార్థః :-అన్నమేవ సర్వాన్ ప్రాణినో
వర్ధయతి. అన్నేనైవ ప్రాణినః సర్వాసు దిక్షు భ్రమన్త్యన్తేన వినా కిమపి కర్తుం న శక్నువన్తి.

పదార్థము :-వాజః = ఏ అన్నము, హావిషా = దానగ్రహణముల వలన, భుజించుట వలన,
పురస్తాత్ ఉత మధ్యతః = పూర్వము మరియు మధ్య. నః వర్ధయాతి = మమ్ము వర్ధింప జేయు చు

న్నదో, మఱియు, వాఙః = ఏ యన్నము, దేవాన్ = దివ్యగుణములను వర్ధింప జేయునో, హి వాఙః = ఏ యన్నమైతే, మా = నన్ను, సర్వవీరమ్ = సమస్త వీరులను కలిగి యున్న వానినిగ, చకార = చేయుచున్నదో దానిచే నేను, వాఙపతిః = అన్నాది పదార్థముల రక్ష యొనర్చువానినిగ, భవేయమ్ = అగుదును గాక : మఱియు, సర్వాః ఆశాః = సకల దిశలను జయించెదను గాక : ॥౩౪॥

భావార్థము :- అన్నమే సకల ప్రాణులను వర్ధింప జేయుచున్నది. అన్నము వలననే సకల ప్రాణులు సమస్త దిశలందు భ్రమించుచున్నవి. అన్నము లేనిదే ఎవరును ఏమియు చేయజాలరు.

౯౮౪ సంమాన్వదామిత్యన్య దేవా ఋషయః, రసవిద్యావిద్విద్వాన్ దేవతా, స్వరాదార్హనుష్టుప్ ఛందః, గాధారః స్వరః. పున ర్ఙనుష్ట్యాః కిం కుర్యు రిత్కుపదిశ్యతే. మఱల మానవులేమి చేయుదురు?

సం మా సృజామి పయసా పృథివ్యాః సం మా సృజామ్యుద్భి రోషధీభిః ।

సోఽహం వాఙభి సనేయమగ్నే ॥ ॥౩౫॥

సమ్, మా, సృజామి, పయసా, పృథివ్యాః, సమ్, మా, సృజామి, అద్భి రిత్త్యత్ + భిః, ఓషధీభిః, సః, అహమ్, వాఙమ్, సనేయమ్, అగ్నే. (35)

పదార్థః :- (సమ్) ఏకీభావే (మా) మామ్ (సృజామి) సంవదామి (పయసా) రసేన (పృథివ్యాః) (సమ్) (మా) (సృజామి) (అద్భిః) సంసాధితై ర్జలైః (ఓషధీభిః) సోమలతాదిభిః (సః) (అహమ్) (వాఙమ్) అన్నమ్ (సనేయమ్) సంభజేయమ్ (అగ్నే) విద్వాన్. ॥౩౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నే ! రసవిద్యావిద్విద్వాన్ యోఽహం పృథివ్యాః పయసా మా సంసృజామి. అద్భి రోషధీభిః సహ చ మా సంసృజామి, సోఽహం వాఙం శనేయ మేవం త్వమప్యాచర. ॥౩౫॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక ఐహోపమాలకారః. హే మనుష్యా ! యథాఽహం వై ద్యకశాస్త్రరీత్యాఽన్నపానాదికం కృత్వా సుఖీ భవామి తథా యాయ మపి ప్రయతద్వమ్. ॥౩౫॥

పదార్థము :- అగ్నే = రసవిద్య నెఱుగు విద్వాంసుడా ! ఏ నేను, పృథివ్యాః = పృథివియొక్క, పయసా = రసముతో, మా = నన్ను, సం సృజామి = కలుపు చున్నానో లేక, అద్భిః = మంచిశుద్ధ జలములతోను, ఓషధీభిః = సోమలతాద్యోషదులతోను, మా = నన్ను, సంసృజామి = సంబంధమొనర్చు చున్నానో, సః అహమ్ = అట్టి నేను, వాఙమ్ = అన్నమును, స నేయమ్ = సేవించెదనుగాక, ఇదే విధముగ నీవును ఆచరించుము. ॥౩౫॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక ఐహోపమాలంకార మున్నది. మానవులారా నే నెఱుల వైద్యక శాస్త్రపద్ధతితో అన్నపానాదు లొనర్చి సుఖుడ నగుచున్నానో అటులనే మీరును ప్రయత్నించుడు. ॥౩౫॥ (౯౮౪)

౯౮౫ పయః పృథివ్యామిత్యన్య దేవా ఋషయః, రసవిద్విద్వాన్ దేవతా, అర్హనుష్టుప్ ఛందః, గాధారః స్వరః. మనుష్యాః జలరసవిదః స్యు రిత్కాహ. మానవులు జలరస విదులు కావలయును.

పయః పృథివ్యాం పయ ఓషధీషు పయో దివ్యన్తరిక్షే పయో ధాః ।

పయస్వతీః ప్రదిశః సస్తు మహ్యామ్ ॥

॥౩౬॥

పయః, పృథివ్యామ్, పయః, ఓషధీషు, పయః, దివి, అన్తరిక్షే, పయః, ఛాః, పయస్వతీః, ప్రదిశ ఇతి ప్ర+దిశః, సస్తు, మహ్యామ్. (36)

పదార్థః :- (పయః) జలరసశ్చ (పృథివ్యామ్) (పయః) (ఓషధీషు) (పయః) (దివి) కుద్దే ప్రకాశే (అన్తరిక్షే) సూర్యపృథివ్యో ర్మధ్యే (పయః) రసమ్ (ఛా) దధీభాః (పయస్వతీః) పయో బహురసో విద్య తే యాను తాః (ప్రదిశః) ప్రకృష్టా దిశః (సస్తు) (మహ్యామ్). ॥౩౬॥ అన్వయః :- హే విద్యం స్తవం పృథివ్యాం యత్పయ ఓషధీషు యత్పయో దివ్యన్తరిక్షే యత్పయో ఛాన్తర్నర్మం పయోఽహమపి ధరామి. యాః ప్రదిశః పయస్వతీ స్తుభ్యం సస్తు తా మహ్యా మపి భవస్తు. ॥౩౬॥ భావార్థః :- యే మనుష్యా జలాది సంయుక్తేభ్యః పృథివ్యాదిభ్యః ఉత్తమాన్నాన్ సంపాంశుసంగృహ్య భాదన్తి విబన్తి చ తేఽరోగా ఛాత్వా సర్వాను దిక్షు కార్యం సాధ్యం గస్తు మాగస్తుం వా శక్నువన్తి దీర్ఘాయుషశ్చ జాయన్తే. ॥౩౬॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! నీవు, పృథివ్యామ్ పయః = భూమి మీద నే జల దుగ్ధాదుల రసమును, ఓషధీషుపయః = ఓషధులందలి ఏ జలమును, దివి అన్తరిక్షే పయః = కుద్ద విర్మల ప్రకాశమున లేక తరణీధరణులమధ్య ఏ రసమును, ఛాః = ఛారణ మొనర్చు చున్నావో, పయః = ఆ సమస్త జలమును, లేక దుగ్ధరసమును నేనును ఛారణ మొనర్చెదను, ప్రదిశః = ఏ దిశాప్రదిశలు నీకు, పయస్వతీః = బహురసవంతములై నవిగ. సంతు = అగునో అవి, మహ్యామ్ = నాకును నగుగాక : ॥౩౬॥

భావార్థము :- ఏ మానవులు జలాది సంయుక్తములగు పృథివ్యాదులనుండి ఉత్తమాన్నములను, రసములను సంగ్రహించి తినుచున్నారో త్రాగుచున్నారో వారు రోగరహితులై సకల దిశలందు కార్యమును సాధించుటకు, లేక రాకపోకలొనరించుటకు శక్తివంతు లగుచున్నారు, దీర్ఘాయుష్మంతులు నగు చున్నారు. ॥౩౬॥ (౯౮౫)

౯౮౬ దేవస్యత్వేత్యన్య దేవా ఋషయః, సామ్రాట్ రాజా దేవతా, ఆర్షీ పంక్తి శ్చన్దః, వజ్రముః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కీదృశం రాజానం మన్యేరన్నిత్యుపదిశ్యతే.

మానవు లెటువంటి వానిని రాజుగ భావించ వలయును :

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ్దేభ్యినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్ ।

సరస్వత్యై వాచో యన్తు యన్త్రేణాగ్నేః సామ్రాజ్యేనాభిషిజ్ఞామి ॥౩౭॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవే, అభ్యినోః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, సరస్వత్యై, వాచః, యన్తు, యన్త్రేణ, అగ్నేః, సామ్రాజ్యేనేతి, సామ్+రాజ్యేన, అభిషిజ్ఞామీత్యభి+షిజ్ఞామి. (37)

పదార్థః :- (దేవస్య) స్వప్రకాశ స్వేత్సరస్య (త్వా) త్వామ్ (సవితుః) సకలై శ్వర్యప్రాపకస్య (ప్రసవే) ప్రసూతే జగతి (అభ్యినోః) సూర్యాచంద్రుమసోః ప్రతాపశీతలత్వాభ్యామివ (బాహుభ్యామ్) భుజాభ్యామ్

(పూష్టః) ప్రాజప్త్య ధారణాకర్షణా భ్యామివ (హస్తాభ్యామ్) కరాభ్యామ్ (సరస్వత్యై) సరో విజ్ఞానం విద్యతే
 యస్యాప్తస్యాః. అత్ర షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ (వాచః) వాక్యాః (యస్త్యః) వియస్త్యః (యస్తేఽ) కలాకౌళలత
 యోత్వాదితేన (అగ్నేః) విద్యదాదేః (సామ్రాజ్యేన) యః సమగ్రాయా భూమే ర్మద్యే సమ్యక్ రాజతే స
 సమ్రాట్ తస్య భావేన సార్వభౌమత్వేన (అభిషిచ్ఛామి). ||౩౭|| అన్వయః :- హే విద్వన్!
 రాజన్ ! యథాఽహం త్వా సవితు ర్దేవస్య ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యామ్ పూష్టిో హస్తాభ్యామ్. సర
 వ్యత్యై వాచో యస్తు రగ్నే ర్యస్తేఽ సామ్రాజ్యే నాభిషిచ్ఛామి. తథా భవాన్సుభేన మామభిషిచ్ఛతు.
 ||౩౭|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుష్టిోపమాలంకారః. మనుష్యైః సర్యవిద్యావిద్భి ర్బుష్టా
 సూర్యాదిగుణకర్మసదృశస్యభావో రాజా ముద్దవ్యః. ||౩౭||

సదార్థము :- విద్యాంసుడై న రాజా ! త్వా = నిన్ను. సవితుః = సకలైశ్వర్యములను సమకూర్చు
 వాడును, దేవస్య = స్వయంప్రకాశకుడు నగు పరమేశ్వరుడు, ప్రసవే = పుట్టించిన జగత్తులో, అశ్వ
 నోః = సూర్య చంద్రుల ప్రతాప శీతలత్వములవలె నుండు, బాహుభ్యామ్ = భుజములచే, పూష్టః =
 పుష్టి నొసగు ప్రాజములను ధారణాకర్షణము లొనర్చునటువంటి, హస్తాభ్యామ్ = చేతులతో, సరస్వత్యై
 = విజ్ఞానయుక్తమగు, వాచః = వాణీని, యంతః = నియమమునందుంచు, అగ్నేః = విద్యుదాద్యగుల
 యొక్క, యంత్రేఽ = కలాకౌళలత్యముచే నిర్మింపబడిన. సామ్రాజ్యేన = సామ్రాజ్యత్వముచే,
 అభిషించామి = అభిషేకించుచున్నాను, అనగా అధికార మిచ్చుచున్నాను. అటులనే సుఖముతో నీవు
 నన్నభిషేకించుము. ||౩౭||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక బుష్టిోపమాలంకార మున్నది. మానవులు సకల
 విద్యల నెఱిగినవారై సూర్యాదుల గుణకర్మలతో సదృశమగు స్వభావముగల పురుషుని రాజుగ
 నొనర్చు వలయును. ||౩౭|| (౯౮౬)

౯౮౬ ఋతాషాడృతధామాగ్ని గృన్తర్య సస్యోషధయోఽప్సరసో ముదో నామ ।
 స స ఇద్రం బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు తస్మై స్వాహా వా తాభ్యః స్వాహా ॥

ఋతాషాట్, ఋతధామేత్యృత + ధామా, అగ్నిః, గృన్తర్యః, తస్య, ఓషధయః,
 అప్సరసః, ముదః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై,
 స్వాహా, వా, తాభ్యః, స్వాహా. (38)

పదార్థః :- (ఋతాషాట్) య ఋతం సత్యం వ్యవహారం సహితే సః (ఋతధామా) ఋతం
 యధార్థం ధామ స్థిత్యర్థం స్థానం యస్య సః (అగ్నిః) పావకః (గృన్తర్యః) యో గాం పృథివీం ధరతి సః
 (తస్య) (ఓషధయః) (అప్సరసః) యా అప్పు సరస్వతి తాః (ముదః) మోదంతే యాసు తాః (నామ) భ్యాతిః
 (సః) (సః) అస్మాకమ్ (ఇదమ్) (బ్రహ్మ) బ్రహ్మవిత్ కులమ్ (క్షత్రమ్) రాజన్యకులమ్ (పాతు) రక్షతు
 (తస్మై) (స్వాహా) సత్యా వాణీ (వాట్) యేన వహతి సః (తాభ్యః) (స్వాహా) సత్యా క్రియా. ||౩౮||
 అన్వయః :- హే మనుష్యా ! య ఋతాషాడృతధామా గృన్తర్యోఽగ్నిరివా పి తస్యోషధయోఽప్సరసో

ముదో నామ సన్తి స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహాఽస్తు. ॥౩౦॥ భావార్థః :-యో జనోఽగ్నివచ్చత్రుదాహక ఓషధివదాసస్తకారీ భవేత్ స ఏవ సర్వం రాజ్యం రక్షితుం శక్నోతి.

॥౩౦॥

పదార్థము :-మానవులారా ! ఋతాపాట్ = సత్యవ్యవహారమును సహించువాడు. ఋతధామా = నిలబడుటకు సత్యమైన స్థానము గలవాడు, గన్ధర్వః = పృథివిని ధారణ మొనర్చువాడు, అగ్నిః = అగ్ని తుల్యుడు వై యెవడున్నాడో అతనికి. ఓషధయః = ఓషధులు, అప్సరసః = నీటిమీద తేలునవి, ముదః = ఆనందము గలవి, నామ = అనుపేరులు గలవియై యున్నవి. సః = అతడు, సః = మా యొక్క, ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ = బ్రహ్మను ఎఱిగిన యీ కులమును, క్షత్రియ వంశమును, పాతు = రక్షించు గాక ! తస్మై = అతనికి, స్వాహా = సత్యవాణి, వాట్ = వ్యవహారములను యథా యోగ్యముగ ఉపయోగించునది, తాభ్యః = ఆ ఓషధులకు, స్వాహా = సత్యక్రియ జరుగుగాక ! ॥౩౧॥

భావార్థము :-ఏ మానవుడు అగ్నివలె దుష్టులను దహించువాడై ఓషధి వలె నానంద మొన గూర్చువాడై యుండునో అతనే పమస్త రాజ్యమును రక్షించ సమర్థుడు. ॥౩౧॥ (౯౮౭)

౯౮౮ సబ్రహ్మిత ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, సూర్యో దేవతా, కురిగార్హీ త్రిష్టువ ఛన్దః, రైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమే.

సబ్రహ్మితో విశ్వసామా సూర్యో గన్ధర్వ స్తస్య మరీచయోఽప్సరస ఆయువో నామ. స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ॥

సబ్రహ్మిత ఇతి సమ్ + హితః, విశ్వసామేతి విశ్వ + సామా, సూర్యః, గన్ధర్వః, తస్య, మరీచయః, అప్సరసః, ఆయువః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాట్, తాభ్యః స్వాహా. (99)

పదార్థః :- (సబ్రహ్మితః) సర్వై ర్భూతైర్దర్శ్యవైశ్చ సత్పురుషైర్వా సహ మిలితః (విశ్వసామా) విశ్వం సర్వం సామ సన్నిధౌ సమీపే యస్య సః (సూర్యః) సవితా (గన్ధర్వః) యో గాం పృథివీం ధరతి సః (తస్య) (మరీచయః) కిరణాః. మృ కణిఖ్యా మీచిః. ఉ. ఖ. ౭౦. (అప్సరసః) యా అప్స్వి స్తరితే సరన్తి గచ్ఛన్తి తాః (ఆయువః) సమన్తాత్ సంయోజకా వియోజకాశ్చ (నామ) ఖ్యాతిః (సః) (సః) (ఇదమ్) వర్తమానమ్ (బ్రహ్మ) విద్యత్ కులమ్ (క్షత్రమ్) కూరవీరకులమ్ (పాతు) రక్షతు (తస్మై) (స్వాహా) సత్క్యాం క్రియామ్ (వాట్) వహనమ్ (తాభ్యః) అప్సరోభ్యః (స్వాహా) సుష్టు క్రియయా. ॥౩౨॥

అన్వయః :- హే విద్వాన్ ! భవాన్ యః సంహితో సూర్యో గన్ధర్వోఽస్తి తస్య మరీచయోఽప్సరస ఆయువో నామ సన్తి తాభ్యో విశ్వసామా స్వాహా కార్వసిద్ధిం కరోతు యస్తస్య తస్మై స్వాహా ప్రయుజ్తే స భవాన్ స ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ వాట్ పాతు. ॥౩౩॥ భావార్థః :- మనుష్యాః సూర్యకిరణాన్ యుక్త్వా సేవిత్వా విద్యాకౌర్యే వర్తయిత్వా స్వప్రయోజనం సాధయేయః. ॥౩౪॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, సంహితః = సకల మూర్తివంత ద్రవ్యములతో లేక సత్పురుషులతో కలిసి యున్నవాడవు, సూర్యః = సూర్యుడవు, గన్ధర్వః = పృథివిని ధారణ మొనర్చు వాడ

వునై యున్నావో, తస్య = ఆట్టి[నీవు], చురీచయః = కిరణములు, అచ్చరసః = అంతరిక్షమున చరించునవి, ఆయుహః = సకల దిశలనుండి సంయోగ వియోగము లొనర్చునవియునై, నామ = పృథి వ్యములై యున్నవి. అనగా జలాది పదార్థముల సంయోగ వియోగముల నొనర్చుచున్నవి. తాభ్యః = అంతరిక్షమున నంచరించు నా కిరణములకు, విశ్వసామా = సామవేదమును కలిగియున్ననీవు, స్వాహా = యథాయోగ్యముగ సుపయోగపడునటుల ఉత్తమక్రియచే కార్యసిద్ధి యొనరించుము, ఏ నీవు, తస్మై = అక్షిణూద్యవక్తై, స్వాహా = సత్యక్రియను చక్కగ వినియోగించు చున్నావు, సః = ఆ నీవు, సః ఇదమ్ బిగ్రహ్మక్షత్రీమ్ = మా యీ విద్వాంసుల కులమును, శూరవీర కులమును, వాట్ = కార్య నిర్వహణ మొనర్చుటను, పాతు = రక్షించుము. ॥౩౯॥

భావార్థము :- మానవులు సూర్యకిరణములను యుక్తిచే నేవించి విద్యాకార్యములను పెంపొందింపజేసి స్వప్రయోజనములను సాధించ వలయును. ॥౩౯॥ (౯౮౮)

౯౮౯ సుషుప్తు ఇత్యన్య దేవా ఋషయః, చంద్రమా దేవతా, నిష్పదాన్తీ జగతీ చంద్రః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యై శ్చంద్రాదిభ్య ఉపకారో గ్రాహ్య ఇత్యాహ.

మానవులు చంద్రాది లోకములనుండి ఉపకారమును గ్రహించ వలయును.

సుషుప్తుః సూర్యరశ్మిశ్చంద్రమా గచ్ఛర్వ స్తస్య నక్షత్రాణ్యప్సరసో భేకురయో నామ ।
స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ॥

సుషుప్తుః, సుసుమ్న ఇతి సు+సుమ్నః, సూర్యరశ్మిరితి సూర్య+రశ్మిః,
చంద్రమాః, గచ్ఛర్వః, తస్మై, నక్షత్రాణి, అప్సరసః, భేకురయః, నామ, సః, నః,
ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాట్, తాభ్యః, స్వాహా. (40)

పదార్థః :- (సుషుప్తుః) సుశోభనం సుమ్నం సుఖం యస్మాత్సః (సూర్యరశ్మిః) సూర్యస్య రశ్మయః కిరణా దీప్తయో యస్మిన్ సః (చంద్రమాః) యస్పర్వాన్ చంద్రాక్షాహ్లాదయతి సః (గచ్ఛర్వః) యోగాః సూర్యకిరణాన్ ధరతి సః (తస్య) (నక్షత్రాణి) అశ్విన్యాదీని (అప్సరసః) అకాశగతాః కిరణాః (భేకురయః) యా భాం దీప్తిం కుర్వన్తి తాః. పృథోదరాదినాఽభీష్టరూపసిద్ధిః (నామ్) ప్రసిద్ధః (సః) (నః) అన్యభ్యమ్ (ఇదమ్) (బ్రహ్మ) అధ్యాపకకులమ్ (క్షత్రమ్) దుష్టనాశకం కులమ్ (పాతు) రక్షతు (తస్మై) (స్వాహా) (వాట్) (తాభ్యః) (స్వాహా). ॥౪౦॥ అన్వయః :- 'హే మనుష్యా! యః సూర్య రశ్మిః సుషుప్తౌ గచ్ఛర్వ శ్చంద్రమా అస్తి యాస్తస్య నక్షత్రాణ్యప్సరసో భేకురయో నామ సస్తి స యథా న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తథా విధాయ తస్మై 'వాట్ స్వాహా తాభ్యః స్వాహా యుష్మాభిః సంప్రయోజ్యా. ॥౪౦॥ భావార్థః :- మనుష్యై శ్చంద్రాదిభ్యోఽపి తద్ విద్యయా సుఖం సాధనీయమ్.

పదార్థము :- మానవులారా! సూర్యరశ్మిః = సూర్యకిరణములు గలది, సుషుప్తుః = ఉత్తమ సుఖము గలది. గచ్ఛర్వః = సూర్యకిరణములను ధారణ మొనర్చునదై యేది యున్నదో, తస్య = దానికి, నక్షత్రాణి = అశ్వినీ భరణి నక్షత్రములు, అప్సరసః = అకాశముననుండు కిరణములు, భేకురయః = పృథివీంప జేయునవియునై, నామ = పృథివ్యములై యున్నవో. అవి చంద్రుని యప్సరలు. సః = అది, సః ఇదమ్ క్షత్రమ్ = మా యొక్క చదివించు నీ జాగ్రహ్మణ కులమును, దుష్టసంహార

మొనరించు నీ క్షత్రియ వంశమును, పాతు = రక్షించు గాక; తస్మై = అట్టి చంద్రలోకమునకు, వాట్ స్వాహా = కార్య నిర్వాహకమగు నుత్తమక్రియను మఱియు, తాభ్యః = ఆ కిరణములకై, స్వాహా = ఉత్తమ క్రియను ప్రియ క్త మొనర్చు వలయును. ||౪౦||

భావార్థము :- మానవులు చంద్రాది లోకముల నుండియు వాని విద్యలచే నుభయము సాధించ వలెను.

౯౯౦ ఇషిర ఇత్యప్య దేవా ఋషయః, వాతో దేవతా. బ్రాహ్మణ్యే చన్ద్రః, ఋషభః సర్వరః.

పున స్తీనుష్టైర్వాతాదిభ్య ఉపహరా గ్రాహ్యో ఇత్యాహ.

మానవులు పవనాదులనుండి ఉపకారమును గ్రహించ వలయును,

ఇషిరో విశ్వవ్యదా వాతో గన్ధర్వస్తస్మాహోఽప్సరసః ఊర్జో నామ ।

స స ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తస్మై స్వాహా వా తాభ్యః స్వాహా ॥

ఇషిరః, విశ్వవ్యదాః, వాతః, గన్ధర్వః, తస్య, ఆహః, అప్సరసః, ఊర్జః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వా, తాభ్యః, స్వాహా.

పదార్థః :- (ఇషిరః) యేనేచ్చన్తి సః (విశ్వవ్యదాః) విశ్వస్మిన్ సర్వస్మిన్ జాగతి వ్యవో వ్యా ప్తి ర్యస్య సః (వాతః) వాతి గచ్ఛతీతి (గన్ధర్వ) యః పృథివీం కిరణాంశ్చ ధరతి సః (తస్య) (ఆహః) జలాని ప్రాణా వా (అప్సరసః) య అన్తరిక్షే జలాదా చ సరన్తి గచ్ఛన్తి తాః (ఊర్జః) బలపరా క్రమ ప్రదాః (నామ) సంజ్ఞా (సః) (సః) అన్యభ్యమ్ (ఇదమ్) (బ్రహ్మ) సర్వేషాం సత్కీపదేశేన వ ర్గకం బ్రహ్మకులమ్, (క్షత్రమ్) విద్యావర్గకం రాజకులమ్ (పాతు) రక్షతు (తస్మై) (స్వాహా) (వాట్) (తాభ్యః) (స్వాహా). ||౪౧|| అన్వయః :- హే! మనుష్యా! య ఇషిరో విశ్వవ్యదా గన్ధర్వో వాతోఽస్తి తస్య యా అహోఽప్సరసః ఊర్జో నామ వర్తన్తే యథా స వ ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తథా యాయ మావరత. తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా సంప్రయుజ్ఞోగ్యమ్. భావార్థః :- శరీరే యావన్తశ్చేష్టా బలపరాక్రమా జాయన్తే తావన్తో వాయోః సకాళాదేవ జాయన్తే వాయవ ఏవ ప్రాణరూపా గన్ధర్వాః సర్వధరాః స నీతి మనుష్టైర్వేద్యమ్. ||౪౧||

పదార్థము :- మానవులారా! ఇషిరః = ఇచ్చగించుటకు సాధనము, విశ్వవ్యదాః = సమస్త సంసారమున వ్యాప్తిగలది, గంధర్వః = పృథివిని కిరణములను ధారణ మొనర్చునది, వాతః = సర్వత్ర భ్రమణ మొనర్చునదియునై యే పవనమున్నదో, తస్య = దానికి, ఆహః = జలములు, ప్రాణాపానోదాన సమాన వ్యానములు, అప్సరసః = అంతరిక్షమునందును, జలములందును సంభార మొనర్చునవియై, ఊర్జః = బలపరాక్రమముల నొసగునవియై, నామ = ప్రసిద్ధములై యేవియున్నవో, సః = అది, సః ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు = మాకై సత్కీపదేశముచే అందరిని వృద్ధిపఱచు నీ బ్రాహ్మణ కులమును, విద్యావర్గకమగు రాజ వంశమును ఎఱుల రక్షించునో అఱులనే మీరును ఆచ రించుడు. తస్మై = ఉత్త పవనమునకై, స్వాహా వాట్ = ఉత్తమ క్రియాప్రాప్తి మరియు, తాభ్యః = ఆ జలాదులకు, స్వాహా = ఉత్తమ క్రియను లేక ఉత్తమ వాణిని ప్రియోగించుడు. ||౪౧||

భావార్థము :- శరీరమునందు కలుగు చేష్టా బలపరాక్రమము లన్నియు పవన సమర్థము

చేతనే కలుగుచున్నది. వాయువులే ప్రాణరూపములు, గంధర్వములు, అనగా అన్నిటిని ధరించునవి యగుచున్నవని మానవులు గ్రహించవలయును. ||౪౧|| (౯౯౦)

౯౯౧ భుజ్య రిత్యస్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞో దేవతా, ఆగ్నీ వం క్తి కృష్టః, సజ్జమః స్వరః.

మనుష్యా యజ్ఞానుష్ఠానం కుర్వన్విత్యాహ. మానవులు యజ్ఞమును అనుష్ఠించ వలయును.

భుజ్యః సుప్రర్థో యజ్ఞో గన్ధర్వ స్తస్య దక్షిణా అప్సరస స్తావా నామ
స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తస్మై స్వాహా వాత్ తాభ్యః స్వాహా ||

భుజ్యః, సుప్రర్థ ఇతి సు + ప్రర్థః యజ్ఞః, గన్ధర్వః, తస్య దక్షిణాః, అప్సరసః, స్తావాః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాత్, తాభ్యః, స్వాహా. (42)

పదార్థః :- (భుజ్యః) భుజ్యతే సుఖాని యస్మాత్సః (సుప్రర్థః) శోభనాని పల్లాని పాలనాని యస్మాత్సః (యజ్ఞః) య ఇజ్యతే సంగమ్యతే సః (గన్ధర్వః) యో గం వాణీం ధరతి సః (తస్య) (దక్షిణాః) దక్షిణే దీయంతే సుపాతేభ్యః ప్రాః (అప్సరసః) యా అప్పు పాగ్జేషు సర ని పాగ్వున వన్తి తాః (స్తావాః) యా స్తూయంతే పృశస్యంతే తాః (నామ) పృసిద్ధా (సః) (నః) అన్యథ్యమ్ (ఇదమ్) (బ్రహ్మ) బ్రాహ్మణం విద్వాంసమ్ (క్షత్రమ్) చక్రవర్తినం రాజానమ్ (పాతు) (తస్మై) (స్వాహా) (వాత్) (తాభ్యః) (స్వాహా). ||౪౨|| అన్వయః :- హే! మనుష్యా! యో భుజ్యః సుప్రర్థో గన్ధర్వో యజ్ఞోఽస్తి తస్య యా దక్షిణా అప్సరసః స్తావా నామ సన్తి స యథా స ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తథా యాయ మస్యనుతిష్ఠత తస్మై స్వాహా వాత్ తాభ్యః స్వాహా చ పర్యయోగోద్భవమ్. ||౪౨|| భావార్థః :- యే మనుష్యా అగ్నిహోత్రాదియజ్ఞాన్ పృత్య హం కుర్మన్తి తే సర్వస్య సంసారస్య సుఖాని వర్ధయన్తితి బోధ్యమ్. ||౪౩||

పదార్థము :- మానవులారా : భుజ్యః = సుఖమును భోగించుటకు సాధనము, సుప్రర్థః = శోభన పాలనమునకు హేతువు. గంధర్వః = వాణిని ధరణ మొనర్చునదియు నై, యజ్ఞః = సంగతి యొ నర్చదగిన యే యజ్ఞకర్మ యున్నదో. తస్య = దానిలో, దక్షిణాః = సుపాత్రులకు, ధర్మాత్ములకు నిచ్చునే దక్షిణలున్నవో, అప్సరసః = ప్రాణములందు చేరునవి, స్తావాః = ప్రళంపించ బడునవియు నై యేవి, నామ = ప్రసిద్ధములై యున్నవో, సః = అది, సః ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు = మా యీ విద్వాంసులను, చక్రవర్తియైన రాజాను ఎటుల రక్షించునో, అటుల మీరును అనుష్ఠించుడు, తస్మై = ఆ యజ్ఞకర్మకు, స్వాహా వాత్ = ఉత్తమక్రియాప్రాప్తి, తాభ్యః = ఉత్తదక్షిణలకు, స్వాహా = ఉత్తమరీతితో సుత్తమక్రియను సంయోగ మొనర్చుడు. ||౪౩||

భావార్థము:- ఏ మానవులు అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములను ప్రతిదినము చేయుదురో వారునకల లోకముల సుఖములను వృద్ధియొనర్చు చున్నారని యెఱుగ వలయును. ||౪౩|| (౯౯౧)

౯౯౨ ప్రజాపతి రిత్యస్య దేవా ఋషయః, విశ్వకర్మా దేవతా, విరాడాగ్నీ జగతీ ఛన్తః, విషాదః స్వరః.

పున రన్తైః కథం భవితవ్య మిత్యవ దిక్యతే. మానవు లెటులుండ వలయును ?

ప్రజాపతి ర్విశ్వకర్మా మనో గన్తర్వ సస్య ఋక్ సామాన్యస్స రస ఏష్టయో నామ ।
స స ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తస్మై స్వాహా వాత్ తాభ్యః స్వాహా ॥ ౪౩ ॥

ప్రజాపతి రితి ప్రజాపతిః, విశ్వకర్మేతి విశ్వకర్మా, మనః, గన్తర్వః, తస్య, ఋక్సామానీత్యైక్ + సామాని, అప్సరసః, ఏష్టయ ఇత్యా + ఇష్టయః, నామ, సః, సః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాత్, తాభ్యః స్వాహా.

పదార్థః :- (ప్రజాపతిః) ప్రజాయః స్వామీ (విశ్వకర్మా) విశ్వాని నర్వాణి కర్మాణి యన్యసః (మనః) జ్ఞానసాధన చున్తకరణమ్ (గన్తర్వః) యేన వాగదీన్ ధరతి సః (తస్య) (ఋక్సామాని) ఋక్ చ సామాని చ తాని (అప్సరసః) యా అపున్ వ్యాప్యేషు ప్రాణాదిపదార్థేషు సరన్తి గచ్ఛన్తి తాః (ఏష్టయః) సమన్తదిష్టయో విద్యత్యాజా సత్సంగో విద్యాదానం చ యాభ్యస్తాః (నామ) సంజ్ఞా (సః) (సః) (ఇదమ్) (బ్రహ్మ) వేదః (క్షత్రమ్) ధనుర్వేదమ్ (పాతు) (తస్మై) (స్వాహా) (వాత్) (తాభ్యః) (స్వాహా). ॥ ౪౩ ॥

అన్వయః :- హే మనుష్యాః యాయం యో విశ్వకర్మా ప్రజాపతి ర్మనుష్యోఽస్తి తస్య మనో గన్తర్వ ఋక్సామాన్యస్సరస ఏష్టయో నామ సన్తి యథా స స ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తథా తస్మై స్వాహా సత్యా వాడే వాట్ ధర్మప్రాపణం తాభ్యః స్వాహా సత్యయా క్రియయోపకారం చ కురుత. ॥ ౪౪ ॥ భావార్థః :- యే మనుష్యాః పురుషార్థినో మనస్వినో వేదవిదో జాయంతే త ఏవ జగద్భూషణాః సన్తి వేద్యమ్. ॥ ౪౫ ॥

పదార్థము :- మానవులారా : మీరు, విశ్వకర్మా = సకల కార్యములకు హేతువు, ప్రజాపతిః = ప్రజలను పాలించు మానవు డెవడున్నాడో, తస్య = అతని యొక్క, గంధర్వః = వాణ్యాదుల ధారణ మొనర్చునది, మనః = జ్ఞానము సాధించు మనస్సు, ఋక్సామాని = ఋక్సామవేదముల మంత్రములు, అప్సరసః = హృదయాకాశమున వ్యాప్తమై ప్రాణాది పదార్థములందు పోవునవి, ఏష్టయః = విద్యాంసుల సత్కారము, సత్యముతోడి సాంగత్యము, విద్యాదానము మొదలైన వానిని నెరవేర్చు సాధనములన్నియు, నామ = ప్రసిద్ధములై యున్నవి. ఎటుల. సః = అతడు, సః ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ = మౌక్తే ఈ వేదమును ధనుర్వేదమును; పాతు = రక్షించునో అటులనే, తస్మై = అతనికి, స్వాహా = సత్యవాణి, వాట్ = ధర్మపాప్రి, తాభ్యః = ఆ ఉత్తపదార్థములకై, స్వాహా = సత్యక్రియతో ఉపకార మొనర్చుడు. ॥ ౪౬ ॥

భావార్థము :- ఏ మానవులు పురుషార్థులు, మనస్సులు, వేద వేత్తలు నగుదురో, వారే లోకభూషణులగుదురని గ్రహించ వలయును. ॥ ౪౭ ॥ (FF౨)

౯౯౩ స స ఇత్యన్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, భురిగాధీ సంక్తిశ్చన్తః, వజ్ఞమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయ మే.

స నో భువనస్య పతే ప్రజాపతే యస్య త ఉపరి గృహో యస్య వేహ ।

అస్మై బ్రహ్మణే ఽస్మై క్షత్రాయ మహి శర్మ యచ్చ స్వాహా ॥ ౪౪ ॥

సః, సః, భువనస్య, పతే, ప్రజాపత ఇతి ప్రజా + పతే, యస్య, తే, ఉపరి, గృహః,

యస్యై, వా, ఇహ, అనైత్రి, క్షత్రాయ, బ్రహ్మయే అనైత్రి, మహి, శర్మ, యచ్చ, స్వాహా.

పదార్థః :- (సః) విద్వాన్ (సః) అస్తాకమ్ (భువనస్య) గృహస్య (పతే) స్వామిన్ (ప్రజాపతే) సౌజాపాలక (యస్య) (తే) తవ (ఉపరి) ఉర్ధ్వముత్పృష్టే వ్యవహారే (గృహః) యే గృహా న్ని తే గృహ స్థాపయః (యస్య) (వా) (ఇహ) అస్మిన్ సారే (అనైత్రి) (బ్రహ్మణే) వేదేశ్వరవిదే జనాయ (అనైత్రి) (క్షత్రాయ) రాజధర్మవిషాయ (మహి) మహత్ (శర్మ) గృహం సుఖం వా (యచ్చ) దేహి (స్వాహా) సత్య యా కిరియయా. ||౪౪|| అన్వయః :- హే భువనస్య : పతే ప్రజాపత ఇహ యస్య తే తవో పరి గృహో వా యస్య నర్వాః శుభాః కిరియాః సన్తి స త్వం నోఽనైత్రి బ్రహ్మణేఽనైత్రి క్షత్రాయ స్వాహా మహి శర్మ యచ్చ. ||౪౪|| భావార్థః :- యే మనుష్యా విద్యత్కులం రాజకులం చ నిత్యం వర్ధయన్తి తే మహాత్ముఖ మాపునన్తి.

పదార్థము :- భువనస్య = ఇంటియొక్క, పతే = స్వామి : ప్రజాపతే = ప్రజలను రక్షించు వాడా : ఇహ = ఈ లోకములో, యస్య తే = ఏ నీ యొక్క, ఉపరి = ఉత్కృష్టవ్యవహారమునందు, గృహః = పదార్థములను గ్రహించు గృహస్థమనుష్యులున్నారో, వా = లేక, యస్య = ఎవనికి సకల శ్రేష్ఠక్రియలు యున్నవో, సః = ఆ నీవు, సః = మా యొక్క, అనైత్రి బ్రహ్మణే = వేదమును ఈశ్వరుని నెఱుగు నీ మనుష్యుని కొఱకు, అనైత్రి క్షత్రాయ = రాజధర్మమునందు నిరంతరము స్థితుడై యుండు నీ క్షత్రియునికి, స్వాహా = సత్యక్రియతో, మహి శర్మ = భూరి కల్యాణమును సుఖమును, యచ్చ = ఇమ్ము.

భావార్థము :- విద్యత్కులమును క్షత్రియ వంశమును నిత్యము పెంపొందజేయు వారు అత్యంత సుఖమును పొందుచున్నారు. ||౪౪|| (౯౯౩)

౯౯౪ సముద్రో నీత్యన్య కునః శేవ ఋషిః, ప్రజాపతి వైవతా, నిశ్చదన్తి శృన్వః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సముద్రో న్ని నభస్వానార్ద్రదానుః శమ్భూర్మయోభూ రభి మా వాహి స్వాహా । మారుతోఽసి మరుతాం గణః శమ్భూర్మయోభూ రభి మా వాహి స్వాహా । అవస్యూరసి దువస్వాఞ్చమ్భూర్మయో భూరభి మా వాహి స్వాహా ॥ ||౪౫||

సముద్రః, అసి, నభస్వాన్, ఆర్ద్రదానురిత్యార్ద్రదానుః, శమ్భూరితి శమ్ + భూః, మయోభూరితి మయః + భూః, అభి, మా, వాహి, స్వాహా, మారుతః, అసి, మరుతామ్, గణః, శమ్భూరితి శమ్ + భూః, మయోభూరితి మయః భూః, అభి, మా, వాహి, స్వాహా, అవస్యూః, అసి, దువస్వాన్, శమ్భూరితి శమ్ + భూః, మయో భూరితి మయః భూః, అభి, మా, వాహి, స్వాహా. (45)

పదార్థః :- (సముద్రః) సముద్రవస్త్రాప్తో యస్మిన్ సః (అసి) (నభస్వాన్) బహు నభో జలం విద్యతే యస్మిన్ సః. నభ ఇత్యుదక నా .. నిఘం. ౧.౧౨ (ఆర్ద్రదానుః) య ఆర్ద్రాణాం

గుణానాం దాను ర్దాతా సః (శంభూః)యః శం సుఖం భావయతి సః(మయోభూః)యో మయ ఆసన్తం
భావయతి సః(అభి)అభిముఖ్యే (మా)మామ్(వాహి)పాఞ్చపుహి(స్వాహా)సత్యయా క్రియయా (మారు
తః)మరుతాం పవనానా మయం సమ్మనీ జ్ఞాతా (అసి)(మరుతామ్)విదుషామ్ (గణః) సమూహః (శ
మ్భూః)శం కల్యాణం భావయతి సః(మయోభూః) సుఖం భావుకః (అభి)(మా) (వాహి) (స్వాహా)
(అవన్యూః)ఆత్మనోఽవ ఇచ్ఛుః(అసి)(దువస్వాన్)దువః సృశ స్తం పరిచరణం విద్యతే యస్య సః
(శంభూః)(మయోభూః)(అభి)(మా)(వాహి)(స్వాహా). ॥౪౫॥ అన్వయః :- హే విద్యన్
య స్త్వం సభస్వాన్దర్శిదానుః సముద్రీ ఇవాసి స స్వాహా శంభూ ర్మయోభూః సన్మాభివాహి య
స్త్వం మారుతో మరుతాం గణ ఇవాసి స స్వాహా శమ్భూ ర్మయోభూ సన్మాభివాహి య స్త్వం దువ
స్వా నవన్యూ రివాసి స తస్మాత్సాన్వహా శమ్భూ ర్మయోభూః సన్మాభివాహి. ॥౪౫॥ భావార్థః :-
అత్ర వాచక బుద్ధిప్రమాలంకారః, యే మనుష్యా సముద్రవ ద్గంధీరా రత్నాఞ్చా ఋజువో వాయువ
ద్బలిష్ఠా విద్యద్వత్ పరోపకారిణః స్వాత్మవత్సర్వేషాం రక్షకా స్సప్తి త ఏవ సర్వేషాం కల్యాణం
సుఖం చ కర్తుం శక్నువన్తి. ॥౪౫॥

పదార్థము :-విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, సభస్వాన్ = ఎక్కువ జలము కలది, ఆర్ద్రీదానుః =
శీతల గుణముల నిచ్చునది, సముద్రః = క్రిందు మీదుగ జలపాతము కలిగినదియు నగు సముద్రమువలె,
అసి = ఉన్నావో, అట్టి నీవు, స్వాహా = సత్యక్రియతో, శమ్భూః = ఉత్తమ సుఖోత్పాదకుడవు, మయో
భూః = సామాన్య సుఖమును కలిగించువాడవును నై, మా = నాకు, అభి వాహి = అన్నివైపులనుండి
లభించుము. ఏ నీవు, మారుతః = పవనములకు సంబంధమైన జ్ఞాతవు, మరుతాం గణః = విద్వాంసుల
సమూహమువలె, అసి = ఉన్నావో ఆ నీవు, స్వాహా = ఉత్తమక్రియతో, శంభూః = విశేష పరజన్మ
సుఖమును మణియు, మయోభూః = ఈ జన్మలోని సామాన్య సుఖమును ఉత్పన్న మొనర్చువాడవై,
మా = నాకు, అభివాహి = నలువైపులనుండి ప్రాప్తించుము ! ఏ నీవు, దువస్వాన్ = ప్రశంసిత
సత్కారయుతుడవై, అవన్యూః = స్వరక్షణ కోరెడు వానివలె, అసి = ఉన్నావో ఆ నీవు, శంభూః
మయోభూః = విశేష సుఖమును, సామాన్య సుఖమును కలిగించువాడవై, మా = నాకు, అభి వాహి
= అన్నివైపులనుండి ప్రాప్తించుము : ॥౪౫॥

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు వాచక బుద్ధిప్రమాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు సము
ద్రమువలె గంభీరులు, రత్నాఞ్చులు, ఋజుస్వభావులు. వాయువువలె బలిష్ఠులు, విద్వాంసులవలె పరో
పకారులు, తనఆత్మవలె ఆందరిని రక్షించు వారును నై యున్నారో వారే ఆందరికి కల్యాణమును
సుఖమును సమకూర్చువారగు చున్నారు. ॥౪౫॥ (౯౯౪)

౧౯౫ యాస్త ఇత్యస్య కుసఃశేప ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, భుగిర్వసుష్టువ్ ఛస్తః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్నిదుషా కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. విద్వాంసు డేమి చేయవలయును ?

యాస్తే అగ్నే సూర్యే రుచో దివ మాతన్వన్తి ర్భృభిః ।

తాభిర్నోఽఅద్య సర్వాభీ రుచే జనాయ నస్కృధి ॥

॥౪౬॥

యాః, తే, అగ్నే, సూర్యే, రుచః, దివమ్, ఆతన్వన్తిత్యా + తన్వన్తి.

ర॒శ్మిభి॑రితి ర॒శ్మి+భిః, తా॑భిః, న॒ః అ॒ద్య, స॒ర్వాభిః, రు॑చే, జ॒నాయ, న॒ః, కృ॑ధి.

పదార్థః :- (యాః) (తే) తవ (అగ్ని) పరమేశ్వర విద్యన్ వా (సూర్యే) సవితరి ప్రాణే వా. (రుచః) దీప్తయః ప్రీతయో వా (దివమ్) ప్రకాశమ్ (అతస్త్వప్తి) సర్వతో విస్తృణోతి (రశ్మిభిః) (తాభిః) రుగ్మిః (నః) అస్మాన్ (అద్య) (సర్వాభిః) (రుచే) ప్రీతికరాయ (జనాయ) (నః) అస్మాన్ (కృధి) కురు. ||౪౬|| అన్వయః :- హే అగ్నే విద్యన్ యాః సూర్యే రుచః సన్తి యా రశ్మిభిః

ద్వివ మాతస్త్వప్తి తాభిః సర్వాభిస్తే నగ్ని రద్య నః సంయోజయ రుచే జనాయ చ న స్కృధి. ||౪౬|| భావార్థః :- అత్ర శ్లేషాలంకారః. యథా పరమేశ్వరః సూర్యాదీనాం ప్రకాశకా నామపి ప్రకాశకోఽస్తి తథానూదానో విద్యాన్ విదుషా మపి విద్యాప్రదో భవతి యథేశ్వరోఽత్ర జగతి సర్వేషాం సత్యే రుచి మనశ్యే రుచిం జనయతి తథా విద్యాన ప్యాచరేత్. ||౪౬||

పదార్థము :- అగ్నే = పరమేశ్వరుడా : లేక విద్వాంసుడా : యాః సూర్యే రుచః = సూర్యుని యందే దీప్తులున్నవో, లేక ప్రాణములోనే ప్రీతి యున్నదో, ఏవి, రశ్మిభిః = స్వకరణములచే. దివమ్ = ప్రకాశమును, అతస్త్వప్తి = అన్నివైపుల వ్యాపింపజేయు చున్నవో, తాభిః సర్వాభిః = వాని యన్నిటి చేతను, తే = స్వకీయ దీప్తిచేతను లేక పీఠుల చేతను, అద్య = నేడు, నః = మమ్ము సంయుక్త మొనర్చుము. రుచే జనాయ = ప్రేమించు జనునికై, నః కృధి = మమ్ము నియమించుము

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకార మున్నది. పరమేశ్వరు డెఱుల సూర్యాది ప్రకాశ మొనరించు లోకములనుకూడ ప్రకాశిం జేయుచున్నాడో, అటులనే నకల శాస్త్రములను త్విజ్ఞముగ నేర్చు విద్వాంసుడు విద్వాంసులకు కూడ విద్యలొనగు వాడగు చున్నాడు. ఏ విధముగ నీశ్వరు దీ జగత్తులోని సర్వప్రాణులకు సత్యమునందు అరుచి, ఈసత్యమునందు రుచి కలిగించు చున్నాడో అటులనే విద్వాంసుడును నాచరించ విలయును. ||౪౬|| (౯౯౫)

౯౯౬ యా వ ఇత్యన్య కనః శేవ ఋషిః, బృహస్పతి ర్దేవతా, ఆర్షమస్తుప్ చర్షః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమే.

యా వో దే॒వాః సూ॒ర్యే రుచో॑ గో॒ష్వశ్వే॑షు యా రుచః ।

ఇ॒న్ద్రాగ్ని తా॑భిః స॒ర్వాభి రుచం॑ నో ధ॒త్త బృ॑హస్పతే ॥ ||౪౭||

యా, వ॒ః, దే॒వాః, సూ॒ర్యే, రుచః, గో॒షు, అ॒శ్వేషు, యాః, రుచః, ఇ॒న్ద్రాగ్ని, తా॑భిః, స॒ర్వాభిః, రుచమ్, న॒ః, ధ॒త్త, బృ॑హస్పతే. (47)

పదార్థః :- (యాః) (వః) యుష్మాకమ్ (దేవాః) విద్వాంసుః (సూర్యే) చరాచరాత్మని జగదీశ్వరే (రుచః) ప్రీతయః (గోషు) కిరణేంద్రియేషు దుగ్ధాదిదాతృషు వా (అశ్వేషు) వహ్నితురంగాదిషు (యాః) (రుచః) ప్రీతయః (ఇన్ద్రాగ్ని) ఇన్ద్రః ప్రసిద్ధో విద్యుదగ్నిః పావకశ్చ (తాభిః) సర్వాభిః (రుచమ్) ప్రీతిమ్ (నః) అస్మాకం చుర్యే (ధత్త) ధరత (బృహస్పతే) బృహతాం పదార్థానాం పతే పాలకేశ్వర. ||౪౭||

అన్వయః :- హే బృహస్పతే దేవా : యా వ సూర్యే రుచో యా గోష్వశ్వేషు రుచః సన్తి యా వై తేష్విన్ద్రాగ్ని వర్తేతే తా చ తాభి సర్వాభి రుగ్ని రోఽన్ రుచం ధత్త. ||౪౭|| భావార్థః :-

అత్ర క్లేషాలంకారః. యథా పరమేశ్వరో గవాదిపాలనే పదార్థవిద్యాయాం చ సర్వాన్ మనుష్యాన్ ప్రేరయతి తథైవ విద్వాంసోఽప్యాచరేయః.

॥౪౭॥

పదార్థము :- బృహస్పతే = పెద్దపెద్ద పదార్థములను పాలించు సీశ్వరుడా : మరియు, దేవాః = విద్వాంసులారా : సూర్యే = చరాచరములలో వ్యాప్తుడైన పరమేశ్వరునియందు. అనగా ఈశ్వరునికి ప్రేరయించును, మీ విద్వాంసులకు సీశ్వరునియందును, వః యః రుచః = మీయందరికి నే పీఠులున్నవో లేక, గోమ = ఈ కిరణములందు, ఇంద్రియములందు, పాలిచ్చునావులందు, అశ్వేషు = అగ్నియందు, అశ్వాదులందు, యః రుచః = ఏ రుచులున్నవో లేక పీనిలో, ఇన్ద్రాగ్ని = నే ప్రసేద్యవిద్యుత్తు భౌతికాగ్నులు వ్యాపించి యున్నవో అవియు, తాభిః సర్వాభిః = ఆ సకల ప్రీతులచే, నః = మాయందు, రుచమ్ = పీఠిని, ధత్త = స్థాపించుము.

॥౪౮॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు క్లేషాలంకార మున్నది. పరమేశ్వరు డెటుల పదార్థవిద్యయందు, గవాదుల పాలించుటయందు సకల మానవులను ప్రేరేపించుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసుడును ఆచరించ వలయును.

॥౪౭॥ (౯౯౬)

౯౯౬ రుచస్స ఇత్యవ్య ఛసఃశేష మిషి, బృహస్పతి ర్దేవతా, తురిగర్ష్యమప్తవ ఛక్షః, గాథారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

రుచం నో ధేహి బ్రాహ్మణేషు రుచః రాజసు నస్కృధి ।

రుచం విశ్వేషు కూద్రేషు మయి ధేహి రుచా రుచమ్ ॥ ॥౪౯॥

రుచమ్, నః, ధేహి, బ్రాహ్మణేషు, రుచమ్, రాజస్విత్తి రాజసు, నః, కృధి, రుచమ్, విశ్వేషు, కూద్రేషు, మయి, ధేహి, రుచా, రుచమ్. (48)

పదార్థః :- (రుచమ్) ప్రేమ(నః) అస్మాకమ్ (ధేహి) ధర (బ్రాహ్మణేషు) బ్రహ్మవిత్తు (రుచమ్) ప్రీతిమ్ (రాజసు) క్షత్రియేషు రాజపుత్రేషు (నః) అస్మాకమ్ (కృధి) కురు (రుచమ్) (విశ్వేషు) విశ్వ ప్రజాషు భవేషు వజ్జిగనేషు (కూద్రేషు) సేవకేషు (మయి) (ధేహి) (రుచా) ప్రీత్యా (రుచమ్) ప్రీతిమ్. ॥౪౯॥ అన్వయః :- మే జగదీశ్వర వా విద్యుత్ స్వం నో బ్రాహ్మణేషు రుచా రుచం ధేహి నో రాజసు రుచా రుచం కృధి విశ్వేషు కూద్రేషు రుచా రుచం మయి చ రుచా రుచం ధేహి. ॥౪౯॥ భావార్థః :- అత్ర క్లేషాలంకారః. యథా పరమేశ్వరః పక్షపాతం విహాయ బ్రాహ్మణాదిపక్షేషు సమానాం ప్రీతిం కరోతి తథైవ విద్వాంసోఽపి తుల్యాం ప్రీతిం కుర్యుః. యే హేశ్వరగుణకర్మ స్వభావా ద్విరుద్ధా వర్తంతే తే సర్వే నీచా ప్రితస్కరణీయా భవన్తి

॥౪౯॥

పదార్థము :- జగదీశ్వరుడా : లేక విద్వాంసుడా : నీవు, నః = మాకు, బ్రాహ్మణేషు = బ్రహ్మ వేత్తలగు విద్వాంసులందు, రుచా = ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని, ధేహి = స్థాపించుము. నః = మాకు, రాజసు = రాజన్య క్షత్రియులందు ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని, కృధి = కలిగించుము, విశ్వేషు = ప్రజలందెప్పుడు వైఖ్యులందు, కూద్రేషు = కూదులందు ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని, మరియు, మయి = నాయందును ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని, ధేహి = స్థాపించుము.

॥౪౯॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకార మున్నది, పరమేశ్వరు డెటుల పక్షపాతము ను వదలి బ్రాహ్మణాది వర్ణములందు సమాన ప్రీతియుంచుచున్నాడో, అటులనే విద్వాంసులును సమ మైన ప్రేమను జూపవలయును. ఈశ్వరుని గుణకర్మ స్వభావములకు విరుద్ధముగ నున్నవారందరు నీచులు తిరస్కరించదగిన వారును నై యున్నారు. ||౪౮|| (౯౯౭)

౯౯౮ తత్ త్వేత్వస్య కునఃకేవ ఋషిః, బృహస్పతి క్లేవతా, నివృదాక్షీ త్రిపువ్ చన్దః, దైవతః స్వరః. మనుష్యై ర్విద్యద్యదాచరణీయ మిత్యాహ. మానవులు విద్వాంసులవలె నాచరించ వలయును.

తత్త్వా యామి బ్రహ్మణా వన్దమానస్తదా శాస్తే యజమానో హవిర్భిః ।

అహేడమానో వరుణేహ బోధ్యురుశభిస మా న ఆయుః ప్రమోషీః ||౪౯||

తత్, త్వా, యామి, బ్రహ్మణా, వన్దమానః, తత్, ఆ, శాస్తే, యజమానః, హవిర్భిరితి హవిః+భిః, అహేడమానః, వరుణ, ఇహ, బోధి, ఉరుశభిసే త్యురు+శభిస, మా, నః, ఆయుః, ప్ర, మోషీః. (49)

పదార్థః :- (తత్)(త్వా)త్వామ్(యామి)ప్రాప్నోమి (బ్రహ్మణా)వేదేన(వన్దమానః) స్తువన్ న(తత్)ప్రేమ(ఆ)(శాస్తే)ఇచ్ఛతి(యజమానః) యో యజతే నః (హవిర్భిః) హోతుమర్హైః సంస్కృతైర్దృపైః (అహేడమానః)సత్కృతః(వరుణ)వర(ఇహ)(బోధి)ఋద్ధస్య (ఉరుశంస)య ఉరూన్ బహూన్ శంసతి తత్సమ్బుద్ధో(మా)(నిషేధే)(నః)అస్మాన్(ఆయుః)(పరి)(మోషీః) చోర యేః. ||౪౯|| అన్వయః :- హే ఉరుశంస పరుణః బ్రహ్మణా వన్దమానో యజమానో అహేడ మానో హవిర్భి ర్యదాశాస్తే తదహం యామి యదు త్తమ మాయుస్త్యాశ్చిత్వాహం యామి తత్ త్వమపి స్వాప్నుషి త్వమిహ తద్ బోధి త్వం నో అస్మాం రదాయు ర్మా ప్రమోషీః. ||౪౮|| భావార్థః :- ఆప్తా విద్వాంసో యదిచ్ఛేయ స్తదేవ మనుష్యై రేషితవ్యమ్. న కేనాపి కేషాం చిద్విదుషా మనాదరః కార్యః. న ఖలు ప్రీపురుషై రబ్రహ్మచర్యాయ క్తాహరవిహార వ్యభిచారాతివిషయాన క్త్యాదిభి రాయుః కదాపి ప్రాసవీయమ్. ||౪౯||

పదార్థము :- ఉరుశంస = అనేకులను ప్రళంసించువాడ ! వరుణ = శ్రేష్ఠవిద్వాంసుడ ! బ్రహ్మణా = వేదముచే, వందమానః = స్తుతి యొనర్చుచున్న, యజమానః = యజ్ఞకర్త, అహేడ మానః = సత్కృతుడై, హవిర్భిః = హోమమొనర్చుటకై చక్కగా తయారచేసిన పదార్థములతో, ఆ శాస్తే = ఏమి ఆశించుచున్నాడో, తత్ = దానిని నేనును, యామి = పొందుదును గాక ! అటులనే ఆయుః = ఏ యుత్తమ శతవాగ్నిక జీవనమును, త్యా = విన్నాశ్రయించి పొందుదునో, దానిని నీవును పొందుదువు గాక ! నీవు, ఇహ = ఈ లోకములోపై జెప్పబడిన ఆయువును, బోధి = గ్రహించుము, మరియు నీవు. నః = మా యొక్క ఆ యాయువును; మా ప్ర మోషీః = దొంగిలించకుము.

భావార్థము :- సత్యవాది, శాస్త్రవేత్త, సజ్జనుడునగు విద్వాంసు డేమి యఖిలషిండునో వద్దా వినే మానవులును అఖిలషించవలయును. ఎవరూ ఏ విద్వాంసులను తిరస్కరించ గూడదు. మఱియు ప్రీ పురుషులు బ్రహ్మచర్యశ్లాగమును, అయోగ్యములగు నాహార విహారములను, వ్యభిచారమును, అత్యంత విషయాన క్తి మొదలైన దుష్కర్మల నొనర్చి ఆయువును ఎక్కుటికి క్షీణింపజేయగూడదు.

౯౯౯ స్వర్ణ ఘృత ఇత్యన్య కనఃశేప ఋషిః, సూర్యో దేవతా, భురిగాచ్ఛుష్టిక్, ఋషిః స్వరః.

కీదృశాః జనాః పదార్థాన్ కుద్ధస్తీక్తుప దిశ్యతే. ఎటువంటివారు పదార్థములను కుద్ధ మొనర్చుచున్నారు?

స్వర్ణ ఘృతః స్వాహా స్వర్ణార్కః స్వాహా స్వర్ణ కుక్రః స్వాహా
స్వర్ణ జ్యోతిః స్వాహా స్వర్ణ సూర్యః స్వాహా ॥ ౫౦ ॥

స్వః, న, ఘృతః, స్వాహా, స్వః, న, అర్కః, స్వాహా, స్వః, న, కుక్రః, స్వాహా, స్వః, న, జ్యోతిః, స్వాహా, స్వః, న, సూర్యః, స్వాహా. (50)

పదార్థః :- (స్వః) సుఖమ్ (న) ఇవ (ఘృతః) తాపః (స్వాహా) సత్యయా క్రియయా (స్వః) (న) ఇవ (అర్కః) అగ్నిః (స్వాహా) (స్వః) (న) ఇవ (కుక్రః) వాయుః (స్వాహా) (స్వః) (న) ఇవ (జ్యోతిః) విద్యుతోదీప్తిః (స్వాహా) (స్వః) (న) ఇవ (సూర్యః) (స్వాహా). ॥ ౫౦ ॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథా స్వాహా స్వర్ణ ఘృత స్వాహా స్వర్ణార్కః స్వాహా స్వర్ణ కుక్రః స్వాహా స్వర్ణ జ్యోతిః స్వాహా స్వర్ణ సూర్యః స్వాత్తథా యాయ మప్యచరత. ॥ ౫౦ ॥ భావార్థః :- అత్రోప మాలంకారః. యజ్ఞకారిణో మనుష్యాః సుగన్ధాదిద్రవ్యహోమైః సర్వాన్వాయ్యాది పదార్థాన్ కుద్ధాన్ కర్తుం శక్తు వన్తి యేన రోగరాహిత్యేన సర్వేషాం దీర్ఘాయుః స్యాత్. ॥ ౫౦ ॥

పదార్థము :- మానవులారా! ఎటుల, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖభుక్త్యముగ, ఘృతః = ప్రతాపము, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖ భుక్త్యముగ. అర్కః = అగ్ని, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖ సదృశముగ, కుక్రః = వాయువు, స్వాహా = సత్యక్రియ తో, స్వః న = సుఖము వలె, జ్యోతిః = విద్యుత్కాంతి, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖ మువలె, సూర్యః = సూర్యుడు అగుచున్నాడో, అటులనే మీరును ఆచరించుడు. ॥ ౫౦ ॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుపమాలంకార మున్నది. యజ్ఞమొనరించు మానవులు సుగంధి యుక్తాది పదార్థముల హోమముచే రోగములు నశించి యందరికి దీర్ఘాయువు కలుగునట్లుల సమస్తవాన్వాయీ పదార్థములను కుద్ధమొనర్చుటకు నమర్థ లగుచున్నారు. ॥ ౫౦ ॥

౧౦౦౦ అగ్నిమిత్యన్య కనఃశేప ఋషిః, అగ్ని దేవతా, స్యరాదాక్షీ త్రిప్తవ్ ఛన్తః, రైవతః స్వరః.

కీదృశా నరాః సుఖినో భవ స్తీక్తుప దిశ్యతే. ఎటువంటి నరులు సుఖ లగుదురు ?

అగ్నిం యునజ్మి శవసా ఘృతేన దివ్యభిసుప్తర్ణం వయసా బృహన్తమ్ ।

తేన వయం గమేమ బృధ్నస్య విష్టవభిస్త్వా రుహాణా అధినాక ముత్తమమ్ ॥

అగ్నిమ్, యునజ్మి, శవసా, ఘృతేన, దివ్యమ్, సుప్తర్ణమితి సు+ప్తర్ణమ్, వయసా, బృహన్తమ్, తేన, వయమ్, గమేమ, బృధ్నస్య, విష్టవమ్, స్వః, రుహాణాః, అధి, నాకమ్, ఉత్తమమ్. (51)

పదార్థః :- (అగ్నిమ్) పావకమ్ (యునజ్మి) సుగన్ధై ర్గృవ్యై ర్యుక్తం కరోమి (శవసా) బలేన (ఘృతేన) అజ్యేన (దివ్యమ్) దివి కుద్ధగుణే భవమ్ (సుప్తర్ణమ్) సుప్తపాలన హ రికరమ్ (వయసా)

వ్యాప్త్యా (బృహత్తమ్) మహా వ్రమ్ (తేన) (వయమ్) (గమేచ) గచ్ఛేమి. అత్ర బహులం భద్రసీతి శపో యక్ (బృహస్పత్య) మహతః (విష్వపమ్) విష్టాన్ ప్రవిష్టాన్ పాతి యేన తత్ (స్వః) సుఖమ్ (రుహాణాః) రోహతః (అధి) ఉపరిభావే (నాకమ్) అవిద్యమానదుఃఖమ్ (ఉత్తమమ్) శ్రేష్ఠమ్. ॥౫౧॥

అన్వయః :- అహం వయసా బృహత్తం దివ్యం సువర్ణ మగ్నిం శవసా ఘృతేన యనజ్మి తేన స్వో రుహాణా వయం బ్రహ్మస్య విష్వప ముత్తమం నాక మధిగమేమ. ॥౫౧॥ భావార్థః :- యే మనుష్యా అగ్ని సుసంస్కృతాని సుగన్ధాదియక్తాని ద్రవ్యాణి ప్రక్షిప్య వాయ్వాదిశుద్ధిద్వారా సర్వాన్ సుఖయన్తి తేఽత్యుత్తమం సుఖ మాపునన్తి. ॥౫౧॥

పదార్థము :- నేను, వయసా = ఆయువుయొక్క వ్యాప్తిచే. బృహంతమ్ = పెద్దది, దివ్యమ్ = శుద్ధగుణములందు ప్రసిద్ధము, సువర్ణమ్ = చక్కగ రక్షించుటలో పరిపూర్ణమైనదియు నగు, అగ్నిమ్ = అగ్నిని. శవసా = బలప్రదములగు, ఘృతే = నేయి మొదలగు సుగంధిత పదార్థములతో, యనజ్మి = సమ్మేళన మొనర్చుచున్నాను. తేన = అందుచే, స్వః = సుఖమును, రుహాణాః వయమ్ = అధిష్టించినవార మైన మేము, బృహస్పత్య = చాలా పెద్దవాడగు [నీశ్వరునియొక్క], విష్వపమ్ = సామాన్య భావముతోగాని విశేషభావముతోగాని ప్రవిష్టములైన జీవులను పాలించు వ్యవహారమును, ఉత్తమమ్ నాకమ్ = శ్రేష్ఠమును దుఃఖరహితమును సుఖరూపమును నగు స్థానమును, అధిగమేమ = పొందు చున్నాము. ॥౫౧॥

భావార్థము :- ఏ మానవు లగ్నియందు సుసంస్కృతములు సుగంధాది యతములునగు పదార్థములను ప్రేర్చి వాయ్వాదుల శుద్ధిద్వారా అందరిని సుఖపెట్టుచున్నారో వారత్యంత సుఖమునుపొందుచున్నారు.

౧౦౦౧ ఇమావిశ్వస్య ధనుఃశేవ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, విరాడాగ్నీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదిః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇమా తే పక్షివజ్రౌ పత్రత్రిణౌ యాభ్యాః రక్షాః స్వప్రహాభిస్యగ్నే ।
తాభ్యాం పతేమ సుకృతాములోకం యత్ర ఽముషయో జగ్ముః ప్రథమజాః పురాణాః॥

ఇమా, తే, పక్షౌ, అజ్రౌ, పత్రత్రిణౌ, యాభ్యామ్, రక్షాః సి, అప్రహాభి సీత్యప్ర+హాభి సి, అగ్నే, తాభ్యామ్, పతేమ, సుకృతామితి సు+కృతామ్, ఊ+ఇత్యుమ్, లోకమ్, యత్ర, ఋషయః, జగ్ముః, ప్రథమజా ఇతి ప్రథమ+జాః, పురాణాః.

పదార్థః :- (ఇమా) (తే) తవ (పక్షౌ) పరిగ్రహౌ కార్యకారణరూపౌ (అజ్రౌ) అవినాశినౌ (పత్రత్రిణౌ) పత్రాగ్నిర్వ్యర్థగమనాని సన్తి యయౌ హౌ (యాభ్యామ్) (రక్షాః) దుష్టాన్ దోషాన్యా (అప్రహంసి) దూరే ప్రక్షిపసి (అగ్నే) అగ్నిరివ వర్తమాన తేజస్విన్ విద్యన్ (తాభ్యామ్) (పతేమ) గచ్ఛేమ (సుకృతామ్) శోభన మకార్ష స్తే సుకృత ప్రేషామ్ (ఉ) వితరే (లోకమ్) ద్రష్టవ్య మాననమ్ (యత్ర) (ఋషయః) వేదార్థవిదః (జగ్ముః) గతవ న్తః (ప్రథమజాః) ప్రథమే విస్తీర్ణే బ్రహ్మణి జాతాః ప్రసిద్ధాః (పురాణాః) పురా అధ్యయనవమయే నవీనాః. ॥౫౨॥ అన్వయః :- హే అగ్నే! తే యా విమా పతత్రిణా వజ్రౌ పక్షౌ స్తో యాభ్యాం రక్షంస్వప్రహంసి తాభ్యాముతం సుకృతాం లోకం వయం

పతేమ యత్ర పృథమశాః పురాణా ఋషయో జగ్యుః. ॥౨౨॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బ్రహ్మపరమాలంకారః. యథాప్రా విద్వాంసో దోషాన్ హత్వా ధర్మాదిసద్గుణాన్ గృహీత్వా బ్రహ్మ ప్రాప్యానంద చి త్తతైతాన్ ప్రాప్య మనుష్యై రపి సుఖయితవ్యమ్. ॥౨౩॥

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలె ప్రకాశముగల విద్వాంసుతా : లే = నీ యొక్క. పతతిగ్జా = ఉచ్చశ్రేణిని పొందినవి, అజరా = ఎన్నడు నశించనివి అజరములు అమరములునగు. ఇమౌ = పక్షి = కార్యకారణ రూపములగు నే యీ సమీప పదార్థము లున్నవో, యాభ్యామ్ = వేనిచే నీవు, రజింసి = దుష్ట పాపిణులను లేక దోషములను, అపహంసి = దూర పఱచుచున్నావో, తాభ్యామ్ ఉ = వాని చేతనేనుకృతామ్ = సుకృతులగు సజ్జనుల యొక్క. లోకమ్ = కాలచరగిస ఆ ఆనందమును మేము, ఏతేమ = పొందగలుగుదుము గాక : యత్ర = ఏ యానందమున, ప్రథమశాః = సర్వవ్యాపకు డగు పరమాత్మయందు లేక అతి విస్తారమగు వేదమునందు పరిసిద్ధులు, పురాణాః = పూర్వము-అధ్య యనసమయమందు నపీనులు, ఋషయః = వేదార్థవిదులు నగు విద్యవృషులు, జగ్యుః = చేరుదురో.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక బ్రహ్మపరమాలంకార మున్నది. కావున వేత్తలగు విద్వాంసులు దోషములు పీడి. ధర్మాది సద్గుణముల గృహించి, బ్రహ్మను పొంది ఎటుల ఆనందించు దురో అటులనే వానిని పొంది మానవులు సుఖించ వలయును. ॥౨౩॥ (౧౦౦౧)

౧౦౦౨ ఇస్తు రిత్తన్య ఛనఃశేవ ఋషిః, ఇందు ర్దేవతా, అగ్నే సంక్తి శృన్వః, వజ్రముః స్వరః.

విద్వద్విః కిం కార్య మిత్యాహ. విద్వాంసు లేమి చేయవలయును ?

ఇస్తుర్దక్షః శ్రేణ ఋతావా హిరణ్యపక్షః శకునో భురణ్యుః ।

మహాన్ త్సదస్థే ధ్రువ ఆ నిషత్తో నమస్తే అస్తు మా మా హిభిషీః ॥౨౪॥

ఇన్దుః, దక్షః, శ్రేణః, ఋతావేత్స్యత+వా, హిరణ్యపక్ష ఇతి హిరణ్య+ పక్షః, శకునః, భురణ్యుః, మహాన్, సదస్థ ఇతి సద+స్థే, ధ్రువః, ఆ, నిషత్తః, ని+సత్త ఇతి ని+సత్తః, నమః, తే, అస్తు, మా, మా, హిభిషీః. (53)

పదార్థః :- (ఇన్దుః)చన్ద్ర ఇవ ఆర్ద్రస్వభావః (దక్షః) బలవాతుర్యయు క్తః (శ్రేణః) శ్రేణ ఇవ పరాక్రమీ (ఋతా వా) ఋతస్య సత్యస్య సమృద్ధో విద్యతే యస్య సః. అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః. సుపాం సు లగితి డాదేశః (హిరణ్యపక్షః) హిరణ్యస్య సువర్ణస్య పక్షః పరిగిహకో యస్య సః (శకునః) శక్తిమాన్ (భురణ్యుః) భర్తా (మహాన్) (సదస్థే) సహ స్థానే (ధ్రువః) నిశ్చలః (అ) సమస్తాత్ (నిషత్తః) వితరాం స్థితః (నమః) సత్కరణమ్ (తే) కుభ్యమ్ (అస్తు) (మా) మామ్ (మా) విషేదే (హింసీ) తాడయే. ॥౨౪॥ అన్వయః :- హే విద్వాన్ సభే! య స్త్యమిస్తు ర్దక్షః శ్రేణ ఋతావా హిరణ్యపక్షః శకునో భురణ్యు ర్మహాన్ సదస్థ ఆనిషత్తో ధ్రువః సన్మా మా హిభిషీ స్తస్మై తేఽస్మాకం న మోఽస్తు. ॥౨౪॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బ్రహ్మపరమాలంకారః. ఇహ జగతి విద్వాంసః స్థిరా భూత్వా సర్వాన్ విద్యా రిణః సుశిక్షితాన్ కుర్యు ర్యత్తస్మే హింసకా న భవేయః ॥౨౪॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడవైన సభాపతి : ఏ నీవు. ఇన్దుః = చంద్రునివలె శీతలస్వభావము గల

వాడవు, దక్షః = బలము చాతుర్యము గలవాడవు. కేనః = డేగవలె పరాక్రమ వంతుడవు, ఋతావా = ఋతముతో సంబంధము గలవాడవు. హిరణ్య పక్షః = సువర్ణ గ్రహణము గలవాడవు, శకునః = శక్తిమంతుడవు. భురణ్యః = సకల పాలకుడవు, మహాన్ = చాలా పెద్దవాడవు, సద్ధస్తే = ఇతరులతోపాటు ఒకే స్థలమందు, ఆ నిషత్తః = నిరంతరము స్థితుడవు, ద్యువః = నిశ్చలుడవునై, మా = నన్ను, మా హింసీః = హింసించవో, తే = అట్టిసీకు, నమః = మాసత్కారములు, అస్తు = అందుగాక!

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక బుష్టోపమాలంకార మున్నది. ఈ లోకమున విద్వాంసులు స్థిరులుగనుండి సకల విద్యార్థులను హింసకులు కాకుండునటుల సుశిక్షితులుగ నొనర్చెదరు.

౧౦౦౩ దివ విశ్వస్య గాలవ ఋషిః. ఇందు దేవతాః భురిగార్హస్థ్యే చందః, ఋషభః స్వరః. కిం భూతో జనో దీర్ఘాయు ర్వవతీత్యుప దిశ్యతే. ఎవడు దీర్ఘాయువును పొంద గలడు ?

దివో మూర్ధాసీ పృథివ్యా నాభి రూర్ధ పామోషధీనామ్ ।

విశ్వాయుః శర్మ సప్రథా నమస్తథే ॥

॥౫౪॥

దివః, మూర్ధా, అసి, పృథివ్యాః, నాభిః, ఊర్క్, అపామ్, ఓషధీనామ్, విశ్వాయురితి విశ్వ+అయుః, శర్మ, సప్రథా ఇతి సప్రథాః, నమః, పథే. (54)

పదార్థః :- (దివః) పరీకాశస్య (మూర్ధా) శిర ఇవ వర్తమానః (అసి) (పృథివ్యాః) (నాభిః) బస్వవసువ (ఊర్క్) రసః (అపామ్) జలనామ్ (ఓషధీనామ్) (విశ్వాయుః) పూర్ణాయుః (శర్మ) శరణమ్ (సప్రథాః) పరీథసా పరీథ్యయా సహ వర్తమానః (నమః) అన్నమ్ (పథే) మార్గాయ ॥ ౫౪ ॥ అన్వయః :- హే విద్వన్! య స్త్వం దివో మూర్ధా పృథివ్యా నాభి రపామోషధీనా మూర్గినా విశ్వాయుః సప్రథా అసి సత్త్వం పథే నమః శర్మ వ ప్రాప్నుహి ॥ ౫౪ ॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బుష్టోపమాలంకారః. యో మనుష్యో న్యాయ వాన్ జ్ఞమావాన్ ఔషధ సేవీ య క్తాహర విహారో జితేంద్రియో భవతి స శతాయు ర్ణాయతే. ॥ ౫౪ ॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! ఏ నీవు, దివః = పరీకాశము అనగా పరీకాశము యొక్క, మూర్ధా = తలతో సమానుడవు. పృథివ్యాః = భూమియొక్క, నాభిః = బంధనముతో సమానుడవు, అపామ్ = జలములయొక్క, ఓషధీనామ్ = ఓషధుల యొక్కయు, ఊర్క్ = రసముతో సమానుడవు. విశ్వాయుః = పూర్తిగ శతవర్షములు జీవించువాడవు, సప్రథాః = కీర్తియుతుడవునై, అసి = ఉన్నావో, ఆ నీవు, పథే = సన్మార్గమునకై, నమః = అన్నమును, శర్మ = శరణమును సుఖమును పొందుము.

భావార్థము :- ఈ మంత్రముందు వాచక బుష్టోపమాలంకార మున్నది. ఏ మనుష్యుడు న్యాయ వంతుడు, జ్ఞమావంతుడు, ఔషధ సేవి, య క్తాహర విహారుడు, జితేంద్రియుడు నై యుండునో. అతడు మారుసంవత్సరముల ఆయువు పొందగలడు. ॥ ౫౪ ॥ (౧౦౦౩)

౧౦౦౪ విశ్వస్యేతస్య గాలవ ఋషిః. ఇందు దేవతా, జగతీ చందః, విషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. మానవు లేమి చేయవలయును ?

విశ్వస్య మూర్ధన్నధి తిష్ఠసి శ్రీతః సముద్రే తే హృదయ ముష్ణాస్వయ ర్ప్రో దత్తోద్ధధిం భింత । దివస్పర్జన్యాద్దన్తరిజ్ఞేత్ పృథివ్యాస్తతో నో వృష్ట్యావ ॥

విశ్వస్య, మూర్ధన్, అధి, త్రిష్టస్థి, శ్రీతః, సముద్రే, తే, హృదయమ్, అప్పు, అయుః, అపః, దత్త, ఉదధిమిత్పుద+దిమ్, భిన్త, దివః, పర్జన్యై, అన్తరిజైత్, పృథివ్యాః, తతః, నః, వృష్ట్యా, అవ. (౧౦)

పదార్థః :- (విశ్వస్య) సర్వస్య జగతః (మూర్ధన్) మూర్ధవి (అధి) ఉపరి (త్రిష్టస్థి) (శ్రీతః) (సముద్రే) అన్తరిక్షవద్వ్యాప్తే పరమేశ్వరే (తే) తవ (హృదయమ్) (అప్పు) ప్రాణేషు (అయుః) జీవనమ్ (అపః) ప్రాణాన్ (దత్త) దదాసి (ఉదధిమ్) ఉదకధారకం సాగరమ్ (భిన్త) భిన్నత్వి (దివః) ప్రకాశాత్ (పర్జన్యై) మేఘాత్ (అన్తరిజైత్) ఆకాశాత్ (పృథివ్యాః) భూమేః (తతః) తస్మాత్ (నః) (వృష్ట్యా) (అవ) రక్ష.

॥౫౫॥ అన్వయః :- హే విద్వాన్ ! యస్తస్య విశ్వస్య మూర్ధన్ శ్రీతః సూర్య ఇవాధితిష్ఠసి యస్య తే సముద్రే హృదయ మప్సాయా రస్తే స త్వమప్రోదత్తోదధిం భిన్త యతః సూర్యో దివోఽన్తరిజైత్పర్జన్యైత్పృథివ్యా వృష్ట్యా సర్వానవతి తతో నోఽస్మానవ. ॥౫౬॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లిప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః సూర్యవత్స్పృశవర్షకా ఉత్తమాచారిణో భవన్తి. తే సర్వాన్ సుఖినః కర్తుం శక్తువన్తి. ॥౫౭॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, విశ్వస్య = సకలమునకు, మూర్ధన్ = శిరస్సిమీద, శ్రీతః = విరాజిల్లు సూర్యునివలె, అధితిష్ఠసి = అధికారమును పొందియున్నావో, తే = ఏ నీముక్కు, హృదయమ్ = మనస్సు, సముద్రే = అంతరిక్షమువలె వ్యాపకుడగు పరమాత్ముని యందును, అయుః = జీవనము, అప్పు = ప్రాణములందును ఉన్నవో [ఆ నీవు], అపః = ఆ ప్రాణములను. దత్త = ఒనగు చున్నావు, ఉదధిమ్ = సముద్రమును, భిన్త = భేదించుచున్నావు. దేనిచే సూర్యుడు, దివః = ప్రకాశము నుండి, అన్తరిజైత్ = ఆకాశము నుండి, పర్జన్యైత్ = మేఘమునుండి, పృథివ్యాః = భూమినుండి, వృష్ట్యా = వర్షాదుల యోగముచే, సకల చరాచర ప్రాణులన్నిటిని రక్షించుచున్నావో, తతః = ఆ సూర్యునికి కుల్యుడవైన నీవు, నః అవ = మమ్ము రక్షింపుము. ॥౫౮॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లిప్తోపమాలంకార మున్నది. ఏ మానవులు సూర్యునివలె సుఖమును వర్షింప జేయువారు, ఉత్తమాచార వంతులు నై యున్నారో వారందఱిని సుఖులుగ నొనర్చగలుగు చున్నారు. ॥౫౯॥ (౧౦౦౪)

౧౦౦౪ ఇష్ట ఇత్యస్య గాలవ టుషి, యజ్ఞో దేవతా. అర్హ్యష్టిక్ చందః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇష్టో యజ్ఞో భృగుభి రాశీర్దా వసుభిః । తస్య న ఇష్టస్య ప్రీతస్య ద్రవిణేహాగమే ॥

ఇష్టః, యజ్ఞః, భృగుభిః రితి భృగు + భిః, ఆశీర్దా ఇత్యాశీః + దాః, వసుభి రితి వసు + భిః, తస్య, నః, ఇష్టస్య, ప్రీతస్య, ద్రవిణ, ఇహ, ఆ, గమేః.

పదార్థః :- (ఇష్టః) కృతః (యజ్ఞః) యజ్ఞమర్హః (భృగుభిః) పరిపక్వవిజ్ఞానైః (ఆశీర్దా) య ఇచ్ఛాసిద్ధిం దదాతి (వసుభిః) ప్రాథమకల్పితై ర్విద్యద్భిః (తస్య) (నః) అస్మాకమ్ (ఇష్టస్య) (ప్రీతస్య) కమనీయస్య (ద్రవిణ) ధనమ్. అత్ర సుపాం సు లింగితి విభక్తేర్లుక్. (ఇహ) సంపారే (ఆ గమేః)

సమన్తాన్ గచ్ఛ, వాచస్పతి సర్వే విదయాః ఓవస్తీతి చత్వాభావః॥౫౬॥ అన్వయః :-హే విద్యన్! యో వసుభి ర్భృగుభి రాశీర్దా యజ్ఞ ఇష్ట స్తస్యేష్టస్య ప్రీతస్య యజ్ఞస్య సకాశాదిహ త్వన్నో ద్రవిణ ఆ గమేః॥౫౭॥ భావార్థః :-యే విద్యద్యత్ ప్రయతంతే త ఇహ పుష్కలాం శ్రియ మాప్నువన్తి.

పదార్థము :-విద్యాంసుతా : భృగుభిః = పరిపూర్ణ విజ్ఞానవంతులు, వసుభిః = మొదటి తర గతికి చెందిన విద్యాంసులు, ఆశీర్దాః = అభీష్టప్రదమగు, యజ్ఞః = ఏ యజ్ఞమును, ఇష్టః = చేసి యున్నారో, తస్య ఇష్టస్య = ఆ యొనర్చబడిన ప్రీతస్య = మనోహరమైనయజ్ఞము ద్వారా, ఇహ = ఈలోకమున నీవు, నః ద్రవిణ = మా ధనమును, ఆ గమేః = పొందుము. ॥౫౬॥

భావార్థము :-విద్యాంసులవలె చక్కగ ప్రయత్నించువారలీ జగత్తులో పుష్కలధనమును పొందుదురు

౧౦౦౬ ఇష్ట ఇత్యన్య గాలవ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిశ్పదాక్షి గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇష్టోఽఅగ్నిరాహతః పిపర్తు న ఇష్టభిహవిః । స్వగేద దేవేభ్యో నమః ॥

ఇష్టః, అగ్నిః, ఆహత ఇత్యాహతః, పిపర్తు, నః, ఇష్టమ్, హవిః, స్వగేతి స్వ+గా, ఇదమ్, దేవేభ్యః, నమః. (57)

పదార్థః :- (ఇష్టః) సత్కృత ఆహతిభి ర్వర్షితో వా (అగ్నిః) సభాద్యధ్యక్షో విద్యాన్ పావకో వా (ఆహతః) సమన్తాత్ తర్పితో హతో వా (పిపర్తు) పాలయతు పూరయతు వా (నః) అస్మానస్మాకం వా (ఇష్టమ్) సుఖం తత్పాదనం వా (హవిః) హవిషా. సంస్కృత ద్రవ్యేణ విభక్తివ్యత్యయః (స్వగా) యత్ స్వాన్ గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి తత్ స్వగా. అత్ర విభక్తేః సుపాం సు లుగిత్యాకారాదేః (ఇదమ్) (దేవేభ్యః) విద్యద్యుః (నమః) అన్నం సత్కారో వా. ॥౫౭॥ అన్వయః :-హవి రాహత ఇష్టోఽగ్ని ర్న ఇష్టం పిపర్తు నః పిపర్తు వా ఇదం స్వగా నమో దేవేభ్యోఽస్తు. ॥౫౭॥ భావార్థః :-మమప్యై రగ్నో యత్ సుసంస్కృతం ద్రవ్యం హూయతే యదిహ బహ్వన్నకారి జాయతే ఓతస్తేన విద్యదాదీనాం సత్కారః కర్తవ్యః. ॥౫౭॥

పదార్థము :-హవిః = సంస్కరించబడిన పదార్థములచే, ఆహతః = చక్కగ తృప్తిపఱచ బడిన లేక హవన మొనర్చబడిన, ఇష్టః = సత్కరించబడిన లేక ఆహతులచే వృద్ధిజేయబడిన, అగ్నిః = ఈ సభాపదుల యధ్యక్షుడు విద్యాంసుడు లేక అగ్ని. నః ఇష్టమ్ = మా యొక్క సుఖ మును, సుఖపాదనమును, పిపర్తు = పూరించునుగాక : మమ్ము రక్షించునుగాక : ఇదమ్ స్వగా = నేను పొందుచున్న ఈ, నమః = అన్నము లేక సత్కారము, దేవేభ్యః = విద్యాంసులకు కూడ కలుగును గాక । ॥౫౭॥

భావార్థము :-అగ్నియందు మానవు లే సుసంస్కృత పదార్థమును బ్రేచ్చుచున్నారో అది యీ జగత్తులో నధికాన్నము నుత్పాదించునది యగుచున్నది, కావున దానిచే విద్యాంసులు మొదలగువారిని సత్కరించ వలయును. ॥౫౭॥ (౧౦౦౬)

౧౦౦౭ యదేత్యన్య విశ్వకర్మా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిశ్పదాక్షిగతి ఛందః, నిషాదిః స్వరః.

అథ విద్యద్విషయే సత్యవిర్ణయ మాహ. విద్యాంసుల విషయములో సత్యవిర్ణయము.

యదాకూతాత్మనుసుస్రోద్ధౌదో వా మనసో వా సంఘటతం చక్షుషో వా
తదనుప్రేత సుకృతాము లోకంయత్ర౭ఋషయో జిగ్ముః ప్రథమజాః పురాణాః ॥

యత్, ఆకూతాదిత్యా+కూతాత్, సమసుస్రోదితి సమ్+అనుస్రోత్, హృదః,
వా, మనసః, వా, సంఘటతమితి సమ్+భృతమ్, చక్షుషః, వా, తత్, అనుప్రేతే
త్యను+ప్రేత, సుకృతామితి సుకృతామ్, ఊః ఇత్యుచ్, లోకమ్, యత్ర,
ఋషయః, జిగ్ముః, ప్రథమజాః, పురాణాః. (౧౮)

పదార్థః :- (యత్) (ఆకూతాత్) ఉత్పాహోత్ (సమసుస్రోత్) సమ్యక్ ప్రాప్నుయాత్. అత్ర
బహులం ఛందసీతి శపః క్లుః (హృదః) ఆత్మనః (వా) ప్రాణాత్ (మనసః) సంకల్పవికల్పాత్కలాత్ (వా) బు
ద్ధ్యాదేః (సంభృతమ్) సమ్యక్ భృతమ్ (చక్షుషః) ప్రత్యక్షేదే రిద్ధియోత్పన్నాత్ (వా) శ్రోత్రాదిభ్యః (తత్)
(అనుప్రేత) అనుకూల్యేన ప్రాప్నోత (సుకృతామ్) ముముక్షాణామ్ (ఉ) (లోకమ్) దర్శనసుఖసంపూతం
మోక్షపదం వా (యత్ర) యస్మిన్ (ఋషయః) వేదవిద్యాపురస్సరాః పరమయోగినః (జిగ్ముః) గతాః
(ప్రథమజాః) అన్మదాదౌ జాతాః (పురాణాః) అన్మదవేజ్జయం ప్రాచీనాః. ॥౨౮॥ అన్వయః :-
హే సత్యానత్యజిజ్ఞాసవో జనా ! యాయం యదాకూతాద్భౌతో వా మనసో వా చక్షుషో వా సంఘట
తమస్తే తత్సమసుస్రోదతః ప్రథమజాః పురాణా ఋషయో యత్ర జిగ్ముస్తం సుకృతాము లోకమను
ప్రేత. ॥౨౮॥ భావార్థః :- యదా మనుష్యాః సత్యానత్యనిర్ణయం జిజ్ఞాసేయు సదా యద్యదీశ్వర
గుణకర్మస్వభావాత్ సృష్టికర్మాత్ పృత్యైదిపరీమాజ్ఞేభ్య ఆప్తాదాదాత్మమనోభ్యా మనుచూరిం స్యా
త్తత్తత్ సత్యమితరదసత్యమితి విశ్వనుయు ర్య ఏవం ధర్మం పరీక్ష్యచరన్తి తేఽతిసుఖం ప్రాప్నువన్తి.
పదార్థము :- సత్యానత్య జిజ్ఞాసువులారా! మీరు, యత్ = ఏది, ఆకూతాత్ = ఉత్పాహమునలన, హృదః
= ఆత్మనలన, వా = ప్రాణమునలన, మనసః = మనస్సునలన, వా = బుద్ధ్యాదులనల, చక్షుషః = నే
త్రాదీంద్రియములనలన కలిగిన పృత్యక్షేది పరీమాణముల చేత, వా = కర్ణాదీంద్రియముల చేత, సంభృ
తమ్ = బాగుగ ధారణ మొనర్చబడినదై అనగ విశ్వయముగ సరిగ నెఱిగిన, చూచిన, అనుమానముచే
నెఱిగ బడినదై యున్నదో, తత్ = అది, సమసుస్రోత్ = చక్కగ లభించుగాక ! ఇందులకై, ప్రథ
మజాః = మా కంటె ముందు పుట్టినవారు, పురాణాః = మాకంటె పొందినవారు, ఋషయః = వేద
విద్యనెఱిగిన పరమ యోగులైన ఋషులు, యత్ర = ఎక్కడకు, జిగ్ముః = చేరుదురో, సుకృతామ్
ఉ = ఆ సుకృతులకు—ముముక్షువులగు సజ్జనులకే చెందిన, లోకమ్ = పృత్యక్ష సుఖసమూహమును—
మోక్షపదమును, అనుప్రేత = అనుకూలముగ పొందుదు. ॥౨౮॥

భావార్థము :- ఎప్పుడు మానవులు సత్యానత్య నిర్ణయమును అఖిలషిందెగ్రహిం ఆప్పుడు ఏదేది
ఈశ్వరుని గుణకర్మ స్వభావమునకు, సృష్టికర్మమునకు, పృత్యక్షేది పరీమాణః సకు, ఆ పునీ ఆచా
రమునకు, ఆత్మకు, మనస్సునకు అనుకూలముగ నుండునో అయ్యది సత్యము, తద్విప్రేతము అన్యత
మని నిశ్చయించు కొనవలయును. ఎవరిటువంటి పరీక్ష యొనర్చి ధర్మము నాచరరుదుడో కారత్యంత
సుఖమును పొందుచున్నారు.

౧౦౦౮ ఏతమిత్యస్య విశ్వరూపి యస్మి, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నివృద్ధాగ్నిః ఛందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఏతః సదస్థ పరి తే దదామి యమావహోచ్ఛేదధిం జాతవేదాః ।

అన్వాగన్తా యజ్ఞపతి ర్వో అత్ర తః స్మ జానీత పరమే వ్యోమన్ ॥౫౯॥

ఏతమ్, సదస్థేతి సదస్థ, పరి, తే, దదామి, యమ్, ఆవహోదిత్యావహోత్, శేవధిమితి శేవ+ధిమ్, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః, అన్వాగన్తేత్యను ఆ + గన్తా, యజ్ఞపతిరితి యజ్ఞ+పతిః, వః, అత్ర, తమ్, స్మ, జానీత, పరమే, వ్యోమన్నితి వి+ఓమన్. (59)

పదార్థః :- (ఏతమ్) పూర్వోక్తమ్ (సదస్థ) సమానస్థాన (పరి) సర్వతః (తే) కుభ్యమ్ (దదామి) (యమ్) (ఆవహోత్) సమన్తాత్ప్రాప్నుయాత్ (శేవధిమ్) శేవం సుఖం ధీయతే యస్మిన్ స్థం నిధిమ్ (జాతవేదాః) జాతప్రజ్ఞో వేదార్థవిత్ (అన్వాగన్తా) దర్శమన్వాగచ్ఛతి. (యజ్ఞపతిః) యజ్ఞస్య పాలక ఇవ పరమానః (వః) యుష్మభ్యమ్ (అత్ర) (తమ్) (స్మ) ఏవ (జానీత) (పరమే) ప్రకృష్టే (వ్యోమన్) వ్యోమ్నోక్తా శే. ॥౫౯॥ అన్వయః :- హే ఈశ్వర జిజ్ఞాసవో మనుష్యా హే సదస్థ చ జాతవేదా యజ్ఞపతి ర్యం శేవధి మావహో దేత మత్ర పరమే వ్యోమన్ వ్యాప్తం పరమాత్మాన మహం తే యథా పరిదదా మ్యన్వాగన్తాఽహం యం వో యుష్మభ్య ముపదిశామి స్మ తం యూయం విజానీత. ॥౫౯॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాంకారః. యే మనుష్యా విద్వదనుకూల మాచరన్తి. తే సర్వ వ్యాపిన మన్తర్యామిణ మీశ్వరం ప్రాప్తుమర్హన్తి. ॥౫౯॥

పదార్థము :- ఈశ్వరుని జిజ్ఞాపించు మానవులారా! సదస్థ = ఏక స్థానముననుండు సజ్జనులారా! జాతవేదాః = జాతప్రజ్ఞుడు, వేదార్థవేత్త, యజ్ఞపతిః = యజ్ఞమును పాలించువానివలె నుండువాడు, యమ్ శేవధిమ్ = సుఖనిధియగు నే పరమేశ్వరుని, ఆవహోత్ = చక్కగాపొందునో, ఏతమ్ = ఆ యితనిని, అత్ర పరమే వ్యోమన్ = ఈ పరమోత్త మాకాశమునందు వ్యాపకుడగు పరాత్పరుని, తే = నీకై ఎటుల, పరిదదామి = అన్నివిధముల ఇచ్చుచున్నానో, ఉపదేశించుచున్నానో, అన్వాగంతా = ధర్మానుకూలముగ నడచువాడనైన నేను, వః = మీ యందఱికి నే పరమేశ్వరుని, స్మ = ఉపదేశించుచున్నానో; తమ్ = అతనిని, జానీత = మీరు తెలుసుకొనుడు. ॥౫౯॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాంకారమున్నది. ఎవరు విద్వాంసుల కనుకూలముగ నాచరించుదురో వారు సర్వవ్యాపకుడగు పరమేశ్వరుని పొందుట కర్హులగుచున్నారు.

౧౦౦౯ ఏతమిత్యస్య విశ్వకర్మణి, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నివృద్ధాగ్నిః ఛందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఏతం జానాథ పరమే వ్యోమన్ దేవాః సదస్థా విద రూపమస్య ।

యదాగచ్ఛాత్ ప్రథిభి ర్దేవయానై రిష్టాపూర్తై కృణవాథావి రన్యై ॥

ఏతమ్, జానాత, పరమే, వ్యోమస్సృతి ఏ + ఓమన్, దేవాః, సదస్థాఇతి సద
+ స్థాః, విద, రూపమ్, అన్య, యత్, ఆగచ్ఛాదిత్యై + గచ్ఛాత్, పథిభిరివ పథిభిః, దేవ
యానై రితి దేవ + యానైః, ఇష్టాపూర్తే ఇతీష్టా + పూర్తే, కృణవాథ, అవిః, అస్మై.

పదార్థః :- (ఏతమ్) పరమాత్మానమ్ (జానాత) విజానీత. లేఖ ప్రయోగోఽయమ్ (పరమే)
(వ్యోమన్) (దేవాః) విద్వాంసః (సదస్థాః) సహస్థానాః (విద) బుద్ధ్యధ్వమ్ (రూపమ్) సచ్చిదానంద స్వ
రూపమ్ (అన్య) (యత్) (ఆగచ్ఛాత్) సమన్తాత్ ప్రాప్నుయాత్ (పథిభిః) మార్గైః (దేవయానైః)
దేవా ధార్మికా విద్వాంసో గచ్ఛన్తి యేషు తైః (ఇష్టాపూర్తే) ఇష్టం శ్రౌతం కర్మ చ పూర్తం స్మార్త
ర్తం కర్మ చ తే (కృణవాథ) కురుద (అవిః) ప్రాకప్త్యే (అస్మై) పరమాత్మనే. ॥౨౦॥

అన్వయః :- హే సదస్థా దేవాః యాయం పరమే వ్యోమన్ వ్యాప్త మేతం జానాతాన్య రూపం విద
యదేవ యానైః పథిభి రాగచ్ఛాదస్మై పరమాత్మనే ఇష్టాపూర్తే అవిః కృణవాథ. ॥౨౦॥

భావార్థః :- సర్వే మనుష్యా విద్యత్సగ్గయోగాభ్యాస ధర్మాచారైః పరమేశ్వర మవశ్యం జానీయ ర్హి
చేదిష్టాపూర్తే సాధయితుం న శక్నుయః, న చ ముక్తిం ప్రాప్నుయః. ॥౨౦॥

పదార్థము :- సదస్థాః = ఒకే స్థానమున కలిసి మెలిసియుండు వారలారా, దేవాః = విద్వాం
సు లారా, మీరు, పరమే వ్యోమన్ = పరమోత్తమాకాశమందు వ్యాప్తుడగు, ఏతమ్ = ఈ పర
మాత్మను, జానాత = ఎఱుగుదు. అన్య = ఈ వ్యాపకుని యొక్క, రూపమ్ = సత్యము, చైతన్య
మాత్రము, ఆనందమయము నగు స్వరూపమును, విద = ఎఱుగుదు, యత్ = ఏ సచ్చిదానంద పు
మేశ్వరుని, దేవయానైః = ధార్మిక విద్వాంసులు నడచు, పథిభిః = మార్గముల ద్వారా పురుషుడు,
ఆగచ్ఛాత్ = చక్కగా పొందునో, అస్మై = ఈ పరమేశ్వరునికై, ఇష్టాపూర్తే = వేదోక్తయజ్ఞాది
కర్మలను, దాని సాధకములగు స్మార్త కర్మలను, అవిః = అవిష్కారము, కృణవాథ = ఒనర్చుడు.

భావార్థము :- మానవులందరు విద్యత్సంగముచేతను, యోగాభ్యాసముచేతను, ధర్మాచరణము
చేతను పరమేశ్వరుని తప్పక ఎఱుగుదురుగాక : ఇటు లొనర్చునిచో యజ్ఞాది శ్రౌత స్మార్త కర్మలను
సాధించజాలరు మఱియు ముక్తిని కూడ పొందజాలరు. ॥౨౦॥ (౧౦౦౯)

౧౦౧౦ ఉద్బుధ్యస్వేత్యస్య గంపః ఋషిః, ప్రజాపతిర్దేవతా, అశ్విత్రిపుష్ వందః, రైవతః స్వరః.

పునః సవన విషయః ప్రోచ్యతే. మఱిల నా విషయమే చెప్పబడుచున్నది.

ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ప్రతి జాగ్రహి త్వమిష్టాపూర్తే సఖి సృజేథా మయం చ ।

అస్మిన్ త్సదస్మై అధ్యత్తరస్మిన్ విశ్వే దేవా యజమానశ్చ సీదత ॥

ఉత్, బుద్ధ్యస్వ, అగ్నే, ప్రతి, జాగ్రహి, త్వమ్, ఇష్టాపూర్తే ఇతీష్టా +
పూర్తే, సమ్, సృజేథామ్, అయమ్, చ, అస్మిన్, సదస్థ ఇతి సద + స్థే, అధి,
ఉత్తరస్మిన్నిత్యుత్ + తరస్మిన్, విశ్వే, దేవాః, యజమానః, చ, సీదత. (61)

పదార్థః :- (ఉత్) ఉత్తమ్ (బుద్ధ్యన్య) జానీహి (అగ్నే) అగ్నిరిప వర్తమాన పురుష (ప్రతి) (జాగృహి) యజమానం ప్రబోధయావిద్యానిద్రాం పృథక్ కృత్య విద్యాయాం జాగరూకం కురు (త్వమ్) (ఇష్టాపూర్తే) ఇష్టం చ పూర్తం చ తే (నమ్) సంసర్తే (సృజేథామ్) నిష్పాదయే థామ్ (అయమ్) బ్రహ్మవిద్యోపదేష్టా (చ) (అస్మిన్) (సధస్థే) సహస్థానే (అది) ఉపరి (ఉత్తరస్మిన్) ఉత్తమా సనే (విశ్వే) సమగ్రాః (దేవాః) విద్యాయాః కామయితారః (యజమానః) విద్యాప్రదాతా యజ్ఞకర్తా (చ) (సీదత) తిష్ఠత. ||౬౧|| అన్వయః :- హే అగ్నే త్వముద్బుద్ధ్యన్య ప్రతి జాగృహి త్వం చాయం ఇష్టాపూర్తే సంసృజేథాం హే విశ్వేదేవాః కృతేష్టాపూర్తో యజమానశ్చ యాయం సధస్థేఽస్మిన్నుత్తరస్మి న్నది సీదత.

||౬౧||

భావార్థః :- యే సచేతనా ధీమంతో విద్యార్థినః స్యుస్తేఽధ్యాపకైః సమ్యగధ్యాపనీయాః స్యు ర్యే విద్యా భీష్పవోఽధ్యాపకామకూలాచరణాః స్యు ర్యే చ తదధీనా అధ్యాపకా స్తే పరస్పరం ప్రీత్యా సతతం విద్యోన్నతిం కుర్యు ర్యేఽతోఽన్యే ప్రకస్తా విద్వాంసః స్యుస్త ఏతేషాం సతతం పరీక్షం కుర్యు ర్యత ఏతే విద్యావర్ధనే సతతం ప్రయతేరం ప్రథర్విగ్యజమానాదయో భవేయః ||౬౧||

||౬౧||

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలెనుండు ఋత్విక్ : త్వమ్ = నీవు, ఉద్బుద్ధ్యన్య = రెమ్ము. ప్రబోధమును పొందుము. ప్రతి జాగృహి = యజమానుని అవిద్యారూప నిద్రనుండి మేలుకొలిపి విద్యయందు చైతన్యవిగ నొనర్చుము. నీవును, చ = మరియు, అయమ్ = బ్రహ్మవిద్య సుపదేశించు నీ యజమానుడును ఇరువురు. ఇష్టాపూర్తే = యజ్ఞ సిద్ధికర్మలను, దాని సామగ్రిని, సంసృజేథామ్ = ఉత్పన్నమొనర్చుడు. విశ్వే దేవాః = సమస్త విద్వాంసులారా ! చ యజమానః = [ఇష్టాపూర్తమొనర్చినవాడు] విద్యగభివృద్ధును, యజ్ఞ మొనర్చువాడునునగు యజమానుడును మిరందరును, అస్మిన్ సధస్థే = ఈ ఒకే స్థానములో, ఉత్తరస్మిన్ = ఉత్తమాసనమునందు, అది సీదత = ఆసీనులు గండు.

||౬౧||

భావార్థము :- చైతన్యవంతులు, ధీమంతులునగు విద్యార్థులను అధ్యాపకులు చక్కగా చదివించవలయును. విద్యాభీష్టువులై అధ్యాపకుని కనుకూలముగ నాచరించువారు, తదధీనులగు నధ్యాపకులు పరస్పర ప్రేమతో సతతము విద్యోన్నతి యొనర్చవలయును. ఈ అధ్యాపకాద్యేతలకు పేరుగనున్న ఉత్తమ విద్వాంసులు ఈ అధ్యాపకాద్యేతలు విద్యాభివృద్ధియందు నిరంతరము ప్రయత్న మొనరించు నటుల విద్యార్థులను సమయ సమయములందు పరీక్షించు చుండవలయును. అటులనే ఋత్విగ్యజమానులును సభ్యులైన పరీక్షక విద్వాంసులును యజ్ఞమును అభివృద్ధి పఞ్చవలయును. ||౬౧|| (౧౦౧౦)

౧౦౧౧ యేనేత్యన్య దేవశ్రవ దేవవాతా వృషీ, విశ్వకర్మాగ్ని ర్వా దేవతా, విశ్వదార్శ్యనుష్ఠువ్ చన్తః, గాంధారః స్వరః, పునః స ఏవ విషయః ప్రకాశ్యతే. మఱల నా విషయమే.

యేన వహసి సహస్రం యేనాగ్నే సర్వవేదసమ్ ।

తేనేమం యజ్ఞం నో నయ స్వ ర్దేవేషు గన్తవే ॥

||౬౨||

యేన వహసి, సహస్రమ్, యేన, అగ్నే, సర్వవేదసమితి సర్వ + వేదసమ్,

తేన ఇమమ్, యజ్ఞమ్, నః, నయ, స్వః, దేవేషు, గన్తవే.

(62)

పదార్థః :- (యేన) అధ్యాపనేన (వహసి) ప్రాప్సిషి (సహస్రమ్) అసంఖ్య మతులం బోధ

మ (యేన) అధ్యయనేన (అగ్నే) అధ్యాపకాచ్యేతు ర్వా (సర్వవేదసమ్) సర్వే పేదసో పేదా విజ్ఞాయ
స్తే యస్మిన్ సమ్ (తేన) (ఇమమ్) వక్తృమాణమ్ (యజ్ఞమ్) అధ్యయనాధ్యాపనఖ్యమ్ (నః) అస్మా
న్ (నయ) ప్రాప్నుహి ప్రాపయ వా (స్వః) సుఖమ్ (దేవేషు) దివ్యేషు గుణేషు విద్యత్సు వా (గన్త
వే) గన్తుం ప్రాప్తుమ్. ||౬౨|| అన్వయః :- హే అగ్నే! త్వం యేన సహస్రం సర్వవేదసం పహసి
ప్రాప్నోసి యేన చ ప్రాపయసి తేనేమం యజ్ఞః. నో దేవేషు స్వర్గస్తవే నయ. ||౬౩|| భావార్థః :-
యే ధర్మాచరణ నిష్కలపటత్వాభ్యాం విద్యాం ప్రయచ్ఛన్తి గృహ్లాన్తి చ త ఏవ సుఖభాగినో భవన్తి.

పదార్థము :- అగ్నే = చదుపువాడా! చదివించువాడా! యేన = ఏ విద్య గలపుటచే, సహ
స్రమ్ = సహస్ర విదములుగనున్న ఆనుఃమ బోధను, సర్వవేదసమ్ = సకలవేదముల నెఱుగ
గలుగు దానిని. పహసి = నీవు పొందుచున్నావో. యేన = ఏది యభ్యసించి యితరులకు లభింప
జేయుచున్నావో, లేన = దానిచే. ఇయమ్ యజ్ఞమ్ = అధ్యయనాధ్యాపనముగు నీ యజ్ఞమును, నః =
మమ్మును, దేవేషు = దివ్యగుణములందు, విద్వాంసులందు, స్వర్గంతవే = సుఖమును పొందుటకై.
నయ = చేర్పించుము. ||౬౨||

భావార్థము :- ఎవరు ధర్మాచరణముచేతను నిష్కలపటముచేతను విద్యాదాన మొనగుదురో,
గ్రహించుదురో వారే సుఖభాగు లగుచున్నారు. ౧౦౧౧ ||౬౩||

౧౦౧౨ ప్రస్తరేణేత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, విహ్వదనుష్ఠువ్ శందః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః క్రియాయజ్ఞః కథం సాధనీయ ఇత్కువ దిశ్యతే.

మానవులు క్రియాయజ్ఞము నెఱుల సాధించవలయును :

ప్రస్తరేణ పరిధినా స్తుచా వేద్యా చ బర్హిషా ।

ఋచేమం యజ్ఞం నో నయ స్వ రేవేషు గన్తవే ॥ ||౬౩||

ప్రస్తరేణేతి ప్ర+స్తరేణ, పరిధినేతి పరి+ధినా, స్తుచా వేద్యా చ, బర్హిషా,

ఋచా, ఇమమ్, యజ్ఞమ్, నః, నయ, స్వః, దేవేషు, గన్తవే. (63)

పదార్థః :- (ప్రస్తరేణ) ఆసనేన (పరిధినా) యః పరితః సర్వతోఽధీతే తేన (స్తుచా) యేన య
జ్ఞః సాధ్యతే (వేద్యా) యస్యాం హూయతే తయా (చ) (బర్హిషా) ఉత్తమేన కర్మణా (ఋచా) స్తుత్యా
ఋగ్వేదాదినా వా (ఇమమ్) పదార్థమయమ్ (యజ్ఞమ్) అగ్నిహోత్రాదికమ్ (నః) అస్మాన్ (నయ) (స్వః)
సాంసారికం సుఖమ్ (దేవేషు) దివ్యేషు పదార్థేషు విద్యత్సు వా (గన్తవే) గన్తుం ప్రాప్తుమ్. ||౬౩||
అన్వయః :- సో విదవ్తం స్వం వేద్యా స్తుచా బర్హిషా ప్రస్తరేణ పరిధినర్పా చేమం యజ్ఞం దేవే
షు గన్తవే స్వర్గం నయ. ||౬౩|| భావార్థః :- యే మనుష్యాః ధర్మేణ ప్రాప్తై ర్భ్రవ్యై
ర్వేదరీత్యా చ సాక్షోపాఙ్గం యజ్ఞం సాధువన్తి తే సర్వప్రాణ్యుపకారిణో భవన్తి. ||౬౩||

పదార్థము :- విద్యాంసుడా! నీవు, వేద్యా = హోమమొనర్చుదు వేదిచేతను, స్తుచా = హోమసాధ
నముగు స్తుత చేతను, బర్హిషా = ఉత్తమ క్రియచే, ప్రస్తరేణ = అసనముచే పరిధినా = అన్నివైపుల
తుండి ధారణ మొనర్చు, యజ్ఞార్వేదముచే, చ = చుటియు, ఋచ = స్తుతి చేతను లేక, ఋగ్వేదాదు
లచేతను, ఇమమ్ = ఈపదార్థమయముచే అనగా ఉత్తమ భోజన యోగ్యములగు పదార్థములచే

హోమ మొనర్పబడు పీ, యజ్ఞమ్ = అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞమును, దేవేషు = దివ్యపదార్థములందు, విద్వాంసులందు, గంతవే = పొందుటకై, స్వః = సాంసారిక సుఖమును, నః = మాకు, నయ = లభింపజేయుము. ||౬౩||

భావార్థము :- ఏ మానవులు ధర్మముచే పొందిన పదార్థములచేతను, వేదరీతిచేతను సాంగో సాంగముగయజ్ఞమును సాధించుచున్నారో వారన్నిప్రాణులకు ఉపకారమొనర్చు వారగుచున్నారు.

౧౦౧౩ యద్దత్తమిత్యన్య విశ్వకర్మర్షిః, యజ్ఞో దేవతా, విచ్ఛదిశుష్టువ్ ఛందః, గాంధారః స్వరః, పున వ్రమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

యద్దత్తం యత్పరదానం యత్పూర్తం యాశ్చ దక్షిణాః ।

తదగ్ని ర్వైశ్వకర్మణః స్వ ర్దేవేషు నో దధత్ ॥ ||౬౪||

యత్, దత్తమ్, యత్, పరదానమితి పరా+దానమ్, యత్, పూర్తమ్, యాః, చ దక్షిణాః తత్, అగ్నిః, వైశ్వకర్మణ ఇతి వైశ్వ+కర్మణః, స్వః, దేవేషు, నః, దధత్.

పదార్థః :- (యత్) (దత్తమ్) సుపాతేభ్యః సమర్పితమ్ (యత్) (పరదానమ్) పరేభ్య ఆదానమ్ (యత్) (పూర్తమ్) పూర్ణం సామగ్రిమ్ (యాః) (చ) (దక్షిణాః) కర్మానుసారేణ దానాని (తత్) (అగ్నిః) పావక ఇవ గృహస్థో విద్వాన్ (వైశ్వకర్మణః) విశ్వాని సమగ్రాణి కర్మాణి యన్య స ఏవ (స్వః) ఇంద్రియం సుఖమ్ (దేవేషు) దివ్యేషు ధర్మేషు వ్యవహరేషు (నః) అస్మాన్ (దధత్) దధతు. ||౬౪|| అన్వయః :- హే గృహస్థ! ఽస్యా యద్దత్తం యత్పరదానం యత్పూర్తం యాశ్చ దక్షిణా దీయంతే తత్వశ్చ వైశ్వకర్మణో అగ్ని రివ భవాన్ దేవేషు నో దధత్.

భావార్థః :- యే యాశ్చ! గృహశ్రమం చికిత్సేయై సే పురుషాస్తాః శ్రీయశ్చ వివాహాత్ ప్రాక్ పాగర్భ్యాదిసామగ్రిం కృత్వైవ యువావస్థాయాం స్వయం వరం వివాహం కృత్వా ధర్మేణ దానాదానమానాదివ్యవహారం కుర్వ్యుః. ||౬౪||

పదార్థము :- గృహస్థుడా! వీచే, యత్ దత్తమ్ = మంచి ధర్మాత్ముల కేది ఇవ్వబడి యున్నతో, యత్ పరదానమ్ = ఏది పరులనుండి గ్రహించబడి యున్నదో, యత్ పూర్తమ్ = ఏ పూర్ణ సామగ్రి యున్నదో, యాః చ దక్షిణాః = ఏ దక్షిణలు ఇవ్వబడుచున్నవో, తత్ = ఆ యన్నిటిని, స్వః = ఇంద్రియముల సుఖమును, వైశ్వకర్మణః అగ్నిః = సమస్త కర్మలు కలిగియున్న అగ్నివలె నున్న గృహస్థుడవు, విద్వాంసుడవు నగు వీవు, దేవేషు = దివ్యములు ధర్మసంబంధములు నగు వ్యవహారము లందు, నః = మమ్ము, దధత్ = స్థాపించుము. ||౬౪||

భావార్థము :- ఏ పురుషులు, ఏ శ్రీలు, గృహశ్రమ మొనరింప గోరుదురో వారు వివాహము నకు పూర్వమే శ్రగల్గుమును అనగా బలపరాక్రమ పరిపూర్ణత్వాది సామగ్రిని సంపాదించు కొనియే యువావస్థయందు స్వయంవరవిధి ననుసరించి వివాహమాడి ధర్మముచే దానాదానములు, ఆదర గౌరవములు మొదలైన వ్యవహారము లొనర్చు వలయును. ||౬౪|| (౧౦౧౩)

౧౦౧౪ యత్ర దాదా ఇత్యన్య విశ్వకర్మర్షిః, యజ్ఞో దేవతా, విరాడశుష్టువ్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్వ్య రిత్యాహ. మఱల మానవులు ఏమి చేయవలయును ?

యత్ర ధారా అనపేతా మధో ర్మృతస్య చ యాః ।

తదగ్ని ర్వైశ్వకర్మణః స్వ దేవేషు నో చధత్ ॥

॥౬౩॥

యత్ర, ధారాః, అనపేతా ఇత్యసప+ఇతాః, మధోః, మృతస్య, చ, యాః,

తత్, అగ్నిః, వైశ్వకర్మణ ఇతి వైశ్వ+కర్మణః, స్వః, దేవేషు, నః, చధత్.

పదార్థః :- (యత్ర)యజ్ఞే(ధారాః)ప్రవాహాః(అనపేతాః)నాపేతాః పృథగ్భూతాః(మధోః)మధు రగుణాన్వితస్య ద్రవ్యస్య (మృతస్య)అజ్యస్య(చ)(యాః)(తత్)తాభిః(అగ్నిః)పావకః(వైశ్వకర్మణః విశ్వాన్యథిలాని కర్తాణి యస్తాత్ స ఏవ(స్వః)సుఖమ్(దేవేషు)దివ్యేషు వ్యవహరేషు(నః) అన్యభ్యమ్ (దధత్)దదాతి, దదాతే ధేతో రూపమ్. ॥౬౩॥ అన్వయః :- యత్ర మధో ర్మృతస్య చ

యా అనపేతా ధారా విద్యద్భిః క్రియంతే తద్వైశ్వకర్మణోఽగ్ని ర్నో దేవేషు స్వ ర్దధత్. ॥౬౪॥

భావార్థః :- యే మనుష్యాః! వేద్యాదికం నిర్ణయ సుగంధి మిష్టాదియక్తం విహాపుత మగ్ని జాహ్వతి తే సర్వాన్ రోగా నిహత్యాతులం సుఖం జనయన్తి. ॥౬౪॥

పదార్థము :- యత్ర = ఏ యజ్ఞములో, మధోః = మధురాదిగుణ యుక్తములగు సుగంధిత ద్రవ్యముల యొక్కయు, చ మృతస్య = మృతము యొక్కయు, యాః అనపేతాః ధారాః = సంయు క్తములగు ఏ ప్రవాహములను విద్వాంసు లొనర్చుచున్నారో, తత్ = ఆ ధారలచే, వైశ్వకర్మణః = సకలకర్మలకు నిమిత్తమగు. అగ్నిః = అగ్ని, నః = మా కొఱకు, దేవేషు = దివ్య వ్యవహారములందు, స్వః = సుఖమును, దధత్ = ధారణమొనర్చుచున్నది. ॥౬౫॥

భావార్థము :- ఏ మానవులు పేద్యాదుల నిర్మించి సుగంధయుక్తములను, మిష్టాదులతోకూడిన అధిక మృతమును అగ్నియందు వ్రేల్చుచున్నారో వారన్ని రోగములను నివారించి ఆతుల సుఖమును కలిగించు చున్నారు. ॥౬౫॥ (౧౦౧౪)

౧౦౧౫ అగ్నిరస్మిత్వస్య దేవశ్రవో దేవవాతా పృషీ, అగ్నిర్దేవరా, నిఘృత్రిఘృష్యస్య, రైవతః స్వః.

యజ్ఞేన కిం జాయత ఇత్యాహ. యజ్ఞముచే నేమేమి యగును ?

అగ్ని రస్మి జన్మనా జాతవేదా మృతం మే చక్షు రమృతం మ ఆసన్ ।

అర్క స్త్రిధాతు రజసో విమానోఽజస్రో మ్రో హవి రస్మి నామ ॥

అగ్నిః, అస్మి, జన్మనా, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః, మృతమ్, మే, చక్షుః,

అమృతం, మే, ఆసన్, అర్కః, స్త్రిధాతు రితి స్త్రి+ధాతుః, రజసః, విమాన, ఇతి వి+మానః, అజస్రః, మ్రోః, హవిః, అస్మి, నామ. (66)

పదార్థః :- (అగ్నిః)పావక ఇవ(అస్మి)(జన్మనా) ప్రాదుర్భావేన (జాతవేదాః) యో జాతేషు విద్యతే సః(మృతమ్)అజ్యమ్(మే)మహ్యమ్(చక్షుః)దర్శకం ప్రకాశకమ్(అమృతమ్)అమృతాత్మకం భోజ్యం వస్తు(మే)మమ(ఆసన్)ఆస్యే(అర్కః)సర్వాన్ ప్రాణీనోఽర్చన్తి యేన సః(స్త్రిధాతుః)త్ర

యో దాతవో యస్మిన్ సః(రజసః)లోకసిమూహస్య(ఏమానః)విమాసియాస మివి ధర్మా(అజసః)అజ
సం గమనం విద్యతే యస్య సః. అత్యర్చ్య లదిభ్యోఽఽత్యచ్ఛ్రీ (ఘర్మః)అమృతి యేన సః పృథాక
ఇవ యజ్ఞః(హవిః)హోతవ్యం ద్ర్యవ్యమ్(అస్మి)(నామ) ధ్యాతీః. ||౬౬|| అన్వయః :-
అహం జన్మనా జాతవేదా అగ్ని రివాస్మి. యదాఽగ్నే ర్హృతం చక్షు రస్తి తథా మేఽస్తు. యథా పాపరం
సంస్కృతం హవి ర్హృతం సదమృతం జాయతే తథా మ ఆనన్ ముఖేఽస్తు. యథా త్రిధాతూ ఽజసో
విమానోఽజసోఽమృత్యో ఘర్మోఽర్మో యస్య నామ సంశోధితం హవి శ్చాస్తి తథాఽహమస్మి. ||౬౬||
భావార్థః :- అత్యర్చనా వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథాగ్ని ర్హృతం హవి ర్వాయో పృథాక దుర్గంధం
నివార్య సుగంధం ప్రకటయ్య గోగాన్ సమూలమూతం నిహత్య సర్వాన్ ప్రాణీనః సుఖయతి తత్సేవ
మనుష్యై ర్భవితవ్యమ్. ||౬౬||

పదార్థము :- నేను, జన్మనా = జన్మచే, దాతవేదాః = ఉత్పన్న పదార్థములలో స్థితమైన,
అగ్నిః అస్మి = అగ్నివలె ఉన్నాను. ఎటుల అగ్నికి, ఘృతమ్ = ఘృతాదులు, చక్షః = ప్రకాశము
లై యున్నవో, అటులనే. మే = నాకును నగుకాక : ఎటు లగ్నియందు చక్కగ సంస్కరించ
బడిన, హవిః = హవసము చేయదగు ద్రవ్యము హోమ మొనర్చబడినదై, అమృతమ్ = సర్వ
రోగ నాశకము, ఆనందప్రదము నగుచున్నదో, అటులనే, మే = నా యొక్క, ఆనన్ = ముఖము
నందు కలుగును గాక : ఎటుల, త్రిధాతూః = సర్వ రజస్తమోగుణములు గలిగినది, రజసః విమా
నః = లోక లోకాంతరములను విమానయానమువలె ధారణ మొనర్చునది, అజసః = నిరంతరము
గమన శీలము, ఘర్మః = ప్రకాశమువలె సుగంధమును గ్రహించు నేయజ్ఞము, అర్కః = సకల
ప్రాణులను అర్పించు సాధనమై యున్నదో. చేని, నామ = ప్రసిద్ధమైన, బాగుగ శోధించబడి
హవస మొనర్చుటకు యోగ్యములగు పదార్థములున్నవో, అస్మి = అటులనే నేను ఉండెదను. ||౬౬||

భావార్థము :- ఈ మంత్రముందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎటు లగ్నియందు ప్రే
ల్చబడిన హవిస్సు వాయువునందు వ్యాపించి, దుర్గంధమును నివారించి, సుగంధమును ప్రకటించ
జేసి, రోగములను సమూలముగ నశింపజేసి, సకల ప్రాణులకు సుఖము చేకూర్చు చున్నవో అటు
లనే సకల మానవు లుండవలయును. ||౬౬|| (౧౦౧౫)

౧౦౧౬ ఋచో నామేత్యస్య దేవత్రవో దేవతా వృషీ, అగ్ని ర్దేవతా, అగ్ని బగతి ఛందిః, నిషాదిః స్వరః.
అఘ్రాది వేదాధ్యయనేన కిం కార్యమిత్యపదిశ్యతే. ఋగ్వేదాదుల జదివి యేమి చేయవలెను ?

ఋచో నామాస్మి యజూఽషి నామాస్మి సామాని నామాస్మి ।
యే అగ్నయః పాఞ్చజన్యా అస్యాం పృథివ్యామధి ।
తేషామసి త్వముత్తమః ప్ర నో జీవాతవే సువ ॥ ||౬౭||
ఋచః, నామ, అస్మి, యజూఽషి, నామ, అస్మి, సామాని, నామ, అస్మి,
యే, అగ్నయః, పాఞ్చజన్యా ఇతి పాఞ్చజన్యాః, అస్యామ్, పృథివ్యామ్, అధి,
తేషామ్, అస్మి, త్వమ్, ఉత్తమ ఇత్యుత్తమః, ప్ర, నః, జీవాతవే, సువ.

పదార్థః :- (ఋచః) ఋగ్వేద ప్రతయః (నామ) ప్రసిద్ధౌ (అస్మి) ఋజాంషి (యజాంషి)య
జర్మిన్తాః (నామ) (అస్మి) (సామాని) సామవేదమన్తగానాని (నామ) (అస్మి) (యే) (అగ్నయః) అ
హవనీయాదయః పావకాః (పాఞ్చజన్యః) పాఞ్చజనేభ్యో హితాః. పాఞ్చజనా ఇతి మమిష్య నా.
నిమి. ౨. ౩. (అస్మామ్) (పృథివ్యామ్) (అధి) ఉపి (తేషామ్) (అసి) (త్వమ్) (ఉత్తమః) (ప్రి)
(నః) అస్మాకమ్ (జీవాతవే) జీవనాయ (సువ) ప్రేరయ. ॥౬౬॥ అన్వయః :- హే పిద్యన్
యోఽహమృచో నామాస్మి యజాంషి నామాస్మి సామాని నామాస్మి తస్మాన్మతతో వేదవిద్యాం గృహ
ణ. యేఽస్యాం పృథివ్యాం పాఞ్చజన్యా అగ్నయోఽధిషన్తి తేషాం మధ్యే త్వము త్రమోఽసి స
త్వం నో జీవాతవే శుభకర్మసు ప్రసువ. ॥౬౮॥ భావార్థః :- యో మమిష్య ఋగ్వేదమధీతే స ఋగ్వేద
యో యజార్వేద మధీతే స యజార్వేదీ యః సామవేద మధీతే స సామవేదీ యోఽథర్వవేదం చాధీతే
సోఽథర్వవేదీ. యో ద్వా వేదావధీతే స ద్వివేదీ య త్తీన్ వేదావధీతే స త్రివేదీ యశ్చతురో
వేదావధీతే స చతుర్వేదీ యశ్చ కమపి వేదం నాఽధీతే స కామపి సంజ్ఞాం స లభతే. యే వేదవిద
స్తేఽగ్నిహోత్రాదియజ్ఞైః సర్వహితం సంపాదయేయ ర్యత ఉత్తమా కీర్తిః స్యాత్. సర్వే ప్రాణి
నో దీర్ఘాయుషశ్చ భవేయః. ॥౬౯॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడు : ఏ నేను. ఋచః = ఋక్కులయొక్క, నామ = ప్రసిద్ధకర్తను,
అస్మి = అయి యున్నానో, యజాంషి నామ అస్మి = యజార్వేదపు ప్రసిద్ధకర్తను, సామాని =
సామవేదపు మంత్రగానముయొక్క, నామ అస్మి = ప్రకాశకర్తను అయియున్నానో అట్టి నానుండి
వేద విద్యను గ్రహించుము. అస్మామ్ పృథివ్యామ్ = ఈ పృథివియందు, పాంచజన్యః = మానవు
లకు హితకరములగు. యే అగ్నయః = ఏ యగ్నులు, అధి = సర్వోపరిగ మన్నవో, తేషామ్ =
వాని మధ్య, త్వమ్ = నీవు. ఉత్తమః అసి = అత్యుత్తముడవు. ఆ నీవు, నః జీవాతవే = మాజీవనము
నకై సత్కర్మలందు, ప్రసువ = ప్రేరేపించుము. ॥౬౯॥

భావార్థము :- ఋగ్వేదమును అధ్యయన మొనర్చువాడు ఋగ్వేది, యజార్వేదాధ్యయన మొన
ర్చువాడు యజార్వేది, సామవేదాధ్యయన మొనర్చువాడు సామవేది. అథర్వ వేదాధ్యయి అథర్వవేది,
రెంటిని చదువువాడు ద్వివేది, మూటిని చదువువాడు త్రివేది, నాలుగు వేదములను జదువువాడు చతు
ర్వేది యని యనబడుదురు. ఏ వేదమును అధ్యయన మొనరించని వానికి ఏ నామము లభించదు.
వేదవిత్తులు వారికుత్తమ కీర్తి లభించునటులను, సకల ప్రాణులు దీర్ఘాయువులు కాగలుగునటులను,
అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములచే సర్వజనహితమును సమకూర్చవలయును. ॥౬౯॥

౧౧౧౩ వార్తహత్యాయేత్వస్య ఇన్ద్రీ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నికృణ్ణాయత్రీ ఖణ్డః, స్వః
సేనాధ్యక్షః కథం విజయీ భవే దిత్యాహ. సేనాధ్యక్ష డెటుల విజయవంతుడు కావలయును?

వార్తహత్యాయ శవసే పృతనాపాహ్యాయ చ । ఇన్ద్రీ త్వా వర్తయామసి॥

వార్తహత్యాయేతి వార్త+హత్యాయ, శవసే, పృతనాపాహ్యాయ, పృతనా
సహ్యాయేతి పృతనా+సహ్యాయ, చ, ఇన్ద్రీ, త్వా, ఇ, వర్తయామసి. (68)

పదార్థః :- (వార్తహత్యాయ) విరుద్ధభావేన వర్తకేఽసౌ పృత్రః పృత్ర ఏవ వార్తః. వార్త
స్య వర్తమానస్య శత్రోర్హత్యా హననం తత్ర సాధు వైవ్రే (శవసే) బలాయ (పృతనాపాహ్యాయ)

యే మనుష్యాః పృథినాః సహస్రే తే పృథినా సాహస్రేషు సాధవే(చ) (ఇన్ద్ర) పరిమైశ్వర్య యుక్త సేనేశ (త్వా) త్వామ్ (అ) సమస్తాత్ (వర్తయామసి) ప్రవర్తయామః ॥౬౮॥ అన్వయః :- హే ఇన్ద్ర! యథా వయం వార్తహత్యాయ శవస్పేపృతనాషాహ్యాయ తేనాన్యేన యోగ్యసాధనేన చ త్వా ౬౬వర్తయామసి తథా త్వం వర్తస్వ. ॥౬౮॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక బుద్ధిప్రసారం కారః. యో విద్వాన్ సూర్యో మేఘ మివ శత్రూన్ హస్తుం కూరవీరసేనాం సత్కరోతి స సతతం విజయీ భవతి. ॥౬౮॥

పదార్థము :-ఇంద్ర = పరిమైశ్వర్యయుక్తా : సేనాపతి ! మే మెటుల, వార్త హత్యాయ = విరుద్ధభావములతో నున్న శత్రువును వధించుటయందు కుశలుడు. శవసే = ఉత్తమ బలముగల వాడు, పృతనాసాహ్యాయ = శత్రుసేనల బలమును సహించగలిగిన వాడు నగు వానికై, చ = మఱియు వితర యోగ్య సాధనములు కలిగియున్న వాడవగు, త్వా = నిన్ను, అవర్తయామసి = నలుదిశల నుండి యథాయోగ్యముగ ప్రవర్తింప జేయుదుమో, అటులనే నీవును యథాయోగ్యముగ వర్తించుము.

భావార్థము :-వాచక బుద్ధిప్రసారంకార మిందున్నది. ఏ విద్వాంసుడు సూర్యుడు మేఘమును సంహరించుచున్నటుల శత్రువులను చంపుటకు కూరవీరుల సేనను సత్కరించుచున్నాడో, అతడు సదా విజయి యగుచున్నాడు. ॥౬౮॥ (౧౦౧౭)

౧౦౧౮ సహదానుమిత్తిస్యేన్ద్రవిశ్వామిత్రా వృషీ, ఇంద్రో దేవతా, ఆర్షీత్రిపుష్ ఛందః, దైవః స్వరః.

పునర్జనైః కథం భవితవ్య మిత్యవ దిశ్యతే. మానవు లెటు లందవలయును ?

సహదానుమ్పురుహూత క్షీయన్త సహస్రమిన్ద్ర సప్తిణక్ కుజారుమ్ ।

అభి వృత్రం వర్ధమానం పియారు మపాద మిన్ద్ర తవసా జఘన్త ॥౬౯॥

సహదానుమితి సహ + దానుమ్, పురుహూతేతి పురు + హూత, క్షీయన్తమ్,

అహస్తమ్, ఇన్ద్ర, సమ్, ప్తిణక్, కుజారుమ్, అభి, వృత్రమ్, వర్ధమానమ్, పియారుమ్, అపాదమ్, ఇన్ద్ర, తవసా, జఘన్త. (69)

పదార్థః :- (సహదానుమ్) యః సహౌవ దదాతి తమ్ (పురుహూత) బహు స్పృజనైః స త్కృత (క్షీయన్తమ్) గచ్ఛన్తమ్ (అహస్తమ్) అవిద్యమానా హస్తా యన్య తమ్. (ఇన్ద్ర) శత్రు విదారక సేనేశ (సమ్) (ప్తిణక్) పిన్షి (కుజారుమ్) శబ్దయన్తమ్. అత్ర క్షణ శబ్దే ఇత్యస్పృద్ధాతో రౌజాదిక ఆరుః ప్రత్యయః. (అభి) (వృత్రమ్) మేఘ మివ (వర్ధమానమ్) (పియారుమ్) పానకార కమ్ (అపాదమ్) పాదేన్ద్రీయ రహితమ్ (ఇన్ద్ర) సభేశ (తవసా) బివేన. తవ ఇతి బల నా . . . నిఘం. ౨. ౯ (జఘన్త) జహి. ॥౬౯॥ అన్వయః :- హే పురుహూతేన్ద్ర యథా సూర్యః సహదానుం క్షీయన్తం కరుణారు మహస్తుం పియారు మపాద మభివర్ధమానం వృత్రం సమ్పిణక్ త థా హే ఇన్ద్ర శత్రూన్ తవసా జఘన్త ॥౬౯॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక బుద్ధిప్రసారం కారః. యే మనుష్యాః సూర్యవత్ప్రాణావినో భవన్తి తేఽ జాతశత్రవో జాయన్తే. ॥౬౯॥

పదార్థము :-పురుహూత = అనేక విద్వాంసులతో సత్కారము పొందినవాడా : ఇంద్ర = శత్రువులను నశింపజేయు సేనాపతి ! ఎటుల సూర్యుడు, సహదానుమ్ = తోడుపడునది, క్షీయం

తమ = ఆకాశమున నివసించునది, కుశారుఁడు = శబ్దమొనర్చునది, అహస్తమ్ = హస్తములులేనిది.
 ఏయారుఁడు = పానమొనర్చునది, అపాచమ్ = పాదేంద్రియపుహితము. అభివృద్ధిమానమ్ = అన్ని
 వైపులనుండి వృద్ధిపొందినదియు నగు, వృత్తీఁడు = మేఘమును, సంపిణ్ = చాగుగ చూర్జముగ
 నొనర్చుచున్నాడో, అటులనే, ఇంద్ర = సభాపతి. నీవు శత్రువులను, తవసా = చలముతో,
 జఘన్త = సంహరించుము.

॥౬౯॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచర యప్రోమా లంకారమున్నది. ఏ మూనపులు సూర్య
 సదృశ ప్రకాశము గలవారగుచుచో వారు శత్రురహితు లగుచున్నారు. ॥౬౯॥ (౧౦౧౮)

౧౦౧౯ వి ని ఇత్యన్య యజ్ఞ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, సభ్యపిఠుష్టవో భవతః, గాంధారిః స్వరః.

అత సేనాపతిః కీదృశో ధవేదిత్యుపశ్యతే. సేనాపతి యోటు లుండ వలయును ?

వి న ఇన్ద్ర మృచో జహి నీచా యచ్చ పృతన్యతః ।

యోఽఅస్మా ౨॥ ౨ అభిదాన త్యధరం గమయా తమః ॥ ౭౦॥

వి, నః, ఇన్ద్ర, మృచః, జహి, నీచా, యచ్చ, పృతన్యతః, యః, అస్మాన్,
 అభిదానత్యభి+దానతి, అధరమ్, గమయ, తమః. (70)

పదార్థః :- (వి) (నః) అస్మాకమ్ (ఇన్ద్ర) సేనేక (మృచః) మర్తస్యర్థీ భవన్తి యేష తాన్
 సంగ్రామాన్, మృచ ఇతి సంగ్రామ నా . . . విఘం. ౨. ౧౩. (జహి) (నీచా) న్యగూతాన్నమృ
 న్. అత్యమపాంసు లాగిత్యాకారః (యచ్చ) విగృహీహి (పృతన్యతః) ఆత్మనః పృతనాం సేనా
 మిచ్చతః (యః) విరోధీ (అస్మాన్) (అభిదానతి) అభిముఖేనోపక్షయతి (అధరమ్) ఆధోగతిమ్
 (గమయ) ప్రాప్య. అత్రాన్వేషా మపీతి దీప్తిః (తమః) అన్ధకారం కారాగృహమ్. ॥౭౦॥

అన్వయః :- సే ఇన్ద్ర! త్వం మృచో వి జహి పృతన్యతో నః శత్రూన్నీచా యచ్చ. యోఽస్మావభిదా
 నతి తమధరం తమో గమయ. ॥౭౦॥ భావార్థః :- సేనేశేన సంగ్రామా జేతవ్యా సేన సేవ
 కర్మకారిణాం విగ్రహః కర్తవ్యో రాజప్రజా విరోధకారయితా భృశం దణ్డనీయశ్చ. ॥౭౦॥

పదార్థము :- ఇంద్ర = ఓ ఇంద్రా! పరమశక్తివంతుడవగు నో సేనాపతిః : నీవు, మృచః =
 సంగ్రామములను, విజహి = విశేషించి జయించుము. పృతన్యతః = సేనలను కలిగియున్న, నః =
 మా శత్రువులను, నీచా = నీచస్థిగల [లోంగిన] వారిగ, యచ్చ = ఒనరించుము. యః = ఎవడు,
 అస్మాన్ = మమ్ము, అభిదానతి = నష్టమొనర్చు గోరుచున్నాడో అతనికి, అధరమ్ = ఆధోగతిరూప
 మగు, తమః = అంధకారము. గమయ = లభింపజేయుము. ॥౭౦॥

భావార్థము :- సేనాపతి సంగ్రామములందు జయము పొందవలయును. అట్టి విజయములచే
 సేవ కర్మ లొనర్చువారిని విరోధించవలయును, రాజునకు ప్రజలకు విరోధమొనర్చు వానిని ఘోరముగ
 ముగ దండించవలయును. ॥౭౦॥ (౧౦౧౯)

౧౦౨౦ మృగో నేత్యన్య యజ్ఞ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, ఆర్షీ త్రిపున్ భవతః, దైవతః స్వరః.

రాజజ్ఞైః కీదృశై ర్భవితవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. రాజపురుషు లెటులుండ వలయును ?

మృగో న భీమః కుచరో గిరిష్ఠాః పరావత ఆ జగన్తా పరస్యాః ।

స్మృతః సమీచాయ సమీచస్మి త్తగ్మం య శస్త్రాస్త్రాభి విమృధో నుదస్వ ॥ ౧౧ ॥
 మృగః, న, భీమః, చుచర ఇతి సు+చరః, గిరిష్ఠాః, గిరిష్ఠా ఇతి గిరి+ష్ఠాః పరావతః,
 ఆ, జగన్త, పరస్యాః, స్మృతమ్, సమీచాయేతి సమ్ + చాయ, పవమ్, ఇన్ద్ర,
 తిగ్మమ్, వి, శస్త్రాన్, తాధి, య, మృధః, నుదస్వ. (71)

పదార్థః :- (మృగః) మృగేన్ద్రః సింహః (న) ఇవ (భీమః) విభేత్యస్మాత్ సః (కుచరః)
 యః కుత్సితాం గతిం చరతి సః (గిరిష్ఠాః) యో గిరౌ తిష్ఠతి సః (పరావతః) దూరదేశాత్ (ఆ) సమ
 న్తాత్ (జగన్త) గచ్ఛ. అతి పురుషవ్యత్యయః. అన్యేషా మపీతి దీర్ఘశ్చ (పరస్యాః) శతూర్జాం సే
 నాయా ఉపరి (స్మృతమ్) వజ్రితుల్యం శస్త్రమ్. స్మృత ఇతి వజ్రి నా . . . ఏషం . . . ౨. ౨౦ (సంశాయ)
 సమ్యక్ సూక్ష్మ బలాన్ కృత్వా (పవమ్) పునాతు దుష్టాన్ దణ్డయత్వా యేన తమ్ (ఇన్ద్ర) సేనాధ్యక్ష
 (తిగ్మమ్) తీక్ష్ణకృతమ్ (వి) (శతూర్జాన్) (తాధి) ఆ జహీ (వి) (మృధః) (నుదస్వ) ॥ ౧౧ ॥
 అన్వయః :- హే ఇన్ద్రః త్వం కుచరో గిరిష్ఠా భీమో మృగో న పరావత ఆజగన్త పరస్యా స్తిగ్మం పవం
 స్మృతం సంశయ శతూర్జాన్ వితాధి మృధో వినుదస్వ చ. ॥ ౧౧ ॥ భావార్థః :- యే సేనాపురు
 షాః సింహవత్ పరాక్రమ్య తీక్ష్ణైః శస్త్రైః శత్రుసేనాజ్ఞాని చ్ఛిత్వా సంగ్రామాన్ విజయంతే తేఽతు
 లాం ప్రశంసాం పొప్పువన్తి నేతరే జ్ఞాద్రాశయా భీరవాః. ॥ ౧౧ ॥

పదార్థము :- ఇంద్ర = సేనాపతి : నీవు, కుచరః = కుటిలగతి గలవాడవు. గిరిష్ఠాః = పర్వ
 త వాసివి, భీమః = భయంకరుడవు, మృగః న = సింహమువలె. పరావతః = దూరముననున్న
 శత్రువులను, ఆజగన్త = నలుచెనలనుండి ముట్టించుము, పరస్యాః = శత్రుసేనమీద తిగ్మమ్,
 పవమ్ = అతి తీవ్రమును, పవిత్రమొసర్చునదియు, స్మృతమ్ = వజ్రితుల్యమునైన అస్త్రమును,
 సంశయ = భాగుగా పడునుదెట్టి, శతూర్జాన్ = శత్రువులను, వితాధి = దండించుము. మతీయు, మృధః
 = సంగ్రామములో, వి నుదస్వ = జయించుము, మంచి కర్మలందు పేరేపించుము. ॥ ౧౧ ॥

భావార్థము :- ఏ నై వికులు సింహమువలె :- రాకృమించి. తీక్ష్ణశస్త్రాస్త్రములచే శత్రుసేనలను
 చెండాడి యుద్ధములందు విజయము పొందుచున్నారో వారు అనుపమప్రశంసనీయు లగుచున్నారు.
 ఇతర జ్ఞాద్రాశయులు విజయసుఖమును ఎన్నటికి పొందజాలరు. ॥ ౧౧ ॥ (౧౦౨౦)

౧౦౨౧ వైశ్వానరో న ఇత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్ని దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ చందః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వైశ్వానరో న ఊతయః ప్ర యాతు పరావతః । అగ్ని ర్నః సుప్తుతీ రుప ॥
 వైశ్వానరః, నః, ఊతయే, ఆ, ప్ర, యాతు, పరావత ఇతి పరా+వతః,
 అగ్నిః, నః, సుప్తుతీః, సుప్తుతీ రితి సు+స్తుతీః, ఉప. (72)

పదార్థః :- (వైశ్వానరః) విశ్వేషు సరేషు యో రాజతే స ఏవ (నః) అస్మాకమ్ (ఊతయే)
 రణేద్యయ (ఆ) (ప్ర) (యాతు) ప్రాప్నోతు (పరావతః) దూరదేశాత్ (అగ్నిః) సూర్యః (నః) ఆ
 స్మాకమ్ (సుప్తుతీః) యా శోభనః స్తుతయ స్తాః (ఉప). ॥ ౭౨ ॥ అన్వయః :- హే సేనేశ

సభేశః యథా పైశ్వాసరోఽగ్నిః సూర్యః పరావతః సర్వాన్ పదార్థాన్ ప్రాప్నోతి తథా విదవానాతి యే న ఆ ప్రయాతు. యథాఽగ్నిర్విద్యుత్ సహితాస్తే తథా ఽంబుః సుప్తం చిత్తశ్చయః. || ౨ || భావార్థః :- అత్ర వాచక ఇష్టోపమాంకాః. యః సూర్యవస్తూరస్తోఽపి న్యాయేన సర్వాన్ పదార్థాన్ ప్రకాశయతి యథా చ సూర్యోఽపి సద్గుణాన్యోజనః ప్రకాశ్యతే తథా రాజపురుషై ర్భవితవ్యమ్.

పదార్థము :- సేనేశాః సభేశాః ఎటుల, వైశ్వానరః = సంపూర్ణ నరులలో వ్యాపించి యుండియున్న. అగ్నిః = సూర్యరూపాగ్ని, పరావతః = సూర్యదేశస్థ సకల పదార్థములను పొందుచున్నదో అటులనే నీవు. ఊరయే = రక్షింతులకై, సః = మా సమమున. ఆ ప్రయాతు = చక్కగ లభించుట. ఎటుల విద్యుత్తు అన్నిటిలో వ్యాపకమై సమమున ఉంచుచున్నదో అటులనే. సః = మాయొక్క. సుప్తతీః = ఉత్తమస్తుతులను, ఉప = దాగుగ వినుము. || ౨ ||

భావార్థః :- వాచక ఇష్టోపమాంకంబు లుండున్నది. ఎవడు హరిముగనుండియు సూర్యుని వలె న్యాయముగ సకల పదార్థములను ప్రకాశపఱచునో, ఎటుల హిరన్మయై నను సద్గుణాన్యుడు ప్రకాశపఱచుచున్నాడో, అటులనే రాజపురుషు లుండవలయును. || ౨ || (౧౦౨౧)

౧౦౨ పృష్టో దివీత్యస్త్య పశ్య యుషః, అగ్ని ర్దేవతా, విశ్వప్రభుప్యంబుః, వైవరిః స్వరః, పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱుల నా విషయమునే చెప్పెను.

పృష్టో దివి పృష్టోఽగ్నిః పృథివ్యాం పృష్టో విశ్వా ఓషధీ రావవే. |
వైశ్వానరః సహసా పృష్టో అగ్నిః స నో దివా స రిషస్మాతు నక్తమ్ ||

పృష్టః, దివి, పృష్టః. అగ్నిః, పృథివ్యామ్, పృష్టః, విశ్వాః, ఓషధీః, ఆ, వివేశ. వైశ్వానరః. సహసా, పృష్టః, అగ్నిః, సః, నః, దివా, సః, రిషః, పాతు, నక్తమ్.

పదార్థః :- (పృష్టః) జ్ఞాతు ఓష్టః (దివి) సూర్యే (పృష్టః) (అగ్నిః) ప్రసిద్ధః పావకః (పృథివ్యామ్) (పృష్టః) (విశ్వాః) అఖిలాః (ఓషధీః) సోమ యవాద్యాః (ఆ) (వివేశ) విష్టోఽస్తి (వైశ్వానరః) విశ్వస్య సేతా స ఏవ (సహసా) బలేన (పృష్టః) (అగ్నిః) విద్యుత్ (సః) (నః) అస్మాన్ (దివా) దివసే (సః) (రిషః) హింసకాత్ (పాతు) రక్షతు (నక్తమ్) రాత్రౌ. || ౩ || అన్వయః :- మనుష్యై ర్యో దివి పృష్టోఽగ్నిః పృథివ్యాం పృష్టోఽగ్ని ర్జలే వాయౌ చ పృష్టోఽగ్నిః సహసా వై శ్వానరః పృష్టోఽగ్ని ర్విశ్వా ఓషధీ రావవేశ స దివా స చ నక్తం యథా పాతి తథా సేనేతో భవాన్నోఽస్మాన్ రిషః సతతం పాతు. || ౩ || భావార్థః :- యే మనుష్యాః ఆకాశస్థం సూర్యం పృథివీస్థం జ్వలితం సర్వపదార్థవ్యాపిణం విద్యుదగ్నిం చ విద్యుద్వ్యో విశ్వత్య కార్యేషు సంయుజ్జతే తే శత్రుభ్యో నిర్భయా జాయంతే. || ౩ ||

పదార్థము :- మానవులచే, దివి = ప్రకాశస్వరూపుడగు సూర్యుని యందు, పృష్టః అగ్నిః = తెలుసుకోదగిన ఏ యగ్ని, పృథివ్యామ్ = పృథివియందు, పృష్టః = గ్రహించ వలసిన ఏ యగ్ని, జలవాయువులందు, పృష్టః = తెలుసుకోదగిన ఏ పావకము, సహసా = బలాది గుణములతో గూడిన, వైశ్వానరః = విశ్వమున ప్రకాశమానము, పృష్టః అగ్నిః = తెలుసుకోదగినది విద్యుద్రూపమునైన యే యగ్ని, విశ్వాః ఓషధీః = సకలౌషధులందు, ఆ వివేశ = ప్రవేశించుచున్నదో, దివా = దినమందును, సః = ఆ యగ్ని, నక్తమ్ = రాత్రియందును ఎటుల రక్షించు చున్నదో అటులనే సేనాపతివైన నీవు, సః = మమ్ము, రక్షః = హింసకులనుండి నిరతము, పాతు = రక్షించుము. || ౩ ||

భావార్థము :- ఏ మానవులు ఆకాశస్థసూర్యుని, పృథివీస్థజ్వలితమును, నకల పదార్థములందు వ్యాపకము నగు విద్యుదగ్నిని విద్వాంసులనుండి నిశ్చయించుకొని కార్యములందు సంయుక్త పఞచ చున్నారో వారు శత్రువులనుండి నిర్భయులగుచున్నారు. ||౭౩|| (౧౦-౨)

౧౦-౨౩ అశ్యామేత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిశ్పత్తిష్టప్పండిః, దైవతః స్వరః.

అథ ప్రజారాజజన్తై రితరేతరం కిం కార్య మిత్యాహ.

ప్రజలు రాజపురుషులు పరస్పరమెటుల మెలగవలయును?

అశ్యామ తం కామమగ్నే తవోతీ అశ్యామ రయిభి రయివః సువీరమ్,

అశ్యామ వాజ మభి వాజయన్తో అశ్యామ ద్యుమ్న మజరాజరం తే || ౭౪ ||

అశ్యామ, తమ్, కామమ్, అగ్నే, తవ, ఊతీ, అశ్యామ రయిమ్, రయివ ఇతి రయి + వః, సువీరమితి సు + వీరమ్, అశ్యామ, వాజమ్, అభి, వాజయన్తః, అశ్యామ, ద్యుమ్నమ్, అజర, అజరమ్, తే. (74)

పదార్థః :- (అశ్యామ) ప్రాప్నుయామ (తమ్) (కామమ్) (అగ్నే) యుద్ధవిద్యావిశేషనేశ (ఊతీ) రక్షద్యాయా క్రియయా. అత్ర సుపాం సు లగితి పూర్వసవర్ణః (అశ్యామ) (రయిమ్) రాజ్యశ్రియమ్ (రయివః) ప్రళస్తా రయయో విద్యన్తే యస్య తత్సమ్ముద్భౌ. అత్ర ఛన్దసీర ఇతి మన్య వః. (సువీరమ్) శోభనా వీరాః ప్రాప్యన్తే యస్మాత్తమ్ (అశ్యామ) (వాజమ్) సక్లామవిజయమ్ (అభి) (వాజయన్తః) (అశ్యామ) (ద్యుమ్నమ్) యతో ధనం వా (అజర) జరాదోషరహిత (అజరమ్) జరాదోషరహితమ్ (తే) తవ. ||౭౪|| అన్వయః :- హే అగ్నే ! వయం తవోతీ తం కామ మశ్యామ. హే రయివః సువీరం రయి మశ్యామ వాజయన్తో వయం వాజ మభ్యశ్యామ, హే అజర తే అజరం ద్యుమ్నః మశ్యామ. ||౭౪||

భావార్థః :- ప్రజానృథై ర్మనుష్యై రాజపురుషరక్షయ రాజపురుషైః ప్రజాజనరక్షణేన చ పరస్పరం సర్వే కామా ప్రాప్తవ్యాః. ||౭౪||

పదార్థము :- అగ్నే = యుద్ధవిద్యనైతిగిన సేనాపతీ ! మేము, తవ = నీ యొక్క, ఊతీ = రక్షది క్రియలచే, తమ్ కామమ్ = ఆ కామనను, అశ్యామ = పొందుదుము గాక ! రయివః = ప్రళంసిత ధనవంతుడా ! సువీరమ్ = శ్రేష్ఠపీరులను లభింపజేయు, రయిమ్ = ధనమును, అశ్యామ పొందుదుము గాక ! వాజయంతః = సంగ్రామ మొనర్చుచున్న, ఒనరింపజేయుచున్న మేము, వాజమ్ = సాంగ్రామిక విజయమును, అభ్యశ్యామ = చక్కగా పొందుదుము గాక ! అజర = వృద్ధత్వ రహితుడవైన సేనాపతీ ! మేము, తే = నీ ప్రతాపముచే. అజరన్ = అక్షయములగు ద్యుమ్నమ్ = ధనకీర్తులను, అశ్యామ = పొందుదుము గాక ! ||౭౪||

భావార్థము :- ప్రజలు రాజపురుషుల రక్ష చేతను, రాజపురుషులు ప్రజల రక్షణచేతను పరస్పరము ఇష్టకామములను పొందుదురు గాక ! ||౭౪|| (౧౦-౨౩)

౧౦-౨౪ వయ మిత్యశ్శోక్తిల ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, ఆర్షీత్రిష్టప్పండిః, దైవతః స్వరః.

పురుషార్థేన కిం సాధ్య మిత్యాహ. పురుషార్థముతో నేమి సాధించవలయును ?

వయం తే అద్య రరిమా హి కామ ముత్తానహస్తా నమసోప్సద్య .

యజ్ఞిషేన మనసా యక్షి దేవానప్రేథతా మస్మనా విప్రోఽఅగ్నే ॥

వయమ్, తే, అద్య, రరిమ, హి, కామమ్, ఉత్తానహస్తా ఇత్యుత్తాన+హస్తాః, నమసా, ఉప్సద్యేత్సుప్+సద్య, యజ్ఞిషేన, మనసా, యక్షి, దేవాన్, అప్రేథతా, మస్మనా, విప్రో, అగ్నే. (75)

పదార్థః :- (వయమ్) (తే) కవ (అద్య) అస్మిన్దినే (రరిమ) దద్యః. రా దానే లిట్, అన్యేషా మపి ద్యుక్యత ఇతి ధీర్వః (హి) ఖలు (కామమ్) (ఉత్తానహస్తాః) ఉత్తానా ఛార్వ్యగతా వభయదాతారౌ హస్తౌ యేషాం తే (నమసా) సత్కారేణ (ఉప్సద్య) సామీప్యం ప్రాప్య (యజ్ఞిషేన) అతిశయేన యష్ట సంగచ్ఛతే న (మనసా) విజ్ఞానేన (యక్షి) యజసి (దేవాన్) విదుషః (అప్రేథతా) ఇత స్తతో గమనరహితేన స్థిరేణ (మన్మనా) యేన మన్యతే విజానాతి తేన (విప్రో) మేధావీ (అగ్నే) విద్వాన్. ॥౭౫॥

అన్వయః :- హే అగ్నే! ఉత్తానహస్తా వయం తే నమసోపసద్యాద్య కామం హి రరిమ యథా విప్రోఽప్రేథతా మన్మనా యజ్ఞిషేన మనసా దేవాన్ యజతి సంగచ్ఛతే యథా చ త్వం యక్షి తథా వయ మపి యజేమ. ॥౭౫॥ భాషార్థః :- యే మనుష్యాః పురుషారేనాం కామాః స్యుష్టే విద్యత్సంగే నై తత్ ప్రాప్తం శక్నుయః. ॥౭౫॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా : ఉత్తానహస్తాః = ఉత్కృష్టముగ నభయ మొనగు హస్తములు గలవాడా : వయమ్ = మేము, తే నమసా = నీ సత్కారముచే, ఉప్సద్య = సమీపమును పొంది. అద్య = నేడే, కామమ్ = కామనను, హి = నిశ్చయముగ, రరిమ = యిచ్చుచున్నాము ఎటుల, విప్రో = బుద్ధిమంతుడు అప్రేథతా = చంచల రహితము. మన్మనా = తెలుసు కొనుసాధనము, యజ్ఞిషేన = అతిశయము సంయుక్తమునగు, మనసా = చిత్తముచే, దేవాన్ = విద్వాంసులను, శుభగుణములను పొందు చున్నాడో, మతీయు నెటుల నీవు, యక్షి = శుభ కార్యములందు పాలుగొందువో అటులనే మేమును సంగతమొనర్చెదము గాక : ॥౭౫॥

భాషార్థము :- ఏ మానవులు పురుషార్థముచే పూర్ణకామనలు గలవారగుదురో వారు విద్యత్సంగమున నీ విషయమును పొందుటకు సమర్థు లగుచున్నారు. ॥౭౫॥ (౧౦౨౪)

౧౦౨౫ ధామచ్ఛదగ్ని రిన్దో బ్రహ్మ దేవో బృహస్పతిః. నివృద్ధమృష్టపృథః, గాంధారః స్వరః.

అథ సర్వవిద్యత్కర్తవ్యమాహ. సకల విద్వాంసుల కర్తవ్యమును జెప్పెను.

ధామచ్ఛదగ్ని రిన్దో బ్రహ్మ దేవో బృహస్పతిః ।

సచేతసో విశ్వే దేవా యజ్ఞం ప్రావస్తు నః శుభే ॥ ॥౭౬॥

ధామచ్ఛది ధామ+ఛత్, అగ్నిః, ఇన్ద్రః, బ్రహ్మ, దేవః, బృహస్పతిః.

సచేతస ఇతి స+చేతసః, విశ్వే, దేవాః, యజ్ఞమ్, ప్ర, అవస్తు, నః, శుభే. (76)

పదార్థః :- (ధామచ్ఛత్) యో ధామాని భాదయతి సంవృణోతి నః (అగ్నిః) విద్వాన్ (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యవాన్ (బ్రహ్మ) చతుర్వేదవిత్ (దేవః) విద్యాదాతా (బృహస్పతిః) అధ్యాపకః (సచేతసః) యే చేతాసా పృజ్ఞయా సహ వర్తన్తే (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) విద్వాంసః (యజ్ఞమ్) ఉక్తమ్ (ప్ర) (అవస్తు) కామయంతామ్ (నః) అస్మాకమ్ (శుభే) కల్యాణాయ. ॥౭౬॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! దేవో ధామచ్ఛదగ్ని రిన్దో బ్రహ్మ బృహస్పతి శ్చేమే సచేతసో విశ్వే దేవాః నః శుభే యజ్ఞం ప్రవస్తు.

॥౭॥ భావార్థః :- సర్వే విద్వాంసుః సర్వేషాం ... ఖాయ సతతం సత్వోపదేశాన్ కుర్వన్తు.

పదార్థము :- మానవులారా ! దేవః = విద్వాంసుడు, ధామచ్యుత్ = జన్మమును స్థానమును నామమును విస్తృత పఱచువాడు, అగ్నిః = పావకుడు, ఇంద్రః = విద్యుత్తుల్యులగు మంత్రి మఱియు రాజు, బ్రహ్మ = చతుర్వేదముల నెఱుగువాడు, బృహస్పతిః = వేదవాణిని పఠన పాఠములచే పాలించువాడు, సచేతనః = విజ్ఞానవంతులగు, విశ్వే దేవాః = ఈ సకల విద్వాంసులు, నః = మా యొక్క, కుభే = కల్యాణమునకై, యజ్ఞమ్ = విజ్ఞానయోగ క్రియను, ప్ర అవస్తు = చక్కగ కామించెదరు గాక !

॥౭౬॥

భావార్థము :- విద్వాంసు లందరు మనుష్యాది సకల ప్రాణుల కల్యాణార్థము విరంతరము సత్వోపదేశ మొనర్చెదరు గాక !

॥౭౭॥

౧౦౨౬ త్వమిత్యప్యోకనా ఋషిః, విశ్వే దేవాః దేవతాః, నివృదనుష్టస్పందిః, గాంధారః స్వరః
అథ సభేశ సేనేశయోః కర్తవ్యమాహ. సభాపతి సేనాపతుల కర్తవ్యము జెప్పెను.

త్వం యవిష్ట దాకుషో నృన్ పాహి శృణుధీ గిరః । రక్ష తోక ముత త్మనా ॥
త్వమ్, యవిష్ట, దాకుషః, నృన్, పాహి, శృణుధి, గిరః, రక్ష, తోకమ్, ఉత, త్మనా.

పదార్థః :- (త్వమ్) సభేశ (యవిష్ట) అతిశయేన యవన్ (దాకుషః) విద్యాదాతృన్ (నృన్) అధ్యాపకాన్ మనుష్యాన్ (పాహి) (శృణుధి) అత్రాన్యేషా మపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః (గిరః) విదుషాం విద్యా సుశీలతా వాచః (రక్ష) అత్ర ద్వ్యుచోఽత స్తజ ఇతి దీర్ఘః. (తోకమ్) పుత్రాధికమ్ (ఉత) (త్మనా) ఆత్మనా. ॥౭౭॥ అన్వయః :- హే యవిష్ట రాజన్ ! త్వం దాకుషో నృన్ పాహ్యేతేషాం గిరః శృణుధి. యో వీరో యుద్ధే మ్రియేత తస్య తోకం త్మనా రక్షతాపి ప్రియాదికం చ. ॥౭౭॥ భావార్థః :- సభేశ సేనేశయో ర్వే కర్తవ్య ! అవశ్యం కర్తవ్యే స్త ఏకం విదుషాం పాలనం తదుపదేశ శ్రవణాన్ని ద్వితీయం యుద్ధే హతానా మపత్యస్త్యాదిపాలనశ్చైవం సమాచరతాం పురుషాణాం సదైవ విజయః శ్రీః సుఖాని చ భవన్తీతి విదద్విధ్యేయమ్.

॥౭౭॥

పదార్థము :- యవిష్ట = పూర్ణయువాన్ము పొందిన రాజా ! త్వమ్ = నీవు, దాకుషః = విద్యా దాతవు, నృన్ పాహి = మానవులను రక్షించుము. మఱియు వీరియొక్క, గిరః = విద్యాశీఘ్రయుక్త వాణులను, శృణుధి = వినుము. యుద్ధములందు ఏవీరులు చనిపోవుదురో వారియొక్క, తోకమ్ = పసిపిల్ల లనుఉత = మఱియు ఖర్యాదులను, త్మనా = ఆత్మతో, రక్ష = రక్షించుము.

॥౭౭॥

భావార్థము :- సభకు సేనాధిపతులకు రెండు పనులు తప్పక చేయ వలయున్నది. ఒకటి విద్వాం సులను పాలించుట, వారి యుపదేశములను వినుట, రెండు యుద్ధమునందు పరమపదించినవారి సంతా నమును, శ్రీలను మొదలైన సంబంధీకులను పాలించుట. ఇటుల సమాచరించు పురుషులకు ఎల్ల వుడు విజయము, ధనము, సుఖము వర్తిల్లును. [అని విద్వాంసులు ద్యానముంచవలయును.]

అత్ర గణితవిద్యా రాజ పృజా పఠక పాఠక కర్మాదివర్ణనా దేతదధ్యాయోక్తార్థానాం పూర్వాధ్యాయోక్తార్థైః సహ సంగతి రస్తీతి బోధ్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు గణితవిద్య, రాజ పృజలకర్మలు, అధ్యాపకార్థేతల కర్మలు వర్ణించ బడినవి. పూర్వాధ్యాయోక్తార్థములతో నీయధ్యాయోక్తార్థముల సంగతి గలదని గ్రహించవలెను.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీవిరజానన్దసరస్వతీ స్వామినా శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీ దయానన్ద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితే సంస్కృతార్కభాష్యాం సమన్వితే మహామాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే ఓషాదశోఽధ్యాయః

